4-1 feb. 80
(ingekomen ontvangst
vanwege de Stad
Aalst)
Bibliotheek

RIJKSUNIVERSITEIT TE GENT

Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte
Geschiedenis - Nieuwste Tijden

HECTOR PLANCQUAERT,

DE DAENSISTISCHE BEWEGING

en

HET PLANCQUAERTISME

VOLUME 1

Licentiaatsverhandeling aangeboden door

Frans-Jos VERDOODT

Academiejaar 1978 - 1979

Promotor : Prof. Dr. R. Van Eenoo

V O O R W O O R D

Dit voorwoord moge een uitdrukking van onze erkentelijkheid zijn tegenover allen die op een wetenschappelijke of op een menselijke wijze of op een wijze die beide houdingen verenigt hebben bijgedragen tot vorm en inhoud van dit werk en tot scheppen van de mogelijkheid om het aan te vatten en te voleinden:

* Prof. R. Van Eenoo als promotor, Prof. H. Balthazar en Dr.J.Art als commissarissen;
* Mevr. I. De Coninck uit Outer, R. De Deken uit Petegem, E. Van den Berghe uit Aalst en met hen allen die hun verzamelingen documenten, hun parate kennis van en hun oordelen over het politiek - sociale verleden en niet het minst hun tijd ter beschikking stelden;
* de archivarissen en personeelsleden van zovele publiek- en privaatrechterlijke archieven die vaak extra-ambtelijke inspanningen deden m.b.t. ons bronnenonderzoek.

Wij kunnen gewoon niet anders doen dan hier ook onze thuis vermelden. Want iets kunnen bereiken is een zaak van kansen krijgen...

De lezer zal ons vaak moeten ontzien m.b.t. de stijl van deze verhandeling. Want - in zover men dit als een argument moge aanvaarden - er kan gesteld worden dat het noodzakelijk veelvuldig contac met bronnen in een vreemde taal, met bronnen in een archaïstische moedertaal en tenslotte het achterwege blijven van elke vorm van de eigen creatieve schrijfact tijdens onze studietijd en tijdens ons bronnenonderzoek in niet geringe mate onze taal hebben bezwaard met stijlfouten, archaïstisch woordgebruik, gallicismen germanismen en andere anomalieën in ons taalgebruik.

Het lijkt ons niet gelukkig de uiteenzettingen in DEEL EEN en DEEL TWEE voortdurend te onderbreken met biografische nota's. Anderzijds menen wij dat de lezer voor een goed begrip over de biografische nota's van een aantal belangrijke persoonsnamen moet kunnen beschikken. Daarom stellen wij een Biografisch Index samen, die zich bevindt vóór de Bijlagen.

D E E L É É N

T O E S T A N D V A N D E B R O N N E N

E N M E T H O D O L O G I S C H E P R O B L E M E N

HOOFDSTUK 1.

STAND VAN EN KRITIEK OP DE BRONNEN

1.0. Gratius ex ipso fonte bibuntur aqua ?

Wie een fractie van het verleden wil reconstrueren en interpreteren - m.a.w. wie geschiedenis wil schrijven - is omtrent dat deel - verleden vaak reeds in beperkte of in verregaande mate ingelicht door bronnen die zelf reeds geschiedschrijving zijn. Maar, Gratius ex ipso fonte bibuntur aqua. Men drinkt het liefst het water uit de bron zelve. Men ontvangt zijn weten en inzichten omtrent het verleden waar mogelijk liefst niet uit een tweede of een derde hand.
Elke historiografie zou moeten kunnen vertrekken vanuit dit Gratius ex ipso fonte ... . Elke historische arbeid heeft echter zijn beperkingen en zijn logica. Zijn beperkingen omdat de eerste bron waaruit moet geput worden verdwenen, onvindbaar of niet-bereikbaar kan zijn. Zijn logica omdat elke op zijn betrouwbaarheid getoetste historische arbeid bruikbaar is voor wie na-komt, zodat die arbeid niet meer - of niet helemaal meer - hoeft overgedaan te worden en het ontbreken van de eerste bron mede hierdoor niet meer zo grote hinder vormt.
De waarheid omtrent afwezigheid, onvindbaarheid en onbereikbaarheid van eerste bronnen komt niet steeds even gemakkelijk aan het licht, zodat de historiografie vaak voor een dubbele uitdaging staat: enerzijds moet zij uitgaan van het beginsel dat elke dag nieuwe "eerste bronnen" naar boven komen die voordien onbestaand, verdwenen of onbereikbaar geacht zijn; en anderzijds

is zij gebonden aan de grenzen van ruimte en tijd, zodat zij met een mengsel van intuïtie en rationele kritiek moet afwegen wanneer zij vertrouwvol kan steunen op niet - oorspronkelijke bronnen en wanneer niet.

1.1. Stand van de bronnen

De bronnen van de daensistische beweging, van het plancquaertisme en van Hector Plancquaert zijn enerzijds overvloedig voorhanden en vertonen anderzijds bijzonder grote leemtes. Dat geldt zowel voor de bronnen uit de eerste hand als voor de bronnen uit de tweede en de derde hand. Wij willen hierna beide aspecten van die bronnen onderzoeken en toelichten - met de eraan verbonden voordelige en nadelige zijden voor de historiografie - .
Als voordelige zijden van de bronnen beschouwen wij :

* De geografische eenheid en concentrering van de bronnen: Adolf Daens niet te na gesproken, blijkt geen enkele militant of voorman van de daensistische beweging in het kader van die beweging gehandeld te hebben buiten de nederlandssprekende gemeenschap van België. Dat geldt ook voor Hector Plancquaert en het plancquaertisme. Uitzondering dient slechts gemaakt voor een paar gemeenten op de taalgrens nabij Moescroen, waar H. Plancquaert als nederlandssprekende soms optrad naast franssprekenden.
* De binding van de bronnen in de tijd: Hector Plancquaerts levensloop overspant de ganse periode en het ganse handelen van de daensistische beweging en het plancquaertisme, zodat een en ander elkaar in sterke mate helpt rubriceren.
* De betrekkelijke volledigheid van de Papieren Remi Vanderschelden: Vanderschelden blijkt de meest nabije medewerker van

Hector Plancquaert te zijn geweest en was gedurende een decennium een administratieve spil - figuur van de daensistische beweging zelf.

* Het bestaan van een betrekkelijk uitgebreide literatuur m.b.t. de daensistische beweging, zowel in rechtstreekse als in onrechtstreekse zin. - Zie hieromtrent DEEL EEN, Hoofdstuk 3. -
* Het bewaard blijven van de bibliotheek van Hector Plancquaert in haar organische samenhang. Dit liet ons vaak toe de achtergronden te ontdekken - of alleszins te vermoeden - van bepaalde houdingen, inzichten en opvattingen van Hector Plancquaert.
* De levende getuigen, die vaak vanop een tweede plan een duidelijk inzicht verwierven in de antagonismen, het auteursschap van bepaalde beslissingen enz., die soms uit de geschreven en gedrukte bronnen niet of nauwelijks af te leiden zijn.
* Het bestaan van betrekkelijk uitgebreide fondsen daensistische pers en plancquaertistische pers: Klokke Roeland, Het Land van Aelst, Het Recht, De Volkseeuw, 't Vrije Woord, De Werkman.
* Het bestaan van een wetenschappelijke studie - Walter Lozin (1) - die de weerklank van de daensistische beweging en van vier onder haar eerste-planfiguren (A. en P. Daens, A. De Backer en H. Plancquaert) in de socialistische en de liberale pers nauwkeurig heeft geregistreerd.

Daartegenover staan de nadelige zijden van de bronnen. Wij behandelen die hierna uitvoeriger omdat zij enkele bijzondere kenmerken vertonen die een nieuw licht kunnen werpen op de historiografie van de daensistische beweging.
De grootste handicap bij het bronnenonderzoek vloeit voort uit de persoonlijkheid van Hector Plancquaert zelf: zijn administratieve stijl, de wisselvalligheid en onstandvastigheid in het plannen en opvolgen van zijn activiteiten, die daarenboven verspreid werden over tenminste zeven arrondissementen, soms gelijktijdig, soms achtereenvolgens.

De wijze waarop Hector Plancquaert briefwisseling voerde, manuscripten samenschreef, studie-nota's en annotaties maakte, toespraken voorbereidde en zijn Het Recht redigeerde, is op zijn minst "bont" te noemen. Verwaarlozen van datering, van de vermelding van aangeschreven of aangesproken personen, potloodschrift op strookjes dagbladen en scheurkalenders, maken de bronnen vaak onoverzichtelijk en uiterst moeilijk raadpleegbaar. Daarenboven heeft Hector Plancquaert blijkbaar nooit enige zorg betoond om de inventarisering en de archief-bewaring van zijn uitgebreide activiteiten. Hij heeft wellicht nooit een exemplaar bezeten van al zijn publicaties, hij bezat zelf wellicht niet eens de jaargangen van zijn Het Recht, dat tussen 1894 en 1914 zonder onderbrekingen en tussen 1924 en 1930 met onderbrekingen verscheen. Van Het Recht bleven evenmin de beheers- en redactieadministratie en het abonnementenbestand bewaard: die bronnen gingen verloren met de papieren van Camiel Moeyaert, de Brugse drukker-uitgever op wie Hector Plancquaert zich voor zijn Het Recht wellicht totaal verliet. Emiel Swillens, die in 1966 de eerste wetenschappelijke biografie van Hector Plancquaert samenstelde, voelde de administratieve stijl van Hector Plancquaert meteen aan als een grote hinder, zodat, "langs de gebaande wegen der wetenschap hier weinig te bereiken viel" (2).
Tegenover dezelfde moeilijkheid geplaatst, hebben wij in nog uitgebreider mate dan Emiel Swillens dit deed, gebruik gemaakt van de verklaringen van levende getuigen. Hierdoor werden wij a.h.w. in een richting gedwongen en tot een techniek aangespoord die iets kon goedmaken van het hierboven beschreven hinderlijk aspect van de Plancquaert-bronnen. De gesproken getuigenissen hebben ons immers niet alleen auteurschappen van bepaalde feiten en antagonismen in de beweging verklaard, ze lieten soms ook de identificatie toe van belangrijke geschreven stukken.

Bijvoorbeeld:
- de voorbereiding van de rede van Hector Plancquaert bij de uitvaart van Pieter Daens in maart 1918 te Aalst; die rede werpt een licht op de geestesgesteldheid van Hector Plancquaert in het jaar '18 en op de vete die tussen Pieter Daens en Hector Plancquaert latent aanwezig was en een ernstige hypotheek legde op de daensistische beweging (3);
- de voorbereiding van de hulde-rede die Hector Plancquaert op 11 september 1932 te Aalst uitsprak tegenover Jan De Neve en Wed. Pieter Daens; die rede is een tegenpunt in de vervreemding tussen Hector Plancquaert en de te Aalst samenwerkende daensisten en vlaams-nationalisten (4).

Dat met de papieren van de Brugse drukker-uitgever Camiel Moeyaert ook het archief van Het Recht verdween, hoeft ons overigens niet als een alleenstaand feit voor te komen. Behalve voor De Werkman en Het Land van Aelst van Pieter Daens, kan men stellen dat de archieven van de hele daensistische pers totaal verloren gingen met de papieren van haar drukkers: Frans Sterck, Petrus Van den Abeele, Albert Van den Bruele, Petrus Van Schuylenbergh, Karel Weckers en de reeds genoemde Camiel Moeyaert. Tot op zekere hoogte kan men ook stellen dat het nagelaten redactie- en beheersarchief van Pieter Daens' kranten geen wezenlijk pers-archief is (5). Overigens kan men zich de vraag stellen of m.b.t. genoemde pers wel echte beheers- en redactiesecretariaten hebben bestaan ? En wat hier geldt, geldt mutatis mutandis ook voor de partijsecretariaten en de politieke secretariaten van de daensistische beweging: de partijpapieren, congresverslagen enz. verdwenen met de persoonlijke papieren van de elkaar afwisselende voorzitters en secretarissen. Slechts de papieren van Remi Vanderschelden uit Deerlijk vormen hierop een uitzondering. Remi Vanderschelden was wellicht de enige daensist en plancquaertist met een zekere administratieve ingesteldheid en de enige verslagen van het Midden-

comiteit of Middenbestuur (6) van de daensistische partijen die tot ons kwamen, zijn die welke betrekking hebben op de periode van december 1912 tot Wereldoorlog I, toen Remi Vanderschelden secretaris was van dit bestuur (7).

Men kan zich nauwelijks een idee vormen van wat voor de historiografie van de daensistische beweging verloren ging aan bronnen. Van geen enkele onder de roelanders (8), die een zeer belangrijke rol speelden in de onmiddellijke voorgeschiedenis van de daensistische partij in het bijzonder en in de geschiedenis van de daensistische beweging in het algemeen, bleven de papieren bewaard - een paar documenten van Aloïs De Backer niet te na gesproken - . Van invloedrijke en populaire militanten van het tweede plan in de beweging, als de geneesheer-toneelschrijver Jan Caudron (9), gingen alle papieren verloren.

Een negatieve invloed op de bewaring van de bronnen werd daarenboven uitgeoefend door de repressies, die na Wereldoorlog I en Wereldoorlog II talrijke slachtoffers maakten onder de voormannen en militanten van de daensistische beweging. Toen Hector Plancquaert de repressie op de activisten in 1918 ontvluchtte, heeft hij wellicht zijn politieke papieren uit de Gentse periode (1899 - 1914) zoveel mogelijk vernietigd (10).

Opvallend is de vrijwel totale afwezigheid van verkiezingsdrukwerken (vlugschriften , verkiezingspers) in de nagelaten papieren van voor- en tegenstanders van de daensistische beweging. Slechts de nagelaten papieren Pieter Daens vormen hierop enigszins een uitzondering. Die handicap wordt overigens niet opgeheven door de betrekkelijk geringe aantallen verkiezingsdrukwerken die zich in de publiek- en privaatrechterlijke archieven bevinden.

Een andere handicap vormt het (vooralsnog ?) niet toegankelijke of verdwenen Liber Memorialis van de parochiepastoors in de gemeenten waar Hector Plancquaert een politieke rol speelde en een doorn in het oog werd van de kerkelijke overheid omwille van zijn onophoudelijke agitatie in Het Recht tegenover de clerus en omwille

van zijn weigering te gehoorzamen aan de pauselijke en bisschoppelijke wil tot stopzetting van zijn tegen de katholieke partij en de katholieke clerus gerichte agitatie (11).

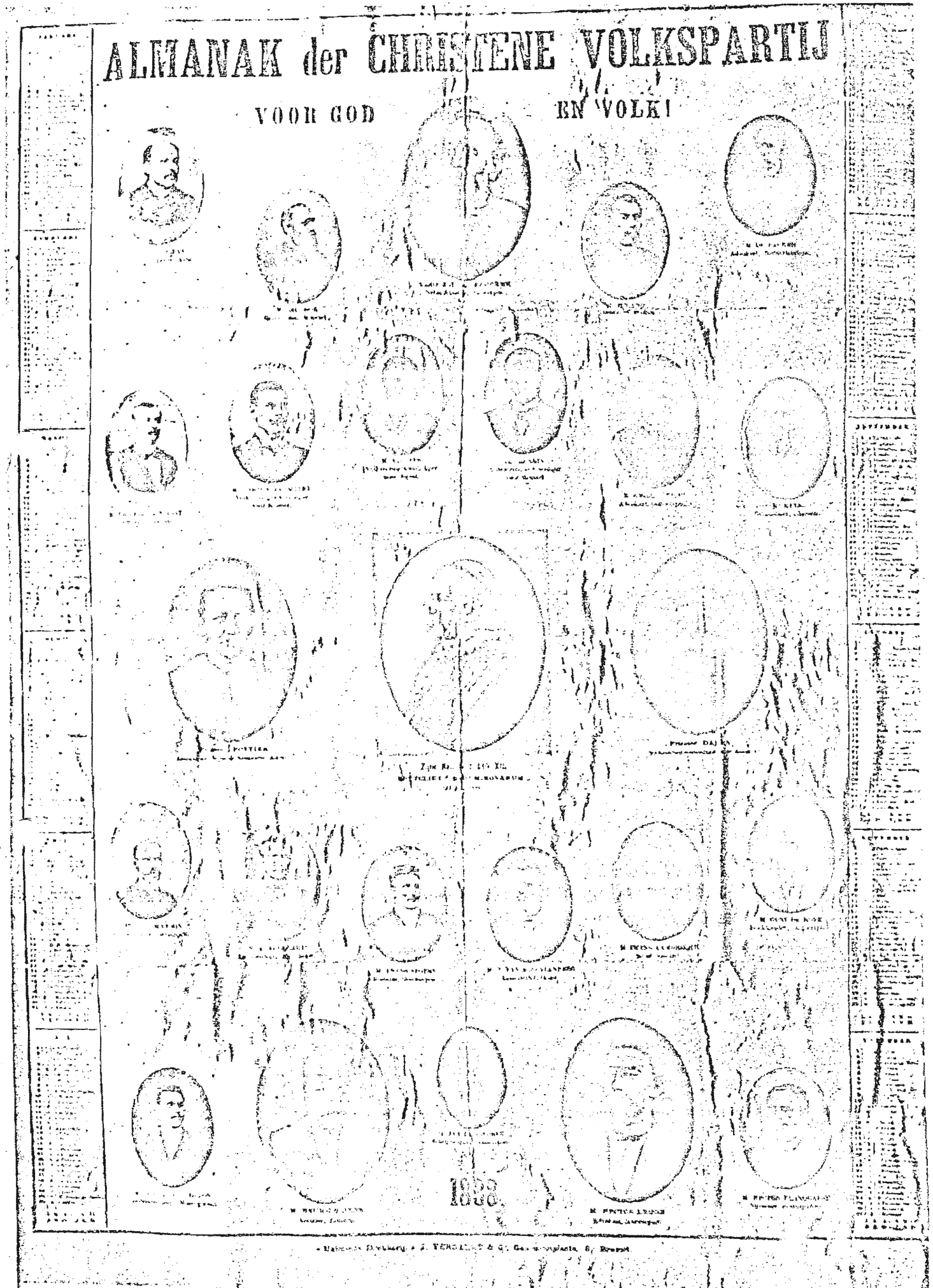
Wij hebben getracht binnen de gegeven materiële mogelijkheden van een studie als deze een maximaal aantal bronnen te raadplegen. En al poogden wij die bronnen van voor- en tegenstander, van betrokken of onverschillige derden in dit onderzoek te betrekken, volkomen evenwicht ervan konden wij onmogelijk bereiken. Zo komen de kerkelijke archieven hier slechts ten dele aan bod - libri memorialis konden wij niet inzien - terwijl de archieven van politie en veiligheidsdiensten niet werden geraadpleegd, ofschoon die laatste bron niet zonder belang kan zijn voor een beweging waarvan de politieke actie soms tot opstootjes leidde.
Maar geschiedschrijving blijft de kunst van mogelijkheden...

1.2. De afbeelding als bron

Het bronnenbestand m.b.t. ons onderwerp bevat heel wat afbeeldingen : foto's, prenten, karikaturen, geïllustreerde almanakken enz.

Om verscheidene hiernabesproken redenen achten wij het noodzakelijk de aandacht te vragen voor dit soort bron, dat informaties verschaft die naar de uitersten tenderen: één afbeelding biedt vaak informatie die een hele periode of een hele reeks feiten tegelijk verklaart of in een context plaatst, maar die informatie is soms even misleidend als zij spectaculair is.
Om dit te kunnen illustreren, behandelen wij de hiernavolgende afbeelding: Almanak der Christene Volkspartij. Voor God en Volk! 1898 (12) (zie fig. 1), een grote eenbladige wandkalender met 25 foto's van politieke en godsdienstige voormannen, allen verenigd in één partij, die daarenboven onder auspiciën staat van de Rooms-Katholieke Kerk, vermits de paus er centraal geplaatst is, geflankeerd door de priesters A. Daens van Aalst en A. Pottier van Luik.
Onder die voormannen bevinden zich achttien vooraanstaande daensistische militanten (13), in het gezelschap van enkele progressieve volksvertegenwoordigers uit de katholieke partij (14), van de progressief-katholieke advocaat M. Boland van Verviers, en van de bovenbeschreven leden der RK.- clerus, onder wie A. Daens.
Deze afbeelding bezorgt ons in één oogopslag informatie die we elders moeizaam of onmogelijk zouden kunnen verwerven en die ons elementen van een totaal-visie verschaft :

- het grote aandeel van Antwerpen in het leveren van representatief geachte voormannen van de daensistische beweging: 6 voormannen, evenveel als Aalst (arrondissement); de andere voormannen zijn die uit Kortrijk en Leuven (elk 2), Brussel en Gent (elk 1);
- de rang van de voormannen en hun sociaal-professionele achtergrond als totaalbeeld;
- het imago van een bijzondere figuur als smid Frans Lambrecht, die in kiel figureert onder al de overige heren in stijfdeftige kledij;

(figuur 1)

- de ontplooiing of het openbreken van de daensistische beweging als een tot in Wallonië vertegenwoordigde partij, geleid door vier volksvertegenwoordigers en gesteund door de Rooms - Katholieke Kerk.

Die gemakkelijk verworven informatie is erg belangrijk. Maar ze is tegelijk erg misleidend. De op de Almanak der Christene Volkspartij ... gesuggereerde partij-symbiose tussen de clerus, de progressieve christenen in de katholieke partij en de progressieve christenen erbuiten, is een wensdroom geweest van de Aalsterse en Antwerpse vleugel van de daensistische beweging tot in 1897 - toen die vleugels in de katholieke Belgische Volksbond traden - en was een hersenbedenksel geworden in 1898 - toen de Belgische Volksbond de daensistische beweging totaal had afgestoten (15). Priester A. Daens niet te na gesproken, zijn de op de Almanak ... afgebeelde volksvertegenwoordigers ook ná de genoemde afstoting nog representatief voor de Belgische Volksbond, terwijl de op de Almanak... in hun omgeving vertoevende daensisten L. Bocquaert, A. De Backer, L. Beun-De Beer, H. Plancquaert zich manifest niet tot hen rekenden (16). Overigens kon noch op de Brusselse noch op de Waalse partijkatholieke steun verder gerekend worden (17); alleszins niet meer nadat Priester Daens op 3 december 1898 was gesuspendeerd (18).

De hierboven geschetste vertekening van de werkelijkheid zou natuurlijk snel gebleken zijn indien een vergelijking mogelijk ware met almanakken vóór en na 1898. Er is slechts de almanak van 1897 - die politiek vrijwel in dezelfde lijn ligt (19) - ter beschikking en het is niet zeker dat er nog andere almanakken uitgegeven werden.

Wat hier gesteld wordt m.b.t. de Almanak der Christene Volkspartij.. moge erop duiden dat een afbeelding op het eerste gezicht een "gemakkelijke" bron is, maar bij nader inzicht een moeilijk te benaderen bron gaat vormen.

De directheid waarmee afbeeldingen ons informatie kunnen verschaffen, houdt tenslotte een nog aanzienlijk ruimer gevaar in zodra het niet om eerste bronnen, maar om tweede- of derdehandse bronnen gaat. De media gingen sinds onze zeventiger jaren veel aandacht schenken aan de daensistische beweging en brachten tientallen afbeeldingen in omloop (20), die mettertijd als bronnen voor de historiografie zullen gelden, vermits het steeds moeilijker zal worden uit te maken of het gaat om de reprografie van authentiek beeldmateriaal of om beeldmateriaal van een geënsceneerd gegeven, dat gemakkelijk de realiteit en de achtergronden vertekent.

1.3. Verkiezingsuitslagen als bron

"In het algemeen, voor gans de periode van het algemeen meervoudig stemrecht, kon onmogelijk uitgemaakt worden hoeveel effectieve kiezers achter een bepaald aantal behaalde lijststemmen stonden". (...) "Voor 1900 brachten de verschillende politieke groepen weliswaar kandidatenlijsten naar voren, maar het kiezen zelf gebeurde op naam van een persoon. Had die persoon de absolute meerderheid, dan was hij verkozen. Had niemand, of slechts een deel van de kandidaten meteen de absolute meerderheid, dan was er ballotage. Tenslotte kon men ook panacheren (...)".
In deze schets van de kieswetgeving en het kiezersgedrag heeft H. Balthazar de betrekkelijkheid en de beperkte interpretatiemogelijkheden van de verkiezingsuitslagen tijdens het grootste deel van de door ons behandelde periode naar voren geschoven (21). Met die betrekkelijkheid en beperktheid moeten wij terdege rekening houden. Daarenboven verschaffen de bronnen soms onvolledige en/of misleidende cijfergegevens - b.v. de vermenging van lijststemmen en persoonlijke stemmen - . Toch kunnen verkiezingsresultaten bijvoorbeeld bijzonder geschikt zijn in hiernavolgende gevallen :

- om de directe aanhang van de verkiezingskandidaten te meten in vergelijking met die van hun tegenstanders; bijvoorbeeld

de vergelijking Woeste - priester A. Daens in 1894, met respectievelijk 25.493 en 23.498 stemmen op 14 oktober en 27.594 en 26.837 op 9 december (ballotage);

- om de verhoudingen qua persoonlijke aanhang binnen de politieke formaties zelf te meten; hier kan als voorbeeld gelden dat Jan Caudron, een militant van het tweede plan, bij een provinciale verkiezing in 1896 meer stemmen behaalde dan lijsttrekker Boone en dan Pieter Daens, toen samen met zijn broer centraal in de belangstelling.
- om te vergelijken voor eenzelfde lijst: verkiezingsuitslagen van verschillende verkiezingen binnen hetzelfde kiesstelsel; als voorbeeld geldt hier de verkiezingsuitslag van de daensistische lijst te Aalst in 1914 met Hector Plancquaert en die in 1912 zonder Hector Plancquaert op de daensistische lijst te Aalst.

Een inzicht in de kiesstelsels van die tijd is nodig om bepaalde feiten te kunnen begrijpen: H. Landuyt wijst erop dat de eerder uitzonderlijke gelijktijdige verkiezing van Woeste en priester A. Daens te Aalst in 1894 slechts te verklaren is door het bontstemmen (22).
Tenslotte blijft het steeds een vraag hoeveel kiezers precies achter een aantal stemmen staan, vermits tussen 1893 en 1919 het algemeen stemrecht een meervoudig stemrecht was (23).

1.4. Kritiek op de bronnen

Wat we reeds schreven omtrent de Almanak van de Christene Volkspartij ... zou kunnen gelden als een inleiding tot de kritiek op de bronnen. Wij kunnen er inderdaad meteen de klassieke vragen

van de historische kritiek van de gedrukte bronnen op toepassen : Wie gaf dit drukwerk uit ? Wie drukte het ? Waarom werd het uitgegeven ? Wie had belang bij het uitgeven ? Concreet: Was de belanghebbende de Antwerpse groep omheen H. Lebon, die de medewerking aan Hector Plancquaerts Vlaamsch-Christene Volkspartij (opgericht in februari 1897) niet wilde beschouwen als een dissidentie t.o.v. de katholieke Belgische Volksbond ? Was het de Aalsterse groep rondom de broeders Daens, die niet de hoorndrager wilde zijn van de door hen bepleite coalitie met de progressieve katholieken in de Belgische Volksbond, coalitie die zoals eerder gezegd niet gewild werd door L. Beun-De Beer, A. De Backer en H. Plancquaert, die besloten tot de oprichting van de Vlaamsch-Christene Volkspartij als tegenhanger van de Belgische Volksbond? Wijst de Brusselse drukker op een verzoeningspoging vanuit met priester Daens sympathiserende Brusselse katholieke kringen ? Wie had de meeste belangen in de uitgave ? Waren het de daensisten die de schijn wilden optrekken dat er onder kerkelijke goedkeuring een breed progressief front bestond ?

Met die historisch-kritische vraagstelling belandt men wel enigszins in een cirkelredenering: de vraagstelling moet de achtergronden blootleggen, maar de achtergronden moeten betrekkelijk goed gekend zijn, wil de vraagstelling niet vervallen in een louter formalisme.
Theoretisch is dat uiteraard niet zo, omdat men in principe aan elke bron precies zolang de historisch-kritische vragen stelt tot de achtergronden duidelijk worden. Maar in de praktijk zal de vraagstelling vaak niet kunnen doordringen tot het meest relevante engagement, zonder de logistieke steun van de achtergrondkennis. Om dit te kunnen illustreren verwijzen wij hier naar Pieter Daens' publicatie over zijn broer priester A. Daens en over de daensistische beweging (24). Van zijn verschijning af in 1909 tot bij het verschijnen van H.-J. Elias' werk over priester A. Daens en

het daensisme in 1940 (25), was dit werk het enige belangrijke historiografische document over de daensistische beweging. Maar het is meer dan dat alleen: het is een zeer belangrijke bron, een getuigenis van een tijdgenoot én medespeler.
Stelt men aan dit document de vraag naar de betrokkenheid van de auteur, naar het belang van de auteur, dan is het antwoord voor de hand liggend: het is zowel ego-document als huldeschrift aan zijn broer. Maar de fundamentele betrokkenheid ligt elders: het is de getuigenis van een man die op het ogenblik dat hij het werk schrijft en publiceert, de enige volksvertegenwoordiger is van de daensistische beweging, waarin nog slechts een uiterst smalle basis van militanten rondom zijn persoon verenigd is, terwijl de meerderheid der voormannen en militanten in feite reeds een hergroepering zoeken omheen Pieter Daens' antagonist in de beweging, Hector Plancquaert (26). Politiek handiger dan de impulsieve Hector Plancquaert, vermijdt Pieter Daens ook zijn laatste aanhang te verliezen en gaat de spanning tussen hem en Hector Plancquaert uit de weg, zodat wij in zijn werk zijnerzijds geén enkele reminiscentie vinden naar een latent conflict dat de daensistische beweging eigenlijk reeds heeft verdeeld in een daensisme en een plancquaertisme, waarbij zich later nog de aftekening van het fonteynisme zal voegen. Om de dieperliggende stroom van de subjectiviteit te kunnen ontdekken, zal de historisch-kritische vraagstelling dus vaak opnieuw moeten herhaald worden, naargelang de achtergrondinformatie dit zelf uitlokt.
Overigens kan men zich afvragen of de historiografie van de daensistische beweging de betrokkenheid van de auteurs van getuigenissen werkelijk grondig heeft gepeild ? Wij denken hierbij aan de weerklank van de getuigenissen van Charles Woeste (27), die op zijn woord wordt geloofd als hij zich opwerpt als de motor in de gecombineerde vervolging van Kerk en Koningshuis tegenover priester A. Daens. Als men weet dat Charles Woeste tegen de Eerste Wereldoorlog aan niet meer aanvaard was in katholieke politieke kringen (28), dan moet men o.i. tenminste de vraag stellen of Charles Woeste zich niet uit gekrenkte eigenliefde heeft vastgeklampt aan het verleden en of hij de eer van een moeizaam één-

gehouden katholieke partij niet totaal naar zich heeft toegehaald. M.a.w., men moet nagaan welke andere figuren medeaansprakelijk kunnen gesteld worden voor wat door Charles Woeste heet gepland en uitgevoerd te zijn ?

Keren wij terug naar de betrokkenheid van Pieter Daens' boek als bron voor de geschiedschrijving van de daensistische beweging. Wij zouden de betrokkenheid van Pieter Daens als volgt kunnen herformuleren en aanvullen :

* er is een verzwegen betrokkenheid : om zijn eigen geprivilegieerde positie als enige volksvertegenwoordiger van de beweging te kunnen motiveren, levert P. Daens een strijd om het verleden, verleden dat hij naar zichzelf en naar zijn broer A. Daens toehaalt, terwijl de beweging reeds sinds jaren evolueert buiten de gebroeders Daens om;

* er is ook een verzwijgende en zelfs doodzwijgende betrokkenheid : in het raam van zijn strijd om het verleden verzwijgt hij feiten die fundamenteel zijn in de beweging, doch uitgerekend de uitdrukking zijn van de vervreemding tussen de gebroeders Daens en de radicale spitsfiguren omheen wie de beweging zich sinds jaren beweegt - b.v. de twisten om de kartels, de organisatie van de Vlaamsch-Christene Volkspartij -.

Eveneens een doodzwijgende betrokkenheid ontmoeten wij bij de studie van geschreven getuigenissen over de periode die volgt op die welke door Pieter Daens beschreven werd en waarin zich twee hoogtepunten van het plancquaertisme bevinden, nl. de vorming van De Vlaamsche Blok te Gent (1912) en de toetreding van een aantal daensisten tot het activisme (1917 - 1918).
De Vlaamse historicus en oud-activist Leo Picard (Antwerpen ° 4 november 1888) beschrijft in zijn werk over de Vlaamse Beweging (29) de opname van de Gentse fractie van de daensistische beweging in De Vlaamsche Blok, maar noemt daarbij Hector Plancquaert

niet één keer, ofschoon Hector Plancquaert lijsttrekker werd van De Vlaamsche Blok en een vooraanstaande rol speelde in de vorming van dat blok, waarin hij samen met zijn daensistische aanhang participeerde (30). Leo Picard was zelf getuige van die omstandigheden, maar is negatief ingesteld tegenover H.Plancquaert (31), met wie hij overigens conflicten had n.a.v. de Jong-Vlaanderenbeweging en de oprichting van De Vlaamsche Post in 1915 te Gent, feiten waarvan Leo Picard in zijn aangehaald werk evenmin melding maakt, noch de achtergronden suggereert.
Zelfs indien een subjectieve benadering eraan ten grondslag lag, was een situering van Hector Plancquaert in de twee voornoemde aangelegenheden zeer dienstig geweest voor de historiografie van de "Gentse tijd" van Hector Plancquaert, een periode waarover pas heden ten dage betrekkelijk veel gekend is.
Aansluitend bij dit verschijnsel moeten wij Alfons Sevens' Activisme, Frontisme en Vlaamse Beweging vermelden (32). Alfons Sevens (1877 - 1961) was een Gentse radicale vlaamsgezinde, vriend van Hector Plancquaert, voorman van De Vlaamsche Blok, journalist en in vele opzichten de vergelijkbare van Hector Plancquaert. Na Wereldoorlog II culmineerde de afkeer van A.Sevens voor het activisme in het genoemde Activisme, Frontisme en Vlaamsche Beweging, waarin hij een scherp requisitoir houdt tegenover de afzonderlijke activisten in de Raad van Vlaanderen, behalve tegenover Hector Plancquaert, die lid was van die Raad.

WO I?

In de problematiek die wij hier behandelen, overlappen de historische kritiek van de bronnen en de kritiek van de historiografie elkaar geregeld. Die overlapping komt o.i. het sterkst tot uiting in twee verschijnselen waarop wij hierna zullen ingaan, nl. :

* Het ontbreken van een zo ondubbelzinnig mogelijk begrippenkader.
  De oorspronkelijke bronnen leveren meestal geen directe inhoudsbepaling voor de talrijke begrippen die in een bepaald ruimte- en

tijdskader een vaak veranderende inhoud bezitten. Stelt de historiograaf dan geen uit de bronnen afgeleid en zo ondubbelzinnig mogelijk geformuleerd begrippenkader voorop, dan wordt het historisch weten ten dele een onbetrouwbaar weten.

* Een escalatie van conclusies en typeringen. Elke historiograaf komt onvermijdelijk tot conclusies en typeringen - via predikaten b.v. -, die het risico van de onjuiste en vooral van de onvolledige interpretaties inhouden. Zonder dit risico is wellicht geen vorsing mogelijk. Volstaat het gezag van die historiograaf echter om die conclusies en typeringen zodanig te laten escaleren dat zij gemeengoed worden ?

Wij willen beide bezwarende verschijnselen hierna in het kort analyseren.

Alleen een zo ondubbelzinnig mogelijke historische taal leidt tot betrouwbaar weten. Historiografie is natuurlijk geen universeel stelsel dat van axioma's, definities en postulaten vertrekt - en er nieuwe aan toevoegt -. Maar wij durven toch pleiten voor een historisch-kritische methode waarbij elke historiograaf binnen zijn onderwerp en zijn onderzoeksterrein meedeelt wat hij in een soort begrippenkader wil of moet verstaan onder een bepaald woordgebruik en op welke bronnen hij zich hiervoor steunt (indien hij de begripsinhouden werkelijk uit de bronnen heeft kunnen afleiden). Noch de rechtstreekse noch de onrechtstreekse historiografie van de daensistische beweging levert ons precedenten van zo'n begrippenkader. In het beste geval beschikken wij over verhandelingen die uitsluitend gericht zijn op één begrip onder de vele begrippen die wij moeten hanteren. Zo heeft L. Wils getracht de christen-democratie te profileren via een geschiedenis van haar oorsprong in Vlaanderen (33) en beschreef F. Lehouck verschillende inhouden van het anti-militarisme naargelang van de gezichtshoek (socialisten, vlaamsgezinden ...) (34), terwijl A. Wauters specifiek het "vlaamsgezind" anti-militarisme beschreef (35).

Als gevolgtrekking van wat wij hier stelden, zullen wij in het hiernavolgend Hoofdstuk 2 pogen m.b.t. ons onderzoeksterrein een

proeve van begrippenkader samen te stellen.

Karel Van Isacker heeft met zijn Het daensisme (36) het wetenschappelijk onderzoek van de daensistische beweging de definitieve impuls gegeven. Zijn publicatie werd voor de latere auteurs een dankbaar referentiewerk (37). Dat gebeurde niet ten onrechte. Maar die omstandigheid heeft haar consequenties: ze leidt tot het soms kritiekloos verder bouwen op bepaalde stellingen en typeringen die bij nader inzien onjuist of onbewezen kunnen zijn. Zo poneert K. Van Isacker dat Hector Plancquaerts anti-clericaal ressentiment het gevolg was én van de vervolging die hij vanwege de katholieken (vooral de clerus) had ondervonden én van zijn politieke eerzucht, die zelf het gevolg was van zijn nooit vervulde " liefste droom " eens in het Parlement te kunnen zetelen (38).
Omdat het hier o.i. om een fundamentele problematiek in de historiografie van de daensistische beweging gaat - nl. het anti-clericale accent van Hector Plancquaert en zijn geografisch gespreide actie - , kan men niet onachtzaam aan die bewering voorbijgaan.
Dat Hector Plancquaert de droom van een kamerzetel koesterde, is niet onmogelijk . Dat hij terwille van die droom zo vaak in verschillende arrondissementen verkiezingskandidaat was, is alleszins onjuist. Want indien een kamerzetel zijn"liefste droom"was geweest, dan zou hij zich toch gehandhaafd hebben in de arrondissementen waar de zetel zo nipt aan hem voorbijging i.p.v. steeds weer te muteren naar arrondissementen waar hij de hele actie vanaf de grond opnieuw moest uitbouwen. Zijn vele verspreide kandidaturen kaderden wellicht in zijn manifest ongeduld om overal in Vlaanderen de startmotor te zijn van de sociaal-vlaamsgezinde autonome partij die hij - zoals wij in een verder hoofdstuk zullen zien - reeds in 1889 ambieerde en waarvoor hij zelfs in 1936 nog bereid was mede te ageren tegen het VNV. Overigens kan hier een deel-verklaring van psychologische aard aanwezig zijn: zijn verspreid optreden

refereert naar de wisselvalligheid van zijn karakter en de wetenschap dat hij tegenstand nodig had en zich daarenboven kon noch wou binden aan een militanten-kader, een soort politieke thuis (39).

Over het "anti-clericalisme" van H. Plancquaert zullen wij later uitvoerig handelen. Hector Plancquaert zelf heeft in honderden artikels, brieven en toespraken tussen 1889 en zijn dood in 1953 zijn "anti-clericalisme" verklaard: het was hoofdzakelijk politiek-maatschappelijk gefundeerd en waar het zijn persoonlijk leven betrof, was het gesteund op de ontgoocheling die hij voelde om de kloof tussen katholicisme en godsdienstigheid (40). Ofschoon de persoonlijke ervaringen met de katholieke tegenstander en tegenstrever zijn anti-houding wel hebben aangescherpt (41).

Toen K. Van Isacker die stellingen poneerde, beschikte het wetenschappelijk onderzoek m.b.t. de daensistische beweging nog niet over de bronnen waarover het thans beschikt . Vooral de bronnen van het plancquaertisme waren toen onbekend terrein. Onze kritiek betreft dus niet de arbeid van K. Van Isacker, wel de bijna journalistieke haast waarmee zijn ideeën werden gecompileerd.

Tenslotte willen wij deze Kritiek op de bronnen afsluiten met een drietal vaststellingen die aansluiten bij sommige aspecten van de toestand van en de kritiek op de bronnen :

* het feit dat geen enkel beheers- of redactiesecretariaat van de daensistische pers bewaard bleef betekent dat wij slechts de 'buitenzijde" van die pers kennen en dus niet ingelicht zijn omtrent abonnementenbestand, financiering, reacties van lezers, verhoudingen binnen de redacties enz.;

* het feit dat Hector Plancquaert - levend van zijn persoonlijk roerend en onroerend bezit en van een beperkte advocatenpraktijk - de enige onder de daensistische voormannen van het eerste plan is geweest die helemaal materieel vrij kon spreken en schrijven; naast andere aspecten - Hector Plancquaert is de enige van de voornaamste voormannen die geen parlementslid werd, de enige die de beweging voorbereidde, beleefde en overleefde - verhoogt dit het gewicht maar ook de eigenheid van het plancquaertisme in de daensistische beweging;

* het feit dat de BWP-sympathie voor de daensistische beweging in hoge mate gemotiveerd werd door de sympathie voor de geïsoleerde priester A. Daens en de taktische stof die die sympathie voor hen bood, betekent dat men andere eisen moet stellen aan de oprechtheidskritiek van de socialistische pers naargelang het vóór of na 1907 betreft (42).

HOOFDSTUK 2.

INHOUDSBESCHRIJVING VAN EEN AANTAL GEHANTEERDE BEGRIPPEN

In het deel 1.4. van vorig hoofdstuk stelden wij de problematiek van het begrippenkader en de erop toepasbare gevolgtrekkingen. In het onderhavig hoofdstuk sluiten wij hierbij aan.
Een diepgaande studie m.b.t. de inhoudsbeschrijvingen onderstelt reeds een verhandeling op zich zelf. Daarom kunnen de hiernavolgende bladzijden slechts beschouwd worden als een aanzet tot zo'n grondige studie.
Inhoudsbeschrijvingen ontstaan steeds door een wisselwerking tussen een algemene, overkoepelende kennis en interpretatie van de bronnen en een specifieke kennis en interpretatie. Daarom zullen wij trachten zoveel als mogelijk is die bronnen aan te geven, hetzij in hun totaalbeeld (bv. een publicatie), hetzij als excerpt, zinsnede enz. Waar wij meenden dat de weergave van de zinsnede rechtstreeks relevant kan zijn, geven wij die weer bij de bronaanduiding waartoe ze hoort. Waar de relevantie minder rechtstreeks geldt, geven wij alleen de bron aan.

Tenslotte willen wij nog aanstippen dat bepaalde aspecten van deze inhoudsbeschrijvingen aanvullende aandacht krijgen in hiernavolgend Hoofdstuk 3, A - B - C , waar zij bijvoorbeeld op hun mythologiserende werking verder zullen belicht worden. Ons begrippenkader heeft uiteraard uitsluitend betrekking op de stof van onderhavige verhandeling en op het ermeeovereenstemmend tijdskader.

Algemene Inhoudsbeschrijvingen.

anti - belgicisme (43) :

Uiting van wantrouwen naar afwijzen van de Belgische Staat, die als instelling zowel in zijn oprichting als in zijn ontwikkeling als vlaams- en volksvijandig wordt aangezien en die als het bindteken wordt ervaren tussen Hof, conservatieve regeringen, Katholieke Kerk en hoge burgerij, d.w.z. tussen alle elementen die op zichzelf en in hun samenhang als vervreemdend en verdrukkend worden ervaren.

anti - Congopolitiek (44) :

Verzet tegen de overname door de Belgische Staat van de lasten van het beheer van Leopold-II's persoonlijke colonie Congo en tegen de integratie van die colonie in de Belgische Staat. De twee voornaamste motieven voor dit verzet zijn : de ondraaglijke financiële last voor die overname en integratie, gesteld tegenover de wetenschap dat dit onbegrensde rijkdom brengt voor enkele leden van de hoge financiële - industriële burgerij, en de uitbuiting van de inlandse bevolking. Het verzet wordt ook ten dele geïnspireerd door een wantrouwen t.o.v. het feit dat de Katholieke Kerk de operatie van de overname steunt.

anti - daensisme (45) :

Openlijke en constante tegenwerking vanwege representatieve katholieken tegenover de daensistische beweging, in het bijzonder tegenover Pieter en Adolf Daens. Speerpunt van het anti-daensisme is de katholieke pers in het arrondissement Aalst en Kortrijk. Hoofdspelers in het anti - daensisme zijn : de clerus (van onderpastoor tot bisschop), Charles Woeste en twee katholieke drukkers-uitgevers C. Van de Putte te Aalst en D. Anneessens te Ninove, die respectievelijk tegenover de roelanders (46) en tegenover de gebroeders Daens een persoonlijke vijandschap koesterden.
Het anti - daensisme ging verder dan een partij - politiek antagonisme en een conflict tussen priesters (A. Daens en F. Fonteyne) en hun overheid: het ontaardde in broodroof, publieke blamering en provocatie (te Aalst bijvoorbeeld door de stoottroep " De Bokkerijders" die hun bedreigingen ondertekenden met "Bok" (47)) Behalve tegen de gebroeders Daens, richtte het anti - daensisme zich het scherpst tegen F. Fonteyne, H. Plancquaert en A. De Backer.

anti - militarisme (48) :

Systematische bekamping van al wat met het militaire samenhangt: defensie-begrotingen, bouw van kazernes en forten, militaire akkoorden, dienstplicht.
Objectieve motieven voor dit verzet zijn: de pacifistische gevoelens, de dienstbaarheid van het leger als repressiemiddel tegenover de ontvoogdingsbeweging . Subjectieve motieven zijn: de financiële lasten, de godsdienstig - morele bezwaren tegen het kazernele ven en de vlaamsvijandigheid van het leger. Tenslotte

is het ook niet zonder belang dat Hof - Belgisch centralisme - conservatisme - Leger niet los van elkaar werden gezien.

anti - socialisme (49) :

Spontane houding van afwijzing van het socialisme, die in de tweede helft van de 19e eeuw door de ontwikkeling van dat socialisme wordt opgeroepen en die na 1886 evolueert tot een georganiseerde actie binnen de katholieke partij met het doel de socialisten de wind uit de zeilen te nemen door het oprichten van arbeidersverenigingen, gilden, kassen voor onderlinge bijstand, actieve liefdadigheid, perscampagnes, blokvorming bij verkiezingen en toenaderingspogingen tot de christen - democraten. Na 1886 - Katholiek Sociaal Congres en Waals arbeidersoproer - groeien het sociaal - katholicisme en het anti - socialisme naar elkaar toe en na de afstoting van het christen - democratisch daensisme culmineren zij in de katholieke arbeidersverenigingen (ACW) .

beweging :

Een beweging is een vaak moeilijk af te bakenen en in zijn factoren te ontleden, maar toch een enigszins gebonden geheel van bewust optredende personen die een stand van zaken wijzigen, van de daden die die personen daartoe stellen en van de aanhang die zij ervoor samenbrengen of spontaan verwerven. Men kan in de sociaal - politieke context van de negentiende eeuw en in het begin van de twintigste eeuw spreken over een beweging zodra een bepaald streven na een zekere kwantitatieve en kwalitatieve evolutie in een stroomversnelling terechtkomt, "opschudding" verwekt, voor politieke feiten zorgt en optreedt als een georganiseerde actie of reactie. Men zou kunnen stellen dat het ontvoogdingsstreven van de arbeiders langs het motorisch moment van het Waalse oproer in 1886 in de stroomversnelling die haar tot beweging maakte terechtkwam en dat het sociaal - volkse streven van een aantal dissidente katholieken de nieuwe kieswet van 1893 als katalysator gebruikte om "beweging" te worden.

bezittende - rijke - arme (50) :

Dit sterk aan tijd, plaats , omstandigheden en verhoudingen gebonden begrip heeft een kwantitatieve en een kwalitatieve inhoud. "Bezittende" zijn, "rijk" zijn, "arm" zijn ? Hoe druk je dat in cijfers uit ? Tegenover welke andere cijfers plaats je die cijfers ? Hoevele mensen verdienden dit predikaat in Vlaanderen, in Aalst, in Brugge, in Kortrijk ? Wellicht beschikt men m.b.t. de negentiende eeuw over onvoldoende cijfermateriaal voor zo'n kwantitatieve benadering ? Daarenboven valt de massa , de "causa agens" van het laatste kwart van de negentiende eeuw , tussen al de cijferreeksen in. Op het kwentitatieve vlak is men misschien nog wel het best geïnformeerd door verspreide gegevens, details en beschrijvingen van hen die ageerden voor of tegen. Als voormannen van de daensistische beweging bijvoorbeeld verontwaardigd spreken over minimumlonen van 0,16 frank per dag op het platteland, en maximumlonen van 3,5 frank per dag in de industriële centra, als zij dat - zij het wat demagogisch vertekend - vergelijken met een jaarwedde van 5.600 frank voor een provinciale gedeputeerde en 1200 fr. voor een eerste-klasseonderwijzer, dan beschikken wij echter alleen over de maat van ongelijkheid. Daarom menen wij dat de predikaten "bezittend", "arm", "rijk" moeten begrepen worden uit een samenspel van factoren, waarbij de rijke en de bezittende hij is die gespaard blijft van dit samenspel en de arme hij die erdoor getroffen is.

Zo herkennen wij als factoren:

- de afwezigheid van een sociaal-zekerheidsrecht;
- de zeer geringe arbeidsreglementering en de rigoureuze "werkhuisreglementen";
- de vooralsnog politiek machteloze arbeidersorganisatie;
- de feitelijke overleving van de feodaliteit op het platteland;
- de gewetensdwang door de clerus uitgeoefend;

- het overschot van arbeidsaanbod;
- de uiterst lage absolute lonen in sommige produktie-sectoren (b.v. landbouw);
- het lage reële loon in het algemeen;
- de slechte huisvesting;
- het gebrek aan bewustzijn van de eigen toestand;
- de taalmuur;
- het gebrek aan mobiliteit;
- het gebrek aan vrije tijd;
- het gebrek aan scholing;
- de kiesstelsels;
- de privatisering van de liefdadigheid;
- het analfabetisme.

Enz. Dit wil zeggen dat bovenstaande opsomming niet beperkend is. Daarenboven zijn het kwantitatief en het kwalitatief karakter van die factoren moeilijk uit elkaar te houden.

christen (51) :

Als "christen" dient beschouwd te worden de gelovige die
1) het als negatief ervaren en met het conservatisme causaal verbonden katholicisme reveleert naar het evangelische toe,
2) een zekere afstand neemt van de katholiek - kerkelijke hiërarchie en de katholieke partij,
3) afstand neemt van de functionele binding godsdienst - politiek.
—Taalkundig is "christen" zelfst. naamwoord en "christelijk" bijv. naamwoord; christen is echter een historisch begrip geworden dat zowel bijvoeglijk als zelfstandig naamwoord is.—

christen - democratie (52) :

Een in hoge mate abstract begrip dat een lijn aangeeft in het

na 1890 meer en meer gezamenlijk en gegroepeerd openbaar optreden van een verzameling politieke daklozen, waarvan de meerderheid christen waren en dissident tegenover de katholieke partij en de clerus, hetzij vanuit vlaamsgezinde overtuiging, hetzij vanuit democratische overtuiging, hetzij vanuit een sociaalbewuste overtuiging, hetzij vanuit een evangelisch geïnspireerde overtuiging, hetzij vanuit een samenhang van deze overtuigingen (53). Onder optreden dient men te begrijpen: groepering rondom kranten en programma's; samengaan in kleine partijen, bonden, sociale organisaties, coöperatieven, drukkingsgroepen enz.; deelneming aan verkiezingen, werkstakingen, anti-militaristische meetings, vlaamsgezinde acties ; toenemende ideologisering van het sociaal probleem.

De christen-democratie wees uitdrukkelijk de functionele binding godsdienst / politiek af. Zij streefde niet naar een wijziging van de maatschappelijke structuren, maar wilde de sociale en culturele ongelijkheid in zeer verregaande mate opheffen door sociale wetten, arbeidswetten, leerplicht en voortgezet onderwijs en inkomensherverdeling via een fiscale politiek en een economische politiek. In hun optiek moest de overheid ervoor zorgen dat de reeds van bij de geboorte optredende ongelijkheid onder de mensen zoveel mogelijk kon worden weggewerkt. In die optiek kenden de christen-democraten - in duidelijke tegenstelling tot de katholieken - een grote waarde toe aan de rol van de staat als beschermer van de zwaksten, als verstrekker van onderwijs, als herverdeler van bezit en inkomen, als stimulator en corrector van het economisch leven (bv. scherpe controle op naamloze vennootschappen, impulsen voor de kleinschalige nijverheid, steun aan landbouwbedrijven).

De christen-democraten beschouwden de democratie als de hefboom van hun actie. Zij huldigden geen vooruitgangsidee: langs de vrijwel verworven democratische rechtsorde zal hic et nunc de sociale rechtvaardigheid hersteld worden. Het kwam er voor hen vooral op aan door hun agitatie de brede lagen van de bevolking

bewust te maken van de ontvoogdingskansen die de democratie hen bood.

Afgezien van de Luikse en franstalig-Brusselse kern, kan de "Belgische" christen-democratie beschouwd worden als een door de Vlaamse gemeenschap gestuwde beweging (54), die wellicht dynamischer en breder was dan de vergelijkbare bewegingen die ongeveer gelijktijdig in de omringende landen ontstonden en waarmee zij in contact stond via een uiterst beperkt aantal van haar leden (Priester Daens b.v. met Nederlandse, Zwitserse, Franse kernen).

Men kan stellen dat de christen-democratie voortdurend met één voet buiten de gevestigde instellingen, machten en verhoudingen staat, terwijl het sociaal-katholicisme - zie verderop- zich volkomen binnen die gevestigde instellingen, machten en verhoudingen beweegt.

clericaal / anti - clericaal / clericalisme / anti - clericalisme (55):

"Clericaal" of "clericalisme" is een pejoratief geladen duidingswoord voor de aanhang van de katholieke partij, de leden van de katholieke bonden, de leden van de katholieke clerus en voor de wijze waarop de leden van genoemde groepen de functionele binding godsdienst/maatschappij voorstonden, bevorderden of instand hielden. De liberalen en socialisten noemden de gelovigen die afstand namen van het clericalisme gewoonlijk "democraten" en na 1893 vooral "christen - democraten." In de liberale en socialistische pers heet de katholieke partij gewoon "parti-clérical".

Anti- clericaal en anti-clericalisme duidde op een houding die gaat van afstand-nemen tot bestrijden van het clericalisme. Hierdoor pasten de liberalen en socialisten het duidingswoord anti - clericalisme ook toe op die daensisten die het felst ageerden tegen de katholieke partij en de clerus - Hector Plancquaert - . Maar de daensisten zelf wezen dit predikaat af omdat binnen de kring van gelovigen de tegenstelling anti - clericaal / clericaal louter werd gezien in reminiscentie naar en als synoniem van de geweldadige

publieke strijd der zeventiger jaren tussen gelovigen en niet-gelovigen. Als men daarenboven beschouwt hoe de priesters A. Daens en F. Fonteyne tegelijk schietschijf en uithangbord waren voor de daensistische beweging, leert men hoe delicaat de duidingswoorden clericaal / anti - clericaal / clericalisme / anti - clericalisme wel waren en hoe moeilijk hanteerbaar ze vandaag blijven voor de historiografie.

democraat (56) :

Democraten zijn zij die de massa actief bewust willen maken van haar rechten en van de haar ter beschikking staande middelen om die rechten uit te oefenen - verkiezingen als deelname aan de wetgevende macht en als controle op de uitvoerende macht - . Talrijk zijn de bronnen waarin "democraat" en "volksgezinde" voor en door elkaar worden gebruikt en waarin democraat staat voor "progressief" of gewoon de onvrede aanduidt tegenover het conservatisme van een elite, die een soort verticale afhankelijkheid voor de massa, de "underdogs", in het leven hield. Pas tijdens de laatste fase van de daensistische beweging - na Wereldoorlog II - zal democraat de volgende betekenis krijgen : de democratie als politiek - maatschappelijk stelsel aanhangen tegenover het aanhangen van het autoritaire politiek - maatschappelijk stelsel.

duitsgezinde

De belangstelling voor het Duitse geestesleven (57) vormde enig tegengewicht voor de algemene gerichtheid op het Franse geestesleven, die samenhing met de onderwijstaal (Frans). In de daen-

sistische beweging zullen vooraanstaanden als A. Daens - in mindere mate ook F. Fonteyne en P. De Pelsmaeker - vlaamsgezinden zijn met een duidelijke Franse geestelijke gerichtheid (58). Maar anderen als P. Daens, A. De Backer en H. Plancquaert hadden belangstelling - tot een zekere voorkeur - voor wat men het cultureel - sociale model van Duitsland zou kunnen noemen (59). Bij Hector Plancquaert bestond een dergelijke belangstelling ook m.b.t. Engeland (60). Op Duitsland waren de ogen vooral gericht omwille van drie factoren die zij er meenden te herkennen : de wijze waarop het onderwijs en de politiek er zonder zware tegenkanting gelaïceerd werden, de ontwikkeling van het arbeidsrecht en het sociaal - zekerheidsrecht en tenslotte de ontwikkeling van het socialisme in niet godsdienstvijandige zin (61).
De toetreding van Hector Plancquaert en andere daensisten tot het activisme, alsmede de vriendelijkheid voor de Duitsers die eruit blijkt, heeft o.i. geen raakpunten noch met de sympathie voor het "Duitse model" zoals boven besproken, noch met de inhoud die "duitsgezinde" na twee wereldoorlogen vandaag bezit (62), doch het was - zoals H. Plancquaert dat later zal noemen - het aangrijpen van de kans om Vlaanderen ineens al zijn rechten terug te schenken.

fascisme (63) :

Politiek - maatschappelijke opvatting die na Wereldoorlog I in Italië werd verwerkelijkt en - van daaruit verspreid - op internationale sympathie kon rekenen, ofschoon ze autoritair - onverdraagzaam was. Het autoritair solidarisme van bepaalde vlaams-nationale kringen tendeerde na verloop van tijd naar dit fascisme.
Die trend botste onder vlaamsgezinden op de afkeuring vanwege de niet in het VNV opgenomen daensistische kernen, die die trend beschouwden als een dienst aan het Belgisch conservatisme en als een bescherming van de "top - dugs" der Belgische industriële en financiële kringen. Daarenboven strookte die trend niet met het democratisch beginsel waardoor de hele daensistische beweging was gemotiveerd.

flamingant / vlaamsgezinde (64) :

De "vlaamsgezinde" ervaarde het volk waaronder hij leefde als bevoogd op cultureel en op sociaal vlak, maakte in zijn reflex geen onderscheid tussen de diverse aspecten van de bevoogding en deed een integrale keuze. Voor de gelovige vlaamsgezinde was een gelovige tegenstander van de Vlaamse zaak niet minder tegenstander dan een ongelovige dat zou zijn. Als een vlaamsgezinde de vernederlandsing van het onderwijs eiste, dan was die eis evenzeer sociaal als cultureel gemotiveerd.
De "flamingant" oordeelde en handelde vanuit een louter cultureel motief - de taal - en brak daarenboven niet met zijn filosofische verwanten omdat hij aan het filosofisch belang voorrang gaf op het cultureel belang.
Ofschoon flamingant en vlaamsgezinde nogal eens voor elkaar staan, bezit flamingant toch vaak een pejoratieve inhoud : duidt erop dat iemand zich alleen inzette voor de culturele ontvoogding. In het plancquaertisme en bij sommige historiografen (65) heeft flamingant de betekenis van een katholiek vlaamsgezinde. Soms duidt flamingant ook de vlaamsgezinde aan die geacht wordt niet democratisch of alleszins ontoereikend democratisch te zijn.

katholiek (66) :

"Katholiek" is vaak een pejoratief geladen duiding voor gelovigen die vereenzelvigd werden met de katholieke partij en de Rooms-Katholieke Kerk als machtsfactor en invloedsfactor op het openbare leven. De katholieke partij hield zelf vast aan dit predikaat om ermee afstand te nemen van de christen - democraten. De christen-democraten - onder wie de daensisten de overheersende groep vormen - deden het omgekeerde. De liberale en socialistische pers maakte geen onderscheid tussen clericaal en katholiek.

leider (67) :

De historiografie heeft de spontaan naar voren tredende en als eerste-plan militanten gekende daensisten "leiders" genoemd. Dit gebeurde wellicht naar analogie met het naamgebruik door de aanhangers van de daensistische beweging, die de term "leider" gedurende de hele bestaansperiode van de daensistische beweging gebruikten ter aanduiding vanhun eerste-plan militanten (als A. en P. Daens, A. De Backer, F. Lambrecht, H. Plancquaert, L. Du Catillon e.a.) in brieven, krantenartikels, huldeteksten, liederen enz. Die "leiders" zelf spraken over en tot elkaar steeds in termen als " voormannen", "hoofdmannen" enz.
Tijdens de periode van de daensistische beweging is het "leiderschap" dus een van beneden af naar boven werkende instelling. Van de oprichting van het VNV af gebeurt het omgekeerde . - Dit lokt dan het misprijzen uit van de laatste daensistische "leiders" - (68)

liberalen (69) :

De militanten, de aanhang, de kiezers van de liberale partij met haar doelstellingen, haar pers, haar nevenorganisaties enz. Meestal zijn bedoeld de "Progressistische Partij" - de sociaal agerende liberale vleugel die dicht bij de socialisten stond - en de liberalen met vlaamsgezinde opvattingen.

linkerzijde / rechterzijde (70) :

De "linkerzijde" is de verzameling van de liberale en socialistische parlementsleden en de partijen die zij vertegenwoordigden. De daensistische parlementsleden werden door de "rechterzijde" (= de katholieke en de sociaal - katholieke parlementsleden en hun partij)

beschouwd als behorende tot de linkerzijde. Hierdoor drukte de rechterzijde uit dat zij afstand nam van de daensisten. Deze laatsten hebben steeds voorgestaan dat zij tot geen van beide zijden hoorden, maar "links" of "rechts" zouden stemmen of sympathiseren naargelang van de problematiek die aan de orde was. Men kan de begrippen linkerzijde / rechterzijde en links / rechts wel doortrekken van de parlementsfracties naar de kiezers, echter zonder er de inhoud van vandaag op toe te passen : waar het vandaag eerder een persoonlijkheidsduiding is, was het toen een loutere partijduiding.

partij (71) :

Het naamwoord "partij" miste naar zijn inhoud in de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw de bepalende kenmerken die het moderne begrip partij duidelijk profileren: een herkenbare rechtspersoonlijkheid, vertegenwoordigd door een voorzitter en een uniforme besluitvorming en althans formeel los staand van overigens gelijkgestemde organisaties, die op hun beurt ook geïnstitutionaliseerde rechtspersoonlijkheden zijn met eigen administratie, patrimonium en bestuur (vakbond, ziekenfonds, jongerengroep enz.) De "daensistische partij" is een ten dele gestructureerde maar in hoofdzaak spontane samenhang —rondom enkele voormannen— van kleine partijorganisaties, kiesverenigingen, kassen voor onderlinge bijstand, coöperatieven, studiekringen en sympathiserende verenigingen (van sportbonden tot fanfares). De "daensistische partij" is dus in hoge mate een abstract begrip, al werd na 1897 (72) getracht een zekere eenheid in de structuur en de besluitvorming te bekomen. Die structurele eenheid was hechter dan het labyrint van partijbenamingen laat vermoeden (73). Dat de "katholieke partij", de "liberale partij" en de "socialistische partij" duidelijker herkenbare en meer gedisciplineerde organisaties waren ligt waarschijnlijk aan hun meer concrete doelenhiërarchie, aan de meer gelijkgestemde aanhang, aan hun groter gewicht op het politieke leven

en aan de betere toekomstverwachtingen als politieke macht. - Wie zijn broodwinning verwacht van en bij een partij, sluit gedweeër de rangen dan een onbezoldigd militant - .

progressief / conservatief (74) :

Zoals wij reeds bij de toelichting van het begrip "democraat" stelden, is het woordgebruik "progressief" vaak slechts een synoniem voor "democraat". Beide begrippen werden dan ook geplaatst tegenover het conservatisme, dat slechts n.a.v. de polarisatie van het verschijnsel van de democratische agitatie een negatieve inhoud verwierf. Vanuit de conservatieve optiek golden de democraten en / of progressisten immers als diegenen die de weg baanden voor de krachten die niet alleen een aantal waarden als godsdienst, monarchie eigendomsrecht enz. zouden vernielen, maar eveneens de welvaart en het welzijn van de gemeenschap bedreigden. Zodoende hield de katholieke partij tot in de twintigste eeuw vast aan haar predikaat "bewarend".

republikeins / anti - royalisme / anti - leopoldisme (75) :

De republikeinse instelling van de daensistische beweging was in het algemeen een hoofdzakelijk door de afkeer tegenover de persoonlijkheid van Leopold II ingegeven actief wantrouwen tegenover of verwerpen van de monarchie. L. Du Catillon bijvoorbeeld had zich reeds in 1895 gedistancieerd van het "andere republikeinse", dat van de socialisten (76). Het daensistisch weekblad De Werkman is wellicht eveneens subjectief republikeins, want uitgever - samensteller Pieter Daens geeft zijn republikeinse overtuiging daarin op (77) nadat Albert I, de opvolger van Leopold II hem op het paleis te Laken attentievol heeft ontvangen.

Toch zijn de daensisten J. Demarrez (78) en H. Plancquaert als eerder objectieve anti-royalisten te beschouwen. Overigens nam H. Plancquaerts anti-royalisme niet af na de dood van Leopold II, terwijl hij in 1926 nog schreef dat een Vlaming die koningsgezind is geen echte Vlaming kan zijn (79).

Sociaal - katholicisme / sociale leer van de Kerk / katholieke sociale democratie / politiek katholicisme (80) :

Omstreeks het midden van de negentiende eeuw ontstaat binnen de katholieke gemeenschap en haar instellingen het "sociaal - katholicisme" als een trend tot erkenning van de "onverdiende maatschappelijke ellende. Die trend tot erkenning evolueert naar een overkoepelende actie tot remediëring van die ellende in het kader van door de kerkelijke overheid geleide kringen ("cercles"), gilden, verenigingen voor "opbeuring" en wederzijdse bijstand.
In tegenstelling tot het zich organiserend socialisme en het progressief liberalisme, verwerpt het sociaal - katholicisme elke politieke remediëring van het ellendeprobleem. Door de druk van de zich binnen het sociaal - katholicisme organiserende katholieke arbeidersbeweging en het anti - socialisme, zal het sociaal katholicisme na Wereldoorlog I in verregaande mate de doelstellingen naderen van de christen - democratie.
Het paternalisme, de overlevende scholastiek, het negentiende-eeuwse corporatisme, het christelijk personalisme en het christelijk solidarisme kunnen beschouwd worden als golven binnen het sociaal-katholicisme.
De "katholieke sociale democratie" en het "politiek katholicisme" zijn termen die in de bronnen en de historiografie van de negentiende eeuw geen eigen begripsinhoud bezitten en als synoniemen van het sociaal - katholicisme kunnen beschouwd worden, hoewel het

"politiek katholicisme" soms ook synoniem is van het ultramontanisme.
De "sociale leer van de Kerk" is het geheel van én officiële kerkelijke standpunten - brieven en publicaties van bisschoppen en pausen - die betrekking hebben op het maatschappelijk vraagstuk én de ideeën die niet door de Kerk veroordeelde christelijke auteurs m.b.t. het maatschappelijk vraagstuk hebben geformuleerd. Aldus kunnen bijvoorbeeld de geschriften van de Gentse hoogleraar F. Huet (1814 - 1869) en die van F. De Lamennais (1784 - 1854) niet tot de "sociale leer van de Kerk" gerekend worden, terwijl de ideeën van bijvoorbeeld de Fransman Comte de Mun (1841-1914) en de Duitser F. Hitze (1851 - 1921), evenals de pauselijke brief Rerum Novarum, tot die sociale leer hoort.
Men kan stellen dat het sociaal-katholicisme zich volkomen binnen die gevestigde instellingen, machten en verhoudingen beweegt, terwijl de christen - democratie voortdurend met één voet buiten de gevestigde instellingen, machten en verhoudingen staat.

socialisten (81) :

De initiatiefnemers, de militanten, de aanhang, de kiezers van de Belgische Werkliedenpartij met haar doelstellingen, haar pers, haar nevenorganisaties (vakbond - ziekenfonds).

ultramontaan / liberaal - katholiek (82) :

"Ultramontaan" is de duiding voor de negentiende-eeuwse katholiek die een hier-en-nu overheersing over het politieke en maatschappelijk leven door een vanuit Rome beheerste Katholieke Kerk - de zogenaamde "katholieke staat" - voorstaat of op zijn minst aanvaardt.

TOEVOEGING

p. 39 - Algemene Inhoudsbeschrijvingen.

vlaams-nationalisme / frontisme - frontpartij - Vlaamsche Front

Het vlaams-nationalisme is een zich tegen einde Wereldoorlog I in een politieke beweging uitdrukkende vorm van volksnationalisme in Vlaanderen - 1917 : "Vlaamsch-Nationale Landdag"; 1918, oprichting van de eerste (en tijdelijke) vlaams-nationale partijen -. Na Wereldoorlog I ontwikkelen zich naast elkaar een sterk katholiek getint vlaams-nationalisme en een zich op het godsvredeprincipe steunende frontisme (of frontpartij of "Vlaamsche Front"), waarin gelovigen en niet-gelovigen de frontbeweging (WO I) op politieke basis verderzetten. Tegen einde der twintiger jaren heeft het vlaams-nationalisme het frontisme vrijwel geheel opgeslorpt, nadat het frontisme eerst zelf in zekere mate de daensistische beweging had geïntegreerd. Tot ± 1930 is het bijzonder moeilijk de etiketten vlaams-nationalist/fronter of vlaams-nationalisme/frontisme te kleven. Daarom zullen wij in deze verhandeling zoveel mogelijk op die moeilijke nuance wijzen door b.v. te vermelden "vlaams-nationalisten/fronters" of "vlaams-nationalisten en / of fronters". Na 1930 is - op enkele afzonderlijke groepen na - het frontisme een integrerend deel van het vlaams-nationalisme. Ofschoon ook de daensisten na 1930 vrijwel alle tot het vlaams-nationalisme horen, zullen wij hen toch als daensisten blijven aanduiden.

Daartegenover wil de "liberaal - katholiek" wel op lange termijn de "katholieke staat" laten ontstaan, zonder dat de hier-en-nu-gedachtengang hierbij voorzit. De liberaal - katholiek houdt rekening met de politieke bestrevingen van de niet - gelovige partner en erkent de staat als een instelling die niet functioneel gebonden is aan de kerkelijke instelling.
Terwijl de ultramontaan meestal dichter bij het vdk stond, dat overwegend katholiek was, bewoog de liberaal - katholiek zich eerder in elitaire kringen, waar de mededinging aan de besluitvorming door niet - gelovigen veel meer doorwoog.
Het is duidelijk dat er een latente tegenstelling heeft bestaan tussen de ultramontanen en de liberaal - katholieken. Maar wie langs welke kant stond is vooralsnog onvoldoende gekend. Daarom kan men slechts onder voorbehoud iemand het predikaat "ultramontaan" of "liberaal - katholiek" toekennen.

Bijzondere Inhoudsbeschrijvingen

daensisme :

Het "daensisme" is het duidingswoord voor het geografisch, chronologisch en qua politieke stijl te situeren luik van de daensistische beweging, dat het sterkst de stempel draagt van de gebroeders Adolf en Pieter Daens. Samen met de roelander P. De Pelsmaeker, waren Adolf en Pieter Daens onder de eerste voormannen van de daensistische beweging diegenen die het meest node de open breuk met de katholieke partij en met de kerkelijke hiërarchie hebben aanvaard. Allerlei omstandigheden hebben

veroorzaakt dat precies Adolf en Pieter Daens het felst zijn vervolgd door de kerkelijke hiërarchie en de katholieke partij, al moet men stellen dat ook de andere voormannen fel zijn vervolgd. Geografisch situeert het daensisme zich in het arrondissement Aalst, chronologisch situeert het zich tussen 1893 en 1897. De onbetwistbaar zeer ruime populariteit van Adolf en Pieter Daens binnen de daensistische beweging, de bovenbesproken felste vervolging, het feit dat het arrondissement van Adolf en Pieter Daens de ruimste daensistische aanhang en de meeste daensistische voormannen leverde, het feit dat Adolf en Pieter Daens samen de beweging gedurende achttien jaar hebben vertegenwoordigd in het parlement en tenslotte het feit dat het anti-daensisme zich in hoge mate tegen Adolf en Pieter Daens heeft gericht, hebben tot gevolg gehad dat het daensisme de best gekende periode uit de daensistische beweging is en dat Adolf en Pieter Daens hun naam hebben meegegeven aan de hele daensistische beweging. Tot het daensisme moeten tenslotte gerekend worden: de enkele buitenlandse contacten van de daensistische beweging (Zwitserland, Nederland, Frankrijk) en de aanvankelijke contacten met enkele franssprekende kernen van de christen-democratie (franstalige Brusselaars, Luik).

daensist :

"Daensist" is de gebruikelijke naam voor de voorbereiders, initiatiefnemers, militanten, deelnemers, aanhangers en kiezers van de gehele daensistische beweging.

daensistische beweging :

Aansluitend bij wat wij reeds eerder als "beweging" hebben geduid, plaatsen wij de "daensistische beweging" tussen de volgende tijdsdrempels :

* 1893 - stichting van de Christene Volkspartij, waaruit de daensistische partij zich in de breedte en de diepte zal ontwikkelen;
  - de dissidente provincieraad-lijst Hector Plancquaert tegenover de katholieken te Waarschoot;
  - de dissidente provincieraad-lijst A. Pauwels tegenover de katholieken te Brecht;
  - het contact tussen Adolf en Pieter Daens en de roelanders;
  - de samenwerking te Waarschoot in 1893 tussen Hector Plancquaert en de roelanders;
* 1936 - het laatste autonoom deelnemen aan parlementsverkiezingen door de daensisten.

Het streven en optreden van de verschillende personen die elkaar na de stroomversnelling van 1893 in de daensistische beweging zullen vinden en met elkaar zullen samenwerken, alsmede de daensistische beweging zelf, zijn in verregaande mate congruent met de christen-democratie. Geografisch en periodisch beschouwd, vormen het daensisme, het plancquaertisme en het fonteynisme de voornaamste luiken van de daensistische beweging.

fonteynisme :

Het fonteynisme is het duidingswoord voor het geografisch, chronologisch en qua politieke stijl te situeren luik van de daensistische beweging, dat het sterkst de stempel draagt van priester

F. Fonteyne. Het fonteynisme is gekenmerkt door een felle opstandige toon en valt uiteen in drie onderdelen: een moeizame en langdurige eenmansactie te Antwerpen, Brussel en Gent, een korte explosieve bloei te Brugge en een langzame teloorgang, eveneens te Brugge.

plancquaertisme :

Plancquaertisme is het duidingswoord voor het chronologisch, geografisch en qua politieke stijl te situeren luik van de daensistische beweging, dat het sterkst de stempel draagt van H. Plancquaert. Chronologisch valt het plancquaertisme bijna geheel samen met de geschiedenis van de beweging, al komt het vooral tussen 1897 en 1936 aan bod. Geografisch is het plancquaertisme enigszins moeilijker te situeren : op Brabant en Limburg na, heeft Hector Plancquaert in alle arrondissementen met daensistische werking geageerd. Toch heeft het plancquaertisme zich vooral ontwikkeld in de daensistische arrondissementen van de provincies Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen (83). In het arrondissement Aalst botst de politieke stijl van het plancquaertisme tussen 1894 en 1936 herhaalde malen met de Aalsterse daensisten: eerst met het daensisme, nadien met P. Daens en tenslotte met de in het VNV opgegane daensisten.
Enerzijds kenmerkte de politieke stijl van het plancquaertisme zich door een onvoorwaardelijke en volgehouden dissidentie tegenover de katholieke partij, door de wisselvallige houding tegenover de kartelvorming met de linkerzijde, door de fel polemische ondertoon van de agitatie, door het ontbreken van diplomatische overredingskracht en door het scherp anti-katholicisme.
Anderzijds kenmerkte het zich door de breedte van de politieke thematiek.

roelanders :

De roelanders zijn een groep christen - democraten (84) uit de omgeving van Ninove, die van 1891 af rondom het weekblad Klokke Roeland samenwerkten, sociaal ageerden en een zeer vrije koers voeren tegenover de katholieke partij. Zij lagen aan de basis van de oprichting van de Christene Volkspartij in 1893 en leverden in de daensistische beweging een zeer grote inbreng.

HOOFDSTUK 3.

H I S T O R I O G R A F I E V A N D E D A E N S I S T I S C H E B E W E G I N G

A. De auteurs

Rechtstreekse historiografie en onrechtstreekse historiografie.

Onder de "rechtstreekse historiografie" begrijpen wij de publicaties - boekwerken, overdrukken, belangrijk te achten bijdragen in tijdschriften - die de daensistische beweging tot voorwerp hebben, hetzij uitsluitend, hetzij hoofdzakelijk. Onder de "onrechtstreekse historiografie" begrijpen wij de publicaties waarin de daensistische beweging - in één of meer aspecten ervan - behandeld wordt in de rand van een ander thema of waarin feiten of achtergronden geduid worden die belangrijk zijn voor de historiografie van de daensistische beweging in één of meer aspecten ervan. "Historiografie" moet hier noodzakelijkerwijze in uitgebreide zin begrepen worden. Men kan die historiografie immers niet beperken tot wat strict genomen het waarde-oordeel "wetenschappelijk" verdient - wie bepaalt overigens wat "wetenschappelijk" en/of "wetenschappelijk verantwoord" is ? - . Het boek van Louis - Paul Boon, Pieter Daens. Of hoe... (85) is literair proza (86), maar het is ten dele op historische bronnen gesteund en het is méér

dan alleen maar een literaire evocatie van een sociale strijd. Het boek van Pieter Daens, Priester Daens... (87) is tegelijk ego-document, huldeschrift en getuigenis, maar het is ook een historisch geschrift dat de kritiek over de juistheid van de beschreven feiten volkomen doorstaat. De memoires van Woeste (88) zijn vooralsnog de rijkste bron voor bepaalde facetten van het anti-daensisme, al zijn die memoires uiteraard gekleurd.
Dat wij in dit hoofdstuk historiografie meermaals onze "Kritiek op de bronnen" - zie eerder Hoofdstuk 1, 1.4. - overlappen valt niet te vermijden, evenmin als de overlapping met onze "Inhoudsbeschrijving van een aantal gehanteerde begrippen"- zie eerder Hoofdstuk 2 - vermijdbaar is. Uiteindelijk kan dat de schakering in onze benaderingswijze slechts ten goede komen.

Rechtstreekse historiografie.

Wij schreven reeds eerder dat wij beschikken over een uitgebreide (rechtstreekse) historiografie van de daensistische beweging. Toch is enige schakering van die uitspraak hier nuttig: van de daensistische beweging is eigenlijk slechts het daensisme vrij omstandig behandeld. Weliswaar is het onderzoek naar het fonteynisme reeds betrekkelijk ver gevorderd, weliswaar is een aanvang gemaakt met de geschiedschrijving van de eindstadia van de daensistische beweging tussen Wereldoorlog I en II, toch vertoont de historiografie nog zeer belangrijke leemten:

Geografisch. Het kanton Boom, het arrondissement Brussel, het arrondissement Dendermonde, het huidig arrondissement Gent - Eeklo, het arrondissement Kortrijk zijn gebieden met een sterke tot een zeer sterke impact

van de daensistische beweging; die gebieden zijn echter vooralsnog niet - bestudeerd. Het Limburgse Borgloon (arrondissement Tongeren - Maaseik), de arrondissementen Ieper, Leuven, Oostende - Veurne - Diksmuide, Oudenaarde - Ronse, St.-Niklaas en het arrondissement Turnhout zijn alle gebieden waar de daensistische beweging tot een eerder beperkte uitbouw kwam, waarvan wij vandaag de omvang en het belang echter slechts kunnen gissen. Volledigheidshalve moet gesteld worden dat het merendeel van de bovenbesproken geografische "blanke gebieden" behandeld worden in de rand van de rechtstreekse historiografie van het daensisme, het fonteynisme en het plancquaertisme. Maar van enige specifieke kwantitatieve of kwalitatieve benadering van die geografische omschrijvingen is vooralsnog geen sprake.

Daensisten. Men kan stellen dat de eerste - planmilitanten van de daensistische beweging door de historiografie niet verwaarloosd zijn: de meerderheid onder hen behoort tot het gekende en bekende patrimonium van het sociaal - politieke of politiek - culturele verleden. Er zijn echter heel wat o.i. zeer bijzondere militanten van de beweging die nog niet of nog onvoldoende uit de schaduw van de eerste - planmilitanten zijn weggehaald door de geschiedschrijving: J. Demarrez (Borgloon), J. De Neve (Aalst), V. Bocqué (Aalst), C. Moeyaert (Brugge), B. Minnebo (Brugge), R. Vanderschelden (Kortrijk - Deerlijk), P. Van Lint (Leuven), K. Weckers (Boom) e.a. Over een paar onder hen zullen wij in deze verhandeling uitvoeriger handelen, maar de overigen blijven o.i. vooralsnog belangwekkend "onontgonnen" studiegebied.

Programma en thematiek. Het stichtingsprogramma van de daensistische partij (Okegem 1893) is herhaald opgenomen in de historiografie. Opgenomen zonder meer of schetsmatig verklaard. Maar een echte analyse en een vergelijkende studie t.o.v. de programma-teksten van andere partijen ontbreken. De programma-tekst van de gereorganiseerde daensistische partij (Gent 1897) wordt zelfs geheel over het hoofd gezien. Geheel vergeten ook is de thematiek die de daensistische beweging tijdens haar bestaansperiode ging ontwikkelen, de klemtoon in de actie, de prioriteiten in het streven enz.

Wij hebben de verwijzing naar deze leemte van programma en thematiek zo belangrijk geacht dat wij in deze studie alleszins een impuls en een aanzet tot de studie ervan hebben ingebouwd langs de inbreng van de daensist Hector Plancquaert om.

Er blijven uiteraard nog andere opvallende leemten: de poging tot afbakening en beschrijving van de organisatorische opbouw van de daensistische partij en de daensistische beweging, de kwantitatieve beschrijving van de beweging, de repercussies van de beweging op het politieke leven, op de politieke besluitvorming enz. M.a.w. de historiografie van de daensistische beweging is nog zeer ver van het stadium waarin aan een globale synthese kan gedacht worden.

Toch dienen wij hier inmiddels de aandacht te vestigen op een bijzonder gunstige implicatie bij de directe historiografie, n.l. de chronologische overspanning van de daensistische beweging, die steeds ruimer en nauwkeuriger wordt. Anderhalf decennium geleden plaatste de historiografie haar drempels op 1893 en 1907; vandaag wordt de tweede drempel reeds geplaatst tussen de Wereldoorlogen I en II.

Over een en ander zullen wij hierna uitvoeriger handelen.

L. Wils was met zijn Het daensisme ... (89) de eerste historiograaf die nadrukkelijk de aandacht vestigde op de vertakte wortels van de daensistische beweging: de vlaamsgezinde strevingen met een brede geografische spreiding en een sterke klemtoon in Zuid-Vlaanderen, "de opstand van het Zuidvlaamse platteland", zoals hij dat in de ondertitel van zijn publicatie aangeeft. Het belang van die historiografische visie is niet gering. Het encyclopedieën- en schoolboekencliché van "priester Daens die in Aalst het daensisme stichtte (90)" - overigens ook een mondelinge overlevering geworden - werd er een eerste maal ernstig door gekruist. Terecht. Want het cliché berustte op een ernstig historisch misverstand dat vóór L. Wils door H.-J. Elias niet was rechtgezet, terwijl K. Van Isacker slechts het accent van "het begon te", weliswaar van Aalst naar Ninove had verplaatst, doch zodoende de wortels nog steeds niet buiten het arrondissement Aalst was gaan zoeken.
L. Wils legt nog andere bijzondere klemtonen. Bijvoorbeeld die van de causale samenhang van de katholieke democratische beweging, de flamingantische beweging en daensistische beweging. L. Wils raakt in zijn besluiten vaag het punt van de dissidentie aan door te stellen dat het ging om "een kristelijke partij die in belangrijke mate ontstond uit de ontevredenheid bij de katholieke kiezers over de "laksheid" waarmee hun regeringen het liberaal straatrumoer en de drukking van de koning ondergingen" (91).
O.i. geeft L. Wils zodoende slechts een uiterst smalle basis voor de dissidentie van christenen t.o.v. katholieken aan. Wij hebben zijn publicatie hier echter voorop geplaatst omdat zij tot op heden de meest belangwekkende benadering biedt van de voorgeschiedenis van de daensistische beweging.

Het leeuweaandeel van de rechtstreekse historiografie heeft het daensisme tot voorwerp. Het verschijnsel kadert in de begripsin-

houd "daensisme", zoals wij die al eerder naar voren brachten. Minder dan twee jaar na de dood van zijn broer Adolf, publiceerde Pieter Daens zijn Priester Daens, Volksvertegenwoordiger voor Aalst en Brussel... (92), dat wij reeds eerder historisch-kritisch hebben benaderd als bron. Historiografisch is die publicatie van groot belang : P. Daens schrijft hier immers in een volks-journalistieke stijl een vloed van feiten aan elkaar, waarvoor hij zijn eigen weekblad De Werkman en de andere daensistische weekbladen Klokke Roeland en Het Recht als bron had, naast de anti-daensistische bladen De Denderbode, De Standaard van het Arrondissement Aalst en De Stad Ninove. Daarenboven was P. Daens de uitgever-drukker van vele politieke pamfletten, politieke liederen enz. Behalve biografie van priester Adolf Daens, is zijn werk het ooggetuigenverslag van de daensistische beweging van april 1893 af tot april 1909. De subjectiviteit van dit getuigenverslag is meteen herkenbaar in de ondertoon van euforie, ontgoocheling, verering voor zijn medestanders - in de eerste plaats zijn broer Adolf - . Maar de aangehaalde feiten, de schetsen van de achtergronden en implicaties bij die feiten zijn o.i. onaanvechtbaar. Een ander element van subjectiviteit is zijn doodzwijgende betrokkenheid en zijn verzwegen betrokkenheid, waarover wij reeds uitvoerig handelden in onze Kritiek op de bronnen.

Pieter Daens' Priester Daens, Volksvertegenwoordiger voor Aalst en Brussel... heeft waarschijnlijk een ruime verspreiding gekend over heel Vlaanderen (93) en het boek heeft alleszins ertoe bijgedragen dat tot voor kort het daensisme werd vereenzelvigd met de hele daensistische beweging. Dat laatste hoeft overigens niet als een negatief waarde-oordeel beschouwd te worden: in de mate waarin de studie van de daensistische beweging verruimde, verruimde ook het perspectief ervan.

De uitvoerige hulde-pamfletten, Pieter Daens. Zijn leven en zijn Werken en de anonieme Levensschets van Advocaat De Backer (94) niet te na gesproken, staat het bovengenoemde werk van Pieter Daens alleen tot in 1940, bij het verschijnen van H.-J. Elias'

Priester Daens en de Christene Volkspartij (95). Het werk van H.-J. Elias is opgedragen aan de Aalsterse politicus Ernest Van den Berghe (96), de spilfiguur van de in het vlaams - nationalisme opgegane daensistische beweging tussen 1919 en 1939. Die bijzonderheid schetst meteen de achtergrond en de aanzet tot H.-J. Elias' publicatie, die hoofdzakelijk gebaseerd is op de nagelaten papieren van A. en P. Daens en de daensistische beweging behandelt van 1893 af tot de dood van A. Daens in 1907. H.-J. Elias heeft echter streng-wetenschappelijk gewerkt en het is slechts aan het - vanuit ons standpunt "nu" - beperkte en / of eenzijdige bronnenmateriaal te wijten dat bepaalde conclusies vandaag als betwistbaar overkomen.(97) Overigens komt het ons voor dat zijn hoofdstuk Slotbeschouwingen (p. 83 e.v.) vandaag nog geldig is en slechts in enkele schakeringen kan herzien worden. Tenslotte dient erop gewezen dat p. 93 - 122 van de Bijlagen als een eerste en als een belangrijke bronnenpublicatie van de daensistische beweging kan beschouwd worden.

Na Wereldoorlog II voegt K. Van Isacker met Het daensisme. De teleurgang van een onafhankelijke christelijke arbeidersbeweging (98) nieuwe dimensies toe aan de geschiedschrijving van de daensistische beweging sinds H.-J. Elias : de uitdieping van het conflict priester A. Daens contra bisschop A. Stillemans, de Ninoofse wortel van de beweging, de causaliteit christen - democratie / daensistische beweging. Het belang van deze publicatie voor de historiografie is bijzonder groot. Want al verkrijgt men op het eerste gezicht de indruk dat K. Van Isacker de daensistische beweging verengt tot het conflict van een priester - A. Daens - met zijn hiërarchische overheid, toch ligt de klemtoon evengoed elders : op het maatschappelijke en politieke klimaat waarin de daensistische beweging ontstond, de inbreng van de roelanders, de wisselwerking met de Vlaamse Beweging, de causaliteit daensistische beweging / christene democratie, de structurele uitbouw en de geest van de daensistische beweging, de uitloper met F. Fonteyne

te Brugge, de tragische contradictie waartegenover de beweging zich geplaatst zag met een verguisde en "gestrafte" en tegelijk populaire priester A. Daens in haar spits. Vooral die laatste klemtoon lijkt ons bijzonder belangwekkend. K. Van Isacker beschrijft hoe binnen de gelovige gemeenschap de christen-democratie gistte en uiteindelijk een plaats zocht die haar niet werd gegund, tenzij zij zich feitelijk in de katholieke partij zelf liet opnemen: "Te Brussel, Luik, Verviers en Gent vatten jongere democraten energiek de voorbereiding aan van een onafhankelijke volkspartij. Maar al dadelijk bleek dat hiermee een verderfelijke en gevaarlijke twist onder katholieken werd ingezet. Door de tussenkomst van het kerkelijk gezag en de toegeeflijkheid van beide katholieke kampen kon dit gevaar bezworen worden, en vond men een formule die tegelijk de eenheid van het katholieke front handhaafde en, tenminste gedeeltelijk, de rechten van het volk waarborgde.

Maar wat zou er gebeuren wanneer een conservatieve groep onverzoenlijk bleef en weigerde in eigen rangen plaats te ruimen voor de christen-democraten ? Dan hadden deze te kiezen tussen het prijsgeven van hun actie en de strijd tegen de katholieke partij, met alle hieraan verbonden gevolgen. Dàt precies gebeurde met het Daensisme te Aalst: daar weigerden de christen-democraten te kapituleren voor de conservatieve onverzettelijkheid; zij moesten dus strijden tegen de katholieke partij en meteen, wegens de verstrengeling van het katholieke partijbelang met de godsdienst, tegen het kerkelijk gezag. Zo geraakten de Daensisten hopeloos in het slop: zij stonden buiten de katholieke partij en buiten de richtlijnen van de Kerk in België. Onvermijdelijk volgde de tragische consequentie: omdat zij te goeder trouw wilden blijven strijden voor de volksklas, werden zij tot opstandelingen die ten onder moesten gaan aan de onmogelijke poging, als katholieken een beweging te leiden die afgekeurd werd door het kerkelijk gezag. Zij werden tenslotte verloochend, zelfs door hun vroegere christen-democratische bondgenoten, die met dezelfde principes en

langs dezelfde wegen hun actie begonnen waren, maar meer bevoordeligd werden door de omstandigheden." (p. 39 - 40).
Onbewust heeft K. Van Isacker hier de stelling aangegeven dat er binnen de daensistische beweging een daensisme en een plancquaertisme bestaat. Voor het daensisme, dat een progressieve loot van de katholieke partij wou zijn en zodoende de priester in de spits van haar agitatie op politiek vlak zonder bezwaar kon handhaven, volgde inderdaad de "tragische consequentie"; voor het plancquaertisme, dat op geen enkel ogenblik de opname in de katholieke partij wou overwegen en dat liever niet een priester onder zijn gangmakers had, bestond die "tragische consequentie" echter niet (99).

De radicale autonomie van de beweging is voor het plancquaertisme steeds belangrijker geweest dan de goede verstandhouding met de andere politieke fracties (100).

Luc Delafortrie, kleinzoon van P. Daens, sluit met Priester en Pieter Daens. Mannen van de doorbraak (101) feitelijk rechtstreeks aan bij P. Daens' Priester Daens... De auteur plaatst zich op het standpunt van zijn moeder Maria Daens, die vanuit de familiepapieren en de politieke papieren van A. en P. Daens het leven van A. en P. Daens en het ermee verbonden luik van de daensistische beweging evoceert. Het boek is niet samengesteld volgens de historische methode, maar het vertrekt vanuit een duidelijke afstandelijkheid die het aan de oprechtheidskritiek laat weerstaan. Daarenboven verschaft het uitvoerig bronnenmateriaal - dat vaak in extenso is opgenomen - de informatie die P. Daens wegens zijn eerder besproken betrokkenheid niet zelf had geleverd, bijvoorbeeld de achtergronden van het conflict tussen Hector Plancquaert en P. Daens enerzijds en tussen Hector Plancquaert en A. Daens anderzijds.
De familiare band van de auteur met A. en P. Daens brengt in de historiografie een dynamisch aspect binnen dat uit het bronnenmateriaal alléén niet voldoende naar voren treedt, nl. de psychologie en de ratio achter het handelen van twee zo vooraanstaande

daensisten en de weerslag van het politiek engagement op hun familiale leven. De belangstelling die langs een werk als dat van Luc Delafortrie overvloedig gericht is op A. en P. Daens overbelicht o.i. onvermijdelijk een aantal klemtonen van de daensistische beweging, b.v. Rerum Novarum en het antagonisme van Woeste. Die klemtonen zijn zeer belangrijk voor het daensisme, maar ze zijn minder belangrijk voor de daensistische beweging in haar geheel.

Eveneens tot het daensisme reken en wij de enkele buitenlandse contacten van de daensistische beweging. Die contacten verliepen alle bijna uitsluitend langs de persoon van A. Daens om. Zij zijn in 1967 voor het eerst aangegeven door Luc Delafortrie (102), maar werden inmiddels nog niet verder uitgediept.

K. Van Isacker had in zijn Het daensisme... twee elementen uit de geschiedenis van het daensisme zeer scherp afgetekend: de problematiek van de autonomie van de partij en het "Drama Daens" of het drama van de ongehoorzaamheid waartoe de priester A. Daens werd gedreven. Die elementen vormen de kernproblematiek zowel van het daensisme als van de figuur A. Daens. Jozef De Brouwer, evenals K. Van Isacker een priester, komt in zijn Priester Adolf Daens en de opkomende kristelijke demokratie (103) uitvoerig en wetenschappelijk-methodisch op die thematiek terug. J. De Brouwer vertrekt voor zijn historiografie hoofdzakelijk vanuit de memoires van Ch. Woeste. O.i. is dat uitgangspunt te beperkt omdat Ch. Woeste - zoals wij in DEEL EEN, Hoofdstuk 3, B verder zullen uiteenzetten - niet de enige antagonist van A. Daens is.
De thesis van J. De Brouwer is dat Ch. Woeste priester A. Daens en diens bisschoppelijke overheid in een positie heeft gedrumd die onhoudbaar was voor beiden. Uit zo'n positie redt de sterkste zich ten koste van de zwakke. En de derde, Ch. Woeste, triomfeert:

"hij had met de PRIESTER het Daensisme neergeveld !" (p. 27)
De priesterfiguur neemt een bijzondere plaats in in de problematiek van de daensistische beweging: zij bepaalde voor een groot deel de kwestbaarheid én de kracht van de beweging. Men zal immers niet uit het oog verliezen dat de BWP te Aalst niet van de grond kwam zolang priester Daens leefde. Die vaststelling heeft een kwantitatieve zijde - het aantal kiezers - en een kwalitatieve zijde: de sympathie vanwege de linkerzijde (104), vooral vanwege de socialisten. Vanuit die laatste betrokkenheid schreef Louis-Paul Boon zijn Pieter Daens. Of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht (105), dat oorspronkelijk de geschiedenis van het socialisme te Aalst moest worden (106), maar uiteindelijk de geschiedenis werd én van het socialisme te Aalst én van Adolf en Pieter Daens, niet het minst wegens de zeer grote sympathie waarmee de socialist L.-P. Boon de gebroeders Daens benadert.

Wij hebben reeds eerder gesteld welke motieven er bestaan om dit literair proza van L.-P. Boon te rangschikken bij de historiografie. L.-P. Boon stelt zelf overigens dat "geen enkel woord fantasie in dit boek te vinden is. Al het beschrevene is naakte nare werkelijkheid geweest, nog niet zo heel lang geleden".(p.7-8) Vanuit historiografisch standpunt gezien, mag men anderzijds ook niet blind zijn voor een belangrijke negatieve zijde in deze publicatie: de woorden van bitterheid of ontmoediging die P. Daens al eens ontvielen - hoe zuinig en beheerst P. Daens hiermee ook omsprong in tegenstelling tot sommigen onder zijn medestanders, o.a. Hector Plancquaert - tegenover zijn medestanders worden alle geïnterpreteerd zonder reflexie naar hun context. Die methode doet historisch onrecht aan die medestanders, op de eerste plaats aan A. De Backer. Zo laat L.-P. Boon Pieter Daens ontmoedigd zeggen over de parlementaire arbeid van A. De Backer : "Wat de redevoeringen betrof die hij daar hield, die hebben nimmer beroering verwekt. Hij had gerust mogen zeggen dat hij in de eerste

plaats christen, in de tweede plaats flamingant en tenslotte ook nog een beetje democraat was... Hij sprak steeds in het Vlaams, dat wel - ook ik zou later in de Kamers alleen Vlaams spreken - maar het gebeurde zo dor en zo houterig, dat geen enkele zijner woorden ooit de minste reactie verwekt heeft." (p. 344 - 345). Het is haast oncontroleerbaar of de terzake omzichtige P. Daens ooit die woorden schreef of sprak. Maar alleszins is dit zeer onwaarschijnlijk omdat daartoe geen enkele reden bestond: de parlemantaire handelingen tonen immers het tegendeel aan.

De Werkman van P. Daens is de belangrijkste persbron van het daensisme in het bijzonder en van de daensistische beweging in het algemeen, niet het minst omdat het blad het enige is dat de hele periode van de beweging overspant. Jan-Maria De Smet heeft in zijn onuitgegeven verhandeling De Werkman. Het weekblad van Pieter Daens (107) dit blad gesitueerd tegenover de andere daensistische bladen Het Recht (H. Plancquaert e.a.), 't Vrije Woord (H. Plancquaert, B. Minnebo, C. Moeyaert) en De Volkseeuw (F. Fonteyne, H. Plancquaert, B. Minnebo e.a.), doch die situering is historisch alleen belangrijk voor het daensisme in de stricte zin van het woord, vermits belangrijke accenten in de geschiedenis van de beweging, zoals de verhoudingen tussen de belangrijke daensistische concentraties die de bladen vertegenwoordigen, er niet aan bod komen.

De daensistische beweging in het Antwerpse had haar grote gangmaker in de figuur van Adolf Pauwels (1864 - 1902), die echter sinds 1898 niet meer naar voren trad en reeds in 1902 overleed.

In zijn onuitgegeven licentiaatsverhandeling Adolf Pauwels (1864 - 1902) en de Christene Volkspartij (108) heeft Dirk Luyckx deze basisfiguur van het "Flamingantisme en de demokratie in het arrondissement Antwerpen" beschreven als de niet-partijgebonden flamingantisch - democratische militant, die een belangrijke rol heeft gespeeld in de voorgeschiedenis van de daensistische beweging, maar zijn draai niet vond in de Antwerpse tak van de daensistische beweging, omdat men er brak met de katholieke meetinggedachte te Antwerpen (p. 134).

Belangrijker voor de historiografie van de daensistische beweging in haar totaliteit is evenwel de studie van Hugo Landuyt, Het daensisme in Antwerpen (109). Hierin wordt het Antwerpse luik van de daensistische beweging met zijn rol en zijn betekenis breeduit geschetst in het kader van de daensistische beweging als "nationale beweging" (p. 105). Ook worden de Antwerpse eerste-planfiguren als H. Lebon, E. Wildiers en E. Schiltz zowel in het Antwerpse daensistische kader als in het "nationaal" daensistische kader geprofileerd. Vanuit het Antwerps luik van de beweging verwerft men eveneens een inzicht in het zich in de daensistische beweging van meetaf aftekenende verschil in politieke stijl tussen het daensisme, dat langs de Belgische Volksbond om hoopte een eigen plaats te kunnen verwerven in de grote katholieke politieke familie en het plancquaertisme, dat olie op de golven goot om dat te beletten (p. 68). Die strijd speelde zich eigenlijk in Aalst en Gent af maar had met H. Lebon zijn scheidsrechter in Antwerpen.

Het meest merkwaardige in deze studie van H. Landuyt blijft tenslotte het perspectief waaruit hij de daensistische beweging beschouwt, nl. het historisch ogenblik waarop deze beweging ontstond (p.3): "In de periode van 1890 tot de eerste wereldoorlog kwam de doorbraak van een nieuwe tijd tot stand. Van danaf worden de massa's voor het eerst bij het politieke leven betrokken." (p3).

Uit de voorgeschiedenis van de daensistische beweging en de daensistische partij te Brugge (van 1896 af) blijkt dat de dissidentie tegenover de katholieke partij er in 1891 een eerste maal de kop opsteekt, spoedig weer verdwijnt en in 1894 onder de druk van de agitatie van H. Plancquaert opnieuw naar boven komt. De lijnen van die voorgeschiedenis zijn door Romain Van Eenoo in Het Daensisme te Brugge (110) getekend. Die lijnen verlengen zich in het betrekkelijk beperkte succes van de Brugse daensistische partij tussen 1896 en 1900 en lopen uiteindelijk samen in de sensationele opgang van priester F. Fonteyne in 1911. K.Rotsaert heeft dit fonteynisme van de moeizame opgang tot het explosieve succes in 1911 - 1912 behandeld in zijn Priester Fonteyne en het fonteynisme te Brugge (111). Ook de geleidelijke neergang van het fonteynisme tussen 1919 en 1927 te Brugge is inmiddels door K. Rotsaert bestudeerd en beschreven in de vooralsnog niet-gepubliceerde studie De Laatste jaren van het daensisme te Brugge (112).

In het arrondissement Dendermonde heeft de daensistische beweging rondom de verkiezingskandidaturen van L. Du Catillon en Hector Plancquaert tussen 1898 en 1908 een grote ophef gemaakt: beiden misten er op de valreep een kamerzetel. De historiografie van die episode is echter zo goed als onbestaande. De streek van Dendermonde levert overigens haast geen bronnen, terwijl m.b.t. de stad Dendermonde zelf in de grote brand van Dendermonde in 1914 de publiek- en privaatrechterlijke archieven verloren gingen. Rondom het wellicht enige hieruit bewaard gebleven document - een verkiezingspamflet - schreef M. Bovijn in Het Daensisme in het Dendermondse. Bij een satirisch bidprentje (113) een korte historiografie, die in grove trekken de verkiezingsstrijd van 1898 schetst en relevant is voor de ongenadige wijze waarop de daensist

L. Du Catillon er bekampt werd

De niet-gepubliceerde studie van Emiel Swillens, Hector Plancquaert (1863 - 1953) (114) heeft de studie van het plancquaertisme ingeleid, hoewel E. Swillens dat perspectief niet voor ogen had: E. Swillens is filoloog en heeft vooral de letterkundige loopbaan van Hector Plancquaert geanalyseerd, hierbij de brug leggend naar de politieke loopbaan van Hector Plancquaert. E. Swillens' studie - een biografie van de politicus Hector Plancquaert en een analyse van de letterkundige Hector Plancquaert - is pionierswerk: tot op dat ogenblik was de historiografie van de daensistische beweging nog bijna uitsluitend opgebouwd rondom de protagonisten A. en P. Daens. Frans-Jos Verdoodt beschreef met Hector Plancquaert (115) vooral de"dwarsliggende" Hector Plancquaert en steunde zich ten dele op de studie van E. Swillens.
Met Leonce Du Castillon (1869 - 1941). Levensschets en literair profiel (116) haalt Rita Kerckhofs - volgens hetzelfde stramien van werkwijze als E. Swillens - de in de bronnen als Leonce Du Catillon gekende Du Castillon weg uit het vergeetboek. De daensist L. Du Ca(s)tillon is een eerste-planfiguur, maar hij is in de daensistische beweging vooralsnog moeilijk te plaatsen bij een bepaald luik, niet het minst omdat hij in 1903 de beweging verliet en later geheel andere ideeën ging verdedigen dan die uit zijn daensistische tijd. Die omstandigheid veroorzaakt immers dat de daensistische bronnen hem na 1903 met een vijandige betrokkenheid volgden en zijn werkelijke inbreng in de beweging wellicht vervalsten.
De historiografie van de daensistische beweging heeft gedurende de laatste tien jaar vooral aan een soort horizontale historische integratie gedaan: steeds meer eerste-planmilitanten nemen er naast elkaar plaats in. In die lijn is ook Frans-Jos Verdoodts Het daen-

sisme in het arrondissement Aalst (117) te begrijpen : een aantal voorheen als minder belangrijke daensistische militanten beschouwde figuren worden er naar het voorplan gebracht, terwijl door het uitvoerig hanteren van het beeldenmateriaal als bron het licht wordt gericht op de "anonieme daensist".

Eveneens in het kader van het plancquaertisme kan de studie van Herman Maes, De Daensisten te Deinze (117bis) gesitueerd worden: zij schetst de ophefmakende wijze waarop H. Plancquaert in 1896 in de streek van Deinze aan sociaal - politieke agitatie deed. Overigens is deze studie de eerste en wellicht vooralsnog de enige waarin gebruik werd gemaakt van de "peterslijsten" van de verkiezingen als bron. Dergelijke naamlijsten verschaffen behalve de namen van de eerste sympathisanten ook de beroepsstructuur en/of sociale achtergrond van de militanten.

In vijf arrondissementen heeft de daensistische beweging nog een rol gespeeld na Wereldoorlog I :
Aalst, Brugge, Oudenaarde - Ronse, Kortrijk en Brussel.
Voor Aalst en Brugge is de historiografie van die eindfase reeds aanzienlijk. Geertrui Vanderbeke heeft in haar niet - gepubliceerde verhandeling Jongerenkontestatie te Aalst. Van aktivisme naar Vlaams - Nationalisme. 1914 -1923 (118) voor het eerst de doorstroming van de daensistische beweging naar het vlaams - nationalisme te Aalst tussen Wereldoorlog I en II behandeld; Reinoud D'Haese heeft diezelfde problematiek verbreed en verdiept in zijn niet - gepubliceerde studie De overgang van daensisme naar vlaams - nationalisme in het arrondissement Aalst 1914 - 1925 (119), hierbij bijzondere aandacht bestedend aan de daensistische inbreng in het activisme en aan de daensistische inbreng in de opbouw van de sociale organisaties van het vlaams - nationalisme te Aalst tussen Wereldoorlog I en II. In een recente synthese van zijn

aangehaalde studie (120) verklaart hij de nieuwe richting waarin de overgrote meerderheid van de daensistische aanhang te Aalst na Wereldoorlog I evolueerde: de partij was haar leiders kwijt en had een nieuw programma nodig zo zij niet wilde verdwijnen (p.14). In die nieuwe richting evoluerend zou die aanhang vervolgens een belangrijke bijdrage leveren tot het vlaams-nationalisme : "het leeuwenaandeel van de stemmen in het arrondissement Aalst en belangrijke bijdragen in andere arrondissementen, ziekenfondsen, een vakbond, coöperatieven (waarvan vooral de drukkerij van belang was) en een weekblad" (p.14).
Parallel met de laatsbesproken studie van R. D'Haese, bestudeerde K. Rotsaert m.b.t. Brugge diezelfde thematiek en dezelfde periode van de daensistische beweging (121).

Een alleenstaande studie is die van Walter Lozin, De houding van de Socialistische en de Liberale Pers tegenover Priester Daens en de Christene Volkspartij (122). Die studie ontleedt de respons van de daensistische beweging en van vier onder haar eersteplanfiguren - A. en P. Daens, A. De Backer, H. Plancquaert - in de socialistische en liberale pers, als emanatie van de linkerzijde. Die studie behandelt de periode 1893 - 1906. Zij is een belangrijke bijdrage tot de historiografie en opent voor deze een boeiend en relevant perspectief, n.l. dat van de politieke tegenstander.

Op de rand tussen historiografie en historisch onderricht bevindt zich Paul de Diers Het Daensisme. De didactische verwerking van de geschiedenis van de Christene Volkspartij (123). De studie is waarschijnlijk enig in het kader van de historiografie van de daensistische beweging. Haar belang kan ons niet ontgaan omdat

geschiedschrijving en geschiedenisonderricht elkaar hier zo dynamisch benaderen. Anderzijds dient erop gewezen dat P. De Dier geen eigen bronnenonderzoek heeft verricht en zich beperkt tot het compileren van overigens betrouwbare historiografen. Hierdoor ontstaat ook hier wat wij in onze Kritiek op de bronnen formuleerden als Een escalatie van conclusies en typeringen.

Waar plaatst men tenslotte de publicatie De Christene Volkspartij in België (124) die de daensist Leonce Du Catillon liet verschijnen toen de daensistische beweging zich als politieke partij ging organiseren naar aanleiding van de eerste verkiezingen met Algemeen Stemrecht ? Dit werk schetst de evolutie in de geestesgesteldheid die zich binnen de gelovige gemeenschap tegen het einde van de vorige eeuw voltrekt en waarin naar de enthousiaste overtuiging van de auteur de ruimte vrijkomt voor een dynamische christen - democratische kern, die vrij snel de hele katholieke partij van binnenaf zal hervormen tot een machtige christen - democratische beweging. Die dynamische christen - democratische kern was de eerste daensistische partij, die in 1893 te Okegem was gesticht en waarvan het programma in de ogen van L.Du Catillon gold als dat van de hele Belgische christen - democratie.
Die publicatie heeft dus haar betekenis voor de historiografie van de voorgeschiedenis van de daensistische beweging en beweegt zich tussen de rechtstreekse en de onrechtstreekse historiografie.

Onrechtstreekse historiografie.

De omvangrijkste onrechtstreekse historiografie bevindt zich in de rand van de historiografie van de christen - democratie, van het sociaal - katholicisme van het anti - socialisme en de katholieke arbeidersbeweging, die in hun opzet alle bij elkaar aansluiten. In die historiografie valt de vaak negatieve betrokkenheid op tegenover de daensistische beweging en de christen - democratie - in de betekenis waarin wij haar in deze verhandeling benaderen -. Die negatieve kleuring vindt wellicht haar oorzaak in één of meer van hiernavolgende omstandigheden:

* een aantal van die werken werden gepubliceerd in de periode toen de daensistische beweging electoraal nog een bedreiging vormde voor de katholieke partij;

* enkele van die werken zijn geschreven door persoonlijke tegenstanders van de daensistische beweging;

* enkele van die werken zijn onrechtstreekse ACW - publicaties die uitgaan van een doodzwijgende betrokkenheid;

* enkele van die werken zijn al of niet te goeder trouw uitsluitend gesteund op bronnen die de daensistische beweging duidelijk vijandig gezind zijn.

De negatieve kleuring is uiteraard het meest opmerkelijk in de historiografie die op ongunstig tot vijandig gezinde bronnen is gesteund. Maurice Vaussard spreekt in Histoire de la démocratie chrétienne over de daensistische beweging in termen als "la concurrence fugace d'un mouvement démagogique lancé à Alost, le propre fief électoral de M. Woeste, par un prêtre sans prudence..." (125) en Jean Laloup en Jean Nélis noemen de daensistische beweging in Communauté des Hommes een "parti démocratique chrétien de Flamands extrémistes dirigés par le fougeux abbé Daens" (126).

Beide werken werden na 1950 gepubliceerd op de Franse wetenschappelijke markt. Zij gaan allebei ervan uit dat de katholieke Belgische Volksbond de emanatie was van de orthodoxe christen-democratie in België.

De onrechtstreekse ACW-publicaties die wij hierna behandelen, vertonen én een doodzwijgende betrokkenheid tegenover de daensistische beweging én een tendens tot gelijkschakeling van de christen democratie met de katholieke arbeidersbeweging. Hierdoor valt de daensistische beweging door de brede mazen van die historiografie: de daensistische beweging was immers geen specifieke arbeidersbeweging en zij was evenmin orthodoxe christen-democratie, indien dat begrip moet samenvallen met het orthodoxe-katholicisme. Die strekking komt naar voren in Mon. Hensmans' Het ontstaan van de christelijke democratie in België in De Gids op maatschappelijk gebied (127) en S.-H. Scholl, R. Rock e.a., Zij bouwden voor morgen. Figuren uit de Christelijke Arbeidersbeweging (128). Nu is het ongetwijfeld zo dat de daensistische beweging geen specifieke arbeidersbeweging was. Maar het in voornoemde werken verzwegen belang van de beweging voor de katholiek georiënteerde arbeidersbeweging die later in het ACW uitmondde, kan niet ontkend worden. Priester A. Daens was sterk geëngageerd in het arbeidersvraagstuk en stelde in een studie over de vakverenigingen, die hij samen met de Antwerpse daensisten uitgaf, dat hij de Wet op de Vakverenigingen beschouwde als "de grondwet van de arbeiders" (129). Overigens noemt de Engelse historiograaf Michaël-P. Fogarty in zijn Christelijke democratie in West-Europa (130) de daensistische partij de "Vlaamse Christelijke Arbeiderspartij" die uit de LDB(=Ligue Démocratique Belge of Belgische Volksbond) werd gestoten omdat zij de klassenstrijd aanwakkerde en de eenheid onder de katholieken bedreigde (131). M.P. Fogarty steunt zich nochtans duidelijk op dezelfde bronnen

als M. Hensmans en S.H. Scholl. - Deze M.P. Fogarty verzorgde ook de bijdragen over de christen-democratie in de Amerikaanse New Catholic Encyclopedia (132). - Tenslotte kan hier ook nog gewezen worden op het feit dat Van Isackers eerste uitgave van Het daensisme de ondertitel De teleurgang van een onafhankelijke christelijke arbeidersbeweging meekreeg (133).

Onder de publicaties van persoonlijke tegenstanders van de daensistische beweging zijn die van de katholieke politicus Ch. Woeste (1837 - 1922) de belangrijkste. In zijn Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique (134) is hij de katholieke "openbare aanklager" van de daensisten. Een enkele keer klaagt hij ook de priesters aan : omdat zij al hun energie hebben gebruikt om A.Daens te bestrijden,terwijl zij die beter hadden kunnen gebruiken tegenover de "gemeenschappelijke vijand", de socialisten (135). Het bijzonder historiografisch belang van dit requisitoir is dat het werkelijk als een requisitoir bedoeld is, d.w.z. uitvoerig en met feiten gestoffeerd. Over de waarde van dit document als bron hebben wij reeds uitgeweid in DEEL EEN, Hoofdstuk 1.4.
In zijn A travers dix années. 1885 - 1894 (136) behandelt Ch. Woeste de daensistische beweging slechts in de rand en langs een beschuldiging die hij vaak heeft geuit, nl. dat de daensisten socialistische ideeën verspreidden.
Van een gans andere aard als tegenstander dan Ch. Woeste, is Henri Carton de Wiart (1869 - 1951). De tegenstand ligt hier op het partij-politieke vlak : vóór hij in 1898 definitief de rangen sloot van de katholieke partij, was hij een sympathisant van de daensisten, vooral van A. Daens. Binnen de katholieke partij zou hij later als hooggeplaatst functionaris en als minister daensistische programma-punten gaan bestrijden. In zijn Beernaert et son temps neemt hij ook de verdediging op van de door de daensisten fel aangevochten Leopold 2, die hij een genie noemt, "mal à l'aise dans son royaume aux frontières étroites" (137).

H. Carton de Wiarts Lettre sur le Congrès International de Zurich (138) is een interessante bron voor het internationale sociaal-democratische, christen-democratische en sociaal-katholieke forum, waaraan de daensistische beweging deelnam langs de persoon van A. Daens. In Souvenirs politiques (1878 - 1918) (139) herinnert H.C. de Wiart zich zijn vroegere vrienden-daensisten nog slechts in de uiterste rand (140). Nog levendig is echter zijn goede herinnering aan de Kardinaal Merry del Val, een jeugdvriend (141). Merry del Val is de pauselijke functionaris die in 1905 de daensistische priesters A. Daens en F. Fonteyne officieel veroordeelt.
Weerom een ander type van tegenstander van de daensistische beweging is Arthur Verhaegen (1847 - 1917), die met zijn La Ligue démocratique Belge (142) een zeer belangrijke bron is voor de politieke gedragslijn van de Belgische Volksbond en de verhoudingen van die anti-socialistische en progressief-katholieke bond tegenover de daensistische beweging. In zijn Vingt-cinq années d' action sociale, waarin het Gentse politieke leven een grote rol speelt (143), vernemen wij slechts zeer geringe informatie over de Gentse daensisten die onder leiding van H. Plancquaert een jarenlange strijd met A. Verhaegen voerden. Het antagonisme tussen A. Verhaegen en de daensisten wordt door Auguste Mélot, Le Parti Catholique en Belgique (144) toegelicht: A. Verhaegen zou de enige geweest zijn die de moed had Priester Daens in het daensisme uit de Belgische Volksbond te sluiten, "malgré les nombreux partisans que ce malheureux prêtre y comptait" (145).
Een andere eerste-planfiguur naast A. Verhaegen in deze Belgische Volksbond was Michel Levie (1851 - 1939), die blijkens J. Levie, Michel Levie (1851 - 1939) et le mouvement chrétien social de son temps (146) zowel A. Daens als diens antagonist Ch. Woeste veroordeelde omdat zij beiden verdeeldheid brachten in de katholieke rangen. Behalve die visie, biedt het werk van J. Levie nog verscheidene belangrijke informaties die de daensistische beweging helpen te situeren tegenover de katholieke partij.

De hierboven aangehaalde werken - van Ch. Woeste tot M. Levie - gaan alle uit óf van de grondstelling dat de daensistische beweging niet ten onrechte buiten spel werd geplaatst door de katholieke partij en de Kerk óf van de grondstelling dat de katholieke gemeenschap de afstoting van de als scheurmakers beschouwde daensisten niet rigoureus genoeg heeft aangepakt. Ofschoon vertrekkend vanuit een betrokkenheid als katholieke gelovigen, stellen de hiernavolgende auteurs of collectieve auteurs zich op met zin voor afstandelijkheid tegenover de daensistische beweging en tegenover het hele politiek - sociaal gebeuren waarin de beweging kadert, zodat de schuldvraag "zaten de daensisten fout of zaten de katholieken fout ?" hier noch gesteld noch beantwoord wordt.

In S.H. Scholl e.a., 150 jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België (147) wordt duidelijk een onderscheid gemaakt tussen het sociaal - katholicisme en de christen - democratie. Beide bewegingen worden beschouwd als elkaar opvolgend (1789 - 1886: sociaal-katholicisme; 1886 - 1914: christen - democratie) en tenslotte na Wereldoorlog I doorstromend in de katholieke arbeidersbeweging zoals wij die vandaag kennen.
De daensistische beweging wordt in dit werk bewust verengd tot het daensisme (148) en tot de conflictsituatie t.o.v. de Kerk en de katholieke partij. Toch krijgt de daensistische beweging via het daensisme veel aandacht omdat het een uitgesproken christen - democratische en volkse beweging was, die gedurende een kwarteeuw de gemoederen van een groot aantal kleine lieden ernstig heeft beziggehouden. Het was niet allereerst een arbeidersorganisatie, maar veeleer een politieke partij met sterke sociale impulsen, waardoor zij de sympathie van vele werknemers wist te winnen (149). Het (christen - democratische) daensisme prevaleert hier zelfs t.o.v. de (katholieke) Belgische Volksbond (150).
In De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in West - Vlaanderen.

(1875 - 1914) (151) had S.H. Scholl tien jaar vóór het verschijnen van 150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België de twee "radicalen" F. Fonteyne en H. Plancquaert en het Westvlaams luik van de daensistische beweging gekaderd in de arbeidersbeweging van die provincie.

De stelling van S.H. Scholl en anderen m.b.t. de opvolging van het sociaal - katholicisme door de christen - democratie is feitelijk ook die van Rudolf Rezsohazy, Origines et formation du catholicisme social en Belgique. 1824 - 1909 (152), al gebruikt R. Rezsohazy voor beide de term sociaal - katholicisme.
R. Rezsohazy behandelt op systematische wijze, geografisch en chronologisch, de sociaal - politieke gebeurtenissen die zich afspeelden op instignatie van groepen katholieke gelovigen, door de auteur allen samengebracht onder de noemer "sociaal - katholicisme", dat hij duidelijk onderscheidt van de katholieke paternalistische armenzorg, die zijns inziens een nog sterke structuur bood aan de sociabiliteit van de katholieken. Binnen dat sociaal - katholicisme kent R. Rezsohazy een bijzondere plaats toe aan de roelanders: zij zijn de eersten die met een echt programma naar voren komen (153). In Priester Daens en de Kristelijke Demokratie (154) had R. Rezsohazy een jaar voordien priester A. Daens geschetst in een christen - democratische context, niet in een sociaal-katholieke.

Lode Wils vertrekt in De oorsprong van de kristen - demokratie (155) van het gegeven dat omstreeks 1890 een Belgisch christen - democratische beweging ontstaat. De zwakke wortels van die beweging herkent hij in heel wat stedelijke katholieke, democratische kernen gedurende de gehele negentiende eeuw. In Vlaanderen zouden echter naar het einde van de negentiende eeuw de katholieke democratische kernen dermate zijn verweven met de (katholieke) vlaamsgezinde democratische kernen dat de christen - democratische beweging hieruit kon geboren worden. Uit die christen - democra-

tische beweging zou dan de christelijke arbeidersbeweging groeien (156).

Een vooralsnog onuitgebate maar belangrijke gezichtshoek voor de historiografie van de daensistische beweging wordt geboden door de onuitgegeven studie van Ludo Collin, Antoon Stillemans (° 1832). XXIVe Bisschop van Gent, 1890 - 1916. Biografie tot 1893 (157). A.Stillemans was een belangrijk medespeler in het anti - daensisme. Vanuit die bisschoppelijke archieven komt ook de geheel verschillende positie naar voren die diverse katholieke kringen innamen tegenover bepaalde politieke actualiteit, zoals bijvoorbeeld de Congo-kwestie. De verhandeling van L. Collin brengt ookt de bevestiging van een algemeen vermoeden dat A. Daens reeds vóór 1893 werd tegengewerkt op het bisdom Gent (158). De studie van L. Collin leert ook dat A. Stillemans op politiek - sociaal vlak vóór alles de eenheid onder de katholieken als onaanvechtbare waarde beschouwde (159). Uit A. Simon, Le Parti Catholique Belge. 1830-1945 (160) blijkt dat de andere Belgische bisschoppen niet anders dachten. Zij dwongen daarom hun leden die absolute eenheid te bewaren of te herstellen (161).

Weinig omvangrijk is de onrechtstreekse historiografie vanuit socialistische betrokkenheid.
In Julien Kuypers, Bergop ! (162) ligt de klemtoon vooral op de vaststelling dat de katholieken op sociaal vlak steeds de socialisten achternahinken. Uitzondering hierop vormen volgens de auteur slechts de christen - democraten van de daensistische beweging, die na Wereldoorlog I echter verspreid en machteloos waren. Louis Bertrand beschrijft in Histoire de la démocratie et du socialisme en Belgique depuis 1830 (163) hoe een groep jonge katho-

lieken van 1891 af over heel België ageerden voor de hervorming van de conservatieve vleugel in de katholieke partij : "Bientôt, toute une pléiade d'hommes jeunes et instruits se présentèrent pour constituer le Parti nouveau qui devait faire evoluer l'ancien parti conservateur catholique" (164). In die pleiade plaatst L. Bertrand figuren als G. Helleputte, A. Daens, A. Pottier, A. Verhaegen, H. Plancquaert, H. Carton de Wiart e.a. onder eenzelfde noemer : christen - democraten. De christen - democratie is voor Louis Bertrand verklaard door het feit zelve dat die groep jonge mensen zich christen - democraten noemden. De motieven voor de volksgezindheid van de groep waren volgens de auteur : iets doen aan de materiële ellende én het socialisme de pas afsnijden.

De daensistische beweging komt in een paar van haar aspecten aan bod in Jan Dhondt, Emiel Willekens, Michel Oukhow, Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België (165). Emiel Willekens handelt er over de sociale tendensen in de Vlaamse literatuur en refereert daarbij uitvoerig naar de daensist H. Plancquaert en diens roman Jan Vleminx.
Emiel Willekens heeft zich daarin blijkbaar zeer sterk laten meesleuren door de bonkigheid en het non-conformisme dat Hector Plancquaert in Jan Vleminx beoefent, want hij noemt de auteur ervan een "onontwikkeld" man die als schrijver een "natuurtalent" was en als politicus "gebroken" uit de strijd kwam (166), drie predikaten die echter niet toepasbaar blijken op H. Plancquaert.
Een belangrijke situatieschets van de sociale toestanden die in de tweede helft van de negentiende eeuw heersten en die de sociaal - betrokkenen van hun tijd tot een radicale sociale beweging moesten drijven, treffen wij aan in Jaap Kruithof, De grootte van het Belgisch proletariaat tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw (167) en Denise De Weerdt, Arbeiderstoestanden van 1850 tot 1876 (168), beide werken opgenomen in de Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België.

In De sociale kwestie in België (169) heeft J. Dhondt gesteld dat de schoolstrijd de sociale beweging in Vlaanderen fel heeft vertraagd (170). Die opmerking is zeer relevant en zij krijgt in de daensistische beweging zelfs een dimensie meer : zonder de herinnering aan de anti - clericale / clericale agitatie tijdens de schoolstrijd, zou Hector Plancquaerts argwaan voor de linkerzijde wellicht veel geringer zijn geweest.

In Le Régime clérical en Belgique. L'Organisation du parti catholique. La Législation sociale et les Oeuvres (171) heeft G. Barnich een analyse gebracht van de functionele binding godsdienst/openbaar leven in België en van de wijze waarop de katholieke partij die binding beheerste. G. Barnich heeft ook de dissidentie t.o.v. de katholieke partij beschreven van een aantal mensen omheen de "apostel" A. Daens (172). De auteur stelt daarbij vast dat de pauselijke brief Rerum Novarum door de sociaal - bewuste katholieken (waartoe hij A. Daens uiteindelijk rekent) is aangegrepen om als demagogen naar de massa te kunnen trekken (173).

Met een groot hart voor de arbeidersbeweging en een afkeurende toon voor de "burgerlijke geschiedschrijvers", hebben de anonieme auteurs van Wat zoudt gij zonder 't Werkvolk zijn ? Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België. Deel 1: 1830 - 1966 (174) een uitzonderlijk rijk gedocumenteerd maar o.i. over-geëngageerd dossier van de arbeidersstrijd van 1830 tot heden samengesteld. Het daensisme krijgt daarin een ruime belangstelling : het wordt er beschreven als de oprechte sociale actie van A. Daens, actie die door de christen - democraten - die op politiek vlak samenwerkten met de conservatieven - werd tenietgedaan. De daensistische beweging zelf komt hier echter geenszins aan bod, terwijl het

hanteren van de typologie katholiek, christen-democraat, anti-socialist enz. o.i. gebeurde met te weinig zin voor historische zorg. Dat laatste euvel is nog opvallender in een ander geëngageerd historisch dossier, 1e Europees Congres over christen-democratie (175) dat door de Christenen voor het socialisme als een historisch document over de christen-democratie wordt naar voren gebracht. In dit werk wordt gesteld dat de christen-democraten in 1892 voorstander waren van een autonome volkspartij, maar dat zo'n christelijke volkspartij nooit tot stand kwam (176).

In de wetenschappelijke studie van Romain Van Eenoo, Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864 - 1914) (177) wordt het aandeel geschetst van de daensistische beweging in het tegen 1912 voltrokken ontvoogdingsproces bij en door de arbeiders van Brugge . De weg die de beweging te Brugge aflegde tussen 1894 (A. Daens en H. Plancquaert als motors van de actie) en 1912 (F. Fonteyne als motor van de actie) resulteerde in het grondig mede-effenen van het politieke terrein waarop pas na Wereldoorlog I de katholieke en de socialistische arbeidersbeweging volkomen konden worden uitgebouwd.

Door de sterke verwevenheid van de daensistische beweging met de Vlaamse Beweging, komt de historiografie van de eerste vanzelfsprekend uitvoerig aanbod in de historiografie van de tweede. Arie-W. Willemsen benadrukt in Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914 - 1940 (178) de hierboven aangehaal-

de verwevenheid en behandelt de niet-rimpeloos verlopen doorstroming van de daensistische beweging te Aalst en elders in het vlaams-nationalisme in het algemeen en in het VNV in het bijzonder. Hendrik-J. Elias behandelt in Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging (179) dezelfde problematiek. In zijn Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte (180) worden de voornaamste daensistische eerste-planfiguren geprofileerd naar de reflex van vlaamsgezindheid die bij hen in het algemeen sterk aanwezig was - bij H. Plancquaert blijkbaar uiteindelijk nog het sterkst - . Deze studie van H.-J. Elias is ook bijzonder belangrijk voor de voorgeschiedenis van de daensistische beweging, waarin de Landdagbeweging het platform was waarop de eerste daensistische voormannen elkaar vóór 1893 leerden kennen (181). In de historiografie van Lode Wils, De Vlaamse beweging tot 1914 (182) en De politieke oriëntering van de Vlaamse Beweging (183) komt de grondstelling van de verwevenheid katholiek-democraat-vlaamsgezind naar voren. Die verwevenheid resulteerde in de spits-positie die de daensistische beweging zou innemen in de christen-democratische stroming van omstreeks 1890 af, evenals in de Vlaamse Beweging - zoals L. Wils in zijn Het daensisme stelde (184) - . Hector Plancquaert en de daensistische beweging te Gent komen aan bod in Etienne Langendries, De weerslag van de Vlaamse Beweging op de Gentse politiek (185). Middenin het vlaamsgezinde Gentse milieu wordt Hector Plancquaert ook gesitueerd in Maurits Basse, De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930 (186). Uit E.C. Coppens, Paul Frederica, (1850-1920). Een liberaal Vlaams intellectueel uit de 19e Eeuw (187) kennen wij de verhouding van de Gentse hoogleraren Paul Fredericq en Julius Mac Leod tot de daensistische beweging. De houding van Paul Fredericq blijkt overigens reeds uit Paul Fredericq, Schets eener Geschiedenis der VlaamscheBeweging (188) : ze is smalend tot minachtend. Deze publicatie is anderzijds een goede bron m.b.t. een belangrijk facet van de daensistische beweging : de verbetenheid waarmee haar volksvertegenwoordigers P. Daens en A. De Backer zich hielden aan de principiële stelregel dat zij in het parlement uitsluitend in het Nederlands zouden spreken.

Eveneens over de plaats van de daensist Hector Plancquaert in het

Gentse milieu van vlaamsgezinden en/of flaminganten kan men lezen in Th. Coopman en A. Siffer, De Taalstrijd hier en elders (189).

Daarbij aansluitend dient hier gewezen op de publicaties van Leo Picard : Flamingantisme et démocratie (190), dat belangrijk is voor bepaalde achtergronden van de christen-democratische dissidentie tegenover de katholieken, Evolutie van de Vlaamse Beweging van 1795 tot 1950 (191), Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche Beweging (192), Van Vlaamse Beweging naar sociale revolutie (193). - Over de betrokkenheid van L. Picard tegenover de daensist H. Plancquaert weidden wij reeds uit in DEEL EEN, Hoofdstuk 1.4., Kritiek op de bronnen. -

Het dissidente element van de daensistische beweging tegenover de katholieken loopt ten dele parallel met dat dissidente element (tegenover de katholieken) in de Vlaamse Beweging. Die problematiek van dissidentie en de erop volgende vervolging door de Kerk komt aan bod in Louis en Lieve Vos-Gevers, Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge. 1875 - 1933 (194).

Een aantal vooraanstaande daensisten traden in 1917 in het activisme : Victor Bocqué (Aalst), J. De Beul (Aalst), G. Doussy (Kortrijk), Fl. Moens (Aalst), C. Moeyaert (Brugge), H. Plancquaert (Gent), A. Van den Bruele (Aalst) en L. Versluys (Gent) a.a. Hector Plancquaert, op dat ogenblik de onbetwistbare "eerste vertegenwoordiger" van de daensistische beweging, speelde in het activisme een belangrijke rol - in mindere mate deden dat ook G. Doussy en A. Van den Bruele - . Men kan dus stellen dat de historiografie van het activisme als indirecte historiografie van de daensistische beweging kan beschouwd worden, voor zover zij melding maakt van het optreden van de daensisten-activisten. Dat is het geval voor : Lammert Buning, Het strijdbare leven van J. Domela Nieuwenhuis Nyegaard. Vlaming door keuze. (195), A.L. Faingnaert, Verraad of Zelfverdediging ? Bijdragen tot de

geschiedenis van den Strijd voor Zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den Oorlog van 1914 - 1918 (196) en Marcel Van de Velde, Geschiedenis der Jong Vlaamsche Beweging 1914 - 1918 (197). Tenslotte moeten wij hier ook wijzen op de anti-activistische publicaties van de Nationalen Bond voor (de) Belgische Eenheid / Ligue Nationale pour l'Unité Belge : Geschiedkundig overzicht van het Aktivisme (198), Het Archief van den Raad van Vlaanderen (199) en Les Archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen). (200). Hierbij moet dan echter ook de bijzonderheid vermeld worden dat Het Archief... en Les Archives ... een ten dele ongelijke inhoud hebben en dat Karel Angermille in De Lotgevallen van een activist suggereert dat in deze archief-publicaties belangrijke interpretatie-fouten werden gemaakt wegens de soms ontoereikende vertalingen (201). Ook Hendrik D. Mommaerts wijst in Herinneringen aan de afwikkeling van het Vlaams Aktivisme in 1918 en daarna op dit twijfelachtig aspect van die bronnen en stelt dat het bij de archief-publicaties gevoegde verhaal m.b.t. het verwerven van die archieven verzonnen is (202).

Bijzonder belangrijk lijkt ons in het kader van de historiografie de Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (203) waarin tal van biografieën, korte monografieën en biobibliografische nota's voorkomen die betrekking hebben op de daensistische beweging. De redactie van de Encyclopedie van de Vlaamse Beweging leidt de flaptekst in als volgt: "De Vlaamse Beweging bestaat niet. De term Vlaamse Beweging is een fictieve benaming voor een samenspel van factoren, vlechtwerk van historische gebeurtenissen die door de beschouwer moedwillig geïsoleerd worden uit een bredere context: de geschiedenis van Vlaanderen, of, in Pirennistisch perspectief, de geschiedenis van België, of nog, in Geyliaanse zin, de geschie-

denis der Nederlanden." Verderbouwend op die grondstelling, die m.b.t. een dergelijk globaliserend wetenschappelijk opzet wellicht terecht vooropgezet werd, hebben wij de Encyclopedie van de Vlaamse Beweging uitdrukkelijk gescheiden van de onrechtstreekse historiografie die wij eerder onder de noemer "Vlaamse Beweging" samenbrachten. Omwille van dezelfde motieven laten wij bij de Encyclopedie van de Vlaamse Beweging ook hiernavolgende werken met onrechtstreeks historiografisch belang voor de daensistische beweging aansluiten : Theo Luykx, Politieke Geschiedenis van België. 1. Van 1789 tot 1944 (204); Pieter Geyl, Nederlandse Figuren. Deel 2 (205); V. Robert, De Arbeidersbeweging in België in Algemene Geschiedenis van de Nederlanden (206); M. De Vroede, E. Scholliers e.a., Vlaamse problemen historisch toegelicht (207), Deel 3 van Twintig Eeuwen Vlaanderen (208) en tenslotte J. Verstraelen, De sociale ontwikkeling in Vlaanderen door de eeuwen heen (209) . In diezelfde context zijn vanuit bio-bibliografisch oogpunt belangrijk : Nationaal Biografisch Woordenboek (210), Paul Van Molle, Het Belgisch Parlement. 1894-1969 (211) en Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen (212)

Persrepertoria verschaffen soms omvangrijke historiografische gegevens. Zo . is voor de historiografie van de daensistische beweging Hubert Liebaut, Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst. 1840 - 1914 (213) belangrijk en in beperkter mate ook H. Degraer e.a. Repertorium van de pers in West-Vlaanderen (1807 - 1914). De arrondissementen Oostende, Brugge, Diksmuide, Ieper, Kortrijk, Tielt en Veurne (214) en Romain Van Eenoo, De pers te Brugge : 1792 - 1914. Bouwstoffen (215).
H. Liebaut had reeds voordien zijn Repertorium... aangezet in de onuitgegeven verhandeling De Evolutie der politieke partijen

in het arrondissement Aalst. 1830 - 1893 (216). Met deze De Evolutie... leverde hij een bijdrage tot de historiografie: uit zijn studie leidt men immers een duidelijke politiek - sociale plaatsbepaling af van P. Daens tijdens de aanloopperiode van de beweging.

Een der "blanke gebieden" in de historiografie van de daensistische beweging is het arrondissement Oostende, waar H. Plancquaert in 1895 een kortstondige daensistische actie in gang zette. De onuitgegeven verhandeling van W. Maervoet, De politieke evolutie in het arrondissement Oostende. 1830 - 1914 (217) is een uitgangspunt voor een studie over de beweging in het arrondissement Oostende - Veurne - Diksmuide - waar het bronnenmateriaal overigens erg schaars blijkt te zijn (218) - .

De historische waarde van het daensistisch autobiografisch proza.

In 1910 publiceerde H. Plancquaert zijn eerder als feuilleton in Het Recht verschenen roman Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de Opkomst der Christene Democraten in Vlaanderen (219). Het betreft hier duidelijk een geromantiseerde "geschiedenis" van het daensisme, d.w.z. van de stormachtige jaren 1893 - 1898. Priester A. Daens, advocaat A. De Backer, smid F. Lambrecht, drukker F. Sterck en de fictieve landbouwerszoon Jan Vleminx - waarin H. Plancquaert een soort synthese - figuur schept van de daensistische voormannen samen, hijzelf inbegrepen - zijn er de hoofdpersonages.

Hector Plancquaert doet hier aan epische concentratie rondom zijn helden (de daensisten) en zijn duivelse achtervolgers (de priesters), aan romantische verbloeming en aan eenzijdige beschuldiging. Maar bij nader toezien blijken bepaalde passages uit het werk belangrijk historiografisch materiaal te leveren omdat zij helemaal uit het opzet van het geromantiseerde verhaal wegvallen. Wij zullen ons tot een voorbeeld beperken : daar waar H. Plancquaert het proces maakt van het daensisme, dat de opvallende overwinning van 1894 niet valoriseerde in de richting van de autonome politieke beweging waarin H. Plancquaert en A. De Backer het daensisme in 1897 uiteindelijk toch poogden te verruimen : "Dwang, broodroof en laster waren toch maar gedeeltelijk geslaagd; een democraat was gekozen en juist deze die men het meest vreesde : Priester Daens. Die uitslag had een ongelooflijken indruk gemaakt op het vlaamsche volk en in gansch België. Een straal van hoop was in duizenden harten gedaald; overal verwachtte men de demokraten, vooral Priester Daens, als verlossers. "Vinceres cis, Annibal, sed victoria uti nescis." Gij kunt overwinnen Annibal, doch gij hebt geen verstand om nut te halen uit uw zegepraal. Dat mocht ook op de demokraten toegepast worden; men liet de geestdrift verkoelen; eenigen zelfs knoopten onderhandelingen aan met de behoudsgezinden die zij zoo pas bestreden hadden en zouden voorzeker voor eenig persoonlijk voordeel het volk terug naar de katholieke kringen hebben geleid. De onbehendigheid en de koppigheid van de katholieken en de priesters, waarvan velen gedreven werden door den nijd dien 't succes en de populariteit van Priester Daens bij hen hadden doen ontstaan, verhinderden dat de christen demokratie in haar wieg versmacht werd. 't Is hier echter de plaats niet om over dat alles te spreken; dat doen we wellicht wel later eens als ons de lust en de tijd overmeesteren om den oorsprong, de ware stichters van dezen strijd geschiedkundig te schetsen. (220)."

Een dergelijk excerpt biedt de historiografie de sleutel van een

facet dat steeds over het hoofd is gezien, nl. de feitelijke dubbelzinnigheid in en de verdeeldheid omtrent de te volgen strategie voor de politieke actie. Zodra bepaalde krachten pogen die dubbelzinnigheid wederzijds op te heffen - het daensisme door de politieke hergroepering onder katholieken na te streven, het plancquaertisme door de dissidentie een definitieve organisatie te geven - , zoeken het daensisme en het plancquaertisme elk hun eigen weg binnen de beweging.

Van een andere daensist, Albert Van den Bruele bezitten wij het autobiografische Vijf jaar Zegen (221) waarin de implicaties bij de laatste zittingen van de Tweede Raad van Vlaanderen en bij de vlucht naar het buitenland van de activisten - daensisten A. Van den Bruele en H. Plancquaert worden belicht.

B. Mythe - vorming en demythologisering.

In de streek van Aalst had de daensistische beweging het felst de brede massa beroerd, op die plaats zou zij ook het langst en het krachtigst overleven in de politieke gevoelens. Daarom zou

dáár de nood aan de verklaring van de overlevende gevoelens zich ook het krachtigst voordoen. Vermits zowel het spectaculaire succes als de dramatische ondergang van priester A. Daens in de streek van Aalst noch door medestander noch door tegenstander konden vergeten worden, was het onvermijdelijk dat mythevorming zou ontstaan omheen de persoon van A. Daens en omheen het op de eerste plaats door hem bepaalde en vertegenwoordigde daensisme. De beperktheid van de rechtstreekse historiografie tot omstreeks 1960 heeft die toestand bestendigd en zelfs bevorderd. Daarenboven vertoonde de onrechtstreekse historiografie gelijktijdig een eenzijdige gekleurdheid die zich eveneens op het daensisme (in de enge betekenis) richtte: de sympathie voor vervolgde priester A. Daens langs de linkerzijde, de antipathie voor de twistzoekende en ongehoorzame priester A. Daens langs de rechterzijde.— Niet het minst langs de historiografische belangstelling voor de Vlaamse Beweging verbreedde de historiografie van de daensistische beweging pas na 1960 haar perspectief. -
En tenslotte speelt hier niet het minst de factor eerherstel mee : de daensisten - de priesters A. Daens en F. Fonteyne voorop - waren op soms tragische wijze vervolgde figuren die door de afloop van de ontvoogdingsbewegingen van de brede massa in het gelijk werden gesteld. Bepaalde facetten van het daensisme zijn bij die trend van eerherstel bijzonder dienstig : b.v. het feit dat A. Daens hevig vervolgd werd door de katholieke politicus Ch. Woeste, van wie de huidige katholieken zelf reeds lange tijd afstand namen. (221 bis).
Een en ander heeft echter tot mythevorming geleid. Drie hiernagenoemde facetten van de daensistische beweging, die vooral met de persoonlijkheid van A. en P. Daens verbonden zijn, blijken zeer gevoelige stof voor de mythe - vorming :

a. De bijsommigen onder de daensisten voorzittende gedachte een christen - democratische stroming te laten ontstaan en te laten groeien binnen de katholieke politieke familie om zodoende de vorming

van een christen - democratische vleugel aan de katholieke partij te kunnen opdringen.

b. Het hanteren van de pauselijke brief Rerum Novarum als schild en als wapen-van-de-tegenstander-zelf zodra de Kerk en de katholieke partij als tegenstanders moesten beschouwd worden.

c. De vervolging van de daensistische beweging: waar die in de bronnen het sterkst aan de oppervlakte komt draagt zij de stempel van de katholieke politicus Ch. Woeste en is zij in de eerste plaats tegen A. en P. Daens gericht.

Hieruit groeiden verklarende voorstellingen die o.i. mythes zijn:

a. De intermediaire christen - democratie of

de voorstelling dat de christen - democratie een tussenliggend stadium is tussen het sociaal - katholicisme en de christelijke democratie zoals wij die vandaag kennen als politieke familie. Daartegenover stellen wij dat het sociaal - katholicisme via de katholieke arbeidersorganisaties, de katholieke partij en de kerkelijke instellingen zowel inhoudelijk als organisatorisch doorstroomde in de christelijke - democratie als modern begrip en dat de christen - democratie een dissidentie was van die katholieke arbeidersorganisaties, die katholieke partij en die katholieke instellingen, dissidentie die haar eigen wortels had, haar eigen opgang en bloei enhaar eigen teloorgang.

b. Het belang van Rerum Novarum of

de voorstelling dat de pauselijke brief Rerum Novarum het motorisch moment was van de christen - democratie en van de emancipatiebeweging van de gelovige massa in België.
Daartegenover stellen wij dat Rerum Novarum het eigen-wapen-van-de-tegenstander was en een schild voor gelovigen die door gelovigen werden vervolgd en die met het Algemeen Stemrecht voor ogen

de democratie als een hefboom wilden gebruiken om hic et nunc tot een lotsverbetering van de brede lagen van de bevolking te komen. De christen - democratie is niet causaal verbonden met Rerum Novarum. Rerum Novarum was één onder de middelen die de christen - democratie aanwendde om haar doelstellingen te verwezijnlijken. Haar motorisch moment was o.i. het vooruitzicht van het Algemeen Stemrecht.

c. De rol van Ch. Woeste of

de voorstelling dat de katholieke politicus Ch. Woeste de allesbepalende opponent is geweest van de daensistische beweging : de man die persoonlijk de daensistische beweging neerhaalde. Daartegenover stellen wij: Ch. Woeste vertegenwoordigt slechts het antagonisme dat in de bronnen gemakkelijk aan de oppervlakte komt. Onder die oppervlakte leefde het werkelijke antagonisme : een aanzienlijk deel van de clerus en de katholieke politici - Ch. Woeste inbegrepen - die als een collectief antagonist optraden .

Wij zullen hierna trachten die voorstellingen en onze tegenwerpingen toe te lichten.

a. De christen - democratie heeft een inhoudelijk aspect en een formeel aspect. In DEEL EEN, Hoofdstuk 2 hebben wij beide aspecten behandeld; wij komen daarbij tot de vaststelling dat de christen-democratie eigenlijk een fictieve benaming is voor een algemene lijn die men inhoudelijk en formeel kan aanwijzen in het politiek-sociaal optreden door een verzameling politieke daklozen, die meestal (gelovige) dissidenten waren van de katholieke partij en de Kerk. Er kan o.i. daarbij geen sprake zijn van een fungeren als tussenliggend stadium: de christen - democratie ontwikkelde tussen 1890 en 1897 haar eigen inhoud en haar eigen vorm, dissident van de katholieke politieke families, van

de Kerk en van het sociaal - katholicisme. Nadat het daensisme - als deel van de daensistische beweging én deel van de christen - democratie - in 1897 nogal smadelijk mislukte in een poging om langs de Belgische Volksbond om te integreren in de katholieke partij en daar een christen - democratische vleugel te vormen, werden de rangen gesloten langs beide zijden. De franstalige Brusselse en Waalse christen - democraten en met hen alle Belgische anti - socialisten sloten de rangen van de katholieke partij en van het sociaal katholicisme, de nederlandstalige christen - democraten sloten de rangen van de daensistische beweging of verlieten definitief het politieke forum (zoals b.v. de roelander Prosper De Pelsmaeker). Van dat ogenblik af waren daensistische beweging en christen - democratie dus congruente begrippen. Van dat ogenblik houdt de begripsverwarring daensist/ christen - democraat / katholiek op, hoewel gedurende enkele maanden langs beide zijden van de schreef nog wensen voor werkelijkheid genomen worden : Priester A. Daens houdt in de Kamer en in de pers voor dat er daensistische christen - democraten zijn, naast de christen - democraten van Gent (A. Verhaegen), Brussel (H.Carton de Wiart, J. Renkin) en Luik (222); het anti - socialistische Het Volk (Gent,A. Verhaegen) schrijft bij een verwijzing naar de verkiezingsuitslagen van 1894 : wij duiden de "christen - democraten" eveneens als "katholieken" aan (223). Maar de schreef is er nu duidelijk en de door de historiografie algemeen als christen - democraat geduide A. Verhaegen laat er geen twijfel over bestaan: hij is een katholiek volksvertegenwoordiger en geen christen - democraat : "J'ai ete élu comme représentant catholique de l'arrondissement de Gand - Eecloo. Jamais je n'ai pris et j'amais l'on ne m'a donné autre qualification : Juges de mon étonnement lorsque dans l'ouvrage Le Parlement Belge, qui vient de paraître, je me suis vu qualifié de représentant democrate Chrétien" (224). Hector Plancquaert onderstreept in 1898 overigens zeer duidelijk

deze gang van zaken: "En wie vertegenwoordigt er de christene volksgezindheid in België ? Wie heeft dien naam (christen democraten) beroemd gemaakt in ons land ? Wie anders dan de partij der Christene demokraten van Aalst, van Zomergem, van Brugge enz., in één woord onze partij. (...) Gij ? wel tot over eenige weken wildet gij van dien naam niet weten, hij wierd gedoemd en vervloekt in al uw bladen, heren behouders. Zelfs de anti - socialisten dorsten hem nooit aannemen. De naam van christen democraat werd nooit door U aangenomen in geen enkele kiezing. " (225).
En inderdaad : noch in katholieke bronnen noch in neutrale bronnen m.b.t. de verkiezingslijsten en verkiezingsuitslagen gebeurt dat; de "christen - democratische" lijsten zijn er vrijwel steeds synoniem voor daensistische lijsten.-
Eens de daensisten alleen de christen - democratie gingen vertegenwoordigen, hebben zij ook getracht "eens voor al(tijd) eene juiste, ADEQUATE bepaling (te) geven" aan het begrip christen democratie zoals zij het vertegenwoordigden (226).
Tenslotte zal het niemand kunnen ontgaan dat de historiografie die de mythe van de tussenliggende christen - democratie zoals wij die stelden heeft laten ontstaan, nooit heeft verklaard wat zij formeel en inhoudelijk als de christen - democratie beschouwde. Daarbij komt dat werken als, De Katholieke Encyclopaedie van 1934 de christen - democratie en de kristelijke - democratie niet vermelden, terwijl zij figuren als H. Carton de Wiart en Verhaegen bij de katholieke politici onderbrengen (227). Overigens is het zo dat de katholieke politieke familie pas na Wereldoorlog II de internationale benaming Christelijke - Democratie heeft aangenomen, naast het predikaat "Christelijk" voor haar partijorganisatie.

De daensistische beweging / christen - democratie kon na Wereldoorlog I inhoudelijk niet meer als een alleenstaand feit aangezien worden : onder de druk van haar eigen arbeidersbeweging en door het socialistisch opbod, nam de katholieke partij nu een inhoud aan die grotendeels overeenkwam met die van de daensistische be-

weging / christen - democratie. Daarmee wil echter niet gezegd zijn dat de daensistische beweging / christen - democratie intermediair was tussen het sociaal - katholicisme van vóór 1914 en de katholieke partij van na Wereldoorlog I en voor een inhoudelijke doorstroming van het sociaal - katholicisme naar de christelijke democratie zorgde.
Op het formele vlak is de doorstroming nog manifester afwezig: in de arrondissementen waar de studie hieromtrent reeds uitsluitsel biedt, kan gesteld worden dat de daensistische instellingen (coöperatieven, ziekenfondsen, vakverbonden, politieke-partijgroepen, culturele verenigingen enz.) stelselmatig overgingen naar het socialisme of naar het vlaams-nationalisme of naar beide. In het kanton Boom gebeurde dat reeds van 1905 af; in de arrondissementen Aalst, Brugge, Dendermonde, Gent, Kortrijk en Oudenaarde-Ronse had de integratie vrijwel volledig plaats tussen Wereldoorlog I en II, een paar autonoom blijvende kernen niet te na gesproken. Tegelijk met die instellingen integreerden ook de voormannen, militanten en kiezers. De opname van die instellingen in de katholieke partij gebeurde , voor zover dit verschijnsel thans gekend is, slechts in de arrondissementen Antwerpen en Turnhout.

Dat daensistische beweging / christene - democratie een politiek-maatschappelijke dissidentie was, hebben wij hierboven - en ook reeds voordien - onderstreept. Die dieperliggende stroom van opstandigheid jegens de katholieke instellingen bezorgde haar de soms hinderlijke sympathie van de orthodoxe linkerzijde en de actieve steun van "linkse" dissidenten als J. Mac Leod (liberaal) en van de socialistische dissidente groep van Gent (228).
Maar er is meer : parallel met de politiek - maatschappelijke dissidentie kan ook de vraag gesteld worden naar een godsdienstig - maatschappelijke dissidentie : hebben de daensisten zich niet eveneens afgezet tegen een soort doordeweeks, louter formalistisch katholiek christendom: H. Plancquaert , zo onveranderlijk diep verbitterd omdat de katholieke clerus niet de zijde van de

verarmde en onmondige massa koos, looft de bedelmonniken omdat die dicht bij het volk gaan staan. Hij zet zich tegelijk af tegen de seculiere hogere geestelijkheid, die zich boven dat volk verheft en niet voor de zaak van het volk wil gewonnen worden (229), terwijl hij de hele hiërarchische machtsuitoefening van de clerus niet van echte christelijke origine acht (230). De gebroeders Daens leefden op vriendschappelijke voet met de abdijen van Affligem en Dendermonde en P. Daens beschouwt de bisschop als gegijzelde in zijn paleis vol vleiers (231). Daarenboven werd reeds door een historicus de vraag opgeworpen "of er te Aalst geen spoor loopt van het Stevenisme naar het Daensisme" (232). Anderzijds blijkt er geen spoor te lopen van de Geuzenhoek van Maria-Horebeke naar de daensistiche beweging (233). Tensloote zou men hier eveneens de vraag kunnen stellen of de Vlaamse gelovige dissidentie, die van de priesters in de daensistische beweging wellicht overgaat op de "petits vicaires" in de Vlaamse Beweging (234), geen Europees fenomeen is. Bij de Gentse bisschop A. Stillemans wordt vanuit Frankrijk gesignaleerd dat zich daar een "fait analogue" als dat van priester A. Daens heeft voorgedaan, nl. in de persoon van een priester die zich te Morbihan publiek afgezet had tegen de corporatist "l'illustre Comte de Mun", "wat gelukkig mislukt was omdat de bisschop die priester had gesanctioneerd". Daarom wordt A. Stillemans geadviseerd hetzelfde te doen tegenover A. Daens (235). Ook in Duitsland was in 1890 door een priester geageerd op ongeveer diezelfde wijze zoals A. Daens het gedaan had in Vlaanderen (236).

Inmiddels is het echter waarschijnlijk dat - op de actie van priester Lemire te Hazebroek na - met de daensistische beweging enigszins vergelijkbare dissidente bewegingen in het buitenland pas na 1900 zijn ontstaan (237).

b. Bij de lectuur van Rerum Novarum (238) stelt men vast dat de objectieve voorwaarden om als motorisch moment van de christen - democratie te kunnen gelden niet aanwezig waren in die pauselijke brief. Weliswaar erkende die brief uitdrukkelijk de maatschappelijke wanverhoudingen tussen "eenige weinigen die de massaas van het proletariaat een juk opleggen, dat slechts weinig van dat der slaven verschilt". (239). Maar de voorzittende zorg van de Kerk was zeer waarschijnlijk deze : de arbeidersbeweging kreeg langs het socialisme om gestalte en dreigde een machtsfactor te worden die aan de controle van de Kerk ontsnapte, de laïcering van het politiek - maatschappelijk leven bevorderde en de kerkelijkheid deed afnemen (240). De Kerk vermaande de rijken dat zij mede - verantwoordelijk waren voor die toestanden en dat zij aan hun bezit de sociale functie moesten schenken die de scholastiek - waarvan deze pauselijke brief de aan de nood van de tijd aangepaste vorm was (241) - hen reeds oplegde (242). Arbeidsbeweging en politieke actie als remediëring van het maatschappelijk probleem worden daarbij afgewezen en elke vorm van arbeidersvereniging moet de godsdienst als grondslag en het Rijk Gods als laatste doel hebben (243). Nu is het onweerlegbaar dat de daensisten met de brief Rerum Novarum hebben geschermd : A. en P. Daens meenden zodoende in hun toespraken en hun publicaties de tegenstander af te weren met diens eigen wapens of gebruikten de brief als schild (244), de roelanders alludeerden van meetaf op de"omzendbrief over de toestand der werklieden" (245), de wellicht oudste vlag van de daensistische beweging te Aalst draagt een leeuw en een embleem Rerum Novarum (246). Hierbij horen echter een paar bemerkingen:

* Wat hier gezegd is, geldt uitgesproken voor het daensisme als deel van de daensistische beweging en voor de periode waarin dit daensisme nog poogde als progressieve vleugel in de katholieke partij te integreren;

* Toen Rerum Novarum verscheen, was de voorgeschiedenis van de daensistische beweging reeds in min of meer gevorderd stadium aangekomen en de roelanders gebruikten de pauselijke brief wellicht als verdediging van hun actie, niet als inspiratie : de roelanders A. De Backer en P. De Pelsmaeker stellen na een grondige studie van Rerum Novarum vast dat de pauselijke brief eigenlijk hun actie verdedigt - "vous y trouverez défendu notre programme" - en dat de aanvallen van de katholieke pers tegen A. De Backer als een "destructeur de la propriété" en als een "communist" nu hopelijk wel zullen ophouden (247). L'Avenir Social (H. Carton de Wiart, J. Renkin e.a.), dat een paar maanden na Klokke Roeland verscheen en ongeveer gelijkluidend ageerde als Klokke Roeland, verdedigde zich overigens in dezelfde zin: niemand onder de gelovigen heeft nu nog het recht zijn verantwoordelijkheid te ontvluchten, wie dat nog doet is blind en laf (248). De politiek - maatschappelijke actie die zowel de roelanders als de groep van L'Avenir Social voerden, was feitelijk in strijd met de optie van Rerum Novarum, maar hun stelling was dat wie "A" zegt ook "B" moe t kunnen zeggen : als de Kerk het maatschappelijk probleem heeft erkend, moet niemand onder de katholieken neen zeggen aan wie het probleem willen remediëren. Dat een afdoende remediëring van het sociaal - katholicisme te verwachten was, geloofden de christen - democraten en potentiële christen-democraten al niet meer.

Heeft het daensisme - waarbij de meerderheid der roelanders moeten ondergebracht worden - werkelijk geloofd dat Rerum Novarum het wapen en het schild kon zijn, dat het hanteren van de brief zoveel was als het bevechten van de tegenstander met diens eigen wapen ? Hebben zij niet zelf ingezien dat Rerum Novarum integendeel een wapen tegen henzelf was omdat het feitelijk de veroordeling van hun sociaal - politieke beweging inhield ? Moesten zij hieraan door de katholieke tegenstander zelf herinnerd worden ?

Door De Stad Ninove, die de roelanders verwittigde dat de paus en de bisschoppen stelden dat het armoede - probleem niet langs de wetgevende weg mocht opgelost worden (249) en door Ch. Woeste die in 1896 publiek verklaarde "De paus, de hoogst geplaatste man in de aardse samenleving, gebruikt het woord demokratie niet, ook niet in zijn encycliek Rerum Novarum - Laat ons zijn voorzichtigheid navolgen - " (250) ?

Behalve een kern onder de roelanders en een kern in het daensisme, heeft de daensistische beweging weinig gebruik gemaakt van het "wapen" of het "schild" Rerum Novarum. Bij H. Plancquaert blijkt het wantrouwen tegenover pauselijke sociale bedoelingen overigens bijzonder groot te zijn. In een soort "plakboek" met allerlei knipsels en nota's over de sociaal - politieke actualiteit, dat hij tussen 9 mei 1891 en eind 1898 heeft bijgehouden, vindt men niets terug over de brief Rerum Novarum (die in de tweede helft van mei 1891 verscheen) (251). In de niet - gedateerde (1931 ?) publicatie L' Encyclique sociale de s.s. Pie XI - Quadragesimo Anno - annoteert hij bij de woorden van de paus "des ouvriers foncièrement chrètien";"= slaven !"; bij een bewering van de paus "dat Rerum Novarum de tegenstand van de Katholieke Kerk tegenover de arbeidersbeweging heeft gebroken", plaatst hij een dubbel vraagteken (252). Het is waarschijnlijk dat Hector Plancquaert veertig jaar eerder reeds dat dubbel vraagteken voor ogen had, want in zijn overvloedige persartikelen blijkt hij van meet af uiterst zuinig om te springen met dat "wapen" en of "schild". In de organisch goed samengebleven bibliotheek van H. Plancquaert vinden wij een waaier van informatieve literatuur - over marxisme, christendom, filosofie, sociaal - democratie enz. -, maar de oudste tekst van Rerum Novarum daarin dateert van 1907 (253). Dat laatste bewijst op zichzelf natuurlijk niets - een ouder exemplaar kan verloren zijn gegaan - , maar het is te begrijpen in de gehele context van zijn politieke stijl, waarin Rerum Novarum geen echte plaats krijgt. Het feit

dat hij in dit werk de vanuit daensistisch perspectief zwakke punten in de encycliek aanstreept - dat het maatschappelijk probleem alleen kan opgelost worden door verenigingen waarvoor het godsdienstig heil begin- en eindpunt is - , kadert overigens in zijn wantrouwen en / of reserve tegenover de pauselijke instructies op politiek - maatschappelijk vlak.

Rerum Novarum was dus wellicht niets méér dan een kerkelijke officiële vaststelling dat er een ernstig maatschappelijk probleem bestond en niets minder dan een veroordeling van de remediëring van het maatschappelijk probleem langs politieke weg. Het is zeer waarschijnlijk dat de daensisten dat allen zo begrepen hebben, maar dat enkelen onder hen in het licht van de omstandigheden : van zware vervolging door de katholieke Kerk het als schild wilden gebruiken of als een middel om de nu zelf omtrent Rerum Novarum verdeelde katholieke tegenstander de wind uit de zeilen te nemen.
Ons inziens wordt aan Rerum Novarum ten onrechte de betekenis vastgeknoopt die overigens historiografisch gemeengoed werd en die door Mon. Hensmans uitgedrukt wordt in deze euforische zin "Rome heeft gesproken, de zaak is voor de Belgische katholieken en vooral voor de christelijke democratie beslist." (254).
Overigens : Georges Goyau stelt dat niet Rerum Novarum (1891), maar wel de pauselijke brief De Communi Re (1901) het begin van de christen - democratie is; maar hij voegt erbij: "il serait injuste que le terme de démocratie chrétienne fut détourné vers un sens politique" (255). Interessant detail daarbij kan zijn dat de Waalse priester Pottier medeauteur is van het werk van van G. Goyau.
Zeer waarschijnlijk is tenslotte alleen dat Rerum Novarum een groot twistpunt werd onder katholieken - zoals K. Van Isacker het stelt (256) - en dat een deel van de strategie van de christen-democraten erop gericht was die verdeeldheid aan te grijpen om zodoende het in het verschiet liggend Algemeen Stemrecht als een

hefboom voor hun actie te kunnen hanteren.
Dit in het verschiet liggend Algemeen Stemrecht was o.i. het motorisch moment van de christen - democratie . Vergeet men immers niet te licht dat de potentiële christen - democraten naast hun democratische en sociale reflex ook een sterke anti - socialistische reflex bezaten en dat het vooruitzicht van het Algemeen Stemrecht bijzonder prikkelend moet gewerkt hebben op die reflex ? -- De eerste daensistische partij werd twee dagen vóór de invoering van dit Algemeen Stemrecht gesticht - . Eén der eerste christen - democraten en der eerste daensisten, Leonce Du Catillon, bevestigt in zijn De Christene Volkspartij in België (op nogal retorische wijze !) die stelling : "Het Stemrecht is een stokebrand uit de handen der malcontenten gerukt en wordt veranderd in een olijftak in dezen zin dat het kiesrecht de gelederen der christenen zal toehalen ... (...) En de Christene democraten, die dun in Vlaanderen gezaaid zijn, hebben het algemeen stemrecht verdedigd met gevaar af als muiters aanzien te worden ". Overigens had L. Du Catillon in die optiek de Zuid-Vlaamsche Sprekersbond opgericht in 1891: " de grondwetsherziening komt en wij stichten een Vlaamsch katholieke en volksgezinde arrondissementsbond" (257).

c. Reeds in 1889 ageerde Hector Plancquaert - in omstandigheden die wij later zullen uiteenzetten - tegen Ch. Woeste, dé vertegenwoordiger van de katholieke partij. Die agitatie ging onverminderd door en werd ook vanuit Antwerpen gevoerd door H. Plancquaerts vriend A. Pauwels. Hector Plancquaert en A. Pauwels waren gelovigen. Maar ook langs de zijde van de vrijzinnige vlaamsgezinden werd geageerd tegen Ch. Woeste (258). Zodra de daensistische beweging echter in 1894 langs de figuur van priester A. Daens de kamerzetel van Ch. Woeste in het arrondissement Aalst ging bedreigen, sloeg Ch. Woeste bijzonder hard terug : het

werd het begin van een genadeloze vervolging, die binnen de daensistische beweging de gebroeders Daens en het daensisme zou neerhalen. Van dat ogenblik af concentreert de historiografie die genadeloze vervolging in de figuur van Ch. Woeste. Gesteld dat Ch. Woeste inderdaad dé opponent was van de daensistische beweging, dan moet hier meteen toch verduidelijkt worden dat die Ch. Woeste wél de gebroeders Daens en het daensisme neerhaalde, maar persoonlijk weinig vat had op de daensistische beweging in haar geheel. Wij zullen hierna echter trachten aan te tonen dat dé opponent een collectieve opponent was, die minder snel en vooral minder spectaculair uit de bronnen naar voren treedt en dat die collectieve opponent uiteindelijk de opponent van de hele beweging is geweest.

* Ch. Woeste heeft persoonlijk zeer veel bijgedragen tot de myte-vorming rondom zijn persoon : in zijn meestal als enige bron voor de studie van het antagonisme van de daensistische beweging gehanteerde ego-documenten, heeft hij alle verdiensten naar zich gehaald voor het omstreeks Wereldoorlog I totaal sluiten van de katholieke-partijrangen. Het is duidelijk dat Ch. Woeste inderdaad van zijn machtspositie en zijn hoge sociale rang in verregaande mate gebruik heeft gemaakt om de daensisten te kelderen. Maar het is anderzijds even zeker dat de ego-documenten van Ch. Woeste historisch-kritisch moeten benaderd worden - zie hierover DEEL EEN, Hoofdstuk 1.4. (Kritiek op de bronnen) en DEEL EEN, Hoofdstuk 3, A (Onrechtstreekse historiografie) - .

* Ch. Woeste genoot niet het vertrouwen van de omgeving van de Brugse bisschop G. Waffelaert - die de daensist priester F. Fonteyne suspendeerde -. De secretaris van de bisschop, Edm. De Schrevel, adviseert overigens in een niet-gedateerde nota zijn overste : Ch. Woeste baat te graag en op een te irriterende wijze zijn geschillen met bepaalde personen uit en hij offert alles aan zijn ambitie om minister te worden en te blijven (259). De nota dateert

wellicht uit 1894, vermits zij eveneens alludeert op de door Ch. Woeste bewerkte val van A. Beernaert (1894).

* Ch. Woeste, die tijdens de zomer van 1893 bij de Gentse bisschop A. Stillemans ageert tegen de roelanders, krijgt de stille wenk die aangelegenheid aan de bisschop zelf over te laten. Nadien is er waarschijnlijk geen schriftelijk contact meer tussen Ch. Woeste en A. Stillemans m.b.t. "de zaak Daens" tot in 1912 (260).

* Na de briefwisseling A. Stillemans - Ch. Woeste in 1893, wordt hoofdzakelijk priester A. Daens van 1894 af in de gedateerde en niet-gedateerde, ondertekende en niet-ondertekende brieven aangeklaagd door A. Verhaegen van Gent, door de burgemeester van Ninove, door de burgemeester van Aalst, door Baron de Béthune van Aalst (261).

* H. Carton de Wiart - tot 1897 sympathisant van de daensisten, nadien opnieuw de rangen sluitend van de katholieke partij - wordt door de vicaris-generaal van het bisdom in 1898 verweten onjuiste informatie te schrijven of te laten schrijven in Le Bien Public over de omstandigheden waarin A. Daens werd gesuspendeerd. H. Carton de Wiart praat het incident uit de weg maar doet geen poging om ten gunste van de daensisten te spreken (262).

* Op 27 oktober 1894 schrijft de clerus van Zottegem, aan de bisschop : "wij werken mee om priester A. Daens te kraken" (263), op 5 februari 1895 schrijft de pastoor van Herzele in dezelfde zin als de clerus van Zottegem het deed (264) en in de loop van 1896 bereikt A. Stillemans een petitie vanwege zestien Aalsters priesters (onder wie een jezuïetenpater), waarin gevraagd wordt priester A. Daens "op de beste wijze onschadelijk te maken" (265).

* Door de omgeving van bisschop A. Stillemans werden systematisch kranteknipsels en pamfletten verzameld (en hen wellicht ook spontaan bezorgd), die de daensisten in een

ongunstig licht stellen.

* Ook Hector Plancquaert wordt vanuit het bisdom geviseerd (266), terwijl priester A. Daens gevraagd wordt in West-Vlaanderen niet meer op meetings te verschijnen naast H. Plancquaert, omdat deze laatste de bisschop van Brugge heeft aangevallen in Het Recht (267).

* Bij de verkiezingen van 1895 in Oostende heeft pastoor Lanssen uit Brugge de kandidatuur van Hector Plancquaert bestreden door omtrent die kandidatuur het bericht te verspreiden dat zij door priester A. Daens afgekeurd werd. Uit de briefwisseling m.b.t. die aangelegenheid blijkt evenwel dat A. Daens zowel door de geestelijkheid als door een aantal ministers onder druk was geplaatst om die kandidatuur formeel af te keuren, doch niet méér deed dan Hector Plancquaert aanraden van zijn kandidatuur af te zien (268).

* Tegenover de talrijke tussenkomsten bij A. Stillemans door priesters en ten laste van de daensisten is slechts de tussenkomst ter ontlasting door de Leuvense priester-hoogleraar De Harlez te plaatsen (269).

* De daensistische pers en het boek van P. Daens (270) vermelden tientallen gevallen waarin - over heel Vlaanderen - de clerus gebruik maakt van haar feitelijke macht om lezers van de daensistische pers te dwingen hun abonnementen op te zeggen, om herberghouders te dwingen hun zaken te weigeren aan daensistische sprekers. Diezelfde bronnen duiden erop dat daensistische militanten en sympathisanten bij hun politieke-sociale actie in het algemeen, vaak actief of passief tegengewerkt werden door de geestelijkheid .

* Hector Plancquaerts Jan Vleminx (271) is auto-biografisch en gekleurd, maar sommige vormen van

machtsmisbruik door de clerus tegenover daensistische militanten en sympathisanten worden in voetnoot met namen, data en feitelijkheden toegelicht, zodat ze controleerbaar worden.

* Het aandeel van de clerus in het boycotten van de overigens bloeiende daensistische pers en de daensistische verkiezingslijsten was algemeen en niet tot Aalst beperkt (272).

Het antagonisme van de daensistische beweging werd nooit te gronde bestudeerd. Toch menen wij dat wat hierboven is uiteengezet relevant is voor dat antagonisme omdat wij ons vooral steunen op de bronnen van het bisdom Gent, de zenuwknoop van dat antagonisme.
Wij menen hieromtrent volgende besluiten te kunnen formuleren:

* met zijn scherpe aanvallen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers en door zijn bemoeienissen bij het Hof en in Rome vertegenwoordigt Ch. Woeste het antagonisme dat in de bronnen meteen aan de oppervlakte kwam en door de historiografie werd opgemerkt; dit antagonisme betrof A. Daens en het daensisme;

* een o.i. belangrijker, breder en indringender antagonisme bleef onder de oppervlakte verborgen en werd gevoerd door de verspreide katholieke politici en door leden van de clerus; dit antagonisme richtte zich op de daensistische beweging in het algemeen en had het bisschoppelijke Paleis van Gent als zenuwknoop.

Tenslotte schreef Ch. Woeste zelf in zijn memoires dat de geestelijkheid al haar energie had besteed aan het bevechten van de daensisten, terwijl zij die beter had besteed aan het bevechten van de "gemeenschappelijke vijand", de socialisten (273).

Wellicht gevaarlijk dicht nabij het verzinsel ligt de aanleiding tot de hiernavolgende gebeurtenis die het licht werpt op de problematiek van het antagonisme. Enkele jaren geleden suggereerde

een Brusselse historicus dat m.b.t. kerkelijke uitsluiting van de priesters in de daensistische beweging Leopold 2 onder druk was geplaatst door Rome i.p.v. Rome door Leopold 2 (274). O.i. lijkt het onwaarschijnlijk dat de opponente Vlaamse geestelijkheid - die over de logistieke steun van de katholieke politici beschikte - de omweg langs Rome genomen heeft om van daaruit Leopold 2 tot een optreden tegen de daensisten te dwingen langs de persoon van de Belgische Kardinaal om. Het curriculum vitae van de historicus die de stelling suggereerde - hij begon zijn loopbaan als adjunct-archivaris op het Bisschoppelijk Paleis te Mechelen - zette ons er nochtans toe aan op de zaak dieper in te gaan. Dit leverde echter geen resultaat op (275). Alleen een onderzoek van de Koninklijke Archieven en Aartsbisschoppelijke Archieven zou de zaak verder kunnen helpen. Haast zeker wordt die omslachtige procedure een maat voor niets, vermits inmiddels alles laat vermoeden dat het anti-daensisme eerder door de katholieke gemeenschap aan het hoogste kerkelijke gezag is opgedrongen dan omgekeerd.

C. Een andere historiografische benaderingswijze.

De Noordnederlandse historicus Pieter Geyl inspireerde in 1933 de vlaamsgezinde politicus Herman Vos tot"het schrijven van een werk van lange adem". H. Vos schreef als reactie op die suggestie van P. Geyl : "Ik heb er zelf ook al aan gedacht, en wel aan een geschiedenis van de christene democratie in Vlaanderen, vastgeknoopt aan de biografie van Priester Daens. Er bestaat daarover nog niets goeds" (276).

H. Vos heeft zelf nooit zo'n werk geschreven - alleszins niet gepubliceerd - . Maar tussen 1940 en vandaag werd dat werk feitelijk wél geschreven, zij het fictief, als de draad die doorheen de historiografie van de daensistische beweging loopt.
Hoe meer de historiografie verruimt en verdiept, des te moeilijker wordt het om de geschiedenis van de christen - democratie en van de daensistische beweging in haar globale thematiek te schrijven, vertrekkend vanuit de biografie van A. Daens.
De twee meest fundamentele bezwaren blijken hier te zijn : de zogenaamde tijdsdrempels en de geografische drempels. Vandaag kan men de daensistische beweging plaatsen tussen de tijdsdrempels 1893 en 1936. Enkele tientallen jaren geleden waren die tijdsdrempels 1893 en 1907 en tenslotte ook 1893 en 1914, tot de huidige 1893 en 1936. De geografische drempels werden tot na Wereldoorlog II geplaatst rondom het arrondissement Aalst. Later kwamen daar Brugge, Antwerpen, Gent en Kortrijk bij, terwijl die drempels morgen kunnen uitgebreid worden tot vrijwel alle Vlaamse arrondissementen.
Daarenboven biedt de historiografie vandaag een steeds ruimer inzicht in de voorgeschiedenis van de beweging. In die voorgeschiedenis reiken de wortels van de beweging geografisch verder dan het arrondissement Aalst. In die voorgeschiedenis ook vervullen de gebroeders A. en P. Daens een zeer geringe rol. En tenslotte wordt het ook steeds duidelijker dat de daensistische beweging te verdelen is in een aantal "ismen" - daensisme, plancquaertisme en fonteynisme - , die elk hun specificiteit bezitten binnen de beweging, doch waarbij de figuur van A. Daens slechts centraal staat in het daensisme.
De gewijzigde inzichten over de omvang, de samenstelling en de inhoud van de daensistische beweging vereisen dan ook een gewijzigde benaderingsmethode.
De weg ligt hiervoor eigenlijk wijd open : de beweging kent in de figuur van H. Plancquaert een eerste - planfiguur die een belangrijke rol speelde in haar voorgeschiedenis, die haar geheel beleefde

en overleefde en die daarenboven aan de beweging een aantal klemtonen meegaf die door A. Daens niet gelegd werden, of niet konden gelegd worden - A. Daens overleed in 1907 - , maar die, over het geheel van de beweging beschouwd, behoren tot de specificiteit van de beweging. Voorbeelden hiervan zijn de onvoorwaardelijke autonomie tegenover de katholieke partij en later tegenover het vlaams-nationalisme, de doorstroming naar vlaamsgezinde vrijzinnigen, de deelneming aan het activisme.
Wij hebben ons bronnenonderzoek om die reden in de eerste plaats gericht op de figuur van Hector Plancquaert en op de wisselwerking H. Plancquaert / daensistische beweging. Het resultaat van dit bronnenonderzoek is echter meer dan alleen maar het neerschrijven van een historisch verhaal over Hector Plancquaert in de context van de daensistische beweging : het leidde ons eveneens tot het formuleren van onze ervaringen bij dit bronnenonderzoek, tot het analyseren van de historiografie van de daensistische beweging en tot het definiëren van een groot aantal op de daensistische beweging te betrekken begrippen die tot dubbelzinnig weten leiden omdat zij in de visie van de historiografie en / of in de visie van de mens van nu een andere inhoud bezitten dan ze in de bronnen zelf bezitten.

Het centraal plaatsen van H. Plancquaert in deze verhandeling is geen doel, doch een middel om een bijdrage te kunnen leveren tot de historiografie van de daensistische beweging. Onze bewuste keuze houdt evenmin waarde-oordelen in tegenover andere benaderingswijzen noch tegenover andere eerste-planfiguren in de daensistische beweging.

D E E L T W E E

S I T U E R I N G V A N D E D A E N S I S T I S C H E B E W E G I N G I N D E B E L G I S C H E S O C I A A L - P O L I T I E K E G E S C H I E D E N I S O P E E N K E E R P U N T

HOOFDSTUK 1.

D E K E R N - P R O B L E M A T I E K

Het jaar 1919 was voor de Belgische gemeenschap ongetwijfeld een sociaal - politiek keerpunt: het Zuiver Algemeen Stemrecht voor mannen werd ingevoerd, de meer dán drie decennia oude hegemonie van de katholieke partij brak, de liberale partij verloor een vierde van haar kamerzetels van voor Wereldoorlog I, de socialisten verdubbelden haast het aantal van hun kamerzetels en traden voor het eerst in een regering, het vlaams - nationalisme trad naar voren als politieke familie, de syndicale vrijheid werd aangekondigd, de katholieke partij kwam langs het ACW met een sterke arbeidersbeweging naar voren, de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit werd als een recht erkend, de wet op de gelijkstelling van het Nederlands en het Frans in bestuurszaken werd voorbereid en op maatschappelijk vlak tendeerde de strijd voor meer welvaart voor de brede lagen van de bevolking naar een strijd voor meer welzijn (1).

Men kan dus stellen dat de in 1919 doorgevoerde of in uitzicht gesteld politiek - maatschappelijke wijzigingen substantieel waren. Die wijzigingen kwamen echter niet als een deus - ex - machina in het spoor van de vredesaccoorden na Wereldoorlog I: zij waren integendeel het resultaat van tientallen jaren politiek - maatschappelijke agitatie, van een onder de druk der omstandigheden gewijzigde geestesinstelling van bovenaf en van een verruimd bewijstzijn en zelfbewustzijn van onderuit.

In het vlechtwerk van de factoren die dit proces

bepaald hebben, heeft de factor "de massa" wellicht de grootste rol gespeeld. Sinds het ontstaan van de parlementaire democratie ging "de massa" na elke wijziging van het kiesstelsel en verruiming van het kiesrecht steeds zwaarder doorwegen op het politieke klimaat : voor de katholieken was zij de brede poort waarlangs de laïcisering van het openbaar leven, het atheïsme en het socialisme naar binnen zouden stappen; voor de socialisten, de progressieve liberalen en de potentiële christen-democraten was zij de hefboom die het steunpunt van het Algemeen Stemrecht nodig had om het drukkend gewicht van de materiële en geestelijke onvrijheid en "Verelendung" op te lichten en de politiek-maatschappelijke misstanden der negentiende eeuw substantieel te verhelpen.
Het streven naar die remediëring had vele zijden. Het was evengoed het streven van de socialistische arbeidersbeweging als van de Vlaamse Beweging, het verdeelde evengoed de liberalen als de katholieken; het werd evengoed met "fysiek geweld" als met "moreel geweld" gevoerd, het riep evengoed het collectivisme op, als de herverdeling der goederen en inkomens langs sociaal-fiscale weg.

De motorfunctie in het bovengeschetste proces werd ingenomen door de socialistische (arbeiders)beweging die op het einde van de vijftiger jaren eerst te Gent en later te Brussel zal ontstaan, die n.a.v. de Eerste Socialistische Internationale de synthese van syndicale actie en politieke actie zal zoeken en die langs de in 1885 opgerichte BWP de sociale agitatie zal kanaliseren (2).
Het Waalse arbeidersoproer van 1886 bezorgde de socialistische (arbeiders)beweging een sterke impuls. Enigszins in de rug gesteund door de Liberale Progressistische Partij die zich in 1887 van de in 1846 opgerichte doctrinaire Liberale Partij (3) had verwijderd en het in 1893 verworven Algemeen (Meervoudig) Stemrecht inspireerde, kon die beweging zich nu ten volle ontwikkelen.
Het anti-godsdienstige element en het moeilijke evenwicht tussen reformisme en revolutionair socialisme in die beweging plaatste de sociaalbewuste en democratisch-bewuste gelovigen echter voor een

uitdaging die zij niet konden beantwoorden omdat noch de in 1852 opgerichte (4) en in 1884 als Fédération des Cercles et des Associations" gebundelde katholieke partij, noch de sociaal - katholieke en anti - socialistische Belgische Volksbond van 1891 bereid bleken op korte termijn een politieke oplossing te bieden voor het probleem van de materiële en geestelijke verpaupering. Hierdoor ontstond binnen de gelovige gemeenschap een vacuum waaruit de potentiële christen - democraten zich poogden te bevrijden ofwel door een dissidente houding tegenover de katholieke Kerk, de katholieke partij en de Belgischen Volksbond ofwel door te ageren voor een fundamentele koerswijziging in sociaal - politieke zin binnen de katholieke partij en de Belgische Volksbond. Een en ander botste echter op een afwijzing die in feite in de rug gesteund werd door de pauselijke brief Rerum Novarum, omdat daarin, zoals wij reeds eerder stelden, de onverdiende armoede van de massa werd erkend, terwijl de politieke consequenties daarvan daarentegen werden afgewezen.

De christen - democratie heeft die dissidenten en die ontgoochelde hervormers van het sociaal - katholicisme , de katholieke - partij en haar nevenorganisaties tenslotte samengebracht rondom de daensistische beweging - tussen 1893 en 1897 - en in de daensistische beweging van 1897 af (5).

De daensistische beweging zou tussen 1893 en Wereldoorlog I als politieke beweging een zekere ophef maken - niet het minst door de zware vervolging die ze vanwege een aanzienlijk deel van de katholieke gemeenschap moest ondergaan -, de doorbraak van de socialisten in een aantal arrondissementen sterk vertragen (6), de katholieke partij dwingen tot een meer progressieve koers en de katholieke arbeidersbeweging inspireren tot een autonomere opstelling ten opzichte van de katholieke partij. Maar de daensistische beweging slaagde er niet in tijdens diezelfde periode voldoende sterk en omvangrijk te worden opdat zij bij het keerpunt in 1919 nog actief zou kunnen deelnemen aan de uitbouw van.

wat men "de nieuwe maatschappij" zou kunnen noemen. Van die nieuwe maatschappij was zij nochtans medegangmaker geweest. Omwille van het bestreven van die maatschappij hadden de daensisten zich - naar het hier toepasbaar gezegde van J. Kuypers - als fiersten onder de gelovigen van de Kerk en de katholieke - partijgeledingen vervreemd (7).

Betekent dit alles dat de daensistische beweging niet slaagde ? Uit wat hierboven is gesteld kan men eigenlijk twee betekenissen afleiden voor het woord "slagen" :

* de daensistische beweging <u>die erin slaagde</u> gedurende de hele aanloop van 1893 af naar 1919 toe haar stempel te drukken op het sociaal - politieke proces waarmee die periode congrueert;

* de daensistische beweging <u>die er niet in slaagde</u> in het keerpunt 1919 en in de daaropvolgende jaren een rol te spelen in het sociaal - politieke klimaat waaraan zij mede ten grondslag lag.

Als men de daensistische beweging op haar resultaten beoordeelt, op haar "slagen", zal men dus steeds voor een dubbelzinnige vraagstelling staan, die slechts het begin van haar antwoord kan krijgen in het historisch verhaal dat wij in DEEL DRIE hierna zullen trachten samen te stellen. Het komt er immers op aan te weten welke doelenhiërarchie de daensisten zich stelden : zweeppartij te zijn voor de gelovige gemeenschap en zich hiertoe als dissidenten zo goed en zo kwaad mogelijk organiseren óf representatieve partij te zijn of te worden voor die ganse gelovige gemeenschap ?

Daarbij sluit echter ook de vraag aan of de objectieve voorwaarden om te kunnen slagen aanwezig waren : was in die gelovige gemeenschap ruimte voor en behoefte aan een christen - democratische beweging zoals de daensistische beweging er een was ?
Deze vraag hoort tot de kernproblematiek die wij hier stelden. Maar ze kan hier geen antwoord krijgen omdat zij opzichzelf reeds een omstandige studie vereist.

HOOFDSTUK 2.

A L G E M E N E H I S T O R I S C H E S C H E T S V A N D E D A E N S I S T I S C H E B E W E G I N G

Speelde de daensistische beweging sinds het keerpunt van 1919 geen wezenlijke rol meer in de sociaal - politieke geschiedenis van België, afgelopen was zij allerminst . Langs haar doorstroming te Aalst in het vlaams - nationalisme legde zij de basis voor de uitbouw van de sociale organisaties van het vlaams - nationalisme, ten dele zelfs van de algemene organisatorische uitbouw daarvan; op het vlak van de gemeentelijke politiek zou zij zelfs pas na 1919 haar hoogtepunt bereiken met 120 gemeenteraadsleden en 12 burgemeesters in het arrondissement Aalst na de gemeenteraadsverkiezingen van 1921; te Aalst zouden in 1919 een vlaams - nationalist én een daensist als parlementslid verkozen worden; in het arrondissement Brugge kende de beweging nog een zekere (plaatselijke) nabloei tot in 1927; in het arrondissement Kortrijk bleef de rechtstreekse aanhang van de naar het buitenland gevluchte Hector Plancquaert verder werken in de daensistische sociale organisaties, waarvan één zelfs Wereldoorlog II heeft overleefd (8); vanuit zijn Duitse verblijfplaats blijft Hector Plancquaert ageren voor een "vrije, onafhankelijke christen - democratie", die reeds een feitelijke fictie is bij zijn terugkeer in 1929, maar die hij toch nog zal doorzetten tot hij bij de parlementsverkie-

zingen van 1936 op de laatste daensistische lijst zal fungeren; en tenslotte is het verlate einde op het vlak van de gemeentelijke politiek : de daensistische lijst van Denderhoutem (arrondissement Aalst) in 1964 (9). Het verlate einde te Denderhoutem kan men bezwaarlijk nog als daensistische beweging beschouwen, maar het is - naast het feit dat verscheidene daensistische sociale organisaties tot vlak bij Wereldoorlog II overleefden - een aanwijzing dat men de tijdsdrempel voor het einde van de beweging alleszins tussenin Wereldoorlog I en Wereldoorlog II zal moeten plaatsen. Wij plaatsen die drempel op 1936 - zie het chronologisch-geografisch overzicht als fig. 2 op de binnenkaft - . Misschien is die plaatsing aanvechtbaar ? Daarover zal de historiografie van de beweging ons morgen wellicht uitsluitsel brengen .

Wellicht weinig aanvechtbaar is de tijdsdrempel 1893, die wij plaatsen om het begin van de beweging aan te geven. - Wij hebben die drempel reeds toegelicht in DEEL EEN, Hoofdstuk 2, Bijzondere Inhoudsbeschrijvingen: daensistische beweging. -
Wat vóór de tijdsdrempel 1893 ligt, kunnen wij beschouwen als de voorgeschiedenis van de beweging. De historiografie van de daensistische beweging laat ons vandaag toe te stellen dat die voorgeschiedenis zich uitstrekt over de geografische ruimte van verscheidene Vlaamse arrondissementen en over de tijdsruimte van tenminste een decennium. Wij kunnen ook stellen dat die voorgeschiedenis gevormd wordt door het van elkaar steeds minder losstaand optreden - naarmate wij 1893 naderen - van een aantal politieke daklozen : vlaamsgezinden, democratische katholieken, dissidenten van de katholieke partij. Een speerpunt-positie in die voorgeschiedenis wordt van 1889 af ingenomen door Hector Plancquaert (Zomergem), A. Pauwels (Antwerpen), L. Du Catillon (Waregem) en van 1891 af door de roelanders. Deze laatsten zullen tenslotte door de oprichting van de Christene Volkspartij in 1893 te Okegem het hek van de dam halen en zodoende een beweging gestalte geven, die - naar

hun eigen zeggen – door de drang der zaken zelf in het leven werd geroepen : de diepe ellende van de Vlaamse massa, het succes van het opkomend socialisme, de toegewijden die overal spontaan opstonden, de opzienbarende tegenstelling tussen de maatschappelijke toestanden en de vlucht van wetenschap en vooruitgang (10).

Tussen de tijdsdrempels 1893 en 1936 kunnen wij nu de eigenlijke – algemene – geschiedenis van de daensistische beweging in een aantal grote trekken rubriceren.

1893 Op 18 april wordt het Algemeen (Meervoudig) Stemrecht gestemd. Drie dagen voordien nemen de roelanders plus P. Daens het initiatief tot oprichting van de Christene Volkspartij in het arrondissement Aalst. Zoals H. Lebon twee jaar later te Antwerpen zal doen, verklaart P. Daens dat de partij er komt, "niet om scheuring te brengen, maar om de katholieke partij te hervormen naar de eisch der omstandigheden" (11). Priester A. Daens voegt zich bij de initiatiefnemers. Stichtingsverklaring en –programma worden op zeer ruime schaal verspreid in het arrondissement Aalst (12) – voor inhoud hiervan : zie Bijlage , "De Christene Volkspartij in Vlaanderen"– . In mei dient Hector Plancquaert een dissidente lijst in tegen de katholieken n.a.v. de tussentijdse provinciale verkiezingen te Waarschoot, A. Pauwels doet enkele maanden later hetzelfde te Brecht. Hector Plancquaert wordt te Waarschoot actief geholpen door de roelanders (13).

1894 Hector Plancquaert sticht het weekblad Het Recht.

De Christene Volkspartij neemt in het arrondissement Aalst deel aan de parlementsverkiezingen met als effectieve kandidaten : A. Daens, A. De Backer, P. De Pelsmaeker en H. Plancquaert. A. Daens wordt volksvertegenwoordiger na herstemming die de positie van de katholieke voorman Ch. Woeste heeft bedreigd.

Vóór die herstemming verbiedt de Gentse bisschop aan A. Daens het openbaar mislezen. In het arrondissement Antwerpen herhaalt A. Pauwels zijn dissidente lijstvorming van 1893. Hector Plancquaert brengt langs Het Recht verdeeldheid onder de Brugse gelovigen. De socialisten treden met 28 verkozenen in het parlement, de liberalen verliezen driekwart van hun kamerzetels, de katholieken winnen 10 procent aan kamerzetels bij. De socialisten publiceren het Charter van Quaregnon (zie Bijlage).

1895 De daensistische beweging breidt zich langs belangrijke partij-afdelingen uit tot de arrondissementen Antwerpen, Brussel, Gent, Eeklo en Oostende, zij neemt in Aalst en Antwerpen voor het eerst deel aan gemeenteraadsverkiezingen - die volgens de nieuwe gemeentelijke kieswet van 1895 worden georganiseerd . - . In Oostende leidt Hector Plancquaert de daensistische lijst bij een tussentijdse parlementsverkiezing. Tussen A. Daens en Hector Plancquaert ontstaat een eerste conflict. Vanuit Rome wordt een tussenkomst ten nadele van de daensisten overwogen.

1896 De daensistische beweging breidt zich opnieuw langs belangrijke partij-afdelingen uit tot de arrondissementen Brugge, Kortrijk, Leuven, Roeselare en Turnhout. In Deinze komt een daensistisch voorman (H. Plancquaert) voor het eerst tussen in een sociaal conflict tussen werkgevers - werknemers. De daensisten dragen lijsten voor bij de parlementsverkiezingen voor de arrondissementen Antwerpen, Kortrijk, Roeselare en Oostende. De socialisten behouden hun aantal kamerleden van 1894, de liberalen verliezen er opnieuw, de katholieken winnen er opnieuw en de daensisten behouden hun enige zetel (A. Daens; geen verkiezingen in Aalst). In Antwerpen verlaat A. Pauwels de beweging en in Aspelare (Ninove) overlijdt de roelander F. Sterck.

1897 De Aalsterse tak met de gebroeders Daens, de Antwerpse tak met H. Lebon en de eerder alleenstaande L. Du Catillon mislukken in hun opzet via de Belgische Volksbond te integreren in een verruimde katholieke partij; A. De Backer, H. Plancquaert e.a. hervormen de Christene Volkspartij tot de Vlaamsch- Christene Volkspartij - zie Bijlage "Vlaamsch Christene Volkspartij" - , waarvan Hector Plancquaert voorzitter wordt. A. Daens is (vruchteloos) bereid de politiek te verlaten ten voordele van een anti-socialist uit Gent (H. De Baets) (14).

1898 De daensistische beweging breidt zich uit over het arrondissement Dendermonde, waar L. Du Catillon zeer dicht bij een kamerzetel komt (15). A. Daens krijgt van de Gentse bisschop verbod nog kandidaat te zijn bij verkiezingen. H. Plancquaert voert daensistische lijsten aan te Gent en Oudenaarde (Kamer) en te Evergem en Oudenaarde (Provincie). De daensistische beweging is niet meer vertegenwoordigd in het Parlement, waar socialisten, liberalen en katholieken hun posities handhaven. De Gelijkheidswet erkent het Nederlands als officiële taal naast het Frans, maar de daensistische beweging eist op een congres de toepassing van die gelijkheid op alle niveaus van het openbaar leven en ageert ervoor dat de uitbreiding van de stad Brussel met Schaarbeek, St.-Gillis en St.-Joost-Ten-Node ongedaan wordt gemaakt (16). A. Daens wordt als priester gesuspendeerd.

1899 De Kamer van Volksvertegenwoordigers stemt het Stelsel van de Evenredige Vertegenwoordiging. Hector Plancquaert neemt opnieuw zonder succes deel aan de provincieraadsverkiezingen voor het kanton Oudenaarde. De beweging geraakt n.a.v. de kartelvorming met de linkerzijde bij de gemeenteraadsverkiezingen grondig verdeeld. P. De Pelsmaeker, een der belangrijkste roelanders verlaat de politiek. De Leuvense prelaat De Harlez overlijdt en de daensistische beweging verliest een belangrijke

verdediger van haar priesters bij de bisschoppen.

1900 A. De Backer wordt volksvertegenwoordiger van het arrondissement Aalst, terwijl A. Daens en H. Plancquaert respectievelijk in Brussel en Gent-Eeklo niet verkozen geraken, evenmin als L. Du Catillon in Dendermonde, B. Minnebo in Kortrijk, H. Lebon in Antwerpen en J. Van Neste in Brugge. De Brugse priester F. Fonteyne is in zijn eigen bisdom gesuspendeerd en vat zijn daensistische werking aan in Antwerpen. De socialisten verhogen hun aantal volksvertegenwoordigers van 28 naar 32, de liberalen van 22 naar 31, terwijl de katholieken van 112 volksvertegenwoordigers terugvallen op 86, doch homogeen blijven verder regeren.

1901 Hector Plancquaert, gedaagd wegens persmisdrijf - aanzetten tot verstoren van de openbare orde - , wordt vrijgesproken door het Hof van Assisen te Brugge. In het Antwerpse luik van de beweging stijgt de spanning tussen de radicale F. Fonteyne en de behoedzame H. Lebon. F. Fonteyne, H. Plancquaert en E. Anseele doen mee in de sociale agitaties in het Antwerpse (17). De daensisten zoeken steun voor hun beweging in Nederland en axeren hun agitatie nu vooral op de verovering van het Zuiver Algemeen Stemrecht (18).

1902 Een rel tussen L. Du Catillon enerzijds en A. Daens, A. De Backer en H. Plancquaert anderzijds leidt tot de uitsluiting van L. Du Catillon (begin 1903). Ook in Antwerpen blijft de beweging verdeeld. Een door de socialisten uitgelokte Algemene Werkstaking mislukt, maar bij de gedeeltelijke parlementsverkiezingen voeren de socialisten hun aantal volksvertegenwoordigers toch op tot 34. De liberale kamerfractie blijft ongewijzigd, de katholieken winnen 10 zetels terug en door de verkiezing van A. Daens te Brussel zetelen nu 2 daensisten in het parlement,

waar het Congo-probleem sinds 1901 aan de orde is, naast een aantal sociale-wetsvoorstellen (b.v. op de zondagsrust).

1903 De daensistische beweging ageert in de eerste plaats voor verplicht lager onderwijs en breekt sterk door in de streek Asse-Aalst (19). In het arrondissement Antwerpen is de verdeeldheid in de beweging steeds groter en in het arrondissement Turnhout is met M. Proost de gehele beweging van het politiek toneel verdwenen (20), terwijl in het arrondissement Oostende de beweging eveneens geheel aan het verkwijnen is (21). A. De Backer blijft in het Parlement uitsluitend Nederlands spreken en lokt door zo te doen voortdurend scherpe incidenten uit; o.a. vanuit socialistische hoek wordt die principiële houding bestreden (22).

1904 De te Antwerpen niet-aanvaarde F. Fonteyne verplaatst zijn werking naar Gent, waar hij de daensistische lijst aanvoert bij de gedeeltelijke parlementsverkiezingen. Hector Plancquaert, in kartel met de liberalen, mist door eigen onbehendigheid (23) een parlementszetel voor het arrondissement Dendermonde, waar de uit de beweging gesloten L. Du Catillon alleen kandideert tegenover de daensisten. In het arrondissement Aalst overlijdt kamerlid A. De Backer tijdens de laatste dagen van de verkiezingsstrijd en wordt opgevolgd door P. Daens. In het Parlement zetelen nu 93 katholieken, 42 liberalen, 29 socialisten en 2 daensisten (A. en P. Daens).

1905 De twee daensistische volksvertegenwoordigers zijn medeondertekenaars van het eerder door A. De Backer voorbereide wetsontwerp tot vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit. A. Daens en F. Fonteyne worden door Rome afgekeurd (24). In de daensistische beweging komen een aantal voorheen tweedeplanfiguren op het voorplan : B. Minnebo en C. Moeyaert (Brugge), A. Van den Bruele, J. De Neve en V. Bocqué (Aalst), G. Van Looy

(Antwerpen), R. Vanderschelden (Kortrijk) e.a. De roelander P. Van Schuylenbergh verlaat de beweging en wordt een der pioniers van het ACW. Klokke Roeland verlaat de daensistische beweging.

1906 In het arrondissement Antwerpen nemen de daensisten - zonder H. Lebon - een laatste maal deel aan de verkiezingen. In het arrondissement Kortrijk sluiten H. Plancquaert en de daensisten een kartel met socialisten en liberalen - die elk een verkozene hebben - en H. Plancquaert mist opnieuw de kamerzetel. In het arrondissement Brussel wordt A. Daens niet meer verkozen. Te Outer (arrondissement Aalst) overlijdt de roelander (smid) F. Lambrecht, de nauwste medewerker van A. Daens. In het parlement zetelt nog één daensist, naast 89 katholieken, 45 liberalen en 31 socialisten.

1907 A. Daens overlijdt. De daensistische beweging valt onder voorzitterschap van H. Plancquaert uiteen in een Plancquaert - vleugel en een (P.)Daens - vleugel. Het Congo - probleem is volop aan de orde en de daensistische beweging stelt zich uitgesproken anti-Congo en anti-royalistisch op (25).

1908 F. Fonteyne is in Brussel, maar is politiek minder actief. In het arrondissement Dendermonde leidt H. Plancquaert opnieuw de daensistische lijst en in Aalst - waar de beweging erg verzwakt raakt - wordt P. Daens opnieuw verkozen (26). In het Parlement, waar 87 katholieken, 43 liberalen en 35 socialisten zetelen, wordt de overname van de Congo-kolonie door België gestemd.

1909 De bloedwet - dienstplicht door loting - wordt afgeschaft. Leopold 2 overlijdt. De Plancquaert - vleugel en de (P.)Daens - vleugel van de daensistische beweging verzoenen zich met elkaar, maar de beweging blijft in een diepe vertrouwenscrisis gewikkeld (27).

1910 In de arrondissementen Brugge (B. Minnebo) en Kortrijk (H. Plancquaert) maken de daensisten een slechte beurt, die in de lijn ligt van de voortdurende algemene zwakte van de daensistische beweging. In Brugge wordt gewacht op de terugkeer van F. Fonteyne. In de Kamer van Volksvertegenwoordigers is na de verkiezingen de verdeling der zetels als volgt : 86 katholieken, 44 liberalen, 35 socialisten en 1 daensist (P. Daens)

1911 F. Fonteyne leidt in Brugge de heropbloei in van de daensistische beweging. P. Daens kiest bij de bespreking van de wet op het lager onderwijs de zijde van de rechterzijde; hierdoor ontstaat een nieuw conflict : P. Daens / H. Plancquaert. Ondanks dit nieuw conflict en het weldra ontstane gebrek aan medewerking vanuit heropbloeiende daensistische beweging te Brugge (28), wordt de daensistische beweging heringericht door de verzoeningsgezinde voormannen A. Van den Bruele en J. De Neve (Aalst), R. Vanderschelden (Kortrijk), G. Van Looy (Antwerpen), P. Van Lint (Leuven) (29). In het arrondissement Brussel is de beweging in twee groepen uiteengevallen. In Gent is H. Plancquaert kandidaat-gemeenteraadslid op een kartellijst van vlaamsgezinde socialisten, liberalen, leden van de Vrije Burgersbond en daensisten (lijst De Vlaamsche Blok). De actie voor de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit is algemeen. Onder de daensisten is vooral H. Plancquaert hierbij bedrijvig (30).

1912 De latente crisis in de beweging in het arrondissement Aalst, leidt daar uiteindelijk tot een sterke reorganisatie rondom een aantal naar voren tredende tweede-planfiguren (31). In Brugge kent de beweging door de verkiezing van F. Fonteyne als volksvertegenwoordiger haar hoogste bloei. In Aalst wordt P. Daens herkozen, zij het met ernstig verlies aan stemmen. In het arrondissement Gent wordt H. Plancquaert, lijstaanvoerder van het kartel De Vlaamsche Blok, niet verkozen. In het parlement zetelen nu

186 volksvertegenwoordigers, verdeeld als volgt :
101 katholieken, 44 liberalen, 39 socialisten en 2 daensisten.

1913 - 1914 In de algemene reorganisatie en heropbloei van de beweging staat het feit centraal dat Hector Plancquaert opnieuw naar de daensistische lijst van het arrondissement Aalst zal terugkeren. Deze operatie levert de beweging net niet de verwachte derde parlementszetel op (H. Plancquaert, 2e kandidaat, na P. Daens). Het laatste vooroorlogse parlement is nu samengesteld uit 99 katholieken, 45 liberalen, 40 socialisten en 2 daensisten.

1914 - 1918 Wereldoorlog I. Ondanks interne afkeuring van hun beslissing, treedt een gedeelte van de Aalsterse daensistische voormannen in het activisme (32). In Gent treedt H. Plancquaert in het activisme, in Kortrijk G. Doussy, in Brugge C. Moeyaert. A. Van den Bruele, G. Doussy en vooral H. Plancquaert zullen in de Raad van Vlaanderen een rol spelen. Hector Plancquaert wordt ook schepen van Gent. P. Daens overlijdt in 1918.

1919 Eerste na - oorlogse verkiezingen (Verkiezingen met Zuiver Algemeen Stemrecht voor mannen). Hector Plancquaert gevlucht naar het buitenland, kan de overleden P. Daens niet opvolgen, noch verkiezingskandidaat zijn. In Brugge overlijdt B. Minnebo vóór de verkiezingen, waarin F. Fonteyne zijn kamerzetel verliest. In het arrondissement Aalst worden een daensist en een fronter verkozen op een gemeenschappelijke lijst. In Brugge en Kortrijk zetten respectievelijk C. Moeyaert en R. Vanderschelden de daensistische beweging verder. In de Kamer van Volksvertegenwoordigers zetelen nu 73 katholieken, 34 liberalen, 70 socialisten, 4 fronters (Vlaamse Frontpartij), 1 daensist en 4 afzonderlijken. De socialisten treden voor het eerst in de re-

186 volksvertegenwoordigers, verdeeld als volgt :
101 katholieken, 44 liberalen, 39 socialisten en 2 daensisten.

1913 - 1914 In de algemene reorganisatie en heropbloei van de beweging staat het feit centraal dat Hector Plancquaert opnieuw naar de daensistische lijst van het arrondissement Aalst zal terugkeren. Deze operatie levert de beweging net niet de verwachte derde parlementszetel op (H. Plancquaert, 2e kandidaat, na P. Daens). Het laatste vooroorlogse parlement is nu samengesteld uit 99 katholieken, 45 liberalen, 40 socialisten en 2 daensisten.

1914 - 1918 Wereldoorlog I. Ondanks interne afkeuring van hun beslissing, treedt een gedeelte van de Aalsterse daensistische voormannen in het activisme (32). In Gent treedt H. Plancquaert in het activisme, in Kortrijk G. Doussy, in Brugge C. Moeyaert. A. Van den Bruele, G. Doussy en vooral H. Plancquaert zullen in de Raad van Vlaanderen een rol spelen. Hector Plancquaert wordt ook schepen van Gent. P. Daens overlijdt in 1918.

1919 Eerste na - oorlogse verkiezingen (Verkiezingen met Zuiver Algemeen Stemrecht voor mannen): Hector Plancquaert gevlucht naar het buitenland, kan de overleden P. Daens niet opvolgen, noch verkiezingskandidaat zijn. In Brugge overlijdt B. Minnebo vóór de verkiezingen, waarin F. Fonteyne zijn kamerzetel verliest. In het arrondissement Aalst worden een daensist en een fronter verkozen op een gemeenschappelijke lijst. In Brugge en Kortrijk zetten respectievelijk C. Moeyaert en R. Vanderschelden de daensistische beweging verder. In de Kamer van Volksvertegenwoordigers zetelen nu 73 katholieken, 34 liberalen, 70 socialisten, 4 fronters (Vlaamse Frontpartij), 1 daensist en 4 afzonderlijken. De socialisten treden voor het eerst in de re-

gering, de katholieke hegemonie wordt verbroken.

1920 - 1921 Op gemeentelijk vlak evolueert de daensistische beweging naar een sterke positie : 120 raadsleden en 12 burgemeesters in het arrondissement Aalst, in Brugge is C. Moeyaert verkozen en in Kortrijk R. Vanderschelden. België sluit geheim militair accoord met Frankrijk, wat door de daensisten fel wordt bevochten. In Aalst is er geen samengaan fronters - daensisten en de daensisten hebben geen verkozene meer in de Kamer, die nu samengesteld is als volgt: 80 katholieken, 33 liberalen, 68 socialisten, 4 fronters en 1 afzonderlijke. De daensisten hebben nu echter ook 2 provinciale raadsleden in het arrondissement Aalst. In het Parlement wordt de bespreking van het wetsontwerp tot vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit ingezet.

1925 In Aalst gaan fronters en daensisten opnieuw samen: de daensisten heroveren hun kamerzetel. In de stad Aalst wordt de aanduiding van een daensist als burgemeester van hogerhand verbroken. De latere VNV - volksvertegenwoordiger E. Van den Bergh organiseert het vlaams - nationalisme en de daarin verderlevende daensistische beweging in het arrondissement Aalst (33). In Kortrijk is R. Vanderschelden de spil - figuur. In de Kamer van Volksvertegenwoordigers zetelen : 78 katholieken, 23 liberalen, 78 socialisten, 5 fronters, 2 communisten en 1 daensist.

1926 - 1930 In het arrondissement Brugge trekt de spil-figuur C. Moeyaert zich na de voor de daensisten ontgoochelende verkiezing van 1925 terug uit de politiek (34). In het arrondissement Aalst gaat de versmelting van frontpartij en daensistische beweging verder. De oorspronkelijke daensistische sociale organisaties bloeien. In Denderleeuw (arrondissement Aalst) behalen de daen-

sisten de volstrekte meederheid in de gemeenteraad (35). In Antwerpen behaalt de frontpartij een spectaculair succes bij de Bormsverkiezingen (1928). Wegens de afkondiging van de amnestiewet, kan de in 1922 bij verstek ter dood veroordeelde H. Plancquaert uit het buitenland terugkeren. Bij de parlementsverkiezingen van 1929 wordt te Aalst de daensist K.L. Van Opdenbosch herkozen. De Kamer van Volksvertegenwoordigers telt nu 76 katholieken, 28 liberalen, 70 socialisten, 11 fronters, 1 communist en 1 daensist. In het Parlement wordt de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit gestemd.

1930 - 1936 De succesrijke strijd om een verwerving van enkele taalwetten overstemt op politiek vlak tot 1932 de gevolgen van de economische wereldcrisis (36). In het arrondissement loopt het aantal daensistische gemeenteraadsleden stilaan terug. De daensistische volksvertegenwoordiger K.L. Van Opdenbosch wordt in 1932 in Aalst herkozen maar richt n.a.v. de oprichting van het VNV in 1933 een daensistische scheurpartij op; H. Plancquaert volgt hem. Bij de parlementsverkiezingen in 1936 loopt deze laatste autonome daensistische groep een zware nederlaag op, bij de gemeenteraadsverkiezingen in hetzelfde jaar kent zij gering succes. Een zaak wordt nu duidelijk: de beweging bloedt langzaam dood (37). Intussen zijn met De Werkman en Het Recht ook de laatste daensistische bladen verdwenen.

In figuur 2 - zie de binnenkaft - hebben wij gepoogd een Proeve van Chronologisch - Geografisch Overzicht van de daensistische beweging samen te stellen. De voorzittende gedachte daarbij was niet een beknopte integrale geschiedenis van de beweging te schetsen - het historisch onderzoek vertoont m.b. daartoe nog te veel leemtes - . Wel wilden wij een direct beeld schetsen van de chronologische en

en geografische spreiding van de beweging zoals die vandaag de dag uit de historiografie en uit ons eigen bronnenonderzoek naar voren komt. Eveneens wilden wij in deze Proeve ... een direct beeld schetsen van de aanbreng van Hector Plancquaert in de beweging.

D E E L D R I E

H E C T O R P L A N C Q U A E R T ,

D E D A E N S I S T I S C H E B E W E G I N G

E N H E T P L A N C Q U A E R T I S M E

A. HECTOR PLANCQUAERT, HET ONTSTAAN VAN DE DAENSISTISCHE BEWEGING EN HET DAENSISME (1863 - 1896)

HOOFDSTUK 1.

HECTOR PLANCQUAERT EN HET ONTSTAAN VAN DE DAENSISTISCHE BEWEGING (1863 - 1893)

a. Hector Plancquaert.

Hector (-Maria) Plancquaert wordt op 21 december 1863 geboren in het Oostvlaamse Wortegem (arrondissement Oudenaarde - Ronse). Hij is het jongste kind van het gezin Marcellinus Plancquaert - Euphenia Van Meerhaeghe. Marcellinus Plancquaert is geneesheer, brouwer en katholiek burgemeester van Wortegem vanaf de verkiezingen die volgen op de schoolstrijd van 1880 - 1884 tot aan zijn dood in 1903 (1).

De Plancquaerts zijn zeer bemiddeld (2). In de brouwerij te Wortegem en in het gezin Plancquaert zelf - waar bestendig 3 of 4 leden huispersoneel in dienst zijn (3) - heerst een soepel sociaal klimaat dat zich uit in een opvallend respect voor hun werknemers en bestendige zorg om de afstand tussen werkgever en werknemer te overbruggen (4). Hector Plancquaert groeit op in een familie met politieke en vlaamsgezinde betrokkenheid : op het ogenblik dat zijn vader burgemeester van Wortegem wordt, zetelen Hector Plancquaerts broer Julius en zijn zwager M. Putman als katholiek gemeenteraadslid, respectievelijk te Vloesberg en te Zomergem (5). Behalve Marcellinus en Hector Plancquaert, is ook Julius Plancquaert een militant katholiek en flamingant : in 1875 behoort hij tot de oprichters van het Davidsfonds, waarvan hij de eerste secretaris van het nationaal bestuur wordt (6). Julius is vrederechter en historicus en speelt een zekere rol in het culturele leven in Vlaanderen(7). Hij sterft - nauwelijks 34 jaar oud - in 1888. D.w.z. net voor Hector de open contestatie tegen de katholieke geestelijkheid en de katholieke partij aangaat. Kunnen die broers als katholieken en vlaamsgezinden met dezelfde maat gemeten worden ? Eén aanduiding schuilt alleszins in het "verschijnsel" Davidsfonds, waarin Julius op nationaal vlak en M. Putman (Zomergem) op plaatselijk vlak een grote rol speelden. Hector Plancquaert heeft nooit actief tot het Davidsfonds behoord, ofschoon hij van zijn studietijd tot aan het einde van zijn politieke loopbaan een actieve rol speelde in elke vlaamsvoelende en culturele organisatie waarmee hij in contact kwam. De verklaring voor de afwezigheid van Hector Plancquaert duidt misschien het verschil tussen de vlaamsvoelende broers Julius en Hector aan : het Davidsfonds heeft geen actief aandeel gehad in de vele Vlaamse Landdagen, terwijl zowel de radicale stellingnamen op de Landdagen tussen 1888 en 1893 en de eerste Vlaamse dissident - katholieke lijsten van 1893 - 1894 blijkbaar onverschillig aan de Davidsfonds - notulen voorbijgingen. Misschien was die onverschilligheid zelfs zo groot dat een getrouw Davidsfondsbestuurslid

als de daensist P. Daens na 1893 de bestuursfuncties te Aalst overlaat aan katholieken die weldra anti - daensisten zullen worden (8). Na op schitterende wijze zijn middelbare studiën beëindigd te hebben in het door hem later zo misprezen Collège Notre - Dame à Tournai (9), trekt H. Plancquaert naar de Universiteit van Leuven, waar hij tijdens eenzelfde academiejaar - (1882 - 1883) - met succes de examens van eerste en tweede kandidatuur Letteren en Wijsbegeerte aflegt... en van de universiteit verdwijnt. Hector Plancquaert heeft dit vroegtijdig vertrek aan de universiteit later nogal verbloemd door te stellen dat hij zijn studiën afknapte om naar het buitenland te kunnen vertrekken (10). De onberekenbaarheid waarvan hij m.b.t. zijn studiën blijk geeft, zal zich nog vaak herhalen in zijn langdurige levensloop : het voortdurend geografisch verplaatsen van zijn politieke actie, de conflictsituaties met een aantal daensistische eerste - planfiguren en het plots verlaten van een voordien ingenomen taktisch standpunt - b.v. inzake het afsluiten van verkiezingskartels met socialisten en liberalen - .

In het Leuvense studentenmilieu laat Hector Plancquaert zich alleszins gelden : hij werkt actief mee in het vlaamsgezinde studentengenootschap Met Tijd en Vlijt en neemt deel aan de eerste agitatie rondom de vernederlandsing van de Leuvense Universiteit (11). Niet zonder belang is daarbij de vaststelling dat liefst vier onder de latere vooraanstaande daensisten tot dit zelfde studentenmilieu horen : P. De Pelsmaeker, H. Lebon, A. Pauwels en E. Schiltz (12).

Het Leuvense studentenmilieu is uitgesproken clericaal-flamingantisch. Getuige daarvan zijn sommige verzen van Albrecht Rodenbach, die pas drie jaar voordien als Leuvens student was overleden (13). Men bemerke dat de periode 1880 - 1884 beheerst werd door de zogenaamde schoolstrijd die - met de schoolwet van de radicaal - liberale regering-Frère-Orban-Van Humbeeck als inzet (14)-

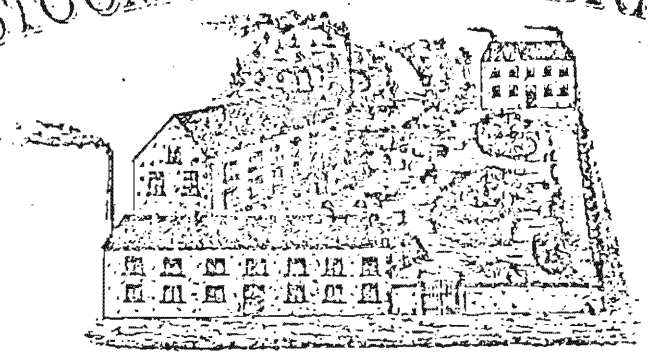
clericaal en anti - clericaal in een woelig politiek klimaat tegenover elkaar bracht en die zo diep ingreep in het politiek - maatschappelijke leven, dat de aan de gang zijnde sociale beweging erdoor vertraagd werd (15) en de eerste christen - democraten fel in hun bewegingsvrijheid gehinderd werden, vermits het hen toegezonden verwijt van steun aan het anti - clericalisme en de "Geuzen" te sterk de reminiscentie opriep naar de woelige jaren 1880 - 1884. Hector Plancquaert zal overigens nog heel wat te doen hebben met de Geuzen, die niet nalieten een gewelddadige actie te voeren tegenover katholieke burgers (16). De tegenstelling clericaal / anti - clericaal en katholiek / liberaal is ook de inzet van een bikkelharde verkiezingsstrijd die in 1885 te Wortegem tientallen jaren van ononderbroken liberaal bestuur beëindigt en de katholieke Marcellinus Plancquaert het burgemeesterschap bezorgt (17). In 1885 vestigt Hector Plancquaert zich als fabrikant in Zomergem - omgeving Eeklo - : P. Putman, echtgenoot van een van H. Plancquaerts zusters, is er op 22 mei 1885 overleden en H. Plancquaert zet er de uitbating van de stoomsuikerijfabriek verder. In 1890 zal hij die fabriek nog grondig laten aanpassen en herstellen, maar tegen 1899 heeft hij haar totaal laten verkommeren en haar tenslotte van de hand gedaan (18).

De mutatie naar Zomergem is echter niet de enige reden waarom H. Plancquaert zijn belangstelling voor de gemeentepolitiek verliest : van 1885 af is zijn gehele politieke betrokkenheid gericht op de Landdagbeweging, die voornamelijk tussen 1885 en 1893 het toneel is waarop de gelovige en vrijzinnige flaminganten en vlaamsgezinden en de potentiële christen - democraten elkaar vonden (19).

Kort na 1885 zal H. Plancquaert langs die Landdagbeweging in contact komen met Leonce Du Catillon uit Waregem, een der voorbereiders van de daensistische beweging en misschien de meest contro-

STOOMSUIKERY FABRIEK

121.

M Debet

H. PLANCQUAERT ZOMERGHEM (GENT)

Over verkoop en levering der volgende koopwaren, verzonden op zijnen risico; met betaalbaar te Zomerghem, contant.

Zomerghem, den 18

Dagteekeningen	Marken en Nummers	Aanduiding der Koopwaren	Frs	Cs

BOEKDRUKKERIJ. IMPRIMERIE.

A. VANDENDRIESSCHE, Audenaarde.

Bureel van het blad / Bureau du journal 't Land van Oudenaarde.

F° 535 Frs 6.10

Ontvangen van / Reçu de Mevrouw Plancquaert, Brouwers, Wortegem

de som van / la somme de zes frank en tien c.

in betaling van / pour solde de mijne rekening jaar 1906

Audenaarde, 6 Februari 1907

A. Vandendriessche

A. VANDENDRIESSCHE-VAN TIELEGHEM

fig. 3. De sociale achtergrond der Plancquaerts.

versiële figuur van de hele daensistische beweging. In de jaren 1885 - 1895 zijn H. Plancquaert en L. Du Catillon vrienden en agerende vlaamsgezinden met eenzelfde democratische bekommernis (20) en met een enigszins vergelijkbaar - aanzienlijk - aandeel in de tot stand koming van de daensistische beweging. Na 1895 worden beiden echter opponenten van elkaar binnen die beweging en in 1903 wordt L. Du Catillon zelfs uit de beweging gesloten op instignatie van A. Daens, A. De Backer en F. Lambrecht en zonder tegenstand vanwege Hector Plancquaert (21).

In zijn De oorsprong van de Kristen - Demokratie. Het aandeel van de Vlaams - demokratische stroming, stelt L. Wils dat in heel het land vermoedelijk niemand zozeer en zo openlijk de daensistische beweging heeft voorbereid als Hector Plancquaert dat deed. (22). K. Van Isacker van zijn kant stelt dat de bitterheid van H. Plancquaert de daensistische beweging inluidt (23).
Om die feitelijk eensluidende conclusies en de aanleiding ertoe te kunnen begrijpen, is het noodzakelijk een inzicht te verwerven in de sfeer in en rondom de landdagen van 1889 en in de inbreng van H. Plancquaert in die landdagen van 1889 en die van de vijf erop volgende jaren.
Op een vergadering die in de loop van 1888 te Gent werd gehouden door de "Rodenbachvrienden", lanceert Hector Plnacquaert de ideeën die hij tijdens de zomer van 1889 publiek zal uitspreken : indien de katholieke politici zich niet méér gaan inzetten voor de zaak van het Vlaamse volk, dan moet men maar dissidente verkiezingslijsten tegen hen indienen in al de kiesdistricten waar die politici in gebreke blijven (24). De ontgoocheling om de actieve of passieve tegenwerking van de Katholieke Kerk en de katholieke partij - en het ongeduld om daartegenin te kunnen gaan - klinken steeds luider in een milieu waar strijdend vlaamsgezind en strijdend katholiek samengaan (25). Anderzijds pleit de vrijzinnige A. Prayon - Van Zuylen op een landdag die op 10 fe-

bruari 1889 te Antwerpen vrijzinnigen en gelovigen samenbrengt, voor de oprichting van een onafhankelijke Vlaamse partij op grond van zuiverflamingantische motieven (26). Kathalysator voor dit Vlaams radicalisme is de stemming rondom de taalwet Coremans, die op 11 mei 1889 tenslotte verminkt door het Parlement komt (27). De ontstemming langs Vlaamse zijde is nu algemeen en n.a.v. de daaropvolgende Landdag te Kortrijk op 18 augustus 1889 trekt H. Blancquaert - ongeduldig om politiek op te treden - in een felle rede hieruit de bittere conclusies die de daensistische beweging zullen voorafbeelden, omdat zij spoedig zullen vervlechten met de sociale dimensie die er in 1889 nog aan ontbreekt : "En 't zijn die mannen die wij vereeren, onverschilligen en verraders ! Schande, eeuwige schande over ons indien wij, ik zeg niet Vlamingen maar Flaminganten, hen nog onze stemmen schenken ! Schande, eeuwige schande, indien wij hen langer zonder den minsten tegenstand laten kiezen. Zoolang een enkele dier volksvertegenwoordigers die aan den Vlaming het recht dorsten miskennen van zijne taal geoordeeld en gevonnisd te worden, zoolang zullen wij onwaardig zijn van te tellen onder de vrije natiën en ons over onzen landaard moeten schamen. Onbluschbaren haat en strijd zonder zoen tusschen hen en ons, en, om van woorden tot daden te komen, ziehier wat ik voorstel. Aanstaanden Juni is er kiezing, onder andere te Dendermonde en te Aalst, wiens volksvertegenwoordigers allen tegen de wet Coremans hebben gestemd. Ik stel voor, dezen winter zoo gauw mogelijk eenen buitengewonen landdag te houden in eene of andere stad waar er kiezing is met het doel daar eenen Vlaamschen kring te stichten, geene dier Vlaamsche kringen gelijk er heden veel bestaan, waar de mannen onzer Hooge politiek in nestelen, mannen die Vlaamschgezind zijn op hunne wijze, die gedurig stokken in 't wiel steken, die den jongen uitspattenden Vlaamschen geestdrift onderdrukken en tot nu toe het Vlaamsch politiek in zijne wieg versmacht hebben gehouden; neen, maar een echte loutere Vlaamsche strijdersbond gansch onaf-

hankelijk van andere politieke kringen en die op den dag der kiezing te voorschijn zou komen met zijne eigene Vlaamsche Kandidaten, tegen degene die ons zoo schijnheilig gefopt en zoo schandalig verraden hebben.

Dan zouden wij aan alle dagbladen vragen om reeds het terrein te bereiden; men zou zich tot de Vlaamsche jongelingschap wenden om in al de dorpen der beide arrondissementen Vlaamsche conferentiën te gaan geven en het volk tegen die hoogmoedige vlaamschverachtende volksvertegenwoordigers op te hitsen, en, tegen den dag der kiezing, dan zou men eenen algemeenen oproep doen tot het Vlaamsche volk opdat het, lijk voorheen onze voorvaderen naar de muren van Kortrijk, in dik en vastbeslotene drommen van Aalst of Dendermonde zouden stroomen, om daar in eene grootsche en machtige betooging aan het bestuur, ons verfranscht koninklijk hof en onze onverschillige zooniet vijandelijke hoogere geestelijkheid toonen zou, dat wij onze vernedering moe zijn, dat wij beu zijn het hoofd te bukken en dat wij voldoening voor onzen nationalen hoogmoed, en rasse en volle herstelling onzer gekrenkte rechten willen. Dat zijn volgens mij daden; dat noem ik krachtig handelen."

Tegenover de te verwachten opwerping dat die radicale optie de katholieke partij zal doen uiteenvallen, antwoordt Hector Plancquaert dat er hogere belangen op het spel staan en dat niets hem zal beletten onverbiddelijk te handelen ofschoon hijzelf ook katholiek is. Want "Ik vraag nogmaals de opene onverbiddelijke strijd. Genoeg gepraat, genoeg gedreigd, genoeg gezwetsd in onze landdagen " (28). Heeft Hector Plancquaert hiermee gealludeerd op de oprichting van een dissidente partij tegenover de katholieke partij ? De latere houding van Hector Plancquaert - het indienen van eigen lijsten nog vóór de daensistische lijst van 1894 - noopt ons ertoe hierop een bevestigend antwoord te geven. Daarenboven versterken hiernavolgende bijzonderheden ons nog in die mening. Als wij de in het nochtans goedgestemde

Flandria afgedrukte tekst vergelijken met de handgeschreven tekst van Hector Plancquaert zelf, dan valt het op dat de afgedrukte tekst op een kapitaal punt in de toespraak verschilt van de originele H. Plancquaert - versie (29)

* originele versie:

"In ieder arrondissement moet er een Vlaamsche strijdersbond opgericht worden; niet een strijdersbond lijk of er nu bestaan, waar de mannen van de cerkels zich in nestelen, (...) neen, maar een echte, loutere Vlaamsche strijdersbond, gans onafhankelijk van andere vergaderingen en die op den dag der verkiezingen durft te voorschijn komen met zijne eigene volle lijst tegen welke andere ook."

* gepubliceerde versie:

"In een of andere stad waar er kiezing is met het doel daar eenen Vlaamschen kring te stichten, geene dier Vlaamsche kringen gelijk er heden veel bestaan, waar de mannen onzer Hooge politiek in nestelen, (...) neen, maar een echte loutere Vlaamsche strijdersbond gansch onafhankelijk van andere politieke kringen en die op den dag der kiezing te voorschijn zou komen met zijne eigene Vlaamsche Kandidaten ...".

Vergelijken wij beide teksten dan valt ons op :

* dat H. Plancquaert zich duidelijk richt tegen de "cerkels", de courante naam voor de katholieke - partijafdelingen (Cercles Catholiques).

* dat H. Plancquaert nàast de vergaderingen - wellicht zijn hiermee de inflatoire en gering resultaat opleverende "landdagen", "gouwdagen", "gemeentedagen" en "zitdagen" bedoeld - een zekere partijstructuur wil, die autonoom en buiten de "cerkels"

staat, m.a.w. uitgesproken buiten de katholieke partij.

* dat H. Plancquaert met "eigene volle lijsten tegen welke andere ook" wil naar voren komen, in plaats van alleen maar kandidaten (op de traditionele lijsten) naar voren te schuiven.

Daarenboven blijkt uit de persoonlijke documenten van H. Plancquaert, die op die landdag betrekking hebben, dat H. Plancquaert bepaalde personen polst over het oprichten van een blad dat in functie zou staan van de hele dissidente politieke beweging die hij bezig is in het leven te roepen (30).
Dat het H. Plancquaert menens is met zijn bedreigingen, bewijzen - naast zijn verdere acties - ook de reacties die hij van vooraanstaande Vlaamsgezinden ontvangt (31). Hier wordt hem bezworen de voorgenomen Landdag - waar het plan der dissidente lijsten moet uitgekiend worden - niet te organiseren omdat de tijd er nog niet rijp voor is. Ook de idee van de autonome partij is te verwerpen. Want" Willen wij ons machtig en sterk maken, vriend wij moeten niet eene Vlaamsche partij stichten met katholieke en liberale Vlamingen, maar wel deure eene vlaamsche partij in het Katholieke kamp". Overigens voegt de briefschrijver er nog aan toe : men moet op de Vlaamse vergaderingen niet te kwetsend zijn tegenover de plaatselijke volksvertegenwoordigers (32).
De Gazette van Kortrijk, militant katholiek en spoedig scherp anti-Plancquaertgezind, brengt de toespraak van Kortrijk 18 augustus 1889 wellicht niet toevalligerwijze helemaal afgezwakt, maar wijst toch op de enorme publieke belangstelling : 1500 à 2000 aanwezig voor de Landdag (33). De Vlaams-culturele De Vlaamsche Kunstbode (34) brengt eveneens een fel afgezwakte redevoering, maar vermeldt de inrichting (vlaamsgezinde "Burgerskring" uit Kortrijk), vermeldt de sprekers - onder wie zich naast H. Plancquaert nog 3 toekomstige daensisten bevinden : A. Pauwels, J.-I. De Beucker, L. Du Catillon - en leert ons dat

de enige rede met sociale inslag - die van de Antwerpenaar Backx - slechts "teekens van goedkeuring" kreeg, terwijl de rede van H. Plancquaert stormachtig werd toegejuicht. Dat alles wijst erop hoe ver de meerderheid van de deelnemers aan de landdagen nog verwijderd was van een Vlaams-sociale reflex. Eén der sprekers, L. Du Catillon, de vriend van Hector Plancquaert, blijkt reeds dadelijk na de beruchte Landdag zijn Waregemse stichting De Vlaamsche Wacht in dienst te zullen stellen van de door Hector Plancquaert in het leven geroepen versnelling van de stroming van autonoom handelen onder de democratische-vlaamsvoelenden (35).
Bij dit alles mag niet uit het oog verloren worden dat H. Plancquaert op het ogenblik van zijn optreden te Kortrijk "iemand" is geworden in Vlaanderen : einde mei raakt bekend dat zijn historisch drama De Dood van Karel den Goede de Driejaarlijkse Staatsprijs voor toneel heeft verworven - precies de avond na de Landdag te Kortrijk gaat het stuk in Brussel in première - (36); eveneens in de loop van 1889 is te Gent zijn ridder_roman Lambrecht van Loo verschenen, nadat De Landwacht die als feuilleton had afgedrukt (37).

Hector Plancquaert brengt het hek nu verder van de dam. Nog in november 1889 sticht hij samen met een aantal anderen de Vlaamsche Bond van Oudenaarde, die zich laat opnemen in de eveneens door H. Plancquaert - met de hulp van L. Du Catillon - gestichte Vlaamsche Katholieke Landsbond, die echter pas van 13 april 1890 af zal functioneren, die alle Vlaamse verenigingen zal trachten te overkoepelen (38) en waartegenover de vrijzinnige vlaamsvoelenden in 1890 het Nationaal Vlaamsch Verbond zullen oprichten (39). Tekenend is dat H. Plancquaert - als initiatiefnemer van de Vlaamsche Katholieke Landsbond ook contacten zal hebben met het Nationaal Vlaams Verbond: zijn doel blijft via al die stichtingen

de nieuwe te stichten partij voor te bereiden. L. Du Catillon, die H. Plancquaert helpt bij de hierboven beschreven stichting van de Vlaamsche Katholieke Landsbond, krijgt zijnerzijds in 1889 de hulp van Hector Plancquaert bij het stichten van de Zuid-Vlaamsche Sprekersbond, die met het oog op de agitatie voor het Algemeen Stemrecht wordt opgericht, maar die pas in 1891 zal van de grond komen en zich dan bewust inschakelt in de door Hector Plancquaert aangegeven richting van de Landdagbeweging. De centrale figuur in die Sprekersbond is de vrij vroeg uit de actie verdwenen katholieke onderwijzer Kamiel Van Caenegem (40). Einde december zetten Hector Plancquaert en zijn Antwerpse vriend A. Pauwels -een latere medestichter van de daensistische partij in Antwerpen - definitief de agitatie in tegen de onvolkse katholieke leider Ch. Woeste n.a.v. de op komst zijnde wetgeving tot vernederlandsing van het Vrij Onderwijs (41). Begin 1890 gaat Hector Plancquaert steun zoeken voor zijn campagne bij de Rodenbachvrienden in Gent - waar hij in 1888 de idee van de dissidente lijstvormingen tegen de katholieke partij het eerst heeft uitgesproken - . Vervolgens trekt hij naar Aalst : hij wil er kandidaten zoeken die het willen wagen verkiezingskandidaat te zijn tegenover Ch. Woeste en zijn katholieke lijst. Hector Plancquaert vindt hiertoe te Aalst niemand bereid - het is niet gekend met wie hij in Aalst contact heeft gehad - en zichzelf als kandidaat laten voordragen kan hij niet : hij voelt zich hiervoor te jong en te ongekend in het Aalsterse. Toch bezweert hij dat het bij deze mislukte poging niet kan blijven en dat de partij-vorming moet plaatsvinden, ondanks alles. Desnoods moet een Antwerpenaar in Aalst komen kandideren (42) .

Intussen kijkt Hector Plancquaert ook uit naar wat buiten de grenzen van het land gebeurt : hij verneemt dat in Duitsland een priester een bescheiden actie op het getouw zet zoals die later door J. Lemire in Frankrijk en in veel sterkere mate nog door de priesters F. Fonteyne en A. Daens zal gevoerd worden. De althans door het verschijnsel geboeide Hector Plancquaert abonneert zich op

het vooruitstrevend blaadje dat die Duitse priester uitgeeft (43). Midderwijl ook hebben leden van de Vlaamsche Bond van Oudenaarde vruchteloos getracht Hector Plancquaert voor te dragen als lijsttrekker van de katholieke lijst voor de provinciale verkiezingen te Oudenaarde in 1890. Na die mislukking verlaten een aantal ontgoochelde leden de Vlaamsche Bond van Oudenaarde, terwijl Hector Plancquaert er zijn ondervoorzitterschap opgeeft omdat hij - in Zomergem wonend - geen actie wenst te voeren in het Oudenaardse (44) en naast zijn bovenbeschreven "ronselen" te Aalst, ook in het Gentse een open oppositie tegen de katholieke partij heeft aangevat (45) - A. Verhaegen heeft in Gent inmiddels de eerste anti-socialistische erbeidersbond opgericht, terwijl in Brussel H. Carton de Wiart en J. Renkin voor het eerst als radicale democratische katholieken naar voren komen (46) - . Het zelfstandig politiek handelen vanwege een aantal vlaamsgezinden wordt uiteraard fel bevorderd door het vooruitzicht van de grondwetsherziening die het Algemeen Stemrecht zal invoeren . De "persoonlijke democratie" zal dan moeten plaatsmaken voor de collectieve democratie, de democratie van het volk, waarop de dissident optredende vlaamsgezinden en/of potentiële christen - democraten al hun verwachtingen bouwen.

Hector Plancquaerts bitter-schampere uitvallen tijdens de landdagen werken die evolutie natuurlijk nog in de hand. Op de Landdag van 23 februari 1890 in Brussel herneemt hij nog eens zijn stellingen van Kortrijk 1889. In maart 1890 past de als A.S. ondertekenende redacteur van het vlaamsvoelende Flandria de bittere taal van Hector Plancquaert toe op het in uitzicht gesteld ambtsjubileum van Leopold II : "Lafaards, die alles verduldig verdragen want verwijfd zijn" en er niet meer moeten op rekenen dat er voor het Vlaamse volk ooit nog een tijd van vrijheid en zelfbestuur komt als men het 25-jarig ambtsjubileum van Leopold II laat voorbij gaan zonder de oplossing te eisen van een minimum-

eisenpakket (47). Op de Landdag van 3 november (opnieuw) te Brussel weegt de ontmoediging zwaar door omwille van de voor vlaamsgezinden ontgoochelende gemeentelijke verkiezingen van 19 november 1890 (48) en daarenboven heerst de opvatting dat de vele landdagen, gouwdagen en gemeentedagen - die nog helemaal op de culturele eisen inspelen - te weinig resultaten opleveren en te clericaal zijn op bepaalde plaatsen (49). Toch blijkt het daaropvolgende jaar 1891 heel wat te hebben gedaan aan die gebreken : de Landdag van 25 december 1891 te Gent vertoont immers een totaal ander beeld. Niet alleen is hij pluralistisch in de moderne zin van het woord - er zijn liberale en katholieke sprekers, gelovige en vrijzinnige - , maar ook de inhoud is anders : Algemeen Stemrecht, anti-militarisme, aanklacht tegen het (in Oost-Vlaanderen al bij al hoogste...) analfabetisme. En natuurlijk komt er ook de anti-Woestehouding naar voren (50). De gedaanteverwisseling van de landdagen tussen 1890 en 1891 zijn wellicht geen toeval : in februari 1891 is in Leuven de Belgische Volksbond / Ligue Démocratique Belge gesticht, de prefiguratie van het tegen Wereldoorlog I ontstane Algemeen Christelijk Werkersverbond; de socialisten die in 1889 de vrijheid van (vak)-vereniging hadden verworven ageren nu op basis van enkele programmapunten waarbij de opvattingen van de pre-daensisten nauw aansluiten - vrijheid van onderwijs en godsdienst, Algemeen Stemrecht (51) -; in de tweede helft van mei is de pauselijke wereldbrief Rerum Novarum verschenen; in september is te Ninove het pre-daensistisch en later daensistisch weekblad Klokke Roeland voor het eerst verschenen, in november gevolgd door L'Avenir Social van de Brusselse potentiële christen-democraten J. Renkin en H. Carton de Wiart.; in november ontstaat te Brugge een zeer tijdelijke "Christene Volkspartij" (52) -een prefiguratie wellicht van de er vijf jaar later ontstane daensistische partij - , die zo spoedig verdwijnt omdat in 1891 Brugge wellicht die

"middelpuntzoekende" katholieken aan bod blijven, die ook Hector Plancquaert in 1889 op de vingers tikten om zijn te Kortrijk uiteengezette ideeën en plannen.

Ook in het leven van H. Plancquaert voltrekt zich een zekere concretisering in denken en plannen : van 9 mei 1891 volgt hij in een soort dagboek en/of plakboek de binnen- en buitenlandse politieke actualiteit. Doorheen die persexcerpten, annotaties en nota's merkt men de vage contouren van zijn plannen : handelend optreden, nauwlettend toekijken wat in het buitenland gebeurt, de socialisten observeren in hun houding t.o.v. de godsdienst, de geestelijkheid systematisch wantrouwen in Vlaams en sociaal opzicht, uitkienen of de socialisten een kans maken op de buiten door te dringen enz. (53). Als hij op 25, 26 en 27 augustus 1891 op het Taal en Letterkundig Congres te Gent een evenzeer toegejuichte als afgekeurde toespraak houdt, is hij de letterkundige die spreekt als een sociaal geëngageerde. Wijzend op het materieel en geestelijk verval van Vlaanderen, richt hij daarbij de vermanende vinger naar het Noorden : "Nederlanders, onthoudt het wel; Vlaanderens vernedering, Vlaanderens verval, Vlaanderens verbastering is voor U een onuitwisbare vlek, en daarbij - gij kunt er reeds de voortekens van bespeuren - de eerste stap tot uwe vernedering, (...)" (54) . Met die striemende taal vertolkt Hector Plancquaert de gedachtengang die vooral onder de Gentse vrijzinnige vlaamsgezinden, met wie Hector Plancquaert vele contacten heeft, leeft , nl. dat het Noorden te hooghartig op Vlaanderen neerkeek en dat diegenen uit het Noorden, die het nog het best met de Vlamingen menen , hier slechts wat "gezelligheid" komen zoeken (55).

In 1892 sticht Hector Plancquaert samen met V. De Lille van Maldegem de Sprekersbond van het Meetjesland, een bond zoals hij er tussen 1889 en 1891 een hielp oprichten in het Oudenaardse - samen met L. Du Catillon en K. Van Caenegem - (56). Het zullen nu precies de hier aangehaalde personen zijn, die het sociale element

zullen brengen in de Landdagbeweging waarin de sprekersbonden in feite kaderen (57). Die sprekersbonden zijn ook de "geladen gebieden" waarop de vonk van Okegem 1893 en Waarschoot 1893 - zie verderop - zal overslaan en een soort "dynamisch politieke electriciteit" zal laten ontstaan in de vorm van de daensistische beweging.

Hector Plancquaert zet zijn nieuwe sprekersbond meteen in in de vlaamsgezinde agitatie in het Gentse. Zelf stapt hij naar katholieke (partij)meetings in Zomergem en Gent om er tegen te spreken, agitatie uit te lokken en de katholieken te bedreigen met tegenlijsten (58). De actie van H. Plancquaert is op dat ogenblik een dynamisch onderdeel van een stilaan op gang komende mobilisatie van sociaal bewuste en politiek-ontevreden gelovigen en van dakloze democratische gelovige en niet-gelovige vlaamsgezinden. De sprekersbonden zijn de eerste uitdrukking van die trend. En gelijklopend ermee of in de lijn ermee ontstaan de eerder besproken Brugse Christene Volkspartij van 1891, de groep rondom Klokke Roeland te Ninove, de vrijzinnig-getinte Vlaamsche Volkspartij te Brussel(59), de (mislukte) Gentse Progressistenlijst (60) en de door de groep van L'Avenir Social te Brussel uitgesproken voorkeur voor een nieuwe katholieke volkspartij (61). Desondanks kunnen de katholieke kranten op dat ogenblik nog geruststellend schrijven dat overal in Vlaanderen - behalve in Brussel en Oostende - de katholieke lijsten bij de verkiezingen van 1892 zegevieren zonder strijd (62).

Na de verkiezingen van 1892 wordt H. Plancquaert tot bij de lente van 1893 minder politiek actief. Hij publiceert zijn volks blijspel De dorpsklappeien (63), schrijft een nieuw toneelstuk met sterke sociale inslag en verkondigt de opvatting dat de Vlaamse kunstenaar zich moet engageren in de politieke strijd (64).

OP 8 augustus vertrekt H. Plancquaert naar Zwitserland, zijn eerste ons bekend verblijf van lange duur in het buitenland (65). Kenschetsend voor deze H. Plancquaert is meteen dat zijn verslag van deze reis aanvangt met de beschrijving van de drukte op de trein, drukte die hij vergelijkt met een betoging voor Algemeen Stemrecht (66).

De reizen van Hector Plancquaert zijn hoofdzakelijk toeristisch bedoeld. Maar helemaal onbelangrijk voor zijn politiek leven zijn zij niet geweest, vermits hij in talloze kranteartikels en toespraken verwijst naar wat hij bijvoorbeeld in Duitsland en Engeland heeft kunnen ervaren op het vlak van de sociale wetgeving.

Na maanden van geringe politieke activiteit komt Hector Plancquaert in april 1893 opnieuw - en ditmaal voor tientallen jaren aan één stuk - in het geweer. N.a.v. de tussentijdse verkiezingen in het kanton Waarschoot in mei aanstaande gaat hij op zoek naar iemand die zich als tegenkandidaat wil voorstellen tegenover de katholieke en vlaamsvijandige advocaat A. Dutry. Omdat hij hiertoe niemand bereid vindt, stelt hij zich zelf als kandidaat op een tegenlijst voor, hiermee de dreiging uitvoerend die hij reeds voordien bij provinciale verkiezingen in dezelfde streek had geuit (67). Hector Plancquaert behaalt (op 28 mei 1893) tenslotte 243 stemmen, tegenover 360 voor zijn tegenstander. Men kan stellen dat die verhouding een belangrijke indicator is voor de aanhang en het impact van Hector Plancquaert. Maar het belangwekkende hierbij is dat Hector Plancquaert in feite een bruggenhoofd heeft gevestigd : de vlaamsgezinde - democratische dissidentie tegenover de katholieke partij heeft nu haar precedent en de richting van het autonoom politiek optreden is aangegeven. De implicaties bij de verkiezingen te Waarschoot tonen dit aan :

Rechtstreekse gevolgen: Geschrokken door het relatieve succes van Hector Plancquaert in Waarschoot beslissen de Gentse katholieken ertoe de op de verkiezingen volgende opening van de Provinciale Raad voor het eerst in het Nederlands te laten plaats hebben.

Rechtstreekse navolging: In mei en november van hetzelfde jaar zal H. Plancquaerts vriend en latere

daensist A. Pauwels in het kanton Brecht eveneens kandidaat zijn op een dissidente lijst tegenover de katholieken. Dit optreden van A. Pauwels heeft ertoe bijgedragen dat Antwerpen reeds in 1895 een daensistisch arrondissement werd.

Het bekennen van kleur: Hector Plancquaert, die reeds sinds 1889 de laksheid en het gebrek aan durf aanklaagde m.b.t. het gebruik van de democratische rechten, dwong de initiatiefnemers en het publiek der Landdagbeweging tot het bekennen van kleur. Zo kozen de hiervolgende bladen de zijde van H. Plancquaert n.a.v. de kiesstrijd : De Klauwaert (kath., Brugge), Schild en Vriend (neutraal, Brussel), Ons Vlaanderen (katholiek, Waregem - L. Du Catillon), Klokke Roeland (katholiek, Ninove - roelanders), Het Handelsblad (katholiek, Antwerpen), Vlaamsche Gazet (liberaal, Brussel), De Werkman en Het Land van Aelst (katholiek, Aalst - B. Daens), 't Getrouwe Maldeghem (katholiek, Maldegem - V. De Lille), Ons Leven (katholiek, Leuven), Allemansvriend (neutraal, Brussel) (68). Uit deze opsomming blijkt overigens ook de weerslag die deze kantonnale verkiezing kende in Vlaanderen. In hun persoonlijke naam of in naam van een groep of sprekersbond die ze vertegenwoordigden, kwamen Hector Plancquaert ter hulp als sprekers, drukkers enz. : A. Pauwels, Antwerpen, J. Van Neste (Brugge) en een groep roelanders (A. De Backer, F. Sterck en H. Van de Velde) uit Ninove, van wie de roelander P. De Pelsmaeker in laatste instantie en onder druk van hogerhand zijn medewerking had moeten opzeggen en van wie de roelander J.B. Van Langenhaeke niet op de uitnodiging van H. Plancquaert was ingegaan (69).

Thematische Inhoud: Het enige pamflet dat overgebleven is uit de verkiezingsstrijd te Waarschoot (70) - opgesteld door H. Plancquaert zelf én door de drukker - roelander F. Sterck - is opgebouwd rondom tweekernthema's : De Vlaamse

Beweging ("Een christen en welvarend Vlaanderen"), de buiten aan de buitenlieden - een thema dat bij H. Plancquaert omstreeks 1900 een eerste deuk krijgt en tegen 1911 door de invloed van de grote arbeidersbetogingen voor Algemeen Stemrecht omslaat in een zekere afkeer voor de buitenlieden (71) - .

Maar met de toespraken die H. Plancquaert tijdens de verkiezingen van Waarschoot hield, zit men reeds meteen in de sociaal - opstandige thematiek en de scherpe tonen die men tot vandaag slechts mogelijk achtte vanaf de woelige verkiezingsperiode omheen priester A. Daens in 1894. Wij menen dat deze vaststelling hier haar belang heeft en citeren daarom enkele zinssneden : "Gij moet zoeken van U te wapenen tegen de onrechtvaardigen. Vooreerst omdat het eene schande is voor een redelijk mensch hem te laten foppen en ten tweede omdat gij als Christen mens verplicht zijt voor uwe broeders in 't harnas te springen en het Uwe bij te dragen tot verbetering van hun lot. Gij landarbeiders, wevers en alle werkers van Waarschoot moet samen uw vuist tonen en met uw voet een zwaren dreun geven op de openbare mening". "Gij moet", stelt hij verder, "fabriek en kasteel doen bang worden". En met het Algemeen Stemrecht in het vooruitzicht zult gij het zijn die de ontslaving der werklieden inzet. In een andere - nog scherpere - toespraak citeert hij een Frans auteur "n'allez pas les combattre par les armes de la raison ", niet met smeken en bidden winnen wij de strijd, maar met optreden (72).

De daensistische pers: Uit het contact met de roelanders blijkt dat H. Plancquaert n.a.v. de verkiezingen van Waarschoot zijn plannen tot het oprichten van een radicaal blad weerom bovenhaalt (73). Bedoeld als Dolle Griete, zal dit blad uiteindelijk op 4 maart 1894 verschijnen als Het Recht en meteen het klimaat onder de Brugse katholieken gaan vergiftigen (74), wat zoveel betekent als er de daensistische dissidentie uitlokken.

De link naar de roelanders: De roelanders, die in april 1893 samen met de gebroeders Daens de eerste daensistische partij hebben gesticht, zijn naast A. Pauwels de belangrijke medestanders van H. Plancquaert in de verkiezingsstrijd te Waarschoot. De daensistische beweging is nu een feit.

b. De roelanders.

Wellicht reeds sinds 1884, maar alleszins van 1888 af zetelde de latere roelander en daensist A. De Backer in de gemeenteraad van Denderhoutem (arrondissement Aalst). Het valt niet uit te maken namens welke partij of kiesvereniging, maar alleszins bleek hij nooit te horen tot de katholieke bestuursmeerderheid. Wij hebben dus redenen om aan te nemen dat hij onafhankelijk katholiek was (75). Advocaat A. De Backer was geen academicus, maar een autodidact die bij het behalen van zijn diploma's veel verschuldigd was aan de Appelterrese advocaat, hereboer en latere roelander Jan-Baptist Van Langenhaeke, die behalve A. De Backer, ook nog F. Sterck, V. Soens en P. De Pelsmaeker, later alle roelanders, heeft gevormd op zijn hoeve (76).
J.-B. Van Langenhaeke was katholiek, vlaamsgezind en sterk sociaal-gericht. In 1892 deed hij op een vergadering van het Davids Genootschap het voorstel voortaan niet louter cultureel maar ook sociaal gericht te gaan handelen. - Het Davids Genootschap was een katholiek-flamingantische cultuurvereniging voor het arrondissement Aalst, waartoe P. Daens van bij de stichting in 1865 hoorde en waarbij van 1892 af ook een aantal roelanders aansloten. - Dat gebeurde op een ogenblik waarop geen der merendeel conservatief katholieke leden van het Davids Genootschap hieraan konden denken en op een ogenblik dat zelfs de latere daensist P. Daens zich nog niet kon scharen achter

de interventie van J.-B. Van Langenhaeke (77). En bovenal was J.-B. Van Langenhaeke een onafhankelijke figuur. Mede hierdoor kon hij van een vete tussen de katholieke leider Ch. Woeste en de Ninoofse burgemeester De Cooman gebruik maken om in 1891 bij een tussentijdse verkiezing provincieraadslid te worden verkozen (voor Ninove) op de katholieke lijst (78). De campagne voor J.-B. Van Langenhaeke werd gevoerd door het groepje jonge mensen die hun vorming en wetenschap voor een groot deel aan het nieuw provinciaal raadslid te danken hadden. Door die verkiezingen hadden zij ook de smaak gekregen in de vooralsnog voorzichtige onafhankelijke politieke actie die zij in sociaal - démocratische richting wilden doorzetten rondom een te stichten blad, Klokke Roeland. De eerste Klokke Roeland verscheen op 6 september 1891 : het blad stelde zich op als strijdend gelovig, sociaal en vlaamsgezind en schonk - zoals wij eerder stelden - aandacht aan de pauselijke brief Rerum Novarum, in tegenstelling tot H. Plancquaert, die noch in Het Recht, noch in zijn toespraken hieraan echte aandacht schonk. Dadelijk werden de initiatiefnemers - de "roelanders" : J.-B. Van Langenhaeke, Edm. Van Langenhaeke, H. Van de Velde, A. De Backer, H. Van den Eynde, F. Sterck en V. Soens - bekritiseerd door de plaatselijke katholieke pers (79). Wellicht in 1892 kwam ook F. Lambrecht, een tijdens de schoolstrijd door de katholieke gemeenschap geruïneerde smid, in contact met de roelanders (80). In hetzelfde jaar sloten de roelanders A. De Backer, P. De Pelsmaeker, V. Soens en F. Sterck aan bij het bovenbeschreven Davids Genootschap - J.-B. Van Langenhaeke was reeds eerder lid geworden - , waar zij P. Daens van Aalst leerden kennen. Inmiddels waren de roelanders ook reeds tot een verregaande samenwerking gekomen met de Zuid - Vlaamsche Sprekersbond van H. Plancquaert, L. Du Catillon en K. Van Caenegem (81).

In april 1893 nu, middenin een sfeer van erge sociale woelingen (82) en vlak vóór de invoering van het Algemeen Meervoudig Stemrecht, roepen de roelanders eerst P. Daens en later ook A. Daens naar

Okegem (Ninove) : uit dit contact wordt de Christene Volkspartij geboren, de eerste daensistische partij (83).

c. Adolf Daens en Pieter Daens.

Adolf en Pieter Daens spelen van meetaf een grote rol in de daensistische beweging, zowel in het arrondissement Aalst als erbuiten. Toch hadden zij geen werkelijk aandeel in de voorgeschiedenis van de beweging.
Maar hoe gering hun rol was in die voorgeschiedenis, des te groter is hun rol op de breuklijn tussen de voorgeschiedenis en de geschiedenis van de beweging.
In de nazomer van 1894 bereidt de daensistische beweging zich voor op de verkiezing van 14 oktober 1894, verkiezingen die de eerste werkelijke frontale botsing zullen veroorzaken tussen de katholieke partij en de dissidente christen-democraten.
Vóór dat ogenblik kan men niet zeggen dat P. Daens een dissidente figuur is. In het pamflet Ons Stemrecht, dat hij in juli 1894 publiceert - d.w.z. méér dan een jaar na de stichting van de daensistische partij en na de dissidente lijsten van H. Plancquaert en A. Pauwels, respectievelijk in Waarschoot en in Brecht -, spreekt hij nog met geen woord over een afzonderlijk optreden van de Christene Volkspartij. Integendeel zet hij uitvoerig uiteen wat hij wil : gecontroleerde poll-verrichtingen en een programma dat de katholieke partij van binnenaf moet hervormen (84).
In de nummers van Ons Stemrecht van september en oktober - d.w.z. als de dissidente daensistische lijst te Aalst is ingediend - is hiervan uiteraard geen spoor meer weer te vinden (85) : Adolf en Pieter Daens hebben nu gekozen op een dissidente weg die ze nooit meer zullen kunnen verlaten.

P. Daens blijft dus tot de zomer van 1894 eerder iemand die de katholieke partij te Aalst wil contesteren van binnenuit en a.h.w. een gevecht levert om de poll. Op de Vlaamse Landdag te Brugge in augustus 1893 laat hij zeer duidelijk blijken dat hij ondanks alles - d.w.z. ondanks Okegem - wenst in de katholieke partij te blijven. Maar het moet dan een vernieuwde katholieke partij worden, een Christene Volkspartij die de hele Landdagbeweging, de Boerenbonden, de Belgische Volksbond en alle het hoofd opstekende dissidenties z al omvatten tot "één blok (86).

P. Daens was voordien een anti-socialist in hart en nieren (87), met een welhaast ultra-montaanse zorg om het voortbestaan van de katholieke hegemonie, wat alleen kon als de katholieke partij zichzelf in volkse zin zou hervormen tot een Christene Volkspartij. Helemaal in die zin is zijn berucht pamflet van 1892, De Gazet der bijvoegsels te begrijpen : "De Socialisten komen al zoo lang in Aalst; en hebben zij den toestand der Werklieden in iets verbeterd ? (...) En altijd op de Priesters en op de brave Christenen, op de Papen en op de Katholieken. (...) Een groot deel dier Ellende [noot: van de arbeiders] is toe te wijten aan U, socialisten, aan U, liberale Progressisten, omdat gij de jonge herten bederft door uw goddeloze redens en door uw medehulp aan Orgelbals en andere middelen van Zedebederf.(...) Een Christene Volkspartij moet er komen, gelijk Kardinaal Manning in Engeland aan 't inrichten was, gelijk de Trade-Unions, gelijk de Ridders en de Broeders van 't Werk in Amerika en gelijk Bisschop Stillemans zoo ernstig aanraadt ..." (88).

Heeft die hang naar een opnieuw ééngemaakte en in ultra-montaans-volkse zin vernieuwde katholieke partij hem nooit verlaten - wat hem tenslotte voortdurend pal tegenover A. De Backer en H. Planc-quaert plaatst - , toch heeft hij de logische gevolgtrekkingen uit zijn mede-stichten van de Christene Volkspartij in 1893 te Okegem steeds gerespecteerd. Hoe diep ook dat vaak in zijn poli-

tiek vlees moet gesneden hebben. Men begrijpe dat hij in het Aalst van vóór 1893 - 1894 een geziene figuur was middenin de katholieke burgerij en katholieke politici, met wie hij zetelde in de besturen van het Davids Genootschap en het Davidsfonds. Men begrijpe ook dat P. Daens in 1886 Ch. Woeste nog bewonderde en hem ook nadien nog met hand en tand bleef verdedigen op een ogenblik dat diezelfde Ch. Woeste reeds de boeman was van de Landdagbeweging (89). Men begrijpe tenslotte dat P. Daens in 1891 nog stelde dat het Algemeen Stemrecht niets oplost en dat alleen Ch. Woeste tenminste nog iets presteerde voor de armen, dit alles op een ogenblik dat L. Du Catillon en H. Plancquaert via hun sprekersbonden de kruistocht voor Algemeen Stemrecht en tegen Ch. Woeste hadden ingezet (90). Dat deze P. Daens de stap naar de dissidentie heeft geplaatst, is wellicht alleen te verklaren door zijn oprecht - doch spoedig verpletterd - geloof dat dat wat hij deed, gedekt werd door Rerum Novarum en dus door de geestelijkheid. Of ligt de verklaring in de sterke rechtvaardigheidszin, zijn oprispende toon en zijn blind enthousiasme voor stichtende initiatieven die in zijn euforisch geschrijf doorklinken en hem tot een stap dreven die hij niet wilde, doch vanwaar geen terugkeer mogelijk was? Misschien speelde hier ook het feit mee dat hij - als bemiddeld eigenaar van twee welvarende bladen De Werkman en Het Land van Aelst-een onafhankelijke positie had uitgebouwd, die hij zelfs onder druk van bovenaf wist te bewaren (91) en die hij in 1893-1894 overmoedig én idealistisch uitbaatte. Die onafhankelijkheidszin is tenslotte in nog sterkere mate aanwezig in Pieters broer Adolf Daens, een priester zonder functie op het ogenblik dat de roelanders hem vragen - en gemakkelijk bereid vinden - deel te nemen aan het stichtingsinitiatief van de Christene Volkspartij te Okegem in 1893 (92).

d. Okegem 1893 : de Christene Volkspartij .

Begin april 1893 nemen de roelanders het initiatief tot het stichten van een eigen politieke partij, de Christene Volkspartij. Hun sociaal - politieke actie rondom Klokke Roeland is reeds meer dan twee jaar aan de gang, zij weten dat zij als feitelijke agitatoren van de Vlaamse - sociale kwestie niet alleen staan - cfr. hun contacten met de sprekersbonden van L. Du Catillon en H. Blancquaert - en daarenboven zijn zij langs F. Sterck om verzekerd van de onverwachte maar wellicht doorslaggevende medewerking van de Aalsterse gebroeders A. en P. Daens (93). Deze laatsten zullen overigens in hun spoor nog een aantal mensen meevoeren die aan de basis zullen liggen van de explosieve groei van de beweging in 1894 te Aalst : bijvoorbeeld de jonge behanger Jan De Neve, de latere centrale figuur van de daensistische sociale organisaties en de populaire Moorselse geneesheer Jan Caudron, die, ofschoon zeer gelovig, een stevige gemeentelijke partij had uitgebouwd, dissident tegenover de katholieke partij en de dorpsgeestelijkheid (94).
Op 15 april, drie dagen vóór de goedkeuring van het Algemeen Meervoudig Stemrecht, wordt - als resultaat van het bovenbesprokene - te Okegem bij Ninove de Christene Volkspartij gesticht. Behalve door A. en P. Daens, wordt de stichtingsakte en programma-akte (95) van de eerste daensistische partij ondertekend door P. Van Schuylenberg - drukker bij P. Daens - en door de roelanders A. De Backer (Denderhoutem), P. De Pelsmaeker (Denderleeuw), P. Guillemin (Geraardsbergen), F. Sterck (Aspelare), H. Van de Velde (Aspelare), J.-B. Van Langenhaeke (Appelterre). F. Lambrecht (Outer), die wellicht bij de stichting aanwezig is en vooraanstaand daensist zal worden, heeft om een ons niet bekende reden de akte niet ondertekend (96). De geëngageerde groep vertegenwoordigt op opvallende wijze de kleine burgerij : 1 priester, 4 advocaten,

1 geneesheer, 1 meester-smid en 3 drukkers. Voegt men hierbij de fabrikant Hector Plancquaert, die onmiddellijk na de stichting te Okegem bij de groep aansluit en L. Du Catillon, die zich n.a.v. de verkiezingen van oktober 1894 bij de groep vervoegt (97), dan wordt de sociale achtergrond van de eerste daensistische militanten nog scherper afgelijnd.

Getrouw aan hun opvattingen omtrent de uiteindelijke doeleinden van de beweging - nl. het als progressieve vleugel integreren in de katholieke partij - , zorgen A. Daens en P. De Pelsmaeker voor de doorstroming naar de Brusselse progressieve katholieken rondom L'Avenir Social (98). In Gent, waar Het Volk zich niet afkerig toont voor het initiatief van Okegem, kan A. Verhaegen nipt verhinderen dat zijn Anti-Socialistische Bond zich eveneens als Christene Volkspartij inricht (99), terwijl ook de Vlaamsche Kiezersbond van Gent de daensisten genegen is (100). De beweging heeft dus de wind in de zeilen. Dat blijkt eveneens uit de wijze waarop de daensisten de Vlaamsche Zitdag van Brugge op 21-22 augustus beheersen (101). Maar na die laatste gebeurtenis komt ook reeds meteen de problematiek naar voren die de beweging jarenlang zal overschaduwen, verdelen en zelfs verscheuren : het standpunt van de autonome of niet-autonome partijvorming. Zelfs als de verkiezingen van 1894 naderen - en men dus autonoom moét optreden -, zal dat probleem zijn beslag nog niet hebben gekregen : H. Plancquaert, A. De Backer e.a. willen te allen prijze verder een autonome partij uitbouwen, P. en A. Daens en P. De Pelsmaeker e.a. willen op het geschikste moment als progressieve vleugel integreren in de katholieke partij (102). De spoedig in alle hevigheid opstekende tegenwerking vanwege de Kerk en de katholieke partij zal slechts de polarisatie van die twee standpunten in de hand werken: H. Plancquaert, A. De Backer en F. Lambrecht vinden er een aanleiding in om de laatste bruggen naar de katholieke partij op te blazen, P. en A. Daens, P. De Pelsmaeker en H. Lebon

begrijpen de toestand als een geschokt vertrouwen dat moet hersteld worden.

c. De katholieke medestander wordt buitenstaander of tegenstander.

In 1893 hebben een aantal sociaal - bewogen vlaamsgezinden en dakloze dissidenten van de katholieke partij de stap gezet die reeds door de toen nog niet zo sociaal bewogen Hector Plancquaert in 1888 - 1889 als mogelijkeh onvermijdelijk werd geacht : de katholieke partij verlaten (of er niet intreden) en een eigen Vlaamse zelfstandige partij oprichten.
De kanalisering van de dissidenties in de Vlaamse katholieke gemeenschap is een blijvend zeer (103), waarvoor de daensisten als eersten een radicale uitweg zochten : de hergroepering in een autonome politieke beweging.
De Vlaamse sociaal-culturele kwestie is gesteld en het probleem hierbij is niet het onbegrip, waarop men in het centraliserende Brussel of in het minder zorgelijk Wallonië zal stuiten, hét probleem is de toestand van sociaal-culturele en materiële afhankelijkheid waarop men in Vlaanderen zelf zal stuiten (104).
Wat hadden de potentiële daensisten in die context van de katholieken te verwachten ?
Op het platteland van de provincie Oost-Vlaanderen, waar de belangrijkste wortels van de daensistische beweging te situeren zijn, is vrijwel het ganse verenigingsleven een kerkelijke aangelegenheid. Maar op sociaal vlak is hier ongeveer niets gepresteerd : er bestaan bijvoorbeeld geen of weinige ziekenfondsen (105). Op het vlak van de vernederlandsing van het onderwijs zal nog tot 1906 moeten gewacht worden eer de eerste daad van begrip wordt gesteld

door de Kerk (106). Daarenboven wijst de hele anti-Woeste actie uit dat evenmin van de katholieke politici veel te verwachten is. Men kan dus stellen dat de voorlopers van de daensistische beweging niets te verwachten hadden van de katholieke partij (107).

Precies omdat het katholicisme zo verweven is met de talrijke aanwezige sociaal-democratisch bewuste elementen uit de Vlaamse Beweging (108), is een dissidentie eigenlijk onvermijdelijk : het is de enige uitlaatklep van zovelen die tegelijk tot de gelovige gemeenschap - waarin zij waren opgegroeid - wensen te blijven behoren en anderzijds een diepgaande verandering van de bestaande toestanden willen bereiken, terwijl de tijd dringt, d.w.z. met de socialistische en liberaal-progressieve opmars in de rug en de mogelijkheden van het Algemeen Stemrecht vóór zich. Dit verklaart waarom de potentiële daensisten tot in 1893 enerzijds sterk anti-socialistisch zijn - dat geldt voor allen onder hen - , maar anderzijds geen vertrouwen hebben in de anti-socialistische mantelorganisaties van de katholieke partij en de katholieke Kerk. De orthodoxe partij-katholieke kringen - met Ch. Woeste als de gekendste voorman - begrijpen uiteraard meteen dat het anti-socialisme van figuren als H. Plancquaert en A.De Backer voor deze laatsten na 1893 geen hinder zal zijn voor een verdoorgedreven autonoom Vlaams-sociale opstelling buiten elk partijkatholiek en kerkelijk kader. De katholieke bladen van het arrondissement Aalst en Kortrijk en de geestelijkheid uit het arrondissement Aalst, uit Zomergem en uit het bisdom Gent, m.a.w. zij die de eerste daensisten het meest van nabij kunnen beoordelen, gaan daarom het eerst en het felst in de aanval tegen de daensisten. Als een belangrijk deel van de katholieke pers zich daarvan onthoudt - b.v. het Gentse Het Volk - , dan is het omdat die tot een publiek spreekt dat zelf op een bepaald ogenblik overweegt zich te organiseren als Christene Volkspartij, naar het voorbeeld van Okegem 1893 (109).

De bewoordingen waarin een bepaalde katholieke pers van meetaf haar antagonisme t.o.v. de daensisten uitspreekt en de bewoordingen waarin de daensisten, met H. Plancquaert voorop, die uitdaging beantwoorden, vormen een denigrerende brok journalistiek.

f. De linkerzijde : een niet - onverschillige buitenstaander.

De Vlaamse liberale pers, die haar sympathie voor Hector Plancquaerts optreden te Waarschoot niet verbergt (110), draagt die sympathie over op al de daensisten na Okegem 1893 en tekent de algemene sympathie in de gehele liberale familie - ook de franstalige - .
Behalve het onmiskenbare opportunistisch aspect dat hierbij ongetwijfeld zal gespeeld hebben - uitholling van het katholiek - clericale machtsblok - , zijn hiervoor een aantal motieven aan te wijzen:

* A. Daens is te Aalst een gewaardeerde figuur in leidende liberale kringen (111).

* Een aantal onder de eerste populaire daensistische militanten stonden zeer dicht bij een progressief en verdraagzaam liberalisme : Jan Caudron, de gebroeders Van Langenhaeke, en F. Lambrecht.

* De scherpe anti - katholieke en anti - clericale toon van Hector Plancquaert past in hun context.

* Het anti - militarisme, de anti - Congohouding en andere klemtonen, naast programma-punten als proportionele belastingen en verplichtend onderwijs, waren zowel liberale als daensistische programmapunten en klemtonen.

* De liberale kringen telden heel wat vlaamsgezinden die in de Landdagbeweging de vlaamsgezinden van de daensistische beweging hadden leren waarderen - b.v. H. Plancquaert, die aan katholieke én vrijzinnige landdagen deelnam - .

* Tenslotte speelt een soort solidariteit onder "underdogs" t.o.v. de katholieke hegemonie.

Voor de socialisten gelden ten dele dezelfde motieven als voor de liberalen (programma van de daensisten, solidariteitsgevoel, schild tegenover de drukkende katholieke overmacht, de anti-clericale durf van H. Plancquaert), naast een bijzondere achting voor de priester die het aandurft buiten de traditionele kerkelijke kaders te treden (112). Later zal blijken dat vooral dat laatste belangrijk is in socialistische ogen : na de dood van A. Daens laten zij elke sympathie voor de daensisten vallen - die hen in het arrondissement Aalst overigens tot Wereldoorlog I van een kamerzetel weghouden ! - : "...in het belang van onze partij heeft de Christene Volkspartij lang genoeg geleefd. En nu vooruit om binnen te palmen wat er van te nemen is !" (113).

Welke "wederliefde" betuigen de daensisten t.o.v. de sympathiserende linkerzijde ? Zij zijn en blijven in overgrote meerderheid gelovigen die reeds een gedurfde stap hebben geplaatst en weten dat elke verdere stap - d.w.z. een openlijke sympathiebetuiging - hen in een isolement binnen de gelovige gemeenschap zal drijven en hen tot een soort politieke schizofrenie kan voeren. Daarom wachten zij af, wantrouwen eerder dan te vertrouwen en documenteren zich over de ware bedoelingen van de socialisten m.b.t. de godsdienst, zowel binnen als buiten de landsgrenzen (114).

Wij bevinden ons uiteraard slechts in het jaar 1893. De politieke liefde en wederliefde kunnen nog alle kanten op.

HOOFDSTUK 2.

H E T D A E N S I S M E B E H E E R S T D E D A E N S I S - T I S C H E B E W E G I N G

(1894 - 1896)

a. Priester A. Daens : het elan van de daensistische beweging.

Op 4 maart 1894 laat H. Plancquaert het eerste nummer verschijnen van Het Recht, het blad waarvoor hij reeds sinds de Landdag van Kortrijk in 1889 plannen maakte, dat tijdens de verkiezingsstrijd in mei 1893 in Waarschoot ongeveer klaar was om als Dolle Griete te verschijnen (115) en thans de titel overneemt van het te Antwerpen ter ziele gegane Het Recht, waaraan zijn vriend A. Pauwels medewerkte.
Behalve H. Plancquaert zelf, zijn L. Bocquaert, L. Du Catillon - wiens vader drukker van Het Recht wordt tot C. Moeyaert die taak in 1897 op zich neemt - en de roelanders P. De Pelsmaeker en H. Van de Velde de eerste redacteuren van Het Recht.
De bedoeling van H. Plancquaert is duidelijk : zijn blad is de "Tolk van de Christene Volkspartij" en het propagandablad van het Verbond der Sprekersbonden en van de Vlaamsche Katholieke Landsbond.
Ofschoon H. Plancquaert mede-initiatiefnemer en motor is van het Verbond der Sprekersbonden en van de Vlaamsche Katholieke Landsbond, is het toch opvallend dat hij voortaan naar buiten treedt als daen-

sist, in dienst van een beweging die de logistieke steun ontvangt van de sprekersbonden en van een aantal verenigingen die zich rekenen tot de Landsbond. In die optiek kondigt hij zelf in zijn Het Recht vaak meetings aan met "H. Plancquaert en een spreker van de Sprekersbond". In Klokke Roeland doet men hetzelfde (116). Sinds Okegem 1893 en Waarschoot 1893 kan men overigens geen echt onderscheid meer maken tussen de roelanders enerzijds en Hector Plancquaert - door de katholieke (tegen)partij ook reeds roelander genoemd (117) - anderzijds : zij zijn allen daensisten binnen eenzelfde uitdeinende beweging, waartoe ook A. Pauwels en L. Du Catillon reeds moeten gerekend worden, vermits zal blijken dat zij hun eigen aan de gang zijnde actie spontaan in de eerste daensistische verkiezingsstrijd inschakelen.

Met A. De Backer, H. Plancquaert en A. Daens beschikt de daensistische beweging van meet af over drie uitmuntende sprekers, die van de zomer van 1893 af ontelbare meetings houden, in herbergen, langs de wegen, in boomgaarden. De welsprekendheid van H. Plancquaert leidt er uiteraard ook toe dat de tegenstander weleens te gemakkelijk onderschat wordt. Want "Al waart ge den felsten redenaar ter wereld", schrijft het katholieke Het Volk, "als ge zoover gebracht zijt, zit ge zelfs tegenover een tienmaal min bevoegde spreker dan de heer Verhaegen in den pot." (118).

Men kan in vele publicaties over de daensistische beweging tientallen voorbeelden vinden - die vandaag overigens het gemeengoed van een bloeiende "mondelinge overlevering" zijn - van heroïsche en ludieke confrontaties van de daensistische sprekers met hun (uiteraard...) gemakkelijk te overklassen tegensprekers, maar bij de verwijzing naar die anekdotes wordt licht de grimmige inhoud vergeten van wat de daensistische sprekers voorhielden, wordt ook vaak de bitterheid van de sprekers vergeten om die tegenstander die niet op de meetings verscheen, maar zich verborg "als de vijand achter de gordijn" (119).

Tot de zomer van 1894 schrijven de daensisten onophoudend opiniërende artikels rondom het programma van Okegem 1893. Op de meetings wordt alle aandacht echter geconcentreerd op het bereiken van het Stelsel der Evenredige Vertegenwoordiging : "de Meetingen voor 't Programma werden nu opgeschorst, om enkel eene zaak te behertigen : De Evenredigheid. "(120). H. Plancquaert bewerkt met dit thema ook een aantal arrondissementen buiten Aalst. In Brugge verwekt hij tegelijk deining en enthousiasme ermee op een door De Gilde ingericht debat."Indien de Evenredigheid gestemd werd", stelt hij, "dan zou de geestelijkheid losser staan t.o.v. de hogere standen"(121). De bewust in stand gehouden afhankelijkheid van de geestelijkheid van de rijke klasse ten nadele van de kleine lieden, zal overigens een der thema's zijn die H. Plancquaert onverminderd zal hanteren, veertig jaar lang, in ontelbare persartikelen, in zijn toespraken, in zijn brieven, in zijn sociale literatuur. Aan die afhankelijkheid verbindt hij de onderontwikkeling en de armoede van de massa, de Congo-politiek, het gebrekkig functioneren van de instellingen. In zijn optiek treedt priester Daens naar voren als de enige onafhankelijke priester in het land. En ofschoon hij zelfs aan A. Daens een nog te grote onderdanigheid zal verwijten , toch zal hij tot in de dertiger jaren scherp voorbehoud maken voor elke andere priester die zich met politiek bemoeit, zeggende : "let op, hij is geen priester Daens !" (122).

Op 14 augustus 1894 behoort Hector Plancquaert te Brussel tot de oprichters van een nieuw Vlaams-democratisch dagblad, Het Vlaamsche Volk, waarvan L. Du Catillon de leiding neemt, maar waar de daensisten enkele maanden later reeds door de katholieken worden weggedrumd (123). Hector Plancquaert verliest echter gauw zijn belangstelling voor dit blad : in het arrondissement Aalst heeft de Christene Volkspartij beslist aan H. Plancquaert een plaats aan te bieden op de effectieve kandidatenlijst van de partij bij de aanstaande verkiezingen van oktober. H. Plancquaert is enthousiast - Over Programma moet met Plancquaert niet gesproken worden (124) -

maar er hangt meteen een schaduw over zijn toetreding : de roelander J.-B. Van Langenhaeke, wiens prestaties als provincieraadslid de daensisten hadden ontgoocheld, komt te elfder ure de aan H. Plancquaert toegekende plaats opeisen, dreigt met een tegenlijst, maar mislukt hierin. Toch zal hij n°a.v. de provinciale verkiezingen van twee weken later nog een eigen lijst voordragen. (125). De katholieke pers te Aalst reageert scherp en beledigend op de komst van H. Plancquaert te Aalst : "Die heerschappen loopen op den vreemde om nen kluchteneer en nen heetenkop op te zoeken, zoals zij zelven zijn, en ze komen op met den wereldberoemden (of belachen) Plancquaert van Zomergem". Daarop worden de moeilijkheden rondom J.-B. Van Langenhaeke uiteengezet. Tenslotte worden de roelanders opgeroepen "om het groote katholieke leger te komen versterken" en om "op 14 october te helpen Daens, De Pelsmaeker, De Backer en dien vreemden vogel Plancquaert tot over den kop in 't slijk te stampen dat ze er nooit meer uit kunnen"(126). In het Aalsters daensistisch midden is men anderzijds blij met de komst van H. Plancquaert, die men ontvangt als een in Vlaanderen bekend en geprezen redenaar en letterkundige (127). In een brief waarin hij de steun van A. Pauwels vraagt, stelt A. Daens dat hij erop rekent dat A. Pauwels en H. Plancquaert hun stempel komen drukken op de campagne, want zij zullen beiden te Aalst als helden begroet worden (128). H. Plancquaert doet trouwens zijn naam gestand tijdens die kiesstrijd als "le plus violent de l'équipe, le plus remuant" (129).

De verkiezingsstrijd wordt ontsierd door verdachtmaking en sociale druk vanwege sommige leden van de geestelijkheid en vanwege sommige katholieke vooraanstaanden (130). Overigens kunnen de daensisten niet hopen op een kamerzetel omdat het meerderheidsstelsel nog van toepassing is (131). Fraudeleuze handelingen bij de stemopnemingen op de verkiezingsdag (14 oktober 1894) leiden er echter toe dat twee maanden later een gedeeltelijke herstemming moet plaatsvinden. Bij die herstemming moeten A. Daens en A. De Backer

uitkomen tegenover de katholieken Van Wambeke en Woeste.-Op dat ogenblik is Ch. Woeste voorzitter van de katholieke partij. E. Coremans, op de landdagen zo bejubeld als flamingant, komt meeting houden tegen de daensisten, van wie A. Daens inmiddels wegens zijn politieke activiteit getroffen wordt door een bisschoppelijk verbod om mis te lezen in het openbaar (132). Wellicht onder de indruk van dit gebeuren, pogen sommige daensisten in extremis en zonder succes de Gentse katholiek H. De Baets de plaats van A. Daens op de lijst te laten innemen. - Later blijkt ook dat eenzelfde poging reeds was opgezet vóór de eerste stemronde - (133). De herstemming zal tenslotte zowel Ch. Woeste als A.Daens in het Parlement brengen (134).

Bij die eerste verkiezingen onder het stelsel van het Algemeen Meervoudig Stemrecht - het totaal aantal één- en meerstemmige kiezers stijgt van 137.772 naar 1.381.000 (135) - behalen de daensisten in het arrondissement Aalst 43,42 % van de uitgebrachte stemmen, een peil dat zij nooit meer zullen bereiken, ook niet in 1914, als naast P. Daens de partij te Aalst op de valreep een tweede kamerzetel mist (H. Plancquaert). De uitslag van 1894 is een aanwijzing voor het gunstige klimaat qua aanhang, waarmee de daensistische beweging het politieke forum betreedt. Maar ze alarmeert én wapent bij weeromstuit de in het nauw gedreven katholieke partij, voor wie het voortaan - met de cijfers van de aanhang in de hand - niet moeilijk meer zal zijn de kerkelijke overheid ervan te overtuigen dat zij nog duidelijker moet optreden tegen de daensisten, wil men een groot kwaad vermijden: de verdwijning van de katholieke hegemonie te Aalst en het precedent dat zodoende zou geschapen worden.

Voortaan is de evenzeer verguisde als bejubelde priester-volksvertegenwoordiger A. Daens natuurlijk het centrum van de beweging (136). Maar de concentratie van alle handelen van de partij op die evenveel kwetsbaarheid als succes uitstralende persoonlijkheid en vooral de in het daensisme geldende opvatting dat het succes

van 1894 moe_t gezien en gehanteerd worden als een sterke troef om te onderhandelen over de integratie van de beweging in de katholieke partij, zal door H. Plancquaert nooit anders bekeken worden dan als een moeilijk goed te maken blunder (137). De botsing van beide opvattingen verdeelt de beweging : meteen in een daensisme - dat de bovenbesproken integratie voorstaat - en een plancquaertisme - dat op een onvoorwaardelijke autonomie staat - . Voorlopig heeft het plancquaertisme er natuurlijk belang bij de uitstraling van de gebeurtenissen van 1894 én van de priester-volksvertegenwoordiger verder uit te baten en dus aan het daensisme de leiding van de beweging te laten. Als het daensisme na 1897 echter door de katholieken zelf n.a.v. de zaak van de Belgischa Volksbond in een pat - situatie is gedrongen, zal het plancquaertisme nu zelf het heft van de beweging in handen nemen.

De daensistische beweging die met haar verkiezingsuitslag van 1894 een scherpe klauw heeft toegebracht aan de katholieke hegemonie en met haar volksvertegenwoordiger het nationaal politiek forum haalt, zal nu spoedig doorbreken in een aantal arrondissementen. Nog in december 1894 stichten H. Plancquaert en L. Du Catillon zowel in het arrondissement Oudenaarde als in het arrondissement Kortrijk daensistische partijen, terwijl H. Plancquaert dit ook doet in de arrondissementen Gent en Eeklo (138). Op 19 april 1895 volgt het arrrondissement Brussel - waarbij vooral A. Daens en L. Du Catillon een rol spelen - en op 5 mei 1895 is het arrondissement Antwerpen aan de beurt. Dat H. Plancquaert bij die Antwerpse stichting rechtstreeks betrokken is, ligt voor de hand : kort voordien was hij de Nederduitsche Bond - waaruit de eerste Antwerpse daensisten naar voren komen - nog "flamingantische lauwheid" gaan verwijten (139). In juni 1895 trekt H. Plancquaert naar Oostende, waar de door hem en de eerste Brugse daensisten zoals C. Moeyaert gestichte daensistische kernen echter niet veel

dynamiek zullen uitstralen en na 1900 nog slechts "overleven" (140). Het arrondissement Oostende biedt reeds in de zomer van 1895 een geschikte aanleiding om de daensistische beweging op gang te brengen : op 28 juli zal er een tussentijdse kamerverkiezing plaats hebben. H. Plancquaert dient een daensistische lijst in tegenover de katholieke lijst en zowel L. Du Catillon als A. De Backer en F. Lambrecht nemen actief deel aan de strijd. Hector Plancquaert stelt er zijn campagne in het teken van het anti-militarisme, de anti-Congopolitiek en het democratisch beginsel : het volk moet niet uitvoeren wat de politici wensen, maar de politici moeten uitvoeren wat het volk wenst. Ook valt hij nog eens uit tegen het flamingantisme dat een scherm is waarachter veel volksbedrog schuilgaat (141).

De verkiezing van Oostende brengt, nauwelijks een half jaar na de gebeurtenissen in Aalst, de tweede harde confrontatie tussen de daensisten en de geestelijkheid, die er openlijk ten voordele van de katholieke lijst en tegen de daensistische lijst optreedt (142). De geestelijkheid baat er ook openlijk een misverstand tussen H. Plancquert en A. Daens uit : onder druk geplaatst door de kerkelijke overheid en vooraanstaande katholieke politici, heeft A. Daens aan de Brugse pastoor Lanssen - die optreedt namens de Oostendse katholieke kiesverenigingen - in een vertrouwelijke brief medegedeeld dat hij bij H. Plancquaert zou aandringen om zijn kandidatuur te Oostende "rijpelijk te overwegen" (143). Pastoor Lanssen maakt echter het bericht openbaar dat A. Daens H. Plancquaert heeft afgekeurd. Hierop replikeert A. Daens bijzonder bitter aan Lanssen en stelt dat die zijn vertrouwen heeft beschaamd en, net als de priesters enkele maanden voordien te Aalst, een niet te herstellen misbruik heeft gemaakt van de godsdienst (144).

Hoe ook, dit incident heeft nog een ander gevolg : het legt voor eenieder - ook voor de Gentse bisschop Stillemans, die de zaak op de voet heeft gevolgd - de kloof tussen het daensisme en het

plancquaertisme bloot. Want uit de briefwisseling rondom het incident blijkt dat H. Plancquaert, A. De Backer en F. Lambrecht hier zijn opgetreden buiten de wil en de wens van A. Daens, P. Daens en hun directe omgeving (145).
H. Plancquaert behaalt bij deze verkiezingen tenslotte slechts 1.682 stemmen, tegenover 10.054 voor de katholieke lijsttrekker. De Gazette Van Kortrijk, H. Plancquaerts katholieke opponent in het Kortrijkse, vindt dit een terechte nederlaag. Want "H. Plancquaert is een antichrist en hij is nog slechter dan socialisten en wat over de houding van de geestelijkheid in Oostende is gezegd en geschreven is louter laster." (146)
H. Plancquaert, die nog niet duidelijk beslist heeft welk specifiek arrondissement hij zal vertegenwoordigen en bewerken, blijft inmiddels ook verder te Aalst actief. Zijn radicalisme is er echter niet steeds een echte hulp voor de plaatselijke daensisten, die omwille van H. Plancquaerts wijze van optreden bijvoorbeeld de feestzaal van het stadhuis ontzegd worden n.a.v. een meeting over de Congokwestie. H. Plancquaert is, zo luidt het argument van het stadsbestuur, "te politiek doortrokken" en heeft als redenaar op openbare vergaderingen gebruik gemaakt van onbehoorlijke en weinig ordentelijke uitdrukkingen en zinsspelingen (147).
Bij de strijd voor de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1895 - waar de Aalsterse daensisten in extremis geen kartel aangaan met liberalen en socialisten, en een zware nederlaag lijden - , treedt H. Plancquaert nog steeds op als spreker naast de gebroeders Daens. Inmiddels komt binnen de daensistische beweging een nieuwe spanning aan het licht: L. Du Catillon, die samen met P. De Pelsmaeker is gaan onderhandelen met de socialisten zonder dat A. Daens noch H. Plancquaert hiervan op de hoogte zijn, wordt door H. Plancquaert niet verder meer gesteund in het Kortrijkse (148). Ofschoon L. Du Catillon in 1896 nog de daensistische lijst van dat arrondissement zal aanvoeren, besluit hij toch niet Kortrijk, maar wel Dendermonde als "zijn" arrondissement te gaan bewerken. Maar hier zal hij tot

1898 moeten wachten vóór hij volwaardige steun ontvangt van de andere daensistische eerste-planfiguren (149). Deze L. Du Catillon is eigenlijk het zwarte schaap onder de daensistische voormannen. Want behalve door H. PLancquaert, blijkt hij spoedig ook door A. Daens, A. De Backer en F. Lambrecht gewantrouwd en tegengewerkt te worden. Die toestand zal in 1902-1903 zijn ontknoping krijgen in de uitsluiting van L. Du Catillon uit de beweging.
Bij al de ernstige externe moeilijkheden - die daarenboven verergerd worden door de harde repliek die Ch. Woeste in het Parlement van meetaf biedt aan zijn opponent A. Daens (150) - , voegen zich dus de zich aftekenende interne moeilijkheden. Toch overwegen de overwinning van december 1894, de sterke persoonlijkheid van A. Daens, de levenskracht van het daensisme (151) en de snelle geografische uitbreiding van de beweging op de negatieve elementen, zodat sommige daensisten die periode al bij al nog beschouwen als "dagen van glorie en viktorie" (152). Maar bij H. Plancquaert is dat gevoel volkomen afwezig. De tegenwerking van de lijst te Aalst en de moeilijkheden met de geestelijkheid in Oostende worden nog verhoogd door tegenwerking vanuit het Bisschoppelijk Paleis in Gent (153). Toch zullen het vooral de moeilijkheden zijn die de zoveel méér kwetsbare A. Daens ondervindt - in de eerste plaats de strijd tussen de priester en zijn bisschop - die H. Plancquaert voortaan zullen biologeren en hem tot radicale onkerkelijkheid drijven (154).
Bij de aanvang van 1896 treft de daensistische beweging een nieuwe tegenslag : op 9 januari overlijdt F. Sterck, nauwelijks dertig jaar oud. De sociaal zeer geëngageerde F. Sterck heeft een bijzondere betekenis gehad voor de daensistische beweging (155). Hij was de eerste drukker-uitgever van Klokke Roeland en de organisator van de eerste daensistische meetings. Maar vooral was hij de figuur die in april en mei 1893 de band legde tussen de roelanders en de gebroeders Daens enerzijds en tussen de roelan-

ders en H. Plancquaert anderzijds.
Op 2 februari 1896 keurt de Gentse bisschop A. Stillemans een tweede maal openlijk en publiek de daensistische pers af (156). Voor P. Daens wordt dit een zware klap en een regelrechte broodroof, die hem tot dicht bij de armoede drijft (157) en zowel hemzelf als zijn broer A. Daens totaal afhankelijk zal maken van het parlementair mandaat, een gegeven dat later voor nieuwe en ingrijpende spanningen zal zorgen in de beweging. Maar ook A. De Backer wordt langs Klokke Roeland om getroffen door de afkeuring (158), waardoor ook hij later totaal afhankelijk van het politiek mandaat zal worden, wat bij weeromstuit voor nieuwe spanningen zorgt (159).
Voor H. Plancquaert - die op 25 mei 1896 met zijn Het Recht door de Brugse Bisschop G. Waffelaert een bijkomende veroordeling ontvangt (160) - zijn de gevolgen der kerkelijke veroordelingen uiteraard niet zwaarwichtig : hij staat materieel onafhankelijk. Overigens zal de spontane bloei van de daensistische pers in het algemeen door de bisschoppelijke veroordeling niet vertraagd worden. "Want die organen kruipen sedert eenige tijd overal uit den grond gelijk paddestoelen", stelt de katholieke pers vast (161). Daarenboven zal de daensistische pers van 1897 of in de persoon van de Brugse drukker - uitgever C. Moeyaert een bijzondere stimulans ontvangen. Op het vlak van de uitbreiding van de beweging brengen de maanden die volgen op de klap aan de Aalsters daensistische pers nog enkele lichtpunten : de stichting van belangrijke daensistische partijkernen en de doorbraak van de daensistische beweging in de arrondissementen Brugge, Herentals, Leuven, Roeselare, Tielt en Turnhout. Behalve voor Herentals - waar de Antwerpse daensisten voor de uitbreiding zorgden - , dragen die invloedsverruimingen tegelijk de stempel van A. Daens en H. Plancquaert, terwijl de daensistische sociale organisaties die zich intussen vanuit het arrondissement Aalst ontwikkelen, de signatuur dragen van A. De Backer, P. De Pelsmaeker en F. Lambrecht (162).

De ontwikkeling van de daensistische beweging in de streek Deinze - Oudenaarde brengt een nieuw element in de daensistische politieke beweging : de tussenkomst in een arbeidsconflict. H. Plancquaert kiest er openlijk de zijde van een om zijn politieke overtuiging ontslagen arbeider en laat in de omgeving pamfletten verspreiden waarin hij de fabrikant - werkgever van de ontslagen werknemer het typisch Plancquaert-verwijt toestuurt, nl. het heulen met de macht van het geld en het kasteel (163). Het merkwaardige rondom dit incident is uiteraard dat H. Plancquaert op dat ogenblik zelf fabrikant en werkgever is te Zomergem en daarenboven de zoon van M. Plancquaert, zelf brouwer en werkgever te Wortegem, slechts enkele kilometers verwijderd van de plaats waar het beschreven sociaal conflict zich voordoet. De direkte stijl van H. Plancquaert - die nooit onderhandelt, maar steeds ageert - en de aanwezigheid van de populaire A. Daens op meetings in de streek van Deinze verscherpen er het sociaal en politiek gistingsproces en leiden er in de loop van 1896 tot vrij woelige incidenten tussen katholieke militanten en daensisten (164). De katholieke pers van haar kant grijpt naar aanleiding van de agitatie naar een nieuw wapen : willen de daensisten niet veroordeeld worden door en gebannen worden uit de Belgische Volksbond, de arbeidersbeweging in het kader van de katholieke partij, dan moeten zij elk afzonderlijk optreden achterwege laten (165). Hiermee lopen de katholieken dan, bewust of onbewust, voorop op de vernederende behandeling die het tot integratie bereide daensisme het volgende jaar in de Belgische Volksbond zal ondergaan.

Begin mei 1896 krijgt de daensistische beweging vaste voet in Brugge, waar een groot aantal leden van de Gilde hun vereniging verlaten en een daensistische kern oprichten. Op 14 mei grijpt er reeds de eerste daensistische meeting plaats. De toon wordt daar aangegeven door H. Plancquaert, die reeds op 5 maart 1894 tijdens een - reeds eerder besproken - debat in de Gilde de potentiële dissidenten was komen aanvuren en die daarmee sindsdien

ononderbroken was doorgegaan in zijn Het Recht (166). Behalve een drietal personen die in 1891 aan het kortstondig bestaan van de "Christene Volkspartij" hadden meegewerkt, treden nu te Brugge meteen de figuren naar voren die de daensistische beweging te Brugge twintig jaar lang een betrekkelijk grote bloei zullen bezorgen : B. Minnebo, F. Fonteyne, C. Moeyaert, J. Van Neste, J. Thijs (167). Laatste drie genoemden stonden reeds voordien in contact met H. Plancquaert en staan in de komende jaren eigenlijk dichter bij H. Plancquaert dan bij F. Fonteyne (168).
In het licht van de kerkelijke actie tegen de daensisten, die elders reeds aan de gang was, konden de gebeurtenissen te Brugge de Brugse bisschop G. Waffelaert niet onverschillig laten. Nadat hij op 25 mei 1896 reeds zijn afkeuring had uitgesproken tegenover Het Recht - een abonnement op Het Recht zou ook priester F. Fonteyne ernstige moeilijkheden bezorgen - , laat hij de daensisten vanop de kansel veroordelen (169).
Wellicht staan de verkiezingen van 5 juli 1896 te dicht voor de deur opdat de Brugse daensisten met eigen lijsten eraan zouden kunnen deelnemen. En wellicht ook is er enige onzekerheid en twijfel veroorzaakt door de snelle reactie van de geestelijkheid, die een jaar voordien te Oostende en twee jaar voordien in Aalst had getoond dat zij haar oppositie tegen de daensisten zou doordrijven. Daarom besluiten de Brugse daensisten de verkiezingsstrijd van H. Plancquaert te steunen (i.p.v. eigen lijsten in te dienen). H. Plancquaert fungeert ditmaal in 3 Westvlaamse arrondissementen tegelijk op de daensistische lijst : Kortrijk, Roeselare en opnieuw te Oostende.
De onstuimige H. Plancquaert meent ook in de onafhankelijke lijst van Ieper een daensistische lijst te kunnen zien, maar dat is slechts een wensdroom (170). In Oostende behaalt H. Plancquaert ditmaal 2.176 stemmen, een vijfhonderdtal meer dan het jaar voordien, maar toch opnieuw een mager resultaat. In Roeselare behaalt hij er 3.669 en in Kortrijk 6.919. In Kortrijk fungeert hij slechts op de tweede plaats na L. Du Catillon, die echter enkele honderden

stemmen minder behaalt dan H. Plancquaert. De katholieke verkozenen brengen in Kortrijk alle meer dan 30.000 stemmen achter hun naam.

In Herentals en Turnhout leidt H. Lebon vanuit Antwerpen de daensistische lijsten en legt er zodoende de basis voor een (kortstondige) werking. Op 25 oktober wordt in het arrondissement Leuven een meteen bloeiende arrondissementsbond gesticht en een plaatselijke daensistische pers opgericht (171).

In minder dan twee jaar tijds na de verkiezingen te Aalst kent de daensistische beweging een uitbreiding over een groot deel van Vlaanderen. Maar hoe omvattend die uitbreiding ook moge zijn, A. Daens -haar voornaamste bezieler tussen 1894 en 1896- dreigt in een totale afzondering gedrongen te worden door de katholieke partij en door de bisschoppelijke overheid, die nog slechts één politieke stap van A. Daens nodig acht om deze totaal te kunnen uitschakelen.

De Leuvense prelaat en beschermer van de daensisten Mgr. De Harlez (172) beseft hoe onhoudbaar de positie van A. Daens en de daensistische beweging nu spoedig zal worden. Daarom neemt hij in september 1896 een persoonlijk initiatief. Hij brengt A. Daens, A. Verhaegen, voorzitter van de Belgische Volksbond, H. Carton de Wiart en J. Renkin - beiden A. Daens gunstig gezind - rondom de onderhandelingstafel. Het initiatief van Mgr. De Harlez levert vruchten op : op 27 september 1896 kondigt A. Verhaegen de aansluiting aan van de daensistische partijen van het arrondissement Aalst en Antwerpen bij de Belgische Volksbond (173). Vooral te Aalst is men blij met die gang van zaken : het is een laatste poging om de afzondering te doorbreken waarin A. Daens wordt gedrongen en het is uiteindelijk de bekroning van het streven van het daensisme : als progressieve entiteit en samen met de christen-democraten uit Brussel en Luik te kunnen verderleven (174).

Maar H. Plancquaert en A. De Backer en met hen de daensistische

arrondissementen Gent, Kortrijk, Brugge en Brussel juichen niet. Hun antwoord zal enkele maanden nadien reeds volgen in de vorm van een totale organisatorische uitbouw van de beweging náást de Belgische Volksbond.

Naar het einde van het jaar 1896 toe besluit H. Plancquaert zijn bijna vijftien jaar eerder afgebroken rechtsstudies verder te zetten. Op 11 november 1896 schrijft hij aan de Rijksuniversiteit Gent in voor het le doct. rechten. In 1897 schrijft hij er in voor het 2e doctoraal, maar zijn eindexamen legt hij in oktober 1898 tenslotte af tegenover de Centrale Examencommissie (175). Van januari 1899 af vestigt hij zich als advocaat te Gent. Maar ook als advocaat zal de politiek hem vóór alles in beslag nemen, ofschoon hij een zeer ijverig lid zal worden van de Vlaamsch Conferentie der Balie van Gent, waar hij vooral contact heeft met de vrijzinnige flamingant A. Prayon - Van Zuylen, over wie wij reeds handelden n.a.v. de Landdagbeweging (176).

b. H. Plancquaert en de priester. H. Plancquaert en de priester in de politiek.

Van de 183 opiniërende persartikels van H. Plancquaert die wij konden raadplegen, zijn er 29 waarin H. Plancquaert de geestelijkheid en de Katholieke Kerk rechtstreeks of onrechtstreeks verantwoordelijk stelt voor de materiële en geestelijke ellende van de massa in Vlaanderen (177). In talrijke brieven aan medestanders heeft hij dit thema herhaald, zo vaak en zo nadrukkelijk dat het haast een onverslijtbaar cliché ging lijken, waarmee hij zijn medestanders wou overtuigen. Zijn zuster Marie Plancquaert, die overigens veel begrip had voor haar broer, vat die houding samen in

een klacht die zij richt aan R. Vanderschelden, H. Plancquaerts nauwste medewerker : "Het is droef dat hij altijd de schuld van den ondergang van een land op de Geestelijke macht legt." (178). Soms ging zijn aversie tegenover de katholieke clerus zelfs de vorm aannemen van een vervolgingscomplex : in Nederland op de vlucht als activist in 1919, wil hij wel contact zoeken met een dominee in het "etappe-gebied" Sluis - dicht bij zijn Brugse medestanders C. Moeyaert en J. Thijs -, maar in geen geval met een katholieke priester, want die zal reeds op de hoogte gebracht zijn wie hij is (179).
Ons inziens zijn voor die kenschetsende houding van H. Plancquaert een viertal motieven aan te wijzen:

a. H. Plancquaert heeft van meet af - d.w.z. vóór de daensistische beweging in 1893 van de grond kwam - afwijzend gestaan tegenover de seculiere clerus, wiens hiërarchische structuur, handelwijze en machtsuitoefening hij niet van echte christelijke origine achtte (180).

b. H. Plancquaert stond op het standpunt dat noch op het sociaal - democratisch vlak noch op het vlaamsgezind - democratisch vlak iets te verwachten was van het katholicisme. De stap naar de dissidente beweging berustte grotendeels op die vaststelling (181).

c. H. Plancquaert is zelf in verregaande mate vervolgd door de geestelijkheid, evenzeer in zijn persoonlijk leven als in zijn politiek optreden (182).

d. H. Plancquaert werd gedurende de periode 1894-1898 a.h.w. gebiologeerd door de vervolging die priester A. Daens moest ondergaan en vooral door de vernederende situatie waarin deze priester - later geldt dat in zekere zin ook voor F. Fonteyne - werd gedreven, louter om zijn politieke en sociale betrokkenheid en om het verdedigen van een sociaal - politiek programma (183).

De laatste twee van die vier voornoemde motieven leidden ertoe dat H. Plancquaert een affectieve binding had met A. Daens, een soort solidariteit onder miskenden. Zoals wij reeds eerder aanstipten, was A. Daens in H. Plancquaerts ogen de enige onafhankelijke priester in dit land, de enige op wie zijn aversie tegenover de katholieke clerus geen betrekking had (184). Zelfs F. Fonteyne - evenmin van vervolging gespaard - kon aan het oordeel en vooroordeel van H. Plancquaert niet ontsnappen. Wellicht heeft hierbij hiernavolgend motief een rol gespeeld : H. Plancquaert heeft de vervolgingen tegen A. Daens van zeer dicht meebeleefd, wat minder het geval was met F. Fonteyne, wiens actie overigens kwam op een ogenblik dat H. Plancquaert zich n.a.v. de ervaringen met de zich aan zijn bisschop onderwerpende A. Daens de mening had gevormd dat geen enkele priester aan politiek moet doen, zelfs priester Daens niet. In dat laatste ligt overigens de diepe onderstroom van het ondoordachte en weinig tactvolle optreden van H. Plancquaert tegenover A. Daens op het ogenblik dat deze zich, met de dood voor ogen, als priester aan zijn bisschop wou onderwerpen en zich daarom als politicus enigszins wou distanciëren van zijn daensistisch verleden. Voor H. Plancquaert leefde elke priester die zich met de niet door de Kerk onderschreven politiek bemoeide dus in die voor medestanders irriterende dubbelzinnigheid. Toen A. Daens zich langs de intrede in de Belgische Volksbond op een voor het daensisme aanvaardbare wijze wou neerleggen bij de wil van de bisschoppen, die erop stonden dat de katholieke partij één- en onverdeeld bleef (185), zag H. Plancquaert zich genoodzaakt daartegen in te gaan door de oprichting van de Vlaamsch-Christene Volkspartij, waarmee hij in 1897 zijn autonomie-idee extra zou benadrukken.

Als men beseft hoe H. Plancquaert de priesters-medestanders beoordeelt, dan raadt men licht hoe hij oordeelt over de priesters die zijn politieke tegenstanders zijn en die hij in een nijdig en alleszins ongenuanceerd requisitorium heeft beschreven in zijn Jan Vleminx. In die roman laat hij overigens niet toevallig een

hoofdpersonage met krijt de opstandige schreeuw "Hier wordt een volk vermoord !" schrijven boven de ingangsdeur van een kerk (186).

c. Voor God en Volk.

Toen H. Plancquaert van 4 maart 1894 af Het Recht liet verschijnen, gaf hij zijn blad deze twee kenspreuken mee : God en Volk ! Alles voor Vlaanderen - Vlaanderen voor Christus ! Die kenspreuken waren voordien ook reeds gebruikt bij Onze Vane, het blad van de Vlaamsche Bond van Oudenaarde, waarvan H. Plancquaert mede-oprichter en ondervoorzitter was. H. Plancquaert laat dus opnieuw geen twijfels bestaan rondom zijn godsdienstigheid, zoals wij die reeds een paar maal hebben geschetst en zoals hij die zelf herhaalde malen heeft onderstreept : de godsdienst is de grondslag van de maatschappij (187). Evenals A. De Backer aanvaardde hij dat die overtuiging steeds het breekpunt zou blijven tussen de daensisten en de socialisten (188). Maar sinds Waarschoot 1893 had hij reeds herhaaldelijk beklemtoond dat een christen volk daarom geen slaafs volk moet zijn, wel integendeel : een christen volk heeft de plicht dat niet te zijn en allen te bevechten die de verslaving en de ermee gepaard gaande proletarisering opleggen en in stand houden. Daarenboven stond hij erop dat politieke praxis en godsdienstige praxis elkaar niet zouden overlappen (189). In de ogen van H. Plancquaert was het katholicisme - met zijn clerus - de verslaving opleggende en instandhoudende factor. Vlaanderen - reeds slachtoffer van het Belgisch centralisme en de economische onderontwikkeling - was de afglans van de aanvaarde verslaving. Daarom kon in zijn ogen een vlaamsgezinde geen katholiek meer zijn (190). Daarom ook was er bij H. Plancquaert geen onderscheid tussen de strijd vóór het Vlaamse volk en tégen Kerk en clerus.

Daarom ook was er in zijn ogen geen onderscheid tussen zijn vlaamsgezinde betrokkenheid en zijn sociaal - politieke betrokkenheid. De deelneming aan herhaalde verkiezingen binnen een korte tijdspanne 1894 - 1896 en de defensieve positie waarin de daensistische beweging van meet af gedwongen werd, heeft de bovenbeschreven betrokkenheid slechts verscherpt en de overtuiging aangescherpt dat over een opname in de katholieke - partijfamilie niet te onderhandelen viel. Maakt men abstractie voor H. Plancquaerts doorstromende betrokkenheid naar een zeer scherp anti - kerkelijk en anti - clericaal standpunt - waarvoor wij de motieven reeds verklaarden - , dan bemerkt men dat eenzelfde proces zich heeft voorgedaan bij andere eerste-planfiguren als A. De Backer en F. Lambrecht.

Heel anders daarentegen moet een vooraanstaand daensist als P. Daens benaderd worden. Bij hem - en bij de aanhang waarvoor hij representatief was - is er geen sprake van een proces, maar van een totale ommekeer. Zijn ultra-montaans getint vertrouwen in de katholieke partij als de hoedster van mens en maatschappij slaat om in een afkeer, zijn cultureel flamingantisme in het Davids Genootschap en het Davidsfonds wordt een scherpe sociale vlaamsgezindheid, zijn paternalistisch getinte liefdadigheid gaat over in de eis van een structurele aanpak van het proletariseringsprobleem, zijn vaak naïef geuite eerbied voor Kerk en Vorst in België gaat over op een scherpe kritiek (191).

Tot welke bevolkingsgroepen hebben de op dergelijke wijze gemotiveerde daensisten zich gewend tijdens de eerste periode van hun strijd ?

Zowel uit de uitvoerige getuigenissen van P. Daens (192), als uit de geschreven redevoeringen van H. Plancquaert (193) en uit de omvangrijke daensistische pers leert men dat de daensisten zich hebben gericht tot drie specifieke sociale klassen : het stedelijk proletariaat, het landelijk proletariaat en de kleine burgerij.

Behalve te Aalst, heeft de beweging echter slechts echte weerklank gevonden bij het landelijk proletariaat en de kleine burgerij (194). Het is overigens niet zonder meer toevallig dat H. Plancquaerts sociale roman Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de Opkomst der Christene Democraten in Vlaanderen, waarin A. Daens, A. De Backer, F. Lambrecht en de auteur zelf de hoofdrol spelen, zich volledig afspeelt op het platteland (195).

d. De katholieke buitenstaander en de katholieke tegenstander.

Was het aan de roelanders gerichte afkeurend geschrijf door de katholieke pers in het arrondissement Aalst reeds aan de gang vóór 1893, een werkelijke anti-campagne zal pas losbreken zodra blijkt dat de daensisten bij de verkiezingen van 1894 met eigen lijsten zullen naar voren komen. De Gazette van Aalst spreekt naar aanleiding daarvan haar walg uit voor de sociale afkomst van de daensistische voormannen en aanstaande verkiezingskandidaten, die afstammen van een "ellendigen koeiwachter, een bareelwachter, een plompe boerenlummel en een schaliedekker" (196). Zoals wij reeds eerder beschreven, wordt kort nadien H. Plancquaer ontvangen als een "heetenkop en wereldberoemden kluchteneer die zo vlug mogelijk en samen met de anderen in het slijk moet gestoken worden".
Spilfiguur in dit anti-daensistisch geschrijf is de Aalsterse drukker-uitgever Clemens Van de Putte, een onvoorwaardelijke aanhanger van Ch. Woeste en een tegenstander van P. Daens sinds het begin van de negentiger jaren (197). Behalve een politiek conflict, ligt bij dat alles wellicht ook een belangenconflict

aan de basis : met drie populaire bladen als De Werkman, Het Land van Aelst en Klokke Roeland mikken de daensisten op hetzelfde (gelovige)lezers- en kiezerspubliek als de katholieke bladen. Al blijven invloedrijke katholieke kranten als Het Volk en Fondsenblad vooralsnog afzijdig, de Aalsterse katholieke pers wordt in haar anti-daensisme meteen nagevolgd door de katholieke kranten als Gazet van Antwerpen en Gazette van Kortrijk. In hoofdzaak blijft de niet - Aalsterse katholieke pers zich afzijdig houden. Tegen het einde van de periode 1894 - 1896 valt die neutraliteit echter systematisch weg, naarmate de tribulaties rondom de opneming van het daensisme in de Belgische Volksbond erop wijzen dat de kans op het opnemen van de daensistische beweging in de katholieke partij steeds geringer wordt en naarmate in Het Recht het gestook van H. Plancquaert tegen de bisschoppen en tegen de katholieke pers toeneemt. Fondsenblad, Het Volk en La Patrie kunnen het natuurlijk niet langer nemen dat H. Plancquaert schrijft dat de geestelijkheid uitmunt in gebrek aan intelligentie en wetenschap en zij gaan in de tegenaanval. Een blad als Fondsenblad doet dat nogal handig : het zinspeelt meteen op de groeiende verwijdering tussen H. Plancquaert en A. Daens, tussen het daensisme en het plancquaertisme (198). Geheel anders echter stelt het Brussels progressief katholieke La Justice Sociale van H. Carton de Wiart en J. Renkin zich op : het haalt zich op een bepaald ogenblik door zijn militante sympathie voor A. Daens de haat en een persproces - vanwege de katholieken te Aalst - op de hals (199). Het zal overigens de groep rondom die krant zijn, die zich tussen september 1896 en september 1897 loyaal inspant om na het eerder besproken initiatief van Mgr. De Harlez een verzoening tussen de daensisten en de progressieve katholieken tot stand te brengen langs de Belgische Volksbond. Wenst de omgeving van A. Daens die verzoening, H. Plancquaert wijst ze radicaal af en schrijft : "Wij aanzien het als een groote vernedering op eene en dezelfde lijst te moeten staan met uw volk" (200). Zoals spoedig

zal blijken, staat H. Plancquaert niet alleen met die afwijzing, doch weet alleen H. Plancquaert zich niet in te tomen en verergert hij slechts de dreigende totale afzondering van de priester A. Daens. Die totale afzondering komt er nu echter spoedig, zodat de breuk tussen de katholieken en de daensisten totaal is en er weldra - na het vertrek van A. Pottier uit Luik en het overlijden van Mgr. De Harlez - nog alleen katholieke tegenstanders blijven. H. Carton de Wiart en J. Renkin zullen immers van dat ogenblik af hun sympathie voor de daensisten terugnemen en de katholieke rangen sluiten (201).

e. De linkerzijde : een niet - overschillige buitenstaander.

Na het verschijnen van het daensistisch programma van Okegem 1893 talmt de pers van de linkerzijde om haar oordeel hierover uit te spreken. Alleen het socialistische Vooruit zal nog tijdens datzelfde jaar zijn voorzichtige goedkeuring uiten : de daensisten zijn de eersten die vanuit het gelovige kamp durven uitpakken met een sociaal programma, dat evenwel afschrijfwerk is van dat van de socialistische arbeidersbeweging, die uiteindelijk van zichzelf alleen alle heil te verwachten heeft (202). Zodra echter blijkt dat de daensisten werkelijk bereid zijn de confrontatie met de conservatieve katholieken aan te gaan, kan de linkerzijde niet onverschillig meer aan het gebeuren voorbijgaan. De nederlandssprekende liberalen zijn meteen enthousiast en kiezen onverbloemd de zijde van de daensisten (203). Vermits de liberalen te Aalst zelf geen lijst voordragen, hebben zij natuurlijk meer reden tot juichen dan de socialisten, van wie E. Anseele te Aalst de lijst aanvoert. De progressief - franstalige liberalen in Brussel en Wallonië zijn blij met de daensistische lijst omdat zij verwach-

ten dat de daensistische beweging in Vlaanderen zal doen wat de socialisten in Wallonië doen, nl. de doorbraak van de democratie brengen (204). De conservatieve liberalen en de fransprekende liberalen in Vlaanderen juichen om de krachtmeting onder de gelovigen, maar zouden niet zo blij zijn met een daensistisch succes, omdat het daensistisch optreden te socialistisch en te revolutionair gekleurd is. Daarom betreuren zij dat de Liberalen van Aalst zich niet in de strijd werpen om de verdeeldheid onder de gelovigen uit te baten (205). De socialisten - die de liberale lofbetuigingen eerder als een oneer dan een eer voor de daensisten beschouwen (206) - reageren verschillend naargelang van de concurrentiële positie waarin zij zich bevinden t.o.v. de daensisten. De Waalse socialisten redeneren net als de Waalse progressieve liberalen en verwachten van de daensisten in Vlaanderen de democratische doorbraak die in Wallonië van de socialisten wordt verwacht (207). De Vlaamse socialisten stellen echter dat de daensisten hun politieke tegenstrevers blijven, maar dat zij bereid zijn om thans samen de gemeenschappelijke vijand te bevechten alvorens zich aan elkaar te meten (208). Voorlopig erkennen zij echter, net als de liberalen, dat talrijke liberalen en socialisten voor A. Daens stemmen (209). Vooral de socialisten beseffen echter dat de bewegingsvrijheid van A. Daens beperkt is en naarmate hun wantrouwen jegens A. Daens' onafhankelijkheid tegenover de kerkelijke overheid bevestigd wordt, voelen zij zich meer en meer aangetrokken door de minder kwetsbare figuren als A. De Backer en H. Plancquaert in wie zij feitelijke socialisten zien. Vooral de wijze waarop H. Plancquaert de kerkelijke banbliksems naast zich neerlegt en "de schijnheilige godsdienstbelijders afrost, beter dan een socialist het zou doen" stelt de linkerzijde zeer op prijs (210).

Die aanmoedigingen worden de daensisten natuurlijk bestendig voor de voeten gegooid. Waren die aanmoedigingen echter louter verbalisme of waren zij de uitdrukking van een werkelijke steun ?

Vooral m.b.t. de socialisten zijn er voorbeelden van hechte samenwerking : in het Parlement steunen de socialisten A. Daens als hij door de rechterzijde aangevallen wordt en A. Daens steunt socialistische wetsvoorstellen die in de lijn liggen van het daensistisch programma. De daensisten L. Du Catillon en P. De Pelsmaeker zullen in regelmatig contact staan met de socialisten (211), en in 1895 komt het bijna tot een liberaal-daensistisch-socialistisch kartel bij de gemeenteraadsverkiezingen te Aalst. Maar anderzijds zal blijken dat L. Du Catillon later fel tegen de socialisten gekant is, terwijl P. De Pelsmaeker in 1899 de daensistische beweging zal verlaten omdat het conflict tussen de daensisten en de katholieke partij en de Kerk hem te drukkend wordt (212). A.Daens stelt herhaaldelijk dat zijn verstandhouding met de socialisten slechts occasioneel is en betrekking heeft op de verwezenlijking van bepaalde maatschappelijke, politieke en economische hervormingen, terwijl de daensisten en de socialisten op levensbeschouwelijk vlak van elkaar gescheiden blijven (213).
H. Plancquaert van zijn kant wijst elk kartel met socialisten en liberalen tijdens de periode 1894 - 1896 en zelfs tot in 1904 af als een dodelijk kwaad - waarin hij zich in 1904 en 1906 echter zelf laat verstrikken (214) - . En behalve het breekpunt van de godsdienst, spreekt H. Plancquaert nog een ander bezwaar uit tegen de socialisten : de socialisten maken de massa zwak door de politiek - democratische beweging te willen verengen tot een werkliedenbeweging (215).
Vooral m.b.t. de periode tot 1897 zou het verrijkend zijn de "baten en kosten" te kennen van de verstandhouding tussen de linkerzijde en de daensisten. Vandaag wordt immers algemeen aangenomen dat precies die samenwerking de daensisten naar de afzondering en het verlies heeft gedreven, waarbij o.i. echter de vraag rijst of het niet precies die samenwerking is die de daensisten vóór 189 reeds ten dele de aanhang aan militanten en kiezers bezorgde waar op zij decennia lang konden steunen als onafhankelijke politieke fractie ?

B. H E T P L A N C Q U A E R T I S M E

(1 8 9 7 - 1 9 3 9)

HOOFDSTUK 1.

D E D A E N S I S T I S C H E B E W E G I N G Z O E K T M O E I Z A A M H A A R E I G E N W E G

(1897 - 1906)

a. De dubbelzinnigheid van de daensistische beweging.

Enkele weken na de opneming van het daensisme in de Belgische Volksbond kent de radicale H. Plancquaert een "zwak" moment : onder de druk van de Gentse daensisten en wellicht in het licht van A. Daens' dreigende totale afzondering, zoekt hij in november 1896 toenadering tot de Gentse katholieken met het oog op het vormen van een gezamenlijke lijst bij de aanstaande wetgevende verkiezingen. Het initiatief gaat uit van de daensistische arrondissementsbond van Gent en nodigt de Gentse "katholieke behoudsge-

zinden" én de katholieke "volksgezinden" uit om met de daensisten in contact te treden om de zaak der toenadering te kunnen bespreken. In de slotpassus van H. Plancquaerts schrijven klinkt evenwel berekening en reserve door: " Gebeurde het dat uE zich niet gewaardigen ons met een antwoord te vereeren, dan zullen wij [zullen] na vier weken aanzien als eene stellige en onherroepelijke weigering" (1).

Of het gebaar van toenadering enige praktische resultaten heeft opgeleverd in de vorm van onderhandelingen, kunnen wij niet met zekerheid zeggen. Waarschijnlijk hebben enkele verkennende gesprekken plaats gehad en is alles nadien bij het oude gebleven. Want als A. Verhaegen een paar maanden later aan H. Plancquaert voorstelt anti-socialistische kandidaten toe te laten op eventuele daensistische lijsten voor de verkiezingen van de Werkrechtersraden in 1897, weigert H. Plancquaert vriendelijk doch beslist. H. Plancquaert zegt wel toe dat de daensisten voor de lijsten van de anti-socialisten zullen stemmen. Hij betreurt tegenover A. Verhaegen dat onder de christenen geen samenwerking tot stand kan komen omdat de houding van de geestelijkheid dat verhindert (2).

Bij die ene kortstondige en wellicht enige toenadering is het dan ook gebleven. En een maand later laat H. Plancquaert via Het Recht weten dat er geen sprake kan zijn dat de daensisten samen met de katholieken op één lijst komen (3).

H. Plancquaert heeft hier alleszins het initiatief in eigen handen willen houden : in feite neemt hij meteen akte van de weigering van de tegenstander. Anders was het gesteld met de daensisten die in 1894 en 1897 zover gingen dat zij aan een Gentse anti-socialist de eerste plaats op de daensistische lijst te Aalst aanboden en nadien op een botte weigering van de conservatieve stuitten. In de ogen van H. Plancquaert gdden alle toenaderingspogingen tot de katholieken - waarbij hij natuurlijk zijn eigen voorzichtig initiatief vergat - als een zeer groot kwaad dat slechts verhinderd werd door

de onbehendigheid van de geestelijkheid, die de toenadering had verhinderd en hierdoor ongewild de autonome daensistische beweging in stand hield (4). Enkele dagen vóór H. Plancquaert tegenover A. Verhaegen de deur van de toenadering nog op een kier laat staan, sticht hij te Gent de Vlaamsch-Christene Volkspartij, waarvan de "standregelen" niet aan duidelijkheid te wensen overlaten : de daensistische beweging wordt als een volwaardige en autonome partij ingericht en zal optreden als een verbond dat over heel Vlaanderen de daensistische "syndicaten, vakvereenigingen, bonden en personen" zal overkoepelen (5). De draagwijdte van deze stichting is niet gering: op het ogenblik dat het daensisme met A. Daens bij de Belgische Volksbond is aangesloten, richten A. De Backer, H. Plancquaert, H. Lebon, L. Bocquaert en L. Beun-De Beer hun verbond op, naast de Belgische Volksbond - waaruit later het ACW zal groeien - . Daarenboven geeft die oprichting aan de daensistische beweging een organisatorische uitbouw mee, een leiding, overlegorganen enz., kortom een structuur die in de komende jaren verder zal kunnen uitgebouwd worden en tegen Wereldoorlog I in zekere mate het beeld biedt van een partij-organisatie in de moderne zin van het woord. Drukt de daensistische beweging zich van haar ontstaan tot haar eindpunt uit in een kluwen van organisaties en partijbenamingen - waarvan de Christene Volkspartij van Okegem 1893 de eerste was -, het is onweerlegbaar dat van Gent 1897 af het organisatieschema van de Vlaamsch-Christene Volkspartij dat kluwen heeft overkoepeld en in banen geleid (6). Tot 1914 heeft dit organisatieschema werkelijk gefunctioneerd, zij het niet steeds even vlot. Na Wereldoorlog I werd het uiteraard onbruikbaar omdat de meerderheid van de daensistische partij-afdelingen stelselmatig integreerden in het vlaamsnationalisme, dat zelf zijn eigen verbond en zijn eigen structuur uitbouwde. Wij zullen hierna trachten een organigram samen te stellen van de Vlaamsch-Christene Volkspartij, zoals dat tussen 1897 en 1914 geleidelijk verwerkelijkt werd. Wij steunen ons daarvoor op brieven, documenten, persbronnen en mondelinge getuigenissen.

VLAAMSCH-CHRISTENE VOLKSPARTIJ of LANDSBOND VAN DE VLAAMSCH-CHRISTENE VOLKSPARTIJ

daensistische pers

Congres

Alle leden van de Partij, de sociale organisaties, de vakbonden enz.

Landelijke Raad of Hoofdraad

2 vertegenwoordigers per arrondissement

Middencomiteit of Middenraad

Dagelijks Bestuur van de Landsbond of Partij

Strijdpenning

(financiële ondersteuning)

Scheidsgerecht of Scheidsraad

Uitvoerend Bureel

POLITIEKE ORGANISATIES	SOCIALE ORGANISATIES	VAKBONDSWERKING
Arrondissementsbonden	Verbondsraad voor Maatschappelijke Werken van de Onafhankelijke en Vrije Volkspartij	Vrije Democratische Federatie van Vakbonden van België
Partijafdelingen en -kernen	Hoofdcomiteit en Voorzitter	Bestuur en Voorzitter
Jongerenbonden	Coöperatieven, Ziekenkassen	Vakbonden
Studentenbond		
Aangesloten verenigingen uit de culturele sector en de		

VLAAMSCH-CHRISTENE VOLKSPARTIJ of LANDSBOND VAN DE VLAAMSCH-CHRISTENE VOLKSPARTIJ

daensistische pers

Congres

Alle leden van de Partij, de sociale organisaties, de vakbonden enz.

Landelijke Raad of Hoofdraad

2 vertegenwoordigers per arrondissement

Middencomiteit of Middenraad

Dagelijks Bestuur van de Landsbond of Partij

Spijdpenning

(financiële ondersteuning)

Scheidsgerecht of Scheidsraad

Uitvoerend Bureel

POLITIEKE ORGANISATIES

Arrondissementsbonden

Partijafdelingen en -kernen

Jongerenbonden

Studentenbond

Aangesloten verenigingen uit de culturele sector en de sector ontspanning

SOCIALE ORGANISATIES

Verbondsraad voor Maatschappelijke Werken van de Onafhankelijke en Vrije Volkspartij

Hoofdcomiteit en Voorzitter

Coöperatieven, Ziekenkassen

VAKBONDSWERKING

Vrije Democratische Federatie van Vakbonden van België

Bestuur en Voorzitter

Vakbonden

De voorzitter van het Middencomiteit of Middenraad fungeert eveneens als voorzitter van het Uitvoerend Bureel en als voorzitter van de gehele Landsbond of Partij. Hetzelfde geldt voor de secretaris van dit Middencomiteit. Het Middencomiteit is onveranderlijk de drijvende kracht van de daensistische beweging. Tijdens de periodes waarin die instelling een secretaris bezit met een zekere administratieve discipline - zo iemand is ondermeer H. Plancquaerts nauwste medewerker R. Vanderschelden -, is zij als instelling vergelijkbaar met het moderne begrip "partijbestuur". In dit Middencomiteit zetelen steeds de militanten die, elk voor hun periode, de ruggegraat van de beweging vormen : A. en P. Daens, L. Du Catillon, A. De Backer, H. Plancquaert, R. Vanderschelden, J. De Neve, K. Weckers, A. Van den Bruele, C. Moeyaert, B. Minnebo, H. Lebon e.a.
Op het vlak van de partij-organisaties is de oprichting van de Vlaamsch - Christene Volkspartij in 1897 meteen van groot belang.
De Christene Volkspartij van 1893 bezat geen echte structuur die kon overgedragen worden op de zich tussen 1894 en 1897 snel uitbreidende politieke beweging. Die beweging werd gedurende die periode echter samen gehouden door de faam en de persoonlijkheid van A. Daens, die kon beschouwd worden al het levende statuut van de beweging. De betrekkelijke snelle uitbreiding van de beweging en de eerste ernstige interne conflicten binnen die beweging, naast het dreigende persoonlijke isolement van priester A. Daens, riepen echter de dringende noodzaak op van een organisatorische uitbouw en een overleg- en beslissingsstructuur.
De betekenis van de oprichting van de Vlaamsch Christene Volkspartij heeft o.i. echter een bijkomend aspect dat door de historiografie vrijwel volledig over het hoofd is gezien, namelijk het loskomen uit de patstelling waarin de beweging is gedrongen door de intrede van het daensisme in de Belgische Volksbond en door de escalatie van sancties tegenover A. Daens.

Wanneer A. De Backer, H. Plancquaert, H. Lebon, L. Beun-De Beer en L. Bocquaert te Gent op 14 februari 1897 de Vlaamsch-Christene Volkspartij oprichten, plaatsen zij zichzelf en de beweging echter in een aanvankelijk dubbelzinnige situatie :

* H. Plancquaert wordt voorzitter van een Landsbond die alterneert aan de Belgische Volksbond; hij geeft intussen echter tegenover A. Verhaegen, die voorzitter is van de Belgischen Volksbond en leider van de Gentse anti-socialisten, de indruk dat de daensisten nog aan enige samenwerking met de Gentse anti-socialisten denken.

* H. Lebon wordt ondervoorzitter van de Landsbond, terwijl hij daartegenover bij elke passende gelegenheid beklemtoont dat een overeenkomst met de katholieken prioritair is, ook al moet hierom een daensist n.a.v. verkiezingen het veld ruimen voor een katholiek. En de tweede ondervoorzitter, A. De Backer, zal in 1900 nog steeds zeggen dat de herinrichting van de katholieke partij op democratische basis het enige doel van Okegem 1893 was, terwijl hij tot aan zijn dood de radicaalste "autonomist" van de hele beweging is gebleven en de enige onder de eerste-planfiguren die nooit enige binding met andere partijen aanging, noch met de linkerzijde noch met de tegen 1900 nochtans volop democratiserende anti-socialistische katholieke fracties (7).

* H. Plancquaert, H. Lebon, A. De Backer, L. Beun-De Beer, L. Bocquaert en andere daensistische eerste-planfiguren prijken in 1898 samen met een aantal leden van de Belgische Volksbond op de Almanak van de Christene Volkspartij (8), hoewel de heibel rondom de uitsluiting van A. Daens uit de Belgische Volksbond reeds vóór 1898 zal uitgewezen hebben dat het lidmaatschap van de Belgische Volksbond onverenigbaar is met dat van de als Christen-Vlaamsche Volkspartij heringerichte Christene Volkspartij (9).

* Om in de Belgische Volksbond opgenomen te kunnen blijven, moet A. Daens zich - al of niet geveinsd ? - distanciëren van de

Vlaamsch-Christene Volkspartij (10).

* Na zijn uitsluiting uit de Belgische Volksbond en nadat hij als priester een nieuwe straf heeft opgelopen om zijn politieke actie, beweert de in het nauw gedreven A. Daens in het Parlement dat er geen daensistische partij bestaat en dat zijn partij" die is der christen-democratie van Gent, Brussel en Luik" (11).

* L. Du Catillon zal openlijk blijven zinspelen op een verstandhouding tussen de Belgische Volksbond en de Vlaamsch-Christene Volkspartij (12).

Een week nadat de hele daensistische beweging - alleen A. Daens, deelnemend aan een congres in Zürich, is afwezig - hem op 22 augustus in Zomergem met veel tromgeroffel is komen huldigen (13), publiceert H. Plancquaert de oprichting en de doelstellingen van de Vlaamsch-Christene Volkspartij (14). Gesteund door de zich eveneens tegenover de Belgische Volksbond wantrouwig opstellende A. De Backer, L. Beun - De Beer, B. Minnebo en F. Lambrecht (15), lokt hij de confrontatie uit met de Belgische Volksbond, die prompt reageert en de onverenigbaarheid instelt tussen het lidmaatschap van de Vlaamsch-Christene Volkspartij en de Belgische Volksbond. Reeds op 5 september wordt A. Daens tegenover die onverenigbaarheid gesteld. En ofschoon A. Daens nog zal pogen die onverenigbaarheid te ontkrachten, wordt hij reeds op 25 september 1897 uitgesloten uit de Belgische Volksbond (16).
De linkerzijde stelt vast dat de zaken nu tenminste zuiver gesteld zijn en dat de ontknoping van dit hoofdstuk de daensistische beweging slechts ten goede kan komen (17). De katholieke pers, beseffende dat A. Daens en het daensisme zullen blijven vechten om de definitieve breuk met de anti-socialistische katholieken te vermijden, stellen vast dat er nu een Daens-partij is en een Plancquaert-partij, d.w.z. een daensisme nâast een plancquaertisme (18).
H. Plancquaert jubelt echter om het resultaat dat hij en de radicale groep hebben bereikt (19). Maar A. Daens legt zich niet meer bij de toestand. Hoe ontgoocheld hij ook is over het feit dat H. Carton

de Wiart en J. Renkin hem niet meer steunen en naar het katholieke kamp terugkeren (20), toch klampt hij zich vast aan zijn goed recht en aan zijn wil te integreren in het progressief-katholieke kamp. Hierdoor blijft de dubbelzinnigheid van de daensistische beweging en de verdeeldheid tussen het daensisme en het plancquaertisme voortduren, tegen de wil van de radicale groep in het plancquaertisme. De anti-socialisten van Het Volk maken van die toestand echter geen misbruik en anderzijds worden er vanuit die kant nog pogingen ondernomen om de door A. Daens gewenste integratie vooralsnog mogelijk te maken (21).

Intussen heeft de Gentse bisschop A. Stillemans echter reeds de knoop doorgehakt: op 4 augustus 1897 verbiedt hij A. Daens nog aan politiek te doen - dit verbod blijft geheim - en zoekt intussen naar een geschikte kandidaat-opvolger voor A. Daens op de lijst te Aalst. Die opvolger wordt vruchteloos gezocht in de richting van een Gentse anti-socialist (H. De Baets, A. Verhaegen) (22). Op 5 december dreigt A. Stillemans de geheim gehouden verbodsmaatregel publiek te zullen maken en A. Daens geeft toe : hij geeft zijn redacteurschap in de daensistische pers op en zal bij de aanstaande wetgevende verkiezingen geen kandidaat meer zijn. Eind januari 1898 maakt de linkerzijde de nieuwe maatregelen tegenover A. Daens publiek. Op 3 februari gaat A. Stillemans een stap verder: als A. Daens nog meetings geeft, zal hij gesuspendeerd worden - de meetings hadden plaats in herbergen en het verbod sloeg op het betreden van de herbergen - (23). De weerbaarheid van A. Daens is nu in zoverre gebroken dat hij op 4 februari aan A. Stillemans schrijft: "J'obéirai jusqu'au bout" en in dezelfde onderwerpingsbrief aan de bisschop de toelating moet vragen om, op bedevaart naar Oostakker, in een restaurant te mogen gaan middagmalen (24). Na de bemiddeling van de progressieve katholieke oud-minister A. Beernaert stemt A. Daens er zelfs in toe een betrekking als geestelijke te aanvaarden in Schaarbeek en definitief te verdwijnen uit de politiek. Als A. Daens echter ook na die uiterste

inschikkelijkheid van zijnentwege het leven in de nieuwe bediening onmogelijk gemaakt wordt, neemt hij zijn vrijheid als burger terug. Het bisschoppelijk antwoord hierop is de suspensie als priester op 3 december 1898 (25).

Nadat de katholieke politici A. Daens en het daensisme scherp hebben getroffen door de uitsluiting uit de Belgische Volksbond, maakt de Gentse bisschop dit werk nu af. Maar de dubbelzinnigheid in de beweging is nu volkomen opgeheven en de daensistische beweging kan vrij haar weg gaan, als een partij van gelovigen die definitief breken met de kerkelijke instelling en met de katholieke partij. De radicalen in de partij omheen H. Plancquaert en A. De Backer hebben hun slag thuis gehaald tegenover de katholieke partij. Hun heringerichte partij en landsbond kunnen dus vrijuit hun kans gaan. Maar onder hen staat nu A. Daens, die priester van de armen en politicus wil blijven. Daarom kiezen die radicalen op hun Congres van 25 december 1898 A. Daens tot voorzitter van de Vlaamsch-Christen Volkspartij, in opvolging van H. Plancquaert, die de toon had aangegeven op dit congres (26). Politiek-tactisch doen de daensisten zodoende de verkeerde keuze - de aanwezigheid van de ontslagen priester is een zware hypotheek en de radicaal-autonome opstelling wordt hierdoor opnieuw afgeremd - . Maar zij maken de enige keuze die menselijk mogelijk is : zij zijn allen vervolgden en kunnen de meest vervolgde onder hen niet opofferen om een tactisch manoeuvre, waarvan de goede afloop overigens niet verzekerd is.

b. H. Plancquaert en A. De Backer beheersen de daensistische beweging

Op het Congres van 16 januari 1898 wordt H. Plancquaert herkozen als voorzitter van partij en landsbond, zij het na herstemming met

H. Lebon, die opnieuw ondervoorzitter wordt, samen met A. De Backer. Een maand later dient H. Lebon echter reeds zijn ontslag in; hij wordt opgevolgd door A. Van Lint, die er geen twijfel laat over bestaan dat zijn Leuvense arrondissementsbond definitief afstand heeft genomen van de katholieke partij. H. Lebon gaat heen omdat het radicalisme van Klokke Roeland en Het Recht hem te hoog zit en elke verdere toenaderingspoging tot de katholieken onmogelijk maakt (24). H. Plancquaert die voordien nimmer lijmende woorden heeft gebruikt en dat later evenmin zal doen, slaat nu een toon aan die kenschetsend is voor de gemoedstoestand der radicale daensisten en die tegelijk zijn schaduw vooruit werpt op wat zich in de komende maanden zal afspelen rondom A. Daens. "Komt nu maar af met bisschoppelijke brieven tegen ons", schrijft hij, "met predikaties enz., dat zal geen enkel verstandig mensch nog 't luisteren weerd zijn". Hierop antwoordt de katholieke pers echter smalend : "De bierpaus van Somerghem stelt zich dan eens te meer boven priesters en bisschoppen." (28). De pennetwist gaat verder en H. Plancquaert valt nu weer de bisschoppen aan omdat die de godsdienst gebruiken om het kapitaal tegen de werklieden te beschermen. Waarop Gazette van Kortrijk besluit "Dat men Leo XIII zijn ontslag geve als paus en M. Plancquaert aanstelle als stadhouder van Christus " (29).

Aanleiding tot al die bitsigheid vormen de tussentijdse verkiezingen te Dendermonde op 2 januari 1898. L. Du Catillon is er daensistisch kandidaat. De tegenkanting vanwege de geestelijkheid is echter opnieuw zeer groot (30). Maar ook H. Lebons vertrek in het bestuur van de partij vindt zijn aanleiding in de zaak Dendermonde : in zijn ogen was het fout dat de daensisten bij die verkiezing een eigen lijst naar voren brachten (31). Hoe hard hij ook werd bestreden door de katholieken en de priesters, toch kan L. Du Catillon nog steeds niet de kloof aanvaarden en wil hij naar verzoening streven met de katholieken (32). Maar H. Plancquaert grijpt elke geboden kans aan om die kloof te bestendigen. Zo publiceert hij in Het Recht een per-

soonlijke aanval tegen A. Verhaegen, de Gentse leider van de anti-
cialisten en voorzitter van de Beglische Volksbond. H. Plancquae
daagt A. Verhaegen eveneens uit deel te nemen aan een tegenspreke-
lijke meeting in Merelbeke. Die meeting heeft plaats op 24 januar
1898 en eindigt in een scheldpartij over persoonlijke aangelegenhe
En ofschoon de Gentse socialisten schrijven dat H. Plancquaert het
pleit heeft gewonnen, de waarheid is dat hij zich fel heeft vergal
peerd en door deze persoonlijk gekleurde polemiek een ondienst hee
bewezen aan zijn partij, vermits de Gentse katholieke pers er de
volgende dagen bol van staat (33). Inmiddels komt ook de latente
vete tussen H. Plancquaert en L. Du Catillon opnieuw naar boven.
Aanleiding hiervoor is de in 1897 gevoerde verkiezingsstrijd te
Dendermonde - met verkiezingen op 2 januari 1898, waar L. Du Catillo
zich te weinig gesteund voelt door de overige daensistische voor-
mannen. In tegenstelling tot H. Plancquaert, doet L. Du Catillon e
ter al het mogelijke om de moeilijkheden weg te wuiven : "sommige
oudemannekens bladen hebben den volgenden kwakkel opgelaten !
Plancquaert en Du Catillon liggen overhoop " (34). Maar zoals wij
reeds eerder schreven, rezen er voordien ook moeilijkheden tussen
A. Daens en L. Du Catillon - omwille van het contact met de socia-
listen - en tussen A. De Backer en F. Lambrecht enerzijds en L. Du
tillon anderzijds over dezelfde aangelegenheid en tenslotte tusse
A. De Backer en F. Lambrecht over de tijdelijke vervanging van Klo
Roeland door De Klok. Al die conflicten leiden ertoe dat A. De
Backer zelfs even dreigt van de partij af te scheuren (35). Omhee
L. Du Catillon zouden de conflicten zich nu nog jarenlang concentr
ren en leiden tot L. Du Catillons uitsluiting door A. Daens, A. De
Backer, F. Lambrecht en H. Plancquaert, een uitsluiting die bevest
zal worden op het Congres van Aalst op 6 maart 1904 (36).
Dit alles belet niet dat de daensistische beweging op haar talrijk
en specifieke meetings een verder succes blijft oogsten. In de ma
april spreekt H. Plancquaert zowel in de omgeving van Knokke, als
de streek van Moeskroen, Ninove en Oudenaarde (37). Die activite
drang ligt natuurlijk in de lijn van de aanstaande verkiezingen.

H. Plancquaert fungeert in de loop van 1898 op vijf verschillende plaatsen op een daensistische lijst - de data zijn niet overal dezelfde en er zijn zowel tussentijdse als gewone verkiezingen bij - : in de kantons Oudenaarde, Evergem en Nevele voor de provinciale verkiezingen, in de arrondissementen Gent en Oudenaarde voor de Kamerverkiezingen. Nergens raakt hij verkozen. Aan zijn verkiezingsdeelname in het kanton Nevele, waar hij 1.432 stemmen behaalt, hangt een kenschetsend verhaal vast. In Nevele woont de romancier C. Buysse, die met H. Plancquaert sympathiseert en de verkiezingsstrijd van de daensisten in Nevele gebruikt als centraal gegeven voor zijn in 1900 verschenen roman 'n Leeuw van Vlaanderen (38). Ofschoon H. Plancquaert o.i. niet te vereenzelvigen is met de hoofdfiguur van Buysses boek - dat de "volkspartij" overigens een apocalyptische ineenstorting voorspelt - , is men H. Plancquaert van dat ogenblik af vaak "De Leeuw van Vlaanderen" gaan noemen, in de daensistische pers, in de programma-liederen. Ook de pers van de tegenstander gebruikt de eretitel nu smalend voor "de bierpaus van Somerghem".
In het Oudenaardse maakt de kandidatuur van H. Plancquaert weinig indruk op de tegenstrever : de katholieke pers noemt hem nauwelijks en heeft meer oog voor de verkiezingsstrijd te Aalst, waar A. De Backer nu lijstaanvoerder wordt i.p.v. de zich onthoudende A. Daens. Hoe gering de ambities van H. Plancquaert m.b.t. het Gentse zijn, blijkt uit de lijstsamenstelling aldaar : hij fungeert slechts als zevende op de door L. Bocquaert aangevoerde lijst, waarop ook P. Daens voorkomt. Toch behaalt H. Plancquaert vanuit dit ongunstig uitgangspunt al bij al nog de hoogste score op die lijst (met 5452 stemmen). Hoopgevend is voor de daensistische beweging inmiddels dat zij voor het eerst doordringt tot de provincie Limburg (arrondissement Hasselt). Toch hangt over de verkiezingen van 1898 een zware schaduw de daensisten verliezen hun enige kamerzetel. In Dendermonde ziet L. Du Catillon na een herstemming de zetel aan zich voorbijgaan en in Aalst kan lijstrekker A. De Backer de kamerzetel van A. Daens niet heroveren. Bij dit laatste dient echter opgemerkt dat A. De Backer

een beter persoonlijk resultaat behaalt dan in 1894 en dat de verkiezing van A. Daens in 1894 samenhing met bijzondere omstandigheden die er tot herstemming leidden. Daarenboven hebben nu enkele duizenden "Franschmans", seizoenarbeiders die de daensisten goedgezind zijn, niet kunnen stemmen (39).

Op 26 juni, een maand na de verkiezingen, houdt de beweging in Brussel een beperkt congres. Over de voorbije verkiezingen wordt blijkbaar met geen woord gerept : betaalde men een te zware tol aan de radicale autonome gedragslijn ? Had A. Daens het recht door zijn gehoorzaamheid aan de bisschop zijn medewerking te onderbreken ? Had H. Plancquaert niet ineens een te groot gebied willen bestrijken i.p.v. bijvoorbeeld zijn blijkbaar reeds ruime aanhang in Gent en Oudenaarde uit te bouwen ?

Dit zullen wellicht de vragen zijn die eenieder onder de militanten zich stelt. Maar niemand wil noch durft blijkbaar op iemand een vermanende vinger richten.

Op dit beperkt congres komt een uitgesproken vlaamsgezind programma aan bod : vernederlandsing van de rijksbesturen, het gerecht, het leger, het onderwijs, de rijkswacht en de diplomatie; teruggave van het aan de franssprekende gemeenschap afgestane grondgebied van Aubel, Brussel, Mark (Edingen), Schaarbeek, St.-Gillis-Brussel en St. Joost-Ten-Node (40).

Overigens zal H. Plancquaert in de resterende maanden van dit jaar in Het Recht nog uitvoerig handelen over "De Vlaamsche Kwestie". De grondtoon van die uiteenzetting is deze : de taalgrens is in Vlaanderen een klasse-grens en door het feit dat de ontwikkelde klasse zich niet bedient van dezelfde taal als het volk, laat die ontwikkelde klasse het volk niet delen in de nieuwe ideeën, in de vooruitgang, in de tot een beter materieel lot leidende geestelijke ontwikkeling (41). Die uitgesproken sociaal-vlaamsgezinde gezichtshoek ligt in dat jaar 1898 in de lijn van H. Plancquaerts opiniërende artikels in de daensistische pers : onder de 27 opiniërende artikels die wij uit de bronnen kennen, handelen er 10 over het thema van de recht-

streekse verantwoordelijkheid die de ontwikkelde en/of bemiddelde klasse (aristocratie, priesters, academici, industriële burgerij) ter zake draagt, terwijl daarenboven in 2 artikels de Vlamingen in het algemeen verweten wordt die toestand te ondergaan en zodoende "in hun eigen licht te gaan staan" (42).

Sociale eisen, scherpe anti-Congohouding en anti-militarisme zijn de opvallende thema's op het volgende congres, dat op 14 augustus 1898 in Brugge plaats heeft en besloten wordt met een monstermeeting - waarop alle eerste-planfiguren van de beweging verschijnen. Ook H. Lebon is er weer bij. Alleen A. Daens ontbreekt : hij wenst zich neer te leggen bij de beslissing van zijn bisschop, die hem verbiedt zich nog verder met politiek in te laten (43).

Op 11 oktober 1898 wordt H. Plancquaert doctor in de rechten, laat zich inschrijven bij de Gentse balie en opent een advocatenpraktijk in de Gentse binnenstad (44). De stoomsuikerij van Zomergem gaat over in de handen van de Brugse daensist J. Thijs, die de zaak vanuit Brugge verder leidt als "Oud-Huis Hector Plancquaert. Opvolger Jules Thijs", terwijl de nog te Zomergem verblijvende H. Plancquaert de zaak nog tijdelijk blijft opvolgen (45). H. Plancquaert heeft nooit een drukke activiteit als advocaat ontplooid. Wel was hij zeer actief in de Vlaamsche Conferentie der Balie van Gent, terwijl hij als pleiter wel enige aandacht naar zich haalt door op het proces-Josson in 1903 een taalincident uit te lokken (46).

Na de op het persoonlijke vlak sombere gebeurtenissen waarmee de daensistische beweging einde 1898 geconfronteerd werd en die leidden tot de overdracht van het voorzitterschap van partij en landsbond van H. Plancquaert op A. Daens, verschijnen H. Plancquaert en A. Daens op 15 januari 1899 op een massameeting te Brugge. De geweldige publieke belangstelling die beiden naar aanleiding van de meeting te Brugge genieten is tekenend, zowel voor beider populariteit als voor het gehoor dat de beweging in Brugge verwerft (47). Overigens zijn zowel de Brugse daensistische partij als H. Plancquaert in die periode zeer bedrijvig in het arrondissement Brugge : H. Plancquaert houdt er soms twee meetings per dag (48).

Intussen blijft zijn Het Recht de motor van de daensistische agitatie, die na de suspensie van A. Daens meer dan ooit anti-kerkelijk is. Naar aanleiding van een reeks katholieke missie-preken in Zomergem, heeft H. Plancquaert een zo felle anti-katholieke taal geschreven, dat een vooraanstaand katholiek politicus bij de Gentse bisschop aandringt om H. Plancquaert het uitgeven van Het Recht te verbieden (49).

Toch is de agitatie in Het Recht niet uitsluitend polemisch : in een beschouwend en goed gedocumenteerd artikel komt H. Plancquaert in april 1899 bijvoorbeeld tot de vaststelling dat de rijkdom in de wereld ontzaglijk toeneemt - noot: de economische ontwikkeling kent het begin van een opgaande fase - en dat het de hoogste tijd wordt dat eenieder daarvan kan genieten (50).

Bij een tussentijdse verkiezing voor de provinciale raden in het kanton Oudenaarde (14 mei 1899) bewijst H. Plancquaert hoeveel electorale troeven hijzelf en de beweging in die periode bezitten : H. Plancquaert behaalt er 4.231 stemmen, terwijl de (verkozen) katholieke kandidaat er hooguit duizend meer behaalt (51).

Bracht de verkiezingsstrijd van Oudenaarde een positieve klank voor de beweging, de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen (15 oktober 1899 zullen daarentegen aantonen hoe fel verzwakt het daensisme-luik te Aalst is geworden en hoe kwetsbaar de positie van A. Daens is gebleven. De Aalsters daensisten sluiten een kartellijst met de liberalen en socialisten, doch het kartel behaalt in dit geografisch speerpunt van de daensistische beweging geen enkele zetel. En daarenboven maken andere feiten de nasmaak van de nederlaag nog bitterder : A. Daens is tegen de uitdrukkelijke wil van de Gentse bisschop verkiezingskandidaat, wordt twee dagen vóór de verkiezingen opnieuw gesanctioneerd en ditmaal verboden nog verder het priesterkleed te dragen. - Minder dan zes maanden later zal de beweging met F. Fonteyne een tweede gesuspendeerde priester in haar rangen tellen - . (52).

De algemeen aanvaarde mening dat precies het kartel van Aalst de eerste echte ernstige spanningen binnen de daensistische voormannen

en vooral tussen A. Daens en H. Plancquaert heeft gebracht, is onjuist. Zoals wij reeds eerder stelden, had de kwestie van de electorale samenwerking met de linkerzijde reeds anderhalf jaar voordien ernstige spanningen uitgelokt tussen L. Du Catillon, A. Daens, A. De Backer en F. Lambrecht, doch uitgerekend niet tussen H. Plancquaert en de overige leiders. Al heeft H. Plancquaert in de volgende paar jaren de electorale samenwerking met de linkerzijde afgewezen, een breekpunt had hij daarvan vóór 1900 niet gemaakt. Want vóór de gebeurtenissen in oktober 1899 had hij reeds verklaard dat hij de samenwerking met de linkerzijde noodgedwongen aanvaardde (53). Die vaststelling is belangrijk in het licht van de gebeurtenissen der komende jaren, wanneer de kwestie van het kartel een werkelijke bedreiging gaat vormen voor de verstandhouding onder de daensisten. Na de zomer van 1899, wanneer hij zijn volksmeetings heeft uitgebreid tot op de taalgrens (Moeskroen, Herseeuw), treedt H. Plancquaert herhaaldelijk naar voren in een geheel ander sociaal milieu dan dat der daensistische meetings. Op 1 november houdt hij op het Studentencongres van Gent een pleidooi voor de inrichting van "eene Nederlandsche Hoogeschool". Hij treedt er op naast P. Fredericq, J. Mac Leod en A. Vermeylen en zijn pleidooi heeft - net als drie jaar later in dezelfde omstandigheden en eveneens te Gent - een sterke sociale ondertoon (54). Op 25 november houdt hij de openingsrede van het nieuw werkjaar van de Vlaamsche Conferentie der Balie van Gent en behandelt er het thema van sociale herverdeling door klimmende inkomstenbelasting (55). Uit die periode dateert overigens ook het begin van de actieve steun aan de daensistische beweging te Gent door J. Mac Leod en een aantal liberale vrijzinnige studenten (56). Wellicht is het op die basis dat H. Plancquaert later te Gent zijn daensistische studentenbond zal uitbouwen (57). In dit Gentse milieu wordt de pro-daensistische houding van J. Mac Leod echter bestreden door de liberale flamingant P. Fredericq (58), die met de daensisten en H. Plancquaert niet alleen verschilt op het vlak van de radicale sociale vlaamsgezindheid, maar bij H. Plancquaert en A. Daens ook is gebotst op een anti-militaristisch standpunt(59).

De toenaderingen tot de linkerzijde, het anti-katholieke ageren van H. Plancquaert en de resolute autonome opstelling tegenover katholieke partij en overheid, zet P. De Pelsmaeker, een der belangrijkste daensistische figuren in de periode 1894-1896, er in 1899 toe aan de beweging te verlaten. De Pelsmaeker bouwt van dat ogenblik af een vlotte loopbaan op en vervreemdt totaal van het daensistisch milieu dat hij noch aanmoedigt, noch bestrijdt (60). Moet dit vertrek van een vooraanstaande figuur als P. De Pelsmaeker als een afkeuring voor de recente daensistische koers begrepen worden, toch zullen A. De Backer, H. Plancquaert e.a. verder niet meer afwijken van de resolute eigen weg die zij sinds 14 februari 1897 hebben bewandeld. Daarenboven zijn zij er na de gemeenteraadsverkiezingen van 1899 en het ontgoochelend kartel met de linkerzijde in geslaagd een voor alle medestanders aanvaardbare consensus te bereiken m.b.t. de kartelvorming : als algemene regel zou gelden dat de daensistische partij en landsbond autonoom optreden, doch naargelang van de omstandigheden konden plaatselijke overeenkomsten gesloten worden (61). H. Plancquaert is de eerste die van de regel der plaatselijke omstandigheden gebruik maakt : met het oog op de aanstaande parlementsverkiezingen sluit hij te Gent een kartel met de Vrije Burgersbond (62), met wie hij overigens tien jaar later opnieuw zal samengaan. Zijn houding ligt in de lijn van een reeds voordien ingenomen standpunt - dat overigens in de hierboven besproken consensus over de kartelvorming vervat ligt - : "Als wij een kartel sluiten dan is het bijvoorbeeld met de Burgersverenigingen en met de Vlaamsgezinden want die hebben ons in de moeilijkste jaren gesteund en aangemoedigd(..)Met de socialisten gaan wij dus niet mee; ook al niet omdat dat onze katholieke tegenstanders een te goed wapen schenkt. De katholieken daarmee zeker niet - Zij zijn onze ergste vervolgers en de ergste vervolgers van de volkszaak" (63). Daarenboven is hij fel ontgoocheld over het resultaat van 1898 in Gent en zoekt hij de logistieke steun van personen die zich sinds jaren onafhankelijk van de traditionele partijen hebben

opgesteld (64) : bijvoorbeeld mensen als P. Goossens, M. Van Ooteghem, die evenals de latere socialist Cambier reeds op de Progressistenlijst van 1892 fungeerden (65).

De Gentse katholieken, die sinds 1898 onophoudelijk "den rijken brouwer en bierpaus van Zomergem" bekritiseren (66), vrezen blijkbaar H. Plancquaerts lijst en zetten de aanval in. De katholieke associatie en bepaalde conservatief-katholieke kringen - die zich overigens fel anti-Joods, anti-Marx en anti-Lassalle opstellen en letterlijk een kruistocht tegen de socialisten prediken (67) - geven het ordewoord : "attaquer vigoureusement Plancquaert" (68). Uiteindelijk levert dit kartel voor H. Plancquaert niet het verwachte resultaat op : hij behaalt (t.o.v. 1891) nauwelijks een paar honderd stemmen meer, die wellicht afkomstig zijn van zijn Zomergemse aanhang in het arrondissement Eeklo, dat van 1900 af samen met Gent één kiesomschrijving vormt.

Van bijzonder belang voor de daensistische beweging zijn inmiddels de gebeurtenissen in de daensistische partij te Aalst. Op voorstel van H. Plancquaert (69) heeft men daar een strategie uitgewerkt m.b.t. de aanstaande verkiezingen. A. De Backer zal er opnieuw de daensistische lijst aanvoeren en de door de Oostvlaamse katholieke geestelijkheid totaal geïsoleerde A. Daens zal zijn kans wagen in het arrondissement Brussel, waar hij de onvoorwaardelijke hulp krijgt van F. Lambrecht en L. Beun-De Beer, die er een daensistisch syndicaat van steenbakkers leiden, dat zopas een met succes gevoerde staking achter de rug heeft (70). Tussen A. Daens en A. De Backer, allebei verarmd en vrijwel zonder middelen van bestaan, wordt een overeenkomst gesloten tot wederzijdse financiële ondersteuning mocht slechts één van beide verkozen worden. Die overeenkomst biedt het voordeel dat A. Daens met ere Aalst kan verlaten en A. De Backer - in quasi armoede levend in Brussel - materieel vrij naar het arrondissement Aalst kan terugkeren (71).

Mede door de totale inzet van P. Daens wordt A. De Backer in het arrondissement Aalst verkozen (72). A. Daens wordt in Brussel echter

nipt verslagen, al behaalt hij er meer stemmen dan bij zijn verkiezing in 1902.

Een betrekkelijk groot hiaat in de plancquaertistische persbronnen voor de periode 1901-1902 verhindert een precieze kijk op H. Plancquaerts activiteiten, zijn opiniëring en zijn aandeel in de daensistische beweging voor die periode, die op het eerste gezicht beheerst wordt door een sfeer van ontmoediging wegens de niet verkiezing van A. Daens en de slechte gezondheidstoestand van A. De Backer (73) en wellicht ook door een afkoeling van het enthousiasme voor de directe politieke actie bij H. Plancquaert .

Toch zorgt H. Plancquaert doorheen die periode door één feit al bij al nog voor opschudding. In de sfeer van de actie voor Zuiver Algemeen Stemrecht - die vooral door de socialisten gevoerd wordt - predikt hij in Het Recht revolutionaire taal. Onder de titel "Is eene omwenteling nog mogelijk ?" ontwikkelt hij uitvoerig de stelling dat men "tot woelige wanorders" moet komen wil met het Zuiver Algemeen Stemrecht afdwingen. Want de conservatieve krachten nemen rustig hun tijd, lijden niet onder het gebrek aan volwaardig stemrecht en hebben niets te vrezen van vreedzame acties. Als men morgen de scheepvaart blokkeert, de verkeerswegen hindert en de telegrafie saboteert, dan zullen zij wél hinder ondervinden en - zoals de geschiedenis en de buitenlandse voorbeelden het leren - verplicht worden uit welbegrepen eigenbelang toegevingen te doen aan het volk (74).

Eigenlijk hadden die artikels slechts een storm in een glas water mogen betekenen. H. Plancquaert was een uitgesproken democraat en heeft zich in zijn pers meermaals uitgesproken tegen fysiek geweld. Maar de overheid pikt op de zaak in en H. Plancquaert wordt voor het Brugse Hof van Assisen gedaagd, beschuldigd van inbreuk op het art. 1 van de Wet van 25 maart 1891 m.b.t. de sabotage van spoorlijnen, hinderen van de scheepvaart enz. Hij wordt verdedigd door de daensisten H. Lebon en J. Van Neste en door de franstalige Gentenaar A. Verbessem. En ofschoon hij tijdens het vooronderzoek zijn woorden niet wenste terug te nemen, wordt hij vrijgesproken (75).

Tenslotte heeft de katholieke Minister van Justitie door zijn dagvaarding H. Plancquaert een propagandistische dienst bewezen. De linkerzijde doet veel stof opwaaien over de zaak en kiest algemeen de zijde van H. Plancquaert, wat in de gegeven omstandigheden - nu de kloof tussen daensisten en katholieken definitief is - geen nadeel meer kan betekenen (76). Ook de vlaamsgezinde collega's advocaten te Gent bejegenen hem met sympathie (77). En naast een volkstoeloop te Brugge na de uitspraak, levert het de daensistische partijen van Brugge en elders een aantal nieuwe leden en een fikse verkoop van hun bladen op (78).

Maar het incident heeft nog een ander gevolg. A. De Backer, die in Klokke Roeland de zijde van H. Plancquaert had gekozen en de katholieke overheid in zeer onheuse bewoordingen had terechtgewezen, moet zich in het Parlement verantwoorden. Hij doet dat in het Nederlands - zoals hij steeds zal handelen in het Parlement - .

De Waalse socialist J. Destrée lokt daarop een taalincident uit, waarbij zowel E. Anseele als A. Verhaegen kleur moeten bekennen. Daarop ontspint zich een vinnig debat volgens een scenario dat zich vier jaar lang zal herhalen : de franssprekende kamerleden winden zich op om de anti-Belgische en onvaderlandse houding van A. De Backer, die beleefd maar beslist redevoeringen houdt in een taal die zij manifest niet willen begrijpen of die zij "avec la meilleure foi du monde" niet kunnen begrijpen (79). In tegenstelling tot A. De Backer bedient A. Daens zich in de Kamer zowel van het Frans als van het Nederlands. Als hij in 1902 opnieuw de Kamer betreedt, kan hij echter het misprijzen en de tegenstand die het Nederlands spreken in de Kamer oproept niet meer aan en en spreekt er nog uitsluitend in het Frans (80). Pieter Daens, die in 1904 A. De Backer opvolgt, zal er uitsluitend Nederlands spreken. Hij zal echter de politieke stijl, de inhoud en het redenaarstalent van zijn voorganger missen en daardoor weinig gehoor en ontzag afdwingen. F. Fontyene, die in 1912 de Kamer betreedt, zal aanvankelijk Nederlands spreken, maar geleidelijk naar het uitsluitend gebruik van

het Frans verglijden (81).

Bij de aanvang van het jaar 1902 betrekken de Gentse socialisten de daensisten in de actie voor het Algemeen Stemrecht. Omdat H. Plancquaert op dat ogenblik actief is in het Kortrijkse, treedt P. Daens er soms op in diens plaats (82).

Ofschoon H. Plancquaert bij de verkiezingen van 1896 in het arrondissement een behoorlijk resultaat had behaald, bleef hij dit arrondissement verder vrijwel verwaarlozen. In 1900 behaalde de daensistische lijst er nog slechts 5,79% van de stemmen tegenover 17,26 % in 1896. De Brugge-ling B.Minnebo was de enige vooraanstaande militant op die lijst. Maar als H. Plancquaert nu in 1902 zelf als lijsttrekker fungeert, blijft hij even zwak omringd als B. Minnebo dat was. Het resultaat is opnieuw naar verhouding : H. Plancquaert behaalt met 6,65% van de stemmen niet eens de helft van de stemmen die hij er in 1896 had behaald. Het ontbreken van kieswaardige kandidaten op de Kortrijkse lijst heeft er steeds een zware hypotheek gelegd op de doorbraak van de daensistische beweging, die er nochtans tientallen jaren lang over een ruime potentiële aanhang kon beschikken. Het zou immers tot omstreeks 1912 duren eer H. Plancquaert er in de figuur van R. Vanderschelden over een volwaardige complementaire voorman kon beschikken, die op zijn beurt echter onvoldoende sterk omringd was door militanten (83). De zaak van Kortrijk toont echter ook de gemiste kansen aan die de voormannen elkaar soms niet gunden, of zichzelf niet gunden : H. Plancquaert bood er geen steun aan L. Du Catillon in de eerste jaren van de beweging en ofschoon L. Du Catillon er in 1896 evenals H. Plancquaert een behoorlijk verkiezingsresultaat behaalde, verliet hij dit arrondissement en zocht met veel moeilijkheden en geringe steun elders zijn weg. En H. Plancquaert deed niet anders : na zijn behoorlijk resultaat in 1896 verliet hij de Kortrijkse lijst en waagde zijn kansen in Oudenaarde en Gent, vooraleer in 1902 opnieuw in Kortrijk verkiezingskandidaat te zijn.

De controverse rondom genoemde L. Du Catillon beheerste sinds jaren de verhoudingen onder de voornaamste eerste-planfiguren van de daensistische beweging. Zij zal nu echter door een onbesuisd

optreden van H. Plancquaert haar definitieve ontknoping krijgen. Op 14 december 1902 beschuldigt H. Plancquaert L. Du Catillon in Het Recht openlijk van verraad aan de beweging : hij zou toegetreden zijn tot de redactie van de pers der linkerzijde. Nu volgt een periode van wederzijdse verdachtmakingen : L. Du Catillon contra A. Daens en H. Plancquaert contra L. Du Catillon. De opponenten nemen nu allen de stijl van H. Plancquaert over en vechten hun twisten uit langs de pers. De rel houdt zelfs niet op als het Middencomiteit op 10 februari L. Du Catillon uit de partij sluit. L. Du Catillon betwist immers de bevoegdheid van A. Daens, A. De Backer en F. Lambrecht om die uitsluiting uit te spreken en wil zijn zaak voorleggen aan het Congres. Dit zal echter niet baten, want het Congres van 13 maart 1904 te Aalst zal de uitsluiting bekrachtigen. Zoals R. Kerckhofs in haar studie over L. Du Catillon terecht opmerkt, zijn zowel de reden voor als de omstandigheden van de uitsluiting niet doorzichtig en niet vrij van tegenstrijdigheden (84). Duidelijk is inmiddels echter dat de zaak van de medewerking aan de bladen van de linkerzijde de aanleiding tot de uitsluiting vormden en dat de oorzaak ligt in de oude meningsverschillen - waarover wij reeds vroeger uitweidden -, terwijl de groep rondom H. Plancquaert en A. De Backer L. Du Catillon reeds jaren lang verdachten van dubbelzinnig pendelen tussen de linkerzijde en de daensisten en ontevreden waren over de "wanverhouding tussen zijn politieke ambities en zijn aandeel in de moeilijke strijd" (85).

Na zijn uitsluiting bijt L. Du Catillon verder van zich af. Bij de wetgevende verkiezingen van 1904 dient hij een tegenlijst in (tegen H. Plancquaert). P. Daens blijft L. Du Catillon verdedigen en kondigt in 1911 de terugkeer van L. Du Catillon in de partij aan (86). Het Middencomiteit hernieuwt echter op 1 juni 1913 de uitsluiting (87). Tijdens Wereldoorlog I verblijft L. Du Catillon in Nederland. Met een inmiddels van de daensisten afwijkende ingesteldheid op een aantal essentiële programma-punten (militarisme, Congo, houding tegenover de Belgische staat) verschijnt hij in 1919 opnieuw in de bewe-

ging, ditmaal aan de zijde van de inmiddels eveneens op een aantal programmapunten van de andere daensisten vervreemde F. Fonteyne (88). Na de onverkwikkelijke zaak L. Du Catillon wordt het een tijdlang stil omheen H. Plancquaert. Op 30 juni 1903 overlijdt zijn vader, Marcellinus Plancquaert. H. Plancquaert zal nu een tijdelijk de brouwerij te Wortegem verder beheren (89). Toch komt hij in de loop van 1903 nog eenmaal opvallend in het nieuws, nl. naar aanleiding van het proces-Josson te Brussel. De vlaamsgezinde advocaat en latere activist M. Josson, een der traditionele kandidaten op de lijst van de Vlaamsche Volkspartij te Brussel, heeft in 1901 in een vlugschrift bepaalde onthullingen gedaan over de rol van sommige fransgezinde burgers in de revolutie van 1830 in België. De familie van Generaal Niellon, één der door M. Josson gewraakte personen, brengt M. Josson voor het gerecht. De daensistische advocaten E. Schiltz en H. Plancquaert verdedigen M. Josson. Tegen de adviezen van de voorzitter van het Hof in, begint H. Plancquaert zijn pleitrede in het Nederlands. De advocaten van de tegenpartij eisen daarop van H. Plancquaert een Franse pleitrede en worden in hun eis gesteund door de zittende magistratuur, die stelt dat het weliswaar H. Plancquaerts recht is in het Nederlands te pleiten, maar dat het een "inconvenance" is, vermits de tegenpartij geen Nederlands begrijpt. Maar H. Plancquaert en E. Schiltz volharden, waarop de advocaten van de tegenpartij de zaal verlaten. De Raad van de Orde van de Brusselse Balie beslist daarop dat tuchtstraffen zullen worden opgelegd aan advocaten die in het Nederlands pleiten tegenover nederlandsonkundige collega's (90). H. Plancquaert die in zijn vriend A. Pauwels een goed voorbeeld heeft gehad als uitlokker van taalincidenten bij het gerecht (91), voelt zich blijkbaar goed in zo'n dwarsliggende rol. Hij zal in latere gerechtszaken incidenten uitlokken - bv. als verdediger van B. Minnebo in het proces Minnebo-Monthaye in 1912 in Brugge (92) - . En overigens liggen die optredens in de lijn van zijn persoonlijke stijl, waarmee hij van 1888 af in Vlaanderen een dissidente beweging aan het losweken is. Ligt de

hele daensistische beweging uiteindelijk niet in de lijn van diezelfde dwarsliggerij : A. de Backer die in het Parlement een spoor van vlaamsgezind zelfbewustzijn trekt en A. Daens die de burgerlijk-politieke rechten van de priester naar zich wil toehalen ?

c. H. Plancquaert verstrikt zich in de kartels met de linkerzijde.

Op het Congres van 6 maart 1904 stelt H. Plancquaert een ontwerptekst voor die een herziening van de wet op de arbeidsongevallen behelst. Hierin bepleit hij op de eerste plaats een grotere financiële tussenkomst door de overheid. Ook F. Fonteyne spreekt er in die zin. Tenslotte handelt H. Plancquaert er ook over de stand en de inhoud van de daensistische pers, die zijns inziens onvoldoende is uitgebouwd (93).
Op dit laatste congres vóór de verkiezingen van mei 1904 vertegenwoordigen H. Plancquaert en F. Fonteyne het arrondissement Gent. Voor F. Fonteyne betekent de overstap naar Gent een nieuwe episode in zijn actie, nadat hij er te Antwerpen na vier jaar hard werken niet in geslaagd is een vaste voet in het politieke leven te verkrijgen. Overigens botst de naar de linkerzijde nijgende F. Fonteyne er onophoudelijk met de H. Lebon-doctrine, die voorrang geeft aan een goede verstandhouding met de katholieken (94). Bij de eerste verkiezingen waaraan F. Fonteyne te Gent deelneemt - mei 1904 - , behaalt hij een aanzienlijk beter resultaat dan H. Plancquaert er voordien bereikte: 6.382 lijststemmen tegenover 5.616 voor H. Plancquaert in 1900. H. Plancquaert is nu geen kandidaat meer in Gent, maar sluit in Dendermonde een kartel met de liberaal C. Van Damme : C. Van Damme voert de lijst aan, H. Plancquaert is tweede effectieve kandidaat en eerste opvolger. Het accoord behelst dat H. Plancquaert het laatste zittingsjaar van de legislatuur de zetel van C. Van Damme zal overnemen. De liberaal Van Damme wordt verkozen en het verkiezingsac-

coord wordt nooit uitgevoerd - daarover verder meer - . De uit de partij gesloten L. Du Catillon fungeert opnieuw als verkiezingskandidaat in Dendermonde, zij het ditmaal op een eigen christen-democratische lijst. Het aantal persoonlijke stemmen dat hij er behaalt is gering, wat overigens ook het geval is voor H. Plancquaert - respectievelijk 603 en 617 stemmen - .

In het arrondissement Aalst voert A. De Backer opnieuw de lijst aan. P. Daens fungeert als tweede effectieve kandidaat en als eerste opvolger en treedt zodoende in tegenspraak met wat hij later uitdrukkelijk zal verklaren : "nooit of nooit is mijn gedacht geweest Lid der Kamer te worden" (95). Het maximaal vrijwaren van zijn kansen om kamerlid te worden moet gezien worden tegen de menselijke achtergronden van de daensistische beweging : tegenover de socialist L. Bertrand bekent P. Daens de moeilijke financiële en morele situatie waarin de hele familie na tien jaar vervolging van de twee broers is terechtgekomen (96). Als A. De Backer tenslotte in de laatste dagen vóór de verkiezingen overlijdt en P. Daens hem in het Parlement opvolgt, voelt P. Van Schuylenbergh - een der getrouwe militanten van het eerste uur - zich bekocht, verlaat de beweging en stapt over naar de katholieken, waar hij als volksvertegenwoordiger en ACW-voorman nog een zekere rol zal spelen (97).

Door de dood van A. De Backer op 25 mei 1904 verglijdt de daensistische beweging spoedig in een diepe malaise, waaruit zij zich pas acht jaar later zal kunnen redden dank zij de reorganisatie van de partij en de verzameling van een aantal Aalsterse militanten omheen de figuur van H. Plancquaert. Intussen zwalpt de beweging verder op twisten en vitterijen en bezit zelfs geen echt programma meer (98). A. Daens is een afgematte man geworden, wiens parlementaire arbeid een eerder zielige indruk biedt (99). H. Plancqueert, slachtoffer van de eigen inconsequenties n.a.v. de kartelvorming met de linkerzijde, verengt de beweging tot een twist tussen hem en P. Daens. P. Daens mist de politieke persoonlijkheid om de beweging naar binnen te motiveren en naar buiten een gelaat te bieden. Ook de linkerzijde beseft meteen dat P. Daens slechts een zwakke opvolger zal zijn

van A. De Backer, wiens overlijden zij als een belangrijk verlies voor de democratie beschouwt (100). Na de dood van A. De Backer leggen A. Daens en P. Daens, samen met 3 andere kamerleden, een wetsvoorstel neer ter vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit, een tekst van voorstel die nog door de overledene was uitgewerkt (101).

Met voortvarendheid deelt de daensistische pers de verkiezing van H. Plancquaert te Dendermonde mee: " Plancquaert, de christene democraat gaat naar de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Hij en M. Cesar Van Damme zijn Zondag te Dendermonde gekozen. Beide hadden een accoord gesloten : die meest voorkeunstemmen had, zou drie jaar zetelen, de andere één jaar. Daar M. Van Damme het grootste getal voorkeurstemmen bekomen heeft, zal M. Van Damme de drie eerste jaren volksvertegenwoordiger zijn. Onze vriend Plancquaert gaat dus in November 1907 naar de Kamers. Wij zullen dus drie democraten in de Kamers hebben : PRIESTER DAENS, PIETER DAENS, H. PLANCQUAERT." (102).

In november 1907 zal echter slechts één daensist in de Kamer zetelen. In Brussel is A. Daens in 1906 niet meer verkozen en H. Plancquaert blijft buiten het Parlement : in Dendermonde voert C. Van Damme de overeenkomst niet uit en in Kortrijk - waar H. Plancquaert in 1906 een nieuw kartel met de linkerzijde heeft gesloten - grijpt hij opnieuw naast een kamerzetel.

Wat bezielt H. Plancquaert op het ogenblik dat hij tot deze kartels besluit ? De persoonlijke aandrang kamerlid te worden, het ongeduld om het moeizaam doorbreken van de beweging in zijn persoonlijk actiegebied, het opbod van zijn opponent L. Du Catillon, die ondanks zijn uitsluiting toch als christen-democraat zal optreden in het Dendermondse, de druk-in-de-rug van de te Antwerpen mislukte F. Fonteyne ? Heeft hij eventueel niet steeds in zijn gedachtengang een opening naar het kartel voorzien ? Het kunnen alle verklaringen zijn voor het zich verstrikken in een avontuur dat hij zijn medestanders voordien voorspelde zodra zij zich aan een kartel met de linkerzijde zouden wagen.

De kwestie der kartels met de linkerzijde zijn vooral na 1894 een punt van verdeeldheid geworden onder de drie voornaamste voormannen van de beweging - A. Daens, A. De Backer, H. Plancquaert - .
Hoe staan die drie voormannen tegenover de kartels met de linkerzijde ? A. Daens wenst principieel geen kartels met de linkerzijde, maar beschouwt die kartels in het bestaande meerderheidsstelsel als een vorm van zelfverdediging van de politieke minderheden in kleine kiesdistricten (103). A. De Backer spreekt zich niet uit over kartels met de katholieken, maar stelt dat kartels met liberalen en socialisten volkomen in tegenstrijd zijn met de grondbeginselen van de beweging en zelfs de tegenwerking van de priesters zouden wettigen (104). H. Plancquaert tenslotte stelt dat kartelvorming met de katholieken volkomen uitgesloten is en de kartelvorming met de linkerzijde gevaarlijk is omdat het de katholieke tegenstander een te goed wapen schenkt. Kartelvorming met onafhankelijke groepen vlaamsgezinden en burgersgilden acht hij echter gewettigd, niet het minst omdat die groepen de daensisten in de moeilijkste jaren hebben gesteund (105). Toch laat hij van 1899 af doorschemeren dat de linkerzijde zijn steun heeft als dat de katholieke partij zetels kan doen verliezen. Met dit laatste standpunt - dat hij later nog vaak zal beklemtonen - staat hij overigens alleen onder de voornaamste voormannen van de beweging (106). Maar na de twist die einde 1899 hierom in de beweging ontstaat, keert hij zich opnieuw tegen het kartel met de linkerzijde. Nu wordt het: om de katholieken in Gent, Kortrijk en Brugge geen bijkomende zetel te schenken, zullen wij niet meegaan met de socialisten (107).
In Dendermonde speelt H. Plancquaert de liberaal C. Van Damme de zetel in de hand die hij de katholieken helpt ontfutselen. Toch is C. Van Damme een franssprekende textielbaron en bevreemdt die partnerkeuze vanwege H. Plancquaert (108). Een jaar later vertrouwt H. Plancquaert de liberalen al niet meer en waarschuwt tegen kartelvorming met hen, terwijl P. Daens, net als F. Fonteyne wel voor de kartelvorming opteren (109). Opnieuw een jaar later sluit H. Plancquaert bij de verkiezingen in Kortrijk een verkiezingskartel af dat

op het eerste gezicht "waterdicht" is : de liberalen, socialisten en daensisten rekenen er op dat het kartel twee verkozenen zal opleveren (de liberaal die de lijst aanvoert en H. Plancquaert, die als tweede effectieve kandidaat fungeert). H. Plancquaert zal de eerste twee zittingjaren zetelen en daarna ontslag nemen ten voordele van de socialistische kandidaat ~~De Bunne~~. H. Plancquaert voelt zich wellicht vrij verzekerd van zijn verkiezing, want de overeenkomst van Kortrijk ontslaat C. Van Damme in Dendermonde van zijn verplichtingen tegenover H. Plancquaert als deze laatste in Kortrijk verkozen wordt (110). De verkiezingsstrijd is ongenadig : de katholieken bekampen fel de kandidatuur van H. Plancquaert, "de Judas-in-Kortrijk" (111). Ofschoon de daensisten vrijwel geen persoonlijke propaganda voeren, behaalt H. Plancquaert de tweede hoogste persoonlijke *score* onder alle Kortrijkse verkiezingskandidaten, de katholieken inbegrepen. Maar dank zij een intensieve persoonlijke campagne behaalt de socialist De Bunne het hoogste aantal voorkeurstemmen... en springt dus over H. Plancquaert heen, die uiteindelijk toch slechts drieëntwintig stemmen te weinig heeft om derde kartel-verkozene te zijn (112). De ontgoocheling van H. Plancquaert wordt dan dubbel zo groot als C. Van Damme een jaar later in Dendermonde weigert de overeenkomst met H. Plancquaert uit te voeren (112 bis). Als later ook zal blijken dat P. Daens weigert H. Plancquaert te steunen in het na de kartel-verwikkelingen van Dendermonde en Kortrijk ontstane conflict tussen de daensisten en de linkerzijde, worden de verhoudingen tussen P. Daens en H. Plancquaert en tussen het daensisme en het plancquaertisme bijzonder gespannen (113). Alvorens die spanningen tussen H. Plancquaert en P. Daens de daensistische beweging totaal gaan beheersen, ontstaan echter nog enkele feiten, die opnieuw betrekking hebben op de gespannen verhouding tussen de twee daensistische priesters en hun kerkelijke overheid.
Diegenen onder de daensisten die in Rerum Novarum de goedkeuring van hun politieke actie zagen, werden ongetwijfeld een eerste maal

ontnuchterd toen A. Daens in 1895 naar Rome werd geroepen om er afgekeurd te worden. Toch klampte men zich in voornoemde daensistische kringen vast aan de voorstelling dat de paus hun actie goedkeurde. Ook nadat de daensistische priesters uitdrukkelijk door hun bisschoppen waren veroordeeld en gestraft, bleef men zich op de niet-tussenbeide-komende paus beroepen. Aan die voorstellingswijze komt nu in 1905 een einde : Rome laat immers zijn terughoudendheid varen. Op 18 januari 1905 verschijnt de wereldbrief (Graves) De Communi Re, die een bedekte kritiek aan het adres van de daensisten inhoudt. Op 27 februari 1905 volgt de uitdrukkelijke afkeuring van A. Daens en F. Fonteyne door Rome (114). Enkele daensisten wensen zich bij die definitieve veroordeling neer te leggen : J.-B. Van Langenhaeke, H. Van de Velde en P. Van Schuylenbergh - drie medestichters van Okegem 1893 - trekken naar de bisschop van Gent en delen er mee dat zij voortaan A. Daens en H. Plancquaert zullen "laten lopen" en aan Klokke Roeland een andere bestemming zullen geven (115). Na twaalf jaar strijd tegen de overmacht, na zijn conflicten met A. De Backer, na de ontgoocheling om de lijstvorming van 1904, is de veroordeling vanuit Rome voor P. Van Schuylenbergh blijkbaar de druppel die de beker doet overlopen : hij gaat mét Klokke Roeland over naar de katholieke partij (116).

H. Plancquaert reageert op de houding van de paus zoals hij jaren voordien reageerde op de houding van A. Stillemans : "... spreken wij van hem niet meer" (117).

Bij de verkiezingen van 1906 fungeren de twee nu totaal veroordeelde priesters A. Daens en F. Fonteyne op de daensistische lijst van het arrondissement Brussel. A. Daens wijst er de steun van de Vlaamsche Volkspartij van M. Josson af (118) en wordt niet herkozen. Op 28 oktober daaropvolgend overlijdt in Outer F. Lambrecht, dertien jaar lang de nauwste medewerker van A. Daens en een sterke, radicale persoonlijkheid.

Uiteindelijk brengt de periode 1904-1906 slechts één lichtpunt : de oprichting van een daensistische arrondissementsbond in Tongeren -

Maaseik onder de impuls van de republikeinse daensist J. Demarrez. Dat laatste kan echter niet opwegen tegen al het negatieve waarmee de beweging wordt geconfronteerd en dat A. Daens ertoe aanzet om in het gezicht van de dood te bezwijken voor de druk van de geestelijkheid, zich berouwvol te onderwerpen en de verzoening met de katholieken te vragen. Maar tegen dit gebaar rijst dan weer scherp verzet van binnenuit : H. Plancquaert en de harde Brusselse kern die hem daarin steunt wil van geen verzoening horen.

d. De katholieke tegenstander.

Middenin en ondanks een onverminderde tegenwerking vanwege de katholieke gemeenschap in de provincies Oost- en West-Vlaanderen onderneemt de daensistische beweging tijdens de periode 1897 - 1898 de laatste maar belangrijkste poging om de verstandhouding binnen de gelovige gemeenschap te herstellen. Er ligt hiervoor nog slechts één weg open : het verwerven van een zekere verstandhouding en samenwerking met de minder conservatieve krachten binnen de katholieke partij. Van een toenaderingspoging tot de kerkelijke overheid valt immers geen resultaat te verwachten : A. Daens, P. Daens en honderden eenvoudige gelovigen uit A. Daens' omgeving hebben - in eerbied en onderdanigheid - vruchteloos alle mogelijkheden uitgeput om de breuk tussen A. Daens en de Kerk te herstellen zonder dat dit expliciet de verloochening van hun politieke en sociale actie inhield (119). Zelfs als A. Daens in 1898 bereid is zijn politieke actie op te geven, blijkt de verstandhouding tussen de daensisten en de katholieke hogere en lagere clerus evenmin haalbaar als voordien.
Maar ook langs de politieke weg blijkt de verstandhouding nauwelijks haalbaar. Want door zijn toetreding tot de Belgische Volksbond poogt A. Daens

vruchteloos toch tot de verstandhouding te komen, ook al moet hij zich hierom afzonderen van de radicalen omheen H. Plancquaert, die de deur slechts voor korte tijd op een kier willen houden.
Na 1898 is de samenwerking met de katholieke partij echter geen punt van discussie of overleg meer binnen de daensistische beweging. Daarentegen is het discussiepunt voortaan : samenwerking met de linkerzijde of niet ? Zelfs A. De Backer, die n.a.v. de kartelkwestie tegenover de linkerzijde blijft stellen dat de samenwerking met de linkerzijde de tegenwerking van de geestelijkheid zal rechtvaardigen, zal zich in het parlement herhaaldelijk moeten afzetten tegen de rechterzijde en logistieke steun verlenen aan de linkerzijde(120).
Het anti-daensisme in de katholieke pers beperkt zich na 1897 niet meer tot de arrondissementen Aalst, Brugge en Kortrijk of tot de meest conservatieve pers, doch wordt algemeen. Alleen de katholieke pers van Oudenaarde schenkt geringe aandacht aan de daensisten. Het peil waarop het polemiserend geschrijf zich beweegt is vaak vrij bedenkelijk. Die polemieken worden niet zelden uitgelokt door de bewoordingen waarin H. Plancquaert zich uitlaat over de wijze waarop de geestelijkheid tussenbeide komt in politiek-maatschappelijke kwesties en in de partijpolitiek. Meestal is H. Plancquaerts toon bijtendschamper en onverzoenlijk, al meet hij zich soms ook de toon aan van iemand die de vervolging en de tegenwerking koudweg over zich laat heen gaan.
Het anti-daensisme beperkt zich echter niet tot verbalisme alleen. Op 1 maart 1896 heeft in Zomergem de eerste ons bekende katholieke betoging plaats tegen H. Plancquaert en de daensisten (121). Maar vooral in het arrondissement Aalst en met golven ook in de streek van Deinze en Dendermonde is de sfeer totaal vergiftigd door katholieke straatacties die soms de sfeer der hagepreken oproepen en waarbij het wellicht steeds gaat om spontane acties van verspreide katholieken (122). De acties zijn vooral op A. Daens gericht en kennen een hoogtepunt telkens als die een sanctie oploopt vanwege zijn overheid of een verkiezingsnederlaag lijdt (123). Binnen eenzelfde gelovige

gemeenschap staan priesters in de spits van elkaar bevechtende politieke formaties. Afgezien van de sociale druk die zij vanuit hun ambt kunnen uitoefenen - b.v. als parochieherders - , schakelen heel wat priesters zich actief in in de geschreven propaganda van de katholieke partij. Een aantal van de voorlichings- en propagandabrochures uit de in onderhavig hoofdstuk behandelde periode zijn van de hand van priesters (124). De scherpe brochure De Godsklop der Democraten... (125) die in 1906 verschijnt is eveneens van de hand van een priester, die een jaar na het verschijnen meedeelt de brochure als anonieme auteur te hebben geschreven, "vooral met het oog op de onderwijskwestie die in de a.s. verkiezingen zal moeten doorwegen" (126).
Intussen moet ook vermeld worden dat de katholieke-partijvoorzitter Ch. Woeste er tijdens onderhavige periode in slaagt het hoogste kerkelijk gezag ertoe te bewegen het in de bisdommen Gent en Brugge van onderuit door leken en priesters gestuwde anti-daensisme door een uitspraak vanuit Rome te laten bekrachtigen (127).
Tenslotte botst de daensistische beweging met haar vlaamsgezinde inslag nog op een ander terrein dan het strict politiek-sociale tegen de houding van de katholieke kerk aan : de Vlaamse kwestie. Ofschoon de Belgische bisschoppen in 1906 erkennen dat het misprijzen van het Nederlands als taal anti-christelijk en anti-sociaal is, blijven zij zich toch verzetten tegen de vernederlandsing van het onderwijs, op een ogenblik waarop de actie voor de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit haar volle aanloop kent (128).

e. De niet - onverschillige linkerzijde.

De verhouding tussen de daensisten en de linkerzijde vormt een complex geheel. Zolang de linkerzijde vanop een afstand met sympathie kon toezien hoe de daensisten in 1894 een zware deuk toebrach-

ten aan het katholieke machtsblok, kon men vrij gemakkelijk een lijn trekken in de verhouding tussen de daensisten en de linkerzijde. Zodra de daensistische beweging echter enerzijds een medespeler wordt onder de oppositie-groepen en anderzijds niet de verwachte brede barst brengt in de katholieke hegemonie, wordt de verhouding van sympathie genuanceerder en meer berekend. Daarenboven bedgen liberalen en socialisten verschillende doeleinden t.o.v. de daensisten : de socialisten richten zich op een nationale samenwerking en op een samenwerking in de steden, de liberalen zoeken vooral de voordelen van een samenwerking op het platteland (129). Maar ook langs de zijde van de daensisten is er geen eenstemmigheid omtrent de samenwerking met de linkerzijde. Voor A. De Backer heeft de beweging zelfs het recht niet "een enkelen zetel te doen overgaan naar eene niet-gelovige partij" (130). A. Daens beschouwt de verstandhouding met de linkerzijde echter als een onvermijdelijke samenwerking onder niet aan bod komende minderheden. H. Plancquaert van zijn kant neemt jarenlang een dubbelzinnige houding aan : enerzijds verzet hij zich tegen de samenwerking omdat zij een taktisch wapen is in de handen van de katholieke tegenstander en anderzijds is hij tot elke samenwerking met wie ook bereid als dit zetelverlies voor de katholieke partij kan betekenen (131). En allen samen stellen de daensisten dat het geloof hen onherroepelijk scheidt van de socialisten. Dat laatste vervreemdt overigens de socialisten en de daensisten : de socialisten kunnen niet begrijpen waarom een door de kerkelijke overheid uitgestoten priester toch priester wil blijven en de daensisten kunnen niet begrijpen waarom zelfs een uitgestoten priester geen priester meer zou willen zijn.

Toch belet een en ander niet dat de daensisten en de linkerzijde elkaar waarderen, ook buiten de gevallen om waarin dit voor henzelf taktisch voordeel oplevert. Als A. Daens in oktober 1899 het dragen van de toog verboden wordt, schrijft Vooruit "Met uw kleed of zonder uw kleed zijt gij welkom" (132). Men heeft daarbij geen aanwijsbare reden om niet te geloven dat die woorden een solidariteits-

gevoel zonder partijdige berekening betekenen. Dat solidariteitsgevoel is overigens wederzijds. "Vrijheid van onderwijs en mening was vroeger ketterij, nu is partij durven trekken tegen de rijken een ketterij," stelt H. Plancquaert vast, "nog goed dat de socialisten machtig zijn of wij democraten waren tot in de 5e graad vervolgd." (133). Als gelovige vindt H. Plancquaert het daarenboven vanwege ongelovige socialisten bijzonder prijzenswaardig dat zij zich zo krachtig inzetten voor de zaak van het volk : zij kunnen hiervoor immers geen "eeuwige beloning" verwachten (134). Op het ogenblik dat H. Plancquaert die waardering neerschrijft, kant hij zich nog openlijk tegen kartelvorming met de linkerzijde. Als hij enkele jaren later een kartel vormt in Dendermonde met de liberalen en tegelijk schrijft dat de "mensen gewoon geworden zijn aan het socialismus" en dat er dus geen gevaar voor revolutie meer bestaat, wil hij met het oog op de aanstaande verkiezingen wellicht de hele linkerzijde te vriend houden en zijn zijn woorden niet vrij van opportunisme (135).

Afgezien van de kartelvormingen, die meestal uit wederzijdse berekening werden opgezet, hebben daensisten en linkerzijde loyaal samengewerkt om een aantal gemeenschappelijke programmapunten te helpen propageren het anti-militarisme, de anti-Congopolitiek, de Evenredige Verdeling en het Zuiver Algemeen Stemrecht. En al verkoelen de betrekkingen tussen de linkerzijde en H. Plancquaert snel n.a.v. zijn kartelervaringen tussen 1904 en 1907, in een latere fase zal hij onder de daensistische voormannen de hechtste steun bieden aan de socialistische betogingen en werkstakingen voor Algemeen Zuiver Stemrecht.

Al verliepen op het persoonlijke vlak de verhoudingen tussen de daensisten en de linkerzijde het vlotst langs de gebroeders Daens om, men kan stellen dat over het geheel van de periode 1897-1906 zowel H. Plancquaert als F. Fonteyne steeds met één voet langs de linkerzijde staan. Electoraal betrachten beiden ook wel het meest de steun van de linkerzijde. Maar voor Hector Plancquaert speelt hier

ook nog een andere verklarende factor : in het Gentse milieu legt hij de band naar de vrijzinnigen en in het Aalsters milieu is hij het bindteken van de onkerkelijke daensisten, wier aantal na de verwikkelingen rondom de dood van A. Daens aanzienlijk zal toenemen.

HOOFDSTUK 2.

D E C R I S I S V A N D E D A E N S I S T I S C H E B E W E G I N G

(1907 - 1911)

a. De implicaties bij de dood van A. Daens ontwrichten de daensistische beweging.

Zodra A. Daens als priester geschorst is en door Rome veroordeeld, wordt hij ook als gelovige uit de kerkelijke gemeenschap gesloten. De dood van A. Daens' schoonbroer De Galan brengt de tragiek van die toestand zeer scherp aan het licht. De Galan sterft in september 1905 in Luik, wellicht door zelfmoord. A. Daens gaat het lijk identificeren en De Galan wordt in Luik begraven. De familie Daens laat te Aalst een mis opdragen voor de zielerust van de dode, maar A. Daens krijgt geen toelating van de bisschop om aan de offerdienst deel te nemen, ondanks een smeekbrief van Pieter Daens aan de bisschop en ondanks de tussenkomst ten gunste door de Aalsterse deken Roelandts (136) H. Plancquaert, die voordien herhaaldelijk met een geveinsde onverschilligheid de kerkelijke tegenwerking van zich had afgeschreven, komt nu bijzonder scherp uit de hoek : "Welke duivel van wraakzucht", schrijft hij, "welke boze geest van haat en nijd moet er in het hart onzer katholieken en vooral onzer priesters huizen ? "en man van in de zestig jaren, een grijsaard. Nooit viel op zijn bijzonder gedrag

iets te zeggen; nooit dronk hij zich zelfs zat, zoals het nochtans aan zovele uwer priesters gebeurt." (137). Ook F. Fonteyne schrijft in dezelfde zin in zijn bladen over dit gebeuren (138). De toon en de inhoud van die reacties laten nauwelijks twijfel bestaan over de gevoelens waarmee de daensisten bezield zijn : zij zijn binnen de gelovige gemeenschap totaal in het nauw gedreven en zien geen heil meer in woorden of daden van verzoening. De komende gebeurtenissen zullen dat overigens uitwijzen.

Op 30 januari 1906 krijgt A. Daens een nieuwe hartaanval. De bijgeroepen geestelijkheid weigert de toediening van de laatste sacramenten, zolang de bisschop hiertoe geen toestemming geeft. Die toestemming komt er de volgende dag; maar ze is voorwaardelijk: A. Daens moet vergiffenis vragen over zijn ongehoorzaamheid (139). Nauwelijks een paar uren nadat de stervende bezwijkt voor dit ultiem drukkingsmiddel van zijn overheid, komt H. Plancquaert aandringen opdat A.Daens de verzoening zou afwijzen. En ook P. Daens verzet zich tegen de onderwerping. En vooral de vrouw van P. Daens biedt hardnekkige weerstand. Ondanks de moeilijke toestand waarin de politieke actie van haar man en haar zwager haar gebracht hebben, is zij wellicht de motor van de hardnekkigheid waarmee de gebroeders Daens en de Aalsterse daensisten zich vastklampen aan het goed recht van hun politiek handelen (140).

A. Daens herstelt ten dele van de hartcrisis. Op 3 februari vergadert in Brussel de Hoofdraad van landsbond en partij en neemt kennis van de geschreven vraag van A. Daens om niet als voorzitter of erevoorzitter van de partij herkozen te worden: "Katholiek priester, willende gehoorzamen aan mijn bisschop, wiens inzichten overeenkomen met die van de Heilige Vader, verzoek ik de algemene vergadering van de Christene Volkspartij mij niet meer te verkiezen als voorzitter of ere-voorzitter" De brief is opgesteld op vraag van de Aalsterse geestelijkheid en om te voorkomen dat de daensisten het bestaan van de brief zouden verzwijgen, zendt A. Daens de brief eveneens naar de redactie van een katholieke krant - wellicht eveneens op vraag van de Aalsterse geestelijkheid

of de Gentse bisschop - . In aanwezighied van P. Daens trekt de Hoofdraad uit die handeling het besluit dat A. Daens breekt met de beweging en schrapt hem als lid. In afwachting van het congres dat twee weken later te Gent zou samenkomen, neemt F. Fonteyne, reeds voorzitter van de arrondissementsbond van Brussel, het voorzitterschap op zich (141). Vier dagen na de Hoofdraad te Brussel schrijft A. Daens naar A. Stillemans dat het voortaan nog zijn enig verlangen is "te gehoorzamen en trouw priester te zijn tegenover U en dus tegenover de Heilige Stoel" (142). Al is het zeer waarschijnlijk dat A. Daens met de dood vóór zich door de geestelijkheid weloverwogen en berekend tot deze stap gedwongen is, toch dient vastgesteld dat hij tussen zijn berechting op 31 januari en zijn dood op 14 juni 1907 niet op zijn stappen terugkeert en dat hij, geestelijk vrij, in extremis nog vruchteloos tracht P. Daens e.a. ervan te overtuigen dat de beweging zich moet verzoenen met en integreren in de katholieke partij (143). Misschien handelt hij zodoende in de zin waarin een familielid van A. Daens zich hierover heeft uitgedrukt : "conservatief of democraat, dat heeft nu alles geen belang meer. Er zijn dingen die daarboven staan" (144). Het Congres op 17 februari te Gent verkiest H. Plancquaert als nieuwe voorzitter van de beweging. Het congres voelt zich geplaatst tegenover de menselijke implicaties bij de verzoening van A. Daens én tegenover de politieke implicaties ervan. Men wil weten of A. Daens nu nog tot de beweging hoort of niet, of hij haar afkeurt of haar blijft goedkeuren. Daarom schrijven H. Plancquaert en M. Daemen, secretaris van de partij, reeds de volgende dag een bijna zakelijke brief aan A. Daens :"Den Heer A. Daens, priester te Aalst. Mijnheer, Ingevolge een besluit genomen in het Kongres onzer partij te Gent op heden 17 Februari 1907, gehouden en om een einde te stellen aan de tegenstrijdige geruchten die overal verspreid worden verzoeken wij U vriendelijk ons bij brief te willen verklaren: of U Edele de christene Volkspartij in haar Programma en in hare werking goedkeurt ofwel afkeurt. Gezien de groote genegenheid die altijd onder ons christen demokraten bestaan heeft, durven wij U Edele een duidelijk antwoord verwachten"(145).

A. Daens beantwoordt de brief niet en de partij blijft nog enkele maanden in de dubbelzinnigheid verderleven, ofschoon P. Daens het mogelijke zal doen om te verklaren dat de onderwerping van A. Daens geen afkeuring van de beweging betekent. Intussen is de vertrouwenscrisis binnen de beweging echter niet meer op te heffen. De kern omheen H. Plancquaert koestert sedert jaren een bestendig wantrouwen jegens de gebroeders Daens. H. Plancquaert - wiens visie omtrent de priester in de politiek wij reeds beschreven - voelt zich bedrogen omdat nu ook de ene priester van wie hij onafhankelijkheid t.o.v. zijn conservatieve overheid had verwacht zich onderworpen heeft aan hen die reeds meer dan vijftien jaar de daensisten dwarsbomen en vervolgen. En tegenover P. Daens voedt H. Plancquaert een diepe wrok omdat P. Daens in de onverkwikkelijke kartelaffaires niet zijn zijde koos. Maar ook de zo omzichtige en tolerante P. Daens kan nu op zijn beurt moeilijk verteren dat H. Plancquaert zopas voorzitter van de partij is geworden en hierdoor zijn invloed zal inschakelen om kartelvormingen met de linkerzijde te verhinderen, op een ogenblik dat P. Daens volop aan kartelvorming denkt n.a.v. de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen. (146). De dood van A. Daens op 14 juni 1907 zal echter de tegenstellingen voor korte tijd naar het achterplan drukken. A. Daens wordt op 17 juni 1907 te Aalst begraven. Na de uitvaart besluiten de vergaderde eerste-planfiguren van de beweging zichzelf voortaan niet meer "christen-democraten", doch "vrije democraten" te noemen. H. Plancquaert had dat overigens na het Congres van 17 februari in Gent ook reeds gedaan. Dit voornemen zal echter spoedig worden vergeten. Maar het is kenschetsend voor de algemene sfeer van verbittering en ontgoocheling die op dat ogenblik onder de daensisten heerst (147).

Korte tijd na de dood van A. Daens voert H. Plancquaert zijn conflict met P. Daens bruusk naar een hoogtepunt : waarschijnlijk zonder P. Daens hierop uit te nodigen, roept hij in de Parnassus-zaal te Gent op 8 september 1907 de Landelijke Raad van de beweging samen. Het Antwerps gemeenteraadslid H. Ronssens zit de Raad voor, bijge-

staan door M. Daemen uit Brussel , secretaris van de beweging, en H. Plancquaert, voorzitter van de beweging. Er zijn in het totaal 40 afgevaardigden vergaderd. Het besproken thema is dat van de kartelvorming bij de aanstaande verkiezingen. In de herbergzaal van de Parnassus zijn intussen evenveel congressisten o.l.v. P. Daens verschenen. De laatsten dringen onder groot tumult binnen in de vergaderzaal van de plancquaertisten. Na een hoog oplopende discussie waarin H. Plancquaert zich kant tegen de kartelvorming en P. Daens vóór de kartelvorming pleit, verlaten de plancquaertisten de zaal. De groep o.l.v. P. Daens besluit nu tot het afsluiten van een kartel met de linkerzijde n.a.v. de a.s. gemeenteraadsverkiezingen op 9 oktober (148).

H. Plancquaert is hier duidelijk de verliezende. Hij trekt hieruit de voor de beweging nadelige gevolgtrekking : samen met zijn aanhang te Brussel, Dendermonde, Gent, Kortrijk en Brugge richt hij zijn eigen partij op. Die partij heeft eigenlijk nooit echt bestaan en het enige gevolg van de scheuring is dat de hele beweging voortaan uit een aantal autonoom optredende fracties bestaat, die zich van 1909 af opnieuw schoorvoetend herenigen, zodat de sinds 1897 op het getouw gezette partij-organisatie van dan af opnieuw de hele beweging kan trachten te overkoepelen en te leiden. Inmiddels wil H. Plancquaert niets méér zijn dan "simpele sodaat, eenvoudig lid" in de beweging (149). Natuurlijk blijft H. Plancquaert inmiddels niet geheel inactief. Hij geeft net als voorheen Het Recht uit, neemt nog deel aan verkiezingen en is nog spreker op enkele Vlaamse meetings, ofschoon hij tot de ontmoedigende vaststelling is gekomen dat de meetings weinig practisch resultaat opleveren (150). Vermits het tot 1909 zal duren eer de beweging onder de stuwkracht van A. Van den Bruele, J. De Neve, V. Bocqué en R. Vanderschelden opnieuw congresseert of in een Landelijke Raad samenkomt, hoeft H. Plancquaert niet meer te verschijnen in de aanwezigheid van P. Daens, "met wie hij nooit meer in betrekking wil komen en die hij niet meer kent" (151). Maar ook met de derde meest vooraanstaande figuur op dat ogenblik, F. Fonteyne, wil H. Plancquaert

niet meer onder hetzelfde partijdak leven. F. Fonteyne had in het kartel-conflict dat tot de open breuk tussen H. Plancquaert en P. Daens leidde, de zijde van deze laatste gekozen en in het zicht van de aanstaande wetgevende verkiezingen tracht hij nu in een paar door H. Plancquaert eerder bewerkte gebieden -zoals Gent- een kiesverbond aan te gaan met de socialisten. H. Plancquaert voelt zich hierdoor in de rug geschoten. Overigens vindt H.Plancquaert dat F. Fonteyne zich in de voorbije jaren te veel heeft gecompromitteerd en zich tenminste een viertal jaren zou moeten stil houden. "Want ondertusschen," schrijft hij hem op 6 juli 1908, "hebt gij door uw lichtzinnigheid u veel schade gedaan. Als priester maakt gij geen of weinig effekt nog op het volk en bij de ontwikkelde standen zijt gij geheel en gansch gevallen" (152).

Intussen faalt ook de vermoeide P. Daens. A. Van den Bruele, de spil van de kleine groep hierboven genoemde militanten die de beweging nog in leven trachten te houden, verwoordt onomwonden dat het falen van de beweging het falen is van de drie voornaamste voormannen: "Ik eerbiedig én Daens én Plancquaert én Fonteyne, ik breng hulde aan hun vroeger werk, doch heden aarzel ik niet te zeggen dat zij met hun drieën de groote plichtigen zijn." P. Daens, zegt hij, is oud en versleten en bovendien is hij geen inrichter. En H. Plancquaert blijft weg, ofschoon de hele partij om hem vraagt (153). Met dat laatste legt A. Van den Bruele, schoonzoon van P. Daens en vriend van H. Plancquaert, de vinger op de wonde. En al is A. Van den Bruele een pathetische persoonlijkheid, zijn nuchtere vaststelling en de koppigheid en de consequentie waarmee hij zich in die visie vastbijt, is het feitelijke begin van de heropleving. A. Van den Bruele slaagt er tegen 1912 immers in, H. Plancquaert opnieuw voor de wagen te spannen, waardoor de beweging een nieuwe bloei tegemoet gaat - niet het minst door de medehulp van een aantal militanten als J. De Neve, V. Bocqué, F. Moens, R. Vanderschelden en A. Van den Bruele zelf -.

Inmiddels zijn wij echter op de nog veraf liggende ontwikkeling vooruitgelopen. De crisis in de beweging heeft immers haar dieptepunt nog niet bereikt.

Op 19 januari 1908 heeft te Aalst een Vlaamse Landdag plaats die in het teken staat van de op til zijnde wet die de overname van Leopold II's Congo-kolonie door België moet regelen. Geen enkele vooraanstaande daensist is actief bij die landdag betrokken. De landdag wordt beheerst door drie vooraanstaande katholieke flamingan-ten : I. Bauwens (Aalst), A. Sevens (Gent) en L. Dosfel (Dendermonde). De landdag neemt er een anti-Congomotie aan in de volgende zin : het wetsontwerp betreffende het beheer der koloniale bezittingen en het wetsontwerp tot overname der Congo-kolonie door België mogen niet gestemd worden vóór het taalrecht der Vlamingen in het koloniaal be-stuur verzekerd is (154). Dat wetsontwerp was in het Parlement neer-gelegd op 3 december 1907, nadat Leopold II op 27 november 1907 de "Akte van Afstand" had aanvaard. Het is tekenend voor de zwakheid van de daensistische beweging dat zij in een zo uitgesproken daensis-tische vesting als Aalst haar eigen radicale anti-Congostempel niet kan drukken op dit landdag-gebeuren. H. Plancquaert, meeting-moe en net als de andere daensistische eerste-planfiguren weinig directe actie uitstralend, laat de zaak Congo toch niet helemaal onverschillig aan zich voorbijgaan. In 6 van de 15 opiniërende artikels uit 1908 die wij uit de bronnen kennen, schrijft hij een radicale anti-Congotaal, waarmee hij in de betere jaren van de daensistische beweging wellicht op talrijke publieke bijeenkomsten zou zijn verschenen, niet het on-waarschijnlijkst ook op de Landdag van Aalst. De omstandigheden te Aalst boden daartoe overigens een geschikte strijdkans: de katholieken verspreidden er een pamflet waarin de heersende "schandelijke Congo-haat" van sommige kringen werd aangeklaagd (155).
Aanvankelijk beperkt H. Plancquaert zich ertoe vast te stellen dat de matig-democratische en katholiek-flamingantische pers steeds afwijzen-der komt te staan tegenover de overname van Congo door België (156). Naarmate de overname echter waarschijnlijker wordt - m.a.w. als de geruchten van een principieel accoord tussen Leopold II en de Belgische regering bekend raken - , begint hij echter scherp uit te varen tegen de Belgische Congo-politiek en tegen Leopold II. Hij hanteert daarbij

het argument dat in die periode door alle tegenstanders van de overname werd gebruikt, nl. het argument van de onmogelijk zware lasten die België zich op de hals zou halen (157). Daarenboven, stelt hij, heeft Leopold II geen recht op de 120 miljoen die de overname hem zal opleveren. En dat Leopold II dat geld schikt te verteren in openbare werken, verandert niets aan de zaak: de Belgische staat moet over dat geld beschikken, niet hij. Overigens zal Leopold II alleen maar investeren in luxe- en praalprojecten. Hij zal zodoende alleen maar zijn hoogmoed strelen en de buitenwereld misleiden over de ellende, de zware arbeidsdagen en de lage lonen die hier in België nog steeds overheersen. H. Plancquaert aarzelt niet erbij te voegen dat de Belgische regeringen mede-schuldig zijn aan het Congo-verleden. Zij hebben Leopold II ongestraft een gruwelijk regiem laten invoeren en de miljoenen zwarten laten afpersen. Met het vele geld dat hij ginds heeft verdiend kan Leopold II een deel der drukpers uitkopen om zijn beleid te verdedigen tegenover buitenlandse kritiek (158). Als de verkiezingen van mei 1908 voor de deur staan, is de wet op de overname van Congo door België nog steeds niet gestemd, zodat de verkiezingen ten dele in het teken daarvan staan. En ofschoon alleen de katholieke partij de overnamewet verdedigt, vindt H. Plancquaert dat de liberalen door hun zwijgen bezig zijn "te samen met de katholieken het land aan den Koning te verkoopen". Op de socialistische anti-Congopolitiek rekent hij niet omdat de socialisten geen invloed hebben op het platteland, zodat de daensisten daar gans alleen zullen staan tegenover de pro-Congopropaganda van de katholieken (159).

De crisis in de daensistische beweging drukt zwaar op de voorbereiding en de afloop van de verkiezingen van mei 1908. In Dendermonde is H. Plancquaert de enige kandidaat op de daensistische lijst. L. Du Catillon, die een jaar voordien opnieuw gepoogd heeft terug te keren in de beweging (160), fungeert nu als eerste opvolger op de liberale lijst, samen met C. Van Damme en de voordien onafhankelijke katholiek R. Van Damme. Zowel H. Plancquaert als L. Du Catillon behalen een ontgoochelend resultaat : H. Plancquaert be-

haalt 1,63 % van de uitgebrachte stemmen, L. Du Catillon nauwelijks 0,7 %. In het arrondissement Gent-Eeklo slaagt H. Plancquaert er zelfs niet meer in een afzonderlijke lijst in te dienen of een lijst samen te stellen met de onafhankelijke kandidaten waarmee hij in 1900 optrad en in 1911 opnieuw zal aantreden.
Het belangrijkste daensistisch verkiezingsgebeuren speelt zich uiteraard te Aalst af. In de andere arrondissementen waar in 1908 verkiezingen plaats hebben, kunnen de onderling verdeelde daensisten slechts trachten voorzichtig aan te tonen dat zij nog bestaan. Maar in Aalst moet gestreden worden om een duidelijk bedreigde zetel. De linkerzijde beseft dat P. Daens' herverkiezing zeer onzeker is en poogt vruchteloos de daensisten tot een kartellijst te bewegen. De liberalen, die hun onderhandse sympathie voor de daensisten moeilijk kunnen verbergen, vrezen dat P. Daens' kamerzetel zal te beurt vallen aan de katholiek R. Moyersoen of aan de socialist C. Huysmans. De socialisten twijfelen niet aan de nederlaag van P. Daens en kunnen alleen maar hopen dat C. Huysmans de zetel wegkaapt en niet R. Moyersoen (161). Ook langs daensistische zijde is men zich bewust van het gevaar de enige kamerzetel te verliezen en in de vreugde die luid klinkt nadat P. Daens uiteindelijk met een ruim stemmenoverschot is verkozen, vindt men duidelijk de sporen van de twijfels die voorheen gerezen waren (162). Daartegenover staat echter de markante vaststelling dat de omvang van de vertrouwenscrisis onder de eerste-planfiguren en het gebrek aan aflossing aan de top (163) sinds 1904 omgekeerd evenredig is geëvolueerd t.o.v. de omvang van het kiezerspubliek. In 1904 behaalde de lijst te Aalst met 16,20 % van de uitgebrachte stemmen net éénmaal de kiesdeler. Nu in 1908 behaalt de lijst 24 % van de stemmen en overschrijdt de kiesdeler 11.777 met 3.353 stemmen. Men zou hieruit kunnen besluiten dat de crisis aan de top van de beweging niet - of nog niet - het brede kiezerspubliek heeft bereikt. Meer waarschijnlijk is echter dat de dood van A. Daens het jaar voordien een bijzonder effect heeft gehad op de kiezers zodat het grootste deel van het na

1900 verloren kiezerspubliek tijdelijk is teruggewonnen, vermits in 1912 het stemmenpercentage opnieuw steil terugvalt -an 24 % naar 18,93% - .

De daensistische militanten die inmiddels te Aalst uit de schaduw van de gebroeders Daens naar voren treden, beseffen echter dat 1908 uitsluitend ten wellicht tijdelijk voor het arrondissement Aalst gunstig is en laten niets onverlet om H. Plancquaert opnieuw actief bij de beweging te betrekken. Op 14 februari 1909 organiseren zij daarom in Denderleeuw een congres en rekenen erop dat H. Plancquaert van dit congres gebruik zal maken om op het voorplan terug te keren en de hele beweging te gaan leiden. Hun teleurstelling is dan ook groot als H. Plancquaert uitgerekend de enige vooraanstaande daensist is die niet op het congres verschijnt en zodoende ook ten aanschouwe van enkele aanwezige sympathisanten-waarnemers uit Charleroi, Namen en Luik de verdeeldheid onderstreept (164). De linkerzijde pikt slechts omzichtig op dit gebeuren in en leidt eruit af dat H. Plancquaert nu wel definitief de politiek verlaat. H. Plancquaert spreekt dat laatste tegen (165), maar daagt evenmin op bij het volgende congres dat op 26 december 1909 in Brussel wordt gehouden. Toch blijkt er enige kentering in zijn afwijzende houding waar te nemen : in een aan het congres gerichte mededeling schrijft hij dat hij verhinderd is, doch zich schaart achter dit congres. Al is zijn motief hierbij de tegenstander geen wapen tegen de beweging in de hand te geven, toch blijkt de toenadering vorm te krijgen : niet alleen kondigt hij dit congres uitvoerig aan in zijn pers, hij verslaat het ook uitvoerig, met inbegrip van het aandeel van zijn opponent P. Daens, die de sectie propaganda leidt, een sectie die traditioneel met de naam van H. Plancquaert was verbonden (166).

Is H. Plancquaert dus sinds een paar jaar in veel mindere mate dan voorheen rechtstreeks politiek actief als daensist, zijn Het Recht blijft ook doorheen die crisisjaren van de beweging militant daensistisch en scherp opiniërend. En zoals steeds schrijft hij meestal tegen iets of tegen iemand. Die iemand blijft op de

eerste plaats de katholieke kerk en de katholieke priester en hun rol in het politiek-maatschappelijk leven. Wellicht ondergaat hij in die periode ook invloed van de lectuur van socialistische auteurs en van de talrijke studiereizen die hij onderneemt in Frankrijk, Italië, Nederland en Zwitserland (167), terwijl zijn steeds frequenter wordende omgang met het Gentse vrijzinnig-flamingantisch milieu eveneens niet zonder invloed zal gebleven zijn (168). Van het katholiek flamingantisme keert hij zich nu ook scherper dan ooit af. Met een zeker misprijzen laat hij zich bijvoorbeeld uit over de Rodenbachfeesten in september 1909 in Roeselare. "Buiten op een deel der manifesteerders zelve," schrijft hij, "heeft al dat lawijd indruk gemaakt op niemand. Bisschoppen en politieke leiders hebben gansch dit spel aanzien met den glimlach op de lippen en al schokschouderende" (169). En onder de titel "Et nunc erudimini" valt hij enkele weken later scherp uit tegen koningdom én godsdienst: "Men spot niet met de volkeren mijne heeren; uw kroon of uw purper steken de oogen niet meer zo uit als vroeger; de volkeren hebben vooral de oogen op de daden." (170).

Als een climax in het anti-katholiek gestook van H. Plancquaert verschijnt in 1910 zijn sociale roman Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de Opkomst der Christene. Democraten in Vlaanderen, een bijwijlen rauw rekwisitoor tegen de geestelijkheid op het Vlaamse platteland. Kenschetsend is dat H. Plancquaert op de eerste bladzijde van de flap meteen aangeeft tegen wie zijn boek gericht is : "Niet de godsdienst maar de Katholieke Leiders vormen mindere rassen." (171).

H. Plancquaert wekt duidelijk de indruk met dit scherp requisitoir een periode van genadeloze tegenkanting en onbegrip van zich af te schrijven. Want uiteindelijk stelt hij vast dat "de boze geest in Vlaanderen" aan het wijken is. Immers "Men zou zeggen er komt wat leven in ons volk;" (172).

Maar dat optimisme heeft wellicht vooral te maken met zijn eigen ongeduld om zich opnieuw volledig in de strijd te werpen.

b. H. Plancquaert contra P. Daens: het hoogtepunt van een conflict en het einde van een crisis.

Einde 1909 intensiveert H. Plancquaert opnieuw zijn werking in het arrondissement Kortrijk, waar dank zij R. Vanderschelden de beweging in de voorbije jaren een zekere voortschrijdende werking heeft gekend. H. Plancquaert heeft blijkbaar zijn eerder geuit pessimisme over het nut der meetings laten varen : er gaat geen zondag meer voorbij of hij spreekt ergens in het arrondissement Kortrijk over het programma van de partij. Tussen 16 januari en 6 februari houdt hij 14 meetings en tussen 24 april en 8 mei houdt hij er 18 (173). Die omvangrijke activiteit ligt uiteraard in de lijn van de aanstaande parlementsverkiezingen op 22 mei. Bij die verkiezingen daalt de daensistische lijst er beneden het stemmenpercentage van 1902 : 6,65 % naar 5,56 % - en H. Plancquaert behaalt met 3.804 persoonlijke stemmen een paar stemmen minder dan in 1902. Hij beschouwt de uitslag als een nederlaag en als een teken aan de wand : het besef geen eigen verkozene te kunnen bekomen, demoraliseert het daensistisch kiezerspubliek (174). Toch denkt hij er niet aan zijn actie op te geven : in juli 1910 kondigt hij aan dat hij voortaan eveneens het arrondissemt Gent-Eeklo zal bewerken (175). In december daaropvolgend verschijnt hij opnieuw op meetings in het kanton Waarschoot en in de gemeente Zomergem, waar hij in de loop van 1910 zijn woonplaats opgeeft om zich in Gent te vestigen (176). Intussen heeft hij in het Kortrijkse een directe politiek-sociale actie achter de rug naar aanleiding van een loonconflict dat einde oktober in de Weverij Stervelynck in Vichte is uitgelopen op een algemene staking. De stakers krijgen ruim de steun van de daensistische vakbeweging en Het Recht, waarin H. Plancquaert het geval-Stervelynck aangrijpt om de werkgevers aan te klagen die op het platteland investeren met de doorzichtige bedoeling onaanvaardbare lage lonen te kunnen uitbetalen. Het buitenvolk is veel meegaander dan de stedelijke bevolking, stelt hij, en daarvan maken de patroons graag misbruik (177).

Op het ogenblik dat dit loonconflict uitbreekt, blijkt H. Plancquaert zich actief in te laten met de daensistische vakbeweging in het Kortrijkse : een week vóór de staking bij Stervelynck uitbreekt houdt hij op het Congres der Vrije Democratische Federatie van Vakbonden in het aangrenzende Deerlijk een referaat over het vrije syndicalisme (178). Een en ander tonen aan dat H. Plancquaert en het plancquaertisme bezig zijn opnieuw het heft van de beweging in handen te hemen. In Aalst is intussen rondom de vermoeide en op parlementair vlak machteloze P. Daens een opvallend immobilisme aan het groeien, dat nog vergroot door de toespitsing van de arrondissementele partij op één persoon - P. Daens - en door de opdeling van de beweging in groepen die aanleunen bij diverse en elkaar bevechtende tendensen. Dit immobilisme roept in het arrondissement Aalst van 1910 af bij weeromstuit de actie op van een aankomende generatie daensistische militanten, die in de komende jaren een beslissende rol zullen spelen in de beweging. Tot die generatie "Jong-Daensisten" horen O. Caudron, V. Bocqué, J. De Beul, A. Van den Bruele, F. Moens, L. De Bruyn e.a. (179). Na afloop van het conflict P.Daens - H. Plancquaert omtrent P. Daens' steun aan de rechterzijde bij de parlementaire behandeling van de nieuwe schoolwet en na de eerder besproken betrekkelijke nederlaag van de daensisten in 1912 te Aalst, zal die generatie erin slagen de beweging opnieuw op een bredere basis in te richten rondom haar traditionele topfiguren P. Daens, H. Plancquaert en F. Fonteyne en met de actieve steun van R. Vanderschelden, B. Minnebo, C. Moeyaert en enkele andere militanten uit de arrondissementen Kortrijk, Oudenaarde-Ronse, Brussel, Brugge, Tongeren-Maaseik en Antwerpen.
De herleving van het plancquaertisme en de opvolging van het daensisme door een "Jong-Daensisme" zullen in de komende jaren aan de beweging een nieuw elan geven. Maar ook de spectaculaire doorbraak van F. Fonteyne van 1911 af in Brugge zal daar niet weinig toe bijdragen, ook al zal spoedig blijken hoe moeizaam dit fonteynisme zich kan inpassen in het geheel van de beweging, en hoe moeilijk de

daensisten elkaar kunnen vinden op het vlak van de politieke besluitvorming en de strategie.

Op 7 mei 1911 komt de daensistische beweging te Aalst in een congres bijeen. De parlementaire bespreking van de nieuwe schoolwet staat er centraal. Het wetsontwerp-Schollaert wil de leerplicht tot 14 jaar invoeren. Het gezinshoofd zal een "schoolbon" dienen te overhandigen aan de school van zijn voorkeur. De scholen zullen dan gesubsidieerd worden naar evenredigheid van het aantal ontvangen schoolbons. De meest conservatieve katholieken verzetten zich tegen het wetsontwerp omdat zij zich kanten tegen de leerplicht. De linkerzijde wil niet horen over de schoolbon omdat hierin een middel wordt gezien om het lager onderwijs te klerikaliseren - niet aangenomen vrije scholen zouden langs die weg gesubsidieerd worden - (180). De daensisten zijn verdeeld over de houding die hun volksvertegenwoordiger P. Daens bij de bespreking moet aannemen :

P. Daens en een aantal Aalsterse militanten zijn vóór de steun aan het wetsontwerp, de plancquaertisten (H. Plancquaert, B. Minnebo, C. Moeyaert, R. Vanderschelden e.a.) zijn tegen die steun gekant en winnen het congres voor hun standpunt. P. Daens zal tegen het wetsontwerp-Schollaert stemmen, tenzij het geamendeerd wordt als volgt: er moet een vaste regeling voorzien worden voor de bezoldigingen van de geestelijke leerkrachten, de betrekkingen van de leke-onderwijzers in de gemeentescholen moeten beschermd worden en er moet een ernstige bestraffing voorzien worden tegenover ouders die de leerplicht overtreden (181).

H. Plancquaert die de hoogste toon aanslaat op het congres, neemt reeds stelling vóór dit congres geopend wordt : "Met de katholieken gaan wij alleszins niet mee." In die opstelling ligt veel rancune om het verleden vervat - "er moet nog een rekening vereffend worden !" - maar ook een taktische opstelling : na de verkiezingen van 1910 hebben de katholieken nog slechts een krappe meerderheid van zes zetels behouden en de kans om die meerderheid te doen struikelen is nu enig (182). Toch zal spoedig na het congres blijken

dat P. Daens over de afspraak heenstapt en zijn steun verleent aan dat wetsontwerp-Schollaert. En ook in zijn motief vervlechten zich politieke berekening én rancune om het verleden : de wet is een middel om de door de daensisten nagestreefde schoolplicht door te voeren en tevens is het steunen van minister Schollaert een stemmen tegen Ch. Woeste, die van geen leerplicht wil horen (183). Overigens is het waarschijnlijk dat bij P. Daens een verlate ultra-montaanse reflex heeft meegespeeld.

De linkerzijde beschuldigt P. Daens van verraad (184). Daarop wijdt H. Plancquaert haast een volledig nummer van zijn Het Recht aan de zaak-P. Daens. Eerst tracht hij tegenover de linkerzijde te stellen dat hier van verraad geen sprake kan zijn omdat van de christen niet kan verwacht worden dat hij zich langs de zijde van de anti-clericalen schaart als belangen van de godsdienst op het spel staan. Maar meteen valt hij op grove en onbekookte wijze P.Daens zelf aan en beschuldigt deze op zijn beurt van verraad: P. Daens is naar de rechterzijde overgelopen, hij laat zich te veel strelen door de katholieken, "het is het lot van al wie een Daens helpt en ondersteunt, van er van gefopt te worden" (185). De katholieke pers verdedigt P. Daens. Binnen de daensistische beweging is de verdeeldheid echter groot : de arrondissementsbond van Brugge steunt duidelijk H. Plancquaert; te Aalst staan militanten als A. Van den Bruele en J. De Neve als gelovigen achter P. Daens, maar als daensistische militanten achter H. Plancquaert; enkele militanten onder wie de overigens H. Plancquaert genegen L. Versluys en de Limburger J. Demarrez kiezen onverbloemd de zijde van P. Daens (186). Maar H. Plancquaert herneemt een week later zijn open aanval en kondigt zijn ontslag aan omdat het naar zijn zeggen onmogelijk is zolang P. Daens leeft in eendracht samen te werken in de partij en omdat het - eveneens naar zijn zeggen - P. Daens' wens is de katholieke meerderheid te redden (187). P. Daens van zijn kant laat zich niet tot een polemiek met H. Plancquaert verleiden, beperkt zich ertoe in zijn pers zijn erkentelijkheid te betuigen tegenover zij die zijn

houding hebben goedgekeurd en publiceert enkele van die steunbetuigingen (188).

Op 11 juni 1911, de dag waarop H. Plancquaert zijn wellicht nooit werkelijk ingediend ontslag aankondigt, heeft te Aalst een daensistisch congres plaats. Blijkbaar halen de plancquaertisten daar de bovenhand en dwingen P. Daens tot het erkennen van een zekere zwakheid en dwaling. Toch insinueert P. Daens in zijn pers dat die erkenning van zwakheid en dwaling een interpretatie van H. Plancquaert zelf is, waarop A. Van den Bruele, B. Minnebo en C. Moeyaert de discussie verzoenend afsluiten doch stellen dat H. Plancquaerts interpretatie die van het congres is (189). Uit de briefwisseling tussen H. Plancquaert en P. Daens blijkt overigens dat het congres de feitelijke verzoening tussen P. Daens en H. Plancquaert heeft gebracht en dat H. Plancquaert beseft dat hij in zijn wijze van optreden de schreef van de duldbare kritiek onder medestanders heeft overschreden. Toch kan H. Plancquaert het daarbij niet helemaal laten en gooit P. Daens de insinuatie voor de voeten dat die niet meer gesteund wordt door zijn eigen Aalsterse omgeving (190).

De moeilijkheden omheen de bespreking van de schoolwet tonen niet alleen aan dat de daensistische beweging op dat ogenblik verdeeld blijft tussen een plancquaertisme en een daensisme en dat het plancquaertisme opnieuw de bovenhand neemt, zij tonen ook de fundamentele inhoudelijke tegenstelling aan tussen het plancquaertisme en het daensisme. H. Plancquaert staat sinds 1897 definitief op het standpunt dat alle democratische middelen goed zijn om de val van de rechterzijde af te dwingen omdat die rechterzijde het clericalisme in stand houdt dat op zijn beurt de emancipatie van de brede volkslagen tegenhoudt. En al wordt door de schoolwet ten dele tegemoet gekomen aan zijn primordiaal objectief dat algemeen verplicht onderwijs en ontwikkeling van het beroepsonderwijs de basis voor maatschappelijke verbeteringen is (191), die tegemoetkoming is slechts een schijnbare tegemoetkoming, vermits alleen na het verdwijnen van de katholieke hegemonie en de macht van de kerk een werkelijk democra-

tiserings- en emancipatieproces kan ontstaan. Het daensisme legt eveneens bijzonder sterk de nadruk op het objectief van het verplicht onderwijs, maar is pragmatisch ingesteld en stelt nooit het verdwijnen van de katholieke hegemonie als een voorafgaandelijke voorwaarde, terwijl het gezag en de macht van de kerk als vanzelfsprekend worden aanvaard (192).

Met zijn inhoudelijke en tactische opstelling staat H. Plancquaert natuurlijk dicht bij die van de linkerzijde. Dat zal overigens ook blijken uit de hiernabeschreven feiten, die volgen op de discussie omheen de schoolwet.

De linkerzijde kadert haar verzet tegen de schoolwet in een algemene actie voor Zuiver Algemeen Stemrecht (193). Die actie wordt ook verdergezet nadat het kabinet-Beernaert over de schoolwet is gestruikeld. H. Plancquaert staat met enthousiasme achter de massabetoging voor Algemeen Stemrecht die op 15 augustus 1911 in Brussel wordt georganiseerd en haalt P. Daens ertoe over om mee op te stappen in de betoging, ondanks het feit dat op het "verzoeningscongres" van 11 juni 1911 van die deelneming was afgezien en ondanks het feit dat P. Daens op 9 juli 1911 een oproep tot niet deelneming had gedaan. Die deelneming zal P. Daens en H. Plancquaert in de komende jaren door de Aalsterse katholieken zeer kwalijk genomen worden (194). In 1914 zal de Aalsterse katholieke De Denderbode dat feit nog steeds niet verteerd hebben en H. Plancquaert verwijten in zijn daden en woorden sinds jaren sterke socialistische neigingen te vertonen (195).

Omstreeks diezelfde periode treedt in H. Plancquaerts gedachtengang een totale kentering in m.b.t. de waardering van de plattelandsbevolking. Terwijl hij zich jarenlang tot de plattelandsbevolking heeft gericht en op hen zijn hoop heeft gesteld, grijpt hij het voorbeeld van de betoging voor Zuiver Algemeen Stemrecht te Brussel aan om de waardigheid en het zelfbewustzijn van de (steedse) werklieden te vergelijken met de verslaafde Vlaamse buitenlieden die "met hun benedenrug nog op hun boerenhof zijn als hun neus reeds op de deur van de kerk stoot" en de uitdrukking dragen "van nederige onderwerping aan dezen die wel zorg hadden hen niet te veel onderwijs te geven

en geen te hooge loonen !" (196). De feiten zullen weliswaar vooral in de komende paar jaar duidelijk uitwijzen dat H. Plancquaert zijn aanhang op de eerste plaats op het platteland kan werven (197), maar de oprispingen zijn kenschetsend voor de persoon H. Plancquaert én voor de daensist H. Plancquaert, die zich steeds met een voet bevindt in een eerder groot-stedelijk milieu te Gent en met een andere voet op het uitgesproken andersgerichte plattelandsmilieu van Vlaanderen.

De tijdelijke concentrering van de belangstelling door H. Plancquaert op een meer stedelijk kiezerspubliek hangt in 1911 wellicht ook samen met diens plannen om bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1911 te Gent te fungeren op de kartellijst De Vlaamsche Blok, samen met de Vrije Burgersbond (Goossens), de Vrije Socialisten (De Bruyne en Harduyns) en de Flaminganten (Van Roy, Sevens) (198). Die eerste en enige deelname door H. Plancquaert en de Gentse daensisten aan een gemeentelijke verkiezing levert een uiterst gering succes op, wat overigens geldt voor de ganse lijst De Vlaamsche Blok, (199). Hetzelfde kan echter niet gezegd worden over Aalst en Brugge, waar de daensisten telkens met drie verkozenen in de gemeenteraad treden. Die vergelijking heeft een psychologische zijde : van de drie"top-figuren" van een zich her-organiserende beweging - P. Daens, F. Fonteyne en H.Plancquaert - is immers alleen H. Plancquaert niet verkozen als gemeenteraadslid.

In de loop van 1911 heeft ook de oplossing van de Vlaamse Kwestie een algemeen en dwingend karakter gekregen. Toen de daensisten in 1905 het wetsvoorstel tot vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit neerlegden, konden de Vlaamse socialisten zich voor die problematiek niet interesseren; in 1911 kunnen zij er echter niet meer omheen (200). Politici van alle partijen treden nu op als sprekers van de Propaganda-Commissie van de Tweede Hogeschoolcommissie en in 1911 alleen reeds worden 368 meetings, betogingen of voordrachten gehouden (201). H. Plancquaert, die geen lid is van de Tweede Hogeschoolcommissie zelf (202), treedt regelmatig als spreker bij die meetings op

en laat n.a.v. zo'n meeting te Aalst op 19 december 1911 indruk na op de Jong-Daensisten, bij wie steeds meer stemmen opgaan om H. Plancquaert te laten verkiezen op de daensistische lijst te Aalst. Die Jong-Daensisten beschouwen H. Plancquaert op dat ogenblik "als de onmisbare te Aalst" (203).

c. De katholieke buitenstaander en de katholieke tegenstander.

Tijdens de periode die de dood van A. Daens in 1907 scheidt van de verkiezingsstrijd van F. Fonteyne in Brugge in 1912, heeft de kerkelijke overheid zich duidelijk niet meer om de daensisten bemoeid. Dat laatste is in hoge mate ook zo v o or de katholieke politici en de katholieke pers. Binnen de gelovige gemeenschap heeft men blijkbaar leren leven met de dissidentie en het blijkt nu wel vast te staan dat men alleen te Aalst electoraal werkelijk rekening moet houden met de daensisten, die bovendien grondig verdeeld zijn en wier enige volksvertegenwoordiger in 1911 heel dicht bij de rechterzijde is komen staan - waarvoor hij overigens door de katholieke pers wordt geloofd (204) - . Dat het anti-daensisme steeds electoraal gemotiveerd is geweest, wordt vooral in deze periode duidelijk onderstreept, nu het daensistisch electoraal opbod zo gering is. H. Plancquaert die tussen 1897 en 1906 vijand nummer één van de Gentse katholieke pers is, wordt daar thans nog nauwelijks genoemd, nu hij electoraal eerder een doolaard is dan een echte opponent. Wel blijft die pers nog het nadrukkelijk onderscheid handhaven tussen "katholiek" en "daensist", maar verder gaat de betrokkenheid niet. Naar aanleiding van de kartelvorming onder De Vlaamsche Blok krijgen de daensisten een stilzwijgende goedkeuring mee vanwege de Gentse katholieken (205). Ongetwijfeld komt De Vlaamsche Blok-lijst goed uit voor de katholieken, vermits die door zijn samenstelling stemmen zal weghalen bij de socialisten en de liberalen, die door hun kartel

een ernstige bedreiging zijn voor de katholieken in de gemeenteraad. Te Aalst tenslotte zal H. Plancquaert met zijn houding tegenover de schoolwet en zijn propaganda voor de door de linkerzijde ingerichte betogingen voor Zuiver Algemeen Stemrecht slechts anti-daensistische ressentimenten oproepen zodra de katholieken bij de verkiezingen opnieuw geplaatst worden tegenover het daensistisch opbod.
Het anti-daensisme sluimert dus tot 1912. Ook kan men stellen dat intussen heel wat is gewijzigd in de mentale instelling van de katholieke partij, waar steeds meer progressieve kamerleden aan bod komen en waar de voor het conservatisme representatieve CH. Woeste lang niet meer over het gezag en de macht van voorheen beschikt (206).
Uiteindelijk is ook de onontwijkbaarheid van de Vlaamse Kwestie niet zonder belang. Zo zetelen in Aalst de katholieken en de daensisten samen in een plaatselijk "Comité voor de Vervlaamsching van Gent". Dat zodoende een aantal resterende scherpe hoeken werden afgerond is duidelijk. Binnen de gelovige gemeenschap blijft het anti-daensisme echter potentieel aanwezig. Hoe snel en scherp het kan oplaaien zal weldra aangetoond worden door gebeurtenissen rondom de verkiezing van F. Fonteyne in Brugge.

d. De niet-onverschillige linkerzijde.

De verhouding van de daensisten tot de linkerzijde blijft dé conflictstof binnen de daensistische beweging. Ontgoocheld over zijn eigen kartel-avonturen in Dendermonde en Kortrijk, kan H. Plancquaert het Middencomiteit van de daensistische partij er kort na de dood van A. Daens van overtuigen dat geen kartels meer kunnen gesloten worden met de linkerzijde. Maar P. Daens is de eerste die zich niet gebonden acht door de beslissing, omdat die niet genomen werd door een congres (207). Daarop roept H. Plancquaert eenzijdig dit con-

gres samen en laat de beweging gedurende de drie daaropvolgende jaren verdeeld achter. Behalve omwille van zijn ontgoocheling om de onderwerping van A. Daens aan de bisschop, kan H. Plancquaert zijn afkeer tegen het daensisme rondom P. Daens moeilijk overwinnen, niet het minst omdat P. Daens naar aanleiding van de zaak Dendermonde-Kortrijk manifest niet zijn zijde heeft gekozen. En de vete tussen H. Plancquaert en F. Fonteyne vindt eveneens haar oorsprong in het feit dat F. Fonteyne zich niet gebonden acht door de beslissing van het Middencomiteit om geen kartels meer af te sluiten met de linkerzijde - F. Fonteyne is meestal van die lijn afgeweken - . Anderzijds maakt H. Plancquaert bij het einde van onderhavige periode 1907-1911 duidelijk een flagrante kronkel bij zijn interpretatie van de kartelkwestie. "Daarom zal ik altijd blijven beweren," schrijft hij, "dat wij vroeger gelijk hadden met kartels te sluiten, zelfs met liberalen en socialisten". Hij stelt zich daarbij op het standpunt dat slechts hierdoor een rechtvaardige kieswet kon afgedwongen worden (208), terwijl de waarheid is dat hij die kartels bestreed precies in de periode waarin het Evenredig Stelsel moest afgedwongen worden - vóór 1900 - , ze zelf aanging op het ogenblik dat het Evenredig Stelsel (feitelijk) was afgedwongen en ze uiteindelijk weerom afwijst op het ogenblik dat de linkerzijde haar algemene actie voor Zuiver Algemeen Stemrecht inzet.

Los van de kartelvorming blijven de daensisten en de linkerzijde in elkaar geïnteresseerde medespelers in de oppositie. Over de hele periode 1907 - 1911 is in de verhouding daensisten-liberalen geen enkele echte wanklank voorgekomen, behalve gedurende korte tijd na de medewerking van P. Daens met de rechterzijde i.v.m. de "schoolbon" (209). Als H. Plancquaert en <u>De Vlaamsche Blok</u>-lijst in Gent de liberale partij van haar vlaamsgezinde aanhang dreigt te beroven, komt het hierom nooit tot een conflictsituatie (210). Duidelijk anders evolueren de verhoudingen tussen de daensisten en de socialisten. De goede persoonlijke relaties tussen P. Daens en de socialisten - waarop wij reeds eerder wezen - zijn slechts oogverblinding voor het feit dat de socialisten na de onderwerping door A. Daens aan zijn

bisschop hun politieke sympathie strict gaan reserveren omdat zij vinden dat in het belang van de socialistische partij de daensistische beweging lang genoeg heeft geleefd (211). In die context van ongeduld is het niet verwonderlijk dat de socialisten P. Daens bij de behandeling van de schoolwet ronduit een "verrader" noemen (212).

Ook tussen H. Plancquaert en de socialisten ebt de sympathie langzaam weg. H. Plancquaert blijft steeds bereid de socialisten te steunen in de verstedelijkte gebieden, maar hun pogingen om door te breken op het platteland kan hij niet meer nemen. "Hoe meer gij daar (noot: in de verstedelijkte gebieden) uw volk medebrengt, hoe liever", stelt hij, "Maar op onze Vlaamsche buitengemeenten krijgt gij in onze lokalen het woord niet." (213). Na de afwijzende houding vanwege de socialisten m.b.t. de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit en na de militante tegenwerking die De Vlaamsche Blok-lijst vanwege de Gentse socialisten ondervindt, wordt de breuk met de socialisten onvermijdelijk (214). Bedenkt men de open steun die H. Plancquaert heeft geboden aan de linkerzijde in de zaak van de schoolwet en n.a.v. de betogingen voor Zuiver Algemeen Stemrecht, dan begrijpt men diens bittere woorden aan Vooruit : "Indien een blad ooit de diensten erkend heeft door 't socialismus aan 't werkvolk bewezen, is 't wel Het Recht; doch als gij dunkt dat wij daarvoor verplicht zijn uw gebenedijde voeten te kussen en U in alles gelijk te geven, dan hebt gij het mis op." (215).

HOOFDSTUK 3

D E H O G E C O N J U N C T U U R V A N H E T P L A N C - Q U A E R T I S M E

(1912 - 1918)

a. Nieuwe bloei, maar de verhoopte doorbraak blijft uit.

Op 20 februari 1912 steekt de Brugse bisschop G. Waffelaert opnieuw de lont aan het sinds de dood van A. Daens sluimerende anti-daensisme. In een tot de Westvlaamse gelovige gemeenschap gerichte brief, die op de predikstoel wordt voorgelezen, spreekt hij zich rechtstreeks uit tegen F. Fonteyne en tegen het daensistische blad De Volkseeuw, waarvan naast F. Fonteyne, ook B. Minnebo, H. Plancquaert en A. Van den Bruele op dat ogenblik voorname medewerkers zijn. Jarenlang heeft G. Waffelaert "voor de afvallige priester gebeden en thans kan hij niet langer meer zwijgen" (216). Overigens komen de parlementsverkiezingen stilaan in zicht en vermits de daensisten naast F. Fonteyne in oktober 1911 nog twee andere gemeenteraadsleden konden laten verkiezen, kan terecht gevreesd worden dat het recente electoraal succes de beste daensistische propaganda wordt.
Na de bisschoppelijke brief komt nu ook de katholieke partij uit haar schulp : de katholiek J. Helleputte stelt aan H. Plancquaert voor dat de daensistische beweging nog slechts te Aalst haar eigen

lijst zou voordragen en in Brugge, Gent en Kortrijk een daensistische kandidaat zou laten fungeren op de katholieke lijst. De daensisten wimpelen dit voorstel af (217) en verhinderen zodoende de derde en laatste poging om de daensistische beweging te laten integreren in de katholieke partij.

In het arrondissement Brugge sluiten de daensisten inmiddels een kartel-overeenkomst af met de socialisten en de liberalen. H. Plancquaert verzet zich ditmaal niet tegen dit kartel. De persoonlijke tegenstellingen onder de meeste vooraanstaande daensistische eerste-planfiguren worden integendeel opzij gelegd en zowel H. Plancquaert als P. Daens ondersteunen actief de fonteynistische opgang (218). De verkiezingsstrijd te Brugge verloopt zo mogelijk in een nog denigrerender sfeer dan die van 1894 te Aalst rondom de kandidatuur van A. Daens. Door de onenigheid onder de liberalen en de steun van een deel van de socialistische kiezers wordt F. Fonteyne tenslotte verkozen (219) en zetelt nu als tweede daensist in het Parlement, naast de te Aalst herverkozen P. Daens. Hij zal echter de persoonlijkheid en de organisatorische kracht missen om tenvolle munt te slaan uit zijn verkiezing : zowel op nationaal plan als te Brugge deemstert zijn invloed en zijn aandeel in de werking in de komende jaren langzaam weg, terwijl hij tegen 1919 daarenboven tamelijk ver is afgedreven van de daensistische opvattingen (220).

In Aalst staan de parlementsverkiezingen van 2 juni 1912 in het teken van de daensistische verdeeldheid en de felle bekamping door de katholieken. Voor de eerste maal organiseert de partij er een poll. A. Van den Bruele, die op dat ogenblik ongetwijfeld de meest ophefmakende daensistische militant is in het Aalsterse, bekomt in die poll de tweede plaats - na P. Daens - en verdringt A. Dumont uit Erpe van een strijdplaats op de lijst. A. Dumont, sinds het ontstaan van de beweging een actief militant en sinds 1904 tweede effectieve kandidaat bij verkiezingen , neemt daarop ontslag en laat zich door de katholieken gebruiken in een felle anti-daensistische

campagne, waarin vooral P. Daens wordt gecompromitteerd (221). De katholieke pers valt P. Daens daarenboven aan in zijn persoonlijk leven en verwijt hem zelfs dat hij in de voorbije jaren een parlementaire wedde heeft aanvaard. Daarnaast gooien zij hem - begrijpelijkerwijze - de verwijten voor de voeten die de ondiplomatische H. Plancquaert hem reeds in 1911 n.a.v. de twist om de onderwijswet heeft toegestuurd (222). Tenslotte neemt ook de geestelijkheid opnieuw actief deel aan het anti-daensisme, hierbij o.a. gebruik makend van de woorden van de zich op zijn sterfbed aan de bisschop onderwerpende A. Daens (223). Dit alles belet echter niet dat P. Daens herverkozen wordt, zij het met een duidelijk stemmenverlies (224). Een ernstig stemmenverlies lijdt de beweging eveneens in Kortrijk en in Brussel, waar twee daensistische lijsten elkaar hadden bekampt, terwijl in het overigens gering resultaat opleverende Limburg geen enkele daensistische lijst meer is ingediend. Anderzijds verwerven de Daensisten in Dendermonde een relatieve vooruitgang en kunnen zij in Oudenaarde opnieuw een lijst overleggen, zij het met bescheiden resultaat (225). In Gent heeft H.Plancquaert het kartel De Vlaamsche Blok van 1911 hernieuwd en zodoende medegewerkt aan een poging om katholieke en vrijzinnige vlaamsgezinden samen te brengen (226). Het Gentse luik van de daensisten blijkt echter totaal weg te ebben: terwijl de laatste daensistische lijst er met F. Fonteyne in 1904 nog 5,35 % van de stemmen behaalde, behaalt de De Vlaamsche Blok-lijst met H. Plancquaert als kopman, in het totaal slechts 1,73% van de stemmen. Daarbij dient echter opgemerkt dat de traditioneel door H. Plancquaert vertegenwoordigde kantons Zomergem en Waarschoot 23,51% van het totaal aantal stemmen van De Vlaamsche Blok opleveren. Dat H. Plancquaert er anderzijds nooit in slaagde in die streek zijn oorspronkelijke aanhang te vergroten, blijkt uit de provinciale verkiezingen die dezelfde dag worden gehouden : hij behaalt als lijsttrekker voor Waarschoot met 350 stemmen slechts een honderdtal stemmen meer dan hij er in 1893 aan het begin van zijn actie had behaald (227). H. Planc-

quaert is fel onder de indruk van zijn verkiezingsnederlaag, die zijns inziens in de eerste plaats de karakterloosheid van de Vlamingen onderstreept en anderzijds bewijst hoe de katholieke tegenstander handig de angst voor het socialistisch gevaar blijft uitspelen tegenover de kartelvorming van gelovige en ongelovige vlaamsgezinden (228). Zijn ontgoocheling drukt blijkbaar zeer sterk op zijn dadendrang en gedurende een aantal maanden beperkt hij zich, net als in de voorbije crisisjaren van de beweging, tot indirecte actie via de daensistische pers. Maar tegen het einde van 1912 neemt hij opnieuw zijn eerste-planrol op in de zich van dan af aftekenende herinrichting van de beweging.

R. Vanderschelden, die sinds 1908 herhaalde malen heeft opgeroepen tot het herwaarderen van het Middencomiteit, slaagt einde 1912 in zijn opzet. Op 19 december vergaderen - wellicht in Gent - de afgevaardigden van de arrondissementen Aalst, Brugge, Gent, Kortrijk, Oudenaarde en Tongeren. Zij beslissen voortaan tenminste eenmaal per drie maand samen te komen. Om de moeilijkheden in het arrondissement Brussel dringend te kunnen oplossen, wordt opnieuw een Scheidsgerecht benoemd, waarin P. Daens, B. Minnebo, H. Plancquaert en R. Vanderschelden zullen zetelen. Tegen de maand maart van het komende jaar wordt in Aalst opnieuw een congres georganiseerd en vóór die dag moet de twist in Brussel zijn bijgelegd (229). Die moeilijkheden worden tenslotte kort na het Congres van Aalst bijgelegd, al blijkt uit de briefwisseling tussen R. Vanderschelden, secretaris van het Middencomiteit en de Brusselse daensistische militanten M. Verraes en M. Feye, dat het vooralsnog slechts om een formele verzoening gaat (230). In de zomer van 1913 worden de daensistische rangen totaal gesloten en R. Vanderschelden kan aan de Antwerpse arrondissementele afgevaardigde G. Van Looy - die in Antwerpen de beweging grondig tracht herin te richten - aanmbedigend schrijven dat de samenwerking in de beweging nu algemeen is (231). De draaischijf van deze nieuwe organisatorische bloei is ongetwijfeld Het Recht, dat zich in vergelijking met de overige

daensistische pers op een behoorlijk vormelijk en inhoudelijk peil handhaaft en het bewegingsleven registreert. Toch wordt die nieuwe bloei van de beweging spoedig overschaduwd door de houding van F. Fonteyne die zijn aandeel niet blijkt op te nemen in de organisatorische taken van de beweging en in het Parlement onvoldoende samenwerkt met P. Daens (232).

Op 24 maart 1913 heeft te Aalst het in december hoopvol aangekondigde congres plaats. Dat congres is op de eerste plaats een sociaal congres en leidt tot een aantal uitvoerige resoluties over het ziekenfondswezen, het herverzekeringswezen, de ouderdomspensioenen en de levensverzekeringen. J. De Neve, die in de zomer van 1913 voorzitter zal worden van de Verbondsraad voor Maatschappelijke Werken van de Onafhankelijke en Vrije Volkspartij, beheerst dat sociale luik van het congres, terwijl ook V. Bocqué, P. Daens, G. Doussy, G. Van Looy, B. Minnebo, H. Plancquaert, M. Theuninck en A. Van den Bruele daarin een actief aandeel hebben.

H. Plancquaert treedt uit dit congres naar voren als de onbetwiste politieke leider van de beweging. Het congres vraagt hem om een voorstel van politieke actie en van partij-strategie. Als P. Daens, 71 jaar oud, verklaart stilaan te oud en te moe te worden om nog een vooraanstaande rol te kunnen spelen in de herinrichting van de beweging, wordt door A. Van den Bruele onder algemene goedkeuring verklaard dat de hele partij nu gaat samenwerken om H. Plancquaert te laten verkiezen als volksvertegenwoordiger (233).

Op 1 juni daaropvolgend vergadert het Middencomiteit in Ronse. Daar wordt de verzoening onder de Brusselse daensisten officieel aangekondigd. Eveneens wordt een poging ondernomen om al de in de voorbije jaren weggedeemsterde daensistische kernen nieuw leven in te blazen en alle daensisten opnieuw te mobiliseren in een nationale werking. Eén man is echter volstrekt niet meer welkom : L. Du Catillon. Ondanks alles. Want door zijn aanwezigheid op het Congres van 7 mei 1911 te Aalst had L. Du Catillon getoond opnieuw bij de beweging te willen aansluiten (234). En dat het Middencomiteit op zijn vergadering van 1 juni de uitsluiting van

L. Du Catillon bevestigt, wijst erop dat L. Du Catillon blijft aanklampen. L. Du Catillon zal dat overigens blijven doen en in 1919 opnieuw opdagen, ditmaal aan de zijde van F. Fonteyne. Op dat ogenblik zal L. Du Catillon echter een anti-activistisch verleden hebben, zodat zijn terugkeer in de beweging door de activistische plancquaertisten meer dan ooit als onaanvaardbaar wordt aangevoeld. Zodra de uit het land gevluchte H. Plancquaert contact kan leggen met de daensisten, is zijn eerste zorg om die en andere zwaarwichtige redenen L. Du Catillon te weren uit de beweging (235).

Op 20 juni 1913 wordt door de katholieke regering een nieuw wetsontwerp op het lager onderwijs neergelegd. In dit nieuw ontwerp is de "schoolbon" niet meer opgenomen, terwijl de katholieken nog een aantal andere materiële offers voor het genot van hun vrijheid willen aanvaarden (236). Het Middencomiteit van de daensistische beweging komt daarop te Gent in buitengewone vergadering samen en formuleert een voorstel van standpunt tegenover het nieuwe wetsontwerp. De organisatie van de partij is nu derwijze gunstig geëvolueerd dat men in staat is langs de besturen van al de aangesloten bonden en kernen de brede basis te raadplegen omtrent het voorstel van standpunt, dat eigenlijk een herformulering is van het congresbesluit van 7 mei 1911. P. Daens, die in 1911 aan de beslissing van het congres was voorbijgegaan, is thans loyaal met de plancquaertisten (237). In het Middencomiteit van 7 september 1913 in Antwerpen wordt het voorstel van standpunt van 6 juli 1913 genuanceerd en aangevuld. In ditzelfde Middencomiteit van 7 september 1913 worden ook een aantal opties genomen m.b.t. de aanstaande parlementsverkiezingen van 1914. De opvallendste daarvan is de poging om H. Plancquaert als derde daensistische verkozene in het Parlement te brengen. Vermits de daensistische lijst te Aalst daartoe het best geschikt lijkt, zal A. Van den Bruele aan de arrondissementsbond van Aalst voorstellen dat H. Plancquaert er als tweede effectieve kandidaat en tweede kandidaat-plaatsvervanger zou fungeren (238). De wens om met H. Plancquaert een derde daensistisch kamerlid te bezitten wordt algemener en nadrukkelijker nu blijkt dat

F. Fonteyne niet loyaal meewerkt aan de uitbouw van de beweging en ook de Brugse arrondissementsbond in die afwijzende houding meesleurt, houding die slecht na de verkiezingen van 1914 en mede onder de impuls van de Bruggeling C. Moeyaert een einde neemt. De houding van F. Fonteyne irriteert uiteraard het Middencomiteit, dat op 12 oktober 1913 en 7 december 1913 respectievelijk in Gent en Brussel samenkomt en slechts indirect aan F. Fonteyne een houding kan voorschrijven m.b.t. de stemming over de nieuwe schoolwet, vermits geen enkele vertegenwoordiger van het arrondissement Brugge op de vergaderingen aanwezig is (239).

Sinds de algemene herinrichting van de daensistische beweging in december 1912 is het algemeen voorzitterschap een collegiale aangelegenheid geworden : de arrondissementele afgevaardigden zitten om beurten het Middencomiteit voor en geen enkele militant vertegenwoordigt nog persoonlijk de beweging waardoor het Middencomiteit en het Scheidsgerecht met meer gezag kunnen optreden, wat tegen 1914 zowel de cohesie binnen de beweging als de eenvormigheid in de besluitvorming sterk beïnvloedt. Binnen dit dominerende Middencomiteit zullen in de loop van 1914 vooral A. Van den Bruele en G. Doussy hun stempel drukken op de besluitvorming, terwijl P. Daens, H. Plancquaert en R. Vanderschelden langs het Scheidsgerecht dm erin slagen in de loop van 1914 de eenheid binnen de beweging totaal te herstellen. Die eenheid vindt haar uitdrukking in de eensluidende houding die de twee daensistische volksvertegenwoordigers in het Parlement aannemen naar aanleiding van de bespreking van de nieuwe wet op het lager onderwijs.

In de buitengewone vergadering van het Middencomiteit, die op 11 januari en 8 februari 1914 respectievelijk in Gent en Ronse worden gehouden, staan de bespreking van de onderwijswet opnieuw centraal. De daensistische amendementen zijn bij de bespreking in het Parlement verworpen en daarom zullen P. Daens en F. Fonteyne zich bij de stemming onthouden (240). De daensistische moties worden sociaal gemotiveerd - minimum loon voor de onderwijzers, tegemoetkoming aan behoeftige kinderen - . Toch geeft vooral een

vlaamsgezinde opstelling de doorslag. De daensisten hebben de eentaligheid van het onderwijs geëist in Vlaanderen en Wallonië. De verwerping van dat amendement wordt tenslotte als voldoende geacht om een onthouding te verantwoorden (241).

Na de stemming over de wet op het lager onderwijs - 18 februari 1914 - gaat al de belangstelling uit naar de verkiezingen die op 24 mei in een aantal arrondissementen zullen plaatshebben. In Gent, St.-Niklaas en Tongeren-Maaseik slagen de daensisten er niet in een lijst naar voren te brengen. In Oudenaarde boeken zij een zeer lichte winst t.o.v. 1912 : van 2,04 % van de stemmen naar 2,79 %. In Dendermonde is er eveneens een zeer lichte vooruitgang: van 3,28 % naar 3,74%. Maar alle ogen zijn natuurlijk gericht op Aalst, waar H. Plancquaert als tweede effectieve kandidaat en als eerste plaatsvervanger fungeert en waar de daensisten zullen pogen twee parlementszetels te veroveren.

De Aalsterse katholieke pers zet de anti-daensistische campagne ditmaal zeer vroeg in. Op 5 april wordt H. Plancquaert reeds ontvangen op spot- en hoongelach. Pieter Daens is "de Uil" - van La Fontaine - , die "de Leeuw" Plancquaert naar Aalst heeft gehaald omdat zijn eigen zetel in gevaar is. Maar H. Plancquaert zal bedrogen uitkomen. " Eens te meer ziet ge," schrijft De Denderbode, "die met den Uil omgaat/wordt ervan gefopt in 't vroeg of in het laat". De katholieken parafraseren hierbij natuurlijk graag de verwijten die H. Plancquaert in 1911 P. Daens naar het hoofd heeft geslingerd (242). Weliswaar wordt P. Daens tijdens die campagne verweten dat hij zich in de gemeenteraad verzet heeft tegen de verbouwing van de pupillenschool tot kazerne en de uitroeping van Aalst tot garnizoenstad (243), maar toch is het hele anti-daensisme thans breeduit tegen H.Plancquaert gericht. Er wordt hem vooral verweten "sterke socialistische neigingen" te vertonen. Ook neemt men hem kwalijk dat hij in 1911 de Aalsterse daensisten onder druk plaatste om deel te nemen aan de betoging voor Zuiver Algemeen Stemrecht, de "framassonsstoet van 15 oogst 1911" (244). Als de

verkiezingen voorbij zijn - en H. Plancquaert de zetel mist - erkent de katholieke pers dat de daensisten opnieuw hun electorale positie bedreigen. "Wij zijn tot de slotsom gekomen", schrijft De Denderbode, " dat deze partij een der gevaarlijkste wordt in ons arrondissement." (245).

De daensistische lijst te Aalst behaalt 28,15 % van de stemmen en overtreft hierdoor het resultaat van 1912 met bijna 10 %. Met hun 20.118 stemmen behalen de daensisten echter slechts één zetel, terwijl de liberalen met 11.359 stemmen precies de kiesdeler bereiken en eveneens één zetel verwerven (246). De forse stijging van het aantal daensistische kiezers houdt direct verband met de terugkeer van H. Plancquaert op de lijst van Aalst. Zijn reputatie als daensist van het eerste uur, de actualiteit van de Vlaamse Kwestie, waarvan hij de grote voorvechter blijft, de aantrekkingskracht die hij als felle anti-katholiek uitoefent op een aantal vrijzinnigen en tenslotte het grote vertrouwen dat de Jong-Daensisten in hem stellen, zijn zovele gunstige factoren (247). Objectief beschouwd is de verkiezingsuitslag van 1914 te Aalst alleszins een bijzonder succes. Toch is de ontgoocheling te Aalst zeer groot. De Jong-Daensisten, die de heropbloei van de beweging niet het minst hadden gemotiveerd en gesteund, rekenden stellig op de verkiezing van H. Plancquaert en verwachten daarvan de bekroning van hun inzet en de definitieve doorbraak van de beweging (248). Vooral voor A. Van den Bruele is de uitslag van 1914 een desillusie. Want geen andere heeft zich sinds 1908 actiever ingezet voor de verzoening onder de eersteplanfiguren, voor de herinrichting van het politieke luik van de beweging, voor de terugkeer van H. Plancquaert en tenslotte voor diens verkiezingsresultaat zelf. Daarenboven heeft A.Van den Bruele sinds 1912 de tweede kandidaat te Aalst na P. Daens, in 1914 zijn persoonlijke kansen opgeofferd ten voordele van H. Plancquaert. G. Doussy, die in het Middencomiteit als eerste de terugkeer van H. Plancquaert naar Aalst had voorgesteld, voelt zich wellicht ten dele aansprakelijk voor de ontgoocheling van A. Van den Bruele en stelt daarom in het Middencomiteit van 21 juni 1914 te Kortrijk voor dat A. Van den Bruele bij de aanstaande parlementsverkiezingen te

Brussel als lijstaanvoerder zou fungeren. De oorlog, die enkele maanden later zal uitbreken, doorkruist echter die en alle andere daensistische plannen en vooruitzichten, waaronder de loyale terugkeer van de Brugse groep in de beweging.
Middenin de zomer van 1914 wordt de Brugse groep inderdaad bereid gevonden opnieuw de rangen te sluiten. De eraan voorafgaande verwijdering had meer met misverstanden dan met onwil te maken. De Brugse arrondissementsbond had gedurende de hele periode actief politiek beoefend, maar de ganse actie rustte er vrijwel uitsluitend op de schouders van B. Minnebo en C. Moeyaert en drukte op de parlementaire wedde van F. Fonteyne, die zich persoonlijk verantwoordelijk stelde voor de ernstig verlieslatende De Volkseeuw. In die omstandigheden ervoeren de Bruggelingen de boze opmerkingen van het Middencomiteit en de verzoeken om de rangen te sluiten slechts als een kleingeestige beknibbeling en een afdreiging (249). Zoals wij reeds schreven, zullen R. Vanderschelden en C. Moeyaert echter in juli 1914 een verzoening kunnen bereiken die haar bezegeling moet krijgen tijdens het aanstaande Middencomiteit op 1 september te Brugge. Het uitbreken van de oorlog in augustus en de wederoproeping onder de wapens van A. Van den Bruele en R. Vanderschelden zal de hereniging met Brugge echter niet meer mogelijk maken en de nieuwe bloei van de daensistische beweging ontijdig afbreken.

b. Plancquaertisme en activisme.

Als op 4 augustus 1914 het Duitse leger de oostelijke grenzen overschrijdt, begint voor België de Eerste Wereldoorlog. In daensistische middens wordt meteen scherp anti-Duits gereageerd. En als de daensistische kamerfractie nu verweten wordt kort voordien

tegen die legerwet te hebben gestemd, replikeert P. Daens zeer scherp en herhaalt de anti-militaristische belijdenis die de beweging voordien vaak heeft uitgesproken (250). De tragische wending van het lot zal veroorzaken dat P. Daens onder de daensisten precies diegene zal zijn die het ergst onder de rechtstreekse gevolgen van de oorlog heeft geleden : jarenlang verwacht hij vergeefs de terugkeer van het front van zijn zoon Franz, die uiteindelijk als vermist wordt opgegeven (251).
Op 12 oktober valt de stad Gent. Op 24 oktober reeds wordt in diezelfde stad door enkele vlaamsgezinden de eerste pro-Duitse stap gezet door de oprichting van Jong-Vlaanderen, de allereerste politiek-actieve Vlaamse vereniging en het eerste bedrijf van het activisme. De anti-Vlaamse stemmingmakerij en de Waalse en anti-Vlaams gerichte toenadering tot de Duitse bezetter, die reeds in de eerste dagen van de bezetting waren gebleken, zullen het radicalisme van Jong-Vlaanderen wellicht beïnvloed hebben (252). De Jong-Vlamingen stellen meteen een beginselverklaring op, die aan duidelijkheid niet te wensen overlaat : de staat en de naam België moeten verdwijnen en er wordt een Koninkrijk Vlaanderen opgericht, dat ook Frans-Vlaanderen zal omvatten. De beginselverklaring is onomwonden pro-Duits en wordt behalve door de initiatiefnemer J.-D. Domela Nieuwenhuis-Nyegaard, ondertekend door A. Thiry, O. Steenhaut, R. Kimpe, L.-K. Pintelon, R. Rens, M. Minnaert en J. De Boevé. Op 5 december wordt de herziene beginselverklaring van Jong-Vlaanderen door een paar tientallen andere vlaamsgezinden ondertekend, onder wie de letterkundigen F. Timmermans, R. De Cneudt, U. Van de Voorde, E. Van Oye e.a. (253). In de vergadering van 7 december wordt besloten tot de oprichting van een blad dat later als De Vlaamsche Post zal verschijnen en waarvoor de medewerking van een man als H. Plancquaert onontbeerlijk wordt geacht. Voor J.-D. Domela Nieuwenhuis zouden de journalistieke ervaring en de ruime daensistische aanhang van H. Plancquaert zeer gelegen komen. In de vergadering van 12 december wordt gezegd dat H. Plancquaert "naar verluidt van ingenomen in-

openlijk positie gaat kiezen voor de activisten, de term en het begrip activist-activisme in een artikel waarin hij zich schrap zet tegenover "de passieve fractie flaminganten", waartegenover hij "de actieve fractie" plaatst (260). Op 30 december daaropvolgend neemt H. Plancquaert in hetzelfde blad een nuchter genuanceerd activistisch standpunt in. Hij ontleedt daarin de oorlogssituatie en de toekomst van België. Ofschoon Duitslands militaire sterkte opvallend is, kunnen de verbondenen mogelijks het voordeel langs hun kant doen overhellen. Als dat laatste gebeurt, zal Frankrijk van België alleszins een wingewest maken. Dan verdwijnt België. Dat laatste kan alleen nog verholpen worden als de Belgische staat eindelijk recht laat wedervaren tegenover de Vlamingen en "dus in eigen huis sterk en zuiver staat " (261).
H. Plancquaert hoopt op dat ogenblik blijkbaar nog dat geen pro-Duits activisme zal nodig zijn, doch een activisme dat de Belgische staat ertoe zal dwingen uit weloverwogen eigenbelang eindelijk de Vlaamse Kwestie op te lossen. Maar enkele dagen later ziet hij vanuit geen enkele richting nog een oplossing voor Vlaanderen en laat daarom aan zijn pessimisme de vrije teugel: Londen en Parijs laten zich meevoeren in de tegen Vlaanderen gevoerde haatcampagne en in België zelf is de hoge geestelijkheid tegen Vlaanderen gekant, terwijl na de val van Antwerpen een "minderwaardige perscampagne" wordt gevoerd tegenover de Vlamingen (262). Dit pessimisme roept echter felle reacties op en een halve maand later verschijnt in Het Vlaamsche Nieuws - waaraan A. Jacobs en A. Borms meewerken - een open brief waarin de Brusselse activist L. Delpire H. Plancquaert bezweert zijn pessimisme achterwege te laten. Voor L. Delpire klinkt dit alsof H. Plancquaert nu zelf zou erkennen dat al zijn offers en zijn strijd tot niets hebben gediend. Daarop doet hij een bombastisch klinkende oproep tot H. Plancquaert, "de telg uit Arteveldes land", opdat die niet zou versagen. Want, "Als God met ons is, wie zal ons weerstaan?" (263).
Intussen nemen de gebeurtenissen in Vlaanderen echter een wending

ten gunste van de pro-Duitse activisten. Op 3 maart verneemt de Hoogeschoolbond langs de pers om dat de Duitse overheid met ingang van het komend academiejaar de Gentse Rijksuniversiteit totaal vernederlandst zal heropenen. Daarop verspreidt de Hoogeschoolbond het Manifest van den Hoogeschoolbond, waarin gesteld wordt dat de Vlamingen de vernederlandsing in de gegeven omstandigheden aanvaarden als iets dat zij vroeger met zoveel klem eisten maar nooit verkregen. Samen met tientallen andere Vlaamse academici ondertekent H. Plancquaert dit manifest en wordt door die ondertekening automatisch lid van die Hoogeschoolbond (264). Die daad maakt van H. Plancquaert evenwel nog geen activist. Want als een jaar later-op 4 februari 1917- te Brussel de Vlaamsch-Nationale Landdag plaats heeft, is H. Plancquaert er niet onder de aanwezigen. En evenmin maakt hij deel uit van de Eerste Raad van Vlaanderen, die voortspruit uit genoemde landdag (265). Toch is het zeer waarschijnlijk dat de komende gebeurtenissen - o.a. de uitroeping van de Bestuurlijke Scheiding van Vlaanderen en Wallonië door de Raad van Vlaanderen op 21 maart 1917 (266) - H. Plancquaert ertoe bewegen nog in de loop van 1917 toe te treden tot het activisme (267). En zoals dadelijk zal blijken, plaatsen verscheidene daensisten samen met hem die stap - of die definitieve stap -.

Binnen de groep der Jong-Daensisten in het arrondissement Aalst ontwikkelt zich tussen 5 april en 15 november 1915 de trend tot deelneming aan de eerste vormen van het activisme. Tot einde 1916 zal het in Aalst echter om een bijna louter cultureel activisme gaan, al zijn er na 15 november 1915 beperkte contacten met de Jong-Vlaanderengroep van Gent. De opening van de vernederlandste Rijksuniversiteit te Gent en de evolutie in de gebeurtenissen, zoals wij die hierboven aanhaalden m.b.t. H. Plancquaert, roepen bij de aanvang van 1917 het werkelijke politieke activisme te Aalst in het leven. Dit leidt binnen de groep van Aalsterse daensisten tot een scheuring en tot een breuk met P. Daens : de Jong-Daensisten verlaten tijdelijk de daensistische partij te Aalst en treden in augustus 1917 openlijk en in groep toe tot het politieke activisme. In de dagen waarin de scheuring plaats heeft, hebben de Jong-Daensisten in Gent een onder-

had bijgebracht dat hij vocht tegen de overmacht én het ongeloof dat de traditionele vijanden van het Vlaamse volk nu plots het geweer van schouder zouden moeten veranderen, ook al zou dat laatst hun eigen belangen dienen. Daarenboven wordt hij vóór 1917 als potentieel activist sterk afgeremd door enkele militant anti-activistische Gentse vrienden als A. Sevens (271). In de periode 1916-1917 boekt het activisme echter een aantal opvallende resultaten, waarvoor H. Plancquaert niet ongevoelig kan blijven : de vernederlandsing van de Gentse Rijskuniversiteit, de Bestuurlijke Scheiding en tenslotte de uitroeping van de zelfstandigheid van Vlaanderen. In het licht van zijn eigen politiek verleden kunnen die resultaten bij hem slechts overkomen als een dwingend imperatief om zich volkomen in het activisme te engageren. "Aan Vlaanderen " schrijft hij later aan R. Vanderschelden, "konden opeens al zijn rechten gegeven worden." Daaraan op dat ogenblik niet rechtstreeks meehelpen om zodoende de voor de hand liggende opvolging van P. D. als parlementslid veilig te stellen, komt bij hem slechts als persoonlijke lafheid over (272). Dit persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef speelt overigens een zeer voorname rol in de beslissing van H. Plancquaert. "Men zou mij nu kunnen zeggen dat ik toch alles zelf zo heb gezocht.", stelt hij later als ontmoedigd balling, "Maar wie moest het dan doen? Zij die vrouw en kinderen hadden? 'k Heb drij jaren tegen mijn eigen gevochten: ten laatste wierd ik in mijn eigen ogen een lafaard; 'k moest, ik kon niet anders. En 't was o het op mij wachtte want weinige maanden nadien was reeds alles ten slechtste gekeerd." (273).

Zodra H. Plancquaert definitief voor het activisme gekozen heeft, wordt hij in die beweging de radicale eerste-planfiguur die hij vo dien in de daensistische beweging was geweest. In januari 1918 wo hij medestichter van de Nationalisten-Raad, de feitelijke omvormin van Jong-Vlaanderen tot politieke partij (274). Dat H. Plancquae toetreding tot Jong-Vlaanderen samenvalt met de poging om het activisme als politieke partij te institutionaliseren, ligt in de lijn zijn politiek verleden en zijn visie met betrekking tot de Vlaamse

Beweging : sinds 1888 heeft hij ondubbelzinnig gepleit en geageerd voor de omvorming van de Vlaamse Beweging tot een politieke partij en in 1917 blijft hij dezelfde opvatting verdedigen, terwijl hij later de snelle opgang van de frontpartij na W.O. I zal toeschrijven aan de politieke organisatie van de Vlaamse Beweging tijdens de oorlog (275). Daarenboven wordt de politieke-partijvorming binnen het activisme wellicht ongewild aangemoedigd door de Duitse overheid, die de Eerste Raad van Vlaanderen wil ontbinden en vervangen door een Tweede Raad van Vlaanderen, die zou gevormd worden na verkiezingen. Dat de Nationalisten-Raad begin 1918 de radicale activisten gaat groeperen, kan afgeleid worden uit het feit dat de minder radicale en/of unionistische activisten zoals R. Van Roy, P. Goossens e.a. enkele maanden later te Gent de Vlaamsch Nationale Partij (VNP) stichten als reactie op de toenemende invloed van de Nationalisten-Raad in het activisme (276).

De verkiezingen voor de (Tweede) Raad van Vlaanderen hebben plaats tussen 20 januari en 27 februari 1918. Het zijn eigenlijk eerder eenzijdige volksraadplegingen, waarbij 49.578 personen voor de activistische kandidaten stemmen en slechts 11 er tegen. De verkiezingen, die niet zonder incidenten en tegenmanifestaties verlopen, worden georganiseerd door de leden van de Eerste Raad van Vlaanderen en/of door de activistische Gouwraden - of provinciale kamers van de Raad van Vlaanderen -, die slechts bestaan in Oost- en West-Vlaanderen. Naar aanleiding van die verkiezingen worden G. Doussy, H. Plancquaert en enkele andere vooraanstaande activisten in de Gouwraden gecoöpteerd en belast met de organisatie van de verkiezingen waarbij per 50.000 inwoners een lid van de Raad van Vlaanderen zal verkozen worden. Tenslotte wordt de Tweede Raad van Vlaanderen samengesteld uit 94 verkozen leden, onder wie de daensisten A. Van den Bruele (voor Oost-Vlaandern) en G. Doussy en H. Plancquaert (voor West-Vlaanderen) (277). Gelijktijdig worden ook de nieuwe Gouwraden verkozen voor alle nederlandstalige provinciën. In de Gouwraad West-Vlaanderen zijn zeven van de tweeëntwintig leden daensistische

militanten.
Terwijl de door de Eerste Raad van Vlaanderen verkozen executieve Commissie van Gevolmachtigden gewoon blijft verderwerken, wordt dus de Tweede Raad van Vlaanderen verkozen als een soort Vlaams Parlement. Die Tweede Raad van Vlaanderen komt op 9 maart voor het eerst samen, bekrachtigt de "verkiezingen" en stelt zijn bureau samen. H. Plancquaert wordt onder-voorzitter van de Raad in een bestuur, waarin de invloed van Jong-Vlaanderen overwegend is (278). Tijdens de eerstvolgende paar maanden zal de inbreng en de invloed van H.Plancquaert in de te Brussel vergaderende Raad eerder beperkt zijn. Maar zoals wij verderop zullen beschrijven, speelt hij er van de zomer van 1918 tot aan de Wapenstilstand in november een steeds omvangrijker wordende rol.
Op 22 februari 1918 laat P. Daens zich pessimistisch uit over het "Arm Vlaanderen", waarin zijns inziens na de wereldoorlog alles zal te herdoen vallen waarvoor zo hard is gestreden. "Als gij zult terugkeren, diegenen van U die zullen terugkeren,", schrijft hij, "zal het zijn om dieper en dieper in wildheid en ellende te vervallen, gij en uw kinderen ?". Daarop wordt hij echter in de Aalsterse activistische pers de les gelezen door "Democraat" - A.Van den Bruele ? -, die stelt dat P. Daens toch zou moeten inzien dat de maatregelen genomen door de Raad van Vlaanderen veel goeds beloven voor de na-oorlogse periode : zuiver algemeen stemrecht, kosteloze leerplicht, vermindering van de arbeidstijd, ouderdomspensioenen enz. (279). Ook H. Plancquaert, die in die periode vaak in het arrondissement Aalst spreekt op activistische meetings, wordt in diezelfde activistische pers de les gelezen. Echter om heel andere redenen, nl. omdat zijn taal als spreker te "literair onzuiver" is... (280). En als P. Daens op 26 maart 1918 overlijdt en in diezelfde pers met piëteit herdacht wordt als "een der beste en trouwste zonen van Vlaanderen", kan men daar toch niet nalaten op te merken dat hij "in het laatste stadium zijns levens nog niet het haantje vooruit scheen bij de nieuwere Vlaamsche gedachte"(281).

De begrafenis van P. Daens groeit uit tot een politieke gebeurtenis. J. De Neve, O. Caudron, De Brabanter, R. Eeman spreken redevoeringen uit als vertegenwoordigers van de daensistische partij van het arrondissement Aalst. Na hen neemt H. Plancquaert het woord in eigen naam. Zijn rede is een vervlechting van piëteitsvolle herinnering en politieke wrok. Met geen woord zalft of vergoelijkt hij de wonden van het verleden, doch wijst de conservatieve katholieken scherp terecht om de wijze waarop zij de familie van A. en P. Daens hebben vervolgd. Tenslotte betrekt hij Pieters aan het front vermiste zoon Franz in zijn scherp anti-Belgisch requisitoir : "Hoe graag en met hoeveel meer weemoed nog zouden wij bloemen strooien indien hier nog een derde graf ons aan een duurbaren vriend herinnerde.(...) Hier ligt hij niet doch ginder ver in't Westen waar hij met zoveel honderden andere Vlamingen sterven moest voor een gevloekten staat"(282) In feite brengt H. Plancquaert met die rede de uit elkaar gegroeide passieve en activistische daensisten opnieuw dichter bij elkaar rondom zijn persoon (283). Hij sluit in diezelfde rede ook definitief de periode van het daensisme af en kondigt tegelijk een nieuwe episode van de daensistische beweging aan, waarvan hijzelf evenwel tien jaar lang slechts de geïnteresseerde buitenstander zal kunnen zijn. Op 16 maart 1918 besluit de bezettende overheid het gemeentebestuur van Gent te ontbinden en laat burgemeester Braun en schepen De Weert naar Duitsland voeren. De ontbinding van het Gentse gemeentebestuur gebeurt zonder enige ruggespraak met de (Tweede) Raad van Vlaanderen. Wellicht werd tot die ontbinding reeds besloten door de Eerste Raad van Vlaanderen, die zodoende inging op de eis die reeds op 7 december 1914 was geformuleerd door de toen nog beperkte groep van Jong-Vlaanderen. Op 30 maart 1918 wordt de verzamelde gemeenteraad van Gent officieel in kennis gesteld van de ontslagen en van de benoeming van Dr. Künzer, onderburgemeester van de stad Posen, tot commissaris-burgemeester van Gent (284). Op 16 april 1918 worden vijf nieuwe schepenen aangesteld. Onder hen bevindt zich H. Plancquaert. H. Plancquaert wordt zo schepen van cultuur en van betwiste zaken en voorzitter van de "Commissie tot nazicht der rekeningen voor militai-

re rekwisities"(285). Over de werkelijke draagwijdte van H. Plancquaerts mandaat en over de wijze waarop hij dit mandaat uitoefent, is vrijwel niets gekend (286), tenzij wat blijkt uit de summiere en prozaïsche beschrijving die hij zelf later hierover zal geven : "Ik was schepen van het contentieux, de processen der stad, maar had ook toezicht over de zekere magazijnen van levenswaren en heb er gebruik van gemaakt om arme en zieke menschen suiker en kruidenierswaren te doen geven. Ik vermoedde dat alles niet juist ging in die zaak, doch ik heb niets kunnen ontdekken. Er lagen dan veel waren opeengestapeld die men maar mildelijk aan behoeftigen en zieken had kunnen geven doch ik denk dat ze elders gingen. Ik heb ook aan de lagere beamten veel kleederen bezorgd. Er was daar een groot magazijn van kleederen voor de beamten en deze kleederen werden te veel gespaard. Waartoe dienden ze als ze daar in 't magazijn opgestapeld bleven ? Er was een tweede geheim magazijn, onbekend aan den Duitschen burgemeester, doch ik heb dat nooit aan de Duitschers verklapt omdat het in 't belang was van het personeel der stad en altijd dezen die dat magazijn eerlijk hebben bestuurd, aangezet zoveel mogelijk de kleederen aan de beamten uit de deelen wijl ze met in magazijn te liggen [zij] toch [toch] niets dienden. De beamten hebben het dan buiten mijn weten zelfve aan den burgemeester verklapt uit vrees van gestraft te worden. Van mij heeft hij er geen woord van vernomen" (287). Als waarnemend burgemeester bekrachtigt hij b.v. op 1 juli 1918 het ontslag van Achilles Mussche als onderwijzer van de stadsscholen, maar het is verder niet bekend hoe lang en voor welke taken hij als waarnemend burgemeester optreedt (288). H. Plancquaert blijft te Gent alleszins tot 6 november 1918 en op 9 november zal E. Anseele het bestuur van de stad in handen nemen (289).

In de Tweede Raad van Vlaanderen behoort H. Plancquaert van meetaf tot de radicale anti-Belgische groep die de naam België wil zien verdwijnen en zich kant tegen een personele unie met Wallonië (290). Van een uitgesproken vriendelijkheid tegenover de Duitsers is bij H. Plancquaert aanvankelijk geen sprake. Als de Raad na een weken-

lange onderbreking (291) in juni 1918 opnieuw regelmatig vergadert, toont H. Plancquaert zich steeds duidelijker geneigd tot een gematigd duitsgezinde opstelling. Hij verhoopt een Duitse overwinning of alleszins een vrede-door-vergelijk, waarbij Duitsland een sterke positie zou innemen, die de activisten zou toelaten met hun steun op de vredesconferentie de meest gunstige oplossing voor Vlaanderen af te dwingen (292). Tussen 14 en 16 augustus 1918 bezoekt H. Plancquaert, samen met A. Borms en H. Van der Spurt en op uitnodiging van de Duitse generaal Ludendorff, het front bij Passendale. Namens die delegatie brengt A. Borms in de Raad van 16 augustus 1918 verslag uit over die reis. Uit het verslag komt de afschuw voor de oorlog en het snakken naar vrede naar voren, maar het vertrouwen in een voor Vlaanderen gunstige afloop van de oorlog en een vriendelijke opstelling tegenover Duitsland haalt uiteindelijk toch de bovenhand: "Dat zien Mijnheeren, doet U in de eerste plaats den oorlog nog meer verafschuwen en snakken naar vrede. Maar dat zien dat geeft U ook de macht, dat geeft U ook het vertrouwen in dezen op wiens arm wij leunen." Als H.-D. Kommaerts hem onderbreekt met de woorden "Zeg dat in Berlijn.", besluit hij dat zonder dit vertrouwen alles wat de activisten doen op los zand gebouwd is (293). Enkele weken later zal echter reeds blijken dat het vertrouwen in Duitsland en zodoende in een goede afloop van de Vlaamse Kwestie geen echte grond meer heeft en dat de Duitse overheid de wensen van de Raad niet (meer) voor werkelijkheid neemt. Daarom neemt de Tweede Raad van Vlaanderen op 24 september 1918 officieel ontslag (294). Een merkwaardige bijzonderheid m.b.t. H. Plancquaerts betrekkelijk duitsgezinde opstelling in de Tweede Raad van Vlaanderen is het feit dat H. Plancquaert uitgerekend niet aan het woord komt in de belangwekkende zitting van 25 juli 1918, waarin de radicale en pro-Duitse leden van de Raad in botsing komen met de unionisten en de Groot-Nederlanders in de Raad. H. Plancquaert zit die vrij bewogen vergadering immers zelf voor. Aanleiding tot de confrontatie in de Raad is de bespreking van de rede van Rijkskanselier Von Hertling, die duidelijk had laten doorschemeren dat Duitsland bij de vredesconferentie België als een

hersteld geheel zou beschouwen, zodat van de zelfstandigheid van Vlaanderen geen sprake meer kan zijn en een deel der activisten zich gecompromitteerd voelen om hun publiek geuit vertrouwen in de Duitse overheid (295).

Een geladen thema voor de leden van de Raad van Vlaanderen tegenover hun achterban is uiteraard de zaak der Belgische krijgsgevangenen en opgeëisten. In de loop van 1917 bereikt de Raad van Vlaanderen met de Duitse overheid een virtueel accoord tot vrijlating van de Vlaamse krijgsgevangenen en opgeëisten. H. Plancquaert organiseert daarom samen met A. D'Haese in het arrondissement Aalst enkele activistische meetings waarop dit accoord enthoesiast wordt ontvangen. Als generaal Ludendorff daarop echter weigert de krijgsgevangenen en opgeëisten te laten terugkeren, slaat het enthousiasme om in afkeer en richt zich tegen de activisten(296). Het bezoek dat H. Plancquaert en A. Van Roy op 11 juli 1918 brengen aan de Belgische krijgsgevangen te Göttingen is slechts een pleister op die wonde (297).

De activiteit van H. Plancquaert in de Tweede Raad van Vlaanderen beperkt zich inmiddels niet tot de politiek-institutionele problemen en tot het aannemen van standpunten in de verhouding tussen de Raad en de Duitse bezetter. In de zitting van de Raad van 6 en 7 juni ontwikkelt hij een uitvoerig voorstel tot hervorming van de wet op de arbeidsongevallen, waarin hij vooraf een vergelijking maakt tussen de verschillende vigerende stelsels in Duitsland, Italië, Noorwegen, Engeland, Frankrijk en Zwitserland. Opvallend in zijn voorstel is de thesis dat het bewijs van de verantwoordelijkheid en de fout van de werkgever voortaan niet moet geleverd worden door de werknemer zelf. Aansluitend bij genoemd voorstel pleit hij ook voor een strenger toezicht op de toekenning van licenties aan de mijnbouwondernemers (298). Half oktober 1918 krijgt H. Plancquaert de meerderheid van de Raad langs zijn kant als hij het maandenlang door zijn collega-zaakgelastigde H.-D. Mommaerts voorbereide voorstel van pachtverordening contesteert met het argument dat de voorziene opzegtermijnen voor landbouwpachten ten minste negen jaar - i.p.v. drie

jaar in het voorstel-Mommaerts - moeten bedragen om zodoende de pachters afdoende te kunnen beschermen tegen de willekeur van hun verpachters (299).

De Commissie van Zaakgelastigden wordt de voorlaatste akte van het activisme. Die Commissie volgt de op 16 augustus door de Raad van Vlaanderen ontbonden en tenslotte op 22 augustus 1918 afgetreden Commissie van Gevolmachtigden op. De Commissie van Zaakgelastigden is - in tegenstelling tot de Commissie van Gevolmachtigden - geen orgaan van de Raad van Vlaanderen, doch een "Beirat", een adviesorgaan dat het recht krijgt gehoord te worden in alle belangrijke bestuursaangelegenheden m.b.t. Vlaanderen. De Commissie van Zaakgelastigden komt op 1 oktober een eerste maal in zitting samen en bestaat op dat ogenblik uit 9 leden. Van 4 oktober af wordt de Commissie uitgebreid tot 12 leden. Onder de laatste drie toetredenden behoort H. Plancquaert, zaakgelastigde voor Binnenlandse Zaken. Wegens de evolutie der oorlogsgebeurtenissen kan de Commissie slechts beperkte resultaten overleggen, al vergadert zij naar het einde van de oorlog toe vrijwel elke dag. Officieel vergadert die Commissie tot 3 november 1918, in werkelijkheid heeft de laatste vergadering echter plaats op 9 november (300). H. Plancquaert woont de laatste vergaderingen niet meer bij, vermits hij op 6 november is afgereisd naar het Duitse Bad Salzuflen om daar de opvang van de honderden vluchtende activisten te gaan regelen (301). Begin december verlaat hij Bad Salzuflen en reist naar Nederland om zich daar te kunnen voegen bij de zich tot Vlaamsch Nationaal Comité hergroeperende activisten (302). Tot april 1919 verblijft hij in Haarlem en werkt er op een advocatenbureau. In mei 1919 verblijft hij wellicht zeer tijdelijk in Den Haag, waar hij mede-ondertekenaar wordt van het door het Vlaamsch Nationaal Comité aan President Wilson en de Parijse Vredesconferentie gezonden activistisch document Pro Flandria Servanda, de laatste akte van het activisme (303).

Nadien keert H. Plancquaert terug naar Haarlem, waar hij in de herfst van 1919 de idee opvat om zich in Sluis te gaan vestigen, "liefst bij Protestanten", vermits hij de indruk heeft dat de katholieke priesters reeds te zijnen nadele zijn tussengekomen op de plaat

waar hij zich bevindt (304). Uiteindelijk reist hij niet naar Sluis, doch naar Göttingen, waar hij verblijft tot juli 1920 en tenslotte naar Tettnang-aan-de-Bodensee, waar hij zal verblijven tot bij zijn definitieve terugkeer naar Vlaanderen in ~~1921~~ 1924 (305). Inmiddels hebben in Vlaanderen opstootjes en plunderingen van woningen van activisten plaats. Ook in Gent. Maar H. Plancquaerts woning blijft er onaangeroerd (306). Toch zal de nasleep van die repressie voor H. Plancquaert bijzonder zware gevolgen hebben. Op 28 februari 1920 wordt hij door het Assisenhof van Brabant bij verstek ter dood veroordeeld (307). Daarenboven moet hij solidair met zes andere veroordeelde activisten een som van 300.000 fr. morele schadevergoeding aan de Belgische staat betalen. Omdat de vijf mede-veroordeelden onvermogend zijn, wordt de ganse som van H. Plancquaert gevorderd. Ondanks het feit dat de schuld-som volledig kan verworven worden uit de pachtopbrengsten van H. Plancquaerts onroerend bezit en uit de sekwestratie van zijn roerende middelen, worden tussen 28 februari en 13 maart 1924 al de -omvangrijke- onroerende goederen van H. Plancquaert gerechtelijk verkocht (308). Al bij al heeft H. Plancquaert aan het activisme een zeer zware prijs betaald, zowel materieel als geestelijk. Hij verliest al zijn persoonlijke goederen, mist de opvolging van P. Daens als parlementslid en wordt totaal buiten spel geplaatst in de na-oorlogse daensistische beweging, precies op een ogenblik waarop hij de enige resterende eerste-planfiguur van het eerste uur is én de persoonlijkheid omheen wie allen die na 1919 de daensistische beweging zullen beheersen bereid zijn zich te verenigen (309). Tussen 1919 en 1929 zal blijken hoe moeilijk H. Plancquaert zich kan inpassen in zijn rol van buitenstaander. En als hij in 1929 tenslotte in Vlaanderen terugkeert, liggen de politieke kaarten hier zo geheel anders t.o.v. de periode 1893-1914, dat H. Plancquaert nooit meer zijn draai zal vinden in de beweging en blijft verder leven met het verleden, d.w.z. met de herinneringen, de politieke klemtonen en de strijdmethodes uit de op zijn minst opwindende eerste twintig jaar daensistische strijd.

c. De katholieke tegenstander

De dood van A. Daens, de actualisering van de Vlaamse Kwestie, de organisatorische crisis en de electorale verzwakking van de daensistische beweging zijn tussen 1907 en 1911 zoveel factoren die ertoe bijdragen dat de katholieke gemeenschap zich tegenover de daensisten eerder als een onverschillig buitenstaander dan als een militante tegenstander is gaan opstellen. Het katholieke Le Bien Public te Gent beschrijft die toestand in 1910 gevat en met de ogen van de zelfverzekerde overwinnaar : de"neo-democraten" zijn nog altijd niet onder de katholieke vlag, waardoor ze tot onmacht veroordeeld zijn; het is nochtans zo dat de linkerzijde op hen niet meer moet rekenen en bij een nieuwe schooloorlog zal P. Daens het godsdienstonderwijs verdedigen (310).

Maar net op het punt waar de katholieken hun verwachting bevestigd zien, komt het keerpunt : P. Daens leunt in 1911 n.a.v. de schoolwet met zijn daensisme heel dicht bij de rechterzijde aan, doch roept hierdoor het sluimerend plancquaertisme wakker en doet onbewust de daensistische beweging uit haar crisis treden.

Meteen wordt echter ook het anti-daensisme tot nieuw leven geroepen. De plancquaertistische reflex op de schoolwet van 1911, het inspelen door H. Plancquaert op de betogingen van de linkerzijde m.b.t. het Zuiver Algemeen Stemrecht en de moeilijkheden bij de poll-verrichting te Aalst in 1912 bieden de anti-daensistische pers nieuwe wapens en vooral een nieuw motief tot handelen. In Aalst staan de daensisten hierdoor opnieuw bloot aan de bekamping door leken én geestelijkheid. Maar vooral in Brugge roept de electorale opgang van F. Fonteyne een genadeloze bekamping door de katholieken op. Rondom de priesterfiguur concentreert zich zowel een enthousiaste aanhang als een onvoorwaardelijke tegenstand. In die tegenstand biedt de bisschop via de preekstoelen der kerken logistieke steun aan de katholieke politici, onder wie enkelen intussen hun derde en laatste poging zullen ondernemen om de daensisten langs de weg der onderhandelingen

in de katholieke partij te integreren (311). Zo'n poging is in 1912 echter volkomen kansloos omdat de daensisten thans, in tegenstelling tot vijftien jaar voordien, zelfs niet meer bereid zijn de voorstellen in overweging te nemen. Het ontgaat de katholieken intussen ook niet dat de daensistische beweging opnieuw een organisatorische bloei kent en een goede kans maakt om H. Plancquaert in 1914 te Aalst te laten verkiezen als derde daensistisch kamerlid, zodat de beweging na twintig jaar moeizame strijd wel eens haar doorbraak zou kunnen afdwingen. Daarom wordt H. Plancquaert maandenlang het mikpunt van de katholieke-perscampagne in Aalst. Toch blijft de heftigheid van die campagne binnen zekere perken van fatsoen (312). Het anti-daensisme blijkt immers maar echt denigrerend te worden zodra een priester plaatsneemt in de spits van de daensistische beweging, niet het minst omdat de kerkelijke overheid zich dan telkens tegen die priester keert.
Zodra H. Plancquaert de onbetwiste leider van de beweging wordt, moet anderzijds vanuit de daensistische hoek geen enkel gebaar van verzoenlijkheid en tegemoetkoming tegenover de katholieken meer verwacht worden. Mede hierdoor handelen de twee daensistische volksvertegenwoordigers in eenklank met de door het plancquaertisme beheerste beweging als zij in 1914 hun houding moeten bepalen tegenover een ontwerp van nieuwe schoolwet en zij zonder meer de kant van de linkerzijde kiezen. Is 1914 het laatste bedrijf van het anti-daensisme bij de katholieken en bij weeromstuit van het anti-katholicisme bij de daensisten, het anti-katholicisme zal in H. Plancquaert potentieel aanwezig blijven tot aan zijn dood.

d. De niet-onverschillige linkerzijde.

In de loop van 1911-1912 neemt H. Plancquaert in zijn opiniërende artikels enkele malen de verdediging op van de linkerzijde tegen-

over de katholieken (313). Toch voelt H. Plancquaert zich na de moeilijkheden tussen de Gentse socialisten en De Vlaamsche Bloklijst in 1911 bedrogen in zijn verwachtingen tegenover de socialisten (314). Na 1912 ebt ook zijn sympathie voor de liberalen verder weg omdat de liberalen al evenmin als de socialisten bereid zijn mee te werken aan de oplossing van de Vlaamse Kwestie. "'t Is droef maar 't is zo.", schrijft hij, "De kopstukken van liberalen en socialisten verfoeien en haten het Vlaamse volk" (315). Voor H. Plancquaert geldt geen onderscheid tussen de sociale strijd en de vlaamsgezinde strijd. Daarom verdraagt hij de vijandige onverschilligheid tegenover de Vlaamse Kwestie vanwege linkerzijde-figuren als E. Anseele(316) steeds minder naarmate die Vlaamse Kwestie een steeds breder politieke bedding krijgt.

De socialisten van hun kant, overigens duidelijk aanvoelend dat geen onder de daensistische eerste-planfiguren dichter bij hen staat dan H. Plancquaert, kunnen evenmin H. Plancquaerts gedachtengang m.b.t. de Vlaamse Kwestie waarderen dan H. Plancquaert de hunne kan waarderen. Het Antwerpse socialistische De Werker treedt graag in H. Plancquaerts mening "dat de Kerk en de feodale heren samen het volk verknechten, zodat een Vlaming die zijn volk bemint geen katholiek meer kan zijn." Maar het blad pikt het niet dat de oplossing van de Vlaamse Kwestie hieraan verhelpen zal, omdat, naar de mening van het blad, "de taalkwestie geen oorzaak dier toestanden is, wel een gevolg van en anders niet". Tenslotte stelt De Werker vast dat H. Plancquaert tot machteloosheid gedoemd blijft zolang hij niet toetreedt tot het socialisme (317). Het socialistisch blad gaat er daarbij blijkbaar van uit dat een gemeenschappelijk anti-katholicisme voldoende is voor zo'n toetreding, die op dat ogenblik H. Plancquaert meer dan ooit zou plaatsen tegenover de onmogelijke keuze tussen de vlaamsgezinde strijd en de sociale strijd, tussen een klasse-partij en een klassenoverschrijdende partij (318). Dat H. Plancquaerts politieke positie tegen Wereldoorlog I het uitzicht van machteloosheid biedt, kan anderzijds niet ontkend worden. Maar die machteloosheid zou o.i. niet weggenomen worden door een toetre-

ding tot een of andere grote politieke familie zoals de socialisten. Die machteloosheid ontstaat bij H. Plancquaert omdat hij om te kunnen slagen precies die verworven ruimte nodig heeft die hij zelf nog moeizaam helpt verwerven, n.l. een op brede politieke basis georganiseerde Vlaamse Beweging.

HOOFDSTUK 4

D E O V E R L E V I N G V A N D E D A E N S I S T I S C H E B E W E G I N G

(1919 - 1936)

a. De daensistische beweging schakelt zich geleidelijk doch ongelijkmatig in in het vlaams-nationalisme.

Zoals wij het reeds eerder formuleerden, kent de Belgische gemeenschap in 1919 een sociaal-politiek keerpunt. De onmiddellijk na Wereldoorlog I doorgevoerde of in uitzicht gestelde sociaal-politieke wijzigingen zijn substantieel. Maar ook de herverdeling van de partij-politieke kaart is substantieel. De traditionele politieke families van katholieken, socialisten & liberalen gaan qua reële macht en numerieke sterkte in een evenwichtiger verhouding tot elkaar leven. Daarnaast dient zich met het vlaams-nationalisme/frontisme een nieuwe en meteen belangrijke politieke familie aan. Verzamelden de vlaamsgezinden zich tussen 1910 en 1914 voornamelijk in de daensistische beweging enerzijds en in de drukkingsgroepen rondom de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit anderzijds, na Wereldoorlog I polariseert de politiek-militante vlaamsgezindheid zich rondom het populaire Vlaamsche Front - of frontpartij - (319).

Om de populariteit en polariserende werking te kunnen omzetten in werkelijke politieke macht, heeft de frontpartij - behalve haar "godsvrede-principe" van samengaan van gelovigen en ongelovigen - de loyale medewerking nodig van de daensistische beweging met haar uitgebouwde structuren van partij-werking, vakbonden en sociale organisaties, haar gevuld kader van militanten en haar groeiende invloed op gemeentelijk politiek vlak. Van haar kant heeft de daensistische beweging in de nieuwe constellatie de frontpartij nodig wil ze overleven. Beide zijn immers op hetzelfde vlaamsgezinde kiezerspubliek aangewezen. Talrijke werklieden hebben de daensistische beweging reeds verlaten en zijn overgestapt in de BWP. Een ander gedeelte van de aanhang integreert zich langzaam in de katholieke partij, waar de syndicale vleugel na de oprichting van het ACW steeds meer aan invloed wint, zodat de conservatieve katholieke partij van vóór Wereldoorlog I een voltooid verleden wordt. Bij weeromstuit veroorzaakt de polarisatie rondom de Vlaamse Kwestie de overstap van een aantal vlaamsvoelenden uit de katholieke middens naar de frontpartij en/of het vlaams-nationalisme. Nu P. Daens, F. Fonteyne, G. Doussy, B. Minnebo, K. Wockers, H. Plancquaert en A. Van den Bruele er niet meer bij horen of weldra definitief uit de beweging zullen verdwijnen, treedt ook een andere generatie daensisten naar voren : jonge vlaamsgezinden die de bijwijlen heroïsche en geladen anti-katholieke strijd niet of nauwelijks hebben gekend, die t.o.v. de vorige generatie daensisten anders zijn door afkomst en ervaring, die niet meer hoeven te vechten voor Zuiver Algemeen Stemrecht, Evenredige Verdeling en verplichtend onderwijs, die vóór alles denken en handelen vanuit een vlaamsgezinde reflex (320). Stoelt het Vlaamsche Front zich op een duidelijk beperkter sociaal programma dan de vooroorlogse daensistische beweging dat deed (321), toch stromen enkele kenschetsende daensistische strijdpunten daarin vrijelijk door, b.v. de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit, de vernederlandsing van het hele onderwijs en het openbare leven in Vlaanderen, het anti-militarisme.

Binnen de zich snel ontwikkelende en aftekenende vlaams-nationale familie zijn de daensisten zich daarenboven bewust van hun specifieke

verantwoordelijkheid het bindteken te zijn tussen de elkaar wantrouwende oud-activisten en fronters enerzijds en gelovigen en niet-gelovigen anderzijds. M.b.t. dat laatste dient echter meteen opgemerkt dat het Vlaamsche Front spoedig als overwegend katholiek zal naar voren treden, niet het minst door de aanwezigheid van een groeiend aantal katholieken en de afwezigheid van iemand als H. Plancquaert en door het voorzichtig terzijde schuiven van de anti-katholieke plancquaertistische aanhang (322). Tenslotte zal ook het gemeenschappelijk strijdpunt "amnestie" haast zeker een samenhoudende kracht betekenen.

Geplaatst tussen het coöperatief blok van katholieke sociaal-politieke en sociaal-culturele organisaties - ACW, KAJ, Christ. Mutualiteiten, Boerenbond - en de steeds machtiger wordende koepel van socialistische organisaties, hebben de daensistische sociale organisaties en vakbonden geen overlevingskans als zij niet operationeel kunnen zijn in het kader van een politieke formatie - de frontpartij -, zoals die zal naar voren komen uit de verkiezingen van 1919, de eerste na Wereldoorlog I. Haast zeker hebben de spilfiguren van de daensistische sociale organisaties zoals J. De Neve en R. Vanderschelden dat meteen begrepen en zijn zij er zodoende in geslaagd hun organisaties te laten overleven dank zij de dienstbaarheid aan het politieke vlaams-nationalisme/frontisme.

Electoraal is de spontane neiging tot samenwerking tussen daensisten en fronters meteen lonend. In Aalst behaalt de fronter H. Borginon in 1919, naast de daensist K.-L. Van Opdenbosch, een kamerzetel en in Gent wordt de vrijzinnige fronter B. Maes kamerlid dank zij de stemmen van de plancquaertistische aanhang van vóór 1914. In het arrondissement Brussel wordt de latere VNV-leider G. De Clercq in 1919 verkozen dank zij de jaren voordien door A. Daens en F. Lambrecht uitgebouwde daensistische aanhang (323). Als daensisten en frontvlaams-nationalisten in 1921 in Aalst zonder accoord naar de verkiezingen toegaan, verliezen beide groepen er hun zetel.

Tegenover de wederzijds aangevoelde noodzaak van samenwerking staat echter van meetaf een wantrouwen dat vooral langs daensistische zijde

nooit volledig zal onderdrukt worden en tussen 1933 en 1936 mede aan de basis zal liggen van het open conflict tussen het VNV en een aantal daensistische kernen in de arrondissementen Aalst en Kortrijk. Bij dit conflict zullen de dissidente daensisten en de in het VNV geïntegreerde daensisten elkaar "veel pijn doen" (324). Daarenboven zal dit conflict leiden tot het feitelijk einde van de daensistische beweging (325).

De voornaamste uitingen van wederzijds wantrouwen graviteren rondom de figuur van H. Plancquaert en diens rechtstreekse aanhang. Het plancquaertistisch anti-katholicisme van voor Wereldoorlog I en erna is een hinder voor het pragmatisme waarmee gepoogd wordt een ruime politieke beweging te organiseren rondom de Vlaamse Kwestie. Om die reden zal de anti-katholieke aanhang van H. Plancquaert te Aalst in 1919 omzichtig moeten weggehouden worden van het roer. Om diezelfde reden zal men ook jarenlang H. Plancquaerts vanuit Tettnang ingezonden artikelen voor de daensistische pers moeten weren of censureren (326). Overigens zal H. Plancquaert in de komende jaren vanuit zijn ballingschap elke gelegenheid die zich hiertoe leent aangrijpen om te waarschuwen tegen de katholieke fronters, tegen de katholieken in het algemeen, tegen het sociaal onverschillig flamingantisme en tegen de gedachte om de daensistische beweging als autonome politieke partij op te geven (327). H. Plancquaert heeft geen principiële bezwaren tegen de samenwerking tussen fronters en daensisten, al waarschuwt hij ervoor dat het aandeel van de katholieke fronters wel eens een terugkeer naar de vooroorlogse katholieke opvattingen zou kunnen betekenen. Daarenboven moet de zelfstandigheid van dd daensistische partijen behouden blijven. De daensistische beweging, zo stelt hij, heeft als kleine partij een middenfunctie te vervullen tussen de katholieken, de socialisten, de liberalen en de vlaams-nationalisten/fronters in. Met deze laatsten moet samengewerkt worden, zonder dat dit tot versmelting van beide groepen leidt (328). In de verderzetting van een autonome daensistische beweging ziet H. Plancquaert ook de gevolgtrekking van het verleden. Als de daensisten niet radicaal doorzetten en teveel stemmen en een goede verstandhouding met anderen zoeken, schrijft hij omstreeks de

oprichting van de frontpartij in 1919, dan was het destijds niet nodig geweest een andere partij te stichten (329).
In West-Vlaanderen weigeren de fronters onder de druk van A. De Beuckelaere en J. Van Severen samen te werken met de daensistische aanhang van H. Plancquaert in het Kortrijkse, omdat die aanhang er beschouwd wordt als een samenraapsel van kleine zelfstandigen, landbouwers en werklieden (330). Toch zal die houding niet kunnen beletten dat in het arrondissement Kortrijk van meetaf wordt samengewerkt onder daensisten en fronters, rondom de figuur van R. Vanderschelden, een vooraanstaand daensist én fronter, terwijl het precies de "niet-frontistische" vlaams-nationalisten zullen zijn die zich het langste zullen laten pramen om met R. Vanderschelden samen te werken (331). Anderzijds zullen een aantal uitgesproken plancquaertisten - als G. Buysschaert, E. Delwante en G. Doussy - er geringe steun bieden aan R. Vanderschelden. Een en ander veroorzaakt uiteraard dat de daensistische sociale organisaties er - in tegenstelling tot de situatie te Aalst - bestendig een bron van interne moeilijkheden en chronische financiële zorgen zullen vormen (332).
Ondanks het niet moeiteloos opgeheven wantrouwen slaagt men er in het belangrijke arrondissement Aalst vrij gemakkelijk in een gemeenschappelijke lijst over te leggen in het vooruitzicht van de verkiezingen van 16 november 1919. De zwaarste opdracht wordt echter het aanduiden van een lijstaanvoerder. Het arrondissement Aalst mist nu duidelijk de aanwezigheid van H. Plancquaert. De aanduiding van K.-L. Van Opdenbosch wordt als een tijdelijke maatregel beschouwd, vermits in 1919 nog op de spoedige terugkeer van H. Plancquaert kan worden gehoopt (333). De aanduiding van K.-L. Van Opdenbosch - wonend in Berchem-Oudenaarde - zal later door de daensistische militanten als een vergissing beschouwd worden omdat die als volksvertegenwoordiger en organisator de verwachtingen niet zal waar maken (334). Vóór zijn verkiezing te Aalst werkte K.-L. Van Opdenbosch sinds vijftien jaar mee aan de daensistische pers (Klokke Roeland, De Volkseeuw,

De Vrije Klok, 't Vrije Woord). Zijn komst te Aalst stuit op geen echt verzet in eigen rangen, wel op een zeker gestommel, dat toch voldoende luid klinkt om bij de tegenstander te kunnen doordringen (335). Meer verzet is er echter tegen de tweede effectieve kandidaat en fronter R. Borginon. Dat verzet is gemotiveerd door de eerder conservatief-katholieke afkomst van R. Borginon en komt eerst echt tot uiting als R. Borginon naast K.-L. Van Opdenbosch wordt verkozen. Op een bepaald ogenblik hangt het ontslag van de pas verkozen R. Borginon zelfs in de lucht, maar het is de daensist J. De Neve - die R. Borginons plaatsvervanger is - die ervoor zorgt dat de fronters met R. Borginon hun verkozene te Aalst behouden (336). De gezamenlijke lijst daensisten-fronters behaalt 24,24% van de stemmen. Hiermee blijft men nagenoeg 4% onder het peil van de zuiver daensistische lijst van 1914. Toch overtreft het resultaat van 1919 ruimschoots de verwachtingen (337). Voor het eerst hebben de socialisten nu een verkozene te Aalst, terwijl de liberalen er hun kamerzetel verliezen.

In de overige traditionele daensistische arrondissementen is er minder reden tot tevredenheid. In Brussel en Dendermonde behalen de afzonderlijk optredende daensistische lijsten respectievelijk 0,23 % en 1,67 % van de stemmen. In Gent, waar de daensisten en de fronters samen optreden, wordt een fronter verkozen en behaalt de lijst 4,79 % van de stemmen. In Kortrijk leidt R. Vanderschelden de gezamenlijke lijst van daensisten en fronters en behaalt 1,89 % van de stemmen. In Brugge - waar inmiddels B. Minnebo is overleden - leidt F. Fonteyne de afzonderlijk optredende lijst en behaalt 10,90 % van de stemmen. F. Fonteyne krijgt de hulp van L. Du Catillon. Het optreden van die beide eerste-planfiguren uit de eerste jaren van de beweging ontgoochelt de vlaamsgezinde daensisten echter diep. Zowel F. Fonteyne als L. Du Catillon zijn na Wereldoorlog I het Belgisch-nationalisme ingestapt en F. Fonteyne keert zich in de aanloop naar de verkiezingen in ongenuanceerde bewoordingen tegen de activisten en tegen de eis tot vernederlandsing van de Gentse Rijks-

universiteit (338). Na die verkiezingen verdwijnen zowel F. Fonteyne als L. Du Catillon volledig uit de beweging. C. Moeyaert zet de strijd verder in Brugge en zal erin slagen de daensistische beweging nog een aantal jaren autonoom te laten verder leven.
C. Moeyaert, lijdend aan een hartkwaal en vrijwel alleenstaand als eerste-planfiguur, staakt zijn politieke actie in 1927 . Meteen gaat de langzaam krimpende aanhang er geheel over naar de socialistische partij (339).
Een en ander laat ons ertoe besluiten dat de daensistische beweging het keerpunt van 1919 in de sociaal-politieke verhoudingen in België slechts in Aalst vlot overbrugt en op nationaal vlak geen medespeler meer is, maar een actieve toeschouwer die stelselmatig de autonomie moet prijsgeven van de tussen 1912 en 1914 zo beloftevol heropgebouwde structuren en organisaties . Eigenlijk kunnen die structuren niet ongeschonden overleven, vermits op de Aalstersekern en R. Vanderschelden na, de plancquaertistische motor ervan is weggevallen : Franz Daens - de plancquaert-gezinde zoon van P. Daens -, G. Doussy, A. Van den Bruele, B. Minnebo, K. Weckers en G. Van Looy zijn er immers niet meer bij. Men bemerkt echter dat de beweging met haar partij-organisaties, sociale werken en vakbonden thans leeft binnen het nieuwe kader van het vlaams-nationalisme. Tekenend voor die evolutie is de positie van J. De Neve : voor Wereldoorlog I is hij de voorzitter en bezieler van de Verbondsraad voor Maatschappelijke Werken van de Onafhankelijke en Vrije Volkspartij en wellicht ook van de Vrije Democratische federatie van Vakbonden van België, tussen Wereldoorlog I en II is hij de voorzitter en bezieler van het Vlaamsch Nationaal Vakverbond.
De overleving van de daensistische beweging vertoont echter nog een bijkomend aspect dat o.i. te licht over het hoofd wordt gezien, nl. de daensistische uitbouw op gemeentelijk plan, waar de beweging pas na 1919 tot volle ontplooiing komt. Kenschetsend voor dit verschijnsel is opnieuw het uitgesproken daensistisch arrondissement Aalst, waar de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 honderdtwintig daensistische gemeenteraadsleden en twaalf daensistische burgemeesters opleveren, terwijl in 1925 een ingreep van de overheid nodig is om het burgemeesterschap van de stad Aalst te ontzeggen aan de daensist

K.-L. Van Opdenbosch (340). Anderzijds bemerkt men dat in Brugge het aantal gemeenteraadsleden van drie op één is teruggevallen. Maar hiertegenover kan dan weer het arrondissement Kortrijk geplaatst worden, waar R. Vanderschelden in 1921 als eerste daensist gemeenteraadslid wordt in de belangrijke gemeente Deerlijk. Heel die belangwekkende opwaartse trend in de politieke macht op plaatselijk vlak wordt in 1921 echter overschaduwd door een crisis op nationaal plan : de kiesovereenkomst tussen daensisten en fronters wordt niet hernieuwd en dit kost de daensisten hun enige kamerzetel. Het verbreken van het kartel heeft zware gevolgen voor de toekomst van de beweging. Want behalve hun enige kamerzetel missen de daensisten hier immers de kans om op nationaal plan opnieuw door te breken, vermits in West-Vlaanderen twee progressieve katholieke verkozenen op het punt staan over te stappen naar het kartel van daensisten en fronters, doch zich omwille van de afgebroken onderhandelingen tussen daensisten en fronters terugtrekken (341). De verantwoordelijken voor die mislukking bevinden zich zowel in de daensistische rangen als in die van het Vlaamsche Front. Langs daensistische zijde zullen zowel het Aalsters gemeenteraadslid -en vrijgestelde vakbondsmilitant- O. Van Schaemelhout als de balling G. Doussy de overeenkomst bewust verhinderen (342), terwijl het waarschijnlijk is dat ook kamerlid K.-L. Van Opdenbosch door zijn weifelende en onduidelijke houding bijdraagt tot de mislukking van de onderhandelingen (343). Bij de fronters slagen vooral J. Van Severen en A. De Beuckelaere erin de Gentse en Westvlaamse fronters en/of vlaams-nationalisten te overtuigen niet met de daensisten samen te gaan (344). Middenin de moeilijkheden tracht R. Borginon H. Plancquaert te bereiken, wellicht verhopende dat deze laatste - die principieel niet gekant is tegen de overeenkomst - zijn invloed ten gunste zal kunnen aanwenden bij de plancquaertisten als O. Van Schaemelhout en G. Doussy. Over de werkelijke inhoud en de resultaten van dit contact R. Borginon-H. Plancquaert is echter niets gekend (345).

Vanuit Aalst laat men niets onverlet om de breuk van 1921 ongedaan te maken en het samenwerkingsaccoord van 1919 te hernieuwen. In 1923 heeft die inspanning succes en komt het in alle arrondissementen met een beduidende daensistische aanhang - op Brugge na - tot een definitief accoord. In het arrondissement Aalst zal dit accoord tien jaar lang zonder ernstige kreuken stand houden en meteen leiden tot een versmelting van de daensistische partij en de frontpartij in één partij-organisatie. In het arrondissement Kortrijk is het accoord eerder formeel en tracht R. Vanderschelden met steeds afnemend succes de daensistische partij en de sociale organisaties te laten overleven in de moeilijk samen te houden vlaamsgezinde politieke familie. De definitieve samenwerking te Aalst is het werk van behendige tactici. In een vertrouwelijke nota van 8 mei 1932, gericht aan de leden van de Derde Raad van Vlaanderen, stelt A. Borms het accoord tot voorbeeld aan de verdeelde politieke fracties van het vlaams-nationalisme. "De oude partij de[r] Daensisten stond jaren scherp tegenover de Frontpartij;" schrijft hij, "toen tengevolge van dien toestand een zetel der VL. Nat. te Aalst verloren ging, wisten een paar behendige tactici een accoord te doen aannemen, waardoor de leiders zich tijdelijk op een minimum-programma vereenigde[n] ; de eenen zagen hun sociaal programma, de anderen hun politiek programma aanvaarden. De uitslag was een zegepraal, want in de eerstvolgende verkiezingen veroverden zij den verloren zetel terug en zagen hun stemmingsaantal met duizenden vermeerderen. Daarvan ging een werkkracht uit...". In zijn enthousiasme over het Aalsters voorbeeld zal A. Borms echter ook onbewust het punt aanraken waarop tussen 1933 en 1936 het accoord zal dreigen te breken : "Thans kent men in Aalst-Federatie geen Daensisten en Fronters meer, ze zijn allen Vl. Nationalisten en hun werking en hun werkers kunnen een voorbeeld voor ons allen zijn." (346). Die uitspraak zal immers de opneming van de daensistische beweging in het VNV aankondigen, terwijl precies die laatste integratie-stap te Aalst het latente wantrouwen van sommige daensisten t.o.v. het vlaams-nationalisme zal opvoeren tot een open breuk.

Het bereikte accoord van 1923 heeft echter ook een sentimentele

achtergrond. De voornoemde "behendige tactici" hanteren handig én de piëteitsvolle herinnering aan de overleden eerste-planfiguren van het eerste uur - A. en P. Daens, A. De Backer - én de doorstroming van het daensistisch enthousiasme in allerlei maatschappijen en bonden. Kenschetsend hierbij is het feit dat het samenwerkingsaccoord en de versmelting tot één partij-organisatie plechtig wordt bezegeld op de dag waarop de daensisten van Aalst het 25-jarig bestaan vieren van hun vrouwenziekenfonds, die tussen 1898 en 1923 van 76 leden naar 1950 leden is opgeklommen. Van hun kant beantwoorden de daensisten die sympathie door hun deelname aan de vlaams-nationale landdag in Kester (347). De hechtheid van de samenwerking blijkt een jaar later ook duidelijk n.a.v. de A. De Backer-hulde te Denderhoutem waar fronters, oud-activisten en daensisten samen optreden als sprekers, uitvoerders en organisatoren (348). Wellicht ligt het heruitgeven van H. Plancquaerts Het Recht van einde 1924 af in diezelfde lijn (349). Het blad - dat nooit meer het vooroorlogse peil haalt, vormelijk noch inhoudelijk - wordt in Aalst gedrukt en in Kortrijk uitgegeven, terwijl de redacteuren zowel vlaams-nationalisten/fronters als daensisten zijn : A. D'Haese, R. Buysschaert, E. Van den Berghe, R. Vanderschelden, K.-L. Van Opdenbosch e.a.
De samenwerking tussen vlaams-nationalisten/fronters en daensisten te Aalst staat uiteraard centraal in het overlevingsproces van de daensistische beweging, omdat uitgerekend dáár een kamerzetel, een paar provincieraadsmandaten en tientallen mandaten van gemeenteraadsleden, naast een omvangrijke uitbouw van sociale organisaties moeten verdedigd worden. De verkiezingen van 1925 bezorgen het arrondissement Aalst opnieuw een daensistische kamerzetel, ofschoon de gemeenschappelijke lijst er met 17,27 % van de stemmen nog 6,75 % beneden het resultaat van 1919 blijft. - Ten opzichte van het jaar 1921 boekt men weliswaar een winst van ruim 1000 stemmen - . De opgaande trend houdt na 1925 aan, maar als men in 1929 20,55% van de stemmen behaalt, blijft men nog met 3,69 % onder het peil van 1919 en 8,40 % onder dat van 1914, toen de daensisten nog alleen streden en H. Plancquaert, als een deus-ex-machina het immobilisme rondom P. Daens was komen verbreken (349 bis).

De evolutie naar de versmelting van de daensistische beweging en het vlaams-nationalisme/frontisme lijkt nu wel onomkeerbaar te worden. Toch blijft iemand als G. Doussy een onvoorwaardelijke vijand van elke samenwerking. In 1925 propageert hij daarom de idee van een Christelijke Internationale, een soort tegenhanger van de Socialistische Internationale. In die Christelijke Internationale moet de zich van het vlaams-nationalisme/frontisme losmakende daensistische beweging de motor zijn (350). G. Doussy plaatst met die plannen en met zijn voortdurende aanvallen op het integratieaccoord tussen vlaams-nationalisten/fronters en daensisten zijn vroegere medestander R. Vanderschelden onder zware druk. Zelf met veel inzet doch gering resultaat een goede verstandhouding tussen de arrondissementen Aalst en Kortrijk nastrevend, ondergaat R. Vanderschelden daarenboven nog de bemoeienissen van een andere balling die zich opstelt als schoonmoeder-van-de-politiek, nl. H. Plancquaert (351). H. Plancquaert kant zich niet tegen een samenwerking met fronters en/of vlaams-nationalisten, maar klaagt de te katholieke tinten van die samenwerking aan en waarschuwt voor een volledige integratie zoals die te Aalst aan het groeien is. Voor alle vlaamsgezinde militanten te Aalst - zowel daensisten als fronters en oud-activisten - blijft H. Plancquaert inmiddels echter de figuur op wie met ongeduld gewacht wordt. Zodra H. Plancquaerts terugkeer na de amnestie-wet van 6 december 1928 mogelijk wordt, neemt E. Van den Berghe het initiatief om n.a.v. de aanstaande parlementsverkiezingen H. Plancquaert te laten fungeren als lijsttrekker te Aalst. E. Van den Berghe rekent er daarbij op dat met de te Aalst populair gebleven balling H. Plancquaert als verkiezingskandidaat in zekere mate hetzelfde effect kan bereikt worden als een jaar voordien te Antwerpen met A. Borms was bereikt (352). K.-L. Van Opdenbosch, wiens kamerzetel hierdoor in het gedrang komt, verzet zich tegen die optie, al moet opgemerkt worden dat het voorstel van E. Van den Berghe langs K.-L. Van Opdenbosch zelf wordt overgemaakt aan H. Plancquaert. H. Plancquaert aanvaardt dit voorstel echter niet. Het lijkt hem immers een operatie die de tegenstanders van

de amnestie in het verweer zal brengen en zodoende de ten uitvoerlegging van de amnestiewet ernstig kan vertragen (353). Ook buiten Aalst, waar men met K.-L. Van Opdenbosch over een trouw militant maar over geen politieke persoonlijkheid beschikt (354), verwacht men veel van de terugkeer van H. Plancquaert in Vlaanderen. G. Doussy meent dat H. Plancquaert opnieuw actief zal worden in het arrondissement Kortrijk en stelt dat men met een teruggekeerde H. Plancquaert in het Kortrijkse geen nood meer heeft aan het creëren van een nieuwe politieke figuur". (355).

b. De balling H. Plancquaert.

Na een maandenlang verblijf in Nederland, komt H. Plancquaert omstreeks nieuwjaar 1920 in Göttingen aan. Als een dolaard en na een verleden van dertig jaar onvoorwaardelijke inzet waarvoor hij naar zijn inzicht niets terug ontving. "En hier eindig ik", schrijft hij, "als ter dood veroordeelde en half geruïneerd en veracht door verre 't grootste gedeelte van dat volk voor hetwelk ik gestreden heb." (356). In Duitsland heerst op dat ogenblik nog een chaotische situatie en H. Plancquaert meent dat de communistische revolutie er nog steeds kan doorbreken. In Göttingen binden hem alleen de er aanwezige oud-activisten, het milde klimaat en de stijlvolle levenswijze van zijn gastvolk. Einde juli 1920 verlaat hij Göttingen en wil hij naar Beieren reizen. Begin augustus is hij in Tettnang (Bodensee) en besluit hij zich daar definitief te vestigen (357). Zoals voordien in Nederland en in Göttingen, hemelt hij er de natuur en de levenswijze van de mensen op. De regelmatig terugkerende depressies om het bruuske einde van zijn strijd en de bitterheid om het geringe contact met de vroegere medestrijders ter zijde gelaten,

vindt hij er behoorlijk zijn draai en legt er vriendschapsbanden die tot aan zijn dood zullen blijven bestaan (358). Toch is hij niet blind voor de kleine kanten van zijn gastland : de kapitalistische uitbuiting van bepaalde volkslagen en de gevaarlijke opgang van het fascisme (359). Het geven van muzieklessen, het opknappen van klusjes voor zijn gastheer - een brouwer en hotelier - , het schrijven van bijdragen voor de daensistische pers en de geldelijke steun vanuit Vlaanderen maken het hem mogelijk mits een sobere levenswijze in zijn levensonderhoud te voorzien (360).

Als vrijwillig banneling totaal buiten de politieke actie geplaatst, wordt in hem opnieuw de letterkundige wakker. In Haarlem schrijft hij De Graaf van Puyenbroeck, een pas in 1931 uitgegeven blijspel, waarin hij de draak steekt met een rijk geworden kruidenier en waarin hij hier en daar wat politieke prikjes geeft (361). In Duitsland schrijft en publiceert hij Der alte Diener, een historisch drama rondom de figuur van Kanselier Bismarck en het het toneelspel Turris Eburnea, een zedenschets die als protestliteratuur niet het peil haalt van zijn vóór Wereldoorlog I gepubliceerde scherpe sociaal-geëngageerde drama's De werkstaking en De geldwolf en het in 1926 gepubliceerde sociale drama Ceelken (362). Tijdens zijn verblijf in Nederland beweegt hij C. Moeyaert ertoe zijn Jan Vleminx en De dood van Karel den Goede te herdrukken en te verspreiden. Ondanks de goede wil van C. Moeyaert mislukt dit plan (363).

Een nieuwe ontgoocheling loopt H. Plancquaert op als hij vruchteloos poogt zijn toneelspelen door de daensisten te Aalst te laten opvoeren. "'t Spijt me nochtans", schrijft hij aan zijn trouwe correspondent R. Vanderschelden," want ik zit met veel letterkunde in den kop doch als men geen hoop heeft gedrukt of gespeeld te worden, voelt men weinig lust om te werken" (364).

Vaak door machteloze wrok of door het onomkeerbare proces van zijn vervreemding t.o.v. de politieke gebeurtenissen in België gedreven, schrijft H. Plancquaert vanuit zijn ballingsoorden scherpe aanklachten. In de eerste plaats tegenover de katholieken, H. Plancquaerts onverminderd actueel blijvende bron van ergernis. Op dezelfde ongenuanceerde

toon die hij voor Wereldoorlog I hanteerde, waarschuwt hij opnieuw voor de katholieken die "de steunpilaren waren van de verdrukkers" en in Vlaanderen "hun werk hebben gedaan, de kracht gedood, den geest verlamd !". In H. Plancquaerts visie kan men het vlaamse volk slechts redden door "het eerst van de katholieken en de priesters te verlossen", want "De macht van de katholieke priester, ziedaar de groote vermaledijding die op ons volk weegt" (365). Die bitsige uitvallen worden door H. Plancquaert ook vaak geformuleerd in zijn artikelen voor de daensistische pers - waaronder het heruitgegeven Het Recht - . Voor de uitgevers van die pers, die binnen de nieuwe politieke constellatie in België een pragmatisch standpunt wensen in te nemen, komen die uitvallen volkomen ongelegen. Zelfs G. Doussy, die het naoorlogse daensistische pragmatisme niet in het hart draagt, veroordeelt H. Plancquaert om zijn anti-katholicisme (366). Daarom moet H. Plancquaert ontgoocheld toezien hoe men zijn opvattingen censureert of verzwijgt (367). Het zelfde lot ondergaan uiteraard de uitspraken waarin H. Plancquaert stelling neemt tegen het flamingantisme, dat het vlaams-nationalisme kenmerkt. "De Werkman", schrijft hij, "is geen democratisch blad meer maar een zuiver flamingantisch blad." In die optiek waarschuwt hij overigens voor een te verregaande integratie van de daensisten in het vlaams-nationalisme en/of frontisme. De daensistische partij beschouwt hij immers als een anker dat moet verhinderen dat het schip afdrijft naar het vlaams-nationalisme of naar het socialisme. Het ene aanvaardt hij niet als democraat, het andere niet als christen (368).
Behalve zijn fervent anti-katholicisme, blijft H. Plancquaert ook zijn anti-royalisme belijden - een klemtoon die in de naoorlogse daensistische beweging niet meer aan bod komt - . "De Vlamingen zullen onvermijdelijk republikein worden.", schrijft hij, "Een Vlaming die Koningsgezind is, is geen echte Vlaming want de Heeren en Damen van het Hof [willen] evenals alle rijken zullen [n]immer tegen het Vl. zijn omdat het Vl. de taal van het volk is en zij een klassetaal willen"(369). H. Plancquaert zal dit anti-royalisme nimmer afleggen en n.a.v. de dood

van Albert 1 een zeker schandaal verwekken met de uitspraak dat "Albert... zonder hart" nooit iets heeft gedaan voor de Vlamingen en evenmin voor de amnestie (370).

Het uitblijven van amnestie en de gerechtelijke publieke verkoping van al H. Plancquaerts goederen in 1924, geven in Vlaanderen aanleiding tot enkele sympathie-betogingen en houden H. Plancquaerts populariteit als vlaamsgezinde voorman en daensist levendig en zullen er in niet geringe mate toe bijdragen dat de daensisten en vlaams-nationalisten/fronters hem dadelijk na zijn terugkeer in 1929 te Aalst willen laten verkiezen als volksvertegenwoordiger (371). Ofschoon die amnestiewet van einde 1928 in de loop van 1929 uitvoerbaar wordt verklaard en H. Plancquaerts terugkeer naar Vlaanderen evenals de gedeeltelijke teruggave van zijn roerende goederen (372) mogelijk maakt, zullen de materiële gevolgen van de repressie hem tot in de avond van zijn dood als een schaduw blijven volgen. Achtentachtig jaar oud geworden, leeft hij met de angst dat hijzelf of zijn erfgenamen nog zullen moeten opdraaien voor een deel van de schadevergoeding aan de Belgische staat, waartoe hij in 1922 is veroordeeld. Langs de socialistische letterkundige G. Schmook kan hij zijn dossier voorleggen aan de socialistische politicus K. Huysmans, aan wiens zijde H. Plancquaert voor Wereldoorlog I vlaamsgezinde meetings heeft gehouden (373). K. Huysmans' tussenkomst kent een voor H. Plancquaert blijkbaar gunstige afloop en als de berooide H. Plancquaert op 3 april 1953, twee maanden vóór zijn dood, tientallen landerijen, huizen en roerende fondsen erft uit de nalatenschap van zijn zuster uit Zomergem, legt de Belgische staat geen beslag meer op dit bezit (374).

Als H. Plancquaert in oktober 1928 zijn definitieve terugkeer naar Vlaanderen aankondigt, weet hij dat hij zowel in het arrondissement Aalst als in het arrondissement Kortrijk - vooral in Moeskroen - zeer welkom is. Toch staat het bij hem sinds jaren vast dat hij naar Outer in het arrondissement Aalst zal terugkeren (375). Op 23 maart 1929 komt H. Plancquaert tenslotte aan bij zijn vriend en toekomstige gastheer D. Ceuterick te Outer, in gezelschap van Aalsterse daensisten V. Bocqué J. De Neve en E. Van den Berghe (376). Hij zal in de volgende jaren

afwisselend in Outer, Wortegem en Gent verblijven en zich nog actief inzetten in de politieke strijd. Na 1936 verlaat hij echter de politieke drukte en vestigt zich definitief te Outer.

c. H. Plancquaert schakelt zich in in het integratieproces van de daensistische beweging en het vlaams-nationalisme, dat inmiddels het frontisme heeft opgeslorpt.

Op Pasen 1929, twee dagen na zijn terugkeer in Vlaanderen, is H. Plancquaert reeds spreker op een meeting van daensisten en vlaams-nationalisten in Denderhoutem. De parlementsverkiezingen van 1929 liggen in het verschiet en H. Plancquaert beslist zich onvoorwaardelijk in te schakelen in de verkiezingsstrijd (377). Toch bekent hij enkele dagen later in een meeting in Denderleeuw zijn grote twijfels : zal hij in zichzelf nog de bezieling van vóór Wereldoorlog I terugvinden ? zal hij nog ooit zichzelf kunnen zijn in deze totaal gewijzigde politieke verhoudingen en strijdmethodes ? (378) Het feit dat hij enkele maanden voordien het voorstel om kopman van de lijst te Aalst te worden afwees om daardoor zijn terugkeer uit de ballingschap niet te vertragen, is tekenend voor zijn beproefd zelfvertrouwen en afgezwakte strijdlust. Hij heeft de implicaties bij het keerpunt van 1919 niet mee-beleefd en komt voor het eerst sinds veertig jaar in een actie terecht waarin hij zelf de feiten niet meer maakt en waarin de klemtonen die hij legde en legt achterhaald zijn of inopportuun. Wat een journalist in 1953 bij de dood van H. Plancquaert zal opmerken, geldt wellicht reeds voor het jaar 1929 : "Plancquaert was een eenzaat geworden omdat hij nog voortleefde in de dynamiek die zijn jeugd bezielde, terwijl al de vraagstukken waarvoor hij zich afgesloofd had, het zuiver algemeen stemrecht, het alleman-soldaat, de Vlaamse Universiteit gemeengoed geworden waren." (379). Evenmin als jaren geleden beperkt H. Plancquaert zijn - thans minder revolterende - actie en aanwezigheid niet tot één arrondissement. In Aalst houdt hij - eerder als een "vlag" dan als een eerste-

planfiguur - redevoeringen n.a.v. huldigingen, feestzittingen en 11-julivieringen (380); in Gent verschijnt hij naast H.-J. Elias als spreker op vlaamse meetings (381); hij bemiddelt in de spanningen tussen de daensisten van Kortrijk en Moeskroen en hij is voorzitter van de vlaams-nationale gouwraad in Oudenaarde-Ronse.

H. Plancquaert, die zich tijdens de tientallen jaren daensistische strijd in zeer geringe mate had geïnteresseerd voor de politieke actie in zijn geboortestreek, toont na zijn terugkeer uit Duitsland een bijzondere belangstelling voor het politieke leven in dit arrondissement. Hij verblijft vaak in Wortegem en heeft er niet het minst wegens de betwistbare publieke verkoop van zijn goederen een zekere populariteit. Op 28 december 1930 is hij er aanwezig bij de samenstelling van het gouwbestuur van de vlaams-nationalistische en daensistische verenigingen. H. Plancquaert wordt voorzitter van het gouwbestuur, dat op het ogenblik ongeveer veertig afdelingen verenigt, waarin Vlaams-nationalisten, fronters en daensisten samenwerken.

De basisfiguren in die werking zijn er : M. De Deken, daensist en burgemeester van Petegem; H. De Groote, oud-activist en daensist en gemeentesecretaris van Wortegem; M. Van Synghel, fronter en handelaar te Oudenaarde. De dichter P. Le Roy is er vrijgestelde-secretaris van de sociale verenigingen en de vakbonden van de gouw. Met hem komt H. Plancquaert spoedig in conflict. P. Le Roy is een eerder autoritair denkende persoonlijkheid en na de moeilijkheden met H. Plancquaert e.a. stapt hij over in het Verdinaso. Ofschoon de gouwraad van Oudenaarde-Ronse uitgesproken katholiek is, leidt H. Plancquaerts anti-katholicisme er nooit tot echte tegenstellingen. Evenmin veroorzaakt H. Plancquaert er moeilijkheden als hij nadrukkelijk stelt dat hij vóór alles een daensist is en pas nadien een vlaams-nationalist. H. Plancquaert was dit gouwbestuur immers binnengetreden als iemand wiens gezag en verdiensten als vanzelfsprekend werden aanvaard. Zelfs als H. Plancquaert te Aalst een dissidente daensistische lijst indient tegen het VNV en zich dus uitgesproken tegen het VNV keert, blijft hij te Oudenaarde en te Ronse even aanvaardbaar als voorheen. Toch zal H. Plancquaert er niet in slagen in dit arrondissement de kaders uit te bouwen of te bezielen die er nodig zijn om electoraal te kunnen optornen tegen de zich steeds uitbreidende aanhang van de katholieke vlaamsgezinde L. Vindevogel (382).

In de herfst van 1930 trekt H. Plancquaert het beheer van het door R. Vanderschelden heropgerichte en geredigeerde Het Recht naar zich. Het blad kent op dat ogenblik 465 abonnementen, terwijl wekelijks 170 losse nummers worden verkocht. Het leeuwemandeel van die oplage is bestemd voor de steden Brugge, Gent en Kortrijk, terwijl de overige nummers hun lezers hebben in tientallen gemeenten in Vlaanderen.
Het blad kent ernstige financiële moeilijkheden, die onder het beheer van een zoveel minder punctueel administator als H. Plancquaert - in vergelijking met R. Vanderschelden - wellicht vrij vlug onoverkomelijk worden, zo dat het blad wellicht spoedig verdwijnt (383). Het spoedige verdwijnen van Het Recht is echter vooral kenschetsend voor de geslonken persoonlijke politieke ambities van H. Plancquaert. Tijdens de periode 1894-1914 was het blad én de draaischijf van de organisatorische uitbouw van de beweging én het stevige persoonlijke propagandamiddel van H. Plancquaert, die er zijn reputatie van onverdroten opinieerder en polemist in uitbouwde.
Op de achtergrond van de overheveling - en teloorgang - van Het Recht speelt zich ook een opvallende vervreemding af tussen H. Plancquaert en R. Vanderschelden. H. Plancquaert leest aan R. Vanderschelden duchtig de les omdat deze zich vol wantrouwen opstelt tegenover de samenwerkende daensisten en fronters/vlaams-nationalisten te Aalst en zich in scherpe bewoordingen verzet tegen de pogingen om de verregaande integratie tussen fronters en/of vlaams-nationalisten en daensisten te Aalst nu ook in het arrondissement Kortrijk door te voeren. R. Vanderschelden herhaalt hierbij slechts de woorden die hem door H. Plancquaert tien jaar lang zijn voorgezegd - en die H. Plancquaert drie jaar later n.a.v. het conflict met het VNV te Aalst opnieuw in de pen zal nemen - . Tegenover de katholieken wil H. Plancquaert nu echter berekend-vriendelijk worden. Want " 't Is vooral van de katholieke zijde dat er veel te oogsten valt en daarheen moet men zijne politiek richten : van de andere zijde is weinig of niets te betrapen". Overigens verwerpt H. Plancquaert het verwijt dat de vlaams-nationalisten te Aalst fascistische trekken zouden vertonen. "Gij zegt", schrijft

hij, "de Chr. Volks partij is te Aalst vermoord. Voor mij is het het tegendeel. V.d. Berghe en zelfs de groote fascist van vroeger Bert D'Haese zijn zoo tot de overtuiging gekomen dat het fascisme een slechte weg is dat zij er nu rechtstreeks vijandig tegenoverstaan. Op het Kongres van verleden week was alles Demokratie wat de Klok sloeg." (384)

Een tweede bron van tegenstelling en vervreemding tussen H. Plancquaert en R. Vanderschelden is de zaak van Priester J. Vereecken. H. Plancquaert, steeds wantrouwig tegenover elke priester die zich met het politieke leven bemoeit, verzet zich heftig tegen de plannen van R. Vanderschelden om de Moeskroense priester J. Vereecken de leiding van de Kortrijkse daensistische sociale organisaties toe te vertrouwen. H. Plancquaert, die in het conflict de steun krijgt van G. Doussy, haalt tenslotte zijn slag thuis en slaagt erin J. Vereecken buiten de Kortrijkse organisaties te laten houden. "De partij heeft het er reeds kwaad", stelt H. Plancquaert, "en Vereecken is geen Pastoor Daens. De mensen houden niet meer van Priesters die zich met politiek bemoeien." (385).

Een derde bron van tegenstelling en verwijdering tussen H. Plancquaert en R. Vanderschelden wordt gevormd door de zeer grote interne spanningen binnen de daensistische beweging in het arrondissement Kortrijk - o.a. het latente conflict Moeskroen-Kortrijk - en door de chronische financiële moeilijkheden van de daensistische maatschappijen (vakverbond, ziekteverzekering, bakkerij, herberg en winkel). H. Plancquaert meent dat de daensisten te gemakkelijk geneigd zijn de schuld voor de moeilijkheden op de schouders van de vlaams-nationalisten te leggen. Hij wordt voortdurend als scheidsrechter tussenbeide geroepen, maar voelt zich daarbij voor schut geplaatst : "Mijn toestand te Kortrijk is tamelijk vernederend.", schrijft hij, "Ik moet er altijd zijn doch 't is immers maar om klachten te aanhooren : cijfers of boeken worden mij niet voorgelegd ." (386). Een en ander leidt ertoe dat H. Plancquaert zich in de komende jaren nog slechts in geringe mate met de twistende daensisten en vlaams-nationalisten zal inlaten. De ver-

vreemding tussen H. Plancquaert en R. Vanderschelden zal nooit meer helemaal opgeheven worden, ofschoon het nooit tot een echte breuk komt tussen beiden. Met de kern daensisten uit Moeskroen zal H. Plancquaert daarentegen steeds nauwer wordende contacten onderhouden (387).
Kenschetsend voor de thans geringe persoonlijke politieke ambitie van H. Plancquaert is diens toetreding tot de op 15 maart 1931 opgerichte Derde Raad van Vlaanderen. In tegenstelling tot de beide voorgaande (activistische) Raden van Vlaanderen, wil de Raad geen politiek orgaan zijn, doch een boven de - enorm verdeelde - vlaams-nationale, frontistische en daensistische fracties uitstijgend Vlaams gezag vormen, dat ook zowat de visitekaart van de Vlaamse Beweging in het buitenland wil zijn. Om die reden worden tot de Raad noch politieke fracties noch politieke mandatarissen toegelaten. Het is niet waarschijnlijk dat H. Plancquaert zich ooit echt heeft ingezet voor dit door A. Borms geleide en vrij machteloze orgaan. Toch heeft hij wellicht een aandeel in de redactie van het in 1931 door de Raad uitgegeven Gedenkschrift voor amnestie in België (388). Is H. Plancquaerts deelneming aan de Derde Raad van Vlaanderen kenschetsend voor zijn vervreemding t.o.v. de actieve partij-politiek, na de oprichting van het VNV en het conflict H. Plancquaert/VNV zal die deelneming ook kenschetsend zijn voor zijn vervreemding t.o.v. het VNV. Want hoe hard A. Borms zich ook inzet voor een samengaan van alle vlaams-nationale politieke militanten in het VNV, toch kan hij niet verhinderen dat zijn Raad na 1933 de verzameling wordt van verspreide anti-VNV-groepjes (389).

d. Het conflict H. Plancquaert/VNV en het einde van de daensistische beweging en van het plancquaertisme.

Op het arrondissement Antwerpen na, gaat de hele frontpartij nog vóór 1930 op in het vanuit West-Vlaanderen gestuwde en uitgesproken katholieke vlaams-nationalisme, dat aanvankelijk nochtans in de marge leefde van het op het godsvrede-principe gesteunde frontisme. Het frontisme had zelf vooraf de daensistische kernen van Aalst, Antwerpen, Kortrijk, Brussel, Dendermonde, Gent en Oudenaarde-Ronse geïntegreerd, evenwel zonder dat het daarbij op al die plaatsen tot een volledige en spontane versmelting was gekomen (390).
Dit in talrijke autonome en onderling verdeelde fracties optredende vlaams-nationalisme lijdt bij de parlementsverkiezingen van november 1932 een zware nederlaag : vier van de twaalf kamerzetels gaan verloren. Die verkiezingsnederlaag maakt de eenheid van de vlaams-nationale groepen voor de toekomst hoogst noodzakelijk en leidt rechtstreeks tot de oprichting van het V(laamsch) N(ationaal) V(erbond), dat alle vlaams-nationale fracties en alle bij het vlaams-nationalisme aanleunende politieke groeperingen - op het Verdinaso na - in een eenheidsbeweging wil samenbrengen (391). In september 1933 kondigen H.-J. Elias en G. De Clercq op een meeting te Gent de stichting van de eenheidsbeweging aan, die in de komende jaren vooral door G. De Clercq (Brussel), H.-J. Elias (Gent) en E. Van den Berghe (Aalst) zal uitgebouwd worden (392).
Niet het programma (393), doch de autoritaire organisatie-structuur en de wijze waarop het VNV meteen naar voren treedt - leidersprincipe, eis tot opgeven van elke locale autonomie en locale tonaliteit - hebben wellicht veroorzaakt dat meteen na de proclamatie van het VNV op 8 oktober 1933 een aantal groepen en personen de toetreding tot het VNV afwijzen : de Antwerpse frontpartij, de Antwerpse fronter en latere BWP'er H. Vos, de Limburgse nationalisten o.l.v. G. Romsée, de Turnhoutse nationalisten o.l.v. Th. De Backer, de Gentse en Kortrijkse "godsvrede-kernen" o.l.v. de daensist G. doussy, een groep vlaams-nationalisten uit het Waasland en de Aalsterse daensistische volksverte-

genwoordiger K.-L. Van Opdenbosch, die wordt gesteund door H. Plancquaert. Laatsgenoemde daensistische anti-VNV kern heeft haar zwaartepunt in Aalst, doch bezit taaie wortels in Kortrijk en Moeskroen. Na 1936 zullen deze daensistische kernen, samen met een kern Antwerpse vrijzinnige fronters, de enige anti-VNV groepen zijn die zich niet integreren in het VNV (394).

K.-L. Van Opdenbosch, die in september 1933 op een openbare vergadering van het Vlaamsch-Nationaal Vakverbond scherpe afkeurende taal spreekt tegenover het Verdinaso en zodoende in de kaart speelt van de initiatiefnemers van het VNV, maakt begin oktober 1933 zijn afwijzing van het VNV openbaar (395). Het is niet duidelijk of K.-L. Van Opdenbosch zelf tot die dissidentie besluit en H. Plancquaert hierbij op sleeptouw neemt ofwel zelf door H. Plancquaert tot die houding wordt geïnspireerd. De kroongetuigen van dit gebeuren verschillen hieromtrent van mening, terwijl noch de nagelaten papieren van H. Plancquaert noch die van K.-L. Van Opdenbosch hierover uitsluitsel bieden (396). Alleen staat vast dat zij gedurende de komende drie jaren te samen de dissidentie zullen doordrukken, die hen voert tot een zware verkiezingsnederlaag in 1936 (397).

Welke motieven zitten bij beide dissidenten voor ?

K.-L. Van Opdenbosch weet sinds de voorbereiding van de verkiezingen van 1932 dat hij n.a.v. de aanstaande verkiezingen van 1936 niet meer als kopman zal aanvaard worden (398). Ongetwijfeld roept dit wrokgevoelens op en plaatst het hem in een toestand waarin hij niets meer te verliezen heeft bij een dissidente houding. Toch zullen wellicht bijkomende argumenten bepalend zijn. K.-L. Van Opdenbosch is een daensist en geen nationalist (399). Hij kan zich daarenboven - evenmin als H. Plancquaert dat kan - noch inleven in de veranderde politiek-maatschappelijke constellatie noch verzoenen met de totale integratie van de daensistische beweging, die nu onafwendbaar wordt. Ook heeft hij een persoonlijke afkeer voor VNV-stimulator G. De Clercq en diens leidersbeeld. Tenslotte voert K.-L. Van Opdenbosch een aantal argumenten, principiële opvattingen en bedenkingen aan - die H. Plancquaert reeds vóór hem in de pen heeft genomen - : het verzet

tegen het verlaten van de godsvrede-gedachte en de openlijke toenadering tot de katholieken; de verwachting dat het corporatisme en de opvatting van de organische staat tot dictatuur zullen leiden; het fascistisch element waarmee het VNV zich feitelijk inschakelt in het door keiharde kapitalistische uitbuiters gepatroneerd Belgisch fascisme (400).

Over H. Plancquaert kan tussen 1929 en 1933 niet gezegd worden dat hij handelt uit persoonlijke wrok noch uit verdediging van een persoonlijk materieel belang - welk motief bij K.-L. Van Opdenbosch wellicht wel aanwezig was (401) - . Tijdens voornoemde periode schakelt H. Plancquaert zich immers loyaal in in het blijkbaar onomkeerbaar geworden proces van integratie van de daensisten in het vlaams-nationalisme. Thans wordt de afloop van die evolutie echter plots versneld. Het totaal verdwijnen van de daensistische partij - waartegen hij vanuit zijn ballingschap tien jaar lang heeft gewaarschuwd (402) - is plots een door het VNV opgelegd en dwingend imperatief geworden. Daarenboven is H. Plancquaerts waarschuwen voor het "fascisme" niet nieuw (403). Hij stelt zich op als een principieel democraat, aan wie bepaalde facetten van de nieuwe werkelijkheid - b.v. het strakke leiderschap van G. De Clercq - onmogelijk kunnen voorbijgaan. Zijn in 1933 hernieuwde waarschuwingen zijn wellicht de eerste echte open contestatie tegen de verglijding naar een "rechtse" koers in het vlaams-nationalisme (404). De voorspelers in het opponente VNV weerleggen echter de causaliteit leiderschap-dictatuur en stellen in de komende jaren dat zij niet willen meegesleurd worden in de fascistische richting en geen Duitsers zijn noch willen worden (405). Leest men de vergelijkende analyse die in een promotie-geschrift van het katholiek vlaams-nationalisme wordt gemaakt tussen de fascistische politieke organisatie en de democratische, zoals die door die vlaams-nationalisten wordt nagestreefd, dan ontkomt men inderdaad niet aan de indruk dat de vlaams-nationalisten vooralsnog best beseffen dat zij uit het fascistisch kielzog moeten wegblijven (406). Gesteld dat de autoritaire inslag

van het VNV slechts betrekking heeft op het organisatiepatroon van die beweging en niet op de politieke inhoud (407), dan kan men toch aanvaarden dat die VNV-beeldvorming op zichzelf reeds onverteerbaar is voor een persoonlijkheid als H. Planquaert, die tenslotte de verpersoonlijking is van de spontane samenwerking en de politieke vrijbuiterij, die uiteindelijk de kracht en het impact van de daensistische beweging hadden betekend. H.Plancquaert kan van dat politiek verleden onmogelijk afstand doen, al beseft hij dat hij het tij niet zal keren. "De oude Christen volkspartij van Priester Daens is wel dood, Mevrouw," schrijft hij aan Wed. P. Daens, die het VNV steunt en H. Plancquaert berispt om zijn dissidentie, "en met haar de onderlinge broederlijkheid, de onbaatzuchtigheid, de rechtzinnigheid enz. Dat weet U wel en ik weet er meer van als men denkt. Doch ik ben en blijf christen-democraat tot de dood. Ons ideaal is té schoon en onze strijd was te heerlijk. Ik blijf al stonde ik gansch alleen." (408).

Als K.-L. Van Opdenbosch op 18 november 1933 uit het nieuwe VNV-eenheidsfront gesloten wordt (409), is hij reeds gestart met de oprichting van een eigen partij-organisatie, de Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij. Mede-initiatiefnemers zijn H. Plancquaert, P. Van den Abeele e.a. Voor de initiatiefnemers is die partij de voortzetting van de daensistische beweging en/of daensistische partij terwijl het VNV als een nieuwe beweging en een nieuw front wordt beschouwd (410). De politieke formatie van H. Plancquaert en K.-L. Van Opdenbosch beschouwt het door G. Doussy te Kortrijk opgerichte De Vlaamsche Volkseeuw als haar partijblad (411). De Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij richt te Aalst ook een vakbond en een ziekenfonds op, die beide eigenlijk kernen zijn van de overkoepelende daensistische sociale organisatie Helpt Elkander in Moeskroen - het arrondissement Kortrijk - (412). Die kernen van sociale organisaties in het arrondissement Aalst zullen na de zware verkiezingsnederlaag en het verdwijnen van de Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij in 1936 (krachteloos) blijven verder leven, tot ze in 1941 door H. Plancquaert worden vereffend (413). De kernen te Moeskroen

zullen zelfs Wereldoorlog II overleven, omdat daar - evenals in Denderleeuw (414) - ook na het verdwijnen van de Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij de gemeentelijke dissidente daensistische kernen overeind blijven, respectievelijk rondom militanten als A. Boriau, E. Delwante en J. Terrijn. De dissidente groep rondom H. Plancquaert en K.-L. Van Opdenbosch ontvangt de steun van G. Doussy, een onverzoenlijk tegenstander van de sinds 1919 vorderende integratie van daensisten, fronters en vlaams-nationalisten. G. Doussy's houding is echter niet steeds duidelijk in het conflict tussen de laatste daensisten en vlaams-nationalisten - na 1930 is er geen feitelijk onderscheid meer tussen fronters en vlaams-nationalisten - . Enerzijds is zijn blad de spreekbuis van K.-L. Van Opdenbosch en H. Plancquaert en anderzijds is dat blad op een bepaald ogenblik de tribune van het VNV, terwijl het einde 1934 opnieuw voluit de kaart trekt van de "authentieke" daensist H. Plancquaert, die naast de overleden A. De Backer en A. Daens de daensistische beweging vertegenwoordigen. Volledigheidshalve dient hierbij echter opgemerkt dat De Vlaamsche Volkseeuw einde 1934 vrijwel volledig gedomineerd wordt door de harde autonome kern van Moeskroen, al is G. Doussy nog een belangrijk medewerker van het blad (415). Als de verkiezingen van 1936 in zicht zijn, blijkt G. Doussy H. Plancquaerts dissidente opstelling tenslotte ongenegen te zijn, zodat beiden van elkaar vervreemden (416). Vermits K.-L. Van Opdenbosch zich na de verkiezingsnederlaag van 1936 totaal ontmoedigd terugtrekt uit de politiek (417) en alle daensistische eerste-planfiguren uit de eerste strijdperiode overleden zijn of totaal vervreemd van de uiterst gereduceerde daensistische kern, is H. Plancquaerts "Ik blijf al stonde ik gansch alleen" nu werkelijkheid (418). Tussen 1888-1889 en 1936 ligt een halve eeuw. De cirkel is haast rond.

Het programma waarmee K.-L. Van Opdenbosch en H. Plancquaert tussen 1933 en 1936 hun dissidentie voeren, mist elke vergelijking met de traditionele daensistische sociale klemtonen en is duidelijk een anti-VNV-oproep. Naast het pleidooi voor het door de vlaams-nationalisten verlaten godsvrede-principe, komt echter ook het voor daen-

sisten en fronters kenschetsende anti-militarisme naar voren in hun meetings en pamfletten (419). De actie van de Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij vindt evenwel gering gehoor in eigen rangen en daarbuiten (420). Voor de keuze geplaatst tussen VNV en Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij, schaart de meerderheid van de basis-militanten van de traditioneel daensistische kernen zich achter het VNV, zij het schoorvoetend en wellicht niet zonder enige druk vanwege de VNV-gezinden, die de sleutelposities in partij en sociale organisaties in handen hebben. (421). Tijdens een van die raadplegingen komt het in Aspelare bijna tot een handgemeen tussen A. D'Haese - VNV-kopman in 1936 - en H. Plancquaert (422). En tijdens een meeting te Welle wordt H. Plancquaert als spreker uitgejouwd door jonge VNV-ers, van wie enkelen kinderen zijn van oude daensisten en achteraf erkennen dat zij handelen buiten het besef van H. Plancquaerts verdiensten in het verleden (423). Dergelijke door de meeste VNV-voormannen als onrechtvaardig ervaren implicaties (424) zijn tekenend én voor het geringe gezag dat K.-L. Van Opdenbosch als daensistisch volksvertegenwoordiger uitstraalt én voor de eindfase waarin de versmelting van daensistische beweging en vlaamsnationalisme zich bevindt. De verkiezingen van 1936 brengen overigens de bevestiging van die toestand. De lijst met K.-L. Van Opdenbosch als kopman en H. Plancquaert als eerste plaatsvervanger behaalt slechts 1,35 % van de stemmen, terwijl de VNV-lijst 16,21 % behaalt.

Met de parlementsverkiezingen van 1936 eindigt de geschiedenis van de daensistische beweging. Wat later volgt is na-geschiedenis, die leidt tot het verlate einde - na Wereldoorlog II (425) - van het daensistisch politiek fenomeen. Die na-geschiedenis wordt beheerst door de daensistische kern van Moeskroen, die op geen enkel ogenblik samenwerking met of integratie in een andere politieke familie overweegt, in haar stichter H. Plancquaert haar leider en stimulator blijft erkennen en na Wereldoorlog II slechts verdwijnt door het overlijden van haar laatste militanten. H. Plancquaert blijft die anti-VNV-kern van Moeskroen onverminderd steunen (426). Ook steunt hij - zij het in minder duidelijke mate - Het Vlaamsche Front, het

door H. Picard geleide anti-VNV-restant van hoofdzakelijk vrijzinnige Antwerpse fronters en godsvrede-militanten (427). Door zijn verstandhouding met de kern Moeskroen, door zijn nooit totaal verbroken contacten met R. Vanderschelden en de Kortrijkse groep, door zijn briefwisseling met de Brugse daensistische pioniers A. Bossier en C. Moeyaert, door zijn blijvende genegenheid voor de mede-dissidenten van 1933-1936 - K.-L. Van Opdenbosch, P. Van den Abeele, B. De Cock e.a. - , door zijn voorzichtige steun aan de Aalsterse VNV-lijst van 1939 (428) en tenslotte door zijn persoonlijke contacten met de representatieve VNV-militanten en/of oud-daensisten te Aalst (429), vertegenwoordigt H. Plancquaert nu volkomen de symbiose daensisten / vlaams-nationalisten en de na-geschiedenis van de daensistische beweging.

Na 1936 verblijft H. Plancquaert bijna uitsluitend in Outer. Op aandrang van zijn gastheer D. Ceuterick en zijn gastvrouw L. Beeckman en om de kleine katholieke dorpsgemeenschap niet te ergeren, woont H. Plancquaert nu - na veertig jaar onkerkelijkheid - opnieuw regelmatig de mis bij. Het blijft echter een louter formele kerkelijkheid vanwege iemand die in zijn levensavond zijn omgeving niet (meer) wenst te prikkelen en zijn gastheer niet wil compromitteren tegenover een plattelandsgemeenschap van kerkgangers (430).

Tijdens Wereldoorlog II leeft H. Plancquaert teruggetrokken te Outer, totaal buiten het politieke leven en buiten de collaboratie. Toch kent hij van nieuwjaar 1944 af een achteraf voorbarig blijkende angst dat de te verwachten zware repressiegolf niet aan hem zal voorbijgaan (431). Als die repressie tenslotte losbreekt, pleit hij de "fascisten" in de Vlaamse Beweging niet vrij van schuld; maar kan - als zwaarbeproefde uit de vorige repressie en vriend van talrijke door de nieuwe repressie getroffenen - uiteraard de repressie geenszins goedkeuren omdat die buiten haar oevers slaat en al te veel onschuldigen treft (432).

In de winter van 1943-1944 kijkt H. Plancquaert terug op het verleden en weegt de verdiensten van de daensistische beweging. De

wrok tegenover de katholieke gemeenschap is nog steeds niet geweken in zijn gedachtengang. Door hen tot democratisering te dwingen, meent hij, hebben wij hen onrechtstreeks een grote dienst bewezen, waarvoor zij ons toch nooit dankbaar zullen zijn. Wij hebben met onze kleine partij een aanzienlijk deel van het slaafse Vlaamse volk mondig en stoutmoedig gemaakt, een houding waartoe het door de "almacht der katholieken" ontoegankelijk was. "Voeg daarbij," stelt hij, "dat wij het meest hebben bijgedragen om het volk actief VL. gezind te maken. Zonder de chr.Demokr. ware de Vl.nat. partij nooit zo machtig geworden..."(433).
Op 3 juni 1953 overlijdt H. Plancquaert te Outer. Een jaar voordien heeft hij nog even de stilte rondom zich verbroken door als 89-jarige te Aalst het woord te voeren op een meeting van het zich heroprichtend vlaams-nationalisme (434).

e. H. Plancquaert en het vlaams-nationalisme.

Het is bijzonder moeilijk de verhouding van H. Plancquaert tot het vlaams-nationalisme te bepalen, niet het minst omdat onder de ene term vlaams-nationalisme een aantal heterogene politieke vlaamsgezinde fracties moeten genoemd worden, waartegen H. Plancquaert een verschillende houding aanneemt. Daarenboven handelt, denkt en adviseert H. Plancquaert onverminderd vanuit zijn daensistische strijd-reflex. D.w.z. dat hij die fracties van het vlaams-nationalisme steunt die a) het eigen bestaan van de daensistische partijen niet bedreigen, b) niet geneigd zijn de katholieken hand- en spandiensten te bewijzen, c) geen afbreuk doen aan een samenwerkingsvorm op spontane basis en d) geen afbreuk doen aan de principieel democratische instelling.
Bij het laatste punt dient natuurlijk meteen opgemarkt te worden dat

H. Plancquaerts activistische zwanezang in 1918 - bestuurscollege te Gent en Commissie van Zaakgelastigden - geen uitvloeisel waren van een vlekkeloze democratische opvatting. Dit is een vaststelling zonder waarde-oordeel, want H. Plancquaerts activisme gebeurt ongetwijfeld zonder eigenbaat en is onder de druk der omstandigheden slechts de consequentie van de doelstellingen van zijn vlaamsgezind verleden (435). Is H. Plancquaert dan mutatis mutandis gerechtigd in 1933-1936 zijn principieel democratische instelling van daensist in te roepen tegenover medestanders die door hun toetreding tot het VNV eveneens handelen onder de druk der omstandigheden - de zware verkiezingsnederlaag van een in fracties opgesplitst en heterogeen vlaams-nationalisme - en in de lijn van hun doelstellingen als vlaamsgezinden ?

Hoe dan ook, men kan niet ontkennen dat H. Plancquaert uit Duitsland is teruggekeerd met een duidelijk wantrouwen tegenover de trend naar totalitarisme en fascisme. Die ervaring heeft hij voorop ten overstaan van zijn medestanders in Vlaanderen. Het strakke organisatieschema, het leiderschapsbeeld en de corporatistische grondtoon van het VNV plaatst hij meteen in de Europese trend naar totalitarisme. Daarom verzet hij zich hiertegen en noemt het VNV ronduit een weg die onvermijdelijk naar het fascisme zal leiden. Voegt men hierbij de onder a), b) en c) hiervoor geciteerde voorwaarden die hij stelt voor een deelname aan het vlaams-nationalisme, dan zou men kunnen besluiten dat H. Plancquaert wél een vlaams-nationalist wil zijn, doch geen VNV-er en daarom - in de lijn van zijn strijdend verleden - opnieuw een dissidentie waagt. Net zoals hij in de negentiende-eeuwse politieke context een christen wou zijn en geen katholiek en daarom toen eveneens een dissidentie op gang bracht.

f. H. Plancquaert en de katholieken.

Na Wereldoorlog I staat H. Plancquaert - zijn vrij marginale actie van 1933-1936 niet te na gesproken - totaal buiten het spanningsveld

van de partijpolitiek in België. Daarenboven zijn de verhoudingen binnen dat spanningsveld fundamenteel gewijzigd, terwijl de daensistische beweging er door haar voortschrijdende assimilatie met het katholieke vlaams-nationalisme en het - steeds meer katholiek wordend - frontisme een plaats inneemt die dichter ligt bij de katholieke machtskern dan voorheen het geval was. Om het beeld van het atoom te gebruiken : de tijd is voorbij waarin de daensistische beweging zich op een verre baan bevindt en zich meer door vreemde kernen en polen - de linkerzijde - aangetrokken weet dan door de eigen, verre kern, die eerder afstoot dan aantrekt. H. Plancquaert is niet blind voor die nieuwe situatie. Maar hij vindt haar nefast en bestrijdt haar daarom : de katholieken blijven in zijn gedachtengang immers de eerste vijanden van het Vlaamse volk. Tegen hen blijft hij onverminderd en zonder nuances waarschuwen vanuit zijn ballingschap. Als hij terug in Vlaanderen is, slikt hij zijn woorden een tijdlang in. Door zo te doen handelt hij vanuit een opportunistische opstelling, nl. om katholieke stemmen te helpen winnen. Maar zijn anti-katholicisme én zijn wantrouwen tegenover de politiek geëngageerde priester keren terug als R. Vanderschelden een priester aan het hoofd wil plaatsen van de daensistische organisaties in het arrondissement Kortrijk. Bij de oprichting van het VNV in 1933 bekampt hij in dat eenheidsfront opnieuw nadrukkelijk de versterkte katholieke inslag van het vlaams-nationalisme en benadrukt sterk de wenselijke terugkeer naar het door de katholieke vlaamsgezinden weggedrukte godsvrede-principe van de frontpartij. Als H. Plancquaert zich na 1936 terugtrekt uit de actieve politiek, neemt hij geen publieke standpunten meer in tegenover de katholieken, tegenover wie hij zich evenwel tot aan zijn dood in een wij-en-zij-standpunt plaatst : wij (de daensisten) hebben hen (de katholieken) onrechtstreeks een grote dienst bewezen waarvoor zij ons toch nooit dankbaar zullen zijn. (436).

In het arrondissement Aalst laat de katholieke partij in 1921 verzoenende taal horen : "Vergeet het verleden, vrienden" (437). Bij nader toezien blijkt dit echter een oproep aan de daensisten om zich aan te sluiten bij de katholieke partij, waar men ongetwijfeld bereid

is de fouten van het verleden - d.w.z. het anti-daensisme - te erkennen door te vragen dit verleden te vergeten, en waar de oud-daensist P. Van Schuylenbergh nu de kopman wordt. Het tijdstip is goed gekozen, vermits de daensisten hun accoord met de fronters niet hernieuwen en zodoende groot gevaar lopen hun kamerzetel te verliezen - wat ook gebeurt - . Overigens kan men zich voor de katholieke gemeenschap in het algemeen de vraag stellen of men daar de functionele binding kerk-politiek-maatschappij heeft opgegeven. In West-Vlaanderen wordt nog in 1932 met bisschoppelijk imprimatur een brochure verspreid, waarin de vlaamsgezinden eraan herinnerd worden dat de gehoorzaamheid aan de bisschop boven alle andere belangen primeert en dat de veroordeling van de vlaamsgezinden door de paus bindend is, ook als de paus mogelijks verkeerd voorgelicht zou zijn (438). Voor de daensisten moet dat in de oren klinken als een reminiscentie naar de ervaringen van A. Daens en F. Fonteyne met hun bisschop. Dezelfde kerkelijke houding is in Oost-Vlaanderen overigens reeds voordien aangenomen door priester E. Poppe, die nochtans decennia lang zal gelden als het geweten van de vlaamsgezinde jeugd (439). Zelfs een uitgesproken katholiek vlaamsgezinde als L. Dosfel - die vriendschapscontacten onderhoudt met E. Poppe - zal revolteren tegen die opstelling door E. Poppe en door de geestelijkheid in het algemeen (440).

g. H. Plancquaert en de linkerzijde.

In de gewijzigde algemeen-politieke en partij-politieke verhoudingen na Wereldoorlog I is de linkerzijde niet meer vastgespijkerd in de oppositie zoals voorheen. De onmiskenbaar belangrijke factor van de solidariteit onder de "underdogs" - vooral onder socialisten en daensisten - blijft nu afwezig. Daarenboven leunen de samengaande daensisten en fronters en/of vlaams-nationalisten nu eerder aan bij

de rechterzijde, ofschoon dit De Werkman in 1921 niet verhindert duidelijk afstand te nemen van de katholieke "oude pruiken", wanneer die bijvoorbeeld doorgaan met het negeren van de anti-militaristische eisen van de oppositie (441). In de problematiek van het anti-militarisme ervaren de daensisten echter ook de socialisten niet meer als bondgenoten, vermits die socialisten het typisch katholiek militarisme nu blijken te steunen (442). Om zich uit dit verwijt te kunnen bevrijden, zullen de socialisten in de komende jaren echter stellen dat het anti-militarisme der uitgesproken vlaamsgezinden geen objectief anti-militarisme is en hun vertrouwen dus niet geniet (443). Na Wereldoorlog I nemen de Aalsterse daensisten meteen principieel afstand van de socialisten omdat die "zich op dat ogenblik nog vergenoegen met sociale wetten te laten stemmen doch later, als de toestanden gewijzigd zijn, het collectivisme zullen invoeren langs wettelijken weg". Daarom, besluit K.-L. Van Opdenbosch zijn voornoemde anti-socialistische oprisping, zullen wij hen terugzenden tot de tijd toen ze "klein stonden en streeden voor schoone zaken" (444).

H. Plancquaert, tussen 1919 en 1929 een volslagen buitenstaander, neemt echter een genuanceerder positie in tegenover de socialisten. Ofschoon hij de daensistische beweging beschouwt als "het anker dat moet verhinderen dat het politieke schip afdrijft, zowel naar het vlaams-nationalisme als naar het socialisme", ervaart hij de socialisten als medestanders in het democratisch kamp dat zich opstelt tegenover de "katholieke burgerpartij". Bij die vaststelling aansluitend, stelt hij dan dat hij België het liefst door een coalitie van progressieve katholieken en socialisten geleid wil zien (445). Overigens ontziet of vergoelijkt hij bepaalde socialistische standpunten die voor de vlaamsgezinden gevoelige stof zijn. Zo bijvoorbeeld de afwijzing van amnestie door de socialist E. Vandervelde. "V.D. Velde", schrijft H. Plancquaert, "heeft den beer uitgehangen doch 'k geloof niet dat het zo ernstig gemeend was als hij wil doen geloven." (446).

Na zijn terugkeer in Vlaanderen en zijn tijdelijke en beperkte deelneming aan het actieve politieke leven spreekt H. Plancquaert zich

- voor zover dit gekend is - niet meer uit omtrent de socialisten. Zeker is evenwel dat hij tijdens zijn talrijke verblijven in Gent tussen Wereldoorlog I en Wereldoorlog II vriendschappelijke - extra-politieke - contacten onderhoudt met enkele vooraanstaande Gentse socialisten (447). De contacten tussen H. Plancquaert en G. Schmook na Wereldoorlog II liggen mogelijks eveneens in voornoemde lijn. Uit het contact G. Schmook/H. Plancquaert groeit het reeds eerder beschreven onrechtstreekse beroep dat H. Plancquaert doet op C. Huysmans m.b.t. het sluiten van zijn repressiedossier als activist (448).

Een gans andere houding neemt H. Plancquaert aan tegenover de liberalen . Tegenover hen voedt hij na Wereldoorlog I slechts het wantrouwen dat hij tegen Wereldoorlog I aan was gaan koesteren en dat in tegenstelling staat tot de betrekkelijk goede verstandhouding tussen liberalen en daensisten gedurende het eerste decennium van de daensistische strijd (449).

C. VORMELIJKE EN INHOUDELIJKE ASPECTEN VAN H. PLANCQUAERTS POLITIEKE ACTIE

Vanuit haar epicentrum - de driehoek Waarschoot-Kortrijk-Brussel verbreidt de daensistische beweging zich tussen 1893 en 1914 over heel Vlaanderen. Slechts de Westhoek, het arrondissement Mechelen en een groot deel van Limburg blijven buiten haar invloedssfeer. - Zie kaart 1 hierna en fig. 2 "Proeve van Chronologisch-Geografisch Overzicht...". -

Ongeveer de helft van die geografisch beschreven invloedssfeer congrueert met de gebieden waar H. Plancquaerts specifieke invloed bepalend of alleszins zeer groot is. Het arrondissement Aalst - waar de beweging gedurende heel haar geschiedenis een zeer belangrijke politieke factor is - draagt zowel de stempel van H. Plancquaert dan die van A. en P. Daens.

De vormelijke en inhoudelijke aspecten van H. Plancquaerts politieke actie, binnen de hierboven geografisch en chronologisch gesitueerde daensistische beweging, zijn zeer belangrijk en verdienen hierna gesystematiseerd en waar mogelijk gekwantificeerd te worden. Omdat H. Plancquaert na Wereldoorlog I als daensist nog slechts beperkt aan bod komt, zullen alle hierna behandelde aspecten vrijwel uitsluitend betrekking hebben op de periode 1893-1914.

1. Organisatie en opiniëring

H. Plancquaerts aandeel in de uitbouw en verbreiding van de daensistische beweging situeert zich vrijwel geheel op het vlak van

INVLOED VAN DE DAENSISTISCHE BEWEGING EN VAN HET PLANCQUAERTISME (geografisch gesitueerd)

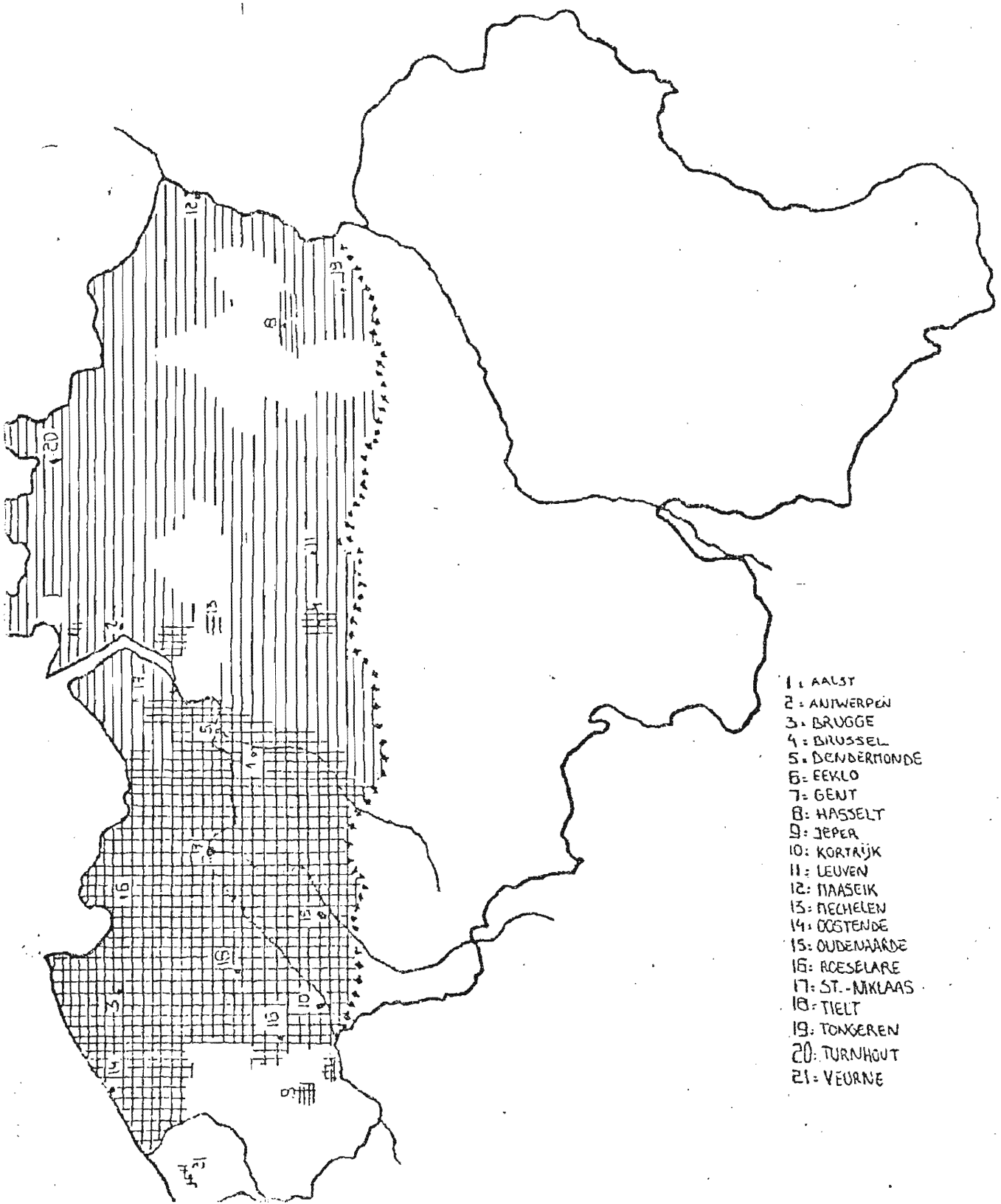
Planning

bronnen: mededelingen, aankondigingen, activiteitsverslagen, verbiccingsuitslagen en de daensistische bladen: Het Recht, 't Vrije Woord, De Volkscrisis, Klokke Roeland, De Klok, De Vrije Klok; pamfletten.

invloed van de daensistische beweging in het algemeen

invloed van het plancquaertisme in het bijzonder

De aangegeven steden zijn arrondissementshoofdplaatsen (de samenstelling van sommige arrondissementen wijzigde in de loop van de periode waarin de daensistische geschiedenis gesitueerd wordt).

de organisatie en de opiniëring. - Bij daensisten als A. Daens en A. De Backer en in mindere mate bij F. Fonteyne speelt ook het mandaat van parlementslid een zeer grote rol - .

ORGANISATIE

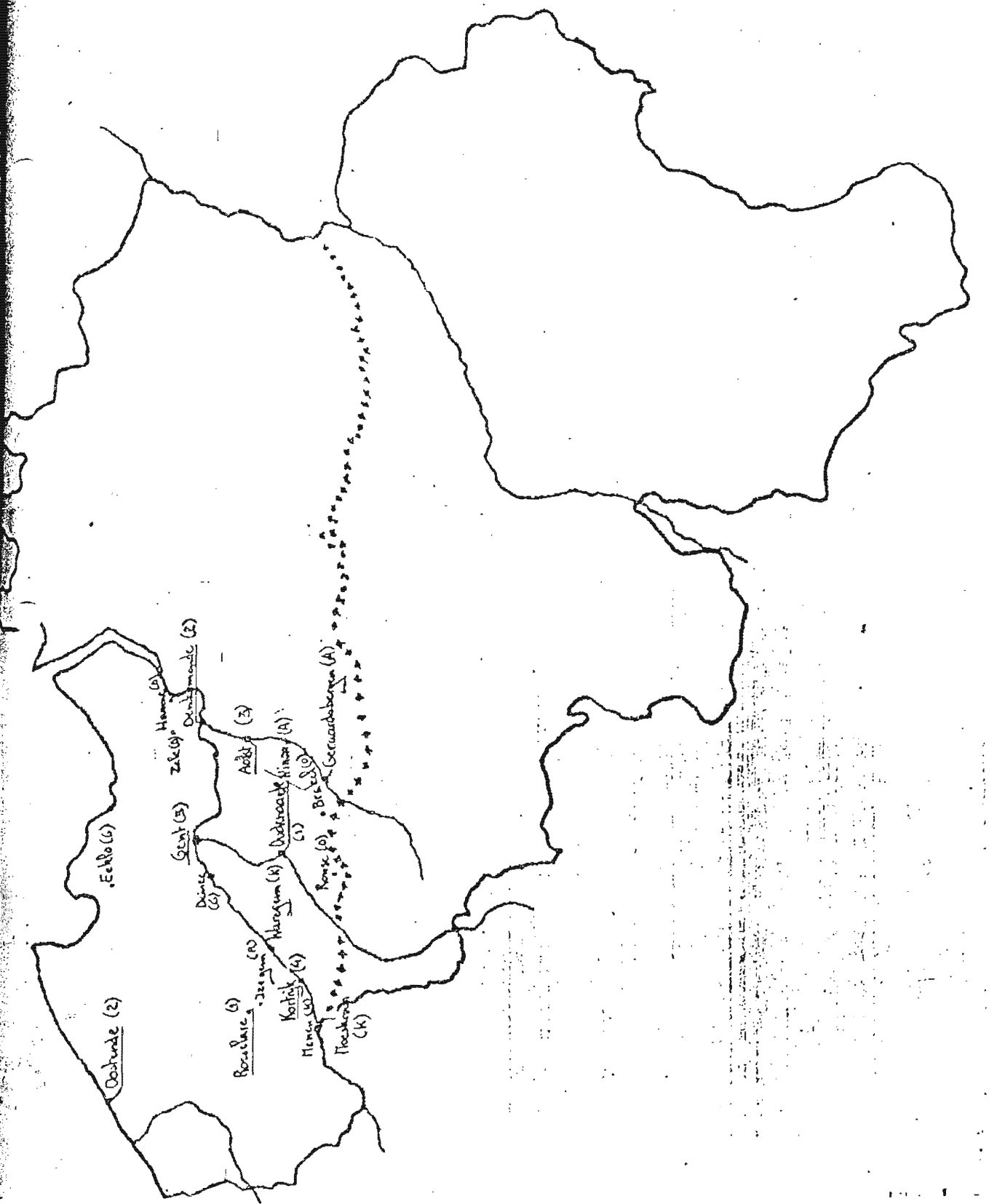
In tegenstelling tot eerste-planfiguren als A. De Backer, J. De Neve, P. De Pelsmaeker, F. Lambrecht, B. Minnebo en R. Vanderschelden, hebben vooraanstaande daensisten als A. Daens, F. Fonteyne en H. Plancquaert vrijwel geen aandeel in de oprichting en uitbouw van de daensistische sociale organisaties en vakbonden. Daartegenover zetten deze laatsten zich op bijzondere wijze in voor de uitbouw van de beweging als politieke organisatie. Vooral H. Plancquaert munt hier uit. Niet steeds volgt hij hierbij de geëigende weg - oprichten van partij-kern als platform voor de (later volgende) deelneming aan verkiezingen -, doch plant de daensistische beweging in een kanton of een arrondissement in door er als daensistisch kandidaat aan verkiezingen deel te nemen, waarna rondom zijn kandidatuurstelling een politieke organisatie groeit. Door een dergelijke tactische handelwijze wil hij duidelijk fungeren als de start motor van een politieke beweging, die in zijn persoonlijke optiek tegelijk op de meest snelle wijze en op de grootst mogelijke schaal over Vlaanderen moet op gang gebracht worden. Bekijkt men kaart 2 hierna, dan stelt men vast dat de kandidaatstellingen op kamerlijsten volkomen aan dit doel beantwoorden : een kandidatuur in het arrondissement Kortrijk bijvoorbeeld brengt de daensistische beweging tegelijk in de centra Kortrijk, Menen, Moeskroen en Waregem. De kandidaatstellingen op lijsten voor de provincieraadsverkiezingen - kaart 3 - bieden een geringer impact. Toch gaat het in dat laatste geval vaak om tussentijdse verkiezingen, die bijkomende kansen scheppen voor directe inplanting van daensistische kernen. Gemeentelijke verkiezingen lenen zich - omwille van hun personalisering - uiter-

(Kamer van Volksvertegenwoordigers)

Verklaring:

- De onderstreepte namen zijn de arrondissementshoofdplaatsen op het ogenblik van de verkiezingen. De niet-onderstreepte namen duiden belangrijke centra aan; de verkorchingen duiden de arrondissementen aan waartoe ze behoren: A = Aalst, D = Dendermonde, G = Gent, K = Kortrijk, O = Oudenaarde, R = Roeselare.

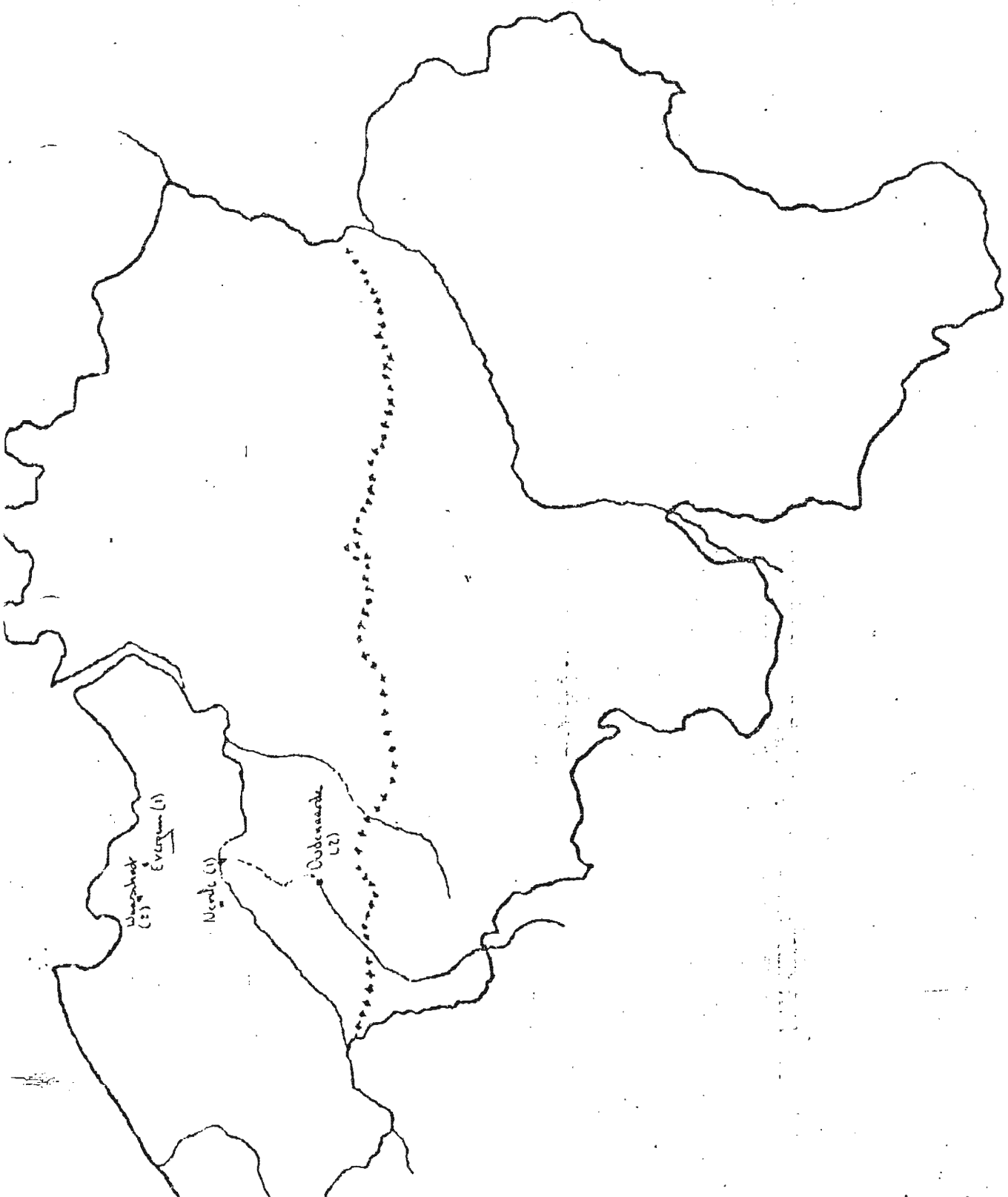
- De cijfers tussen haakjes duiden de frequentie aan.

HECTOR PLANCQUAERT als doorsnee verkiezingskandidaat (provinciale raden)

Verklaring:

- De namen duiden de kantonshoofdplaatsen aan op het ogenblik van de verkiezingen.
- Het cijfer tussen haakjes duidt de frequentie aan.

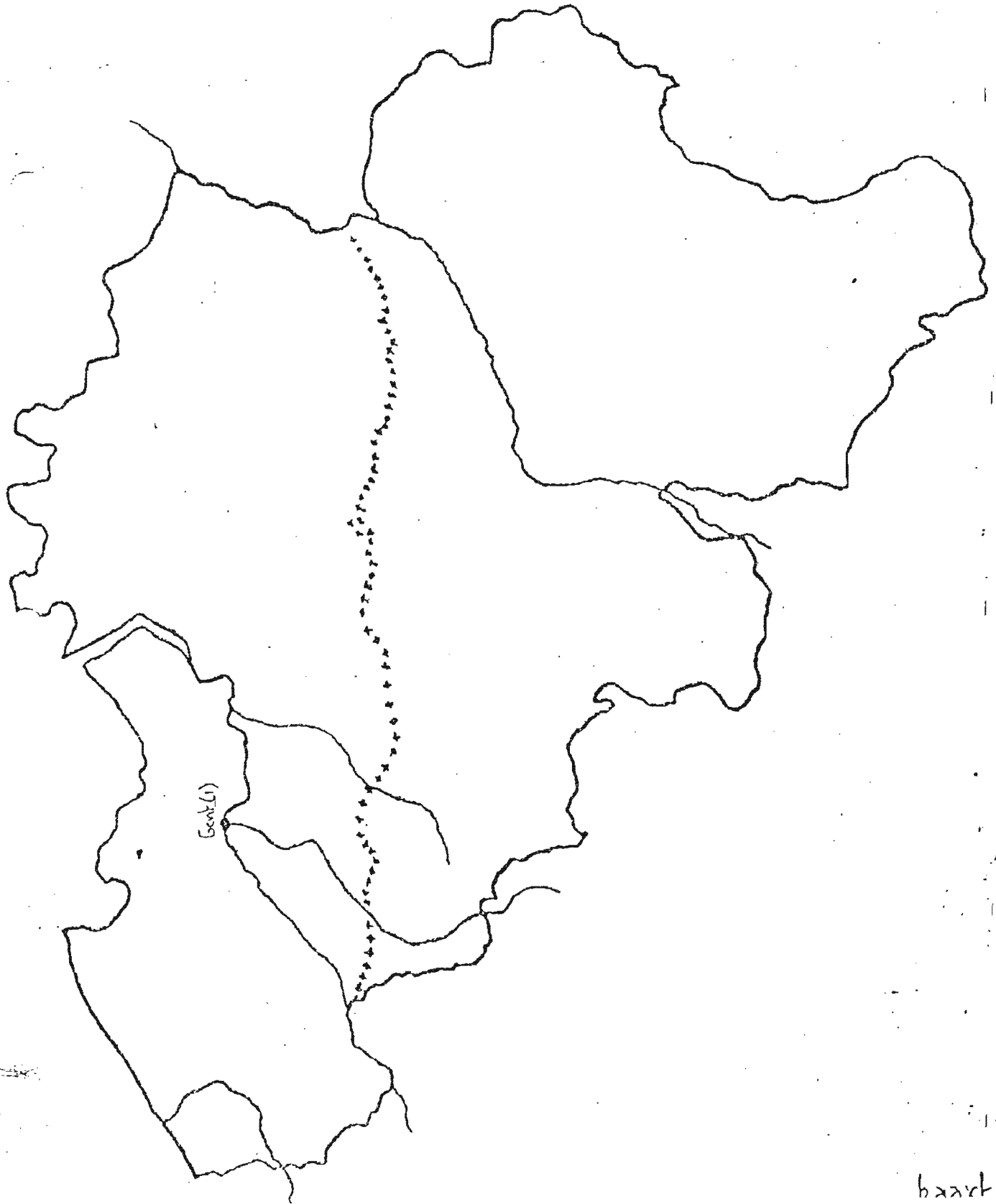

aard nauwelijks tot dergelijke directe actie, terwijl het te verwachten verbreidingseffect ervan gering is voor een nationaal opgevatte beweging. Een en ander veroorzaakt wellicht dat H. Plancquaert pas in 1911 een eerste - en laatste - maal aan gemeenteraadsverkiezingen deelneemt. - Zie kaart 4 hierna - De vele en verspreide kandidaturen vervullen ongetwijfeld een motorfunctie in de verbreiding van de daensistische beweging. Anderzijds moet men ook stellen dat de over zoveel arrondissementen verdeelde aandacht en energie ertoe leiden dat H. Plancquaert geen enkel mandaat kan verwerven, zodat de beweging hierdoor bij weeromstuit verhinderd wordt op nationaal vlak door te breken, vermits het waarschijnlijk is dat H. Plancquaert als volksvertegenwoordiger de beweging meer vooruit kan helpen dan hij thans als steeds weer mislukkend verkiezingskandidaat kan doen.

In 1904, 1906 en 1914 ziet H. Plancquaert de kamerzetel nipt aan zich voorbijgaan en in 1918 kan hij de overleden P. Daens niet opvolgen, omdat hij als activist in vrijwillige ballingschap is gegaan. Op het persoonlijke vlak kan men dus onderstellen dat de lange rij van verkiezingskandidaturen voor H. Plancquaert een evenlange rij van ontgoochelingen is. In hoever hij werkelijk persoonlijk een mandaat ambieert is niet gekend. In 1908 schrijft hij alleszins aan F. Fonteyne dat het verspreiden van de democratie voor hemzelf en F. Fonteyne belangrijker moet zijn dan het verwerven van mandaten (1). Waarschijnlijk gebeurt die uitspraak niet zonder slechte herinneringen aan de persoonlijke mislukkingen bij de verkiezingen van 1904 en 1906, maar H. Plancquaert laat zich desondanks niet pramen om nadien nog zes maal aan verkiezingen deel te nemen. Overigens treffen wij in zijn omvangrijk nagelaten papieren geen enkele reminiscentie naar een geambieerd politiek mandaat - ook niet tijdens depressieve ogenblikken als balling - , terwijl hij de vrijwel zekere opvolging van P. Daens als parlementslid bewust opgeeft door zijn intrede in het activisme.

HECTOR PLANCQUAERT als verkiezingskandidaat (gemeenteraadsverkiezingen) 294

verklaring: · Het cijfer tussen haakjes geeft de frequentie aan.

kaart 6

Wij systematiseren hierna de deelneming aan verkiezingen door H. Plancquaert. Het tweede lid van de opsomming - de behaalde stemmen - nemen wij echter uitsluitend op als een bijkomend gegeven en als de aanzet naar een verdere studie ervan. De betekenis van de cijfers van de stemmen is immers uiterst betrekkelijk : de kiesstelsels zijn meermaals gewijzigd tussen 1893 en 1936, de bronnen vermelden nu eens de persoonlijke stemmen en dan weer de lijststemmen en daarenboven hebben de cijfers slechts een betekenis als zij kunnen vergeleken worden met de bekomen stemmen van andere kandidaten en andere lijsten.

JAAR	PLAATS	LIJST	BEH. STEMMEN
1893	Kanton Waarschoot	Prov.	243
1894	Arr. Aalst (Aalst-Ninove-Zottegem-Geraardsbergen)	K.v.V.	20.649
1895	Arr. Oostende	K.v.V.	1.682
1896	Arr. Oostende	K.v.V.	2.176
	Arr. Kortrijk (Kortrijk-Menen-Moeskroen-Waregem)	K.v.V.	9.919
	Arr. Roeselare	K.v.V.	3.669
1898	Kanton Oudenaarde	Prov.	?
	Kanton Evergem	Prov.	1.050
	Kanton Nevele	Prov.	1.432
	Arr. Oudenaarde (Oudenaarde - Ronse)	K.v.V.	5.623
	Arr. Gent (Gent - Deinze)	K.v.V.	5.452
1899	Kanton Oudenaarde	Prov.	4.231
1900	Arr. Gent (Gent - Eeklo - Deinze)	K.v.V.	5.616
1902	Arr. Kortrijk (Kortrijk - Menen - Moeskroen - Waregem)	K.v.V.	3.741

1904	Arr. Dendermonde (Dendermonde - Hamme - Zele Buggenhout)	K.v.V.	617
1906	Arr. Kortrijk (Kortrijk- Menen- Moeskroen- Waregem)	K.v.V.	1.551
1908	Arr. Dendermonde (Dendermonde- Hamme - Zele - Buggenhout)	K.v.V.	699
1910	Arr. Kortrijk (Kortrijk - Menen - Moeskroen- Waregem)	K.v.V.	3.804
1911	Stad Gent	Gem.	?
1912	Arr. Gent (Gent - Eeklo - Deinze)	K.v.V.	1.365
	Kanton Waarschoot	Prov.	350
1914	Arr. Aalst (Aalst - Ninove - Zottegem - Geraardsbergen)	K.v.V.	414
1936	Arr. Aalst (Aalst- Ninove-Zottegem - Geraardsbergen)	K.v.V.	897

* Verkortingen voor de aard van de verkiezingen :

K.v.V. = Kamer van Volksvertegenwoordigers

Prov. = Provinciale Raden

Gem. = Gemeenteraad

* De onderstreepte namen zijn arrondissementele of kantonale hoofdplaatsen. Tussen haakjes worden de voornaamste centra binnen die kiesomschrijvingen aangegeven.

Uit of rondom de politieke actie van H. Plancquaert - verkiezings kandidaturen, meetings, verspreiding van Het Recht enz. - groeien in Oost- en West-Vlaanderen de tientallen daensistische afdelingen en kernen, die door H. Plancquaert zelf of door een

van zijn medewerkers zijn opgericht, waar hij geregeld meetings en zitdagen voor dienstbetoon houdt. Dit directe actiegebied van H. Plancquaert omvat de hiernavolgende gemeenten - zie kaart 5 en kaart 6 - :

* Oost-Vlaanderen

Nummer en kenletter verwijzen naar kaart 5; de kenletter geeft het arrondissement aan, het nummer de gemeente in dat arrondissement. De arrondissementen zijn op de kaart door in vetjes gedrukte stippellijnen aangegeven; zie ook het kleine kaartje (arrondissementen).

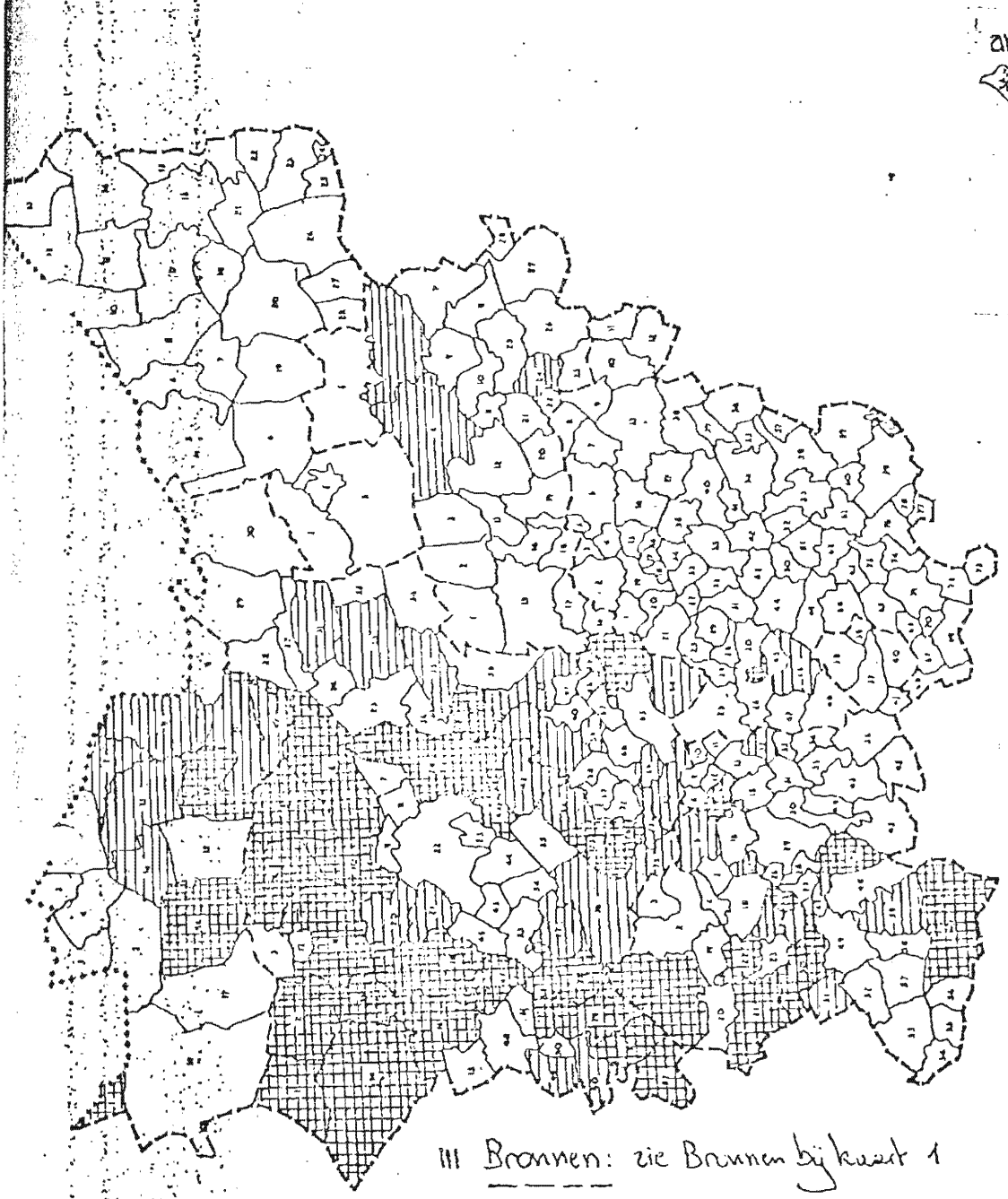
Aalter D 14
Asper D 75
Assenede A 8
Astene D 77
Baaigem D 69
Balegem D 64
Bassevelde A 13
Bellem D 13
Beveren B 16
Boekhout A 7
Bottelare D 59
Deinze D 52
Denderbelle C 24
Destelbergen D 35
Dikkelvenne D 70
Eeklo A 16
Eke D 73
Elsegem E 51
Erwetegem F 46
Evergem D 6
Gavere D 71
Gent D 24
Gentbrugge D 37
Gottem D 80
Hamme C 6
Kaprijke A 14
Kluizen A 10
Knesselare D 1
Kruishoutem E 1
Landegem D 21
Ledeberg D 40
Leupegem E 47
Lochristi D 33
Lotenhulle D 16
Lovendegem D 10
Maarke-Kerkem E 46
Machelen D 79
Meigem D 47
Melle D 49
Merelbeke D 41
Merendree D 20
Middelburg A 1
Nazareth D 76
Nederename E 17
Nederzwalm E 7
Nevele D 18

Het directe actie-gebied van het plancquaertisme in de provincie Oost-Vlaanderen

I Verklaring: ▤ gemeenten waar daensistische kernen uit en rondom de actie van H. Plancquaert groeiden.

▦ gemeenten waar daensistische afdelingen groeiden uit en rondom de actie van H. Plancquaert.

II aanduiding van de gemeenten: zie tekst verhandeling

III Bronnen: zie Bronnen bij kaart 1

IV daensistische afdeling: criterium: plaatsen waar actief georganiseerde en herkenbare partij-elementen en/of daensistische sociale organisaties groeiden en/of waar verscheidene van de hiernavolgende verschijnselsbomen optraden: frequente zitdagen Calumetchrist en meetings door H. Plancquaert; grootse gewijde deelneming aan congressen, huldigingen, betogingen, bonden of verenigingen die zich openlijk tot de daensistische beweging rekenden.

V daensistische kern: criterium: plaatsen waar herkenbare daensistische actie wordt gevoerd door plaatselijke militanten, zonder dat het criterium "afdeling" hierop van toepassing is

kaart 5

Nukerke E 59
Olsene D 81
Ooike E 22
Oostakker D 25
Oost-Eeklo A 12
Oosterzele D 63
Oudenaarde E 25
Petegem (Deinze) D 78
Petegem (Oudenaarde) E 50
Poesele D 17
Roborst E 32
Ronse E 60
Semmerzake D 74
Sleidinge D 5
St.-Denijs-Westrem D 43
St.-Maria-Latem E 14
Ursel D 2
Waarschoot D 4
Wontergem D 49
Wortegem E 21
Zaffelare D 31
Zele C 4
Zevergem D 56
Zingem E 6
Zomergem D 11
Zottegem F 27
Zulte D 82
Zwijnaarde D 42

West-Vlaanderen

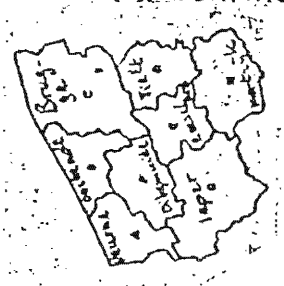
Nummer en kenletter verwijzen naar kaart 6; de kenletter geeft het arrondissement aan, het nummer de gemeente in dat arrondissement. De arrondissementen zijn op de kaart door in vetjes gedrukte stippellijnen aangegeven; zie ook het kleine kaartje (arrondissementen).

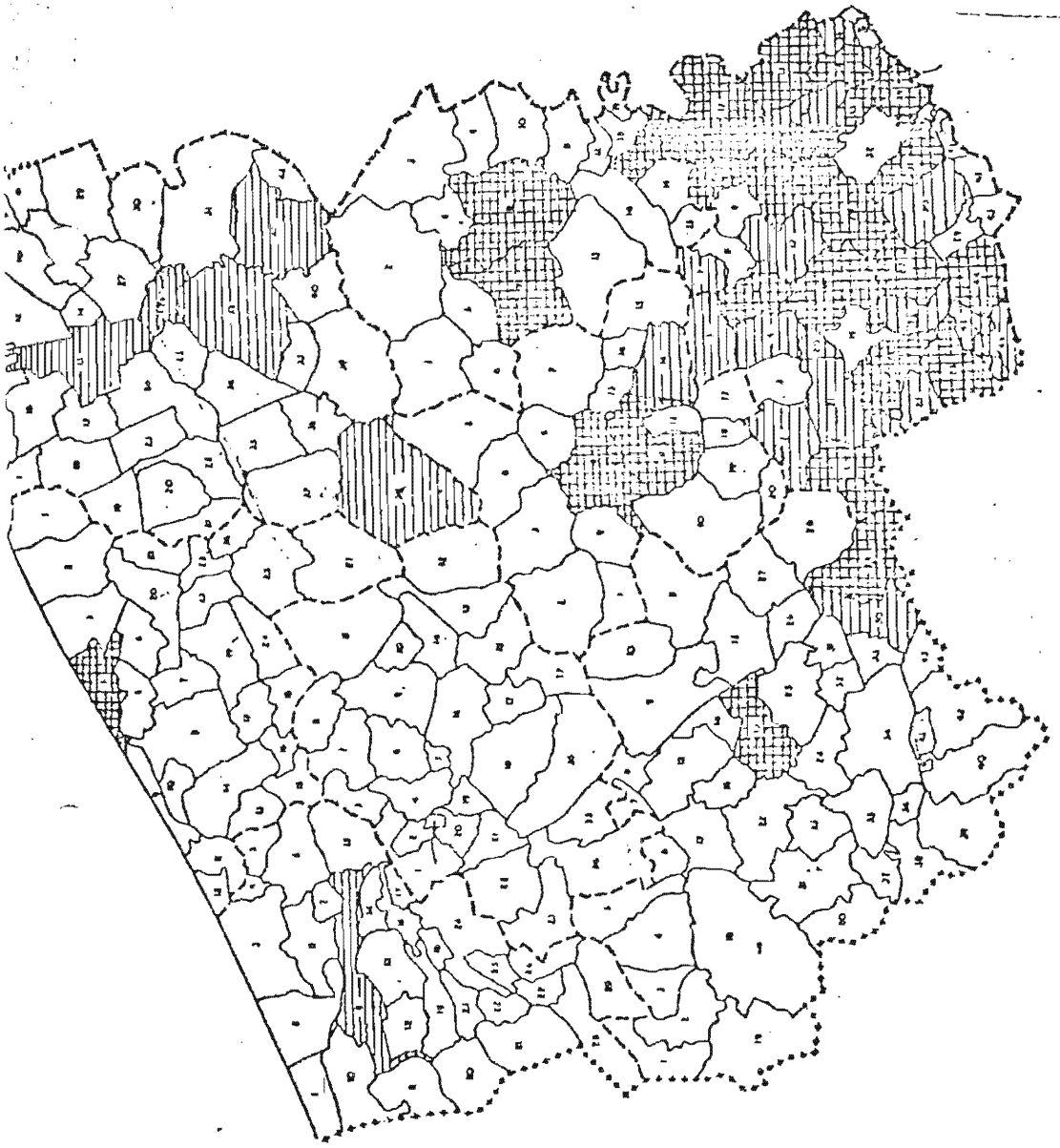
Aalbeke H 24
Ansegem H 13
Assebroek C 26
Avelgem H 39
Beernem C 41
Bellegem H 27
Bissegem H 20
Blankenberge C 4
Brugge C 15
Deerlijk H 16
Desselgem H 10
Dottenijs H 44
Gijselbrechtegem H 35
Harelbeke H 17
Heist C 5
Herseaux H 46
Heule H 4
Hulste H 7
Ieper G 13
Ingooigem H 14

I verklaring: zie verklaring bij kaart 5

II aanduiding van de gemeenten : zie tekst verhandeling

arrondissementen

III Bronnen: zie Bronnen kaart 1

IV Daensistische afdeling & kern : criteria: zie kaart 5 : nrs. IV en V

kaart 6

Izegem E 16
Kaster H 36
Komen G 30
Kortrijk H 18
Kuurne H 6
Lauwe H 22
Lendelede H 5
Luingne H 45
Menen H 1
Moen H 31
Moeskroen H 25
Moorsele H 2
Oostende B 5
Oostkamp C 32
Otegem H 33
Oudenburg B 20
Pittem D 7
Rekkem H 23
Roeselare E 8
Rollegem H 26
Rumbeke E 11
St.-Denijs H 30
St.-Baafs-Vijve D 17
St.-Eloois-Vijve H 11
Tiegem H 34
Tielt D 8
Torhout C 38
Veurne A 9
Vichte H 15
Waarmaarde H 38
Waregem H 12
Wervik G 29
Wevelgem H 21
Zwevegem H 28

In de provincie Antwerpen is de gemeente Hoevenen (omgeving Brasschaat) een uitgesproken plancquaertistische kern. Omwille van die ene gemeente was het niet nodig speciaal een kaart van de provincie Antwerpen af te drukken. De gemeente Hoevenen is overigens herkenbaar op kaart 1 hiervoor, waar ook Boom en Brussel zijn aangegeven, omdat in beide laatstgenoemde centra een vleugel van de ruime daensistische aanhang zich uitgesproken plancquaertistisch opstelt.

Na de verkiezingskandidaturen en het inspireren of oprichten van daensistische kernen, kunnen wij H. Plancquaerts aandeel in de nationale uitbouw van de daensistische beweging beschouwen als het derde aspect van zijn persoonlijk aandeel in de organisatie en de verbreiding van de beweging.
De structuur van de nationale uitbouw vindt haar oorsprong in de statuten van de Vlaamsch-Christene Volkspartij die op 14 februari

1897 door H. Plancquaert, A. De Backer e.a. wordt opgericht met het doel de daensistische beweging nationale overleg- en beslissingsorganen te bezorgen - zie organigram op p. 173 en bijlage "Vlaamsch-Christene Volkspartij" - . Was A. Daens tot 1897 het levend statuut en de feitelijke voorzitter van de na Okegem 1893 opgerichte daensistische partijen, door zijn voorzitterschap van de Vlaamsch-Christene Volkspartij wordt H. Plancquaert in 1897 de officiële voorzitter van de beweging. Reeds op Kerstmis 1898 volgt A. Daens H. Plancquaert op in die officiële functie. Het Congres van Kerstmis 1898, dat A. Daens benoemt, wil door zijn daad ostentatief de niet-herverkozen en door de kerkelijke overheid gesuspendeerde A. Daens rehabiliteren als spits van de beweging. A. Daens blijft nu jarenlang voorzitter en neemt in die functie ontslag op 3 februari 1907, onder druk van de geestelijke overheid aan wie hij zich in het zicht van de dood wil onderwerpen. Na het kortstondig voorzitterschap van F. Fonteyne, wordt H. Plancquaert op 17 februari opnieuw als voorzitter verkozen. Enkele maanden later laat H. Plancquaert echter de hele organisatie ontsporen door samen met zijn rechtstreekse aanhang een nieuwe partij op te richten, die echter hooit van de grond komt. Van 1909 af nemen de plancquaertisten - voorlopig zonder H. Plancquaert - de draad van de Vlaamsch-Christene Volkspartij opnieuw op en laten B. Minnebo tot voorzitter verkiezen. Na één jaar werking is de nationale structuur echter alweer verdwenen en het duurt nu tot december 1912 eer die structuur heropgebouwd raakt. Van dat ogenblik af zal het nationaal organisatieschema desondanks vlotter dan ooit functioneren. De beweging heeft voortaan geen eigenlijke voorzitter meer : het Middencomiteit bestuurt en vertegenwoordigt nu de beweging. J. Demarrez, G. Doussy, H. Plancquaert en A. Van den Bruele zitten om beurt het Middencomiteit voor, terwijl H. Plancquaert vooral actief is in het Scheidsgerecht - zie organigram p. 173 - . In de nieuwe omstandigheden na Wereldoorlog I/

WO I

- afwezigheid van H. Plancquaert, G. Doussy en A. Van den Bruele en arrondissementsgewijze samenwerkingsaccoorden met fronters en/of vlaams-nationalisten - wordt de structuur van de Christen-Vlaamsche Volkspartij niet meer heropgebouwd.

Hoe worden de voornoemde aspecten van die organisatie nu administratief opgevolgd ?
De daensistische pers - vooral Het Recht van H. Plancquaert - is de draaischijf van organisatie en administratie : zij publiceert oproepen tot en verslagen van bijeenkomsten, kondigt het dienstbetoon aan, publiceert kalender en personalia, verstrekt richtlijnen in de zin van "Zondag a.s. wil ik meeting houden te X en Y; zorgen de vrienden voor een lokaal ? " enz.
Verslagboeken, ledenlijsten, lidmaatschapskaarten, uitnodigingsdrukwerken enz. bestaan wellicht nauwelijks - in de bronnen vindt men alleszins geen enkel spoor ervan - . Slechts op nationaal niveau kan men - in bepaalde periodes - gewagen van een - beperkte - opvolging van de organisatie. Zo vinden wij in de nagelaten papieren van R. Vanderschelden (2) het verslagboek van het Middencomiteit van 1912 tot 1914, naast een paar gedrukte convocaties m.b.t. de Vrije Democratische Federatie van Vakbonden van België. Méér gegevens leveren die en andere bronnen ons echter niet.
De organisatorische bijdrage vanwege H. Plancquaert bestaat in het inspireren en op gang brengen van acties, verenigingen en structuren, zonder dat hijzelf wellicht méér doet dan de basislijnen ervan aangeven. De goede afloop van zijn organisatie hangt dan verder af van de bekwaamheid en de dynamiek van hen die zijn initiatieven moeten uitbouwen en veel "keukenwerk" moeten verrichten. R. Vanderschelden niet te na gesproken, zal H. Plancquaert echter nooit over die uitvoerders kunnen beschikken. Die omstandigheid is o.i. een verklaring én voor de mislukking van H. Plancquaert als verkiezingskandidaat én voor het nooit tot volle ontplooiing

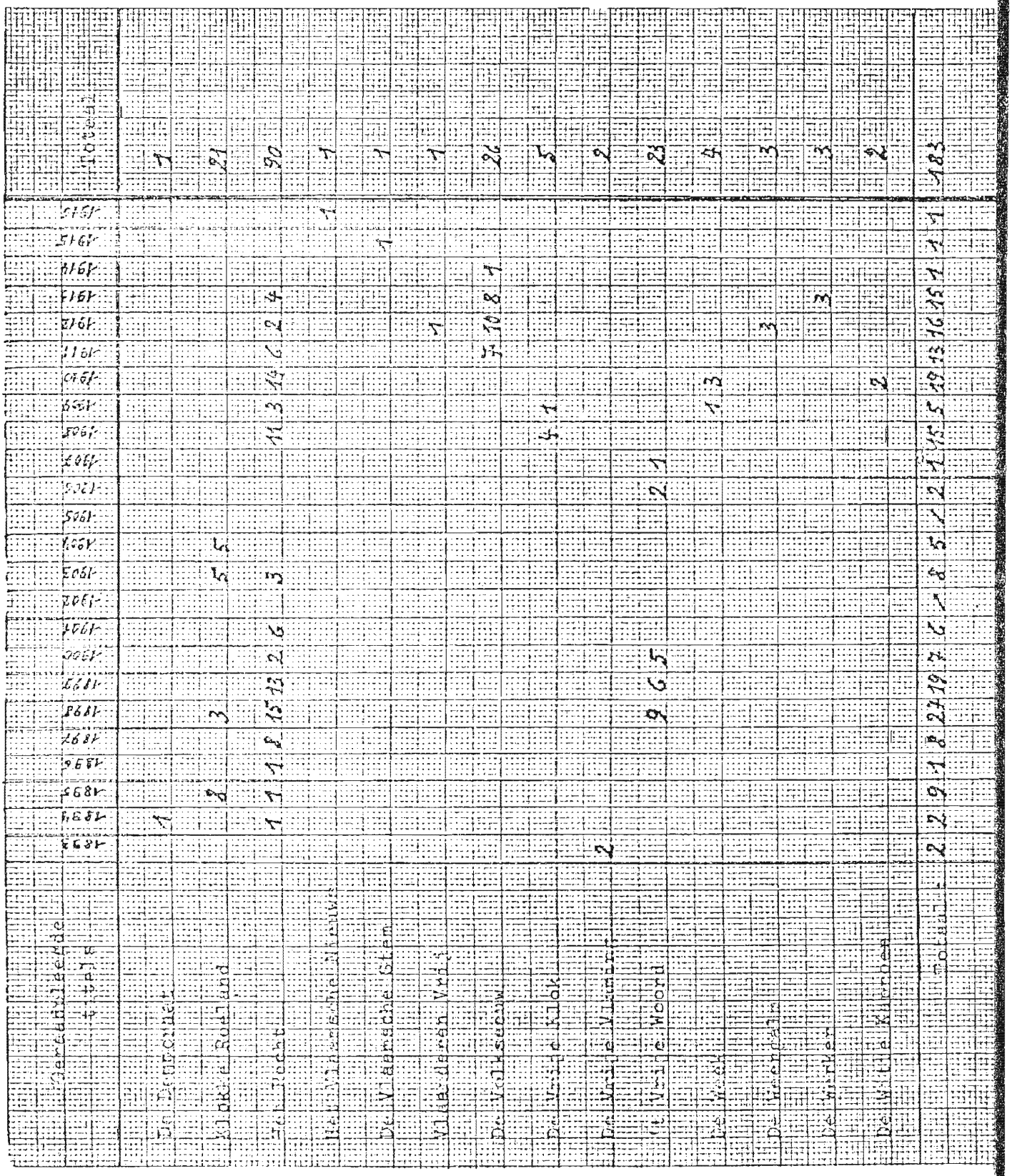
komen van de beweging op nationaal vlak. In het arrondissement Aalst daarentegen zullen de gebroeders A. Daens en A. De Backer steeds kunnen beschikken over een zeer ruime groep dynamische en bekwame tweede-planmilitanten, terwijl de betrekkelijk hoge bloei van de beweging te Brugge o.i. het resultaat is van de inzet vanwege B. Minnebo en C. Moeyaert, zonder wie F. Fonteyne wellicht niet de gemeenteraad en het parlement zou bereikt hebben.
Tenslotte is het opmerkenswaard dat H. Plancquaert de daensistische beweging nooit vertegenwoordigt op buitenlandse congressen, noch haar propageert buiten de landsgrenzen, zoals A. Daens en in mindere mate A. De Backer doen. Nochtans is geen onder de daensisten méér met dat buitenland vertrouwd dan H. Plancquaert, wiens buitenlandse studiereizen legio zijn.

OPINIERING

Het valt nauwelijks te bepalen hoeveel toespraken H. Plancquaert heeft gehouden in het kader van zijn politieke actie. Soms spreekt hij tweemaal per zondag, soms spreekt hij bijvoorbeeld achttien keer in ruim twee weken . (3). Toch gelooft hij niet steeds in de opiniërende waarde van de meetings. "Ik ook heb altijd gedacht", schrijft hij in 1908 aan F. Fonteyne, "dat meetings meer teweeg brachten : alles wil geleerd worden, ook een politieke strijd." (4) Anderzijds blijken de meetings dan toch weer de ruggegraat van H. Plancquaerts actie, want als hij in 1910 uit de diepe crisis in de daensistische beweging poogt te treden en opnieuw aan verkiezingen denkt, houdt hij niet minder toespraken dan voorheen (5).

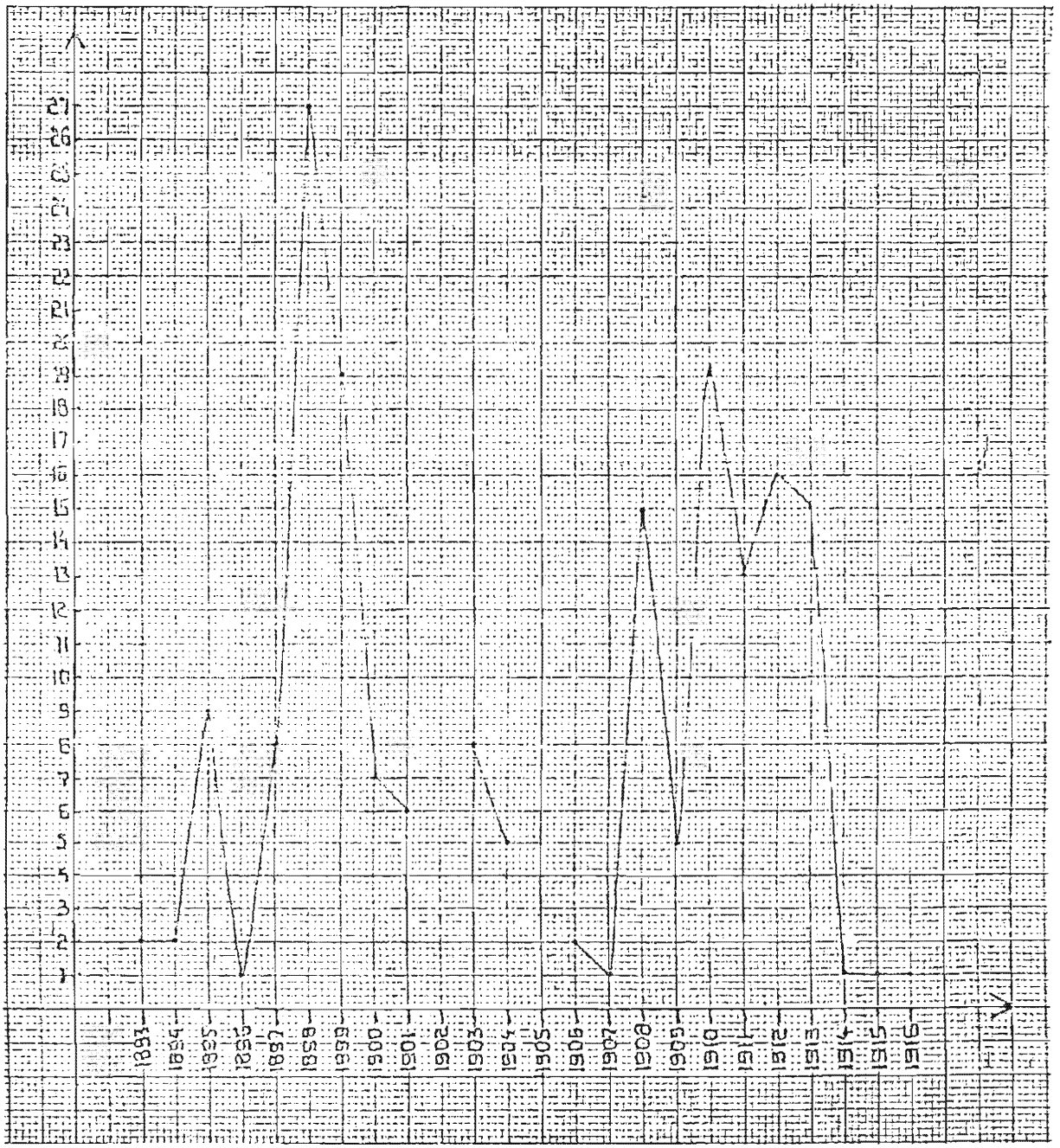
Wij bezitten hooguit een tiental schriftelijke voorbereidingen van H. Plancquaerts politieke toespraken in het kader van de daensistische beweging. Een onvoldoende aantal dus om een representatieve analyse te kunnen maken van die gesproken vorm van opiniëring.

Aantal geraadpleegde opiniërende artikels of deel-artikels per jaartal

- fig. 4 -

Frequentie van raadpleging van thema-artikelen over de hele periode, met de hiaten in de persbronnen.

- fig. 5 -

Anderzijds kunnen wij beschikken over tientallen opiniërende persartikels van zijn hand. Weliswaar is over H. Plancquaert bekend dat hij milder spreekt dan hij schrijft (6), toch zal de opiniërende inhoud van zijn toespraken niet verschillend zijn t.o.v. de persartikels, die wij hierna zullen analyseren.
Wij raadpleegden 183 opiniërende artikels of deel-artikels (7) door H. Plancquaert gepubliceerd in 14 perstitels tussen 1893 en 1916 - zie p.305, fig. 4 -. De tabel der geraadpleegde artikels is representatief voor de bronnen omdat de hiaten in het voorkomen van opiniërende artikels congrueren met de hiaten in de continuïteit van de bronnen - zie p. 306, fig. 5 -.
Op het totaal van 183 opiniërende artikels of deel-artikels behandelt H. Plancquaert hiernavolgende thema's volgens de hierna aangegeven frequentie over de hele periode beschouwd.

	Thema's (in de orde van hun frequentie)	Aantal artikels of deel-artikels met dit thema
1.	Het ontbrekend of gebrekkig onderwijs is de oorzaak van de armoede, Algemeen verplichtend onderwijs en ontwikkeling van het beroepsonderwijs zijn de basis voor maatschappelijke verbeteringen.	22
2.	Pleidooi voor (Zuiver) Algemeen Stemrecht en/of Evenredige Verdeling.	15
3.	De rijke klassen ("feodale heren" en "industriële burgerij" en hun "rentmeesters en zaakwaarnemers") zijn verantwoordelijk voor de maatschappelijke ellende.	13
4.	Pleidooi voor sociale wetten (op sociaalrechterlijk en arbeidsrechterlijk vlak).	12
5.	Katholicisme houdt de volken in onderontwikkeling en armoede.	11
6.	Anti-Congo-politiek	10
7.	Verdediging van de socialistische en/of liberale partij (als medestanders tegenover de katholieken en de katholieke partij).	10

8.	Anti-militarisme	9
9.	Vlaanderen staat eigen ontvoogding in de weg (door de hand- en spandiensten aan clerus, hoge burgerij en katholicisme in het algemeen, door zijn laksheid t.o.v. katholieken en conservatieven).	9
10.	Het machtsmisbruik van de clerus ten voordele van de bezittende klasse is verantwoordelijk voor de maatschappelijke ellende in België.	9
11.	Pleidooi voor landbouwhervormingen	8
12.	Taalkwestie is mede-oorzaak van maatschappelijke ellende in Vlaanderen.	8
13.	Anti-royalisme en anti-Leopoldisme	7
14.	Wanverhouding kostprijs van de grote openbare werken t.o.v. sociale uitkeringen	7
15.	Pleidooi voor godsdienstzin (maar uitdrukkelijk zonder binding politiek/godsdienst en zonder "rechtvaardigheidsbestrijding" in naam van de godsdienst).	6
16.	Pleidooi voor werkstaking	6
17.	De middenklasse - vooral academici - is verantwoordelijk voor de maatschappelijke ellende (door haar hand- en spandiensten aan het conservatisme, haar egoïsme, haar onverschilligheid)	5
18.	Arbeid als factor van rijkdom moet tenvolle gewaardeerd en bezoldigd worden.	4
19.	Pleidooi voor Vlaamse Hogeschool.	3
20.	Pleidooi voor coöperatieven en syndicalisme.	2
21.	Pleidooi voor emancipatie van de vrouw (wordt als slaafse huisvrouw opgevoed in katholieke scholen)	2
22.	Waals-Vlaamse ongelijkheid (anomalieën i.v.m. wetgeving, sociale tegemoetkomingen enz.)	2

23.	Anti-Belgicisme (België is slechts aanvaardbaar als het de discriminatie t.o.v. Vlaanderen opheft)	1
24.	Erkenning van de klassenstrijd (zonder marxistische consequenties)	1
25.	Contra private liefdadigheid	1
	Totaal	183

Overschouwt men de hierboven geordende thema's en hun frequentie van voorkomen, dan kan men hieruit besluiten dat H. Plancquaerts politieke actie uitgesproken sociaal-democratisch is, terwijl de specifieke vlaamsgezinde eisen minder aan bod komen dan de specifieke politiek-maatschappelijke eisen, al maakt de radicale vlaamsgezinde H. Plancquaert eigenlijk geen fundamenteel onderscheid tussen de Vlaamse Kwestie en de Sociale Kwestie.
Enigszins ongewoon in de daensistische thematiek is zijn pleidooi voor de emancipatie van de vrouw. Voor zover ons bekend heeft geen andere onder de daensistische eerste-planfiguren dit thema behandeld. Aanleiding tot de stellingname is wellicht een poging vanwege de katholieke regering om door het invoeren van het vrouwenstemrecht haar krimpende meerderheid te herstellen. H. Plancquaert verdedigt daarbij - net als de socialisten en de liberalen - de stelling dat de vrouwen vooralsnog niet losgekomen zijn van hun katholieke opvoeding en een te gemakkelijk te manipuleren publiek zijn, zodat hun stemmen het conservatisme zullen verstevigen.
In de hiernavolgende grafieken zullen wij de frequentie van een aantal thema's spreiden in de tijd en zo mogelijk de relatie van hun frequentie tot de politieke feiten aangeven.

Het onderhoud of gebrekkig onderwijs is de oorzaak van de misdaad. Hiervoor verklaarde onderwijs- en ontwikkeling van het beroepsonderwijs is de basis voor maatschappelijke verbeteringen.

Wetsontwerp op de Leerplicht

Bestaat voor zover algemeen bekend en / of grondig behandeld.

Eerste pogingen over Evenredige Verdeling

Nationale bijeenkomsten voor Algemeen Stemrecht

Bestaat voor zover algemeen bekend en / of grondig behandeld.

Wetten op het toezicht op de kinderarbeid

Wetten op Arbeidsomstandigheden en Veiligheid

1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900
1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
Overname van Congo
door België
Overgang van Congo
Vrijstaat
Overgang van Congo
Vrijstaat
Overgang van Congo
Vrijstaat

Overschouwt men de "Biografische Index" bij deze verhandeling, dan bemerkt men hoevelen onder de daensistische eerste- en tweede-planmilitanten net als H. Plancquaert letterkundigen en/of journalisten-uitgevers zijn : J. Caudron, P. Daens, L. Du Catillon, F. Lambrecht, C. Moeyaert, F. Sterck, P. Van den Abeele, A. Van den Bruele, K.-L. Van Opdenbosch, P. Van Schuylenbergh, K. Weckers ...

L. Du Catillon wijst reeds in 1894 op de vanzelfsprekendheid van dit engagement. Hij stelt vast dat H. Plancquaert, net als hijzelf en anderen, meent "dat de strijder de nationale letteren of kunst moet beoefenen, en dat een Vlaamsch letterkundige of kunstenaar noodzakelijk een strijder moet zijn, of naar de mate zijner krachten aan den strijd meehelpen." (8)

Bij H. Plancquaert is er daarenboven een duidelijke wisselwerking tussen het inhoudelijk aspect van zijn schrijverschap en zijn politieke actie. Hij is niet alleen "strijder" omdat hij kunstenaar is en kunstenaar omdat hij strijder is, maar hij is kunstenaar zoals hij strijder is. Bekroond met de Staatsprijs voor Toneelliteratuur voor zijn historisch drama De dood van Karel den Goede, Graaf van Vlaanderen in 1889, schakelt hij, parallel met zijn opgang komende politieke agitatie, over op het volkse satirische toneel met De dorpsklappeien (1892), terwijl van 1894 tot 1914 zijn werk scherp sociaal opiniërend wordt : De lotgevallen eener Kasteeljuffrouw (1894), De werkstaking (1897), Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd... (1910) en De geldwolf (1914) (9). In het sociale drama De werkstaking beschrijft H. Plancquaert hoe vanuit het steedse arbeidersmilieu de vonk der opstandigheid overslaat op het plattelandsproletariaat. In zijn sociale roman Jan Vleminx ... houdt hij een bijwijlen rauw rekwisitoir tegenover diegenen die op het Vlaamse platteland materiële ellende en geestelijke onmondig-

heid in stand houden, nl. de geestelijkheid en de rijke boeren. In De geldwolf belicht hij het decadente milieu van de geldaristocratie die onder één hoedje speelt met de hogere geestelijkheid en met een soms platvloers geuit onbegrip neerkijkt op de volksklasse.
Als H. Plancquaert na Wereldoorlog I als balling en veroordeeld activist politiek totaal buiten spel is geplaatst, neemt zijn belangstelling voor het historisch drama opnieuw toe. Toch keert hij met Liesken en Ceelken (10) tijdelijk terug tot het sociale drama, waarin thans echter meer en meer de pessimistische ondertoon om persoonlijke tegenslagen voelbaar wordt.

Met zijn literaire bron Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd... biedt H. Plancquaert een direct beeld van de scène waarop de daensistische actie wordt geplaatst, nl. het platteland, terwijl L.-P. Boons De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren en Lode Zielens' Moeder, waarom leven wij ? het directe beeld beschrijven van de scène waarop de socialistische actie wordt geplaatst, nl. de verproletariseerde grote steden en verstedelijkte agglomeraties (11).
In zijn sociale roman 'n Leeuw van Vlaanderen bakent C. Buysse die terreinen duidelijk af en suggereert dat de socialisten kansloos en feitelijk overbodig zijn op het platteland, waar de daensisten anderzijds grote ophef maken - en later door de schuld van hun voormannen spectaculair zullen ineenstorten - (12).
Ook voor H. Plancquaert is die gescheiden actie duidelijk : de steden en verstedelijkte gebieden zijn het natuurlijke actie-terrein voor de socialisten, die het platteland aan de daensisten moeten laten (13).
In een voorbereiding van een toespraak in 1894 geeft H. Plancquaert aan tot wie hij zich richt met zijn directe actie en zijn opiniëring : de kleine burgerij, de landbouwers en de arbeiders (14). De klemtoon ligt daarbij ongeveer volledig op het platteland. Anderzijds trekt hij wel de Gentse vlaamsgezinde burgerij aan - zonder daar wellicht enige vat op de arbeiders te bezitten -

terwijl hij zich in Brugge én tot de kleine burgerij én tot de arbeiders wendt (15). Van een aanvankelijk zich afwenden van het stedelijk kiezerspubliek, evolueert H. Plancquaert tegen 1911 naar een omgekeerde instelling : onder de indruk van de grote nationale arbeidersbetogingen voor Zuiver Algemeen Stemrecht, keert hij zich nu af van het platteland en richt zich op de stad (16). Dat zijn aanhang zich - een kleine Gentse fractie Vlaamsgezinde burgers niet te na gesproken - haast volledig op het platteland bevindt, zullen de parlementsverkiezingen van 1912 en 1914 duidelijk onderstrepen (17).
Hoe is die landelijke aanhang samengesteld ? Behalve de steenbakkers en "franschmans" (18), zijn het de kleine boeren en landbouwarbeiders (19) en de kleine burgerij, die én vaak meervoudig stemrecht bezit én vooruitstrevend is (20).. In al die gevallen gaat het om een vrijwel homogene gelovige aanhang. Anderzijds trekt H. Plancquaert - zoals wij in deze verhandeling reeds uitvoerig aantoonden - wellicht als enige daensistische eersteplanfiguur de beperkte ongelovige aanhang van de beweging naar zich toe.

2. Het verschijnsel van de dwarsliggende

In zijn inleiding tot de Kritik der reinen Vernunft gebruikt I. Kant voor de denkende mens het beeld van de verderlichte duif, die door het luchtruim zweeft, de weerstand van de lucht voelt en denkt nog beter te kunnen vliegen als die weerstand er niet zou zijn (21). Dit beeld kunnen wij toepassen op het hele politieke leven van H. Plancquaert, die door zijn opiniëring en zijn directe actie als politieke dissident het dwarsliggen a.h.w. tot een tweede natuur maakt en wiens - langdurige - politieke vlucht steunt op

het overwinnen van tegenstand. Zijn actie begint op die wijze in 1888 in het oproepen en overwinnen van tegenstand en eindigt niet anders in 1936. Die tegenstand is van externe aard, maar evengoed van interne aard. Binnen de daensistische beweging gaat H. Plancquaert dwarsliggen tegenover L. Du Catillon, A. en P. Daens, F. Fonteyne en uiteindelijk ook tegenover R. Vanderschelden, G. Doussy en de zich in het VNV integrerende daensisten. Tenslotte gaat hij soms ook dwarsliggen tegenover sommige eigen standpunten en tactische opvattingen. B.v. als hij als tegenstander van het kartel met de linkerzijde - ook de zo dicht bij hem staande linkerzijde is een te overwinnen weerstand - zelf in 1904 en 1906 dergelijke kartels afsluit. - Ofschoon men ook kan stellen dat dwarsliggen hier een eufemisme is voor een handelen-in-tegenspraak-met zichzelf- .

H. Plancquaerts Het Recht is tussen 1894 en 1914 de emanatie van dit dwarsliggen. In dit blad valt hij de katholieke kerk en de bisschoppen aan. In dit blad valt hij ook de medestander P.Daens aan. In dit blad polemiseert hij met het socialistisch blad Vooruit, met het liberale Het Laatste Nieuws en het katholieke Le Bien Public, Het Volk, La Patrie e.a. In dit blad polemiseert hij - in niet altijd stichtende bewoordingen - zowel met de pastoor-deken van Avelgem als met de literator Stijn Streuvels (22), als met elke nationale en plaatselijke tegenstander die een aanleiding hiertoe biedt. Dit blad brengt hem in 1901 ook tweemaal tegenover de rechter (23).

H. Plancquaerts dwarsliggen is alleszins niet het meest verheven facet van de daensistische beweging in haar geheel. Maar de historiografie kan dit fenomeen o.a. benaderen met de vraag of zonder dit verschijnsel de geschiedenis van de daensistische beweging niet ware geëindigd in 1919 of in 1907 of misschien zelfs in 1897 ? Niet de data zijn hier belangrijk, doch de weerslag ervan op de komende geschiedenis. Zo heeft de frontbeweging haar betrekkelijk snelle uitbouw als politieke factor grotendeels te danken aan

de doorstroming van de daensistische beweging naar de na-oorlogse periode, een doorstroming die wellicht nauwelijks kon plaatsvinden indien H. Plancquaert en het plancquaertisme niet stelselmatig gingen dwarsliggen tegenover de herhaalde pogingen tot integratie van de beweging in de katholieke partij.

B E S L U I T E N

BESLUITEN

DAENSISTISCHE BEWEGING

De negentiende eeuw roept m.b.t. België in het algemeen en tot Vlaanderen in het bijzonder het beeld op van een maatschappij die gekenmerkt wordt door overwegend negatieve politiek-maatschappelijke aspecten : de actieve tegenstelling clericaal / anti-clericaal, de functionele binding godsdienst / maatschappelijk leven op het platteland, de wanverhouding tussen de wetenschappelijk-industriële vooruitgang en de algemene welvaart, de hoge graad van analfabetisme, de klasse-tegenstellingen en klasse-vooroordelen, het ontbreken van beschermende en welvaartsverdelende sociale wetten, de sociale en culturele implicaties van het taalvooroordeel - of Vlaamse Kwestie - . Aanvankelijk vormen de opkomst van de socialistische arbeidersbeweging en de toenemende politieke mondigheid van een verlichte kleine burgerij de enige tegengewichten.. Maar na de schok van het Waals arbeidersoproer van 1886 krijgende BWP, de progressieve liberalen en enkele verspreide kleine kernen democratisch gezinde gelovigen een duidelijke impuls, zodat de afbraak van de bovengeschetste "negentiende eeuw" definitief kan beginnen. Maar die "negentiende eeuw"

eindigt niet in 1900. De democratie zal nog haast twee decennia méér nodig hebben om haar definitief achter zich te laten en om de scène te plaatsen waarop na Wereldoorlog I substantiële politiek-maatschappelijke wijzigingen kunnen plaatsvinden in de vorm van een pluralistische en collectieve democratie, een herverdeling van inkomen en bezit en het slopen van de taalmuur.
In ruimere mate dan door haar stemmen en het aantal van haar politieke mandaten is uitgedrukt, neemt de daensistische beweging haar aandeel op in de opbouw van die scène en het afdwingen van het politiek-maatschappelijk keerpunt van 1919. Eens dit keerpunt bereikt, is de beweging op nationaal vlak echter geen volwaardig medespeler meer, doch een eerst actieve en later langzaam wegdeemsterende toeschouwer. Die nieuwe rol is tegelijk het gevolg van de nieuwe nationale politieke verhoudingen en van haar wezenheid als dissidente beweging. De beweging heeft zich omwille van de Sociale Kwestie en de Vlaamse Kwestie meer dan twee decennia lang als een georganiseerde andersdenkende opgesteld tegenover de homogeen regerende katholieke partij, die in de nu heersende collectieve en pluralistische democratie de meest storende aspecten van haar anti-sociaal en anti-Vlaams conservatisme heeft moeten prijsgeven. Daarenboven resulteren de frontbeweging en het activisme in het frontisme en/of vlaams-nationalisme, een nieuwe politieke familie, die de natuurlijke erfgenaam wordt van de tegen Wereldoorlog I uitgesproken vlaamsgezind gerichte daensistische aanhang. De daensistische beweging kan thans niet veel méér doen dan ook haar partij-structuren en sociale organisaties overdragen op die nieuwe politieke familie, al gebeurt dat niet steeds goedschiks en al zijn intussen ook een aantal van haar organsiaties en militanten in de BWP opgenomen.
Met het vooruitzicht van de invoering van het Algemeen Stemrecht als motorisch moment en met de Landdagbeweging en de democratisch-gelovige pers als ontmoetinsplaatsen, ontstaat in 1893 de daensis-

tische beweging als de spits van de christen-democratie en als de naar een organisatorische vorm zoekende generatie van politieke daklozen en/of dissidente democraten. Een generatie inderdaad: vrijwel de hele klad eerste militanten - op A. en P. Daens na - varieert tussen de leeftijd van vijfentwintig en vijfendertig jaar; A. Dumont, H. Lebon, C. Moeyaert en H. Plancquaert zijn in 1893 dertig jaar oud, K. Weckers is eenendertig, A. Pauwels is negenentwintig enz. en daarenboven hebben P. De Pelsmaeker, H. Lebon, A. Pauwels, H. Plancquaert en de daensisme-genegen J. Renkin samen te Leuven gestudeerd. De motieven voor het politiek dakloos of dissident zijn benaderen of overlappen alle elkaar : agitatie tegen het doordeweekse en niet-christelijke katholiscisme, tegen het anti-Vlaams, anti-sociaal en anti-democratisch katholiek conservatisme.

Aanvankelijk is de daensistische beweging de spits van de christen-democratie, die twee belangrijke groepen omvat : zij die in de katholieke partij willen integreren en er een christen-democratische vleugel willen afdwingen en zij die opponent tegen de katholieke partij een nieuwe, autonome en christen-democratische partij willen uitbouwen. Die opsplitsing verdeelt de daensistische beweging in een integratie-bereide vleugel (A. en P. Daens, H. Lebon, P. De Pelsmaeker) en een integratie-afwijzende vleugel (A. De Backer, F. Lambrecht, H. Plancquaert), terwijl de buiten de daensistische beweging georganiseerde christen-democraten allen integratie-bereiden zijn (H. Carton de Wiart, J. Renkin, M. Stoufs). Naarmate de katholieke clerus, de katholieke politici en de katholieke gemeenschap in het algemeen erin slagen de christen-democraten te ontmoedigen, af te stoten of te isoleren, wordt de opsplitsing binnen de christen-democratie vanzelf opgeheven : de niet-daensistische christen-democraten geven de dissidentie op en sluiten de rangen van de katholieke partij - die ze nooit totaal verlieten - , de integratie-bereide daensisten verlaten de beweging - P. De Pelsmaeker, P. Van Schuylenbergh, H. Van de Velde - of sluiten de rangen van de in 1897 als radicaal-autonoom

heringerichte beweging, waarin het plancquaertisme nu het heft overneemt van het daensisme. Van dat ogenblik af congrueert de christen-democratie noodgedwongen met de daensistische beweging, vermits al de eerder progressief-katholieke groepen stelselmatig afstand nemen van het predikaat "christen-democraat", van de politieke stijl en van het programma van de christen-democratische beweging. Het volkomen isolement van de priesters A. Daens en F. Fonteyne, het vroegtijdig overlijden van een aantal eerste-planfiguren en het niet verkozen geraken van H. Plancquaert zullen veroorzaken dat de beweging haar over vrijwel geheel Vlaanderen verspreide aanhang nooit kan bundelen tot een werkelijke politieke machtsfactor, zodat zij na Wereldoorlog I slechts de bovenbeschreven rol toebedeeld kan krijgen en tenslotte geheel verdwijnt.

De christen-democratie is geen intermediair stadium tussen het sociaal-katholicisme - midden 19e eeuw tot midden 20e eeuw - en de christelijke democratie als begrip dat sinds Wereldoorlog II de katholieke politieke, sociale en syndicale organisaties behelst. De christen-democratie heeft haar eigen wortels, haar eigen groei en beperkte bloei en haar eigen totale teloorgang. Zij heeft bovendien haar eigen politieke, sociale en syndicale organisaties en zij wordt door en langs de daensistische beweging als het ware opgedrongen aan de gelovige gemeenschap, die geen plaats kan of wil bieden aan de daensistische beweging, waarmee de christen-democratie sinds 1897 congrueert. De obstructie wordt solidair uitgevoerd door de katholieke clerus en door de katholieke politici en hun aanhang. De traditionele voorstelling dat Ch. Woeste de allesbepalende antagonist is, moet als een mythe beschouwd worden. Door zijn parlementaire countering van A. Daens en door de publicatie van zijn memoires vertegenwoordigt Ch. Woeste immers slechts het antagonisme dat het snelst aan de oppervlakte van de bronnen komt, terwijl bij nader inzicht het werkelijke antagonisme moet begrepen worden als een collectieve antagonist,

waarin de katholieke lagere clerus een bijzondere rol heeft gespeeld. Bij dit alles functioneert de pauselijke brief Rerum Novarum meer als een rem dan als een aanmoediging voor de christen-democraten en/of daensisten, vermits in die brief de remediëring van het maatschappelijk probleem langs politieke weg wordt afgewezen, terwijl precies dát soort remediëring de "causa agens" is van de christen-democraten en/of daensisten.

Waar moeten de daensisten de bewegingsruimte zoeken die hen door de gelovige gemeenschap wordt geweigerd ? Tussen de militant-gelovige en de militant-ongelovige gemeenschap, tussen de rechterzijde en de linkerzijde in is tijdens de "negentiende eeuw" geen ruimte voor politieke, sociale en syndicale actie. Dus leeft de daensistische beweging noodgedwongen op de rand van de gelovige gemeenschap of rechterzijde én op de rand van de niet-gelovige gemeenschap of linkerzijde. De eerste gemeenschap stoot haar af, de tweede trekt haar aan. De liberalen bieden jarenlang spontane electorale steun aan de daensisten. De socialisten, die in bepaalde gebieden hun aanhang moeten delen met dé daensisten, beschouwen en eren figuren als A. Daens, A. De Backer en H. Plancquaert als politici die met één voet langs hún zijde van de schreef staan. Aan A. Daens en H. Plancquaert wordt herhaaldelijk en vruchteloos de totale overstap naar de socialisten aangeboden en de socialisten vragen zich daarbij onbegrijpend af waarom beide uitgestote gelovigen zich blijven vastklampen aan een gemeenschap die hen machteloos houdt. De daensisten geven zelf echter een viertal motieven aan die de overstap onmogelijk maken : tussen de socialisten en de daensisten staat de muur van de godsdienst; de socialisten zijn - naar het woord van L. Wils (1) - erfelijk belast met een gebrek aan vlaamsgezindheid; de socialisten vormen een klasse-partij (werklieden), terwijl de daensisten slechts in een klasse-overschrijdende partij de remedie tegen

---

(1) M. DE VROEDE, E. SCHOLLIERS e.a. Vlaamse problemen..., op. cit., p. 47.

de maatschappelijke misstanden zien; de daensisten willen hun macht opbouwen vanop het platteland. De laatste twee argumenten liggen in de lijn van de aanhang die de daensisten zullen uitbouwen : kleine burgerij, kleine landbouwers, landbouwarbeiders, steenbakkers, seizoenarbeiders. Slechts in de kleine steden Aalst en Brugge vormt zich een daensistische proletarische aanhang, terwijl de grote steden Antwerpen, Brussel en Gent de daensisten een beperkte aanhang van intellectuelen leveren.

H. PLANCQUAERT, DAENSISTISCHE BEWEGING EN PLANCQUAERTISME : EEN WISSELWERKING.

H. Plancquaerts levensgeschiedenis is slechts te beschrijven en te begrijpen in zijn wisselwerking tot die van de daensistische beweging. Het omgekeerde is evenzeer waar. Beiden helpen elkaar immers rubriceren langs het plancquaertisme, het zowel inhoudelijk als geografisch en chronologisch af te bakenen luik van de beweging, dat het sterkst de stempel draagt van H. Plancquaert en diens militante aanhang. Het scherp anti-katholiek, radicaal-vlaamsgezind en integratie-afwijzend plancquaertisme contrasteert binnen de beweging zeer sterk met het daensisme, dat van 1894 tot 1898 de integratie in de katholieke partij zoekt en nooit de open breuk met het hoge kerkelijke gezag en de katholieke clerus aanvaardt. Het plancquaertisme, dat van 1897 de beweging domineert, is verantwoordelijk voor het verbreiden van een georganiseerde beweging over het grootste deel van Vlaanderen en voor de autonome opstelling tussen de linkerzijde en de rechterzijde. Het daensisme - waartoe de Antwerpse groep onder H. Lebon dient gerekend - bezit de verdienste de beweging in het arrondissement Aalst vier

decennia lang een daensistisch parlementslid te hebben bezorgd. De kwantitatief en kwalitatief belangrijke groep roelanders leunt na 1897 steeds nauwer aan bij het plancquaertisme, dat op zijn beurt met B. Minnebo en C. Moeyaert de basisfiguren levert voor de explosieve bloei van het fonteynisme te Brugge.
Door de gebeurtenissen van Kortrijk 1889 bereidt H. Plancquaert openlijk de daensistische beweging voor. Dat gebeurt vanuit een uitgesproken vlaamsgezinde reflex. In 1893 voegen de roelanders een bijzondere sociale dimensie toe aan die reflex. Doordat H. Plancquaert - ofschoon medestichter van de Katholieke Vlaamsche Landsbond - van 1890 af deelneemt aan door gelovigen ingerichte landdagen én aan door niet-gelovigen ingerichte landdagen, brengt hij in zijn spoor ook enkele vrijzinnige sympathysanten naar de daensistische beweging : M.Josson,H. Vos J. Mac Leod en een kern van Gentse vrijzinnige studenten.
Samen met A. Pauwels is H. Plancquaert de eerste daensist die de dissidente opstelling tegenover het anti-Vlaams en anti-sociaal conservatisme van de katholieke partij doortrekt naar de confrontatie op het electorale plan. In 1889 pleit hij openlijk voor dissidente lijsten en een dissidente pers, in 1890 zoekt hij in Aalst tevergeefs tegenkandidaturen tegenover Ch. Woeste, in 1892 bedreigt hij de Gentse katholieken met een tegenlijst en in 1893 dient hij in Waarschoot zelf zo'n lijst in op zijn eigen naam. Slechts bij de daensistische partij- en programmaverklaring van Okegem 1893 is hij niet betrokken. Bij dat laatste dient aangestipt dat de meerderheid van de initiatiefnemers van Okegem 1893 tot in augustus 1894 slechts aan een hervorming van de katholieke partij in christen-democratische zin denken en niet aan een dissidente lijstvorming. Die lijstvorming komt er echter wel in september-oktober 1894, niet het minst omdat de Aalsterse katholieken weigeren onderhandelingen aan te gaan over de democratisering van hun programma en hun partijkader. Bij de lijstvorming van september-oktober 1894 is H. Plancquaert wel betrokken. Hij fungeert van meetaf als effectieve verkiezingskandidaat en terwijl hij de uitbouw van de sociale en syndicale organisaties

overlaat aan figuren als A. De Backer en F. Lambrecht, neemt hij in de volgende jaren elke gelegenheid te baat om via het indienen van daensistische verkiezingslijsten en via de scherpe agitatie in zijn in 1894 opgerichte Het Recht de politieke daensistische beweging over de Oost- en Westvlaamse arrondissementen te verbreiden. Hij offert zodoende bewust of onbewust zijn persoonlijke kansen om parlementslid te worden, bouwt zich nooit een eigen achterban van kiezers uit, maar fungeert her en der als startmotor van de beweging. Met zijn scherpe anti-katholieke opiniëring drijft hij een wig tussen de katholieke gemeenschap en de daensisten, terwijl hij deze laatsten van 1897 af met wisselend succes poogt te mobiliseren in een organisatorische koepel - de Vlaamsch-Christene Volkspartij - , die alterneert aan de Belgische Volksbond, waarin de eerder progressieve katholieken, de anti-socialistenbonden en de katholieke vakverbonden worden samengebracht. Pragmatisme en diplomatie zijn hem daarbij echter volkomen vreemd, zodat zijn persoonlijk optreden de emanatie wordt én van het soms weerbarstig anders-denken van de beweging én van de talloze inwendige conflicten en tegenstellingen én van de soms denigrerende incidenten binnen de beweging en tussen de beweging en de tegenstander.

H. Plancquaert bezorgt als geen ander de daensistische beweging haar radicaal opiniërend pigment. Hij is de voornaamste auteur van het anti-katholicisme, het anti-royalisme, het anti-Belgicisme en de anti-Congohouding in de beweging. Daarenboven is hij een onverdroten bevechter van een gelaïceerd verplichtend onderwijs en van het Zuiver Algemeen Stemrecht, twee thema's die vooropgaan in zijn opiniëring.

Tijdens Wereldoorlog I wordt H. Plancquaerts radicalisme zwaar op de proef gesteld. Terwijl een groot getal plancquaertisten toetreedt tot het politiek activisme, weifelt hij. Tenslotte plaatst hij diezelfde stap op een ogenblik dat die onderneming hachelijk wordt en zeker de opvolging van P. Daens als parlementslid onmogelijk maakt. Waar anderen het materieel belang van hun gezin op

het spel plaatsen, meent hij als ongehuwde radicalist niet achterop te kunnen blijven. Na Wereldoorlog I voedt H. Plancquaert als vrijwillig balling zijn radicalisme en vertraagt of verhindert zodoende de spontane integratie van de daensisten in het frontisme en/of vlaams-nationalisme.

In twee omstandigheden zal H. Plancquaert het eigen radicalisme en dat van de beweging ruilen voor een naïef beleefde pragmatische opstelling, nl. bij de kartelvorming met de linkerzijde in 1904 in Dendermonde en in 1906 in Kortrijk. Hij maakt daarbij echter zo'n flagrant verkeerde berekening en is zozeer in strijd met zijn persoonlijk anti-kartelstandpunt dat hij zichzelf en de beweging tot tweemaal toe een ondienst bewijst.

Drukt H. Plancquaert zijn stempel op de loop van de daensistische beweging, de beweging drukt eveneens haar stempel op zijn levensloop en zijn persoonlijkheid. Het contact met de roelanders geeft zijn vlaamsgezind radicalisme een duidelijke sociale dimensie. De weerslag van die beïnvloeding op zijn literaire arbeid en zijn opiniërende journalistiek is opvallend. Het contact met A. Daens en de ervaring van diens vervolging door de katholieke clerus drijft de overigens onverminderd christelijk ingestelde H. Plancquaert tot radicale onkerkelijkheid. De daensistische strijd slorpt geheel zijn persoonlijk fortuin op en zijn tijdsgebruik, zodat de daensist H. Plancquaert gedurende zijn hele actieve leven een onbezoldigd beroepspoliticus is die bij weeromstuit zijn fabriek en zijn advocatenpraktijk verwaarloost.

H. Plancquaert en de daensistische beweging roepen elkaars beeld op : dat van de machtige agitator doch de machteloze politicus. Zijn macht als agitator ontleent hij aan de strijd tegen de negatief ervaren aspecten van de negentiende eeuw, die taai overleven tot diep in de twintigste eeuw. Zijn machteloosheid heeft dezelfde bron. Om als politicus te kunnen slagen - in het onwaarschijnlijke geval dat hij de gave van de echte "politicus" bezit - heeft hij precies die bewegingsruimte nodig die hij op de over-

levende negentiende eeuw nog moet veroveren, nl. een op brede, pluralistische basis georganiseerde politieke Vlaamse Beweging. Die ruimte ontstaat meteen na Wereldoorlog I door het samengaan van daensisten en godsvrede-fronters. Maar dan is H. Plancquaert er als veroordeelde activist niet meer bij. Zodra hij de kans krijgt opnieuw erbij te horen, zijn het frontisme en de daensistische beweging binnen een totaal gewijzigde politieke constellatie geëvolueerd tot een katholiek getint vlaams-nationalisme, dat in niets meer gelijkt op de oude anti-katholieke en spontaan samenhangende dissidentie die hem volkomen heeft gemoduleerd en waarvan hij niet meer kan scheiden. In een laatste teruggrijpen naar de oude strijd bruskeert hij het einde van de daensistische beweging zoals hij een halve eeuw voordien haar geboorte had gebruskeerd : door een dissidente verkiezingslijst.
Het definitieve einde is nu echter ontluisterend. Want de eens zo geslaagde agitator is nu een machteloze agitator en de machteloze politicus blijft een machteloze politicus.

ERRATA

p. 58: Léonce Du Ca(s)tillon i.p.v. Leonce ... (2 X)

p. 65 : Vingt - cinq années i.p.v. Vingt- cincq années...

p. 93 : pastoor Lanssen i.p.v. pastoor Lansen ...

p. 110: probleem is einde 1907 aan de orde... i.p.v. probleem is volop aan de orde...

p. 128: Camiel Van Caeneghem i.p.v. Kamiel Van Caenegem

p. 143: er bestaan bijvoorbeeld geen of weinig duidelijk katholieke ziekenfondsen .... i.p.v. er bestaan geen of weinige ziekenfondsen...

p. 179: (27) i.p.v. (24)

p. 185: anti-militaristisch i.p.v. anti-silitaristisch

p. 201: Vlaamse Kwestie i.p.v. Vlaamse kWestie

p. 259: zich het langst zullen laten pramen ... i.p.v. zich het langste zullen laten pramen...

Bij BRONNEN . 1.2.5.2 :

toevoeging van geraadpleegde nummers :

bij Het Recht : 1 oktober 1899 / 12 juni 1904

bij Ons Vlaanderen : X, 2 juni 1895

TOEVOEGING

p. 39 - Algemene Inhoudsbeschrijvingen.

vlaams-nationalisme / frontisme - frontpartij - Vlaamsche Front

Het vlaams-nationalisme is een zich tegen einde Wereldoorlog I in een politieke beweging uitdrukkende vorm van volksnationalisme in Vlaanderen - 1917 : "Vlaamsch-Nationale Landdag"; 1918 oprichting van de eerste (en tijdelijke) vlaams-nationale partijen - . Na Wereldoorlog I ontwikkelen zich naast elkaar een sterk katholiek getint vlaams-nationalisme en een zich op het godsvredeprincipe steunende frontisme (of frontpartij of "Vlaamsche Front") waarin gelovigen en niet-gelovigen de frontbeweging (WO I) op politieke basis verderzetten. Tegen einde der twintiger jaren heeft het vlaams-nationalisme het frontisme vrijwel geheel opgeslorpt, nadat het frontisme eerst zelf in zekere maten de daensistische beweging had geïntegreerd. Tot ± 1930 is het bijzonder moeilijk de etiketten vlaams-nationalist/fronter of vlaams-nationalisme/frontisme te kleven. Daarom zullen wij in deze verhandeling zoveel mogelijk op die moeilijke nuance wijzen door b.v. te vermelden "vlaams-nationalisten/fronters" of "vlaams-nationalisten en / of fronters". Na 1930 is - op enkele afzonderlijke groepen na - het frontisme een integrerend deel van het vlaams-nationalisme. Ofschoon ook de daensisten na 1930 vrijwel alle tot het vlaams-nationalisme horen, zullen wij hen toch als daensisten blijven aanduiden.

feb. 80
(Ontvangen vanwege
de Vlaamse Adel)
(Bibliotheek)

RIJKSUNIVERSITEIT TE GENT

Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte

Geschiedenis - Nieuwste Tijden

HECTOR PLANCQUAERT,
DE DAENSISTISCHE BEWEGING
en
HET PLANCQUAERTISME

Volume 2

Licentiaatsverhandeling aangeboden door

Frans-Jos Verdoodt

Academiejaar 1978-1979

Promotor : Prof. Dr. R. Van Eenoo

V O E T N O T E N

D E E L É É N

(1) W. LOZIN, De houding van de Socialistische en de Liberale Pers tegenover Priester Daens en de Christene Volkspartij, Gent 1969.

(2) E. SWILLENS, Hector Plancquaert (1863 - 1953), Gent 1966, p. I en II, p. 106.

(3) Papieren I. DE CONINCK, Outer, Toespraken.

(4) Ibid.

(5) Voor die papieren: zie Papieren L. DELAFORTRIE, STADSARCHIEF te Aalst en DAENSMUSEUM en ARCHIEF VAN VLAAMSE SOCIALE STRIJD te Aalst (thans in stadium van oprichting).

(6) Vergelijkbaar met het nationaal dagelijks bestuur van de huidige politieke partijen. Ook vaak Middenraad genoemd in de daensistische beweging.

(7) Die papieren zijn verspreid opgenomen in Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(8) A. De Backer, P. De Pelsmaeker, V. Soens, Fr. Sterck, H. Van den Eynde, H. Van de Velde, J.-B. en E. Van Langenhaeke, P.-Fr. Lambrecht. De eerste zeven zijn de ondertekenaars van het hoofdartikel in het eerste nummer van Klokke Roeland, de laatstgenoemde heeft zich bij de groep aangesloten als uit hun midden de Christene Volkspartij wordt opricht. Klokke Roeland, 6 september 1891.
K. VAN ISACKER, Het daensisme (1893 - 1914), Antwerpen 1965, p. 43 e.v. Oprichtingspamflet De Christene Volkspartij in Vlaanderen in FONDS SOUPEZ, Aalst.

(9) Jan Caudron (Moorsel 1850 - 1906). De aanhang en/of populariteit van zo'n tweede-planfiguur is af te lezen uit het verkiezingsresultaat dat hij als 2e kandidaat op de daensistische lijst voor de provincieraadsverkiezingen in 1896 behaalde: 7.948 voorkeurstemmen. Pieter Daens (3e kandidaat) en Boon (lijsttrekker) behaalden respectievelijk 6.736 en 6.943 voorkeurstemmen. Was van 1895 tot 1900 schepen te Moorsel (STADSARCHIEF AALST , Repertorium of Alfabetische lijst van de beraadslagingen - Moorsel, p. 39).

(10) Zijn papieren uit die periode bevatten slechts sporadisch brieven en documenten met een politieke betekenis. Dat is niet het geval voor de "Zomergemse Periode" van Hector Plancquaert (tot 1899): een reeks brieven werden door de verwanten van Hector Plancquaert na diens dood aan Remi Vanderschelden overgemaakt. Het is zeer waarschijnlijk dat Hector Plancquaert zich zelf het bestaan van die documenten

niet meer zal herinnerd hebben; zie annotatie in Papieren DE DEKEN. Het is eveneens waarschijnlijk dat Hector Plancquaert zich weinig bekommerd zal hebben om de papieren die hij te Wortegem naliet - hij verbleef geregeld ook te Wortegem - , vermits hij daar niet zal gezocht geweest zijn. Die papieren zijn later terechtgekomen in Papieren I. DE CONINCK, Outer en R. DE DEKEN, Petegem.

(11) De pastoor-deken van Zomergem rapporteert over het hem door de bisschop van Gent verzochte onderhoud met Hector Plancquaert

"Après lui avoir communiqué la lettre de nos Seigneurs les Evêques et insisté sur les quatre points recommandés; après lui avoir prélu la missive de Monseigneur à son adresse et lui avoir remi l'exemplaire envoyé pour lui, je lui ai demandé s'il était d'avis de suivre les conseils et les préceptes du St. Père. Il m'a répondu franchement que non (...) nadat ik hem gezegd heb dat dit schisma & ongehoorzaamheid is...: il a répondu évasivement et rien n'a aidé."

(D. Fordeyn aan A. Stillemans op 19 augustus 1895, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Dossier Daens, Klapper 75/80 - 1893 - 1897).

(12) Papieren Y. CAUDRON

(13) In orde van links naar rechts en boven naar onder : P. Daens - Aalst, M.(J.) Caudron - Moorsel, Vader J.-I. De Beucker - Antwerpen, M. (A) De Backer - Denderhoutem, Prosper Van Lint - Leuven, M. Emiel Schiltz - Antwerpen, M. Muls - Herent, , M. Paul Guillemin - Geraardsbergen, M.L. Bocquart - Harelbeke, M. Frans Segers - Antwerpen, M. P. Van Schuylenberg - Aalst, M. Frans Lambrecht - Cultre, M. Gust De Roye - Antwerpen, M. Léonce Du Catillon - Waeregehem, M.Beun - De Beer - Brussel, M. Jan De Jaegher-Antwerpen, M. Hector Lebon - Antwerpen, Hector Plancquaert - Somerghem.

(14) In idem orde als vorige: M.(H.) Carton de Wiart - Brussel, M. Stoufs - Nijvel, M. (J.) Renkin - Brussel.

(15) P. DAENS, Priester Daens. Volksvertegenwoordiger voor Aalst en Brussel. Zijn Leven, zijn Strijden, zijn Lijden, zijne Dood en VERHEERLIJKING, Aalst 1909, p.139, p.143;
K. VAN ISACKER, Het daensisme ..., op.cit.,p. 118 - 119 - 120.

(16) P. DAENS, op.cit. p. 123; K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit. p. 118; Het Recht 29 aug. 1897; Het Recht 1 mei 1898.

(17) K. VAN ISACKER, Het daensisme ..., op. cit. p. 141 - 143.

(18) K. VAN ISACKER, Het daensisme ..., loc. cit.

(19) Priester Pottier en de paus ontbreken; zie Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(20) Verzameling in STADSARCHIEF AALST en DAENSMUSEUM en ARCHIEF VOOR DE VLAAMSE SOCIALE STRIJD, Aalst.

(21) H. BALTHAZAR, Verkiezingsresultaten in Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België, Deel 19, Antwerpen s.d., p. 589 - 612

(22) H. Landuyt, Kiesstelsels in de tijd van het daensisme in Bijdragen tot de geschiedenis van de Vlaamse Sociale Strijd / Bulletin Pr.-Daensfonds, 1978, 1, p. 5.

(23) Het Recht, 11 september 1898. H. BALTHAZAR, Verkiezingsresultaten..., op. cit., p. 594.

(24) P. DAENS, op cit.

(25) H.-J. ELIAS, Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893 - 1907, Aalst 1940.

(26) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst, 26 juni 1975.

" De lijdensbeker is gedronken voor onze partij. De doodsklok is veranderd in eene kermisklok ! " , A. Van Den Bruele in De Vrije Klok, 31 mei 1908.

(27) CH. WOESTE, A travers dix années 1885 - 1894, Deel 1 Brussel 1895. COMTE WOESTE, Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique, Deel II, Brussel 1933.

(28) " Woeste qu'il s'en aille. ". Die uitspraak zou representatief zijn voor en afkomstig zijn van de geestelijkheid uit het arrondissement Aalst (met name priester De Wolf): mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 23 sept. 1978. De Waalse katholiek M. Levie (1851 - 1939), naast de Gentenaar A. Verhaegen (1847 - 1917) de meest genoemde voorman van de Belgische Volksbond, veroordeelde zowel Ch. Woeste als A. Daens: zie J. LEVIE, Michel Levie (1851 - 1939) et le mouvement chrétien social de son temps, Leuven 1962, p. 184 e.v.

(29) L. PICARD, Evolutie van de Vlaamse Beweging van 1795 tot 1950, Antwerpen s.d.

(30) L. PICARD, loc. cit. p. 31 - 45. Voor de rol van Hector Plancquaert in De Vlaamsche Blok, zie E. LANGENDRIES, De weerslag van de Vlaamse Beweging op de Gentse politiek (1900 - 1912), Gent 1975, p. 263 e.v.

(31) Mondelinge getuigenis L. PICARD, Gent, 22 oktober 1977.

(32) A. SEVENS, Activisme, Frontisme en Vlaamsche Beweging, Oudenaarde s.d. (1928 ?).

(33) L. WILS, De oorsprong van de Kristen-Demokratie. Het aandeel van de Vlaams-demokratische stromingen, Antwerpen 1963.

(34) F. LEHOUCK, Het antimilitarisme in België. 1830 - 1914, Antwerpen 1958.

(35) A. WAUTERS, Getuigenissen over Vlaanderen, Brussel 1931, p. 18.

(36) K. VAN ISACKER, Het daensisme ... op. cit.

(37) E. SWILLENS, op.cit., p. III; LOUIS-PAUL BOON, Pieter Daens. Of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht, Amsterdam 1971, p. 7. Beide auteurs refereren uitdrukkelijk naar het werk van K. Van Isacker; overigens stelt men vast dat vrijwel alle historiografen-kolommisten (b.v. in Encyclopedieën), auteurs van scripties enz. m.b.t. de daensistische beweging vooral op K. Van Isacker steunen, soms zelf uitsluitend. In P. DE DIER, Het Daensisme. De didactische verwerking van de geschiedenis van de Christene Volkspartij, Brussel 1976, worden een aantal begripsinhouden en conclusies overgenomen en in een didactische verwerking naar het geschiedenisonderwijs toegeschoven. - Overigens stelden wij K. VAN ISACKER, Het daensisme ... hier slechts als voorbeeld voorop; ook naar de belangrijke studies van L. WILS m.b.t. deze materie wordt courant verwezen.

(38) " Plancquaerts ressentiment is ongetwijfeld het resultaat van de vervolging die hij van de katholieken en vooral van de geestelijkheid ondervond; maar ook zijn steeds teleurgestelde politieke eerzucht had daar invloed op. Het was zijn liefste droom, eens in het parlement te zetelen. Waar hij ergens een kans zag stelde hij zijn kandidatuur(...

,K. VAN ISACKER, Het daensisme ..., op.cit. p. 121.

(39) Bevestigd in mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 26 juni 1975. Zie ook het DEEL DRIE, C.

(40) Het Recht, 19 juni 1910; Het Recht, 13 november 1910.

(41) Het Recht, 4 april 1897; De Volkseeuw, 7 mei 1911.

(42) Priester Adolf Daens overleed te Aalst op 14 juni 1907.

(43) J. BRANS, Het Zelfstandigheidsnationalisme in de Vlaamsche Beweging, Amsterdam 1940, p° 32 : "Vlaanderen, dat voelen ze, dat willen ze; België laat hen koud.", citaat naar A. VERMEYLEN's, Kritiek der Vlaamsche Beweging, uitg. 1905, p.20.

Pieter Daens, daensistisch volksvertegenwoordiger van 1904 tot 1918, noemde in het Parlement, in 1907, 1830 "het" onzalig "jaar". (Geciteerd in (...), Anti - 30 - Vlaanderen tegen België, Gent s.d. (1928 ?) p. 10.

L. Du Catillon schrijft in L. DU CATILLON, De Christene Volkspartij in België, Waregem 1894, p. 10 : "Alle ware Nederlanders beklagen de scheuring van het eene Nederlandsche volk."

LIGUE NATIONALE POUR L'UNITE BELGE, Les Archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen), Brussel 1928, p. 52.

H. Plancquaert in lijkrede P. Daens, maart 1918: "Hoe zouden wij van België kunnen houden ?" (Papieren I. DE CONINCK, Outer

R. VAN GENECHTEN, De slechte oneindigheid van het Vlaamsch Belgicisme, Brugge s.d. p. 92.

Vlaamsche Stem, 30 dec. 1915.

L. WILS, Flamenpolitik en Aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog, Leuven 1974, p. 263 e.v. Als de interpunctie op p. 263 lit. 3 overeenkomt met de bedoeling van de auteur - er staat geen komma na "anti-belgiscisme" - , dan onderscheidt L. Wils - o.i. terecht - een antibelgicisme vóór en een na Wereldoorlog I : "Het antibelgicisme dat in de Vlaamse Beweging gebracht werd door het aktivisme, kunnen we best vergelijken met het revolutionair marxisme in de socialistische arbeidersbeweging".

(44) L. COLLIN, Antoon Stillemans (°1832). XXIVe Bisschop van Gent, 1890 - 1916. Biografie tot 1893, Gent 1977, p° 269.

COMITEIT VOOR ONZE KOLONIALE UITBREIDNG, Schandelijk gedrag der Congohaters, Brussel 1908.

FEDERATION POUR LA DEFENSE DES INTERÊTS BELGES A L'ETRANGER, La Vérité sur le Congo, Brussel 1904.

W. LOZIN, op cit. p. 16.

H. Plancquaert in Klokke Roeland 21.7.95 : " 't Is zoo dat ons vlaamsch volk, dat van den Congo niet wil weten (...)".

H. Plancquaert verwijt in Het Recht van 12april 1908 de liberalen bezig te zijn "samen met de katholieken het land aan den Koning te verkoopen".

H. Plancquaert in Het Recht van 13 nov. 1910 (geciteerd in De Week van 26 nov. 1910) : "Een Koning Leopold II, rijk geworden door moord op honderdduizenden arme negers (...) tot op zijn doodsbed zijn arm volk bestelende, wordt opgehemeld in onze kerken en zijn vuilblek werd onder de hooge bescherming genomen der geestelijkheid".

Het katholieke Recht en Vrede van 18 oktober 1896 verwijt het daensistische blad Klokke Roeland dat het een "gezworen vijand, een aartsvijand is van den Congo".

Het Recht, 5 jan. 1908.

Het Recht, 8 maart 1908.

In Het Recht van 30 nov. 1913 vallen zowel H. Plancquaert als de daensistische priester - volksvertegenwoordiger F. Fonteyne scherp uit tegen de families die zich verrijken op het Congo - drama : "Er zijn menschen die het gemakkelijk hebben om rijk te worden" (H. Plancquaert)

Het stadsbestuur van Aalst weigert op 16 maart 1895 de zaal van het stadhuis aan de daensisten ter beschikking te stellen om er een Congo - meeting in te richten. Motief : Hector Plancquaert is als spreker aangekondigd en zodoende zal de meeting te geladen zijn ("politiek doortrokken") en ook worden uit Hector Plancquaerts mond "weinig ordentelijke uitdrukkingen en zinsspelingen" verwacht. (Briefwisseling Stad Aalst dec. 1891 - 31 juli 1896, Stadsarchief Aalst, nr. 124).

(...), Twintig Eeuwen Vlaanderen. Deel 3. Geschiedenis van Vlaanderen, Hasselt 1973, p. 303 - 335.

F.-J. VERDOODT, Het daensisme in het arrondissement Aalst, Dendermonde 1974, p. 80; de "Congo-liederen" van de daensistische beweging leggen de klemtoon op een demagogisch facet: het zenden van soldaten naar de Congo - kolonie.

De Vlaamsche Strijd, maart 1908.

Het Volk 15 - 16 aug. 1898: de overname van Congo door België wordt gecontesteerd vanuit het standpunt dat niemand beter dan Leopold II Congo kan beheren.

De Vrije Klok, 8 maart 1908; Het Recht, 28 febr. 1908; Het Recht, 8 maart 1908; Het Recht, 12 april 1908, Het Recht, 19 april 1908; Het Recht, 9 aug. 1908; Het Recht, 3 jan. 1909 Het Recht, 20 maart 1910; Het Recht, 9 okt. 1910.

(45) H. LIEBAUT, De Evolutie der politieke partijen in het arrondissement Aalst, Gent 1963 p. 230 - 235.

F.-J. VERDOODT, Het daensisme ...,op cit. p. 61 - 66.

(46) C.f.r. voetnoot (8). Deze groep progressieve katholieken uit de streek Ninove - Denderleeuw groepeerden zich omheen het blad Klokke Roeland en leverden de meerderheid van de pioniers van de daensistische beweging.

(47) "Sie fou. Ziehier Christus gij zijt Judas onnodig dus naar de Passiespelen te komen daarbij gij zult niet binnen mogen zulle afgrijschelijken duivel g'hebt de katholieken al genoeg gelasterd voyou. Het bestuur. Bok.", aan A. of P. Daens gericht dreigschrift, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(48) P. DAELS e.a. Dom Modestus Van Assche (1891 - 1945), Steenbrugge 1971, p. 11.

P. DAENS, Priester Daens ... op. cit. p. 76, p. 193.

R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar vlaams - nationalisme in het arrondissement Aalst 1914 - 1925, Gent 1976, p. 124 - 125

G. DOUSSY, Vlaams Nationalisme, Godsvrede, Volksgezag + Democratie. ANTIMILITARISME, Kortrijk 1934.

F. FONTEYNE, Onze strijd, Brugge 1904, p. 27 - 28.

F. LEHOUCK, op. cit. p. 3, p. 41 e. a.

J. LEVIE, Michel Levie ... op. cit. p. 319.

W. LOZIN, op. cit. p. 16.

H. Plancquaert in Klokke Roeland, 21 juli 1895: " 't Is zoo dat ons anti-militaristisch Vlaanderen een ganschen hoop soldaatgezinden naar de Kamers stuurt."

Vlugschrift Hector Plancquaert, 1924, Fonds R. DE DEKEN, Petegem.

H. Plancquaert en A. Daens wijzen een uitnodiging vanwege P. Fredericq af om te Gent het woord te voeren op een meeting over de persoonlijke dienstplicht. H. Plancquaert motiveert zijn afwijzing door te stellen dat hij anti-militarist is en dat de betoging een militaristisch karakter zal dragen. (H. Plancquaert op 4 juni 1897 aan P. Fredericq; BUG, Gent, Res. 22 en copie in Papieren B. DE COCK, Aalst)

Het Recht, 23 mei 1897; Het Recht, 8 aug. 1897; 't Vrije Woord, 4 sept. 1898; Het Recht 1 jan. 1899; Het Recht, 16 april 1899; 't Vrije Woord, 23 april 1899; 't Vrije Woord 25 febr. 1900; De Vrije Klok, 21 nov. 1909.

G. VANDERBEKE, Jongerenkontestatie te Aalst. Van aktivisme naar Vlaams - Nationalisme. 1914 - 1923, Gent 1973, p. 70.

(...) Voor Vrede door Liefde, Aalst s.d. : "Gij die U verenigt tegen werkloosheid, ziekte, brand, gij die vecht voor loonsverhoging en wat ook, gij laat toe dat België geld stemt voor

kanonnen en kazernen waar men mensen leert doden ..."

A. WAUTERS, op. cit. p. 18: "Het Vlaamsch antimilitarisme is dus een zeer ingewikkeld verschijnsel. Men mag zich afvragen of dit antimilitarisme louter objectief is, dan wel of het maar alleen tegen het Belgisch militarisme is gericht. Men kan zich ook afvragen of er, in het onderbewustzijn van de antimilitaristische flaminganten, geen uiting van haat besloten ligt tegen het Belgisch bewind, waarvan het leger toch de brutaalste personificatie is." - Noot: men realisere zich dat op het ogenblik van dit vanuit BWP - betrokkenheid geschreven pamflet de daensistische beweging ten dele aan het opgaan is in de vlaams - nationale bundeling van het latere VNV, waar het anti - militarisme van de daensistische beweging in de stroomversnelling van het anti - militarisme van de Frontbeweging participeerde - .

De Werkman / Het Land van Aelst, 7 jan. 1921.

L. WILS, Het ontstaan van de meetingpartij en haar invloed op de Belgische politiek, Antwerpen 1963, p. 162 e.v.

(49) J. ART, Kerkelijkheid als gedeeltelijke reflex op socio - economische situaties in de 19e Eeuw, Gent 1974. p. 8.

H. DE BAETS, La Situation politique. Discours prononçé à l'Association Catholique de Gand le 21 octobre 1894 à l'occasion des Elections provençales, Gent 1894.

H. LIEBAUT, De Evolutie ... op. cit. p. 230 - 235.

H. Plancquaert aan A. Verhaegen op 18 febr. 1897, ALGEMEEN RIJKSARCHIEF BRUSSEL, Lammens - Verhaegen ,nr. 1193.

G. Schmook in De Standaard van 23 april 1976 : "Ik voel respect voor priester Daens, maar wijs toch op de anti - socialistische houding van hem en de andere kristen - democraten."

L. WILS, De oorsprong van de Kristen - Demokratie. Het aandeel van de Vlaams - demokratische stroming, Antwerpen 1963, p. 47.

L. WILS, Het daensisme. De opstand van het Zuidvlaamse platteland, Leuven 1969, p. 13.

(50) Algemeen Stemrecht. Strijdblad uitgegeven ter gelegenheid van den Vlaamschen Landdag op 25 December 1891 bijeengeroepen te Gent beschrijft de alfabetisatie (kunnen lezen en schrijven) omstreeks 1890. De opgegeven cijfers zijn bijzonder nadelig voor de provincie Oost-Vlaanderen, die kan beschouwd worden als de scène waarop de daensistische beweging naar voren trad: 51,68 % tegenover 57,75 % voor het Rijk, 59,41 % voor Antwerpen, 58,47 % voor Brabant, 52,67 % voor West-Vlaanderen, 54,88 % voor Henegouwen, 61,88 % voor Luik, 73,42 % voor Luxemburg en 70,21 % voor Namen.

G. BARNICH, Le Régime clérical en Belgique. L'Organisation du parti Catholique. La Législation sociale et les Oeuvres, Brussel s.d. p. 66 - 95, p. 101, p. 169.

D. Ceuterick, een landbouwer uit Outer en tussen Werelddorlog I en Wereldoorlog II daensistisch verkiezingskandidaat, stortte in 1908 op een daensistische steunlijst 20 fr. . Dit bedrag is 20 keer groter dan de gemiddelde giften en het komt overeen met een maandloon (voor een arbeider) dat in Vlaanderen nog algemeen voorkwam. Zie voor een en ander: De Vrije Klok, 8 maart 1908.

P. DAENS, op. cit. p. 121.
L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens,Mannen van de doorbraak. Uit de memoires der familie, Hasselt 1973, p. 154.

F. FONTEYNE, Onze strijd... op. cit. p. 45.

P. FREDERICQ, Vlaamsch België sedert 1830. Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging, 3e deel, 2, Gent 1909 p. 30 - 35.

S. Moens in Kontakt, 8 december 1974, p. 4 - 5, Hongersnood in Vlaanderen.

M. NEIRYNCK, De lonen in België sedert 1846, Leuven 1944.

H. Plancquaert die door zijn afkomst en door zijn belangstelling goed geplaatst was, geeft in zijn Jan Vleminx, Aalst. 1944, p. 147 een duidelijke omschrijving van het begrip "rijk" in de negentiger jaren van de 19e eeuw: "Zij was rijk met miljoenen zegde 't volk, wat betekent vier à vijfhonderdduizend frank". Om de absolute hoogte van zo'n bezit enigszins te peilen, vergelijke men ermee enkele inkomens uit dezelfde periode, inkomens die op hun beurt de onderlinge ongelijkheid duiden binnen de klassen: 4.000 fr./jaar voor een parlementslid (Bron: Quoestuur, Brussel); 6.000 fr./jaar voor een bestendig afgevaardigde van de provincie (Bron: Het Recht, 21 mei 1899); 700 fr./jaar voor een veldwachter in een gemeente van -25.000 inwoners (Bron: Gemeenteraad Denderhoutem - Processen - Verbaal, GEMEENTELIJK ARCHIEF HAALTERT) 3.500 fr./jaar voor een gemeentesecretaris in gemeente +25.000 inwoners (Bron: De Denderbode, 14 juni 1894); het gemiddeld loon van een Belgische volwassen werkman is in 1891 3,75 fr. (Bron M. NEIRYNCK, op. cit. p. 84) volgens enquêtes van de Nijverheids- en Arbeidsraden, terwijl daensistische bronnen voor het zelfde jaar aangeven voor dezelfde volwassen man : 1,75 fr./dag max. in de steden en 0,18 fr./dag min. op het platteland (H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx op. cit. p. 31; (...) Levensschets van Advocaat De Backer, Aalst s.d. p. 14). Het gaat bij dit illustratief en alleszins vaak gekleurd materiaal steeds om nominale lonen / inkomens, waartegenover men het bedrag van het voedsel-, kleding- en huisvestingsbudget per klasse zou moeten plaatsen om relevante uitspraken te kunnen doen omtrent bezit, arm, rijk enz.

J. STENGERS e.a., Index des Eligibles au Sénat (1831 - 1893), Brussel 1975.

VAN DE MASSELAER, Bijdrage tot de studie van de rijkste standen in de Vlaamse provinciën 1830 - 1914. Repertorium, Gent, 1954.

E. VANDERVELDE, Propriété foncière en Belgique, Parijs 1900, p. 87, p. 113, p. 127, p. 149 , p. 298.

B. VERHAEGEN, Contribution à l'Histoire économique des Flandres. Vol. I . Analyse de la répartition professionelle. 1846 - 1910, Leuven - Parijs 1961.

L. WILS, Het daensisme..., op. cit. p. 26 - 33

Zie ook : Voetnoten (167) en (168) bij DEEL EEN, Hoofdstuk 3, Historiografie.

(51) P. DAENS, op.cit. p. 1.

J.C. GROOT, Encyclopedie van het Christendom, Katholiek Deel, Amsterdam - Brussel 1956.

J. HENDRICKX, Een identiteit voor kristelijke demokraten ? Antwerpen/Amsterdam 1976, p. 9 e.v.

"Jezus stichtte geen Kerk en stelde geen dogma's in", niet-gedateerde annotatie van H. Plancquaert, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

Kultuurleven, 1978,9, p. 772 e.v. , p. 791.

P. LOOTENS, Het religieus socialisme (1914 - 1940) : Socialisme en godsdienst tussen de twee wereldoorlogen - Een status quaestionis, Deel 1, Gent 1977.

H. Plancquaert stelt in Het Recht van 25 okt. 1898 dat de populariteit van de Franciscanen, de Recoletten en andere reguliere gemeenschappen voortvloeit uit het feit dat deze lage geestelijkheid met het volk is, terwijl de hoge geestelijkheid niet met het volk is.

H. Plancquaert aan A. Verhaegen op 18 febr. 1897, ALG. RIJKS-ARCHIEF BRUSSEL , Lammens - Verhaegen, nr. 1193.

H. Plancquaert in Vlaanderen Vrij, febr. 1912

H. Plancquaert in Het Recht, 7 aug. 1898.

Het Recht, 1 oktober 1899; 't Vrije Woord, 1 okt. 1899.

K. VAN ISACKER, Het daensisme ..., op. cit. p. 36.

't Vrije Woord, 27 nov. 1898 : "... het volk beminnen en de maatschappij inrichten volgens de voorschriften van het Evangelie" (A. Daens).

L. WILS, Het daensisme..., op. cit. p. 217.

(52) J. ART, Kerkelijkheid als gedeeltelijke reflex op ..., op. cit. p. 33.

J. ART, Determinanten van kerkelijkheid. Relaties tussen de structurele uitbouw van de Kerk, haar aanhang en de sociaal-economische evolutie. (Bisdom Gent 1830 - 1914), Gent 1975, p. 357.

G. BARNICH, Le Régime clérical en Belgique..., op.cit. p.5, p. 19 - 29.

L. BERTRAND, Histoire de la démocratie et du socialisme en Belgique depuis 1830, Deel 2, Brussel 1907 p. 526 - 531.

Bijdragen tot de Geschiedenis van de Vlaamse Sociale Strijd / Bulletin Priester - Daensfonds, 1, 1978 p. 3 - 4.

W. BRULEZ, Geschiedenis van de economische en sociale leerstelsels, Gent s.d. p. 221.

De Brusselse groep J. Renkin, H. Carton de Wiart e.a. - algemeen beschouwd als (gelijktijdig met de roelanders uit Ninove) de eerste christen-democratische agitator in de vroege negentiger jaren - noemen zich zelf bij hun eerste publiek optreden "Democratie Catholique", L'Avenir Social, 22 nov. 1891.

C. BUYSSE, 'n Leeuw van Vlaanderen, Brussel s.d., p.10, p. 65 e.v.

J. CARON, Le Sillon et la démocratie chrétienne (1894 - 1910). Parijs 1967, p. 272 - 275, p. 593 - 594, p. 602.
H. CARTON de WIART, Lettre sur le Congrès International de Zurich, Rijsel 1898, p. 4 van de kaft.

W. COBBAUT, Het solidaristisch alternatief, Gent 1978, p.11-15 p. 85 (buiten paginering).

P. DAENS, op.cit. p. 21, p. 24.

A. DE BACKER, Handwijzer voor den Vlaamschen Kiezer, Denderleeuw 1913, p. 6.

A. De Backer aan P. De Pelsmaeker en vice versa, als annotaties bij R.P.G. de PASCAL, L'Eglise et la question Sociale, Brussel 1891, Papieren E. DE BACKER, St.-Ulriks-Kapelle.

W. DE BAETS, Een woord tot de Christene Werklieden, Gent 1894, p. 33

A. De Backer in Klokke Roeland, 18 febr. 1900.

"De christene valsche democraten van Aalst, van Ninove, van Somerghem en elders verschillen van de christene democraten die wij ondersteunen in den zin dat deze laatste zich met de katholijke bewaarders verstaan of willen verstaan, terwijl de valsche democraten zich uitsluitend bezighouden met de katholieken, democraten of behoudsgezinden op de hielen te zitten of te bevechten", citaat uit Le Bien Public, in Gazette van Kortrijk, 15 aug. 1896.

(...), De Katholieke Encyclopaedie. Deel 7, Amsterdam 1934, p. 470

M. DE VROEDE, E. SCHOLLIERS e.a., Vlaamse Problemen Historisch toegelicht, Antwerpen 1973, p. 51 - 52.

F. DRIJVERS, De Eigendom volgens het goddelijk en volgens het menschelijk recht, Werchter 1901, p. 258 - 260.

L. DU CATILLON, De Christene Volkspartij in België, Waregem 1894, p. 7 : "En de Christene - Democraten die dun in Vlaanderen gezaaid zijn, hebben het algemeen stemrecht verdedigd met gevaar af als muiters aanzien te worden".

H.-J. ELIAS, Priester Daens ... op. cit. p. 19.

Sen. EYLENBOSCH, Het Ontstaan en het Leven der Christene Werkliedenbeweging in 't Gentsche, Gent s.d., p. 75.

M.P. FOGARTY, Christelijke democratie in West - Europa, Hilversum 1965, deel 1 p. 15 - 19, p. 30 - 31, p. 37 - 38, p. 41 e.v., p. 214 - 215; deel 2, p. 98 - 100.

F. FONTEYNE, Onze strijd. .. op. cit. p. 1, p. 5 e.v.,p. 10, p. 19.

P. GERIN, Catholiques Liègeois et Question Sociale (1833 - 1914), Brussel 1959, p. 104 - 309.

P. GERIN, Presse populaire Catholique et Presse Démocrate Chrétienne en Wallonie et à Bruxelles, Leuven - Parijs 1975, p. 3 p. 91, p. 103 e.v., p. 245, p. 261 - 262.

G. GOYAU, G. TONIOLO, A. POTTIER, L' Eglise et la Démocratie Chrétienne, Luik 1901, p. 8, 19, 34, 47 - 49, 51 - 54.

J.C. GROOT, Encyclopedie van het Christendom..., op. cit. p. 314.

(...), Grote Winkler Prins. Encyclopedie in twintig delen, Deel 12, Amsterdam / Brussel 1977, p. 81.

J. HENDRICKX, op. cit. p. 27 e.v., p. 109 e.v.

M. HENSMANS, Het ontstaan van de christelijke democratie in België in De Gids op maatschappelijk gebied, jaarg. 1952, 2 - 3 p. 174 - 175, nr. 4, nr. 11; jaargang 1954, nr. 7 p. 681 - 708, nr. 10 p. 951 - 975; jaargang 1955, nr. 1 - 2, p. 97 - 126.

R. KERCKHOFS, Léonce du Castillon (1869 - 1941). Levensschets en literair profiel, Gent 1977, p. 38, p. 92.

M.b.t. klassenstrijd zie : Het Recht, 12 sept. 1897 (Du Catillon); Het Recht, 4 dec. 1910 (Plancquaert); L. PICARD, Flamingantisme et démocratie, Brussel s.d., p. 15.

J. KUYPERS, Bergop !, Antwerpen 1959, p. 133 e.v., p. 141.

H. LANDUYT, Enkele ideeën rond de sociale leer van de Kerk, s.l. s.d.

F. LEHOUCK, op. cit., p. 53.

J. LEVIE, op. cit. , p. 184 - 185.

W. LOZIN, op. cit. p. 1-2, p. 4 - 8, p. 10, p. 40, p.104 - 106.

TH. LUYKX, Politieke geschiedenis van België. 1. Van 1789 tot 1944, Amsterdam / Brussel 1977, p. 211 e.v., p. 226.

M. MONTUCLARD, Aux Origines de la démocratie chrétienne in Archives de sociologie des religions, VI, 1958, p.49, p. 52 - 53, p. 59, p. 63, p.64, p.66, p.67.

(...) New Catholic Encyclopedia. Deel III, New York 1967, p. 635 - 637.

1e Europees Congres over christendemocratie. Opstand 1976, 5 - 6, p. 47 e.v.

H. Plancquaert in Het Recht van 30 okt. 1898 tot de katholieken : "Gij! Wel tot over eenige weeken nog wildet gij van dien naam niet weten, hij wierd gedoemd en vervloekt in al uw bladen, heren behouders. Zelfs de anti - socialisten dorsten hem nooit aannemen. De naam van christen democraat werd nooit door u aangenomen in een enkele kiezing" .

H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit., p. 22 (tweede uitg.)

J. RENKIN, Le Mouvement démocratique chrétien, Brussel 1894

V. ROBERT, De Arbeidersbeweging in België in Algemene Geschiedenis van de Nederlanden. Deel XI, Zeist / Antwerpen 1965 p.34 .

H. ROLLET, L' Action sociale des catholiquesen France (1871 - 1901), Parijs s.d., p.69 e.v.

S.H. Scholl deelt zijn (3-delige) S.H. SCHOLL e.a., 150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België in in Het Sociaal - Katholicisme (1789 - 1886), De Christen - Democratie (1886 - 1914) en De Katholieke Arbeidersbeweging (1914 - 1939). Zie verder onder DEEL EEN Hoofdstuk 3, A (Auteurs).

S.H. SCHOLL e.a., op. cit. p. 258.

A. SIMON, Le Parti Catholique Belge. 1830 - 1945, Brussel 1958.

Onze Vane, november 1892; Onze Vane is het maandblad van de (katholieke) "Vlaamsche Bond van Oudenaarde", waarvan H. Plancquaert een tijdlang voorzitter was; uit genoemd nummer blijkt dat de "Vlaamsche Bond van Oudenaarde" een aantal uitgeslotenen uit de katholieke partij bevatte.

K. VAN ISACKER, Averechtse democratie. De Gilden en de christelijke democratie in België. 1875 - 1914. Antwerpen 1959, p. 1 - 10, p. 79 e.v.

K. VAN ISACKER, Het daensisme ... op. cit., p. 22 - 23, p. 28 - 29.

K. VAN ISACKER, Werkelijk en wettelijk land. De katholieke opinie tegenover de rechterzijde. 1863 - 1884, Antwerpen 1955, p. 289.

P. VAN MOLLE, Het Belgisch Parlement, Gent 1969, p. XIV

A. VERHAEGEN, La Ligue Démocratique Belge, Brussel 1897.

A. Verhaegen in Le Bien Public, 28 maart 1901.

J. VERSTRAELEN, De sociale ontwikkeling in Vlaanderen door de eeuwen heen, Deel I, Brussel / Amsterdam, p. 307.

(...) Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn ? Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België.Deel 1:1830 - 1966, Leuven 1977, p. 70 - 75.

De Werkman / Het Land van Aelst, 4 maart - 4 april 1919, definieert de christen - democratie t.o.v. het socialisme.

A.W. WILLEMSEN, Het Vlaams - nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914 - 1940, Utrecht 1970, p. 58, p. 167.

L. WILS, De oorsprong van de Kristen - Demokratie..., op.cit. p. 3, p. 11, p. 15, p. 44 e.v.,p.47, p. 71

L. WILS, Het daensisme ..., op. cit., p. 12 - 16, p. 26 - 35, p. 44 - 50, p. 63 - 68, p. 82.

CH. WOESTE, A travers dix années ..., op.cit., p. 363 e.v. ; COMTE WOESTE, Mémoires pour servir ... op. cit., p.8 e.a. p. 28 - 33.

(53) Rondom de daensistische drukker P. Van den Abeele groepeerden zich in de streek Ninove - Denderleeuw een beperkte vrijzinnige kern die na 1900 ruimer zou worden en na Wereldoorlog II - op Van den Abeele zelf te na gesproken - naar het socialisme zal overgaan. In het Gentse telde H. Plancquaert, de felste anti - katholiek onder de daensisten, enkele vooraanstaande vrijzinnige sympathisanten: A. Prayon - Van Zuylen, , R. De Clercq, J. Macleod, A. Van Roy.

(54) Zie de verkiezingsuitslagen - voor zover die hieromtrent voldoende nominatie aanduidingen verstrekken - . Zie ook G. BARNICH, Le Régime clérical..., op.cit., p. 27. De Brusselse franssprekenden H. Carton de Wiart en J. Renkin kunnen tussen 1891 en 1897 tot de christen - democraten gerekend worden; nadien gingen zij geheel op in de organisatie en de ideologie van de katholieke partij.

(55) J. ART, Determinanten van kerkelijkheid ... op. cit. p.339.

J. ART, Kerkelijkheid als gedeeltelijke reflex ... op.cit., p. 7, p. 25.

G. BARNICH, Le Régime ... op.cit.

"België is een anticlericaal land geworden en zal dat meer en meer worden", H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang 5 december 1921, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

J. DHONDT, Onkerkelijkheid vooral in het Vlaamse Land in Jan Dhondtstichting Machten en Mensen, Gent 1976, p. 643 - 689.

H.-J. ELIAS, Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, Vierde Deel, Antwerpen 1971, p.18.

(...), Encyclopedia of Religion and Ethics, Vol. III, New York 1910, p. 689.

F. FONTEYNE, Onze strijd...,op. cit.-, p. 10, p. 19.

J.C. GROOT, op. cit. p. 286.

J. KUYPERS, Bergop ! op.cit. p. 133 e.v.

E. LANGENDRIES, op. cit., p.12.

P. LOOTENS, Het religieus ..., op. cit., p. IX, XII.

W. LOZIN, op. cit. p. 22, p. 39.

(...), New Catholic ..., op.cit.,Deel 1, p. 618 - 620.

(...), New Catholic ..., op.cit., Deel III, p. 951.

(...), The New International Dictionary of the Christian Church, Michigan 1974, p. 47, p. 236.

Ons Erfdeel, 4, 1977, p. 551 - 563, p. 571 e.v.

H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx...(tweede druk), op.cit.,p.32e.v.

H. Plancquaert aan het adres van de katholieken in De Volkseeuw, 27 aug. 1911, "Als gij ons uitgeeft voor anti-clericalen, gij liegt en gij liegt schandalig".

H. Plancquaert stelt in 't Vrije Woord van 17 jan. 1909 anti-katholiek en anti-clericaal op één lijn en besluit hieruit dat de drievierden van de Gentse bevolking anti-clericaal is.

K. VAN ISACKER, Werkelijk en wettelijk land..., op.cit. p. 89 - 106.

L. WILS, Het ontstaan van de meetingpartij,... op.cit., p. 96 e.v.

L. WILS, De Vlaamse Beweging tot 1914, Antwerpen 1955, p. 96 - 97.

COMTE WOESTE, Mémoires pour servir... op.cit., p. 16 e.v.

(56) "'t En is niet noodig het Grieksch woord democraat voor uitsteekbord te nemen om volksgezind te zijn. Het is genoegzaam katholiek te zijn. Het katholicismus is de hoogste uitdrukking van volksliefde (...)" , citaat van volksvertegenwoordiger Liebaert op een samenkomst van de katholieke partij van Kortrijk, citaat in Gazette van Kortrijk, 27 sept. '94.

P. DAENS, op.cit.p.4,p.8e v., p.16 e.v., p.21 - 22, p.68 - 69, p. 79 - 80, p. 135 - 136.

F. FONTEYNE, De opkomsten der Democratie door de eeuwen heen, Brugge 1919.

Het Pennoen, april 1965, p. 1 - 3.

L. PICARD, Evolutie van de Vlaamse Beweging...,op.cit., Deel 3, De twee oorlogen en later, p. 31 - 34.

H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit. p. 22, p. 136 e.v. (tweede uitg.)

H. Plancquaert aan R. Vanderschelden (Tettnang, 27dec.1920) : "Op democratisch gebied heb ik altijd groot wantrouwen jegens katholieken.", Papieren R. DE DEKEN, Petegem

J. TER HAAR, Geschiedenis van de Lage Landen. Deel 4, Bossum 1976, p. 254.

Onze Vane, april 1891, jan. 1892.

K. VAN ISACKER, Averechtse democratie...,op.cit., p.1 e.v., p.56 e.v., p. 63 e.v.

K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 22.

K. VAN ISACKER, Werkelijk en wettelijk land..., op.cit., p.117 - 125.

Het Volk 24.4.1912 deelt de arbeidersbeweging in als volgt: katholieken / democraten / socialisten.

G. Waffelaert, bisschop van Brugge noemt de daensisten Les néo - démocrates des Flandres, G. Waffelaert (Brugge) aan (Mgr.) Doutreloux (Luik) op 1.8.1896 in Acta Sub Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Gustavo Josepho Waffelaert. Anno 1896, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF BRUGGE.

"De Werkman is geen democratisch blad meer, maar een zuiver flamingantisch blad", Hector Plancquaert aan Remi Vanderschelden, Tettnang s.d., Papieren R. DE DEKEN Petegem.

A.W. WILLEMSEN, op.cit., p. 120.

L. WILS, De oorsprong van de Kristen - Demokratie...,op.cit., p. 3, p. 15, p.22

L. WILS, Het ontstaan van de meetingpartij..., op.cit.p.70e.v.

COMTE WOESTE, Mémoires pour servir ..., op.cit., p. 58 e.v.

(57) Germania (zie Bronnen) is hiervan een exponent. Zie ook het Der Alldeutsche Verband waarover in TH. COOPMAN en A. SIFFER, De Taalstrijd hier en elders, Deel V Gent, 1903, p.182, wordt vermeld dat het Duitsgezind was zonder zich om de Vlaamse strijd te bekommeren en dat het in Vlaanderen wellicht nauwelijks 20 leden telde. Uit de nagelaten papieren van H. Plancquaert blijkt dat deze onrechtstreeks gevraagd werd lid te worden, maar er wellicht nooit op inging (Papieren I. DE CONINCK, Outer).

(58) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 23 sept. 1978; L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens ..., op.cit. p. 18 e.v. Annotatie bij R.P.G. De PASCAL, L'Eglise et la Question Sociale, Brussel 1891, door P. De Pelsmaeker / A. De Backer in Papieren E. DE BACKER, St.-Ulriks-Kapelle.

(59) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens ..., op.cit., p.16 . Persoonlijke getuigenis I. DE CONINCK, Outer 30 jan. 1978; CHAMBRE DES REPRESENTANTS - ANNALES PARLEMENTAIRES, 1900 - 1904.

(60) Zie de literatuurlijst, organisch geheel van de nagelaten boeken van H. Plancquaert. In De Werkman van 6 sept. 1925 refereert H. Plancquaert naar zijn verblijven in Engeland.

(61) Knipsels in plakboek met annotaties van H. Plancquaert van 1891 tot 1895, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(62) Voor de motieven voor die toetreding tot het activisme verwijzen wij naar DEEL DRIE, B, Hoofdstuk 3.

(63) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden (Tettnang s.d., wellicht 1924) : "Pas maar op van 't Fascisme. Dat is niet zo onnozel. De rijken voelen den bodem onder hunne voeten zinken en zullen alle middels gebruiken". Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

H. Plancquaert aan Wed. P. Daens op 28 nov. 1933 : " 't Verschil tusschen de partij van Van Severen en de VL. nat. verbond zegde mij dezen morgen nog in den trein een VL. nationalist uit Limburg is dit: Van Severen is oprecht en 't Vl. nat. Verbond schijnheilig en valsch: 't wil zich nog den schijn geven van een verbeterde demokratie om 't volk te verblinden.(...) Een fascist die schijnheiliglijk 't Kapitaal en de finantie aanvalt doch een staat stichten wil die hun heerschappij nog versterken moet. Dat nooit.". Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

H. Plancquaert in annotaties s.d. in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

E. VAN DEN BERGHE, mondelinge getuigenis 17 dec. 1977 : "Er waren in alle politieke partijen beïnvloedingen aanwezig. Maar van het fascisme niet. Alleen een figuur als H. Plancquaert, pas uit Duitsland terug, liep daar tegenaan. Dat was het resultaat ook van een studax die toen vreemd was geworden aan politieke praktijk".

M. VAN HAEGENDOREN, De Vlaamse Beweging nu en morgen. Deel I, Na honderd dertig jaar , Hasselt 1962, p. 73.

K.L. Van Opdenbosch : "Hij (= VNV - leider Staf Declercq) prijst den korporatieven staat aan en de erkenning van de organische democratie" (...) "Wie korparatisme zegt, zegt fascisme. Wie fascisme zegt, zegt dictatuur" (...) tot wat zal hun fascisme hebben gediend ? Tot den triomf van Belgisch fascisme" (K.L. Van Opdenbosch, "Politiek", "Mijn Verweer", 14 jan. 1935, Papieren KINDEREN VAN OPDENBOSCH, Aalst).

A.W. WILLEMSEN, op. cit. p. 290, p. 306 e.v., p. 320, p. 339, p. 391.

(64) P. DAENS, op.cit. p. 4

P. DE DIER, Het daensisme. De didactische verwerking van de geschiedenis van de Christen Volkspartij, Brussel 1976, p. 5.

R. DE SCHRIJVER, Uit het archief van Frans Van Cauwelaert. 1. Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische Politiek, Antwerpen 1971, p. 43 - 45.

M. DE VROEDE, E. SCHOLLIERS e.a. op.cit., p.45 - 55.

L. Du Catillon in Het Recht van 12 sept. 1897: "Laat ons niet vergeten dat de Vlaamsche Strijd een klassenstrijd is ".

L. De Catillon schrijft in 1895 over priester Adolf Daens een bewering neer die hoogst onwaarschijnlijk is, maar tekenend is voor de inhoud van de vlaamsgezindheid van de daensisten, nl. dat priester A. Daens, naar Rome geroepen, ginds vurig de Vlaamse Beweging heeft verdedigd "als zijnde het beste middel om grooten en kleinen te verzoenen". (L. Du Catillon, Onze Mannen. Adolf Daens in Vlaamsch en Vrij van 2 juni 1895, nr. 20, p. 318 - 320.

L. Du Catillon verklaart op zitdag "Katholieke Vlaamsche Landsbond": "De taal vormt de kloof tussen de standen en is oorzaak van discriminatie", geciteerd in R. KERCKHOFS, op.cit. p. 107.

(...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Deel 1 en 2, Lannoo, Tielt - Utrecht 1973, p. 354 e.v., p. 515 e.v. (Flamingant, cultuur flamingant).

H.-J. ELIAS, Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte..., op. cit., p. 18 e.v.

R. KERCKHOFS, Léonce Du Castillon (1869 - 1941)...,op.cit., p. 40 - 51.

J. KUYPERS, Bergop !, op.cit., p. 162.

J. KUYPERS, De Vlaamse Beweging. Een socialistisch standpunt, Antwerpen 1960, p. 45 - 72, p. 74.

E. LANGENDRIES, op. cit. p. 12, p. 18, p. 65, p. 274, p. 279 ("Wij hebben er reeds op gewezen dat in het daensisme de vlaamse en sociale beweging samenlopen. De vlaamse beweging is in de daensistische visie het middel om de achterstand van de lagere standen op te halen"), p. 263 e.v. (Hier spreekt de auteur over het "de daensisten en de Gentse flaminganten die de handen in elkaar slaan"), p. 283.

W. LOZIN, op.cit. p. 229.

Ons Erfdeel 4, 1977, p. 551 e.v.

L. PICARD, De vrijzinnigheid in Vlaanderen en in de Vlaamse Beweging, Antwerpen 1962, p. 27.

L. PICARD, Evolutie van de Vlaamse Beweging..., op.cit., p. 31 - 34.

L. PICARD, Van Vlaamse Beweging naar sociale revolutie, Antwerpen 1961, p. 25, p. 157. L. Picard beschouwt hierin de periode vóór 1914 als de voor-nationalistische periode van het flamingantisme (p. 157). In de briefwisseling van H. Plancquaert aan Remi Vanderschelden tussen 1919 en 1936 keert herhaaldelijk dezelfde gedachtengang terug.

L. Picard in L. PICARD, Flamingantisme et démocratie, Studie- en informatiecentrum, Brussel s.d.,p. 15 : "(...) les Flamands eux-mêmes commencèrent à comprendre que ce n'était pas la différence de langage, mais l'égoïsme des classes cultivées qui écartait les populations moins aisées de la vie intellectuelle en creant une barrière linguistique"; p. 20.

H. PIRENNE, Geschiedenis van België. Van het begin tot heden, Deel 4, Brussel s.d. p. 215. (Pirenne noteert dat zij in België tegen 1890 steeds talrijker werden die het taalvraagstuk gelijkstelden aan het maatschappelijk vraagstuk).

H. Plancquaert aan Remi Vanderschelden, Tettnang s.d., Papieren DE DEKEN, Petegem: "De Werkman is geen democratisch blad meer maar een zuiver flamingantisch blad".

H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit., p. 22. (tweede uitg.)

(...), Twintig Eeuwen Vlaanderen... op.cit.,p. 303 - 335.

M. VAN HAEGENDOREN, De Vlaamse beweging nu en morgen. Deel I, Na honderd dertig jaar, Hasselt 1962, p. 41.

K. VAN ISACKER, Het daensisme ..., op.cit., p. 37 - 39.

Vooruit, 2 mei 1895, geciteerd in W. LOZIN, op.cit., p. 251.

" Het is opvallend hoe vlaamsgezindheid en sympathie voor de kristene volkspartij op dezelfde lijn werden gesteld en dat een verzet van de overheid tegen het ene ook moeilijkheden en tegenwerking meebracht voor het andere", L. en L. VOS - GEVERS, Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1875 - 1933, Leuven 1976, p. 117.

De Werker, 19 juni 1913 weerlegt een bewering van H. Plancquaert als zou de taalkwestie mede - oorzaak zijn van de maatschappelijke toestanden. De Werker stelt "gevolg voorop i.p.v. "oorzaak".

A.W. WILLEMSEN, op.cit. p. 120.

L. WILS , De oorsprong van de Kristen - Demokratie..., op.cit, p. 9 - 10, p.17 - 18, p. 38, p.41, p. 44 - 45, p. 56 - 57, p. 65, p. 71.

L. WILS, De Politieke Oriëntering van de Vlaamse Beweging, Antwerpen 1959 p. 21 e.v.

L. WILS, De Vlaamse Beweging tot 1914 op.cit., p. 95-97, p. 113 - 114.

L. WILS, Het daensisme..., op.cit., p. 34 e.v., p. 44, p. 82, p. 95, p. 160, p. 206

L. WILS, Het Ontstaan van de meetingpartij..., op.cit. p.304.

(65) M. DE VROEDE, E. SCHOLLIERS e.a., op.cit., p. 45 - 55.

(66) P. DAENS, op.cit. p. 62.

Le Bien Public, 28 maart 1901.

Citaat uit Le Bien Public in Gazette van Kortrijk 15 aug. 1896, "De christene valsche democraten van Aalst ...", zie voetnoot 52 bij christene - democratie hiervoor.

M. DE VROEDE, E. SCHOLLIERS e.a., op. cit. p. 51 - 52

M.P. FOGARTY, op.cit. deel 1 p.,216; deel 2, p. 98 - 100.

F. FONTEYNE, Onze strijd ..., op. cit. p. 1, p. 5.

P. GERIN, Catholiques liègeois ..., op. cit., p. 4 - 96, p. 315 - 370.

P. GERIN, Presse populaire Catholique et Presse Démocrate Chrétienne..., op. cit. P. Gérin maakt hier duidelijk onderscheid tussen katholieke pers en christen - democratische pers (in Wallonië en Brussel).

"God heeft blijkbaar genoeg van de katholieke volkeren en maakt ze tot slaaf van andere volkeren", H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang, januarie 1923, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

J.C. GROOT, Encyclopedie van het Christendom.Katholiek Deel..., op. cit.

(...), De Katholieke Encyclopaedie (...), op.cit. p. 470.

Citaat van de katholieke volksvertegenwoordiger Liebaert " 't En is niet noodig ..." zie voetnoot 56 bij "democraat" hiervoor.

J. KUYPERS, Bergop!..., op. cit. p. 141.

Mgr. LAMBRECHT, Beknopte Verklaring van de Mechelsen Cathechismus, Gent 1923.

E. LANGENDRIES, op. cit. p. 12.

F. LEHOUCK, op. cit., p. 53 e.v.

TH. LUYKX, op. cit., p. 152 e.v., p. 203 e.v.

A. MELOT, Le Parti Catholique en Belgique, Leuven s.d., p. 25 - 32, p. 95 - 115.

H. Plancquaert in Het Recht, 1 okt. 1899; H. Plancquaert in 't Vrije Woord, 1 okt. 1899.

A. SIMON, Le Parti Catholique..., op. cit.

K. VAN ISACKER, Averechtse democratie ..., op. cit., p. 1-10, p. 43 e.v.

P. VAN MOLLE, op. cit., p. XIV.

A. VERHAEGEN, La Ligue Démocratique Belge... op. cit.

(...), Vingt - cinq Années de Gouvernement. - Le Parti Catholique Belge et son Oeuvre, Brussel 1909

Het Volk, 15 maart 1898 m.b.t. de verkiezingen van 1894 te Aalst : "Wij duiden de christen-democraten eveneens als katholieken aan". Van 1900 af wordt "democraat" gebruikt naast katholiek en "daensist" voor Aalsterse "groene" democraten en "plancquaertist" voor Gentse democraten.

Het Volk, 24 april 1912 deelt de arbeidersbeweging in als volgt : katholieken / democraten / socialisten.

De Werker, 19 juni 1913 citeert een uitspraak van H. Plancquaert in Het Recht: "Een Vlaming die zijn volk bemint kan geen katholiek meer zijn".

L. WILS, De Politieke Oriëntering ..., op.cit. p. 21.

L. WILS, Het daensisme..., op.cit., p. 12 e.v., p.44 - 45, p. 95 e.v.

L. WILS, Het ontstaan van de meetingpartij ... , op. cit. P. 96 e.v.

L. WILS, De oorsprong van de Kristen - Demokratie..., op.cit. p. 3, p.4, p.15.

(67) P. DAENS, op.cit. p. 17, p. 34, p. 54.

H.-J. Elias in De Schelde, 1 nov. 1934.

(...) Grote Winkler Prins, deel 12, op. cit. p. 713.

Herdenkingsplaten op de graftomben van de gebroeders Daens (te Aalst), A. De Backer (te Denderhoutem) en F. Lambrecht (te Outer) drukken de hulde uit van de christen - democraten "aan hun leiders".

H.D. MOMMAERTS, Herinneringen aan de afwikkeling van het Vlaams Aktivisme in 1918 en daarna in Wetenschappelijke Tijdingen, 1968, XXVII, p. 315 - 326.

Onze Vane, april 1891, jan. 1892.

M. WEBER, Gezag en burcaucratie, Antwerpen 1972, p. 79: "Het komt erop aan of de leider, de charismatische zó door zijn aanhangers gezien wordt".

(68) "Politiek", Dagboeknota's en annotaties van K.L. Van Opdenbosch, Papieren KINDEREN VAN OPDENBOSCH, Aalst.

(69) M. BASSE, De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930, Deel I, Gent 1930, p. 79.

E.C. COPPENS, Paul Frederica (1850 - 1920). Een liberaal Vlaams intellektueel uit de 19e Eeuw, Gent 1972, p. 172 - 173.

E. LANGENDRIES, op.cit. p. 65.

W. LOZIN, op. cit.

(...), Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn ?...op.cit. p. 57 - 59.

CH. WOESTE, A travers dix années..., op. cit. p. 9 e.v.

(70) H.-J. ELIAS, Priester Daens..., op. cit. p. 62.

(...), Grote Winkler Prins, Deel 12, op.cit., p. 98 - 99.

J. HENDRICKX, op. cit. p. 27 e.v.

F. LEHOUCK, op.cit. p. 53.

J. LEVIE, op.cit., p. 104 - 105, p. 319.

Het Pennoen, april 1965, p. 1 - 3.

V. ROBERT, op.cit., p. 34 - 38.

S.H. SCHOLL e.a., 150 jaar..., op.cit., p. 258.

K. VAN ISACKER, Werkelijk en wettelijk land..., op.cit.

L. WILS, De politieke oriëntering..., op.cit., p. 21.

(...), Winkler Prins' Geïllustreerde Encyclopaedie, Deel 11, Amsterdam, 1907, p. 195 - 196; Deel 13, Amsterdam 1907, p. 514.

CH. WOESTE, A travers dix années..., op.cit.; COMTE WOESTE, Mémoires pour servir..., op.cit.

(71) P. DEMEESTER, Aspecten van het Modern Parlementarisme, Heule 1967, p. 22 - 54.

H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit., p. 48 (tweede uitg.) H. Plancquaert is onder de daensisten diegene die in al zijn geschriften het begrip partij heeft gebruikt om de beweging aan te duiden.

R. VAN EENOO, Instellingen van de Nieuwste Tijden, Gent 1978, p. 41 e.v.

(...), Vingt - cinq Années de Gouvernement - Le Parti Catholique Belge et son Oeuvre, Brussel 1909.

(72) Zie hiervoor DEEL DRIE, B, Hoofdstuk 1.

(73) Zie DEEL DRIE, B, voetnoot (6)

(74) C. BUYSSE, op.cit., p. 65 e.v.

Het Recht, 4 juni 1911 en Het Recht 11 juni 1911: H. Plancquaert stelt dat daensistische beweging voor de christenen het speerpunt is tegen het conservatisme, terwijl in de socialistische partij eveneens democratische progressieve krachten daarvoor zorgen.

L. WILS, Het ontstaan ..., op.cit., p. 115 e.v.

L. WILS, De Oorsprong van de Kristen - Demokratie..., op.cit p. 15 - 16.

CH. WOESTE, A travers dix années..., op.cit., p. 85 e.v. ; Mémoires ..., op. cit., p. 7 e.v., Woeste laat er geen twijfel over bestaan - in beide geschriften - dat Fédération des Cercles catholiques et des Associations conservatrices het ene begrip katholieke partij vertegenwoordigen in tegenstelling tot de Union Démocratique van de Waalse progressieve katholieken (P. Pottier e.a.)

(75) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens. Mannen..., op.ci p. 144 : "Hoewel hij (noot: een edelman die met de daensisten sympathiseerde) een royalist was, ontstak hij in geestdrift voor de Christene Volkspartij.".

J.M. DE SMET, De Werkman. Het weekblad van Pieter Daens, Gent 1967 p. 28.

Mondelinge getuigenis R. DE DEKEN, Petegem op 2 maart 1977 blijkt dat de anticlericalen in de streek van Oudenaarde i de 19e eeuw scherp anti-Leopoldistisch waren; zie ook schimpschrift "Papen doen 't gat gapen..." waarin clericalisme, militarisme en royalisme als één worden bevochten in rauwe taal (Papieren R. DE DEKEN, Petegem).

De Nieuwe, 16 jan. 1976: "Men vergeet te gemakkelijk dat met name in de vooroorlogse Vlaamse Beweging een sterke en bijwijlen zelfs overheersende anti-royalistische tendens aanwezig was".

Het Recht, 9 aug. 1908 : "Doe maar voort Sire, geneer U niet, toe, doe maar voort !" .(H. Plancquaert).

Het Recht, 1 nov. 1896; 't Vrije Woord 21 jan. 1906; Het Recht, 19 dec. 1909; Het Recht, 16 okt. 1910; Het Recht, 20 nov. 1910; Het Recht, 19 febr. 1911.

L. en L. VOS - GEVERS, op.cit., p. 117.

L. WILS, Het daensisme..., op.cit. p. 111.

L. WILS, Het ontstaan van de meetingpartij..., op.cit., p. 181 e.v.

(76) L. Du Catillon in Ons Vlaanderen, X , 2 juni 1895, p. 1 : "Wij zijn geen republikeinen zoals de socialisten"; geciteerd in R. KERCKHOFS, Léonce Du Castillon (1869 - 1941). Levensschets en literair profiel..., op.cit., p. 86.

(77) P. DAENS, Priester Daens..., op.cit., p. 76: " ... ze (= de Christene Volkspartij) breekt geen ruiten, maar ze gaat onvermijdelijk naar een Republiek, om later de Verenigde Staten van Europa te kunnen vormen."

(78) J. DEMARREZ, Alleenheersing en Republiek. Met inleiding door Pieter Daens, Aalst s.d. (1910). J. Demarrez (Borgloon) is voorzitter van de daensistische bonden in Limburg; zijn pamflet "Alleenheersing..." is de tekst van een te Aalst op 3 januari 1910 gehouden rede waarin de val van het koningdom en de instelling van de republiek in België als onafwendbaar en welkom wordt beschouwd. Tijdens hetzelfde jaar 1910 zal Pieter Daens in een niet nader te dateren artikel in Het Recht met lof en verwachting over Koning Albert 1 schrijven, nadat die hem op het Hof (samen met andere parlementsleden) op een feestmaal heeft uitgenodigd, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(79) Hector Plancquaert aan Remi Vanderschelden, Tettnang 17dec. 1926, : "De Vlamingen zullen onvermijdelijk republikeinen worden. Een Vlaming die Koningsgezind is is geen echte Vlaming ...", Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(80) J. ART, Determinanten van kerkelijkheid..., op.cit. p.365 e.v.

W. BRULEZ, op.cit. p. 139, p. 221.

J. CARDIJN, De sociale leer van de Kerk, Utrecht / Antwerpen 1964.

H. CARTON de WIART, Beernaert et son temps, Brussel 1945.

R.P.G. de PASCAL, L'Eglise et la question sociale, op.cit.

P. GERIN, Presse populaire Catholique et Presse Démocrate Chrétienne..., op.cit., p. 262.

P. GERIN, Catholiques Liègeois..., op.cit. p. 315 - 370.

M. HENSMANS, Het ontstaan van de christelijke democratie in België in De Gids op maatschappelijk gebied, jaargang 1952, 2 - 3, p. 174 - 175.

F. HITZE, Capital et Travail et la Réorganisation de la Societé, Leuven 1898.

J. LALOUP & J. NELIS, Communauté des Hommes, Doornik / Parijs 1950, p. 258.

A. LAMBRECHT, Beknopte Verklaring van den Mechelschen Catechismus, Gent 1923.

H. LANDUYT, Enkele ideeën..., op. cit.

F. LEHOUCK, op.cit., p. 53.

J. LEVIE, op.cit., p. 104 - 105.

P. LOOTENS, op.cit., p. 14

A. MELOT, Le Parti Catholique en Belgique, op. cit., p. 95 - 115.

M. MONTUCLARD, op.cit. p. 47.

R. REZSOHAZY, Origines et formation du catholicisme social en Belgique. 1824 - 1909, Leuven 1958.

H. ROLLET, op.cit., p. 5, p. 7, p. 8 - 9, p. 19, p. 69.

S.H. Scholl deelt zijn 3 - delig werk in ..., zie voetnoot 52 bij "christen - democratie".

SPECTATOR, Proeve van een Politiek Program voor Katholieke Nationalisten, Brussel 1924, p. 449 - 450.

M. STROOBANT, Evolutie van de individuele arbeidsverhoudingen in de XIXe en XXe Eeuw, gezien in het licht van de problematiek "Mens - Arbeid - Kapitaal", Dosfeldocument 7, Brussel s.d., p. 26 - 27.

K. VAN ISACKER, Averechtse democratie ..., op.cit., p. 51 e.v.

K. VAN ISACKER, Werkelijk en wettelijk land ..., op.cit., p. 117 - 125;

M. VAUSSARD Histoire de la démocratie chrétienne, Deel I, Parijs 1956, p. 149.

A. VERHAEGEN, Vingt-cinq années d'Action sociale, Brussel s.d.

L. WILS, Het daensisme..., op.cit., p. 13 e.v.

L. WILS, De oorsprong van de Kristen - Demokratie..., op.cit. p. 24.

(...), Winkler Prins' Geïllustreerde Encyclopaedie, deel 5, Amsterdam 1907, p. 258.

(81) P. DAENS, op. cit., p. 68 - 69.

C. BUYSSE, op.cit., p.65.

P. KENIS, Het leven van Edward Anseele, Gent s.d.

J. KUYPERS, Bergop!, op.cit., p. 162

J. KUYPERS, De Vlaamse Beweging ..., op.cit.

E. LANGENDRIES, op.cit., p. 265.

(...), Wat zoudt gij zonder 't Werkvolk zijn ..., op.cit., p. 35 e.v.

(82) H. LIEBAUT, De Evolutie ..., op.cit., p. 230 - 235.

Jules Plancquaert, broer van H. Plancquaert schrijft in J. PLANCQUAERT, La diminution des traitements du clergé catholique, Gent 1880 : "L'Eglise est une société parfaite. Elle a sa hiérarchie, sa discipline, ses lois. Quiconque veut y entrer et y rester, doit se soumettre à ses prescriptions, obéir à l'autorité légitime. Les évêques, successeurs des apôtres nous déclarent les lois de l'Eglise aussi que les peines qu'encourrent ceux qui les transgressent". (p. 49 en 50).(...) "Jamais il n'y eut, jamais il n'y aura de société sans religion. Celle-ci est à celle-là ce que l'âme est au corps. De même que l'âme informe le corps, de même le principe religieux informe la société humaine". (p. 40 - 41).

K. VAN ISACKER, Averechtse democratie..., op.cit., p. 1 - 10, p. 67 e.v., p. 125 e.v.

K. VAN ISACKER, Werkelijk en wettelijk land..., op.cit., p. 65 e.v., p. 154, p. 157, p. 193.

L. WILS, De oorsprong van de Kristen - Demokratie..., op.cit., p. 13, p. 16.

L. WILS, Het daensisme..., op.cit. p. 209 e.v.

(83) Voor de geografische spreiding van het plancquaertisme: zie DEEL DRIE, C.

(84) Cfr. voetnoot (8).

(85) L.-P. BOON, Pieter Daens. Of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht, Amsterdam 1971.

(86) L.-P. Boon ontving kort na het verschijnen de Belgische Staatsprijs voor literair proza voor het werk (periode 1970 - 1973).

(87) P. DAENS, Priester Daens..., op.cit.

(88) COMTE WOESTE, Mémoires pour servir..., op.cit.

(89) L. WILS, Het daensisme..., op. cit.

(90) Priester Daens in Zonneland, 2 april 1976.

(91) L. WILS, Het daensisme..., op. cit., p. 217.

(92) P. DAENS, Priester Daens..., op. cit.

(93) cfr. de geografische spreiding van de personen die de oorspronkelijke uitgave van het boek bezitten.

(94) * S. STORMS, Pieter Daens. Zijn Leven en zijn Werken, Ninove 1919. S. Storms is het pseudoniem van Karel-Leopold Van Opdenbosch (1867 - 1940), daensistisch volksvertegenwoordiger voor Aalst van 1919 tot 1936, met uitzondering van de periode 1921 - 1923.

* (...), Levensschets van Advocaat De Backer, typoscript, Aalst s.d. Deze tekst werd door Klokke Roeland als pamflet verspreid. De inhoud ervan is niet zonder belang omdat de omstandigheden waarin Klokke Roeland ontstond erin beschreven worden, naast de omstandigheden waarin te Okegem in 1893 de Christene Volkspartij werd gesticht. De tekst is ook relevant voor enkele klemtonen in de door A. De Backer behandelde thematiek (o.a. het verplichtend onderwijs).

(95) H.-J. ELIAS, Priester Daens en de Christene Volkspartij, op.cit.

(96) Ernest Van den Berghe (° Aalst, 1897).

(97) Op p. 19 stelt H.-J. Elias dat er een tegenstelling bestond tussen de zich rondom de figuur van A. Daens ontwikkelende daensistische beweging en "de christene democratie die zich in den schoot zelf der katholieke partij ontwikkelde". Die tegenstelling was een feit, maar het bronnenmateriaal wijst er vandaag op dat de christen - democratie zich precies buiten de schoot van de katholieke partij ontwikkelde.

(98) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op. cit. (In de tweede druk werd de titel gereduceerd tot Het daensisme.)

(99) H. Plancquaert stelt dat de mensen niet houden van priesters die zich met de politiek bemoeien (H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Outer 1930 en Outer 14 augustus 1930; Papieren R. DE DEKEN, Petegem). Priesters zijn - samen met de aristocratie - in de ogen van Hector Plancquaert de "duivels van Vlaanderen" (H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Göttingen 24 april 1920 en Tettnang januari 1923; Papieren R. DE DEKEN, Petegem). F. Fonteyne noch priester Daens waren voor H. Plancquaert gelukkige partij-politieke keuzen, maar voor priester A. Daens had hij uiteindelijk diepere vriendschap omwille van vervolgingen die deze onderging (H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Outer 1930; Papieren R. DE DEKEN, Petegem; zie ook H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx, op. cit., 2e uitg.; zie ook L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit., p. 296 e.v.). G. Doussy (1881 - 1948) , daensistisch lijsttrekker te Oudenaarde in 1914 en activist wees eveneens de priester als politiek voorman af (G. Doussy aan R. Vanderschelden, Terneuzen, 26 maart 1930; Papieren R. DE DEKEN, Petegem).

(100) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Haarlem, 25 april 1919, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(101) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens ..., op. cit. (Deze publicatie is de bundeling van Priester Daens. Uit de mémoires der familie (1961) en Pieter Daens. Mémoires der familie (1963))

(102) L. DELAFORTRIE, Priester Daens buiten Vlaanderen in Ons Erfdeel, 1967, 10 - 4, p. 95 - 99.

(103) J. DE BROUWER, Priester Adolf Daens en de opkomende kristelijke demokratie, Overdruk uit Het Land van Aalst, XIX - 6, 1967.

(104) cfr. W. LOZIN, op.cit.

(105) L.-P. BOON, Pieter Daens. Of hoe..., op.cit.

(106) F.-J. VERDOODT, Louis - Paul Boon, Twee Spoken, Leuven 1969, p. 76; L.-P. BOON, Pieter Daens. Of hoe ... op.cit. p. 7

(107) J.-M. DE SMET, De Werkman. Het weekblad van Pieter Daens, Gent 1967.

(108) D. LUYCKX, Adolf Pauwels (1864 - 1902) en de Christene Volkspartij, s.d., s.l.

(109) H. LANDUYT, Het daensisme in Antwerpen, Westerlo 1973.

(110) R. VAN EENOO, Het Daensisme te Brugge, Overdruk uit Handelingen van het XXVe Vlaams Filologencongres, s.l., s.d.(1963?) p. 365 - 376.

(111) K. ROTSAERT, Priester Fonteyne en het fonteynisme te Brugge, Brugge 1975.

(112) K. ROTSAERT, De laatste jaren van het daensisme te Brugge, niet-gepubliceerde studie, Brugge 1978; bestemd voor Bijdragen tot de Geschiedenis van de Vlaamse sociale strijd / Bulletin Pr.-Daensfonds, jaar 1979.

(113) M. BOVIJN, Het Daensisme in het Dendermondse. Bij een satirisch bidprentje in Gedenkschriften Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, Gedenkschriften 1960, Deel X. blz. 44 - 48.

(114) E. SWILLENS, Hector Plancquaert (1863 - 1953), op. cit.

(115) F.-J. VERDOODT, Hector Plancquaert, Baardegem 1976.

(116) R. KERCKHOFS, Léonce Du Castillon (1869 - 1941). Levensschets en literair profiel, Gent 1977.

(117) F.-J. VERDOODT, Het daensisme ... op.cit.

(117 bis) H. MAES, De daensisten te Deinze in Bijdragen tot de Geschiedenis van de stad Deinze, Jaarboek 1967, p. 143 - 163.

(118) G. VANDERBEKE, op. cit.

(119) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op.cit.

(120) R. D'HAESE, In het arrondissement Aalst werd wat van het daensisme overbleef in het vlaams-nationalisme geïntegreerd, niet-gepubliceerde studie, Aalst 1978, bestemd voor Bijdragen tot de Geschiedenis van de Vlaamse sociale strijd / Bulletin Pr. - Daensfonds, jaar 1979.

(121) cfr. voetnoot (112).

(122) W. LOZIN, op. cit.

(123) P. DE DIER, op. cit.; zie ook voetnoot (37)

(124) L. DU CATILLON, De Christene Volkspartij in België, Waregem 1894.

(125) M. VAUSSARD, Histoire de la démocratie chrétienne, op.cit., p. 149.

(126) J. LALOUP en J. NELIS, Communauté des Hommes, Doornik - Parijs, 1950, p. 258.

(127) MON. HENSMANS, Het ontstaan van de christelijke democratie in België in De Gids op maatschappelijk gebied, op.cit.

(128) S.-H. SCHOLL, R. ROCK e.a., Zij bouwden voor morgen. Figuren uit de Christelijke Arbeidersbeweging, Brussel 1966.

(129) G. MALHERBES, Theoretische en Praktische Studiën over de Vakvereenigingen, vertaling E. Wildiers, inleiding E.H. Daens, Antwerpen 1897, p. 1.

(130) M.-P. FOGARTY, Christelijke democratie in West-Europa, op.cit.

(131) M.-P. FOGARTY, op.cit. Deel 2, p. 98 - 99.

(132) (...), New Catholic Encyclopedia, op. cit., p. 635 - 637.

(133) K. VAN ISACKER, Het daensisme, op.cit. . De eerste uitgave verscheen in 1959 als Het daensisme. De teloorgang van een onafhankelijke christelijke arbeidersbeweging.

(134) CH. WOESTE, Mémoires pour servir..., op. cit.

(135) CH. WOESTE, Mémoires pour servir..., op.cit., Tome II, p. 32-33

(136) CH. WOESTE, A travers dix années, op.cit.

(137) H. CARTON de WIART, Beernaert et son temps, op cit., p. 137.

(138) H. CARTON de WIART, Lettre sur ..., op. cit.

(139) H. CARTON de WIART, Souvernirs politiques (1878 - 1918), Brugge.

(140) H. CARTON de WIART, Souvenirs..., op. cit., p. 73 .

(141) H. CARTON de WIART, Souvenirs ..., op. cit., p. 5.

(142) A. VERHAEGEN, La Ligue ... op.cit.

(143) A. VERHAEGEN, Vingt-cinq années ..., op.cit.

(144) A. MELOT, Le Parti Catholique ..., op.cit.

(145) A. MELOT, Le Parti Catholique..., op. cit., p. 114.

(146) J. LEVIE, Michel Levie..., op. cit., p. 184 - 185.

(147) S.-H. SCHOLL e.a., 150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging..., op. cit.

(148) S.-H. SCHOLL e.a., 150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging..., op. cit. , p. 269.

(149) S.-H. SCHOLL e.a. 150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging... loc. cit. p. 269.

(150) S.-H. SCHOLL e.a. 150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging, loc.cit. p. 269.

(151) S.-H. SCHOLL, De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in West-Vlaanderen (1875 - 1914), Brussel 1953.

(152) R. REZSOHAZY, Origines et formation du chatholicisme social..., op.cit.

(153) R. REZSOHAZY, Origines et..., op. cit. , p. 150.

(154) R. REZSOHAZY, Priester Daens en Kristelijke Demokratie in Cultuurleven I, 9 - 1957, p. 695 - 706.

(155) L. WILS, De oorsprong van de Kristen - Demokratie, op. cit.

(156) L. WILS, De oorsprong ..., op. cit., p. 79.

(157) L. COLLIN, Antoine Stillemans (° 1832)..., op. cit.

(158) L. COLLIN, Antoine..., op.cit., p. 260.

(159) L. COLLIN, Antoine..., op. cit., p. 268.

(160) A. SIMON, Le Parti Catholique..., op. cit.

(161) A. SIMON, Le Parti Catholique..., op. cit. p. 51.

(162) J. KUYPERS, Bergop !, op. cit.

(163) L. BERTRAND, Histoire de la démocratie..., op. cit.

(164) L. BERTRAND, Histoire de la démocratie..., op. cit. 528.

(165) J. DHONDT, E. WILLEKENS, M. OUKHOW, Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België, Antwerpen 1960.

(166) J. DHONDT, E. WILLEKENS, M. OUKHOW, op. cit., p. 461 - 462.

(167) J. KRUITHOF, De grootte van het Belgisch proletariaat tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw in Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België, Antwerpen 1960, p. 195 - 209.

(168) D. DE WEERDT, Arbeiderstoestanden van 1850 tot 1876 in Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België, Antwerpen 1960, p. 213 - 223.

(169) J. DHONDT, De sociale kwestie in België in Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel X, Utrecht 1955, p. 314 - 349.

(170) J. DHONDT, De sociale kwestie ..., loc. cit. p. 349.

(171) G. BARNICH, Le Régime clérical..., op.cit.

(172) G. BARNICH, Le Régime clérical..., op. cit. p. 26 e.v.

(173) G. BARNICH, Le Régime clérical..., op. cit. p. 32 e.v.

(174) (...), Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn..., op.cit., p. 70 e.v.; het engagement van dit werk wordt in de inleiding ervan uiteengezet.

(175) CHRISTENEN VOOR HET SOCIALISME, 1e Europees Congres over christendemokratie, in Opstand, 1976, 5 - 6; het engagement van dit werk wordt in de inleiding ervan uiteengezet.

(176) CHRISTENEN VOOR HET SOCIALISME, 1e Europees Congres..., op.cit. p. 69

(177) R. VAN EENOO, Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864 - 1914), Leuven - Parijs 1959.

(178) A.-W. WILLEMSEN, Het Vlaams - nationalisme..., op. cit.

(179) H.-J. ELIAS, Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging. 1914-1939. Deel 1, 2 en 3, Antwerpen 1971.

(180) H.-J. ELIAS, Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte..., Deel 4 op. cit.

(181) H.-J. ELIAS, Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte..., Deel 4 op. cit. p. 230 e.v.

(182) L. WILS, De Vlaamse Beweging tot 1914, Antwerpen 1955.

(183) L. WILS, De politieke oriëntering van de Vlaamse Beweging, Antwerpen 1959.

(184) L. WILS, Het daensisme,..op.cit. p. 217

(185) E. LANGENDRIES, De weerslag van de Vlaamse Beweging..., op.cit.

(186) M. BASSE, De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930, Deel I, Gent, 1930.

(187) E.C. COPPENS, Paul Fredericq (1850 - 1920). Een liberaal Vlaams intellektueel uit de 19e Eeuw, Gent 1972.

(188) P. FREDERICQ, Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging. Deel 2, Gent 1908.

(189) TH. COOPMAN en A. SIFFER, De Taalstrijd hier en elders. Deel I, Gent 1898; Deel IV, Gent 1901; Deel V, Gent 1903.

(190) L. PICARD, Flamingantisme et démocratie..., op.cit.

(191) L. PICARD, Evolutie van de Vlaamse Beweging..., op. cit.

(192) L. PICARD, Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche Beweging. Deel I, Antwerpen 1942.

(193) L. PICARD, Van Vlaamse Beweging naar sociale revolutie, op. cit.

(194) L. en L. VOS-GEVERS, Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge. 1875 - 1933, Leuven 1976, p. 216 e.v.

(195) L. BUNING, Het strijdbare leven van J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard. Vlaming door keuze, Buitenpost 1976.

(196) A.L. FAINGNAERT, Verraad of Zelfverdediging ? Bijdragen tot de geschiedenis van den Strijd voor de Zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den Oorlog van 1914 - 1918, Kapellen 1932.

(197) M. VAN DE VELDE, Geschiedenis der Jong Vlaamsche Beweging. 1914. 1918, 's Gravenhage 1941.

(198) NAT. BOND VOOR BELGISCHE EENHEID, Geschiedkundig Overzicht van het Aktivisme, Brussel 1929.

(199) NATIONALEN BOND VOOR DE BELGISCHE EENHEID, Het Archief van den Raad van Vlaanderen, Brussel 1929.

(200) LIGUE NATIONALE POUR L'UNITE BELGE, Les Archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen), Brussel 1928.

(201) K. ANGERMILLE, De Lotgevallen van een Activist, Borgerhout 1931, p. 413.

(202) H.D. MOMMAERTS, Herinneringen aan..., op. cit., p. 322.

(203) (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging. Deel 1 en 2, Tielt - Utrecht 1973.

(204) TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis van België. 1. Van 1789 tot 1944, Brussel - Amsterdam 1977.

(205) P. GEYL, Nederlandse Figuren- Deel 2, Amsterdam - Antwerpen 1962, p. 46 e.v.

(206) V. ROBERT, De Arbeidersbeweging in België in Algemene Geschiedenis van de Nederlanden, Deel XI, Zeist - Antwerpen 1956, p. 24 - 55.

(207) M. DE VROEDE, E. SCHOLLIERS e.a., Vlaamse problemen..., op. cit. p. 52 e.v.

(208) (...), Twintig Eeuwen Vlaanderen. Deel 3, Hasselt 1973.

(209) J. VERSTRAELEN, De sociale ontwikkeling in Vlaanderen door de eeuwen heen, Deel I, Brussel - Amsterdam 1951, p. 285 - 310, p. 399.

(210) (...), Nationaal Biografisch Woordenboek. Deel II, Brussel 1966.

(211) P. VAN MOLLE, Het Belgisch Parlement (1894 - 1969), Gent 1969

(212) (...), Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, Deel 1 - 5, Brussel 1972 - 1974.

(213) H. LIEBAUT, Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst. 1840 - 1914, Leuven - Parijs 1967.

(214) H. DEGRAER e.a., Repertorium van de pers in West - Vlaanderen (1807 - 1914). De arrondissementen Oostende, Brugge, Diksmuide, Ieper, Kortrijk, Tielt en Veurne, Leuven - Parijs 1968.

(215) R. VAN EENOO, De pers te Brugge : 1792 - 1914. Bouwstoffen, Leuven - Parijs 1961.

(216) H. LIEBAUT, De Evolutie..., op.cit.

(217) W. MAERVOET, De politieke evolutie in het arrondissement Oostende, 1830 - 1914, Gent 1965.

(218) Pogingen tot archiefonderzoek te Oostende liepen op niets uit. De stad Oostende verklaarde dat het archief van de stad in mei 1940 volledig werd vernield; F. Edebau aan F.-J. Verdoodt, Oostende 22 nov. 1977.

(219) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de Opkomst der Christene Democraten in Vlaanderen, Brugge 1910; tweede uitg.: Jan Vleminx, op. cit.

(220) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx, op. cit., p. 137 - 138 (tweede uitg.)

(221) A. VAN DEN BRUELE, Vijf jaar Zegen, Denderleeuw 1936.

(221 bis) cfr. voetnoot (28).

(222) Het Volk, 21 jan. 1898; Chambre des Représentants - Annales Parlementaires, 19 jan. 1898.

(223) Het Volk, 15 maart 1898.

(224) A. Verhaegen aan Le Bien Public, Gent 27 maart 1901 in Le Bien Public, 28 maart 1901.

(225) Het Recht, 30 okt. 1898; zie ook H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx, op. cit. p. 183 e.v. (tweede uitg.)

(226) A. De Backer in Klokke Roeland, 28 febr. 1900.

(227) (...), De Katholieke Encyclopaedie, 24 delen, Amsterdam 1934.

(228) E. LANGENDRIES, op.cit., p. 265, p. 275 - 276.

(229) Het Recht, 23 okt. 1910.

(230) "Jezus stichtte geen Kerk en stelde geen dogma's in", niet-gedateerde annotatie van H. Plancquaert, Papieren I. DE CONINCK, Outer. Benevens deze annotatie maakte H. Plancquaert talrijke aanstrepingen in diezelfde zin, in het door hem bestudeerde C. VAN PUYVELDE, Roomsch-katholiek of Evangelisch Christen. Twee klokken, Brussel s.d., waarin de katholieke hiërarchische structuur "Kerk" wordt afgewezen en een evangelisch christendom wordt gevraagd.

(231) * Mondelinge verklaringen door monniken van Affligem en Dendermonde - in Dendermonde had A. Daens in de persoon van de prior zijn geestelijke leider - . De archieven van beide abdijen leren ons terzake echter niets. (De archieven van de abdij van Dendermonde gingen in 1914 ongeveer volledig verloren). Mondelinge getuigenissen PATERS ARCHIVARISSEN AFFLIGEM en DENDERMONDE op 1 maart 1978.

* "Een bisschop is een mensch en blijft een mensch, hij kan talen en dwalen; hij is in zijn Paleis omringd van vleiers; hij gaat niet dan bij groot volk;..." P. Daens in Het Land van Aelst, 8 febr. 1903.

(232) L. PRENEEL, Priesters in het concordatair Bisdom Gent. 1802-1813 in Verslagen en Mededelingen van DE LEIEGOUW, Kortrijk 1963, V, 1, p. 24. Voor dezelfde materie in Kortrijk, zie J. DE CUYPER, Het dagboek van Jacques Blanchet in Verslagen en Mededelingen van DE LEIEGOUW, Kortrijk 1964, VI, 1, p. 31-38. Voor de geschiedenis van het katholieke, geïsoleerde Stevenisme, zie T.-A. VAN BIERVLIET, Het Stevenisme in Vlaanderen, Leuven 1966. Zie ook P. DAENS, Priester Daens..., op. cit., p. 178, m.b.t. een gestrafte priester uit Moorsel (Aalst).

(233) Mondelinge getuigenis, DOMINEE BLOKLAND, St.-Maria-Horebeke, 1 maart 78.

(234) A. DE BRUYNE, Petits vicaires, De Panne 1968.

(235) Knipsel uit Peuple Français, Journal Politique Quotidien, 23 juli 1894 in BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT - Klapper 1893 - 1897.

(236) H. Plancquaert in De Werkman / Het Land van Aelst, 14 jan. 1921.

(237) H. Plancquaert, Ibid.; J. CARON, Le Sillon ..., op.cit.; M. MONTUCLARD , Aux origines ..., op. cit.

(238) (...), Encycliek van Z.H. PAUS LEO XIII. Rerum Novarum. Over het Arbeidersvraagstuk, Amsterdam 1907.

(239) (...), Encycliek van ..., op. cit. p. 1 - 3.

(240) (...), Encycliek van ..., op. cit. p. 1.

(241) R-R-G. DE PASCAL, L'Eglise et la Question Sociale, op.cit., p. 32 : "Le pape, ici, comme en une foule d'autres endroits, ne fait que traduire la doctrine de saint Thomas."

(242) (...), Encycliek van ..., op. cit. p. 15.

(243) (...), Encycliek ..., op.cit., p. 38 - 39.

(244) P. DAENS, op. cit. p. 65;
zie ook DEEL EEN, Hoofdstuk 1.2. m.b.t. de Almanak der Christene Volkspartij.

(245) Klokke Roeland, 6 sept. 1891 (eerste nummer).

(246) DAENSMUSEUM EN ARCHIEF VAN DE VLAAMSE SOCIALE STRIJD, Aalst.

(247) Annotaties van A. De Backer en P. De Pelsmaeker bij R.P.G. DE PASCAL, L' Eglise et ..., op. cit., in Papieren E. DE BACKER, St. - Ulriks - Kapelle.

(248) "Nul ne peut déserter sous peine d'être aveugle ou lâche.", L'Avenir Social, 22 nov. 1891.

(249) De Stad Ninove, 11 nov. 1894.

(250) H. MAES, De Daensisten..., op.cit., p. 143 - 146.

(251) Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(252) (...), L'Encyclique sociale de s.s. Pie XI, Parijs s.d.

(253) (...), Encycliek van ..., op. cit.

(254) M. HENSMANS, Het ontstaan van de christelijke democratie in België in De Gids op maatschappelijk gebied, 1952, p. 174 - 175.

(255) G. GOYAU, G. TONIOLO, A. POTTIER, L'Eglise et ..., op.cit., p. 8 - 9; K. Van Isacker herkent in Graves de Communi Re eveneens de feitelijke afkeuring van de daensistische beweging: K. VAN ISACKER, Het daensisme ..., op. cit., p. 165.

(256) K. VAN ISACKER, Averechtse democratie ..., op. cit., p. 70.

(257) L.DU CATILLON, De Christene Volkspartij in België, Warègem 1894, p. 7 . L. WILS, Het daensisme ..., op.cit., p. 73.

(258) Algemeen Stemrecht. Strijdblad uitgegeven ter gelegenheid van den Vlaamschen Landdag op 25 December 1891 bijeengeroepen te Gent. (BUG, Gent).

(259) Edm. De Schrevel in niet - gedateerde nota aan bisschop G. Waffelaert, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF BRUGGE, Briefwisseling Waffelaert, Klapper W - 3, 1878 - 1897. Ch. Woeste besefte het wantrouwen dat te Brugge tegenover hem bestond: zie K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op. cit., p. 25 - 26.

(260) Ch. Woeste aan A. Stillemans op 29 juni 1893, 10 juli 1893, 9 aug. 1893; A. Stillemans aan Woeste (tussen 2 aug. en 9 aug. 1893). BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klappers: 75 / 80 - 1893 - 1897; 81 / 82 - 1898 - 1913 en later; 83.

(261) BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klappers 75 / 80 - 1893 - 1897; 81 / 82 - 1898 - 1913 en later.

(262) Vic. Gen Segers aan H. Carton de Wiart, op 29 dec. 1898 en 4 jan. 1899; H. Carton de Wiart aan Vic. Gen. Segers op 31 dec. 1899, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 81 / 82 - 1898 - 1913 en later.

(263) C.A. De Corte, c.d. aan A. Stillemans, Zottegem, 27 okt. 1894. BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75 / 80 - 1893 - 1897.

(264) Van Cleemput aan A. Stillemans, Herzele 5 febr. 1895, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75 / 80 - 1893 - 1897.

(265) BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75 / 80 - 1893 - 1897.

(266) cfr. voetnoot (11).

(267) P. De Keyzer aan A. Daens, Gent 5 aug. 1897, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75 / 80 - 1893 - 1897.

(268) A.Daens aan Lanssen,Brussel 16 juli 1895 + Aalst 22 juli 1895; P.Daens aan Lanssen, Aalst 27 juli 1895; kiesmanifest H. Plancquaert te Oostende; BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75 / 80 - 1893 - 1897.

(269) De Harlez aan A. Stillemans, Leuven 6 okt. 1894, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75 / 80 - 1893 - 1897.

(270) P. DAENS, op. cit.

(271) cfr. DEEL EEN, Hoofdstuk 3, A, De historische waarde van het daensistisch autobiografisch proza.

(272) * "Ik verkoop hier sinds 10 jaar De Werkman. Nu sta ik onder druk vanuit Brussel om ermee te stoppen. Zegt U me wat ik moet doen, ik zal onvoorwaardelijk gehoorzamen", L.M. Cuyle aan A. Stillemans,Roubaix 8 november 1895, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75 / 80 - 1893 - 1897.

* "Toen Louis Van de Velde op 15-jarige leeftijd verdronk in de dender te Aalst, terwijl hij bloemzakken uitwaste voor de bakker waar hij tewerkgesteld was, ging zijn vader - die krantebesteller van de daensisten was - dit bij de plaatselijke pastoor aankondigen. Die antwoordde dat zijn zoon zelfmoord had gepleegd en niet kerkelijk kon begraven worden. En dit nemen moest als een straf van God.", Schriftelijke verklaring Mevr. M. VAN DE VELDE, Liedekerke 22 febr. 1978.

* L. Bocquaert aan A. Stillemans, Hansbeke 4 aug. 1895, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75 / 80 - 1893 - 1897.

* K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op. cit., p. 16.

* Voor de systematische anti - daensistische actie in Dendermonde, zie R. KERCKHOFS, Leonce Du Castillon..., op. cit., p. 126.

(273) CH. WOESTE, Mémoires pour servir..., op. cit., p. 32 - 33.

(274) J. Withof in Impuls (1974) : " Op een dag vond ik op de zolder een kast met dossiers 'Correspondance Royale'. Tussen de honderden brieven van Leopold II aan de kardinaal botste ik op enkele brieven die het geval 'Priester Daens' aansneden. Volgens Leopold's schrijven was die Priester Daens nog erger dan de socialisten. Hij wou blijkbaar een einde maken aan alles wat bestond. Zelfs Rome had reeds aan het adres van Leopold verontruste boodschappen gestuurd: dat men in die man en zijn beweging een groot gevaar zag voor de katolieke gemeenschap. Heel fier kwam ik beneden aan

de archivaris vertellen dat ik belangrijke dokumenten had gevonden voor de geschiedenis van het ontstaan van de kristendemocratie. De man moet blijkbaar dadelijk duidelijke instructies hebben gekregen: toen ik de volgende morgen naar mijn historische ontdekkingen zocht, was het hele dossier verdwenen ".

(275) Wij schreven op 15 augustus 1974 aan J. Withof met de vraag over zijn stelling van gedachte te kunnen wisselen. J. Withof overleed in 1976, vóór dat onderhoud tot stand kon komen.

(276) P. VAN HEES en A.W. WILLEMSEN, Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr. P. Geyl. Brieven en notities, uitgegeven door drs. P. Van Hees en dr. A.W. Willemsen, Deel 3, Antwerpen 1975, p. 21.

V O E T N O T E N

D E E L T W E E

(1) TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis ..., op.cit., p. 293, laatste paragraaf en p. 294 eerste paragraaf, p. 305.

(2) A. VERHULST, Geschiedenis der Nederlanden, Gent 1975, p.140 - 142.

(3) A. MELOT, Le Parti Catholique... op. cit. p. 25 - 32.

(4) Ibid.

(5) Na de definitieve afstoting van het daensisme-luik door de Belgische Volksbond onder leiding van A. Verhaegen en de gelijktijdige manifeste autonoom-verklaring van de daensistische beweging door A. De Backer, Hector Plancquaert e.a., verlieten een aantal christen - democraten de politiek of sloten de rangen van de katholieke partij. Zie ook DEEL EEN, Hoofdstuk 3, B,a .

(6) Meer bepaald Aalst, Kortrijk, Brugge.

(7) J. KUYPERS, Bergop ! op.cit. p. 138.

(8) "Recht baert Vrede" te Moeskroen : "Wij vormen een kleine kring en zoeken niet rap groot te worden. Wij weten het heel goed, sinds Uw strijd - noot : bedoeld zijn hier : A. en P. Daens, A. De Backer, H. Plancquaert, die als de enige representatieve figuren van de christen - democratie worden erkend door de groep - is veel veranderd. Wij ontkennen aan niemand de verdienste die hem toekomt, maar wij eisen onze plaats onder de zon", herdenkingsrede J. Terrijn op graf A. De Backer in 1954, pamflet "Recht baert Vrede", Moeskroen 1954, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(9) E-J. VERDOODT, Het daensisme...,op.cit. p. 118

(10) (...), Levensschets van Advocaat De Backer, op. cit.p. 14-15.

(11) P. DAENS, Priester Daens..., op. cit., p. 10; H. LANDUYT, Het daensisme..., op. cit. p. 46, p. 74, p. 83.

(12) P. DAENS, Priester Daens..., op. cit., p. 10.

(13) Fr. Sterck aan H. Plancquaert, Aspelare 4 mei 1893, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(14) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op. cit., p. 134; voor de strekking van H. De Baets, zie : H. DE BAETS, La Situation Politique..., op. cit.

(15) Er was een herstemming vereist tussen de katholieke kandidaat, minister M. De Bruyn, en L. Du Catillon, zie R. KERCKHOFS, Leonce Du Castillon ..., op. cit., p. 125 - 126 .

(16) R. KERCKHOFS, Leonce Du Castillon...,op. cit., p. 128.

(17) H. LANDUYT, Het daensisme ..., op. cit., p. 90 - 91.

(18) P. DAENS, Priester Daens..., op. cit., p. 177; zie ook DEEL DRIE, C, Opiniëring

(19) P. DAENS, Priester Daens ..., op. cit. p. 186

(20) Mondelinge getuigenis H. LANDUYT, Neerpelt 27 dec. 1978.

(21) W. MAERVOET, De politieke evolutie..., op. cit., p. 130 - 131.

(22) Chambre de Représentants - Annales Parlementaires, Brussel, sessies 1901 - 1904.

(23) Het Recht, 12 juni 1904; E. SWILLENS, Hector Plancquaert..., op.cit., p.72.

(24) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op. cit., p. 165.

(25) Cfr. DEEL DRIE, C, Opiniëring . Zie ook daensistische persbronne in het algemeen.

(26) Cfr. voetnoot (26), DEEL ÉÉN.

(27) Zie briefwisseling van en naar R. Vanderschelden in Papieren R. DE DEKEN, Petegem; A. Van Den Bruele aan R. Vanderschelden, Koekelberg 16 sept. 1909, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(28) B. Minnebo aan R. Vanderschelden, Brugge, 29 juni 1914, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(29) Zie briefwisseling van en naar R. Vanderschelden in Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(30) O. Caudron, voorzitter van de Jong - daensisten in het arrondissement Aalst, verklaart hieromtrent dat het optreden van Hector Plancquaert bij meetings voor de vernederlandsing soms dat van de "drie kraaiende hanen" (Fr. Van Cauwelaert, C. Huysmans en Louis Franck) in de schaduw stelde. Mondelinge getuigenis O. CAUDRON, Brussel, 26 augustus 1974.

(31) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op. cit., p. 83.

(32) R. D'HAESE, De overgang van ..., op.cit., p. 136 e.v.

(33) R. D'HAESE, In het arrondissement Aalst werd ..., op.cit., p. 11 - 12.

(34) K. ROTSAERT, De laatste jaren van het daensisme..., op. cit., p. 10 - 13.

(35) F.-J. VERDOODT, Het daensisme ..., op. cit., p. 16.

(36) TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis ..., op.cit., p. 340.

(37) Verklaring van eën tijdgenoot in F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit., p. 16.

V O E T N O T E N

D E E L D R I E

DEEL DRIE - A -

(1) GEMEENTELIJK ARCHIEF WORTEGEM, Processen-verbaal Gemeenteverkiezingen 1870 - 1903.

(2) Er bestaat geen volledige successieaangifte m.b.t. M.Plancquaert - M. Nachtergaele (Registratie en Domeinen) aan F-J. Verdoodt, Kruishoutem 29 maart 1979.
Ofschoon Marcellinus Plancquaert niet voorkomt op de lijst van de verkiesbare personen voor de Senaat - zie hiervoor : J. STENGERS e.a. Index des Eligibles..., op. cit. - , behoorde hij duidelijk tot de zeer bemiddelde klasse. Een paar illustraties hiervan hebben rechtstreeks betrekking op H. Plancquaert, een der acht kinderen van het gezin. H. Plancquaert bracht in 1895 - 1896 5.000 fr. in in een wellicht nooit van de grond gekomen (tenzij hiermee de stichting van "Het Vlaamsche Volk" in 1894 bedoeld is, en niet "Het Land", zoals H. Plancquaert schrijft ?) persinitiatief waarbij ook J. Helleputte was betrokken. - H. Plancquaert aan Julius Pée, Outer 22 jan. 1944, Fonds J. Pée, AMVC, Antwerpen - . Alle gesekwesteerde en verkochte goederen van de als activist veroordeelde H. Plancquaert waren afkomstig uit de ouderlijke nalatenschap : een 10-tal huizen en een 10-tal landerijen van 0,3 à 0,6 ha. - Papieren R. DE DEKEN, Petegem - .

(3) GERECHTELIJK ARCHIEF WORTEGEM, Bevolking.

(4) Niet - gedateerde geschreven getuigenis door Joseph Plancquaert, neef van Hector Plancquaert, in Papieren P. DE WILDE, Wortegem. Wij konden niet nagaan in hoeverre die houding zich uitdrukte in de bezoldigingen, de arbeidsreglementen enz.

(5) ARCHIEF DAVIDSFONDS, Leuven, Jaarboeken van het Davidsfonds periode 1880 - 1914.

(6) ARCHIEF DAVIDSFONDS, Leuven, Notulenboeken Bestuur, Stichtingszitting van 15 jan. 1875. D. SABBE, Van Willemsfonds tot Davidsfonds, s.l. 1975, p. 42 - 44.

(7) F.-J. VERDOODT, Hector Plancquaert, op.cit., p. 5. E. SWILLENS, Hector Plancquaert, op. cit., p.2 - 6. Zie ook "Geraadpleegde werken" en "Repertorium".

(8) ARCHIEF DAVIDSFONDS, Leuven, Notulenboeken Bestuur en Jaarboeken van het Davidsfonds, periode 1880 - 1914 (zie "Geraadpleegde werken").

(9) E. SWILLENS, op. cit. p.6 - 9

(10) E. SWILLENS, op.cit.,p.10 e.v., er zijn geen documenten die die stelling tegenspreken, ofschoon anderzijds uit zijn nagelaten boekwerken blijkt dat hij omstreeks die tijd bijv. Brasiliaans Recht heeft gestudeerd (Papieren I. DE CONINCK, Outer).

(11) E. SWILLENS, loc. cit. ARCHIEF K.U.L., Annuaires 1881-1884. Verspreide documenten in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(12) ARCHIEF K.U.L., Annuaires 1881-1884.

(13) "Mijn God, indien het werk der Geuzen lukken moet, / - wij weten door wiens schuld - indien die bonte stoet / verknochte schrijvelaars en gierige demokraten, / in wiens bezoedeld hand wij 't kampen moeten laten /", inleidende verzen van "Wanhoop", A. RODENBACH, Het kerelskind, Brussel 1965, p. 41.

(14) TH. LUYKX Politieke Geschiedenis..., op. cit., p. 167 e.v.

(15) J. DHONDT, De Sociale Kwestie..., op.cit., p. 349.

(16) E. SWILLENS, op.cit., p. 3. In een niet-gedateerde toespraak (wellicht 1885) verwijt H. Plancquaert de Wortegemse liberalen dwingelandij en terreur (Papieren I. DE CONINCK, Outer). Voor dit thema, zie ook K. VAN ISACKER, Werkelijk en wettelijk land..., op.cit.

(17) F.-J. VERDOODT, Hector Plancquaert..., op.cit., p. 5.
E. SWILLENS, op. cit., p. 7.

(18) "Rekeningen mijner fabriek", documenten in Papieren I. DE CONINCK, Outer. Dubbele wegwijzer der Stad Gent en der Provincie Oost - Vlaanderen, 1894 - 1900.

(19) Voor de betekenis van de Landdagbeweging, zie : Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, op. cit., p. 822 e.v.;
E. SWILLENS, Hector Plancquaert..., op. cit., p. 15 e.v.;
H.-J. ELIAS, Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, deel 4, op. cit., p. 230 e.v., p. 250 e.v.; R. KERCKHOFS, op. cit., p. 25 e.v.; L. WILS, Honderd jaar Vlaamse Beweging. Deel 1. Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914, Leuven 1977, p. 152.

(20) R. KERCKHOFS, op. cit., p. 25 e.v. , p. 33 e.v.

(21) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 141 - 142, p. 164. Het Recht 15 febr. 1903, 12 april 1908.

(22) L. WILS, De oorsprong..., op.cit., p. 60.

(23) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 38 - 39.

(24) L. Du Catillon in Klokke Roeland, 17 aug. 1898.

(25) De Klauwaert, jan. 1889.

(26) G. BAERT, Prayon (Van Zuylen), overdruk uit Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel 1977, p. 755 e.v.

(27) D. LUYCKX, Adolf Pauwels..., op.cit., p. 65.

(28) Flandria, 19 jan. 1890

(29) Papieren R. DE DEKEN, Wortegem.

(30) Ibid.

(31) Adv. de Visschere aan H. Plancquaert, Brugge 20 okt. 1889; E. Van der Mensbrugghe aan H. Plancquaert, Gent 23 sept. en 27 nov. 1889, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(32) Adv. de Visschere aan H. Plancquaert, Brussel 20 okt. 1889, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(33) Gazette van Kortrijk, 29 aug. 1889.

(34) De Vlaamsche Kunstbode, maandelijks tijdschrift voor kunsten, letteren en wetenschappen, nr. 19, okt. 1889, p. 433-443.

(35) Ibid. p. 433-443.

(36) H. PLANCQUAERT, De Dood van Karel den Goede. Graaf van Vlaanderen, Gent 1889, p. 23-24.

(37) Cfr. Bijlagen : Lijst van de literaire geschriften.

(38) Onze Vane, april 1891, jan. 1892. R. DE SCHRIJVER, Uit het archief van Frans Van Cauwelaert. 1. Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische Politiek. 1895 - 1918, Antwerpen 1971, p. 53. R. KERCKHOFS, op.cit. p. 25.

(39) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 25, p. 40.

(40) L. WILS, Het daensisme..., op. cit., p. 72-73. Zie ook voetnoot (257) van DEEL EEN.

(41) D. LUYCKX, op. cit., p. 80.

(42) H. Plancquaert aan A. Pauwels, Zomergem 11 april 1890 en 29 april 1890, AMVC, Antwerpen, Fonds A. Pauwels, p. 245.

(43) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang, 27 dec. 1920, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(44) Vlaamsch en Vrij, 1 april 1894. Klokke Roeland, 12 mei 1895.

(45) H. Plancquaert, Jan Vleminx..., op. cit., p. 7 (Tweede Uitgave). H. Plancquaert aan G. Schmook, Outer, 3 februari 1951 AMVC, Antwerpen, Fonds G. Schmook.S.3951 . H. Plancquaert aan J. Pée, Outer 7 jan. en 24 februari 1944, AMVC, Antwerpen Fonds J. Pée, P. 254 .

(46) W. LOZIN, op.cit., p. 1-2.

(47) Flandria, 11 maart 1890.

(48) Flandria, 26 oktober 1890.

(49) Flandria, 10 november 1890.

(50) Algemeen Stemrecht. Strijdblad uitgegeven ter gelegenheid van den Vlaamschen Landdag op 25 December 1891 bijeengeroepen te Gent. (B.U.G., Fonds Vlugschriften, kiesbladen e.a.)

(51) De Vrije Vlaming, 21 jan. 1889, 22 sept. 1889.

(52) R. VAN EENCO, Het Daensisme te Brugge..., op.cit., p. 368-369

(53) Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(54) Handelingen van het XXIe Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Gent, den 25,26,27 August 1891, p. 224 e.v. (AMVC, Antwerpen).

(55) L. PICARD, Geschiedenis van de Vlaamse en Groot-Nederlandse Beweging..., op. cit., p. 314 e.v. (Deel I).

(56) Klokke Roeland, 12 mei 1895. H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit. 6 - 7 (tweede Uitgeva).

(57) H.-J. ELIAS, Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, 4,..., op. cit., p. 252.

(58) H. Plancquaert aan J. Pée, Outer 7 en 12 jan. 1944, Papieren I. DE CONINCK, Outer. H. Plancquaert aan G. Schmook, Outer 3 februari 1951, AMVC, Antwerpen, Fonds G. Schmook S. 3951. H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op. cit., p. 7 (tweede Uitgave

(59) M. LAMBERTY, Lodewijk De Raet. Een levensbeeld, Hasselt 196 p. 44 e.v. F.-J. VERDOODT, Frans Van der Elst, Antwerpen 1976, p. 17. De Vlaamsche Volkspartij bestond tot in 1907, maar behaalde nooit méér dan 2,15 % van de stemmen; de best gekende figuren in die partij zijn : Lodewijk De Raet, Maurits Josson en William Thelen.

(60) De Scheldegalm / Gazette van Oudenaarde, 19 juni 1892.

(61) K. VAN ISACKER, Het daensisme, op. cit., p. 22-23.

(62) Zie de lectuur van de katholiek pers voor die periode in MIP, Brussel.

(63) Zie Bijlagen : "Lijst van de literaire geschriften ...".

(64) Vlaamsch en Vrij, 1 april 1894, p. 193-195.

(65) Chronologische tafel van de ons bekende langdurige verblijven van H. Plancquaert met het waarschijnlijk motief van verblijf. Het is niet waarschijnlijk dat de opsomming volledig is. (Bron Papieren R.DE DEKEN, Petegem en I.DE CONINCK, Outer.

Jaar	Plaats / land	waarschijnlijk motief van verblijf
1892	Zwitserland	toeristische reis
1906	Tirol en Italië	toeristische reis en studiereis
1908	Italië en Frankrijk en Zwitserland	toeristische reis en studiereis
1910	Frankrijk	studiereis
1910	Nederland	studiereis
1912	Italië	studiereis
1918	Duitsland	diplomatieke reis in het kader van de Raad van Vlaanderen.
1918-1919	Nederland (Haarlem/Den Haag)	vrijwillige ballingschap als activist
1920-1929	Duitsland (Göttingen/Tettnang)	
1920	Berlijn	studiereis
1921	Wenen	studiereis
?	Engeland	studiereis

(66) Ongepubliceerde reisverslagen van H. Plancquaert in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(67) H. Plancquaert aan A. Pauwels, Zomergem 24 april 1893, AMVC, Antwerpen, Fonds A. Pauwels, p. 245. H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op. cit., p. 8 - (Tweede Uitgave).

(68) Schild en Vriend, 14 mei 1893, 4 juni 1893, 23 juli 1893 (knipsels in AMCV, Antwerpen). De Vrije Vlaming, mei 1893, STADSBIBLIOTHEEK ANTWERPEN, Fonds Specimen.

(69) H. Plancquaert aan A. Pauwels, Zomergem, 24 april 1893 - 28 april 1893, april 1893, AMVC, Antwerpen, Fonds A. Pauwels P. 245. J. Van Neste aan H. Plancquaert, Brugge 2 mei 1893 - H. Van de Velde aan H. Plancquaert, Aspelare 8 mei 1893 - F. Sterck aan H. Plancquaert, Aspelare 4 mei 1893, Papieren

R. DE DEKEN, Petegem .

(70) De Vrije Vlaming, STADSBIBLIOTHEEK ANTWERPEN, Fonds Specimen.

(71) Het Recht, 21 januari 1900. De Volkseeuw 27 aug. 1911.

(72) Toespraken H. Plancquaert, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(73) F. Sterck aan H. Plancquaert, Aspelare 4 mei 1893, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(74) R. VAN EENOO, Het Daensisme te Brugge ..., op.cit., p. 371.

(75) P. VAN MOLLE, Het Belgisch Parlement..., op.cit., p. 60-61, wellicht gesteund op de verklaringen van de parlementairen zelf, vermeldt hiervoor het jaar 1884, doch de notulen van de (vroegere) gemeente Denderhoutem geven hieromtrent geen uitsluitsel. Van 1888 af echter kan men A. De Backer langs die notulen om situeren in de gemeenteraad.(GEMEENTELIJK ARCHIEF HAALTERT, Gemeenteraadszittingen Denderhoutem 1884-1896. Verslagen en Processen-verbaal.)

(76) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op.cit., p. 29.

(77) Davids Genootschap. Taal- en Letterafdeling, notule van 2 oktober 1892, Papieren R. BOGAERT, Aalst. Om niet te achterhalen redenen eindigen de notuleringen precies bij de genoemde vergadering.

(78) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 43 e.v.

(79) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 44

(80) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit., p. 52-53 (Tweede Uitgave). K.VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit. p. 45

(81) L. WILS, Het daensisme..., op.cit., p. 87 e.v.
R. KERCKHOFS, op.cit., p. 73.

(82) Gazette Van Kortrijk, 23 april 1893.

(83) P. DAENS, Priester Daens..., op.cit., p. 9 e.v.

(84) Ons Stemrecht, Aalst 22 juli 1894, Fonds kiesbladen M.I.P., Brussel.

(85) Ons Stemrecht, Aalst 30 sept. 1894 en Aalst 7 okt. 1894, Fonds kiesbladen M.I.P., Brussel.

(86) K. VAN ISACKER, Het daensisme...,op.cit., p. 53-54.
H.-J. ELIAS, Priester Daens..., op.cit., p. 26-27. De Klauwaert, aug. 1893 (AMVC, Antwerpen).

(87) L. WILS, Het daensisme..., op.cit., p. 25-33.

(88) De Gazet der Bijvoegsels. Gericht tot alle rechtzinnige Menschen, Aalst 16 sept. 1892, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(89) L. WILS, Het daensisme..., op.cit., p. 124 e.v.

(90) Vliegend Bladje over Belangrijke Zaken, 24 maart 1891, STADSBIBLIOTHEEK ANTWERPEN.

(91) K. VAN ISACKER, Werkelijk en Wettelijk land..., op.cit.p.127.

(92) R. DAENS, Priester Daens..., op.cit., p. 3-7.

(93) P. DAENS, Priester Daens..., op.cit., p. 8 e. v.

(94) Mondelinge getuigenis O. CAUDRON, Brussel 26 aug. 1974.

(95) Zie de Bijlagen : "De Christene Volkspartij in Vlaanderen".

(96) P. DAENS, Priester Daens..., op.cit.,p. 10.

(97) E.SWILLENS, Hector Plancquaert..., op.cit., p. 34.
R. KERCKHOFS, op. cit., p. 73 e.v.

(98) P. GERIN, Presse populaire Catholique..., op.cit., p. 147.

(99) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 28 e.v., p. 69 e.v.

(100) De Vlaamsche Kiezersbond van Gent, propagandablad, 26 aug.1893 (B.U.G. - Gent). Deze groep was katholiek en vlaamsvoelend, anti-militaristisch en fel anti-Woeste. Het is zeer waarschijnlijk dat H. Plancquaert hier zijn eerste Gentse stedelijke aanhang onder gelovigen recruteerde.

(101) De Klauwaert, aug. 1893 (AMVC, Antwerpen); er wordt o.a. beslist het verkiezingsexperiment van H. Plancquaert te Waarschoot in tenminste 10 kantons te herhalen.

(102) P. DAENS, Priester Daens..., op.cit. p. 17 e.v. L. WILS, Het daensisme..., op.cit., p. 158-160, p. 171, p. 187 - 216.

(103) J. VINKS, Cyriel Verschaeve. De Vlaming, Antwerpen 1977, p. 178 e.v./ L. DOSFEL, Brieven aan een dode en Katholiek aktivistisch Verweerschrift, Dendermonde 1976. F.-J. VERDOODT, Frans Van der Elst... op.cit., p. 45 - 47.

(104) R. DE SCHRIJVER, Uit het archief..., op.cit., p. 45. Kontakt,

dec. 1974, 8, p.4-5. M. LAMBERTY, Lodewijk De Raet..., op. cit.,p. 15. H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx, op.cit., p. 141e.v. (Tweede Uitg.).

(105) J. ART, Determinanten..., op.cit., p. 344-346, p. 365.

(106) K. VAN ISACKER, Herderlijke brieven over politiek. 1830-1966, Antwerpen 1969, p. 58-61, p. 81.

(107) L. PICARD, Flamingantisme et démocratie, op. cit.,p. 20.

(108) L. WILS, De oorsprong..., op.cit., p. 10.

(109) Cfr., eerder, p. 141 punt d., Okegem 1893: de Christene Volkspartij.

(110) Cfr., eerder, p. 113 punt a., Hector Plancquaert en p. 134

(111) P. DAENS, Priester Daens..., op.cit., p. 211.

(112) W. LOZIN, op.cit. Dit werk analyseert uitvoerig en systematisch de houding van de socialisten en liberalen t.o.v. de daensisten.

(113) W. LOZIN, op. cit., p. 178.

(114) Plakboek, annotaties en losse nota's door H. Plancquaert in Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(115) F. Sterck aan H. Plancquaert, Aspelare 4 mei 1893, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(116) Cfr. nrs. van Klokke Roeland en Het Recht.

(117) Zie een katholiek pamflet uit 1894 (Ninove) in BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75/80 - 1893 - 1897.

(118) Het Volk, 28 januari 1898

(119) P. DAENS, op.cit., p.15

(120) P. DAENS, op.cit., p. 16

(121) S.-H. SCHOLL, De geschiedenis van de Arbeidersbeweging..., op.cit. p. 183.

(122) "V. is geen pastoor Daens. Het volk ziet hem met andere ogen.", H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Outer 14 aug. 1930, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Over dit thema zie ook hierna onder b. "Hector Plancquaert en de priester. Hector Plancquaert en de priester in de politiek".

(123) L. Du Catillon aan H. Plancquaert, Brussel 13 november 1894, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. E. SWILLENS, op.cit.p. 41.

(124) P. DAENS, op.cit. p. 34

(125) P. DAENS, op.cit. loc.cit. K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 61.

(126) De Standaard van het Arrondissement Aalst, 7 oktober 1894.

(127) Ons Stemrecht, Aalst 1894, STADSBIBLIOTHEEK,ANTWERPEN, Fonds Specimen.

(128) A. Daens aan A. Pauwels, Aalst s.d., AMVC, Antwerpen, D 118/B.

(129) R. REZSOHAZY, Origines et formation...,op.cit., p. 225.

(130) P. DAENS, op. cit., p. 34-55. Zie documenten in Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(131) De Evenredige Vertegenwoordiging zal ingevoerd worden in 1899.

(132) P. DAENS, op.cit., p. 47.

(133) Klokke Roeland, 30 september 1894. H.-J. ELIAS, Priester Daens..., op.cit., p. 41. K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 134. P. DAENS, op.cit., p. 39.

(134) Gedetailleerde uitslag van de verkiezingen van 14 oktober en 10 december 1894. - Kamer van Volksvertegenwoordigers -

	14 okt.	10 dec.	verkozen
Katholieken			
De Sadeleer	27.067		x
Dierickx	26.534		x
Van Wambeke	25.256	26.537	
Woeste	25.493	27.524	x
Daensisten			
Daens	23.498	26.853	x
De Backer	21.876	25.726	
De Pelsmaeker	21.373		
Plancquaert	20.649		
Socialisten			
Anseele	2.674		
Luyckx	2.326		
Sanders	2.262		
Spitaels	2.274		

- Senaat -

	14 okt.	10 dec.	verkozen
Katholieken			
Liénart	26.625		x
Van Vreckem	26.400		x
Daensisten			
Van Bunnen	18.260		

(135) H.-J. ELIAS, Priester Daens..., op.cit., p. 18.

(136) P. DAENS, op.cit., p. 48 e.v.

(137) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit., p. 137, 138, (tweede uitgave).

(138) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 81 E. SWILLENS, op.cit., p. 43 e.v.

(139) Klokke Roeland, 12 mei 1895.

(140) W. MAERVOET, De politieke evolutie..., op.cit., p. 130-131.

(141) Klokke Roeland, 21 juli 1895.

(142) Klokke Roeland, 21 juli 1895. E. SWILLENS, op.cit.p.46 e.v. A. Daens aan pastoor Lanssen, Aalst 22 juli 1895, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75/80 - 1893-1897.

(143) A. Daens aan pastoor Lanssen, Brussel 16 juli 1895, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75/80 - 1893 - 1897.

(144) A. Daens aan pastoor Lanssen, Aalst 22 juli 1895, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75/80 - 1893 - 1897. De daensisten publiceerden op hun beurt de repliek-tekst van A. Daens als pamflet, zie hiervoor E. SWILLENS, op.cit., p. 48.

(145) P. Daens aan pastoor Lanssen, Aalst 27 juli 1895, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75/80 - 1893-1897.

(146) Gazette van Kortrijk, 8 augustus 1895.

(147) Stadsbestuur Aalst aan P. Daens, Aalst 16 maart 1895, STADSARCHIEF AALST, Briefwisseling dec. 1891 - 31juli 1896.

(148) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 84-85. L. Du Catillon aan H. Plancquaert, Brussel 17 april 1895, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(149) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 116, p. 124 e.v.

(150) P. DAENS, op.cit., p. 60 e.v.

(151) Overloopt men de namen van de eerste- en tweedeplanfiguren - cfr. Biografische Index - , dan bemerkt men dat vooral de streek van Aalst van meet af over een ruim aantal sterke daensistische persoonlijkheden beschikte.

(152) P. DAENS, op.cit., p. 60 e.v.

(153) Cfr. voetnoot (11) DEEL EEN.

(154) E. SWILLENS, op. cit., p. 61.

(155) F.J. VERDOODT, Het daensisme..., op.cit., p. 47.

(156) E. SWILLENS, op.cit., p. 52.

(157) P. DAENS, op.cit., p. 90 e.v. L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit., p. 97 e.v. F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op.cit., p. 31. P. Daens aan L. Bertrand, Aalst s.d., Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(158) P. DAENS, op.cit., p. 90-91.

(159) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op.cit., p. 32, p. 56.

(160) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 90-91.

(161) Recht en Vrede, 18 oktober 1896

(162) Cfr. de daensistische pers in die periode en P. DAENS, op. cit., p. 137 - 138.

(163) H. MAES, De Daensisten te Deinze..., op.cit., p. 150 e.v.

(164) Geschreven getuigenissen G.-J. BAERT (aan F.-J. Verdoodt), Hasselt 1 en 18 februari 1977 en 27 juli 1977. Mondelinge Getuigenis G.-J. BAERT, Hasselt 27 juli 1977.

(165) H. MAES, De Daensisten te Deinze..., op.cit., p. 149-150.

(166) K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op.cit., p. 13 e.v.
R. VAN EENOO, Het Daensisme te Brugge..., op.cit., p. 371 e.v.

(167) K. ROTSAERT, Priester Fonteyne, op.cit., p. 14 e.v.
R. VAN EENOO, Het Daensisme te Brugge, op.cit., p. 372 e.v.

(168) Cfr. brieven en losse documenten in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(169) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 90-91. K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op.cit., p. 16-25.

(170) Het Recht, 21 juni 1896. De onafhankelijke kandidaat Lefèvre is een katholiek die een afzonderlijke lijst indient die als "liberale lijst" wordt aangezien : K. Rotsaert aan F.-J. Verdoodt, Brugge 1 februari 1979.

(171) Het Recht, 1 november 1898. Recht en Vrede, 18 okt. 1896. R. REZSOHAZY, Origines et formation..., op.cit., p. 261

(172) Mgr. De Harlez aan A. Stillemans, Leuven 6 okt. 1894, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75/80 -1893 - 1897.

(173) E. SWILLENS, op.cit., p. 52.

(174) P. DAENS, op.cit., p. 13, p. 144 e.v.

(175) ARCHIEF RUG, Bundel "Examen Académiques 1891-1899" en Bundel "Inschrijvingen 1896 - 1902". Het Recht, 16 okt.1898.

(176) G. BAERT, De Vlaamse Conferentie der Balie van Gent. 1873-1973. Gedenkboek, Gent 1974, p. 116-138, p. 470 . G.-J.-A. Baert aan F.-J. Verdoodt, Gent, 21 februari 1977.

(177) Er zijn hiaten in de bronnen van de daensistische pers waarin H. Plancquaert schreef : voor de jaren 1893, 1894, 1896, 1902, 1905, 1906, 1907 beschikken wij over geen of een paar exemplaren van die persbronnen. Voor de kwantitatieve verwerking van de opiniërende artikels in die persbronnen, zie ook DEEL DRIE, C, 1

(178) M. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Gent 30 mei 1924, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(179) H. Plancquaert aan C. Moeyaert, Haarlem, 7 okt. 1919, AMVC, Antwerpen, P. 549.

(180) Cfr. blz. 84-85.

(181) Cfr. blz. 143 e.v.

(182) E. SWILLENS, op.cit., p. 56. M. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Gent 30 mei 1924, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Mondelinge getuigenis I. DE CONINCK, Outer 10 sept. 1977.

(183) Cfr. de daensistische pers in die periode. Zie ook het door H. Plancquaert bijgehouden "Plakboek" met knipsel, nota's, annotaties tussen 1891 en 1898 in Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(184) Cfr. blz. 149 hiervoor en voetnoot (122) van onderhavig DEEL DRIE, A.

(185) A. SIMON, Le Parti Catholique..., op.cit., p. 51. L. BERTRAND, Histoire de la démocratie..., op.cit., p. 539.

J. DE BROUWER, Priester Adolf Daens..., op.cit., p. 21-22.
L. COLLIN, op. cit., p. 254.

(186) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit., p. 227 - 228. (Tweede Uitg.

(187) Het Recht, 7 maart 1897, 7 aug. 1898, 4 maart 1900, 12 april 1908. De Volkseeuw, 4 februari 1912. Vlaanderen Vrij, februari 1912. De Vrije Vlaming, . mei 1893, STADSBIBLIOTHEEK ANTWERPEN, Fonds Specimen.

(188) A. DE BACKER, Handwijzer voor den Vlaamschen Kiezer, Denderleeuw 1913, p. 6. Het Recht, 7 maart 1897. Het Recht, 6 maart 1898.

(189) Toespraak Waarschoot 1893 in Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Het Recht, 3 april 1898. Diverse brieven en nota's in Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Vlaanderen Vrij, februari 1912. 't Vrije Woord, 24 juli 1898.

(190) De Werker, 19 juni 1913. De Week, 2 oktober 1909. De Vlaamsche Stem, 30 december 1915. (Alle als knipsel in AMVC, Antwerpen). Verspreide nota's, en annotaties in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(191) Zie nrs. van De Werkman voor die periode. Die ommekeer is door P. Daens ingezet in De Christene Slaven van Aalst. Betoogschrift, Vlugschrift, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(192) P. DAENS, op.cit.

(193) Papieren I. DE CONINCK, Outer. Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(194) Ofschoon hieromtrent alleen een analyse van de vergelijkende verkiezingsuitslagen tussen stedelijke en landelijke kantons uitsluitsel kan bezorgen, heeft men toch reeds een duidelijke aanwijzing in hiernavolgende bronnen : de geschreven toespraken, de persartikels, de peterslijsten bij verkiezingen (zie H. MAES, De Daensisten..., op. cit., p. 153 - 154), de geografische inplanting van de partij-kernen, de inlichtingen hierover verzameld door de Bisschop van Gent (zie BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 75/80 - 1893-1897), het werk van P. Daens (zie P. DAENS, op. cit.).

(195) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit. (Eerste Uitgave).

(196) Gazette van Aelst, 30 september 1894.

(197) H. LIEBAUT, De Evolutie der politieke partijen..., op.cit., p. 230 e.v.

(198) La Patrie, 17 augustus 1897. Fondsenblad, 22 - 23 november 1897

(199) La Justice Sociale, 23 februari 1896. P. DAENS, op. cit., p. 94 e.v.

(200) Het Recht, 21 maart 1897.

(201) P. DAENS, op. cit., p. 139

(202) W. LOZIN, op. cit., p. 2-4.

(203) W. LOZIN, op. cit., p. 18 e.v. Volksvrijheid, 9 december 1894.

(204) W. LOZIN, op.cit., p. 41.

(205) W. LOZIN, op. cit., p. 21 e.v.

(206) W. LOZIN, op. cit., p. 53 e.v.

(207) W. LOZIN, op.cit., p. 11

(208) W. LOZIN, op. cit., p. 27.

(209) W. LOZIN, op.cit., p. 20, p. 33-34.

(210) W. LOZIN, op.cit., p. 225 e.v.

(211) S.-H. SCHOLL e.a., 150 jaar Katholieke Arbeidersbeweging..., op. cit., p. 256-258.

(212) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 85, p. 130, p. 141.
F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op.cit., p. 51.

(213) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 149.

(214) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 154-155.

(215) Niet - gedateerde geschreven toespraak in Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

DEEL 3 - B -

(1) Niet geadresseerde en niet gedateerde brief in Papieren I.DE CONINCK, Outer; de brief kan o.i. geïdentificeerd worden als korte tijd na 14 november 1896 door H. Plancquaert gericht aan de Gentse katholieken, wellicht aan de groep-Verhaegen.

(2) H. Plancquaert aan A. Verhaegen, 18 februari 1897, ALGEMEEN RIJKSARCHIEF BRUSSEL, Fonds Lammens-Verhaegen, 1193. A. VERHAEGEN, Vingt-cinq Années..., op. cit., p. 203.

(3) Het Recht, 21 maart 1897.

(4) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx ..., op.cit., p. 137-138 (Tweede Uitgave).

(5) Het Recht, 29 augustus 1897. Zie ook Bijlagen, "Vlaamsch-Christene Volkspartij".

(6) Overzicht van partij-benamingen binnen de daensistische beweging :

Christene Volkspartij (Okegem 1893)
Vlaamsch-Christene Volkspartij (Algemene benaming voor het geheel van partij en landsbond na Gent 1897)
Nationale Christen Volkspartij (benaming tijdelijk in 1898 gebruikt voor de Vlaamsch-Christene Volkspartij)
Vlaamsche Volkspartij (courante benaming voor de arrondissementen Gent en Antwerpen na 1900).
Kristene Volkspartij van België (courante benaming voor het arrondissement Kortrijk)
Christene Democratische Partij van België (courante benaming voor het geheel van de beweging tussen 1908-1912 na de scheuring H. Plancquaert en P. Daens.)
Christene Democratische Partij (courante benaming voor het arrondissement Aalst na 1905)
Vrije Christene Volkspartij van België (courante benaming voor het arrondissement Brussel)
Vlaamsche Kristene Volkspartij (benaming periodisch gebruikt in het arrondissement Antwerpen)
Vlaamsche Democraten (benaming voor een reeks gemeentelijke kernen na Wereldoorlog I)
Vrije Democraten (benaming voor reeks gemeentelijke kernen tussen 1936 en 1939; benaming voor het arrondissement Kortrijk na 1930)
Kristene Volkspartij-Vlaams ok (kartellijst daensisten-front partij)
Vlaamsch Blok -VNV (kartel daensisten - VNV)
Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij (partijbenaming voor de

dissidente lijst H. Plancquaert-K.L. Van Opdenbosch t.o.v. VNV)

Na Wereldoorlog II nemen daensisten nog plaatselijk deel aan verkiezingen als Groene Strik of Daenspartij (Denderleeuw, Denderhoutem...)

(7) H. LANDUYT, Het daensisme..., op.cit., p. 67-70, Klokke Roeland, 18 februari 1900.

(8) Cfr. p. 11 en 12.

(9) P. DAENS, op.cit. p. 138. H.-J. ELIAS, Priester Daens..., op.cit., p. 49 e.v.

(10) P. DAENS, op. cit., p. 139.

(11) Het Volk, 21 januari 1898

(12) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 135.

(13) Het Recht, 29 augustus 1897

(14) Het Recht, 29 augustus 1897

(15) P. DAENS, op.cit., p. 123, p. 138.

(16) H.-J. ELIAS, Priester Daens..., op.cit., p. 49 e.v.
P. DAENS, op.cit., p. 139 e.v.

(17) W. LOZIN, op. cit., p. 110.

(18) Fondsenblad, 19 augustus 1897, 22-23 november 1897.

(19) R. VAN EENOO, Het Daensisme..., op.cit., p. 372.
R. VAN EENOO, Een bijdrage tot de geschiedenis... op.cit., p. 137

(20) P. DAENS, op.cit., p. 139

(21) Het Volk, 25 mei 1898. K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit. p. 162.

(22) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 134 e.v.

(23) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 136 e.v.

(24) A. Daens aan A. Stillemans, 4 februari 1898, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 81/82 - 1898-1913 en later.

(25) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 140-146.

(26) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op. cit., p. 142-145

(27) Het Volk, 24 januari 1898. H. LANDUYT, Het daensisme..., op.cit., p. 67 e.v.

(28) Gazette van Kortrijk, 13 januari 1898.

(29) Gazette van Kortrijk, 17 maart 1898.

(30) M. BOVIJN, Het Daensisme..., op.cit. p. 44-48.

(31) H. LANDUYT, Het daensisme..., op.cit. p. 68.

(32) R. KERCKHOFS, op. cit., p. 135.

(33) Het Volk, 25 januari 1898, 28 januari 1898. Het Recht 23 januari, 30 januari 1898.

(34) Het Recht, 6 februari 1898. Klokke Roeland 8 mei 1898.

(35) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 141 e.v.

(36) Klokke Roeland, 13 maart 1904

(37) P. DAENS, op.cit., p. 157.

(38) C. BUYSSE, 'n Leeuw van Vlaanderen, Brussel s.d. (1900).

(39) P. DAENS, op. cit., p. 144. Verkiezingsuitslagen : zie Bijlag

(40) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 128 e.v.

(41) Cfr. Bijlagen : "De Vlaamsche Kwestie".

(42) Cfr. DEEL DRIE, C, 1, Opiniëring.

(43) Het Recht, 31 juli 1898. 't Vrije Woord, 28 augustus 1898. P. DAENS, op.cit., p. 147. R. KERCKHOFS, op.cit., p. 129-130. K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op.cit. p. 49. R. VAN EENOO, Een bijdrage tot de geschiedenis..., op.cit., P. 179.

(44) Het Recht, 16 oktober 1898. Het Recht, 15 januari 1899.

(45) Klokke Roeland, 22 oktober 1899. Willem Pée aan F.-J. Verdoodt Bosvoorde 29 november 1977. Mondelinge getuigenis Mevrouw CHRISTIAENS, Wortegem op 24 december 1974 en M. DE WELLEMAN, Wortegem op 24 december 1974. Dubbele Wegwijzer Der Stad Gent en der Provincie Oost-Vlaanderen, Gent 1894-1900.

(46) G. BAERT, De Vlaamse Conferentie..., op.cit., p. 116, p. 120-121, p. 129. G.-J. A. Baert aan F.-J. Verdoodt, Gent 21 febr.

1977. Verspreide stukken en dossiers in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(47) Het Recht, 15 januari 1899. P. DAENS, op.cit., p. 156. R. VAN EENOO, Een bijdrage tot de geschiedenis..., op.cit., p. 180.

(48) Cfr. daensistische persbronnen.

(49) Jules Lammens aan A. Stillemans, s.l. 16 maart 1899, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 81/82 - 1898-1913 en later.

(50) Het Recht, 9 april 1899.

(51) Het Recht, 25 mei 1899.

(52) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit. p. 162-163. K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op.cit., p. 20.

(53) Het Recht, 15 januari 1899.

(54) TH. COOPMAN en A. SIFFER, De Taalstrijd..., op.cit., p. 271-278 (Deel I), p. 250 (Deel IV)

(55) G. BAERT, De Vlaamse Conferentie..., op.cit., p. 116.

(56) P. DAELS, op. cit., p. 11. E. LANGENDRIES, op.cit., p. 275-276. L. WILS, De oorsprong..., op.cit., p. 71-72.

(57) Mondelinge Getuigenis A. DE BEUCKELAERE, Ninove 28 augustus 1974. A. De Beuckelaere stelt dat H. Plancquaert in Gent veel omgang had met een liberaal vrijzinnig deel van de universitaire gemeenschap en wellicht hieruit zijn daensistische studentengroep vormde.

(58) E.C. COPPENS, op.cit., p. 173

(59) Cfr. DEEL EEN, voetnoot (48), lit. 11. F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op.cit., p. 104.

(60) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op.cit. p. 51. H. Plancquaert aan J. Pée, Outer 22 januari 1944, AMVC, Antwerpen, Fonds J. Pée, p. 254.

(61) E. SWILLENS, op.cit., P. 66-67.

(62) E. LANGENDRIES, op.cit., p. 274.

(63) Het Recht, 17 december 1899.

(64) Het Recht, 22 mei 1898.

(65) Cfr. p. 132. De Scheldegalm/ Gazette van Oudenaerde, 19 juni 1892.

(66) Het Volk, 11 januari 1898 e.v.

(67) Voor Outer en Huis, 9 april 1898

(68) E. LANGENDRIES, op.cit. p. 274

(69) Vlaamsche Gazet van Brussel, 9 maart 1903.

(70) P. DAENS, op.cit., p. 138, p. 146.

(71) F.-J. VERDOODT, op.cit. p. 31-32. P. DAENS, op.cit., p. 173

(72) P. DAENS, op.cit., p. 172

(73) P. DAENS, op.cit., p. 171-175.

(74) Het Recht, 7 juli en 14 juli 1901. Zie ook "Bijlagen".

(75) A. VERBESSEM, Le Barreau de Gand, Gent 1912, p. 154-155. G. BAERT, De Vlaamse Conferentie..., op. cit., p. 120-121. PARKET-GENERAAL TE GENT, ARCHIEF, Dossier 3/3/4622.

(76) W. LOZIN, op.cit., p. 158 - 167. Petit Blue, 3-12,1901.

(77) A. VERBESSEM, Le Barreau..., op.cit., p. 154. G. BAERT, De Vlaamse Conferentie..., op.cit., p. 120-121.

(78) Het Recht, 15 december 1901; de vermelde cijfers van 500 nieuwe leden en 1.792 extra verkochte nummers van Het Recht, zullen alleszins met dubbel krijt geschreven zijn...

(79) Chambre des Représentants-Annales Parlementaires 1900-1904. Zie ook "Bijlagen", Chambre des Représentants-Annales Parlementaires, 4 dec. 1901

(80) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 171.

(81) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op. cit., p. 193-198, p.208. K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op. cit., p.89 e.v.

(82) Ch. Beerlock(?) aan H. Plancquaert, Gent, 16 januari 1902; idem aan P. Daens, Gent 28 februari 1902 en 25 mei 1902; idem aan F. Fonteyne, Gent 2 juli 1902; ARCHIEF VOORUIT, Gent, Brieven BWP-Gent, 2, 1901-1904, nrs. 37, 99, 110 en 213.

(83) Mondelinge Getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst, 23 september 1978.

(84) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 164 e.v. Vlaamsche Gazet van Brussel, 22 februari 1903, 24 februari 1903, 9 maart 1903. Het Recht, 15 februari 1903

(85) Het Recht, 12 april 1908. H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Haarlem, 25 april 1919; R. Vanderschelden aan H. Plancquaert, Deerlijk 19 juni 1919; Papieren R. DE DEKEN, Petegem. H. Plancquaert aan G. Schmook, Outer 18 december 1950, AMVC, Antwerpen, Fonds G. Schmook, S 3951.

(86) R. KERCKHOFS, op.cit., p. 204.

(87) Verslagen Middencomiteit, 1912-1914, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(88) De Volkseeuw, 31 augustus 1919.

(89) Mondelinge Getuigenissen MEVR. CHRISTIAENS, Wortegem en M. DE WELLEMAN, Wortegem, beide op 24 december 1974.

(90) G. BAERT, De Vlaamse Conferentie..., op.cit. p. 129.

(91) D. LUYCKX, Adolf Pauwels..., op.cit., p. 62 e.v.

(92) Het Recht, 29 december 1912.

(93) Klokke Roeland, 13 maart 1904.

(94) H. LANDUYT, Het daensisme..., op. cit.,p. 89-102. Zie ook p. 175 en 179.

(95) P. Daens, op.cit., p. 143.

(96) P. Daens aan L. Bertrand, Aalst s.d., Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(97) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit., p. 47-48. Het Land van Aalst, 1975, 3, p. 81 e.v.

(98) A. Van den Bruele aan R. Vanderschelden, Koekelberg 16 september 1909, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(99) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 171, 181 e.v. De vergelijking van het portret van A. Daens in 1894 met dat in 1906 is sprekend voor die totale aftakeling (zie bijlagen bij K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit.)

(100) W. LOZIN, op.cit., p. 156.

(101) Chambre de Représentants, No 262, Séance du 10 Novembre 1905.

(102) Klokke Roeland, 12 juni 1904.

(103) Het Land van Aelst, 31 december 1899.

(104) Klokke Roeland, 18 februari 1900.

(105) Het Recht, 17 december 1899

(106) Het Land van Aelst, 31 december 1899.

(107) 't Vrije Woord, 21 januari 1900

(108) Mondelinge Getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst, 26 juni 1975.

(109) H. LANDUYT, Het daensisme..., op. cit., p. 89 - 102.

(110) Het Recht, 13 maart 1910.

(111) Gazette van Kortrijk, 15 april 1906. Voor de verkiezingscampagne zie ook Vlugschriften, kiesbladen... STADSARCHIEF KORTRIJK en Gazette van Kortrijk, 2 mei 1906, 20 mei 1906, 31 mei 1906.

(112) Volgorde van de voorkeurstemmen te Kortrijk in 1906: De Bunne, kartel,6282; Plancquaert, kartel,1547; Van de Venne, kath.,1397 Busschaert, kath.,1355.

(112) bis Het Recht, 12 april 1908.

(113) De Strijdklok van het Arrondissement Aalst, 16 mei 1912; Vlugschriften, kiesbladen ... M.I.P., BRUSSEL. Het Recht, 4 juni 1911. E. SWILLENS, op.cit., p. 73.

(114) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 82 e.v., p. 162 e.v. P. DAENS, op.cit., p. 75-84. CH. WOESTE, Mémoires pour servir ..., op.cit., p. 265 e.v. Zie ook p. 89.

(115) J.-B. Van Langenhaeke aan A. Stillemans, Appelterre, 2 mei 1905, BISSCHOPPELIJK ARCHIEF, GENT, Klapper 81/82-1898-1913 en later

(116) H. LIEBAUT, Repertorium..., op.cit., p. 127.
K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit.p. 167.

(117) E. SWILLENS, op.cit., p. 74.

(118) A. DE BRUYNE, op.cit., p. 79. K. VAN ISACKER, Het daensisme... op. cit., p. 171.

(119) Cfr. BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klappers 75/80 - 1893-1897, 81/82-1898 - 1913 en later, 83.

(120) Chambre des Représentants - Annales Parlementaires, sessies 1900-1904. p. 196 e.v.

(121) Gazette van Kortrijk, 8 maart 1896.

(122) P. DAENS, op.cit. H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit. F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit.p. 17 e.v. Mondelinge Getuigenis G.-J. BAERT, Hasselt 27 juli 1977. Mondelinge Getuigenis J. DE BACKER, Appelterre 10 september 1974. Al deze beschrijvingen en/of getuigenissen zijn afkomstig van daensistische medespelers of ooggetuigen met daensistische sympathieën. De gebeurtenissen krijgen in de katholieke pers een andere kleur. Verhelderend zou hierbij zijn een inzicht te hebben in de rijkswachtverslagen of de politie-verslagen van gemeenten waar geen katholieke bestuursmeerderheid aanwezig is.

(123) P. DAENS, op. cit., p. 137, p. 144, p. 146. K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op. cit., p. 163. H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx...op.cit. p. 59 e.v. (Tweede Uitgave)

(124) Cfr. de met (°°) gemerkte brochures in "Geraadpleegde werken" en/of "Repertorium", die zich bevinden in de (beperkt) nagelaten documenten van de anti-daensistische drukker Clemens Van de Putte, Papieren A. SOUPEZ, Aalst.

(125) D.H.A., De Godsklop der Democraten of Antwoord aan "De Strijd" van Priester Fonteyne, Brugge s.d. (1906).

(126) Père Robert aan onbekende persoon, Izegem 7 november 1907, STADSARCHIEF AALST.

(127) CH. WOESTE, Mémoires pour servir..., op.cit. Zie ook p.90 e.v. in DEEL EEN, Hoofdstuk 3, B

(128) K. VAN ISACKER, Herderlijke brieven..., op.cit., p. 72 e.v.

(129) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 148 e.v.

(130) Klokke Roeland, 18 februari 1900.

(131) Zie p. 195 e.v.

(132) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 164

(133) Het Recht, 7 augustus 1898.

(134) Klokke Roeland, 5 juni 1898.

(135) Klokke Roeland, 12 juni 1904.

(136) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit., p. 150 e.v. BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 81/82 - 1893 - 1913 en later.

(137) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op. cit. p. 152.

(138) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit. p. 151-152.

(139) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op. cit., p. 162e.v. P. DAENS, op.cit., p. 296 e.v. BISSCHOPPELIJK ARCHIEF GENT, Klapper 81/82 - 1893 - 1913 en later.

(140) Mondelinge Getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 23 sept. 1978. P. DAENS, op.cit., p. ~~296~~ 205-206. L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit., p. 163 e.v.

(141) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op. cit., p. 186 e.v. P. DAENS, op.cit. p. 207 - 209

(142) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit., p. 184-185

(143) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit. p. 187 e.v. L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op. cit., p. 170 e.v.

(144) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op. cit., p. 169.

(145) H. Plancquaert en M. Daemen aan A. Daens, Gent 18 februari 1907, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp. L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit. p. 169 e.v.

(146) S.-H. SCHOLL, 150 Jaar..., op.cit., p. 268

(147) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op. cit., p. 188-189. 't Vrije Woord, 24 februari 1907.

(148) K. VAN ISACKER, Het daensisme..., op.cit.p.191 e.v. Gazette van Kortrijk, 15 september 1907.

(149) A. Van den Bruele aan R. Vanderschelden, Koekelberg 16 september 1909, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(150) H. Plancquaert aan F. Fonteyne, Gent 6 juli 1908, Papieren DELAFORTRIE, Langdorp.

(151) A. Van den Bruele aan R. Vanderschelden, Koekelberg 16 sept. 1909 Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(152) H. Plancquaert aan F. Fonteyne, Gent 6 juli 1908, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(153) A. Van den Bruele aan R. Vanderschelden, Koekelberg 16 sept. 1909, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(154) De Vlaamsche Strijd, maart 1908.

(155) COMITEIT VOOR ONZE KOLONIALE UITBREIDING, Schandelijk gedrag der Congohaters, Brussel 1908.

(156) Het Recht, 5 januari 1908.

(157) TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis..., op. cit., p. 240 e.v.

(158) De Vrije Klok, 8 maart 1908; Zie ook "Bijlagen". H. Plancquaert was wellicht goed geïnformeerd over de wijze waarop vanuit België de buitenlandse kritiek over de Belgische aanwezigheid in Congo werd weerlegd of voorkomen : zie het door hem geannoteerde drietalige FEDERATION POUR LA DEFENSE DES INTERÊTS BELGES A L'ETRANGER, La Vérité..., op.cit.

(159) Het Recht, 12 april 1908.

(160) R. KERCKHOFS, op. cit., p. 188.

(161) Recht en Vrijheid, 19 april 1908. De Stem, 10 mei 1908 en De Klok, 3 mei 1908, kiesbladen in Fonds M.I.P., Brussel.

(162) De Vrije Klok, 31 mei 1908.

(163) Mondelinge Getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 26 juni 1975. Mondelinge Getuigenis J. HAELTERMAN, Nederhasselt 5 sept. 1977.

(164) A. Van den Bruele aan R. Vanderschelden, Koekelberg 16 sept.1909. Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Het Recht, 31 januari 1909.

(165) Het Recht, 21 februari 1909.

(166) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit., p. 253. Het Recht, 19 december 1909 en 2 januari 1910.

(167) Cfr. DEEL DRIE, A, Voetnoot (65). Cfr."Geraadpleegde werken" en "Repertorium"; annotaties in die lectuur laten vermoeden dat H. Plancquaert in die periode werken als Socialisme. Fabian essays in Socialism, A. BEBEL, De Vrouw en het socialisme, H. GORTER, De grondslagen der Sociaal-Democratie bestudeerde

(168) Mondelinge Getuigenissen A. DE BEUCKELAERE, Ninove 28 augustus 1974 en L. PICARD, Gent 22 oktober 1977. Een van H. Plancquaerts Gentse vrienden, de dichter R. De Clercq, draagt aan hem het politieke gedicht "De Witte Kaproen" op: zie E. VERSTRAETE, Nederlandse Letterkunde in Volkse Zin, Baardegem 1977, p. 19-20. Zie ook DEEL DRIE, C, 1, Opiniëring.

(169) Aanhaling uit Het Recht van 5 sep. 1909 in De Week, 2 oktober 1909, knipsel in AMVC, Antwerpen.

(170) Het Recht, 16 oktober 1910. Zie ook "Bijlagen".

(171) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx. Een verhaal..., op.cit. (Eerste Uitgave).

(172) 't Vrije Woord, 23 oktober 1910.

(173) Cfr. de daensistische persbronnen; daar die persbronnen zelden in doorlopende reeksen voorkomen, kunnen wij die activiteiten slechts aanduiden en niet beschrijven.

(174) E. SWILLENS, op. cit. p. 80-81. Voor de verkiezingsresultaten zie "Bijlagen".

(175) Het Recht, 3 juli 1910.

(176) BEVOLKINGSARCHIEF ZOMERGEM. De gegevens m.b.t. de meetings zijn ontleend aan de daensistische persbronnen.

(177) Het Recht, 6 november 1910

(178) Het Recht, 6 november 1910.

(179) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar..., op.cit., p. 80 e.v. "Jong-Daensisten" is de benaming die R. D'Haese geeft aan die groep. Het zeer lage peil waarop P. Daens' De Werkman in die periode drijft, zowel inhoudelijk als vormelijk, is o.i. de emanatie van het immobilisme in het arrondissement Aalst rondom de figuur van P. Daens. Het immobilisme rondom P. Daens wordt ook beschreven in L.-P. BOON, Pieter Daens..., op. cit. p.518 e.v.

(180) E. SWILLENS, op.cit., p. 81-82. TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis..., op. cit., p. 245.

(181) De Volkseeuw, 14 mei 1911 en 21 mei 1911.

(182) De Volkseeuw, 7 mei 1911. E. SWILLENS, op.cit., p. 82. L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit., p. 259e.v.

(183) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op. cit. p. 269 e.v.

(184) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op. cit., p. 269e.v.

(185) Het Recht, 4 juni 1911

(186) Het Recht, 4 juni 1911 en 11 juni 1911. Het Land van Aelst / De Volkseeuw, 11 juni 1911. L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens, op.cit., p. 169 e.v. L.-P. BOON, Pieter Daens...op.cit. p552e.v.Mondelinge Getuigenissen E. VAN DEN BERGHE, Aalst 28 maart 1978 en K. D'HAESELEER, Welle 3 juli 1974. Brieven in Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(187) Het Recht, 11 juni 1911.

(188) Het Land van Aelst/De Volkseeuw, 4 juni 19II tot 18 juni 19II.

(189) Het Land van Aelst/De Volkseeuw, 11 juni 1911. De Volkseeuw, 25 juni 1911.

(190) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit., p. 273 e.v.

(191) Cfr. DEEL DRIE, C, *Opiniëring*.
H. Plancquaert aan P. Daens, Gent 11 juni 19II, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(192) Wij geven die mening weer in de vorm van een aanduiding die gesteund is op de lectuur van de daensisme-bronnen, zonder dat wij die bronnen kwantitatief verwerkten, zoals dat het geval was voor de plancquaertisme-bronnen (plancquaertistische pers). O.i. blijkt uit geen enkel document - b.v. m.b.t. de verhouding van de gebroeders Daens tot de bisschoppen - dat de gebroeders Daens het gezag van de Kerk wraken. H. Plancquaert van zijn kant doet dat herhaaldelijk.

(193) TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis..., op.cit., p. 245.

(194) Het Land van Aelst/De Volkseeuw, 9 juli 19II.
De Volkseeuw, 27 augustus 1911.
De Vrije Klok, 27 augustus 1911.
De Denderbode, 3 mei 1914.
De Strijdklok van het Arrondissement Aalst, 10 mei 1914, Kiespamfletten Fonds M.I.P., Brussel

(195) De Denderbode, 3 mei 1914

(196) De Volkseeuw, 27 augustus 1911.

(197) E. LANGENDRIES, op.cit., p. 305. Uit de verkiezingsuitslagen van de parlementsverkiezingen van 1914 in het arrondissement Aalst blijkt daarenboven dat H. Plancquaert zijn persoonlijke stemmen vooral bekwam in de landelijke kantons Geraardsbergen en Ninove, terwijl P. Daens vooral stemmen behaalde in het verstedelijkte kanton Aalst :

	Aalst	Geraardsbergen	Ninove	Zottegem
Daens:	309	94	75	99
Plancquaert:	162	108	100	32

(Bron: De Denderbode, 7 juni 1914).

(198) E. LANGENDRIES, op.cit., p. 305

(199) E. LANGENDRIES, op.cit.p. 305 e.v. De Vlaamsch Blok bekwam 1.782 stemmen, lijststemmen en persoonlijke stemmen te samen.

(200) M. LAMBERTY, Lodewijk De Raet..., op. cit., p. 113.

(201) M. LAMBERTY, Lodewijk De Raet..., op. cit., p. 106.

(202) VLAAMSCHE HOOGESCHOOL-COMMISSIE, VERSLAG over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent, Gent 1909, p. 4. De Vlaamsche Hoogeschool, nrs. van maart 1911 tot juni-juli 1914. Klokke Roeland, 19 februari 1911.

(203) Mondelinge Getuigenis O. CAUDRON, Brussel 26 augustus 1974. Mondelinge Getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 28 maart 1975.

(204) Het Recht, 4 juni 1911 en 11 juni 1911.

(205) E. LANGENDRIES, op.cit., p. 302-303.

(206) Cfr. p.16-17 en p. 78-95.

(207) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit. 204.

(208) De Volkseeuw, 27 augustus 1911.

(209) L.-P. BOON, op.cit., p. 553 e.v.

(210) E. LANGENDRIES, op.cit., p. 301

(211) W. LOZIN, op.cit., p. 178

(212) L. DELAFORTRIE, Priester en Pieter Daens..., op.cit., p. 269

(213) Het Recht, 27 februari 1910

(214) E. LANGENDRIES, op.cit.p. 300

(215) Het Recht, 29 december 1912.

(216) K. VAN ISACKER, Herderlijke brieven..., op.cit., p. 88-89.

(217) R. VAN EENOO, Een bijdrage tot de geschiedenis..., op.cit., p. 214-215.

(218) K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op.cit., p. 74-79. Daensistische persbronnen in 1912.

(219) R. VAN EENOO, Een bijdrage tot de geschiedenis ..., op.cit., p. 221-223.

(220) R. VAN EENOO, Een bijdrage tot de geschiedenis ..., op. cit., p. 223 - 224. K. ROTSAERT, Priester Fonteyne..., op.cit., p. 80-94. S.-H. SCHOLL e.a., 150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging... op. cit., p. 268 (Tweede Deel). K. ROTSAERT, De laatste jaren..., op. cit., p. 1 e.v. Verslagen Middencomiteit 1912-1914, Papieren R. DE DEKEN, Petegem

(221) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit., p. 57. Het Land van Aelst/De Volkseeuw, 24 maart 1912.

(222) De Strijdklok van het Arrondissement Aalst, 14 april 1912, kiesbladen M.I.P., Brussel. Zie ook p. 219.

(223) De Strijdklok van het Arrondissement Aalst, 16 mei 1912, kiesbladen M.I.P., Brussel. De katholieken hebben de woorden van onderwerping, die zij aan de stervende A. Daens voorlegden, steeds gebruikt om te bewijzen dat A. Daens ingezien had dat de daensistische actie fout was.

(224) De daensistische lijst te Aalst behaalt in 1912 18,93 % van de stemmen, tegenover 24,07 % in 1908.

(225) De daensistische lijst te Kortrijk behaalt 2,25% van de stemmen, tegenover 5,56 % in 1910. In het arrondissement Brussel behalen de twee daensistische lijsten samen slechts 0,46 % van de stemmen, terwijl de lijst er in 1910 - met F. Fonteyne - 1,78 % behaalde. In Tongeren-Maaseik behaalde de laatste daensistische lijst slechts 0,29 %. In Dendermonde behaalden de daensisten 3,28 % tegenover 2,40 % in 1908 (met H. Plancquaert). In Oudenaarde behaalde men 2,04 %; in 1908 was daar geen lijst ingediend en in 1904 was er 5,06 % van de stemmen behaald.

(226) L. PICARD, Evolutie van de Vlaamse Beweging..., op. cit., p. 68 e.v. L. Picard verzwijgt echter het aandeel dat H. Plancquaert hierin had. E. LANGENDRIES, op.cit., p. 263-310. "Bijlagen": verkiezingsuitslagen.

(227) De Vlaamsche Blok, 1 juni en 15 juni 1912

(228) De Vlaamsche Blok, 1 juni en 15 juni 1912.

(229) Verslagen Middencomiteit, 1912-1914, Verslag van 19 december 1912 Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(230) Briefwisseling en documenten in Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Verslagen Middencomiteit, 1912-1914, verslag van 1 juni 1913, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(231) R. Vanderschelden aan G. Van Looy, Deerlijk, 8 juli 1913, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(232) G. Doussy aan R. Vanderschelden, Kortrijk 24 juli 1913, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(233) G. Doussy aan R. Vanderschelden, Kortrijk 24 juli 1913, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. De Volkseeuw, 30 maart 1913. Verslagen Middencomiteit, 1912-1914, verslag van 24 maart 1913, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(234) De Volkseeuw, 14 mei 1911.

(235) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Haarlem 25 april 1919, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. H. Plancquaerts andere zwaarwichtige redenen zijn : geldzucht, onbetrouwbaarheid, onregelmatige werking e.a.

(236) TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis..., op.cit., p. 251. Bijkomende materiële offers waren o.a. geen subsidiëring van de lokalen en het onderhoud, geen wedde aan niet-gediplomeerde religieuze leerkrachten.

(237) Verslagen Middencomiteit, 1912-1914, verslag van 6 juli 1913, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Zie ook p. 218.

(238) Verslag Middencomiteit, 1912-1914, verslag 7 september 1913, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(239) P. Daens aan R. Vanderschelden, Aalst 28 november 1912; G. Doussy aan R. Vanderschelden, Kortrijk 24 juli 1913; C. Moeyaert aan R. Vanderschelden, Brugge 2 juli 1914 en 27 juli 1914; Verslagen Middencomiteit, 1912-1914, verslagen 7 september 1913, 12 oktober 1913 en 7 december 1913, 11 januari 1914 en 21 juni 1914; Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(240) Verslagen Middencomiteit, 1912-1914, verslag en motie 8 februari 1914, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Zie ook "Bijlagen" : "Motie opgesteld..."

(241) Verslagen Middencomiteit, 1912-1914, verslag 11 januari 1914, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(242) De Denderbode, 5 april 1914, 3 mei 1914, 31 mei 1914, 6 juni 1914. De Strijdklok van het Arrondissement Aalst, 10 mei 1914 en 24 mei 1914, kiesbladen Fonds M.I.P., Brussel. Zie ook p.219.

(243) De Denderbode, 10 mei 1914.

(244) De Denderbode, 3 mei 1914. De Strijdklok van het Arrondissement Aalst, 10 mei 1914, kiesbladen, Fonds M.I.P., Brussel

(245) De Denderbode, 6 juni 1914

(246) - Uitslag van de verkiezingen te Aalst :

Katholieken	:	30.139 stemmen, 3 zetels
Daensisten	:	20.118 stemmen, 1 zetel
Socialisten	:	3.832 stemmen, -
Liberalen	:	11.359 stemmen, 1 zetel.

- Voorkeurstemmen van de daensistische effectieve kandidaten: Daens 616; Plancquaert 414; Van den Bruele 18; Ceuterick 56; Meert 20.

- Voor de kantonnale verdeling van voorkeurstemmen van P. Daens en H. Plancquaert, zie DEEL DRIE, B, Voetnoot (197)

(247) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op.cit., p.86-87. De liederen uit de verkiezingsstrijd van 1914 hebben vooral de triomfantelijke terugkeer van H. Plancquaert naar Aalst als onderwerp, zie verspreide liederen in Papieren M. LEZY, Welle. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 28 maart 1978.

(248) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 28 maart 1978.

(249) B. Minnebo aan R. Vanderschelden, Brugge 29 juni 1914; R. Vanderschelden aan B. Minnebo, Deerlijk 5 juli 1914, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(250) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar..., op. cit., p. 124-125.

(251) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op. cit. p. 124-125, p. 159 -(7)-

(252) E. SWILLENS, op.cit., p. 87-89. (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, op. cit., p. 57.

(253) M. VAN DE VELDE, Geschiedenis ..., op. cit., p. 19-21, p. 101-102.

(254) M. VAN DE VELDE, Geschiedenis ..., op.cit., p. 24-27. H.-D. Mommaerts aan F.-J. Verdoodt, Den Haag 9 november 1977.

(255) M. VAN DE VELDE, Geschiedenis..., op.cit., p. 27.

(256) M. VAN DE VELDE, Geschiedenis..., op. cit., p. 36. (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, op.cit., p. 57.

(257) M. VAN DE VELDE, Geschiedenis..., op.cit., p. 41.

(258) L. BUNING, Het strijdbare leven..., op. cit., p. 81. L. WILS, Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog, Leuven 1974, p. 70. M. VAN DE VELDE, Geschiedenis..., op.cit., p. 41.

(259) H.-J. ELIAS, Vijfentwintig jaar ..., op.cit., p. 17 (Deel 1). Het blad verschijnt tot mei 1916.

(260) (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, op. cit., p. 54.

(261) De Vlaamsche Stem, 30 december 1915, knipsel in AMVC, Antwerpen

(262) Het Vlaamsche Nieuws..., 16 januari 1916.

(263) Het Vlaamsche Nieuws..., 1 februari 1916.

(264) A.-L. FAINGNAERT, Verraad of Zelfverdediging ?..., op. cit., p. 409-419.

(265) A.-L. FAINGNAERT, Verraad of Zelfverdediging?..., op. cit., Bijlage I, p. 1-3 en Bijlage II.

(266) TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis..., op. cit., p. 273.

(267) H. Plancquaert geeft zelf het jaar 1917 aan als periode voor zijn intrede in het activisme: zie H. Plancquaert aan J. Pée, Outer 22 januari 1944, AMVC, Antwerpen, Fonds J. Pée-P254. H. Plancquaert heeft niet verklaard waaruit het plaatsen van die (definitieve) stap bestond; wellicht bedoelde hij het bijwonen van meetings van de Eerste Raad van Vlaanderen en het toetreden tot de groep Jong-Vlaanderen in Gent?

(268) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op. cit., p. 129-140. G. VANDERBEKE, Jongerenkontestatie te Aalst..., op. cit., p. 11-23. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 15 december 1977, 28 maart 1978 en 23 september 1978.

(269) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op. cit. p.184 e.v. H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Haarlem 25 april 1919; R. Vanderschelden aan H. Plancquaert, Deerlijk 19 juni 1919; "Hector Plancquaert" pamflet door R. Vanderschelden in 1924; Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, 15 december 1977.

(270) Deze poging tot samenstelling van die naamlijsten is gesteund op allerlei brieven en documenten in private verzamelingen of "Papieren", op mondelinge getuigenissen en op LIGUE NATIONALE POUR L'UNITE BELGE, Les Archives..., op. cit. Een figuur als de activist E. VAN DEN BERGHE, die na W.O. I een zeer belangrijke rol speelde in de daensistische beweging, had wegens zijn leeftijd (°1897) geen "daensistisch verleden" vóór hij in het activisme trad.

(271) "De radicale Plancquaert heeft lang geaarzeld alvorens via Jong-Vlaanderen in het activisme te treden. Hij moest zich eerst van Sevens losmaken."; geschreven verklaring van L. Buning, s.l. 20mei 1970 in Papieren P. DE WILDE, Wortegem.

(272) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Haarlem 25 april 1919, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(273) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Göttingen 24 april 1920, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(274) M. VAN DE VELDE, Geschiedenis..., op. cit., p. 199-200.

(275) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Haarlem 25 april 1919.

(276) M. VAN DE VELDE, Geschiedenis..., op. cit., p. 200, p. 240. NATIONALEN BOND VOOR DE BELGISCHE EENHEID, Het Archief..., op. cit. p. 47. NATIONALEN BOND VOOR BELGISCHE EENHEID, Geschiedkundig Overzicht ..., op. cit. p. 61. De Nieuwe Tijd, 24 augustus 1918.

(277) NATIONALEN BOND..., Het Archief..., op. cit., p. 48 e.v. LIGUE NATIONALE..., Les Archives..., op. cit., p. 34 e.v. A.-L. FAINGNAERT, Verraad of Zelfverdediging?..., op. cit., p. 740 e.v. (A.-L. Faingnaert was zelf als lid van de Raad van Vlaanderen bij die verkiezingen betrokken; Het Archief ... en Les Archives... zijn uitgesproken anti-activistische bronnen).

(278) LIGUE NATIONALE..., Les Archives..., p. 50 e.v. H.-D. Mommaerts aan F.-J. Verdoodt, Den Haag 9 november 1977.

(279) De Nieuwe Tijd, 3 maart 1918.

(280) De Nieuwe Tijd, 3 maart 1918.

(281) De Nieuwe Tijd, 21 april 1918.

(282) ST. STORMS, Pieter Daens..., op. cit., p. 40. "Redevoering Daens" in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(283) Mondelinge Getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 15 december 1977

(284) M. BASSE, De Vlaamsche Beweging...,op. cit. p. 201 (1e Deel). LIGUE NATIONALE..., Les Archives..., op. cit., p. 173. M. VAN DE VELDE, Geschiedenis..., op. cit., p. 27. Gemeenteblad 1918, p. 170-171 , STADSARCHIEF GENT.

(285) F.-J. VERDOODT, Hector Plancquaert..., op. cit. p. 18, voetnoot (36). LIGUE NATIONALE..., Les Archives..., op. cit., p. 173.

(286) De Gemeenteraadsverslagen tussen 30 maart en 1 november zijn uiterst beknopt en leveren terzake vrijwel geen informatie: Gemeenteblad 1918, STADARCHIEF GENT.

(287) H. Plancquaert aan J. Pée, Outer 7 januari 1944, AMVC, Antwerpen, Fonds J. Pée - P. 254.

(288) F.-J. VERDOODT, Hector Plancquaert..., op. cit., p. 18, voetnoot (36).

(289) P. KENIS, Het leven van Edward Anseele..., Gent s.d. , p. 273.

(290) LIGUE NATIONALE..., Les Archives..., op. cit., p. 50-53.

(291) A.-L. FAINGNAERT, Verraad of Zelfverdediging?..., op. cit. p.803.

(292) LIGUE NATIONALE..., Les Archives..., op. cit., p. 50 e.v.

(293) NATIONALEN BOND..., Het Archief..., op. cit., p. 113-115.

(294) E. SWILLENS, op. cit., p. 101. TH. LUYKX, Politieke Geschiedenis. op. cit., p. 274. A. Van den Bruele, lid van de Tweede Raad van Vlaanderen, vermeldt dat de leden van de Raad op 6 november 1918 een laatste maal vergaderden. Het ging daarbij niet om een eigenlijke zitting doch om een door de voorzitter van de Raad gehouden afscheidsvergadering vóór de uittocht der activisten voorgoed begon. Zie : A. VAN DEN BRUELE, Vijf Jaar Zegen..., op. cit., p. 5 - 33

(295) NATIONALEN BOND..., Het Archief..., op. cit., p. 81-113

(296) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977.

(297) NATIONALEN BOND... Het Archief..., op. cit.p. 85.
Een foto waarop H. Plancquaert en A. Van Roy zich in gezelschap van een aantal krijgsgevangenen
bevinden, vermeldt "Op bezoek bij de Vlaamsche krijgsgevangenen te Göttingen", Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(298) Handgeschreven redevoeringen in Papieren I. DE CONINCK, Outer. De Toorts, 22 juni 1918. De Nieuwe Tijd, 30 juni 1918.

(299) H.-D. Mommaerts aan F.-J. Verdoodt, Den Haag 9 november 1977. Handgeschreven nota's bij wetsvoorstel-Mommaerts in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(300) LIGUE NATIONALE..., Les Archives..., op. cit., p. 208, p. 209-217 (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, op. cit., p. 317-318. H.-D. Mommaerts aan F.-J. Verdoodt, Den Haag 9 november 1977

(301) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit., p. 44.

(302) (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, op. cit., p. 318.
(...), Pro Flandria Servanda. Vlaanderen's recht en eisch tot Zelfstandigheid, gesteld,toegelicht, gestaafd, 's Gravenhage 1919, bijlage IX.

(303) (...), Pro Flandria Servanda..., op. cit.. Mondelinge getuigenis L. PICARD, Gent 22 oktober 1977. Briefwisseling en nota's in Papieren R. DE DEKEN, Petegem en I. DE CONINCK, Outer.

(304) H. Plancquaert aan C. Moeyaert, Haarlem 7 oktober 1919, AMVC, Fonds J. Pée - P.254.

(305) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit., p. 44-45.

(306) P. KENIS, Het leven van Edward Anseele..., op.cit., p. 273. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst, 17 december 1977. H. Plancquaerts Brugse vriend A. Bossier heeft later - in 1944 - geschreven dat de repressie in 1918 niet bijzonder hard was, al moet hierbij vermeld worden dat die verklaring alleszins overtrokken zal zijn, omdat ze afgelegd wordt op het ogenblik dat de vlaamsgezinden beseffen dat de repressie na Wereldoorlog II bijzonder hard zal zijn. (zie A. Bossier aan H. Plancquaert, Brugge 13 januari 1944, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.)

(307) La Libre Belgique, 29 februari 1920, als knipsel in Papieren I. DE CONINCK, Outer. Ons Vaderland, s.d., vermeldt de namen van 266 vervolgde en/of veroordeelde activisten; 29 onder die personen werden ter dood veroordeeld; A. Van den Bruele en G. Doussy werden-eveneens bij verstek-respectievelijk tot 20 jaar en 15 jaar opsluiting veroordeeld, Ons Vaderland, s.d. als knipsel in Papieren I. DE CONINCK, Outer. Het inzien van het gerechtelijk dossier H. Plancquaert werd ons niet toegestaan; F.-J. Verdoodt aan R. Van Elslande, Erembodegem 15 december 1977 en 17 september 1978 en R. Van Elslande aan F.-J. Verdoodt, Brussel 9 januari 1979. Hoewel de voornoemde persknipsels melding maken van de veroordeling door het Hof van Assisen van Brabant, vermeldt een deurwaardersexploot - waarmee H. Plancquaert verzet aantekent tegen genoemde veroordeling - dat de uitspraak gebeurde door het Hof van Assisen van Gent, Papieren I. DE CONINCK, Outer. Anderzijds blijkt na onderzoek dat te Gent nooit dergelijk arrest werd ingeschreven en wellicht nooit uitgesproken (Archief PARKET GENERAAL, Gent).

(308) M. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Gent 28 juli 1924, Papieren R. DE DEKEN. Petegem. Notariële plakbrief gerechtelijke verkoping in Papieren R. DE DEKEN, Petegem. De waarde van de verkochte goederen - een 10-tal percelen land en een 10-tal huizen - werd geschat op 250.000 fr. : De Schelde, s.d. (1924), als knipsel in papieren I. DE CONINCK, Outer. Zie ook DEEL DRIE, A, 1, voetnoot (2).

(309) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977.

(310) Le Bien Public, 1 april 1910

(311) Zie p. 227-229.

(312) Zie p. 234-235.

(313) Zie DEEL DRIE, C, 1, Opiniëring

(314) Zie p. 225 e.v.

(315) Het Recht, 29 december 1912.

(316) P. KENIS, Het leven van Edward Anseele..., op. cit. p. 272.H.VA DEN HOUTTE, Oorsprong en Wezen der Vlaamsche Beweging, Gent 1919, p. 21.

(317) De Werker, 19 juni 1913, als knipsel in AMVC, Antwerpen.

(318) Zie p. 169.

(319) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977

(320) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 28 maart 1978 en 17 december 1977.

(321) A.W. WILLEMSEN, op. cit., p. 213. R. D'HAESE, De overgang van Daensisme naar ..., op. cit., p. 195-196.

(322) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op. cit., p. 189-207, p. 215. G. VANDERBEKE, Jongerenkontestatie te Aalst..., op. cit., p. 64-68. (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, op. cit., p. 1845-1847. L.-P. BOON, Reservaa Amsterdam 1965, p. 24. Het Recht, 6 juni 1926. Daensistische pers in 1919. H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang s.d. (1924), Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 28 maart 1978 en 17 december 197

(323) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 28 maart 1978 en 17 december 1977. G. De Clercq is zelf de zoon van een Brabants daensist.

(324) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar..., op. cit.,p. 232 Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 197 de uitspraak van E. Van den Berghe slaat vooral op het feit da de in het VNV opgenomen daensisten te Aalst een daensistische pionier als H. Plancquaert moesten bestrijden en hem politiek op een zijweggetje plaatsen.

(325) Zie DEEL TWEE, Hoofdstuk 2.

(326) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 197 H. Plancquaert maakt in brieven aan R. Vanderschelden herhaalde lijk allusie op dit weren en censureren, Papieren R. DE DEKEN Petegem.

(327) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Haarlem 25 april 1919; R. Vanderschelden aan H. Plancquaert Deerlijk 19 juni 1919; H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Göttingen, 20 april 1920 H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang s.d. (2x) en Tettnang 18 juli 1925; Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(328) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang 18 juli 1925, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(329) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Haarlem, 25 april 1919, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(330) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar..., op. cit., p. 266-267. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977.

(331) In 1929 leidt R. Vanderschelden voor het eerst een (senaats)-lijst die de drie groepen uitgesproken vlaamsgezinden samenbrengt : daensisten, vlaams-nationalisten en fronters.

(332) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Outer, 14 augustus 1930, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(333) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op. cit., p. 208-212. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977.

(334) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977. Mondelinge getuigenis A. D'HAESE, Hekelgem 19 juli 1974.

(335) Vlugschriften in Papieren R. BOGAERT, Aalst.

(336) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar..., op. cit., p. 230 e.v.

(337) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar..., op. cit., p. 230

(338) K. ROTSAERT, De laatste jaren..., op. cit. p. 1 e.v. De Volkseeuw 22 juni 1919 en 13 juli 1919.

(339) K. ROTSAERT, De laatste jaren..., op. cit. C. Moeyaert aan R. Vanderschelden, 2 juli 1924, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Notitie van K. Rotsaert aan F.-J. Verdoodt, 10 maart 1979.

(340) De Werkman/Het Land van Aelst, 28 april 1921 en 2 juni 1921. Pallieter, 15 augustus 1925. F.-J. VERDOODT, Het daensisme... op. cit., p. 59.

(341) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977 - De namen van die verkozenen konden ons niet medegedeeld worden - .

(342) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977 en 23 september 1978.

(343) R. Vanderschelden aan G. Doussy, Deerlijk 8 december 1924, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(344) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977 en 23 september 1978.

(345) R. D'Haese vermeldt in R. D'HAESE, De overgang van daensisme..., op. cit., p. 269-279 dit initiatief van R. Borginon. R. Borginon van zijn kant ontkent noch bevestigt dit contact : R. Borginon aan F.-J. Verdoodt, Brussel 24 oktober 1977.

(346) A. BORMS, Organisatie van den Raad van Vlaanderen, typoscript, Rotterdem, 1 maart 1932, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(347) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar..., op. cit., p. 320 e.v.

(348) Programmafolder in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(349) M. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Gent 4 september 1924, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(349) bis Men moet hierbij echter rekening houden met het feit dat in 1914 gestemd werd bij Algemeen Meervoudig Stemrecht en na Wereldoorlog I bij Zuiver Algemeen Stemrecht, zodat een vergelijking van de stemmen slechts een aanduiding biedt en geen conclusie.

(350) G. Doussy aan R. Vanderschelden, 16 juni 1925, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(351) Zie briefwisseling H. Plancquaert / R. Vanderschelden en G. Doussy / R. Vanderschelden in Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(352) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977.

(353) Wed. P. Daens aan H. Plancquaert, Aalst 19 november 1933, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. H. Plancquaert aan K.-L. Van Opdenbosch, Tettnang 26 december 1928, Papieren Kind. VAN OPDENBOSCH, Aalst.

(354) Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977. Mondelinge getuigenis, A. D'HAESE, Hekelgem 19 juli 1974.

(355) G. Doussy aan R. Vanderschelden, Terneuzen 26 maart 1930, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(356) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Göttingen 24 april 1920, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(357) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Göttingen 15 juli 1920 en 26 juli 1920; H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang 7 augustus 1920, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(358) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang 13 april 1921; K.-L. Van Opdenbosch aan R. Vanderschelden, Aalst 27 juli 1927,

Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Franz Tauscher aan H. Plancquaert, Tettnang 17 november 1934 en 23 maart 1940, Papieren I. DE CONINCK, Outer. Uit de briefwisseling in Papieren R. DE DEKEN, Petegem blijkt dat H. Plancquaert leed onder de geringe contacten die hij had met vroegere medestanders als G. Doussy, C. Moeyaert en A. Van den Bruele.

(359) De Werkman, 18 april 1926. H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang s.d., Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(360) Brieven en nota's in Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(361) E. SWILLENS, op. cit., p. 194 e.v. Het Vaderland, 24 maart 1931, als knipsel in Papieren I. DE CONINCK, Outer. Zie ook Bijlage : "Opgave van de literaire geschriften van H. Plancquaert".

(362) E. SWILLENS, op. cit. p. 175 e.v., p. 185 e.v., p. 202 e.v., p. 208 e.v., p. 214 e.v. Zie ook Bijlage : "Opgave van de literaire geschriften van H. Plancquaert".

(363) H. Plancquaert aan C. Moeyaert, Haarlem 17 september 1919, 20 september 1919, 7 oktober 1919, AMVC, Antwerpen, Fonds H. Plancquaert, P. 549. De Volkseeuw, 14 september 1919.

(364) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang s.d., Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Uit de briefwisseling in Papieren R. DE DEKEN blijkt dat H. Plancquaert herhaaldelijk die poging heeft ondernomen.

(365) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang 10 september 1920 en 5 december 1921, Tettnang s.d., Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Het anti-katholicisme van H. Plancquaert loopt als een rode draad door de briefwisseling H. Plancquaert/ R. Vanderschelden en M. Plancquaert / R. Vanderschelden in Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(366) G. Doussy aan R. Vanderschelden, Terneuzen 16 juni 1925, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(367) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang s.d., Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(368) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang s.d. (1926 ?), Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(369) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang 17 december 1926, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(370) E. SWILLENS, op. cit., p. 121-122.

(371) "H. Plancquaert", vlugschrift uit 1924 in Papieren R. DE DEKEN, Petegem. De Schelde, 1 maart 1924, als knipsel in Papieren

I. DE CONINCK, Outer. Zie ook p. 265

(372) De Schelde, 6 december 1928, als knipsel in Papieren I. DE CONINCK, Outer. Deurwaardersexploot uit 1929 waarbij H. Plancquaert de staat daagt tot terugbetaling van de geldboete van 1922, Papieren I. DE CONINCK, Outer. Inleiding J. Pée bij H.PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op.cit.p.13e.v.(Tweede Uitg.

(373) De Schelde, 9 januari 1936. H. Plancquaert aan G. Schmook, Outer 19 april 1951, 11 juni 1951 en 27 april 1952, AMVC Antwerpen, Fonds G. Schmook - S. 3951.

(374) Mondelinge getuigenis I. DE CONINCK, Outer 30 januari 1978. Aangifte der nalatenschap van H. Plancquaert op 22 december 1953, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(375) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang 2 mei 1921; R. Vanderschelden aan H. Plancquaert, Deerlijk 20 oktober 1928, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(376) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit., p. 45.

(377) Mondelinge getuigenis I. DE CONINCK, Outer 10 september 1977. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977.

(378) Mondelinge getuigenis A. De Beuckelaere, Ninove 28 augustus 1974.

(379) Opstanding, 13 juni 1953.

(380) Briefwisseling, geschreven redevoeringen en documenten in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(381) H.-J. Elias draagt in 1941 een exemplaar van zijn Priester Daens..., op. cit. op aan H. Plancquaert : "Voor mij een herinnering aan mijn eerste optreden te Gent samen met hem..., H. Elias, 31.1.41", Papieren R. DE DEKEN, Petegem. Mondelinge getuigenis G.-J. BAERT, Hasselt 27 juli 1977.

(382) Summier verslagboek Hoofdbestuur der Gouw Oudenaarde-Ronse, 1930, Papieren I. DE CONINCK, Outer. Mondelinge getuigenis M. VAN SYNGHEL, Oudenaarde 15 november 1977.

(383) R. Vanderschelden aan H. Plancquaert, Deerlijk 14 oktober 1930 en 2 december 1930 en Deerlijk s.d.; Adressenboekje Het Recht, 1930, Papieren I. DE CONINCK, Outer. Het blad werd na 1930 wellicht niet meer uitgegeven. Het laatste nummer dat wij konden raadplegen dateert van 15 december 1929, ofschoon blijkens de bronnen het blad alleszins tot december 1930 is verschenen.

(384) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Outer 14 augustus en Outer s.d. (4 tot 8 december 1930); R. Vanderschelden aan H. Plancquaert, Deerlijk 2 december 1930, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(385) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Outer 1930 en Outer 14 augustus 1930; G. Doussy aan R. Vanderschelden, Terneuzen 26 maart 1930; R. Vanderschelden aan H. Plancquaert, 2 december 1930, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(386) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Outer 14 augustus 1930, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(387) Na 1930 zijn er geen sporen meer van schriftelijke contacten tussen H. Plancquaert en R. Vanderschelden. Daartegenover worden de contacten - vooral na 1933 - steeds drukker tussen H. Plancquaert en de kern Moeskroen (zie Papieren R. DE DEKEN, Petegem en Papieren I. DE CONINCK, Outer). R. Vanderschelden H. Plancquaert zouden nooit hun wederzijdse waardering en genegenheid hebben opgegeven : Mondelinge getuigenis R. DE DEKEN, Petegem 2 maart 1978.

(388) M. BASSE, De Vlaamsche Beweging..., op. cit., p. 223-225. Dee/1 (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging..., op. cit., p. 1278. Tijdingen van den Raad van Vlaanderen 1933 e.v. (zie Bronnen). Organisatie van den Raad van Vlaanderen typoscript van A. Borms, Rotterdam 1 maart 1932; verspreide documenten, uitnodigingen, vragenlijsten, typoscripten enz. m.b.t. de Derde Raad van Vlaanderen, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(389) Organisatie van den Raad van Vlaanderen, typoscript van A.Borms Rotterdam 1932, Papieren I. DE CONINCK, Outer. De Schelde, 3 november 1933 en niet-geïdentificeerd kranteartikel d.d. 28 november 1933, als knipsels in Papieren KIND. VAN OPDENBOSCH Aalst. F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op.cit., p. 115.

(390) (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging..., op. cit.p. 1845 e.v. Zoals we reeds beschreven, hielden de daensisten van Brugge zich buiten de frontbeweging - op de gemeenteraadsverkiezingen van 1921 na - . De daensistische aanhang ging na het verdwijnen van hun partij-organisatie in 1926 vrijwel geheel in de socialistische partij op, terwijl C. Moeyaert, de enige overblijvende vooraanstaande daensistische militant, de politiek wellicht totaal verliet.

(391) H.-J. ELIAS, Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging. 1914-1939. Deel 3, Antwerpen-Utrecht 1971, p. 155 e.v.

(392) Het Leieland, 24 september 1933, (...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging..., op. cit., p. 1833 e.v.

(393) Voor het programma, zie H.-J. ELIAS, Vijfentwintig jaar ..., (Deel 3), op.cit., p. 155 e.v.

(394) H.-J. ELIAS, Vijfentwintig jaar ... (Deel 3), op. cit. p.155 e.v. A.-W. Willemsen, Het Vlaams-nationalisme..., op.cit. p. 371 e.v. P. VAN HEES en A.-W. WILLEMSEN, op. cit., p. 74 e.v. P. Nachtegale aan K.-L. Van Opdenbosch, St.-Niklaas 2 oktober 1933, Papieren KIND. VAN OPDENBOSCH, Aalst.

(395) Tijdingen van den Raad van Vlaanderen, nov.-dec. 1933, nr. 6-7.

(396) A. D'Haese stelt dat K.-L. Van Opdenbosch door H. Plancquaert werd meegesleurd, E. Van den Berghe stelt dat H. Plancquaert door K.-L. Van Opdenbosch werd geleid (Mondelinge getuigenis A. D'HAESE, Hekelgem 19 juli 1974 en E. VAN DEN BERGHE, Aalst 15 december 1977)

(397) De lijst K.-L. Van Opdenbosch / H. Plancquaert behaalde 1,35% van de stemmen; de VNV-lijst behaalde 16,21 % van de stemmen.

(398) "Politiek" en "Mijn Verweer", dagboeknotities K.-L. Van Opdenbosch, p. 22, Papieren KIND. VAN OPDENBOSCH, Aalst. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 23 september 1978.

(399) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op. cit. 232.

(400) "Politiek" en "Mijn Verweer", dagboeknotities d.d. 14 januari 1935 van K.-L. Van Opdenbosch, Papieren KIND. VAN OPDENBOSCH, Aalst. Schrijfboek met exerpten, notities, analyses m.b.t. het corporatisme, het nationaal socialisme enz. van H. Plancquaert, d.d. 1933 in Papieren I. DE CONINCK, Outer. Het ego-document "Politiek" en "Mijn Verweer" is een emotionele doch behoorlijk gedocumenteerde monoloog, gericht aan H. Plancquaert. H. Plancquaert aan Wed. P. Daens, Gent 28 november 1933, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(401) K.-L. Van Opdenbosch verwijst in zijn in (400) hiervoor geciteerd document herhaaldelijk naar de mogelijke persoonlijke financiële consequenties van het feit dat zijn mandaat als volksvertegenwoordiger door de medestanders te Aalst sinds 1921 herhaaldelijk is aangevochten. Ook klaagt hij over de hem te Aalst opgelegde financiële afspraken - b.v. het afstaan van een gedeelte van zijn wedde aan de partij - .

(402) Zie p. 258-259 .

(403) Zie DEEL EEN, voetnoot (63). H. Plancquaert was uit Duitsland teruggekeerd met een duidelijk - en nooit opgegeven - wantrouwen tegenover de opgang van de autoritaire strekkingen in Duitsland, Schriftelijke notitie Mevr. L. Beeckman in Papieren R. DE DEKEN, Petegem en Mondelinge getuigenis E. VAN DEN

BERGHE, Aalst 17 december 1977. Verspreide nota's H. Plancquaert in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(404) L. DELAFORTRIE, Joris Van Severen en de Nederlanden, Zulte 1963 p. 14. Onder "Vlaams-nationalisme" verstaan wij hier de weldra in het VNV samenvloeiende fracties, waartoe het Verdinaso niet gerekend wordt.

(405) De Schelde, 1 november 1934. Kiesblad Wat wil het Vlaamsch-Nationaal Blok ? d.d. 1939, Fonds I. De Coninck, Outer.

(406) SPECTATOR, Proeve van een Politiek Program voor Katholieke Nationalisten in Vlaanderen, Brussel 1924, p. 120 e.v.

(407) "Wij waren geen fascisten. Er was een autoritaire klemtoon, maar die bestond alleen in de organisatie", Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 15 december 1977.

(408) Wed. P. Daens aan H. Plancquaert, Aalst 19 november 1933, Papieren R. DE DEKEN, Petegem. H. Plancquaert aan Wed. P.Daens Gent 28 november 1933, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(409) P. VAN HEES en A.-W. WILLEMSEN, op. cit.,p. 74. Het Laatste Nieuws, 22 november 1933 als knipsel in Papieren KIND. VAN OPDENBOSCH, Aalst.

(410) H. Plancquaert aan Wed. P. Daens, Gent 28 november 1933, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(411) In een propagandafolder van de Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij d.d. 23 december 1933 - afgedrukt in F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit., p. 115 - is sprake van een eigen blad. Wellicht is hiermee De Vlaamsche Volkseeuw bedoeld, vermits :

* gesproken wordt over het verschijnen op een groter formaat, terwijl De Vlaamsche Volkseeuw in de loop van 1934 op een groter formaat dan voorheen verschijnt en daarenboven "Vlaamsch-Nationaal Demokratisch Weekblad" heet, een vrij analoge titelatuur t.o.v. de bovenbesproken partij;
* K.-L. Van Opdenbosch en H. Plancquaerts replieken op het VNV in dit blad opgenomen worden;
* wij in de bronnen geen ander blad vinden dat bedoeld kan zijn als het blad van die partij.

(412) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit. p. 115.

(413) H. Plancquaert aan Wed. K.-L. Van Opdenbosch, Outer 21 april 1941, Papieren KIND. VAN OPDENBOSCH, Aalst.

(414) A. Boriau aan H. Plancquaert, Denderleeuw 18 februari 1936, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(415) De Vlaamsche Volkseeuw, 22 september 1934 en 23 december 1934. G. Doussy aan H. Plancquaert, Kortrijk 14 december 1934; Een kort antwoord en Over brieven, bijvoegsel bij De Vlaamsche Volkseeuw d.d. 24 mei 1936, Papieren I. DE CONINCK Outer.

(416) A. Valcke aan J. Terrijn, Otegem 3 mei 1938, Papieren I. DE CONINCK, Outer

(417) F.-J. VERDOODT, Het daensisme..., op. cit., p. 59.

(418) Zie p. 278

(419) Pamfletten "Fascisme" d.d. 1936 en "Wapenstilstand" s.d. in Papieren KIND. VAN OPDENBOSCH, Aalst. G. DOUSSY, Voor VOLKSGEZAG. Tegen het alleenheerschend Leiderschap van Dinaso en andere zoogezegde Nieuw-Rechtsche bewegingen, Kortrijk s.d. G. DOUSSY, Vlaamsch-nationalisme, Godsvrede, Volksgezag ..., op. cit. De Vlaamsche Volkseeuw, 23 december 1934. F.-J. VERDOODT, Het daensisme ..., op. cit., p. 115.

(420) Mondelinge getuigenis H. GRAVEZ, Aalst 26 juni 1975.

(421) E. Van den Berghe (VNV) stelt nadrukkelijk dat alle beslissingen in de besturen der afdelingen op democratische wijze werden genomen, Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 15 december 1977. A. Boriau (anti-VNV) daarentegen suggereert dat in Denderleeuw b.v. de overdracht van de daensistische maatschappijen aan het VNV gebeurde zonder raadpleging van de basismilitanten, A. Boriau aan H. Plancquaert, Denderleeuw 18 februari 1936, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(422) Mondelinge getuigenis J. HAELTERMAN, Nederhasselt 5 september 1977.

(423) Mondelinge getuigenis H. DE GROM, Welle 20 september 1975.

(424) E. Van den Berghe beschouwt die gebeurtenissen voor hemzelf en H. Plancquaert als "een der pijnlijkste gebeurtenissen van beider politieke loopbaan", Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977.

(425) Zie het schema "Proeve van Chronologisch-Geografisch Overzicht ...", als aanvullende bijlage.

(426) Briefwisseling J. Terrijn / H. Plancquaert tussen 1936 en 1953; vlugschriften en documenten J. Terrijn in Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(427) Het Vlaamsch Front d.d. 1938 en enkele verspreide delen van documenten in Papieren I. DE CONINCK, Outer. H. Plancquaert was - alleszins in 1938 - abonnement-lezer van de publicaties van Vlaamsch Front, Orgaan van het Vlaamsche Front; nadien heeft hij het abonnement wellicht niet meer hernieuwd, al moeten wij hierbij wel rekening houden met de geringe inkomsten waarover H. Plancquaert toen beschikte, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(428) E. Van den Berghe - VNV-kopman in 1939 - stelt dat H. Plancquaert hem in 1939 zonder voorbehoud steunde: Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 17 december 1977. Anderzijds blijkt uit een brief van H. Plancquaert aan J. Terrijn (Moeskroen) dat H. Plancquaerts ondertoon van wantrouwen nooit helemaal week tegenover de politicus E. Van den Berghe, de meest representatieve VNV-er te Aalst en de voornaamste bewerker van de totale integratie daensisten/vlaams-nationalisten, H. Plancquaert aan J. Terrijn, Outer 1949, Papieren I. DE CONINCK, Outer. Mevr. I. De Coninck bevestigt dat dit wantrouwen zeer lang onderhuids aanwezig bleef, al trachtten beiden loyaal de tegenstellingen uit het verleden te vergeten : Mondelinge getuigenis I. DE CONINCK, Outer 30 januari 1978.

(429) J. De Neve, V. Bocqué, E. Van den Berghe, E. Tallier, R. Eeman, A. De Beuckelaere, H. Gravez, Mondelinge getuigenis I. DE CONINCK, Outer 10 september 1977.

(430) Mondelinge getuigenis I. DE CONINCK, Outer 19 september 1974 en 30 januari 1978. E. H. Walraet, pastoor te Ruien, die verklaart als onderpastoor te Outer zeer frequente contacten met H. Plancquaert gehad te hebben, ontkent noch bevestigt de getuigenis I. De Coninck : Mondelinge getuigenis E.H.WALRAET, Ruien 2 februari 1975. Op 4 april 1975, 13 april 1975 en 14 september 1977 hebben wij bij E.H. Walraet, vruchteloos gepoogd een nadere toelichting van de getuigenis van 2 februari 1975 te bekomen.

(431) H. Plancquaert aan A. Bossier, Outer 22 januari 1944, 21 maart 1944 en 23 november 1944, Papieren W. BOSSIER, Grimbergen.

(432) H. Plancquaert aan A. Bossier, Outer 23 november 1944, Papieren W. BOSSIER, Grimbergen.

(433) H. Plancquaert aan A. Bossier, Outer 22 januari 1944, Papieren W. BOSSIER, Grimbergen.

(434) Mondelinge getuigenis I. DE CONINCK, Outer 30 januari 1978.

(435) Zie p. 239 e.v.

(436) Zie p. 281-282

(437) Aan de Aalsterse bevolking d.d. 1921, vlugschrift in Fonds R. Bogaert, Aalst.

(438) KATHOLIEK PROVINCIAAL STUDIEKOMITEIT VAN WEST-VLAANDEREN, De beteekenis van het Vlaamsch Nationalisme voor het Katholicisme in Vlaanderen, Brugge 1932, p. 7, p. 26-27.

(439) De KSA, de opvolging van het AKVS stelde die figuur tot in de vijftiger jaren centraal in haar vormingsprogramma's, organiseerde herdenkingstochten naar zijn geboortehuis in Moerzeke-Waas enz.

(440) L. DOSFEL, Brieven aan een dode - Katholiek Aktivistisch Verweerschrift, Dendermonde 1976. L. DOSFEL, Terugblik..., op. cit.

(441) De Werkman/ Het Land van Aelst, 17 maart 1921

(442) De Werkman / Het Land van Aelst, 7 januari 1921.

(443) A. WAUTERS, Getuigenissen ..., op. cit., p. 18.

(444) De Werkman / Het Land van Aelst, 28 maart 1919 en 17 maart 1921.

(445) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang s.d. (2x), Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(446) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Tettnang 7 maart 1921, Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(447) Mondelinge getuigenis I. DE CONINCK, Outer 10 september 1977. Wie die socialistische militanten waren kon getuige niet preciseren.

(448) Briefwisseling H. Plancquaert / G. Schmook, AMVC, Antwerpen Fonds G. Schmook S 3951. Zie ook p. 269. Uit de briefwisseling H. Plancquaert / G. Schmook blijkt dat het er G. Schmook waarschijnlijk vooral om te doen was literaire en historische inlichtingen te verzamelen uit de beginperiode van de daensistische beweging, periode waarvan H. Plancquaert toen de enige overlevende was; toch is in de briefwisseling een zekere gelijkgerichtheid en een verwijzing naar een solidariteit tussen H. Plancquaert en de socialisten in het verleden herkenbaar.

(449) H. Plancquaert aan R. Vanderschelden, Outer s.d. (4 tot 8 december 1930), Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

DEEL 3 - C -

(1) H. Plancquaert aan F. Fonteyne, Gent 6 juli 1908, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(2) In Papieren R. DE DEKEN, Petegem.

(3) Cfr. daensistische persbronnen. Zie ook p. 216.

(4) H. Plancquaert aan F. Fonteyne, Gent 6 juli 1908, Papieren L. DELAFORTRIE, Langdorp.

(5) Zie p. 216

(6) Mondelinge getuigenis L. DELAFORTRIE, Langdorp 12 februari 1977. Mondelinge getuigenis E. VAN DEN BERGHE, Aalst 30 augustus 1974. Mondelinge getuigenis M. VAN SYNGHEL, Oudenaarde 15 november 1977.

(7) Opgave van de bronnen :

De Democraat 7 okt. 1894
Klokke Roeland 21 juli 1895 / 5 juni 1898 / 1 nov. 1903 / 7 febr.; 13, 20 maart; 10 juli 1904.
Het Recht 1 april 1894 / 22 dec. 1895 / 1 nov. 1896 / 4, 11 april 16, 23 mei; 8 aug.; 31 okt.; 12 dec. 1897 / 9 jan.; 20 febr.; 20 maart; 9 april; 23 mei; 19 juni; 31 juli; 7 aug.; 27 nov.; 18 dec. 1898 / 1, 15 jan.; 26 febr; 5, 12, 19 maart; 9, 16 april 1 okt.; 17, 31 dec. 1899 / 21 jan.; 4 maart 1900 / 7, 14 juli; 15 sept.; 15 dec. 1901 / 15 febr. 1903 / 15, 28 febr.; 8 maart; 12, 19 april; 26 juli; 8 aug. 1908 / 5 jan.; 16 mei; 19 dec. 1909 2, 26 jan.; 27 febr.; 20 maart; 24 april; 2, 9, 16 okt.; 6, 20 nov.; 4 dec. 1910 / 19 febr.; 4, 11 juni; 6 aug. 1911 / 22 sept.; 6 okt. 1912 / 18 mei; 13 juli; 30 nov.; 21 dec. 1913.
Het Vlaamsche Nieuws 16 jan. 1916 / De Vlaamsche Stem 30 dec. 1911
De Volkseeuw 25 febr.; 30 april; 7 mei; 27 aug. en 24 sept. 1911 4 febr.; 23, 30 juni; 7 juli; 15 sept.; 6 okt. 1912 / 30 maart; 13. 27 april; 22 juni 1913 / 7 juni 1914.
Vlaanderen Vrij febr. 1912
De Vrije Klok 21 juli 1895 / 8 maart 1908 / 21 nov. 1909
De Vrije Vlaming mei 1893
't Vrije Woord 30 jan; 24 juli; 21 aug.; 4 sept. 1898 / 23 april 1 okt.; 10, 24 dec. 1899 / 21 jan.; 4, 11, 25 febr. ; 25 maart 1900 / 21 jan. 1906 / 3 maart 1907 .
De Week 2 okt. 1909 / 26 nov. 1910.
De Weergalm 5 okt. 1912
De Werker 19 juni 1913.
De Witte Kaproen nov.; dec 1910.

(8) Vlaamsch en Vrij, 1 april 1894, p. 193 - 195

(9) Cfr. Bijlage : "Opgave van de literaire geschriften van H. Plancquaert". Voor Jan Vleminx ..., op. cit., zie ook p. 76 - 77, p. 215.

(10) Cfr. Bijlage : "Opgave van de literaire geschriften van H. Plancquaert".

(11) L.-P. BOON, De Kapellekensbaan, Amsterdam 1953. L.-P. BOON, Zomer te Ter-Muren. Het 2de boek over de Kapellekensbaan, Amsterdam 1956. L. ZIELENS, Moeder, waarom leven wij ?, Antwerpen 1973.

(12) C. BUYSSE, op. cit. Zie ook p. 181

(13) Zie p. 226

(14) Geschreven voorbereiding van toespraak H. Plancquaert d.d. 1894, Papieren I. DE CONINCK, Outer.

(15) R. D'HAESE, De overgang van daensisme naar ..., op. cit., p.55. R. VAN EENOO, Het Daensisme te Brugge..., op.cit., p. 373. (...), Bulletin Critique d'Histoire de Belgique, 1967 - 1968, Gent 1969, p. 105.

(16) Zie p. 221 , p. 222.

(17) Bij de parlementsverkiezingen van 1912 behaalt H. Plancquaert in het arrondissement Gent-Eeklo als kopman van de kamerlijst 372 persoonlijke stemmen, terwijl hij op dezelfde dag als kopman van de provincielijst van het landelijk kanton Waarschoot 350 persoonlijke stemmen behaalt. Bij de parlementsverkiezingen van 1914 in het arrondissement Aalst behaalt H. Plancquaert 414 persoonlijke stemmen, waarvan 240 afkomstig zijn uit de landelijke kantons, terwijl wij ermee rekening moeten houden dat de Aalsterse daensistische militanten H. Plancquaert als de eerste voorman naar Aalst hebben gehaald en hem dus in het verstedelijkte kanton Aalst een groter aantal persoonlijke stemmen zullen bezorgd hebben dan hij er normaal kon behalen (zie ook p. 227-236 en voetnoot (246) van DEEL DRIE, B.)

(18) De Werkman, 13 mei 1898. P. DAENS, op. cit., p. 124. Uit doc. d.d. 1906 in Papieren I. DE CONINCK Outer blijkt dat H. Plancquaert zich documenteerde omtrent de problematiek van de "franschmans": zie Eenige Wenken en Inlichtingen voor de Belgische Werklieden die in Frankrijk gaan arbeiden, Brussel 1906.

(19) Mondelinge getuigenis door een (anonieme) tijdgenoot, B.R.T. - 2 - Radio, 6 maart 1977, 10u45 in "Brabants Getijdenboek". Ook H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op. cit., wijst in

in die richting.

(20) H. PLANCQUAERT, Jan Vleminx..., op. cit., p. 97 (tweede uitg.).

(21) I. KANT, Kritik der reinen Vernunft, Hamburg 1956, p. 43.

(22) Het Recht, 12 september 1909, 19 september 1909, 3 oktober 1909, 17 april 1910.

(23) Zie pag. 188 e.v. R. VAN EENOO, Een bijdrage tot de geschiedenis ..., op. cit., p. 197.

O P G A V E

v a n

B R O N N E N e n L I T E R A T U U R

1. B R O N N E N

1.1. ARCHIEVEN

1.1.1. Publiekrechterlijke archieven

Algemeen Rijksarchief Brugge

Fonds Duinengalm

Algemeen Rijksarchief Brussel

Fonds Lammens-Verhaegen

Algemeen Rijksarchief Gent

Algemeen Rijksarchief Ronse

Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen (AMVC)

Fonds A. Daens - D.118
P. Daens - D.1182
V. De Lille - D.304
L. Ducatillon - C.1916
F. Fonteyne - F.405
A. Pauwels - P.245
J. Pée - P.254
H. Plancquaert - P.549
G. Schmook - S.3951

Bevolkingsarchief Gemeente Outer. Bevolkingsarchief Gemeente Wortegem. Bevolkingsarchief Gemeente Zomergem. Bevolkingsarchief Stad Gent. Bevolkingsarchief Stad Kortrijk.

Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd, Aalst

(zie Stadsarchief Aalst, onder (*))

Gemeentelijk Archief Haaltert

Gemeenteraadszittingen Denderhoutem 1884 -1896. Verslagen en Processen-Verbaal

Gemeentelijk Archief Waregem

Gemeentelijk Archief Wortegem

Processen-Verbaal Gemeenteverkiezingen

(*) van 23.3.1978 af in Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd, Aalst

Parket-Generaal te Gent, Archief

Dossier 3/3/4622

Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief van West-Vlaanderen, Brugge

Rijksuniversiteit Gent, Archief

Bundel "Examens Académiques 1891-1899"
Bundel "Inschrijvingen 1896-1902"

Rijksuniversiteit Gent, Bibliotheek (BUG)

Stadsarchief Aalst

(*)Afzonderlijke Fondsen en verzamelingen m.b.t. de daensistische beweging

Briefwisseling Gemeentebestuur Aalst

(*)Fondsen Pieter Daens, Priester Daens, Jan De Neve en Petrus Van Schuylenbergh

Repertoria beraadslagingen gemeenteraden van Moorsel

(*)Tijdschriftenfondsen (zie elders)

Stadsarchief Antwerpen

Fonds Verbouwe - B / 89406/301 - 375
Fonds Specimen - België A + V - Z

Stadsarchief Brugge

Bundel Gemeenteraadsverkiezingen 1895 - 1899

Stadsarchief Deinze

Stadsarchief Dendermonde

Stadsarchief Eeklo

Stadsarchief Gent

Gemeenteblad 1914 - 1918

Stadsarchief Kortrijk

Bundels 5415 - 5515 - Katholieke en grondwettelijke Vereniging van het arrondissement Kortrijk;

Elections Législatives 1906;

Stadsarchief Oostende (Archief Feest- en Cultuurpaleis)

Stadsarchief Oudenaarde

Studie- en Documentatiedienst van de Kamer van Volksvertegenwoordigers (Archief), Brussel

---

* van 23.3.1978 af in Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd, Aalst.

1.1.2. Privaatrechterlijke archieven

Abdij Affligem (Archief), Hekelgem

Abdij Dendermonde (Archief)

Belgische Werkliedenpartij / Vooruit (Archief), Gent

Brieven BWP-Gent, 2, 1901 - 1904

Bisschoppelijk Archief Brugge

Acta Sub Illustrissimo ac Reverendissimo
Domino Gustavo Josepho Waffelaert. Anno 1896.
Klapper W - 3 - 1878 - 1897, Briefwisseling Waffelaert.

Bisschoppelijk Archief Gent

Klapper 75/80 - 1893 - 1897 - Daens
Klapper 81/82 - 1893 - 1913 - Daens
Klapper 83

Davidsfonds (Archief), Leuven

Notulenboek Raad van Beheer / Hoofdbestuur

Katholieke Universiteit Leuven (KUL)

Fonds Mertens.
Immatriculata 1881 - 1882 - 1883 - 1884 / Annuaires.

Pastorie Waarschoot. Pastorie Wortegem. Pastorie Zomergem

1.2. GEDRUKTE EN GESCHREVEN BRONNEN

1.2.1. Papieren en verzamelingen documenten

R. Bogaert, Windmolenstraat 7, Aalst

W. Bossier, M. Havelaarlaan 12, Grimbergen

E. De Backer, "Rustoord", St.-Ulriks-Kapelle

F. De Clercq, Berg 96, Waarschoot

B. De Cock, Rapenstraat 27, Aalst

I. De Coninck, Godeystraat 2, Outer
(inbegrepen : Papieren J. Terrijn, Moeskroen)

R. De Deken, Kortrijkstraat 35, Petegem-Wortegem
(inbegrepen Papieren H. De Groote, Wortegem en
Papieren R. Vanderschelden, Deerlijk)

L. Delafortrie, Oude Mechelbaan 633, Langdorp

P. De Wilde, Pontstraat 1, Wortegem

M. Lezy, Kerkstraat 69, Welle

G. Michiels, Verwersdijk 5, Brugge

W. Pée, Vuurkeienweg 3, Brussel

A. Soupez, Albrechtlaan 20, Aalst

J. Van den Abeele, Anderbroek 4, Denderhoutem-Haaltert

A. Van Mulders, Jan Jeliestraat 33, Aalst

Kind. Van Opdenbosch, Dendermondse Steenweg 56, Aalst

J. Van Overstraeten, Parklaan 32, Aalst

1.2.2. Necreologie

P. De Wilde, Pontstraat 1, Wortegem

A. Van Mulders, Jan Jeliestraat 33, Aalst

1.2.3. Geschreven getuigenissen (n.a.v. onderhavige verhandeling)

G.J. Baert, De Schiervellaan 28, Hasselt - 1 + 18.2.1977
27.7.1977

G.J.A. Baert, K. Albertlaan 33, Gent - 21.2.1977

H. Borginon, Ambiorix Square 23, Brussel - 24.10.1977

W. Bossier, M. Havelaarlaan 12, Grimbergen - 5.9.1977

E. Van de Vijver, Abdij Dendermonde, Vlasmarkt, Dendermonde - 21.11.1977.

R. De Deken, Kortrijkstraat 35, Petegem - 14.11.1977
24.12.1977
2.3. 1978

H. Mommaerts, Nassau Odijkstraat 38, Den Haag - 9.11.1977

M. Van de Velde, Meersstraat 243, Liedekerke - 22.2.1978

1.2.4. Officiële publicaties

Almanach Royal Officiel, Statistique du Personnel des Institutions Publiques de Belgique, Guyot, Brussel 1891, 959 blz.

Bulletin du Ministère de l'Intérieur, Brussel, jaargangen 1895,1896, 1898, 1902, 1906, 1908, 1910, 1914, 1919, 1936.

Bulletin du Ministère de l'Intérieur et de l'Instruction Publique, Brussel, jaargang 1904.

Chambre des Représentants-Annales Parlementaires, Brussel, sessies 1897 - 1900; 1901-1904 / Propositions de loi, 1905

Dubbele Wegwijzer der Stad Gent en der Provincie Oost-Vlaanderen, Vanderhaegen, Gent; jaargangen 1894 - 1898 - 1899 - 1900, respectievelijk 1167 blz., 1284 blz., 1304 blz., 1312blz.

1.2.5. Dag-, week- en maandbladen

1.2.5.1. Fondsen (°)

Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen - AMVC.

Der Belfried
Het Handelsblad
De Klauwaert
Nieuwe Rotterdamsche Courant
De Toorts
Het Vlaamsche Nieuws
De Vlaamsche Stem
De Week
De Werker (alle in knipsels)

Bisschoppelijk Archief Gent

Le Bien Public
Bredasche Courant
L'Escaut
Fondsenblad
Gazette de Liège
Gazette van Antwerpen

(°) Eerder vermelde adressen (van private personen) worden niet meer herhaald.

Het Land van Aelst
't Land van Audenaerde
La Patrie
Het Recht
Ons Vlaanderen

R. Bogaert, Aalst

Nieuwe Gentsche Courant
De Schelde
Het Vlaamsche Nieuws
De Werkman

B.U.G. - Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent

De Aalstenaar
De Bestuurlijke Scheiding
Flandria
Fondsenblad
Gazette van Kortrijk
De Klauwaert
De Klok
Klokke Roeland
't Land van Audenaerde
Opstanding
Petit Bleu
Het Recht
De Schelde
De Stad Ninove
De Vaderlander
Onze Vane
De Vlaamsche Blok
De Vlaamsche Hoogeschool
Het Vlaamsche Nieuws
De Vlaamsche Post
Het Volk
De Vrije Klok
De Vrije Vlaming (1889, soc. Gent)
De Witte Kaproen

Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd, Aalst

(zie Stadsarchief Aalst)

B. De Cock, Aalst

De Nieuwe Tijd
De Werkman
De Werkman/Het Land van Aelst

I. De Coninck, Outer

Het Land van Aelst
Het Leieland
Het Recht
De Schelde
De Vlaamsche Volkseeuw
De Witte Kaproen

R. De Deken, Petegem

Klokke Roeland
Het Recht
De Toorts
De Vlaamsche Stem
De Vlaamsche Strijd
De Vlaamsche Wacht
Vlaanderen Vrij
t'Vrije Woord

in knipsels : Gazette van Kortrijk
De Toorts
De Volkstem
De Volksunie

L. Delafortrie, Langdorp

L'Avant Garde
La Justice Sociale
Het Land van Aelst
Het Recht
De Vrije Klok
De Werkman

Katholieke Universiteit Leuven (Archief)

Fonds Henderick :

De Aalstenaar
L'Avenir Social
De Klok
Klokke Roeland
Het Recht

R. Kerckhofs, Aalst

De Vlaamsche Gazet van Brussel
(in copieën)

Koninklijke Albertina Bibliotheek, Brussel

Het Belfort
Vlaamsch en Vrij

G. Michiels, Brugge

Het Recht
De Volkseeuw (Brugge)
't Vrije Woord

M.I.P. - Musée Internationale de la Presse, Brussel

Christene School
De Daens-gazet
De Dageraad
De Dendergalm
De Eecloonaar
Gazette van Aelst

Gazette van Audenaerde
Gazette van Eecloo
Hand in Hand
Hanske de Krijger
De Katholieke Vlaming
De Klaroen van 't Vrije Noorden
De kleine Gazette
De Klok
Klokke Roeland
Het Land van Aelst en Het Land van Aelst/De Volkseeu
't Land van Audenaerde
Ons Vlaanderen
Onze Vane
Het Recht
Recht en Vrijheid
Recht voor allen
De Scheldegalm/Gazette van Oudenaerde
De stad Eecloo
De Standaard van het Arrondissement Aalst
Vlaanderen Vrij
De Volkseeuw
De Volksvriend
Volksvrijheid
De Vrije Klok
De Witte Kaproen

A. Soupez, Aalst

De Denderbode
Klokke Roeland

Stadsarchief, Aalst

* De Klok
* Klokke Roeland
* Het Land van Aelst
* Het Land van Aelst/
/De Volkseeuw
* De Werkman
* De Werkman/Het Land van Aelst

* (van 23.3.1978 in Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd, Aalst)

Stadsbibliotheek, Antwerpen

De Klauwaert
De Witte Kaproen

Fonds B :
Schild en Vriend

Fonds Specimen :

De Aankondiger van Ninove en Omliggende
Annoncenblad van Ninove
De Klok
Klokke Roeland
Recht en Vrede

De Stad Ninove
Het Verbond

Stadsbibliotheek, Brugge

De Nieuwe Tijd
Het Recht
De Volkseeuw (Brugge)
't Vrije Woord

Stadsbibliotheek, Kortrijk

Gazette van Kortrijk

Stadsbibliotheek, Oudenaarde

De Katholieke Vlaming
't Land van Audenaerde
De Scheldegalm/Gazette van Oudenaerde
De Vrije Burger

A. Van de Putte, Korte Zoutstraat 29, Aalst

De Denderbode
De Standaard van het Arrondissement Aalst

Kind. Van Opdenbosch, Aalst

Het Laatste Nieuws
Pallieter
De Schelde
De Standaard
Ons Vaderland
Vooruit
De Werkman

1.2.5.2. Geraadpleegde nummers (°)

De Aalstenaar (ook De Aelstenaar)
2 mei 1886 / 20 februari, 10 juli 1887 / 26 aug., 14 okt. 1894 / 15 nov. 1896 / 15 aug. 1899

De Aankondiger van Ninove en Omliggende
24 maart 1900

Het Annoncenblad van Ninove
6 maart 1892 / 15 april 1893

Arbeidsorde
15 jan. 1940

L'Avant Garde
juni 1907

L'Avenir Social
22, 27, 29 nov. 1891 / 21 febr.; 17 juli; 4 dec. 1892 / 1, 8, 22 jan.; 24 sept.; 15 okt.; 5 nov. 1893 / 19 aug.; 14 okt.; 16-17 dec. 1894

Het Belfort
jan. tot dec. 1890

Der Belfried
april 1918

De Bestuurlijke Scheiding
1 mei; 1 juni; 1 juli 1914

Le Bien Public
28 maart 1901 / 1 april 1910

Bijdragen tot de geschiedenis van de Vlaamse sociale strijd
Bulletin Pr.-Daensfonds
2e jr., 1978, 1

Bredasche Courant
21 sept. 1894

Burgerwelzijn
26 nov. 1895

Christene School
15 nov. 1893 (1e en 2e formule)

Cultuurleven
I,9 - 1957

De Daens-gazet
febr.; maart 1899

(°) Geraadpleegde nrs. van dag-, week- of maandbladen die als knipsel verspreid voorkwamen in archiefbundels, in niet gesystematiseerde papieren enz. werden niet onder 1.2.5.2. hierboven vermeld. De opsomming bevat zowel nrs. in fondsen als afzonderlijke nrs. in private en/of openbare bibliotheken.

De Dageraad
24 dec. 1908 / 20 febr. 1910 / 19 mei 1912
De Democraat : 7 okt. 1894
De Denderbode
4 jan. tot 30 dec. 1894 / 4 jan. tot 5 juli 1914

De Dendergalm
12 aug. 1894 / 10 nov. 1895 / 13 dec. 1903

Dietsche Stemmen
sept.-okt. 1916

De Eecloonaar
1 jan. 1887 / 12 april 1891 / 12 juni; 26 juli 1896 / 20 maart 1904

Ons Erfdeel
10e jr, 4, 1967 / 20e jr, 4, 1977

L'Escaut
2 april 1896

Flandria
3, 10, 17 en 24 febr. 1889 / 19 jan.; maart; 26 okt.; 10 nov. 1890

Fondsenblad
29, 30 mei; 30 mei - 1 juni; 2, 5 tot 9 juni; 19,20,30-31 aug.; 11, 22-23 nov. 1897 / 23-24 aug. 1898 / 10 juni 1917

Gazette de Liège
26 aug. 1897

Gazette van Aelst
29 okt. 1893 / 1 juli; 30 sept.; 4 nov. 1894

Gazette van Brugge
25 nov. 1895 / 18 okt. 1899

Gazette van Eecloo
17 nov. 1889 / 26 april 1891 / 4 juni 1899 / 9 sept. 1906 / 24 febr. 1907

Gazette van Kortrijk 29 aug. 1889/
23 april 1883 / 15, 19, 22, 26, 29 april; 3, 6, 10, 13, 17 mei; 4, 16, 20, 23, 27, 30 sept. 1894 / 21, 25, 28 juli; 1, 4, 8, 11, 15 aug. 1895 / 23 en 27 febr.; 1, 5, 8, 12, 15 en 22 maart; 23, 26, 30 april; 3, 7, 10, 14, 28, 31 mei; 4, 7, 11, 14, 18, 21, 25, 28 juni; 2, 5, 9, 12, 16, 19, 23, 26, 30 juli; 2, 6, 9, 13, 15 en 23 aug. 1896 / 4, 7, 11, 14, 18, 21, 25 en 28 nov. 1897 / 6, 9, 13, 16, 20 en 23 jan.; 27 febr.; 3, 6, 10, 13, 17 en 20 maart 1898 / 8, 11, 15, 18, 22, 25 en 29 juni 1899 / 15, 22, 26 en 29 april; 2, 7, 10, 13, 17, 20, 24, 27 en 31 mei; 3 juni 1906 / 29 aug.; 1, 5, 8, 12, 15, 19, 22, 26 en 29 sept.; 3, 6 en 10 okt. 1907

Gazet van Antwerpen
24 okt. 1894

Germania
okt.; nov.; dec. 1898 / jan.; dec. 1899 / jan.; mei, okt.; nov.; dec. 1900 / jan.; febr.; maart; april; mei, juni; juli; aug.; okt.; dec. 1901 / jan.; febr.; maart; april; mei; juni; juli; sept.; okt.; nov.; dec. 1902 / jan. 1903

Het Handelsblad
23 aug. 1889

Hand in Hand
dec. 1903 / mei 1904 / juni 1909 / april-mei 1910

Hanske De Krijger
21 nov. 1889 / 8, 15 juni 1890

Impuls
s.d. (1974)

La Justice Sociale
6 maart; 22 dec. 1895 / 23 febr. 1896

De Katholieke Vlaming
27 dec. 1885 / 10 april; 19 juni 1887 / 5 juni 1888 / 19 okt. 1890 / 16 aug. 1891

De Klaroen van 't Vrije Noorden
10 maart; 26 mei 1912 / 24 mei 1914

De Klauwaert
jan. 1889 / juni, aug. 1893

De kleine Gazette
2, 5 juli 1893

De Klok
27 nov.; 4 dec. 1898 / 8, 15 jan.; 19, 26 maart; 2, 9, 16 april 1899

Klokke Roeland
6, 20 sept. 1891 / 31 jan.; 21 febr.; 11 sept. 1892 / 3, 17, 31 dec. 1893 / 21 jan.; 29 juli; 30 sept. 1894 / 6, 7 jan.; 12 mei; 16, 23, 30 juni; 7, 14, 21 juli 1895 / 31 mei; 6 sept.; 8, 15 nov. 1896 / 14 maart 1897 / 2, 16 jan.; 20 febr.; 6 maart; 3, 10, 17 april; 8 mei; 5 juni; 31 juli; 17 aug. 1898 / 23 april; 21, 28 mei; 11, 18, 25 juni; 9, 16, 23 juli; 6, 13, 20 aug.; 3, 10, 17, 24 sept.; 1, 8, 15, 22, 29 okt.; 5, 12, 19, 26 nov.; 3, 10, 17, 24, 31 dec. 1899 / 7, 14, 21, 28 jan.; 4, 11, 18 febr.; 13, 20, 27 mei; 3, 17 juni; 1, 8 juli 1900 / 17 aug. 1902 / 1 nov. 1903 / 10, 17, 31 jan.; 7, 21, 28 febr.; 6, 13, 20, 27 maart; 3, 10, 17, 24 april; 1 mei; 12 juni; 10, 24 juli; 21 aug.; 4, 18 sept.; 2, 9, 16, 23, 30 okt.; 6, 20, 27 nov.; 18, 25 dec. 1904 / 1, 8, 15, 29 jan.; 5 febr.; 5, 12, 26 maart 1905 / 20 okt. 1907 / 10, 30 aug. 1908 / 2 jan. 1909 / 19 febr.; 19 nov. 1911 / 7, 14 jan.; 3 maart 1912 / 8 febr. 1914

Kontakt
dec. 1974, 8

Kultuurleven
1978, 9

Het Laatste Nieuws (°)
12 dec. 1894 / 19 mei; 30 aug. 1895 / 12 nov. 1922 / 22 nov. 1933

Het Land van Aalst
XXVII, 1975, 1-2 en 3

Het Land van Aelst
18 febr.; 24 juni; 19 aug.; 2 dec. 1894 / 26 mei; 15 sept. 1895 / 14, 21 juni; 27 sept.; 20 dec. 1896 / 25 juli 1897 / 23 jan.; 10 juli; 30 okt. 1898 / 12 maart; 22 okt. ;31 dec. 1899 / 20 mei; 23 sept. 1900 / 10 nov. 1901 / 11 jan.; 8 febr. 1903 / 22 mei 1904 / 19 aug.; 4 nov. 1906 /14 febr. 1919

Het Land van Aelst / De Volkseeuw
20 sept. 1908 / 1 jan. tot 27 april; 1 mei tot 23 juli; 3 dec. 1911 / 11 febr.; 24 maart 1912

't Land van Audenaerde
5 mei 1895 / 14 nov. 1897 / 29 mei 1898 / 11 febr. 1900 / 20 mei 1906 / 22 okt. 1911 / 26 maart 1921

Het Leieland
24 sept. 1933

De Maand
1958, 2 en 6 / 1965, 1

Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle
XIIe jr.

De Nieuwe
16 jan. 1976

Nieuwe Gentsche Courant
4 okt. 1918

Nieuwe Rotterdamsche Courant
4 febr. 1916

De Nieuwe Tijd
jan.; mei, sept.; okt.; dec. 1905
(Blad van Fonteyne, Brugge 1905 e.v.)

15 juli; 5, 19 aug.; 2, 16, 30 sept.; 21 okt.; 4, 18 nov.; 2, 16 dec. 1917 / 6, 20 jan.; 3, 17 febr.; 3, 17 maart; 7, 21 april; 19 mei; 2, 16, 30 juni; 7, 27 juli; 3, 10, 24, 31 aug.; 7, 14, 21, 28 sept.; 5, 12, 19 okt. 1918
(Activistisch Blad Aalst)

Het Nieuws van den Dag
10 mei 1921

(°) Voor Het Laatste Nieuws en Vooruit als bron steunden wij ons op W. LOZIN, De Houding van de Socialistische en Liberale Pers tegenover Priester Daens en de Christene Volkspartij, Gent 1969.

Opstanding
6, 13 juni 1953

Pallieter
15 aug. 1925

Pater Braunsfonds
aug.-sept. 1967

La Patrie
12-13, 25 okt.; 25 nov. 1895 / 14-15, 17 aug. 1897

Het Pennoen
april 1965 / nov. 1966 / april 1967 / april-mei 1974

Petit Bleu
3 dec. 1901

Le Peuple Français
23 juli 1894

Het Recht
1, 29 april; 30 sept. 1894 / 25 aug.; 8 sept; 10, 17 nov.; 22 dec. 1895 / 21 juni; 25 okt.; 1, 22 nov. 1896 / 21 febr.; 7, 21, 28 maart; 4, 11, 18, 25 april; 2, 9, 16, 23 mei; 6 juni tot 12 sept.; 26 sept. tot 26 dec. 1897 / 9 jan. tot 27 maart 1898/3, 10 april 1898 tot 28 mei 1899 / 30 juli; 20 aug.; 17 sept.; 17, 31 dec. 1899 / 21 jan.; 20 mei 1900 / 7, 14, 28 juli; 15 sept.; 15 dec. 1901 / 15 febr. 1903 / 16 okt.; 11 dec. 1904 / 5 jan.; 28 febr.; 8 maart; 12, 19 april; 17, 31 mei; 7, 26 juni; 9 aug.; 15 sept. 1908 / 10, 24, 31 jan.; 7, 14, 21, 28 febr.; 7, 14, 21 maart; 4 april; 16 mei; 27 juni; 18 juli; 1, 8, 15, 22 aug.; 5, 12, 19, 26 sept.; 3, 17, 31 okt.; 7, 14 nov.; 19 dec. 1909 / 2, 16 jan.; 27 febr.; 13, 20 maart; 3, 17, 24 april; 5, 19, 26 juni; 3 juli; 11, 18, 25 sept.; 2, 9, 16, 23 okt.; 6, 13, 20 nov.; 4, 11, 18, 25 dec. 1910 / 19 febr.; 4, 11 juni; 6 aug. 1911 / 7, 21 jan.; 2, 23 juni; 7, 14, 28 juli; 18, 25 aug.; 22 sept.; 8, 27 okt.; 3 nov.; 1, 15, 29 dec. 1912 / 18 maart; 5, 12 okt.; 14, 21, 28 dec. 1913 / 6, 20 juni; 1, 8, 15, 22, 29 aug. 1926 / 5, 12, 19, 26 juni; 3, 10, 17, 24, 31 juli 1927 / 5, 12, 19 mei; 2 juni; 24 nov.; 15 dec. 1929

Recht en Vrede
26 mei 1895 / 18 okt. 1896

Recht en Vrijheid
19 febr. 1905 / 19 april 1908 / 25 april 1909 / 19 mei 1912 / 1 mei 1921

Recht voor Allen
6, 20 jan.; 12 mei; 17, 24 nov. 1895 / 25 april 1897 / 25 dec. 1898 / 14 jan.; 18 maart 1900 / 8 aug. 1909 / 13 april 1913

De Schelde
10 okt. 1923 / 18 april; 15 sept. 1924 / 7 febr. 1926 / 3 dec. 1928 / 3 nov. 1933 / 1 nov. 1934 / 8 jan.; 22,29 april 13,20 mei 1936

De Scheldegalm / Gazette van Oudenaerde
3 mei 1885 / 1 nov. 1887 / 3, 10, 17, 24 april; 6, 13, 20, 27 dec. 1891 / 3, 10, 17, 24, 31 jan.; 7, 14, 21 febr.; 6, 13, 20, 27 maart; 1, 8, 15, 22, 29 mei; 5, 12, 19 juni; 28 dec. 1892 / 30 sept.; 7, 14, 21 okt.; 4, 11, 23 nov.; 2, 9, 16, 23 dec. 189
17 maart 1895 /

Schild en Vriend
12 juni 1892 / 14 mei; 4 juni; 23 juli 1893

De Stad Eecloo
5 jan.; 14 febr.; 27 juli; 9 nov. 1890 / 11 juni; 23 juli 1899 /
7 mei 1900 / 26 april 1908 / 5, 19 febr. 1910

De Stad Ninove
4 mei; 26 okt. 1890 / 11 dec. 1892 / 11 nov. 1894

De Standaard
7 sept. 1919 / 18, 28 juli 1920 / 23 juli 1923 / 14-15 maart 19
29 mei 1970 / 23 april 1976 / 17 okt. 1977

De Standaard van het Arrondissement Aalst
20, 27 mei tot 30 dec. 1894

Tijdingen van den Raad van Vlaanderen
1e j., 1933: 20 juni, 1; 20 juli, 2; 20 aug., 3; 20 sept., 4; 20 okt., 5; nov.-dec., 6-7

mei; juni; sept.; okt.; nov.; dec. 1938 / jan.; febr.; maart; april; mei; juni 1939

De Toorts
23 febr.; 11 mei; 8, 22 juni 1918

Het Vaderland
1 mei 1918

Ons Vaderland
28 okt. 1933

De Vaderlander / Katholiek blad van 't Meetjesland / Katholiek weekblad van der Stad Eecloo
11 aug. 1879 / 2 mei 1880 / 9, 18 juli 1882 / 2 nov. 1884 /
18 maart 1888

Onze Vane
april 1891 / jan.; juli; nov. 1892 / febr. 1893 / mei 1894 /
jan.; april; juli 1895

Van Nu en Straks
II, 1894, 6-7

Het Verbond
25 sept. 1898

De Vlaamsche Blok
1-15, 15-30 nov.; 1-15, 15-31 dec. 1911 /
1-15, 15-31 jan.; 1-15, 15-29 febr.; 1-15, 15-31 maart;
1-15, 15-30 april; 1-15, 15-31 mei; 1-15 juni; 15 juni-15 juli;
15-31 juli; 1-15, 15-31 aug.; 15-30 sept.; 1-15, 15-31 okt.;
15-30 nov.; 1-15 dec. 1912

Vlaamsche Gazet van Brussel
22, 24 febr.; 9 maart 1903 / 12 febr. 1911

De Vlaamsche Hoogeschool
maart; april; mei; juni; juli; aug.-sept.; okt.; nov.; dec. 1911 /
jan.; febr.; maart; april; mei; juni; juli; aug.-sept.;
okt.-nov.; dec. 1912 / jan.; febr.; maart-april; mei; juni;
juli-aug.; sept.-okt.; nov.-dec. 1913 / jan.-febr.; maart; april;
mei; juni-juli 1914

De Vlaamsche Kunstbode
okt. 1889

Het Vlaamsche Nieuws
16 jan.; 1 febr. 1916 / 13 juli; 27 aug.; 28 dec. 1917

Vlaamsch en Vrij
7 jan. tot 30 dec. 1894 (wekelijks)
27 jan. tot 29 dec. 1895 (wekelijks)

De Vlaamsche Post
31 jan. 1916

De Vlaamsche Stem
4, 7, 9 nov.,
30 dec. 1915

De Vlaamsche Strijd
mei 1900 / jan.; febr.; maart; april 1908

De Vlaamsche Volkseeuw
22 sept.; 23 dec. 1934

De Vlaamsche Wacht
26 sept. 1909

Ons Vlaanderen
1 maart; 19 juli; 13 dec. 1891 / 17 jan. 1892 / 1 jan. 1893 /
7 jan. 1894 / 17 febr.; 4 aug. 1895 / 26 juli 1896 / 11 maart
1900 / 2 dec. 1906 / 17 nov. 1907

Vlaanderen
29 nov. 1924 / 31 okt. 1925

Vlaanderen Vrij
februari, maart 1912

Het Volk
4, 5, 6, 7, 9-10, 11 tot 21, 24 tot 28 jan.;
1, 3, 6-7, 8, 9, 10, 11, 15 tot 28 febr.;
1 maart tot 2-3 okt. 1898 / 5 mei tot 12 juli 1900 /
24-25 sept.; 28, 30 nov.; 1, 2 dec. 1911 / 28-29 jan.;
24, 27, 30 april; 2, 3 mei 1912

Het Volksbelang
7, 14 okt. 1905 / 14, 24 febr. 1906 / 22, 24 juni; 6, 13, 20,
27 juli; 3, 10, 17, 24, 31 aug.; 7, 14, 21, 28 sept.; 5, 12,
19, 26 okt.; 2, 9, 16, 23 nov. 1907

De Volkseeuw - (Brugge)
5, 26 maart; 2, 9, 16, 23, 30 april; 7, 14, 21, 28 mei;
11, 18, 25 juni; 2, 9, 16, 23, 30 juli; 4, 13, 20, 27 aug.;
3, 10, 17, 24 sept.; 1, 8, 15, 22, 29 okt.; 5, 12, 19, 26 nov.;
3, 10, 17, 24, 31 dec. 1911 / 7 jan. tot 29 dec. 1912 /
5 jan. tot 28 dec. 1913 / 4 jan. tot 9 aug. 1914 / 16, 23,
30 maart; 6, 13, 20 april; 11, 18, 25 mei; 1, 8, 15, 22, 29
juni; 6, 13, 20, 27 juli; 3, 10, 17, 24, 31 aug.; 7, 14, 21,
28 sept.; 5, 12, 19, 26 okt.; 2, 9, 16, 23, 30 nov.; 7, 14,
21, 28 dec. 1919 / 4, 11, 18, 25 jan.; 29 febr.; 21 maart;
18, 25 april; 6 juni 1920

De Volkseeuw - (Brussel-Aalst)
15 sept. 1900 / 28 juli; 11 aug. 1901 / 2, 9 april 1905 /
27 juni 1906

Het Volksrecht
29 dec. 1895

De Volkstem
14 febr. 1919

De Volksunie
21 nov. 1964

De Volksvriend
3 febr.; 7 april 1889

Volksvrijheid
29 dec. 1889 / 28 dec. 1890 / 26 juli; 7 sept.; 18 okt.;
1 nov. 1891 / 2 okt.; 20 nov.; 9 dec. 1894 / 18 okt. 1896 /
3 maart 1907

Vooruit (°)
15, 16 juni 1957

De Vrije Burger
16 dec. 1877 tot 28 dec. 1879 (wekelijks)
1 jan. 1882 tot 30 dec. 1883 (wekelijks)

(°) Voor Het Laatste Nieuws en Vooruit als bron steunden wij ons op W. LOZIN, De houding van de Socialistische en Liberale Pers tegenover Priester Daens en de Christene Volkspartij, Gent 1969

De Vrije Klok
1, 22 juli 1906 / 5 mei 1907 / 26 jan.; 8 maart; 31 mei 1908 / 1 aug.; 21 sept.; 21 nov. 1909/ 27 aug. 1911 / 19 mei 1912.

De Vrije Vlaming (social. Gent)
21 jan.; 22 sept. 1889

De Vrije Vlaming (H.Plancquaert Gent) mei 1893

't Vrije Woord
30 jan. 1898 tot 6 mei 1900 / 15 sept. 1901 / 18 dec. 1904 / 21 jan. 1906 / 24 febr.; 3 maart 1907 / 27 dec. 1908 / 17 jan. 1909 / 4 sept.; 23 okt. 1910 / aug. 1912 / 12 okt. 1913

De Week
2 okt. 1909 / 26 nov. 1910

De Wellenaar
12 maart 1914

De Werker
19 juni 1913

De Werkman
13 mei 1898 / 7 jan. tot 30 dec. 1910 (behalve 4 febr.; 1 juli en 13 okt.)
6 jan. tot 29 dec. 1911 , (behalve 27 jan.; 24 maart; 7 april; 5 mei; 2, 9, 30 juni; 14 juli; 25 aug.; 8 sept.; 20 okt.)
maart tot 27 dec. 1912 (behalve 1 maart; 12 april; 24, 30 mei; 14 juni; 20 sept.; 15 nov.)
5 jan. tot 26 dec. 1913 (behalve 12, 27 jan.; 25 april; 30 mei; 20 juni; 8, 17 aug.)
9 jan. tot 31 dec. 1914 / 20 maart; 5, 19 april; 3 mei; 2 aug. 1918 / 4 jan.; 11 juli 1921 / 9 juli, 3 sept. 1922 / 29 nov. 1923 / 13, 27 juli; 24, 31 aug.; 5, 26 okt. 1924 / 12 juli, 16, 23, 30 aug.; 6 sept. 1925 / 18 april; 25 juli 1926 / 24 febr. 1929 / 1, 16 juni 1932

De Werkman / Het Land van Aelst
3, 24 jan.; 7, 14, 28 febr.; 14, 21, 28 maart; 4, 11, 18, 25 april 2, 9, 16, 23, 30 mei; 6, 13, 20, 27 juni; 4, 11, 18, 25 juli; 1, 8, 15, 22, 29 aug.; 5, 12, 19, 26 sept.; 3, 10, 17, 25, 31 okt.; 7, 14, 20, 27 nov.; 5, 12, 19 dec. 1919 / 19 nov. 1920 / 7, 14, 21, 28 jan.; 4, 11, 18, 25 febr.; 3, 10, 17, 24, 31 maart; 7, 14, 28 april; 5, 12, 18, 26 mei; 2, 9, 16, 23, 30 juni; 7, 14, 21, 28 juli; 4, 11, 18, 25 aug.; 1, 8, 15, 22, 29 sept.; 6, 13, 20, 27 okt.; 3, 10, 17, 21 nov.; 1, 8, 15, 22, 29 dec. 1921/ 3, 10, 17 april; 1 mei; 5, 12, 26 juni; 10, 17, 24, 31 juli; 7, 14 aug. tot 25 sept.; 19, 23 okt.; 13 nov.; 11 dec. 1927 / 25 dec. 1927 tot 1 jan.; 15 jan. tot 12 febr.; 4-18 maart 1928

De Witte Kaproen
nov.; dec. 1910 / jan. tot dec. 1911 (juli + 2 bijbladen) / jan.; febr.; maart; april; mei; juni; juli; aug. (+ bijblad); sept.; nov.; dec. 1912
jan.; maart; april; mei; juni; juli; sept.-okt.; nov.; dec. 1913/ jan.; febr.; maart; mei; juni; aug.; sept. 1914 / 5, 12 jan.; 6, 20 juli 1919 / 12 sept. 1920 / 2, 16, 23 jan.; 13, 27 febr.; 27 maart; 3 april 1921

Zelfstandig Vlaanderen
21 nov. 1923

Zonneland
2 april 1976

1.2.6. Vlugschriften, kiesbladen, occasionele bladen en alleenstaande propaganda-drukwerken

Fondsen (°) en gereedgelegde nummers

Bisschoppelijk Archief Gent

De Christene Slaven van Aelst (1894)
Katholiek Pamflet te Ninove (1894)

R. Bogaert, Aalst

Aan de Aalsterse Bevolking (1921)
Gemeentelijke Verkiezingen (1921)
Ons Antwoord aan de Mannen van het "Groen Kruis" (1921)

B.U.G. - Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent

Algemeen Stemrecht. Strijdblad uitgegeven ter gelegenheid van den Vlaamschen Landdag op 25 December 1891 bijeengeroepen te Gent (1891)

Het Land van Aelst toen het nog Catholiek was (1899)

Voor Outer en Huis (1898)

De Vlaamsche Kiezersbond van Gent (1893)

De Volkswil. Propagandanummer van de Democratischen Studiekring en arrondissementsbond van Aelst (1912)

Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd, Aalst

(zie Stadsarchief Aalst)

---

(9) Eerder vermelde adressen (van private personen) worden niet meer herhaald

I. De Coninck, Outer

Arbeid en Nering (1939)
Bijvoegsel (1936)
Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij (1932)
Wat wil het Vlaamsch-Nationaal Blok ? (1939)
Wij laten niet los (1936)

R. De Deken, Petegem

Betoogschrift uit De Christene Slaven van Aelst (1894)
Hector Plancquaert (1924)
Waarschoot (1893)

L. Delafortrie, Langdorp

De Christene Slaven van Aelst, s.d. (1892)
De Gazet der bijvoegsels (1892)
De Passiespelen te Aelst (s.d.)
Priester Daens heeft zich bekeerd. Hij heeft alles herroepen (1907)
De Verlossing (1914)

P. De Wilde, Wortegem

Gemeentelijke Verkiezingen (1895)

G. Michiels, Brugge

De Catholieke Klepel
De Demokraat
De Fonteine van het kwaad (s.d.)
De Volkseeuw (1911, 1919)
't Vrije Woord (1907)
De Zegeklok (1903)

M.I.P., Brussel

De Catholieke klepel van het arrondissement Aalst (Ninove, 20.9.94, 4.10.1894)
De Christene Volkspartij (Aalst, 22.8.1895)
Den Berg af !! (Ouden., 1911)
De Gazet van 't Werkvolk (1 april 1893)
De Katholieke Volksstem van Eecloo en het kanton (Eeklo, 1894)
De Klaroen van 't Vrije Noorden (Eeklo, 1912)
De Klok (Aalst, 3.5.1908)
De Kristen Demokraat (Deerlijk)
Recht door Zee (Aalst, 12.4.1908)
Stad van Aalst (Aalst, okt. 1907)
De Stem (Aalst, 10.5.1912)
Ons Stemrecht (27.7.1894, 30.9.1894, 7.10.94)
De Strijdklok van het Arrondissement Aalst (Aalst, 14.4.1912, 16.5.1912, 10.5.1914, 24.5.1914)
Ter overweging van de Kiezers (Aalst, okt. 1907)
De Zegepraal (Kortrijk)
De Zon (Kortrijk)

A. Soupez, Aalst

D' Achterwacht (s.d.)
De Christene Volkspartij (1895)
De Christene Volkspartij in Vlaanderen (1893)
De Democraat
Manifest-extra over 't Hospitaal van Aalst (s.d.)
Oproep aan de Lotelingen (s.d.)
Pacha Blomzak (1898)
Parlement (1894)
Parlement over Aardappels, Hop, Steenbakkers (s.d.)
Ons Stemrecht (s.d.)
Strijd en vervolging (1894)
De toestand van Aalst (s.d.)
Vliegende blad (s.d.)
Vliegende bladje (s.d.)
Ons vliegend bladje (1894)
Vragen en antwoorden over den Hophandel (s.d.)
De Werkstaking in het Viscosefabriek te Aalst (s.d.)

Stadsarchief Aalst

De Democraat (1894)
Een woord aan de ware Christene Kiezers van Merchtem en Omliggende (s.d. - 1908 ?)
Prister Daens (1907)

(van 23.3.1978 in Daensmuseum en Archief van de Vlaamse Sociale Strijd, Aalst)

Stadsarchief Antwerpen

(Fonds Specimen)

Ons Stemrecht (1894)
Vliegend Bladje over Belangrijke Zaken (1891)
De Vrije Vlaming - Ninove/Waarschoot (1893)

Stadsarchief Brugge

(Fonds Gemeenteverkiezingen 1895-1899)

Aan de Werkersbevolking (1899)
De Bruggeling (1899)
Recht voor de vuist (1899)
Recht voor de vuist (1899)
De Strijdkreet (1899)
Voorwaarts (1899)
De waarheid van Brugge (1899)
De waarheid van Brugge (1899)

Stadsarchief Kortrijk

(Bundels 54 en 58, verkiezingen 1906)

Aan de vlaswerkers
Combisme
1 Fr. pensioen
1 Man, 1 stem

Eén man, één woord
De Franse combisten van het werk
Graaf de Smet de Naeyer
Kiezers van Kortrijk
Maskers Af !
Nummer EEN moet Primus zijn
Onze Scholen voor het Volk
Le Toscin Patriote
Uitslag der Kiezingen. Onmacht van 't Monsterverbond
Uitspraak van de kiesrechtbank
De verlamming van Priester Van den Brinck
Victoire Catholique
Vrijzinnige Kiezers van Kortrijk
Voor wie gestemd ??
Meibloemen
Bode van den Katholieken Bond Kortrijk
Leve nummer 2
't Manneke uit de Mane

1.3. GESPROKEN BRONNEN

1.3.1. Op het onderwerp gerichte mondelinge getuigenissen (°)

G.-J. Baert, Hasselt, 27.7.1977

O. Caudron, 's Lands-Roemlaan 14, Brussel, 26.8.1974

Th. Caudron, Hoge Weg 6, Erembodegem, 2.11.1977

Mevr. Christiaens, Kleistraat 4, Wortegem, 24.12.1974

J. De Backer (+), z. adres, Appelterre, 10.9.1974

A. De Beuckelaere, Graanmarkt 27, Ninove, 28.8.1974

I. De Coninck, Outer, 19.9.1974 - 10.9.1977 - 30.1.1978

Mevr. De Cooman-Haelterman, ter Beken 8, Aalst

R. De Deken, Petegem, 19.7.1974 - 4.4.1975 - 2.3.1977 - 21.2.1978 - 2.3.1978

H. De Grom, Broekstraat 49, Welle, 20.9.1975

L. Delafortrie, Langdorp, 12.2.1977 - 15.9.1977

(°) De adressen van reeds vermelde personen worden niet herhaald

M. De Welleman, Dorp 4, Wortegem, 24.12.1974

P. De Wilde, Wortegem, 2.3.1978

A. D'Haese, Kasteelstraat 51, Hekelgem, 19.7.1974

K. D'Haeseleer, Dorp 1, Welle, 3.7.1974

Dominee Blokland, Crispelweg, St.-Maria-Horebeke, 1.3.1978

H. Gravez (+), Keizerlijk Plein 39, Aalst, 26.6.1975

H. Landuyt, De Roosen 13, Neerpelt, 27.12.1978

Pater Archivaris Abdij Affligem, 1.3.1978

Pater Archivaris Abdij Dendermonde, 1.3.1978

J. Haelterman, Waalhovestraat 15, Nederhasselt, 5.9.1977

L. Picard, Patijntjestraat 172, Gent, 22.10.1977

Mevr. Van Cauwenberghe-Romain, Dorpsstraat 27, Wortegem, 4.4.1975

E. Van den Berghe, Groenstraat 200, Aalst
30.8.1974 - 26.6.1975 - 15.12.1977 - 17.12.1977 - 28.3.1978 - 23.9.1978

M. Van Synghel, Baarstraat 6, Oudenaarde, 15.11.1977

E.H. Walraet, Pastorie Ruien, 2.02.1975

1.3.2. Varia

B.R.T. - 2, 6.3.1977, 10 u 45, Programma "Brabants Getijdenboek"

2. LITERATUUR (1)

(Boekwerken, afzonderlijke publicaties, overdrukken, naslagwerken)

2.1. GERAADPLEEGDE WERKEN (2)

ANGENNILLE (K.), De Lotgevallen van een Activist, Uitg. Regenboog, Borgerhout 1931, 434 p.

(...), Annuaire de L'Université Catholique de Louvain 1884, Vanlinthout Frères, Leuven 1884, 404 p.

(...), Anti 30 - Vlaenderen tegen België, Emiel Aerts, Gent s.d., 32 p.
(°)

ARENTS (P.), De Vlaamsche schrijvers in het Duitsch vertaald Deel 1. Vertalingen in boekvorm en op los blad, De Lage Landen, Brussel 1944, 474 p. en LXIX bijlagen.

ART (J.), Determinanten van kerkelijkheid. Relaties tussen de structurele uitbouw van de Kerk, haar aanhang, en de sociaal-economische evolutie. (Bisdom Gent 1830-1914), Doctoraal Proefschrift, Deel II, Gent 1975, p. 272 tot 606.

ART (J.) e.a., Kerkelijkheid als gedeeltelijke reflex op socio-economische situaties in de 19de Eeuw, Oudstudenten in de Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Gent, Gent 1974, 61 p.

BAERT (G.), De Vlaamse Conferentie der Balie van Gent. 1873-1973. Gedenkboek, Vlaamse Conferentie, Gent 1974, 499 p.

BAERT (G.) Prayon (Van Zuylen), overdruk uit Nationaal Biografisch Woordenboek, Paleis der Academiën, Brussel 1977, p. 755 - 772.

---

(1) De werken aangeduid met (°), (°°), of (°°°) vormen een organisch geheel, respectievelijk in de nagelaten papieren van H. Planquaert (Papieren I. DE CONINCK, Outer), van C. Van de Putte (Papieren A. SOUPEZ, Aalst) en van A. De Backer (Papieren E. DE BACKER, St.-Ulriks-Kapelle).

(2) Geraadpleegde én aangehaalde werken.

BALTHAZAR (H.), Verkiezingsresultaten in Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België, Deel 19, Ontwikkeling, Antwerpen s.d., P. 589 - 612.

BARNICH (G.), Le Régime clérical en Belgique. L'Organisation du parti catholique. La Législation sociale et les Oeuvres, E.M. Rossel, Brussel s.d. (1911), 605 p.

BASSE (M.), De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930, Deel 1, Van Rysselbergh & Rombaut, Gent 1930, 275 p.

BEBEL (A.), De Vrouw en het socialisme, Foucaert, Gent 1891, 582 p.
(°)

BERTRAND (L.), Histoire de la démocratie et du socialisme en Belgique depuis 1830, Deel 2, Dechenne-Cornély, Brussel-Parijs 1907, 692 p.

BOON (L.-P.), De Kapellekensbaan, De Arbeiderspers, Amsterdam 1953, 405 p.

BOON (L.-P.), Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht, De Arbeiderspers/Querido's Uitgeverij, Amsterdam 1971, 661 p.

BOON (L.-P.), Reservaat, Arbeiderspers, Amsterdam 1965, 303 p.

BOON (L.-P.), Zomer te Ter-Muren. Het 2de boek over de Kapellekensbaan, De Arbeiderspers, Amsterdam 1956, 570 p.

BOVIJN (M.) Het Daensisme in het Dendermondse. Bij een satirisch bidprentje in Gedenkschriften Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, Gedenkschriften 1960, Deel X, p. 44 - 48

BRANS (J.), Het Zelfstandigheidsnationalisme in de Vlaamsche Beweging, Wereldbibliotheek, Amsterdam 1940, 88 p.

BRULEZ (W.), Geschiedenis van de economische en sociale leerstelsels, onuitgegeven collegesyllabus, Gent s.d., 256 p.

(...), Bulletin Critique d'Histoire de Belgique 1967 - 68, Gent 1969, 300 p.

BUNING (L.), Het strijdbare leven van J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard. Vlaming door keuze, Alternatyf, Buitenpost 1976, 215 p.

BUYSSE (C.), 'n Leeuw van Vlaanderen, De Lage Landen, Brussel s.d., 222 p.

CARDIJN (J.) e.a., De sociale leer van de Kerk, Standaard Boekhandel, Antwerpen 1964, 175 p.

CARON (J.), Le Sillon et la Démocratie Chrétienne. 1894 - 1910, Plon, Parijs 1967, 798 p.

CARTON DE WIART (H.), Beernaert et son temps, La Renaiss. du Livre, Brussel 1945, 146 p.

CARTON DE WIART (H.), Lettre sur le Congrès International de Zurich, Le Bigot Frères, Rijsel 1898, 39 p.

CARTON DE WIART (H.), Souvenirs politiques. (1878-1918), Desclée de Brouwer, Brugge 1948, 406 p.

CHRISTENEN VOOR HET SOCIALISME, 1e Europees Congres over christendemocratie in Opstand 1976, 5 - 6

COBBAUT (W.), Het solidaristisch alternatief, Alternatief vzw, Gent 1978, 83 p.

COLLIN (L.), Antoine Stillemans (°1832). XXIVe Bisschop van Gent, 1890 - 1916. Biografie tot 1893, Niet-gepubliceerde licent. verhand., delen 1 en 2, Leuven 1977, 307 p.

COMITEIT VOOR ONZE KOLONIALE UITBREIDING, Schandelijk gedrag der Congohaters, Goedkoope Drukkerij, Brussel 1908, 20 p. (°°)

COOPMAN (Th.) en SIFFER (A.), De Taalstrijd hier en elders. Deel I, A. Siffer, Gent 1898, 290 p. ; Deel IV, A. Siffer, Gent 1901, 268 p. ; Deel V, A. Siffer, Gent 1903, 186 p.

COPPENS (E.-C.), Paul Fredericq (1850-1920). Een liberaal Vlaams intellektueel uit de 19e Eeuw, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent 1972, 308 p.

DAELS (P.) e.a., Dom Modestus Van Assche (1891 - 1945), Davidsfonds, Steenbrugge 1971, 24 p.

DAENS (P.), Priester Daens, Volksvertegenwoordiger voor Aalst en Brussel, zijn Leven, zijn Strijden, zijn Lijden, zijne Dood en Verheerlijking, Daens-Mayart, Aalst 1909, 202 p. en 5 p. bijlage.

DE BACKER (A.), Handwijzer voor den Vlaamschen Kiezer, Van den Bruele-Daens, Denderleeuw 1913, 4e uitg., 40 p.

DE BAETS (H.), La Situation politique. Discours prononcé à l'Association Catholique de Gand le 21 octobre 1894 à l'occasion des Elections provençales, A. Siffer, Gent 1894, 31 p.

DE BAETS (W.), Een woord tot de Christene Werklieden, A. Siffer, Gent 1894, 39 p.

DE BROUWER (J.), Priester Adolf Daens en de opkomende kristelijke demokratie, overdruk uit Het Land van Aalst, XIX,6, 1967, 31 p.

DE BRUYNE (A.), "Petits vicaires...", Westpockets, De Panne 1968, 168 p.

DE CUYPER (J.), Het dagboek van Jacques Blanchet in Verslagen en Mededelingen van DE LEIEGOUW, Vermaut, Kortrijk 1964, VI, 1, p. 31 - 38.

DE DIER (P.), Het daensisme. De didactische verwerking van de geschiedenis van de Christene Volkspartij, niet-gepubliceerde scriptie, Middelbare Normaalschool, Brussel 1976, 81 p.

DEGRAER (H.) e.a., Repertorium van de pers in West-Vlaanderen (1807 - 1914). De arrondissementen Oostende, Brugge, Diksmuide Ieper, Kortrijk, Tielt en Veurne, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1968, 415 p.

DELAFORTRIE (L.), Joris Van Severen en de Nederlanden, Oranje, Zulte 1963, 270 p.

DELAFORTRIE (L.), Priester Daens buiten Vlaanderen, in Ons Erfdeel, 10e jaargang, nr. 4, 1967, p. 95 tot 99.

DELAFORTRIE (L.), Priester en Pieter Daens. Mannen van de doorbraak, gebundelde uitgave van de in 1961 en 1963 verschenen Priester Daens en Pieter Daens, Heideland - Orbis, Hasselt 1973, 348 p.

DEMARREZ (J.), DAENS (P.), Alleenheersching en Republiek, P. Daens-Mayart, Aalst s.d. (1910), 15 p.

DEMEESTER (P.), Aspecten van het Modern Parlementarisme, Uga, Heule 1967, 102 p.

DE PASCAL (R.P.G.), L'Eglise et la question sociale, Soc. de Librairie, Brussel 1891, 128 p.

(°°°)
DE SCHRIJVER (R.), Uit het archief van Frans Van Cauwelaert. 1. Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische Politiek. 1895-1918, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1971, 362 p.

DE SMET (J.-M.), De Werkman. Het weekblad van Pieter Daens, onuitgegeven licenciaatsverhandeling, Gent 1967, 113 p. en voor-nummering I - VI.

DE VROEDE (M.), SCHOLLIERS (E.) e.a., Vlaamse problemen historisch toegelicht, Standaard, Antwerpen 1973, 122 p.

DE WEERDT (D.), Arbeiderstoestanden van 1850 tot 1876 in Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België. Ontwikkeling, Antwerpen 1960, p. 213 - 223.

D.H.A., De Godsklop der Democraten of Antwoord aan "De Strijd" van Priester Fonteyne, Ryckbost-Monthaye, Brugge s.d.(1906), 70p. (°°)

D'HAESE (R.), De overgang van daensisme naar vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst 1914-1925, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent 1976, Delen 1 en 2, 379 p., toevoeging I tot V en 13 bijlagen.

D'HAESE (R.), In het arrondissement Aalst werd wat van het daensisme overbleef in het vlaams-nationalisme geïntegreerd, niet-gepubliceerde studie, Aalst 1978, 16 p.

DHONDT (J.), De sociale kwestie in België in Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel X, De Haan, Utrecht 1955, 457 p., p. 314 - 349.

DHONDT (J.), Onkerkelijkheid vooral in het Vlaamse land, in Machten en Mensen, Jan Dhondt Stichting, Gent 1976, p. 643 - 689.

DHONDT (J.), WILLEKENS (E.), OUKHOW (M.)e.a. , Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België, Ontwikkeling, Antwerpen 1960, 626 blz.

DOSFEL (L.), Brieven aan een dode. Katoliek Aktivistisch Verweerschrift, Wed. Dosfel, Dendermonde 1976, 128 p.

DOSFEL (L.), Terugblik op de Vlaamsche Beweging in verband met de houding van het geestelijk gezag, Deel 1, 29 p., Wed. Dosfel, Dendermonde, 32e jaar, overdruk uit "Jong Dietsland" 6e jaar, nr. 44 - 45 - 46.

DOUSSY (G.), Vlaamsch-Nationalisme, Godsvrede, Volksgezag - Democratie. ANTIMILITARISME, Nys-Berton, Kortrijk 1934, 71 p. (°)

DOUSSY (G.), Voor VOLKSGEZAG. Tegen het alleenheerschend Leidersgezag van Dinaso en andere zoogezegde Nieuw-Rechtsche bewegingen, Nys-Berton, Kortrijk s.d., 16 p. (°)

DRIJVERS (F.), De Eigendom volgens het goddelijk en volgens het menselijk recht, Prud. Drijvers en Zoon, Werchter 1901, 262 p.

DU CATILLON (L.), De Christene Volkspartij in België, Du Catillon en Zonen, Waregem 1894, 138 p.

(...), Eenige Wenken en Inlichtingen voor de Belgische Werklieden die in Frankrijk gaan werken, A. Lesigne, Brussel 1906, 48 p. (°)

ELIAS(H.-J.), Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1971, 4 delen, Deel 2, 3 en 4, respectievelijk 451 p. - 391 p. en 458 p.

ELIAS (H.-J.), Priester Daens en de Christene Volkspartij. 1893-1907, S.V. Dietschland, Aalst 1940, 133 p.

ELIAS (H.-J.), Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging. 1914 - 1939, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Utrecht 1971, 4 delen, Deel 1, 2 en 3, respectievelijk 267 p., 199 p. en 212 p.

(...), Encycliek Rerum Novarum. Over het Arbeidersvraagstuk, Van Langenhuysen, Amsterdam 1907, 44 p.
(°)

(...), L'Encyclique sociale de s.s. Pie XI, La Pensée Cath., Luik-Parijs s.d., 63 p.
(°)

(...), Encyclopaedia of Religion and Ethics, T & T. Clark, New York 1910, Vol. III, 901 p.

(...), Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Delen 1 en 2, Lannoo Tielt-Utrecht 1973, 2117 p.

EYLENBOSCH (sen.), Het Ontstaan en het Leven der Christene Werkliedenbeweging in 't Gentsche. 1885 - 1914, Eerste deel, Het Volk, Gent s.d., 86 p.

FAINGNAERT (A.-L.), Verraad of Zelfverdediging? Bijdragen tot de geschiedenis van den Strijd voor de Zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den Oorlog van 1914-18, De Noorderklok, Kapellen 1932, 863 p. en 4 + 2 + 3 p. bijlagen.

FEDERATION POUR LA DEFENSE DES INTERETS BELGES A L'ETRANGER, La Vérité sur le Congo, Lebègue & Cie, Brussel 1904, 46 blz.
(°)

FOGARTY (M.-P.), Christelijke democratie in West-Europa, Deel 1 en 2, De Boer-De Brand, Hilversum 1965, 250 p. en 242 p.

FONTEYNE (F.), De opkomsten der Democratie door de eeuwen heen, 2e aflevering, St.-Catherina, Brugge 1919, 64 p.

FONTEYNE (F.), Onze strijd, Groene Bibliotheek, Brugge 1904, 64 p.

FREDERICQ (P.), Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging, Deel 2, Hoste, Gent 1908, 364 p.

FREDERICQ (P.), Vlaamsch België sedert 1830. Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging, 3e Deel, 2e stuk, Hoste, Gent 1909, 466 p.

GERIN (P.), Catholiques Liègeois et Question Sociale (1833 -1914), Cahiers des "Etudes Sociales", Brussel 1959, 582 p.

GERIN (P.), Presse populaire Catholique et Presse Démocrate Chrétienne en Wallonie et à Bruxelles (1830 - 1914), Nauwelaaerts, Leuven - Parijs 1975, 362 p.

GEYL (P.), Nederlandse Figuren 2, Wereldbibliotheek, Amsterdam - Antwerpen 1962, 120 p.

GORTER (H.), De grondslagen der sociaaldemocratie, S.P.D., Amsterdam s.d., 76 p.
(°)

GOYAU (G.), TONIOLO (G.), POTTIER (A.), L'Eglise et la Démocratie Chrétienne, Impr. Centrale, Luik 1901, 111 p.

GROOT (J.-C.), Encyclopedie van het Christendom, Katholiek Deel, Elsevier, Amsterdam - Brussel 1956, 799 p.

(...), Grote Winkler Prins, Encyclopedie in twintig delen, Elsevier, Amsterdam - Brussel 1977; Deel 5, 793 p.; Deel 11, 811 p., Deel 12, 833 p.; Deel 16, 829 p.

HENDRICKX (J.), Een identiteit voor kristelijke democraten ?, Standaard Uitgeverij, Antwerpen - Amsterdam 1976, 146 p. + inleiding V tot VII.

HENSMANS (H.), Het ontstaan van de christelijke democratie in België in De Gids op maatschappelijk gebied, jaarg. 1952; nr. 2 - 3, p. 153 - 175; nr. 4, p. 243 - 263; nr. 11, p. 924-9

HENSMANS (H.), Het ontstaan van de christelijke democratie in België in De Gids op maatschappelijk gebied, j. 1955, 1 - 2, p. 97 - 126.

HITZE (F.), Capital et Travail et la Réorganisation de la Société, Impr. des trois Rois, Leuven 1898, 562 p.

(...), Jaarboek van het Davidsfonds, jaargangen 1880 tot 1885, 1889 - tot 1914., respect. Siffer, Gent; Peeters, Leuven; Houdmont - Carbonez, Brugge.

KANT (I.), Kritik der Reinen Vernunft, Felix Meiner, Harburg 1956, 766 p. en Bijlagen p. I tot XVI.

(...), De Katholieke Encyclopaedie, J. Van de Vondel, Amsterdam 1934, 24 delen; Deel 7, 831 p.; Deel 19, 831 p.

KATHOLIEK PROVINCIAAL STUDIEKOMITEIT VAN WEST-VLAANDEREN, De beteekenis van het Vlaamsch Nationalisme voor het Katholicisme in Vlaanderen, Brugge 1932, 30 p.

KENIS (P.), Het leven van Edward Anseele, De Vlam, Gent s.d., 285 p.

KERCKHOFS (R.), Léonce Du Castillon (1869 - 1941). Levensschets en literair profiel, onuitgegeven licentiaatsverh. Gent 1977, 388 p.

KRUITHOF (J.), De grootte van het Belgisch proletariaat tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw in Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België, Ontwikkeling, Antwerpen 1960, p. 195 - 209.

KUYPERS (J.), Bergop !, Ontwikkeling, Antwerpen 1957, 203 p.

KUYPERS (J.), De Vlaamse Beweging. Een socialistisch standpunt, Ontwikkeling, Antwerpen 1960, 90 p.

LALOUP (J.), NELIS (J.), Communauté des Hommes, Casterman, Doornik - Parijs 1950, 330 p.

LAMBERTY (M.), Lodewijk De Raet, een levensbeeld, Heideland, Hasselt 1961, 188 p.

LAMBRECHT (A.), Beknopte Verklaring van den Mechelschen Cathechismus, Van Fleteren, Gent 1923, 350 p.
(°)

LANDUYT (H.), Het daensisme in Antwerpen, Saeftinge, Westerlo 1973, 126 p.

LANDUYT (H.), Enkele ideeën rond de sociale leer van de Kerk, onuitgegeven studie, s.l., s.d., 18 p.

LANGENDRIES (E.), De weerslag van de Vlaamse Beweging op de Gentse politiek (1900 - 1912), onuitgegeven licentiaatsverh., Gent 1975, 316 p., 8 p. gepagineerde en 3 p. niet-gepagineerde bijlagen.

LEHOUCK (F.), Het antimilitarisme in België. 1830 - 1914, Standaard-Boekhandel, Antwerpen 1958, 296 p.

(...), Levensschets van Advocaat De Backer, typoscript, Aalst s.d., 48 p.

LEVIE (J.), Michel Levie (1851 - 1939) et le mouvement chrétien social de son temps, Ed. Nauwelaerts, Leuven 1962, 537 p.

LIEBAUT(H.), Repertorium van de pers in het arrondissement Aalst. 1840 - 1914, Nauwelaerts, Leuven - Parijs 1967, 187 p.

LIEBAUT (H.), De Evolutie der politieke partijen in het arrondissement Aalst. 1830 - 1893, onuitgegeven licent. verhand., Gent 1963, 456 p.

LIGUE NATIONALE POUR L'UNITE BELGE, Les Archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen), Th. Dewarichet, Brussel 1928, 551 p., bijlagen I tot VIII en inleiding met historisch overzicht van I tot LXVI.

LISSENS (R.-F.), De Vlaamse Letterkunde van 1780 tot heden, Elsevier, Brussel - Amsterdam 1967, 351 p.

LOOTENS (P.), Het religieus socialisme (1914 - 1940) : Socialisme en godsdienst tussen de twee wereldoorlogen - Een status quaestionis, onuitgegeven licentiaatsverh., Gent 1977, Deel 1, 156 p., 6 niet-gepag. uitbreiding en inleiding I tot XXXII.

LOZIN (W.), De houding van de Socialistische en de Liberale Pers tegenover Priester Daens en de Christene Volkspartij, onuitgegeven licentiaatsverhand., Gent 1969, 293 p.

LUYCKX (D.), Adolf Pauwels (1864 - 1902) en de Christene Volkspartij, onuitgegeven licentiaatsverhand., s.l., s.d., 136 p.

LUYKX (Th.), Politieke Geschiedenis van België. 1. Van 1789 tot 1944, Elsevier, Brussel - Amsterdam 1977, 428 p.

MAERVOET (W.), De politieke evolutie in het arrondissement Oostende. 1830 - 1914, onuitgegeven licentiaatsverhand., Gent 1965, 384 p.

MAES (H.), De Daensisten te Deinze in Bijdragen tot de Geschiedenis van de stad Deinze, Jaarboek 1967, p. 143 - 163.

MALHERBES (G), Theoretische en Praktische Studiën over de Vakvereenigingen. Vertal. Emiel Wildiers, inleid. E.H. Daens, Jos Dirix uitg., Antwerpen 1897, 50 p.

MELOT (Aug.), Le Parti Catholique en Belgique, Ed. Rex, Leuven s.d., 131 p.

MOMMAERTS (H.-D.), Herinneringen aan de afwikkeling van het Vlaams Aktivisme in 1918 en daarna in Wetenschappelijke Tijdingen, 1968, XXVII, p. 315 - 326.

MONTUCLARD (M.), Aux Origines de la démocratie chrétienne. Influence du contexte socio-culturel sur les "croyances" religieuses de divers groupes catholiques entre 1893 et 1898, in Archives de sociologie des religions, 1958, VI, p. 47 - 89.

NAT. BOND VOOR BELGISCHE EENHEID, Geschiedkundig Overzicht van het Aktivisme, H. Lamertin, Brussel 1919, 150 p. en genum. inhoudsopgave I tot V.
(°)

NATIONALEN BOND VOOR DE BELGISCHE EENHEID, Het Archief van den Raad van Vlaanderen, H. Lamertin, Brussel 1929, 222 p.
(°)

(...), Nationaal Biografisch Woordenboek, Koninklijke Vlaamse Academiën, Brussel 1966, Deel II, 967 p. en XI p. bijlagen.

NEIRYNCK (M.), De loonen in België sedert 1846, E.Warny, Leuven 1944, 278 p. en 7 p. bibliogr. nota's.

(...), New Catholic Encyclopedia, Mc Graw-Hill, New York 1967, Vol. I, 1145 p.; Vol. III, 1041 p.

(...), The New International Dictionary of the Christian Church, The Paternoster Press, Michigan 1974, 1074 p.

PICARD (L.), Evolutie van de Vlaamse Beweging van 1795 tot 1950. Deel 3. De twee oorlogen en later, Standaard-Boekhandel, Antwerpen s.d., 152 p.

PICARD (L.), Flamingantisme et démocratie, Studie- en informatiecentrum, Brussel s.d., 35 p.

PICARD (L.), Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche Beweging, De Sikkel, Deel I, Antwerpen 1942, 315 p.

PICARD (L.), Van Vlaamse Beweging naar sociale revolutie, Ontwikkeling, Antwerpen 1961, 266 p.

PICARD (L.), De vrijzinnigheid in Vlaanderen en in de Vlaamse Beweging, Diogenes/Neirinck, Antwerpen 1962, 43 p.

PIRENNE (H.), Geschiedenis van België. Van het begin tot heden , La Renaissance du Livre, Deel 4, Brussel s.d., 428 p. en 92 p. + Appendix.

PLANCQUAERT (H.), Der alte Diener. Drama in drei Aufzügen, Bruno Volger Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1922 - 1923, 106 p.

PLANCQUAERT (H.), Ceelken. Een drama op den Lande. In drie bedrijven, C. Moeyaert, Brugge s.d. (1926), 73 p.

PLANCQUAERT (H.), De dood van Karel den Goede, Graaf van Vlaanderen. Drama in vijf bedrijven, A. Siffer, Gent 1889, 162 p.

PLANCQUAERT (H.), De dorpsklappeien. Blijspel in vijf bedrijv Du Catillon & Zonen, Waregem 1892, 122 p.

PLANCQUAERT (H.), Et nunc Erudimini of De dood van den Czar, Moeyaert, Brugge s.d. (1936), 77 p.

PLANCQUAERT (H.), De geldwolf. Drama in drij bedrijven en een naspel, Druk C. Moeyaert, Brugge 1914, 103 p.

PLANCQUAERT (H.), De Graaf van Puyenbroeck. Blijspel in drij bedrijven, Uitgeversfirma Jos. Janssens, Antwerpen 1931, 99 p.

PLANCQUAERT (H.), Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de Opkomst der Christene Democraten in Vlaanderen, C. Moeyaert, Brugge 1910, 366 p. (Eerste Uitgave).
PLANCQUAERT (H.), Jan Vleminx met Inleiding door J. Pée, P. Van den Abeele, Aalst 1944, 263 p. (Tweede Uitgave).

PLANCQUAERT (H.), Lambrecht Van Loo, Kregersman, Gent 1889, 296 p.

PLANCQUAERT (H.), Turris Eburnea. Drama in drei Aufzügen, Bruno Volger, Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1922-23, 102 p.

PLANCQUAERT (H.), De werkstaking. Drama in drij bedrijven, Boekdrukkerij C. Annoot-Braeckman, Gent 1897, 61 p.

PLANCQUAERT (J.), La diminution des traitements du clergé catholique, S. Leliaert & A. Siffer, Gent 1880, 62 p.

PRENEEL (L.), Priesters in het concordatair Bisdom Gent. 1802 - 1813 in Verslagen en Mededelingen van DE LEIEGOUW, Vermaut, Kortrijk 1963, V, 1, p. 5 - 29

(...), Pro Flandria Servanda. Vlaanderen's recht en eisch tot Zelfstandigheid, gesteld, toegelicht, gestaafd, Vlaamsch Comité 's-Gravenhage 1919, 106 p., bijlagen III tot X en kaart van België.

RENKIN (J.), Le Mouvement démocratique Chrétien, Het Christen Drukwezen, Brussel 1894, 32 p.

REZSOHAZY (R.), Origines et formation du catholicisme social en Belgique. 1824 - 1909, Public. Univers. de Louvain, Leuven 1958, 432 p.

REZSOHAZY (R.), Priester Daens en de Kristelijke Demokratie in Cultuurleven, I, 9 - 1957, p. 695 - 706.

ROBERT (V.), De Arbeidersbeweging in België in Algemene Geschiedenis van de Nederlanden, Deel XI, W. De Haan-Standaard, Zeist/Antwerpen 1956, 371 p., p.24 - 55.

RODENBACH (A.), Het kerelskind. Een bloemlezing door Hubert Van Herreweghen, Dap/Reinaert, Brussel - Amsterdam 1965, 47 p.

ROLLET (H.), L'Action sociale des catholiques en France (1871 - 1901), Edit. Contemp., Parijs s.d., 725 p.

ROTSAERT (K.), De laatste jaren van het daensisme te Brugge, niet-gepubliceerde studie, Brugge 1978, 15 p.

ROTSAERT (K.), Priester Fonteyne en het fonteynisme te Brugge, Heemkundige Kring M. Van Coppenholle, Brugge 1975, 103 p. en 1 bijlage.

SABBE (D.), Van Willemsfonds tot Davidsfonds, Sabbe-uitgever, s.l. 1975, 126 p.

SCHMOOK (G.), Stap voor stap langs kronkelwegen. Gedenkschriften, De Nederl. Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam 1976, 697 p.

SCHOLL (S.-H.), De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in West-Vlaanderen (1875 - 1914), Arbeiderspers, Brussel 1953, 314 p.

SCHOLL (S.-H.) e.a., 150 jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België (1789 - 1939). Eerste deel : Het Sociaal-katholicisme, Arbeiderspers, Brussel 1963, 324 p. Tweede deel : De Christen-Democratie (1886 - 1914), Arbeiderspers, Brussel 1965, 400 p.

SCHOLL (S.-H.), ROCK (R.) e.a., Zij bouwden voor morgen. Figuren uit de Christelijke Arbeidersbeweging, Dap-Reinaert, Brussel 1966, 231 p.

SEVENS (A.), Activisme, Frontisme en Vlaamsche Beweging, De Scheldeklokke, Audenaarde s.d. (1928), 61 p.

SIMON (A.), Le Parti Catholique Belge. 1830 - 1945) Le Renaissance du Livre, Brussel 1958, 155 p.

(...), Socialisme - Fabian essays in Socialism. Vertaald door F.M. Wibaut, Van Looy-Gerlings, Amsterdam s.d., 145 p. (°)

SPECTATOR, Proeve van een Politiek Program voor Katholieke Nationalisten in Vlaanderen, Gudrun, Brussel 1924, 591 p.

STENGERS (J.) e.a., Index des Eligibles au Sénat (1831 - 1893), Palais des Académies, Brussel 1975, 548 p.

STORMS (St.), Pieter Daens. Zijn leven en zijn Werken, Vanden Abeele, Ninove 1919, 32 p.

STROOBANT (M.), Evolutie van de individuele arbeidsverhoudingen in de XIX en XXe Eeuw, gezien in het licht van de problematiek "Mens-Arbeid-Kapitaal" in Dosfeldocument 7, Dosfelinstituut, Brussel s.d., p. 24 - 38.

SWILLENS (E.), Hector Plancquaert (1863 - 1953), onuitgegeven licentiaatsverh., Gent 1966, 249 p. en voorbladzijden I tot XVI.

TER HAAR (J.), Geschiedenis van de Lage Landen, Deel 4, Fibula-Van Dishoeck, Bossum 1976, 448 p.

(...), Twintig Eeuwen Vlaanderen, Deel 3. Geschiedenis van Vlaanderen, Heideland-Orbis, Hasselt 1973, 390 p.

VAN BIERVLIET (T.-A.), Het Stevenisme in Vlaanderen, Davidsfonds, Leuven 1966, 247 p.

VAN DE MASSELAER, Bijdrage tot de studie van de rijkste standen in de Vlaamse provinciën 1830 - 1914. Repertorium niet uitgegeven licentiaatsverh., Gent 1954, 331 p.

VAN DEN BRUELE (A.), Vijf Jaar Zegen, Van den Abeele-Van den Bruele, Denderleeuw 1936, 104 p.

VAN DEN DRIES (A.), Nederlandsche Letterkunde. Geschiedenis en bloemlezing, J. Taymans, Lier 1939, 344 p.

VAN DEN HOUTTE (H.), Oorsprong en Wezen der Vlaamsche Beweging, Vanderpoorten, Gent 1919, 31 p.

VANDERBEKE (G.), Jongerenkontestatie te Aalst. Van Aktivisme naar Vlaams-Nationalisme. 1914 - 1923, onuitgegeven licentiaatsverhand., Gent 1973, 96 p. + niet gepag. : Algemeen Besluit en Bijlagen.

VANDERVELDE (E.), Propriété foncière en Belgique, Schleicher, Parijs 1900, 327 p.

VAN DE VELDE (M.), Geschiedenis der Jong Vlaamsche Beweging. 1914 - 1918, De Veste, 's-Gravenhage 1941, 269 p. en bijlagen I - XLVII.

VAN EENOO(R.), Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge.(1864 - 1914), Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1959, 317 p.

VAN EENOO(R.), Het Daensisme te Brugge, Overdruk uit Handelingen van het XXVe Vlaams Filologencongres, s.d. (1963 ?), s.l., p. 365 - 376.

VAN EENOO(R.), Instellingen van de Nieuwste Tijden, onuitgegeven collegesyllabus, Gent 1978, 76 p.

VAN EENOO(R.), De pers te Brugge : 1792 - 1914. Bouwstoffen Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1961, 241 p. en 4 statistische chronologische bijlagen.

VAN GENECHTEN (R.), De slechte oneindigheid van het Vlaamsch Belgicisme, Excelsior, Brugge s.d. (wellicht 1926), 94 p.
(*)
VAN HAEGENDOREN (M.), De Vlaamse Beweging nu en morgen. Deel I. Na honderd dertig jaar, Heideland, Hasselt 1962, 180 p.

VAN HEES (P.), WILLEMSEN (A.-W.), Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr. P. Geyl. Brieven en notities, uitgegeven door drs. P. van Hees en dr. A.W. Willemsen, 3 Delen, Deel 3, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1975, 595 p.

VAN ISACKER (K.), Averechtse democratie. De Gilden en de christelijke democratie in België. 1875 - 1914, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1959, 147 p.

VAN ISACKER (K.), Het daensisme. 1893 - 1914, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1965, 235 p. + 12 p. niet gep. illustraties.

VAN ISACKER (K.), Herderlijke brieven over politiek. 1830 - 1966, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1969, 204 p.

VAN ISACKER (K.), Werkelijk en wettelijk land. De katholieke opinie tegenover de rechterzijde, 1863 - 1884, Standaard Boekhandel, Antwerpen 1955, 303 p.

VAN MOLLE (P.), Het Belgisch Parlement (1894 - 1969), Erasmus, Gent 1969, 421 p.

VAN PUYVELDE (C.), Roomsch-katholiek of Evangelisch Christen. Twee Klokken, De Garve, Brussel s.d., 61 p.
(°)
VAUSSARD (M.), Histoire de la démocratie chrétienne, Ed. du Seuil, Parijs 1956, Deel 1, 332 p.

VERBESSEM (A.), Le Barreau de Gand, Vandeweghe, Gent 1912, 203 p.
(°)

VERDOODT (F.-J.), Louis-Paul Boon - Twee Spoken, De Clauwaert, Leuven 1969, 94 p. en 34 p. bijlagen.

VERDOODT (F.-J.), Het daensisme in het arrondissement Aalst, De Cuyper, Dendermonde 1974, 123 p.

VERDOODT (F.-J.), Hector Plancquaert, Ver. Vl.N. Schrijvers, Baardegem 1976, 20 p.

VERDOODT (F.-J.), Frans Van der Elst, Rochox-Uitgaven, Antwerpen 1976, 150 p.

VERHAEGEN (A.), La Ligue Démocratique Belge, Société Belge de Librairie, Brussel 1897, 30 p.

VERHAEGEN (A.), Vingt-cinq années d' Action sociale, A. Dewit, Brussel s.d., 369 p.

VERHAEGEN (E.), Contribution à l'Histoire économique des Flandres. Vol. I. Analyse de la répartition professionelle 1846 - 1910, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1961, 382 p.

VERHULST (A.), Geschiedenis der Nederlanden, college-syllabus RUG, Gent 1975, 177 p.

VERSTRAELEN (J.), De sociale ontwikkeling in Vlaanderen door de eeuwen heen, Deel I, Elsevier, Brussel-Amsterdam 1951, 398 p., p. 285 - 310.

VERSTRAETE (E.), Nederlandse Letterkunde in Volkse Zin, Uitg. V.V.A.P., Baardegem 1977, 24 p.

(...), Vingt-cinq Années de Gouvernement - Le Parti Catholique Belge et son Oeuvre, Dewit, Brussel 1909, 519 p. en 119 p. bijlagen.

VINKS (J.), Cyriel Verschaeve. De Vlaming, De Roerdomp, Antwerpen 1977, 380 p.

VLAAMSCHE HOOGESCHOOL-COMMISSIE, VERSLAG over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent, A N V , Gent 1909, 207 p. (°)

VOS-GEVERS (L. en L.), Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1875 - 1933, Davidsfonds, Leuven 1976, 319 p.

(...), Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn ? Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België. Deel 1 : 1830 - 1966, Kritak, Leuven 1977, 228 p.

WAUTERS (A.), Getuigenissen over Vlaanderen, De Wilde Roos, Brussel 1931, 31 p. (°)

WEBER (M.), Gezag en bureaucratie, Universitaire pers Rotterdam, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen 1972, 220 p.

WILLEMSEN (A.W.), Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914 - 1940, Ambo, Utrecht 1970, 504 p.

WILS (L.), Het daensisme. De opstand van het Zuidvlaamse platteland, Davidsfonds, Leuven 1969, 238 p.

WILS (L.), Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog, Davidsfonds, Leuven 1974, 272 p.

WILS (L.), Honderd jaar Vlaamse Beweging. Deel 1. Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914, Davidsfonds, Leuven 1977, 252 p. en 24 p. illustr.

WILS (L.), Het onststaan van de meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1963, 331 p.

WILS (L.), De oorsprong van de Kristen-Demokratie. Het aandeel van de Vlaams-demokratische stroming, Uitg. Standaard-Boekhandel, Antwerpen 1963, 83 p.

WILS (L.), De politieke oriëntering van de Vlaamse Beweging, Standaard, Antwerpen 1959, 93 p.

WILS (L.), De Vlaamse Beweging tot 1914, Standaard, Antwerpen 1955, 124 p.

(...), Winkler Prins, Encyclopedie van Vlaanderen, Delen 1 - 5, Elsevier Sequoia, Brussel 1972, 1973, 1973, 1974 en 1974, respectievelijk 550 p., 509 p., 550 p., 558 p. en 639 p.

(...), Winkler Prins' Geïllustreerde Encyclopaedie, Uitgevers-Maatschappij "Elsevier", Amsterdam 1907 - 1911, Deel 5, 834 p., Deel 11, 834 p., Deel 13, 850 p., Deel 14, 834 p.

WOESTE (Ch.), A travers dix années. 1885 - 1894, Deel 1. Etudes politiques-Etudes sociales, Soc. Belg. de Librair., Brussel 1895, 464 p.

WOESTE (Ch.), Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique, Deel II, L'Edition Universelle, Brussel 1933, 482 p.

ZIELENS (L.), Moeder waarom leven wij ?, Brito, Antwerpen 1973, 356 p. en 46 p. bijlagen.

2.2. REPERTORIUM (1)

(...), Aan het Vlaamsche Volk, s.d., s.l., 47 p.
(°)

ALGEMEEN BESTUUR VAN HET WILLEMSFONDS, Vlaamsch België sedert 1830, Deel 5, Ad. Hoste, Gent 1910, 324 p.

BAEYENS (A.), BOUDENS (R.) e.a., De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog, Mededelingen van het Colloquium ..., Leuven 1974, 203 p.

BAISIR (A.), Socialisme et Religion, Com. de la propagande de la Presse Catholique, Brussel s.d., 14 p.
(°°)

BALTHAZAR (H.), DE BELDER (J.), HANNES (J.), VERHELST (J.), Enkele bronnen voor de sociale geschiedenis van de XIXe eeuw. (1815 - 1914), Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1961, 63 p.

---

(1) Geraadpleegde doch niet-aangehaalde werken.

BASSE (M.), De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930, Deel 2, Van Rysselberghe en Rombaut, Gent 1933, 330 p.

BERTELSON (L.), Dictionaire des Journalistes-Ecrivains de Belgique, Sect. Brux. de L'Assoc. Gén. de la Presse, Brussel 1960, 131 p.

(...), Biographie Nationale. Deel XVII, Bruylant-Christophe & Cie, Brussel 1883, 875 p.

BOUCKAERT (Pater), Schandaal in St.-Martinuskerk van Aalst, De Vlijt, Antwerpen s.d., 8 p.

CALLEWAERT (A.), Uitleg en toepassing der wetten van 10 Mei 1900 en 20 Augusti 1903 op de Pensioenkas, Vandendriessche-Van Tieghem, Oudenaarde 1907, niet gepag.
(°°)

CALLEWAERT (A.), VAN DAMME (C.), Uitleg en Toepassing der Wet van 10 Mei 1900 en het Koninklijk Besluit van 30 December 1902 op de Pensioenkas, A. Vandendriessche-Van Tieghem, Oudenaarde 1903, niet gepag.
(°°)

(...), Cathechismus van den Waren socialist, Het Volk, Gent 1894, 16 p.
(°°)

(...), Ce qu'on a fait de l'Eglise, Felix Alcan, Parijs 1912, 552 p.
(°)

CONSEIL GENERAL DU P.O.B., Les intellectuels et le Parti Ouvrier Belge, Impr. Coop. Lucifer, Brussel 1926, 48 p. en 12 p. bijlagen.

CREEMERS (V.,s.i.), Kerk en Staat, Standaard Boekhandel, Antwerpen 1927, 154 p.
(°)

(...), De Backerhulde te Denderhoutem, Volksverheffing, Aalst s.d., niet-gepag.

DE BELDER (J.), HANNES (J.), Bibliografie van de geschiedenis van België, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1965, 301 p.

DE BORGER (H.), Bijdrage tot de Geschiedenis van de Antwerpse pers. Repertorium 1794 - 1914, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1968, 718 p.

DE BRUYCKER (B.), DE LEENHEER (K.), Studie over het daensisme, niet-gepubliceerd semin. werk, Gent 1974, 138 blz.

(...), De Daensisten en de Landbouw, De Coster, Brussel s.d., 12 p.
(°°)

DEDEURWAERDER (J.), De Vlaamse emancipatie, Keesing, Antwerpen 1976, Lestekst Geschied. & Wet., p. 17 - 32.

DELAFORTRIE (L.), Pieter Daens' revolutionair Kristendom in De Maand, 1, 1965, p. 57 - 63

DELAFORTRIE (L.), Uit de memoires der familie Daens in De Maand, I, 2 + 6 - 1958, p. 110 - 119 en p. 380 - 396.

DEMEDTS (A.), Rede uitgesproken bij de herdenking van het 50-jarig overlijden van wijlen PRIESTER DAENS, Priester-Daens-fonds, Aalst 1957, n. gepag.

DE PILLECIJN (Ph.-H.), Sociaal Probleem en verhalend proza. (1830 - 1886). Een sociografische literatuurstudie, Standaard, Antwerpen 1967, 195 p.

DE POTTER (F.), Vlaamsche Bibliographie, A. Siffer, Gent 1894, 894 p.

DE RAET (L.), LAMBERTY (M.), EYSKENS (G.), Over Vlaamsche Volkskracht. Uit de geschriften van Lodewijk De Raet, Standaard-Boekhandel, Antwerpen 1939, 378 p.

(...), De Rechtstreekse Raadpleging van het volk door Den Koning of het Koninklijk Referendum, Agentschap Rossel, Brussel 1892, 32 p.
(°°)

DE RIDDER-DE SAEDELEER (E.), CORDEMANS (M.), Verkiezingen in het arrondissement Aalst, 1831 - 1878, Story-Scientia, Gent 1968, 174 p.

DE SMET (R.-E.), EVALENKO (R.), Les Elections Belges. Explication de la répartition géografique des suffrage, Inst. de Soc. Solvay, Brussel 1956, 154 p. en 18 p. annexe.

DEWACHTER (W.), De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel, Standaard Wetenschappeijke Uitgeverij, Antwerpen 1967, 392 p. en 7 p. bijlagen

DE WACHTER (L.), Repertorium van de Vlaamse Gouwen en Gemeenten, Deel 1, De Sikkel, Antwerpen 1942, 708 p.

DHONDT (J.), Eindbeschouwingen bij de Geschiedenis der Socialistische Arbeidersbeweging in België, in Machten en Mensen, Jan Dhondt Stichting, Gent 1976, 704 p., p. 495 - 529.

(...), Die Reform des Landwirtschaftlichen Pachtrechtes in Flandern, Drückerei des General-Gouvernements in Brüssel, Brussel 1918, 22 p. + 4 p. bijlagen.
(°)

DOSFEL (L.), Katholische Verteidigungsschrift des Flämischen Aktivismus, Schöningh, Paderborn 1918, 81 p.
(°)

(...), Drie brieven over Franskiljoschen "Rechtszin", Internacia, Antwerpen 1933, n. gepag.
(°)

EECKHOUT (A., E.H.), De Kwestie der Werknemerspensioenen, Vander Schelden, Gent 1906, 16 p.
(°°)

EECKHOUT (A., E.H.), Een ware schat. Samenspraken over de pensioenkas, Van Nuffel-De Gendt, Aalst 1904, 19 p.
(°°)

(...), Een land van beloften of het paradijs der socialisten, Beyaert-Storie, Brugge 1891, 32 p.
(°°)

F.R., Een wandelingsken door Eenige Socialistische Schriften, Anneessens, Ninove 1892, 82 p.
(°°)

ELIAS (H.-J.), Priester Daens in Arbeidsorde, 15.1.1940, p. 3 - 16

FRURU (I.), Nuttige Wenken voor den Leerling-Soldaat, Braeckmans, Brecht 1911, 42 p.
(°°)

GAUS (H.), VERMEERSCH (A.-J.), Repertorium van de Brusselse pers (1789 - 1914). Deel 2 (L.Z.), Nauwelaets, Leuven-Parijs 1968, 673 p.

(...), Gesprek tussen Man en Vrouw over de Wet van 10 Mei 1900 of Een Voorzienig Huisgezin, Anneessens, Ninove 1900, 24 p.
(°°)

GOFFIN (L.), Algemene Tafels der Handelingen en van het Bulletijn der Maatschappij, Maatschappij van geschiedenis- en oudheidkunde te Gent, Gent 1914, 145 p.
(°)

HENSMANS (M.), Het ontstaan van de christelijke democratie in België in De Gids op maatschappelijk gebied , jaarg. 1954, nr. 7, p. 681 - 708; nr. 10, p. 951 - 975.

(...), Herdenkingsplechtigheid ter nagedachtenis van E.H. Daens, s.l. (Aalst), s.d. (1957), n. gepag.

LAMBERTY (M.), De Vlaamse Beweging in Vlaanderen door de Eeuwen heen. Deel II, Elsevier, Brussel-Amsterdam 1952, 406 p., p. 389 - 406.

LAMBERTY (M.), De Vlaamse Beweging nu, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1948, 87 p.

LOUSSE (E.), Het middeleeuws solidarisme thans nog copieerbaar in Rechtskundig tijdschrift voor België, Leuven 1940, 35 p., p. 3 - 17.

MESSENS (R.), Repertorium van de Oostvlaamse Pers (met uitzondering van Gent en het arrondissement Aalst), 1784 - 1914, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1969, 465 p.

MINNAERT (St.), De politieke dynastieën te Oudenaarde van 1815 tot 1914, onuitgegeven licentiaatsverh., Gent 1974, delen 1 en 2, 444 p.

MOINE (W.), De Belgische verkiezingsuitslagen tussen 1847 en 1914, Belg. Instit. voor Wetenschap der Politiek, Brussel 1971, 200 p.

NADA (P.), Le Vrai Socialisme. Petit Catéchisme populaire d'après la loi de nature, Leliaert en Siffer, Gent 1887, 59 p.
(°°)

(...), Outer vroeger en nu, Davidsfonds, Outer 1978, n.gepag.

PROVOOST (G.), VAN DEN STEENE (W.), Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging. Bibliografie 1945 - 1970, Dosfelinstituut v.z.w., Brussel s.d., 188 p.

(...), Redevoering van Volksvertegenwoordiger Daens over de Schoolwet, Kristen Volkspartij, Aalst s.d. (1913), 15 p.

RINGCOOT (E.H.), Uitleggingen over de Lijfrentekas in verband met de Wet op de Ouderdomspensioenen, Vekeman, Zottegem 1907, 35 p.
(°°)

RUYS (M.), De Vlamingen. Een volk in beweging, een natie in wording. Met nawoord G. Eyskens, Lannoo, Tielt-Utrecht 1972, 212 p.

SALOMON (M.), Auguste Comte - Sa vie, sa doctrine. Blond, Parijs 1903, 60 p.
(°)

SEVENS (A.), De Vlaamschgezindheid en de Moed van Edward Anseele en van De Bende van Vooruit, s.d. (1912), s.l. (Gent), 47 p.

SEVENS (A.), Hooger Vlaanderen. Het Fransch, de voertaal ? NEEN ! Het Fransch, de vreemde taal ? de eerste vreemde taal ? JA !, Dhondt & C°, Oostende s.d., 28 p.

THIJS (A.) e.a., Repertorium van de pers in de Provincie Antwerpen (behoudens de stad Antwerpen en de kantons Mechelen en Puurs). 1833 - 1914, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1970, 362 p.

L'UNION DE LA PRESSE PERIODIQUE BELGE, Répertoire Général de la Presse Belge, S.A. L'Economiste, 1895, 292 p. en 4 p. bijlagen.

VAN DAMME (I.), Hector Plancquaert. Geschiedenis als Leidraad ter oriëntering en bezinning, onuitgeg. schets, Ninove s.d., 10 p.

VANDENHOLE (F.), Inventaris van Nieuws-, Vak- en Kiesbladen, RUG - Gent, Centr. Bibliotheek, Gent 1977, 676 p.

VANDENHOLE (F.), Inventaris van Nieuws-, Vak- en Kiesbladen aanwezig in de Centrale Bibliotheek, het Seminarie voor Hedendaagse Geschiedenis en het Seminarie voor Perswetenschap, Rijksuniversiteit Gent, Gent 1967, 501 p.

VANDERLINDEN (K.), Dag Daens. Basisscenario kortspeelfilm, s.l., s.d., 38 p.

VAN EENOO (R.), VERMEERSCH (A.), Bibliografisch Repertorium van de Belgische Pers. 1789 - 1914, I, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1962, 87 p.

VAN EENOO (R.), VERMEERSCH (A.), Bibliografisch Repertorium van de Belgische Pers. 1789 - 1914, II, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1973, 116 p.

VAN EENOO (R.), Van een Pressofiel en oude Brugse Kiesbladen, in De Gidsenkring, dec. 1969, p. 39 - 44.

VAN HAEGENDOREN (M.), Het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Overzicht van de fondsen en inventarissen, Berg van 't Hof, Brussel 1955, 440 p.

VANHEERZEELE (St.), De politieke loopbaan van Hector Plancquaert (1863 - 1953), onuitgegeven studie, gesteund op de licentiaatsverh. van Emiel Swillens, Oudenaarde 1974, 50 p.

VAN ISACKER (K.), De dood van Priester Daens, in Streven, 1957-58, jaarg. 10, deel 2, nr. 9; p. 842 - 849.

VERLEYEN (F.), Priester Daens, De Sikkel, Antwerpen 1969, 32 p.

VERMEERSCH (A.-J.), Repertorium van de Brusselse pers (1789 - 1914). Deel 1 (A.K.), Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1965, 485 p.

VERMEERSCH (A.-J.), Repertorium van de Brusselse Pers (1789 - 1914). Index van de personennamen, Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1968, 43 p.

VERMEYLEN (A.), De Vlaamsche Letteren van Gezelle tot heden, Elsevier, Amsterdam 1938, 165 p.

(...), Verzameling van de schoonste en de nieuwste Volksliederen der Christene Volkspartij, Vanden Bruele-Daens, Denderleeuw s.d., 16 p.

(...), Vijfentwintigste Jaarverslag van het Verbond der Belgische Nijverheid, VBN, Brussel 1971, 111 p.

(...), Het Vlaamsch op het Congres van Mechelen, Davidsfonds-Siffer, Gent 1891, 67 p.
(°)

(...), Vlaanderen en de Belgische Kwestie. Vlaamsche beschouwingen, door een Hollander weergegeven, D.A. Daamen, Den Haag 1915, 30 p.
(°)

VOORDECKERS (E.), Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse Pers. Repertorium (1667-1914), Nauwelaerts, Leuven-Parijs 1964.

(...), Voor Vrede door Liefde, Volksverheffing, Aalst s.d.; niet-gepagineerd.
(°°)

WILS (L.), De verhouding tussen Vlaamse beweging en arbeidersbeweging in Gent, in Verslagen en mededelingen van DE LEIEGOUW, Kortrijk 1972, jg. XIV, afl. 2, 1972, p. 199-223.

2.3. LITERATUUR, VERSCHENEN OF TER BESCHIKKING GESTELD NA HET AFSLUITEN VAN DE HOOFDSTUKKEN WAAROP ZE BETREKKING HEEFT..

CARTON DE WIART (H.), L'Action politique des démocrates chrétiens, F. Van Gompel, Brussel 1895, 24 p.

VAN ISACKER (K.), Mijn land in de kering. 1830- 1980. Deel 1: Een ouderwetse wereld. 1830- 1914, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam 1978, 283 p.

VANHEMELRYCK (F.), Het daensisme in het arrondissement Brussel, ECLECTICA, 8, 3-4, Economische Hogeschool Sint-Aloysius, Brussel 1979, 100 p.

B I O G R A F I S C H E I N D E X

Victor Bocqué

° Aalst 18 september 1888
+ Aalst 8 oktober 1953

Handelaar. Daensistisch militant en activist. Speelde een betrekkelijk belangrijke rol in de daensistische beweging tussen 1910 en 1936. Was gedurende enkele jaren secretaris van de daensistische arrondissementsbond Aalst en van het Middencomiteit van de daensistische beweging. Burgemeester van Aalst tijdens Wereldoorlog II.

H. Carton de Wiart

° Brussel 31 januari 1869
+ Brussel 6 mei 1951

Advocaat. Progressief-katholiek volksvertegenwoordiger voor Brussel van 1896 tot 1951 en minister van 1911 tot 1918. Behoorde in 1891 tot de oprichters van L'Avenir Social, een vooruitstrevend katholiek blad. Sympathiseerde tot 1898 met de daensisten, meer bepaald met A. Daens.

Jan Caudron

° Moorsel 11 januari 1850
+ Moorsel 10 april 1906

Geneesheer. Schrijver van toneelstukken over de plaatselijke geschiedenis. Zoon van onafhankelijk-katholieke burgemeester van Moorsel en zelf onafhankelijk-katholiek schepen van 1895 tot 1900. Beschikte als plaatselijk politicus over een zeer ruime aanhang van liberale en onafhankelijk katholieke kiezers. Zijn stevig uitgebouwde gemeentelijke politieke groepering stond buiten de traditionele katholieke partij en genoot niet de steun van de geestelijkheid. Fungeerde op de daensistische lijst bij provinciale verkiezingen (Kanton Aalst) en behaalde een bijzonder hoge stemmenscore - zie voetnoot (9) van DEEL EEN - . Na zijn dood traden drie van zijn neven als militanten naar voren in de daensistische beweging : Jan Caudron, Ortaire Caudron en Philemon Caudron. Een vierde neef, Theofiel Caudron, werd als pasgewijd priester in 1904 niet toegelaten tot het opdragen van zijn ere-mis in zijn geboortedorp Hofstade-Aalst. Oorzaak hiervan waren de daensistische sympathieën in de familie. Theofiel Caudron week daarop uit naar de USA waar hij een belangrijke kerkelijke rang verwierf.
(Mond. getuigenis O. CAUDRON, Brussel 26 augustus 1974 en TH. CAUDRON, Erembodegem, 2 november 1977)

Denis Ceuterick

° Outer, 17 september 1867
+ Outer, 28 september 1943

Landbouwer. Kwam omstreeks 1900 als zoon van de liberale burgemeester van Outer in de daensistische beweging. Fungeerde tussen 1919 en 1936 herhaaldelijk op de daensistische kamerlijst voor het arrondissement Aalst. Werd in 1932 daensistisch schepen van Outer. Was van 1929 tot aan zijn dood de gastheer van H. Plancquaert, met wie hij vóór Wereldoorlog I bevriend raakte.

Adolf Daens

° Aalst 18 december 1839
+ Aalst 14 juni 1907

Priester. Verliet tot tweemaal toe de Orde der Jezuïeten. Stelde zich zelfstandig en vlaamsgezind op en kende moeilijkheden met zijn bisschoppelijke overheid vóór hij van 1894 af daensistische verkiezingslijsten aanvoerde en hierom door de Gentse bisschop werd gesanctioneerd en tenslotte geschorst. Daensistisch volksvertegenwoordiger van 1894 tot 1898 en van 1902 tot 1906. Was een bekwaam redenaar, journalist en parlementslid en behoorde tot diegenen die in 1893 in Okegem de eerste daensistische partij stichtten. Verzoende zich op zijn sterfbed met zijn geestelijke overheid.

Pieter Daens

° Aalst 10 juni 1842
+ Aalst 26 maart 1918

Uitgever en journalist. Schrijver van volkse verhalen, van heiligenlevens en van een merkwaardige kroniek over het leven van zijn broer A. Daens en over het eerste anderhalf decennium daensistische strijd. Behoorde tot diegenen die in 1893 te Okegem de eerste daensistische partij oprichtten. Daensistisch volksvertegenwoordiger van 1904 tot 1918. Nam een bijzonder aandeel in de daensistische beweging op zich - o.a. door zijn pers - , doch overtuigde niet als parlementslid noch als organisator van de beweging. Ondanks de jarenlange vervolgingen, die door de kerk en de katholieke partij in de eerste plaats tegen zijn familie gericht werden, vervreemdde hij zich nooit van de kerkelijke instellingen en gezagdragers. Was bestendig verdediger van de kartelvorming met de linkerzijde, doch steunde in 1911 de rechterzijde n.a.v. de bespreking van een onderwijswet. Was lange tijd voorstander van een integratie van de daensisten in de katholieke partij, maar stond op een autonome opstelling t.o.v. de katholieke partij toen de integratie uiteindelijk niet haalbaar bleek te zijn.

Aloïs De Backer

° Denderhoutem 26 mei 1858
+ Denderhoutem 25 mei 1904

Landmeter en advocaat (door zelfstudie). Onafhankelijk katholiek gemeenteraadslid van 1884 af (*). Uitgesproken vlaamsgezind en sociaal-democratisch bewust. Werd in 1891 mede-oprichter van Klokke Roeland en bevond zich in 1893 te Okegem onder diegenen die de eerste daensistische partij oprichten. Eerste spilfiguur in de daensistische coöperatieven en sociale organisaties. Parlementslid van 1900 tot 1904. Sprak in het Parlement uitsluitend Nederlands, lokte hierdoor herhaaldelijk taalincidenten uit en bespoedigde zodoende ook de tweetaligheid van de parlementaire verslaggeving. Bekwaam redenaar en organisator, maar behaalde als journalist niet het peil van A. Daens, H. Plancquaert en andere vooraanstaande daensistische journalisten. Was een fervent tegenstander van de kartelvorming van de daensisten met de linkerzijde.

(* Over het jaartal en de precieze politieke oriëntering bezitten wij geen uitsluitsel. Zie p. 136).

Jan De Neve

° Aalst 25 maart 1870
+ Aalst 25 december 1942

Behanger-stoffeerder. Een der eerste medewerkers van A. Daens te Aalst. Als voorzitter van de Verbondsraad voor Maatschappelijke werken van de Onafhankelijke en Vrije Volkspartij was hij de centrale figuur van de daensistische sociale organisaties vóór en na Wereldoorlog I. Senator verkozen op de gezamenlijke lijst van daensisten en vlaams-nationalisten na Wereldoorlog I te Aalst. Was tussen 1912 en 1914 samen met A. Van den Bruele, C. Moeyaert en R. Vanderschelden een element van verzoening en cohesie binnen de beweging en tussen 1919 en 1939 samen met R. Vanderschelden een brugfiguur in de samenwerking tussen vlaams-nationalisten en daensisten.

Prosper De Pelsmaeker

° Denderleeuw 10 juni 1867
+ Gent 1946

Advocaat. Behoorde tot de oprichters van Klokke Roeland en tot de stichters van de eerste daensistische partij (Okegem 1893). Fungeerde in 1894 op de daensistische lijst van het arrondissement Aalst en was van 1894 tot 1898 het bindteken tussen de daensisten en de Brusselse progressieve katholieken als H. Carton de Wiart , J. Renkin e.a. Verliet de daensistische beweging na de suspensie van A. Daens als priester . Werd later vrederechter te Brussel en hoogleraar te Gent.

Albert D'Haese

° Geraardsbergen 5 juni 1889

Advocaat. Student aan de vernederlandste Rijksuniversiteit te Gent. Activist. VNV-Volksvertegenwoordiger van 1936 tot 1939, VNV-Senator van 1939 tot 1944. Schepen te Aalst in 1936. Uitgesproken katholiek, die in het VNV tot de niet-autoritaire richting hoorde. Nam in Wereldoorlog II niet deel aan de collaboratie.

(Bron: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Tielt 1973, p. 635

Gustave Doussy

° Kortrijk 5 januari 1881
+ Gent 27 november 1948

Geneesheer. Hoogleraar te Gent. Trad tussen 1912 en 1914 naar voren als daensistisch militant. Voerde in 1914 de daensistische kamerlijst voor het arrondissement Oudenaarde aan. Lid van de Hoogeschoolcommissie (vóór WO I) en van de Hoogeschoolbond (tijdens WO I). Activist, lid van de Eerste en Tweede Raad van Vlaanderen, waarin hij een gematigd anti-Duitse houding aannam. Verbleef na WO I als vrijwillig balling in Nederland, van waaruit bij de samenwerking tussen daensisten en fronters trachtte tegen te gaan. Propageerde in 1925 - eveneens vanuit Nederland - de idee van een Christelijke Internationale, waarin de daensisten een motorfunctie zouden moeten vervullen. Richtte na zijn terugkeer in Vlaanderen - 1930 - het daensistisch blad De Vlaamsche Volkseeuw op.

Léonce Du Ca(s)tillon

° Waregem 27 mei 1869
+ St.-Pieters-Jette 6 februari 1941

Drukker en uitgever van vlaamsgezinde en katholieke bladen. Dichter en prozaschrijver. Stichtte samen met H. Plancquaert en K. Van Caenegem de Zuid-Vlaamsche Sprekersbond (tussen 1889 en 1891) en de Vlaamsche Katholieke Landsbond (1890). Uitgesproken sociaalbewust en vlaamsgezind. Nam na 1892 deel aan de actie voor Zuiver Algemeen Stemrecht. Behoorde door zijn actie tot de voorbereiders en eerste voormannen van de daensistische beweging, waaruit hij in 1903 definitief werd geweerd omwille van zijn redactionele medewerking aan bladen van de linkerzijde. Trachtte later herhaalde malen - vruchteloos - terug te keren in de daensistische beweging. Fungeerde meermaals als daensistisch verkiezingskandidaat. Werd (vóór WO I) lid van de Hoogeschoolcommissie. Nam tegen het einde van WO I vanuit Nederland een anti-activistische houding aan en stapte na WO I over in het Beglisch-nationalistische kamp. Liet op 29 februari 1924 bij vonnis van de rechtbank zijn naam "Ducatillon" wijzigen in

"du Castillon". - In de bronnen komt hij vrijwel steeds voor als Du Catillon - .

(Bron : R. KERCKHOFS, Léonce Du Castillon (1869-1941). Levensschets en literair profiel, Gent 1977.

Florimond Fonteyne

° Houtem 1 maart 1856
+ Bougie (Algerije) 4 juli 1923.

Priester. Vlaamsbewust en sociaalbewust. Trad in 1900 als militant in de daensistische beweging. Fungeerde na 1900 herhaaldelijk als daensistisch verkiezingskandidaat en werd in 1912 te Brugge parlementslid verkozen op een kartellijst daensisten-liberalen-socialisten. Overtuigde niet als daensistisch volksvertegenwoordiger en organisator van de beweging, ondanks de geweldige inzet en de harde vervolging die hij daarvoor veil had. Werd evenals A. Daens herhaalde malen gestraft en tenslotte gesuspendeerd door zijn overheid. Net als L. Du Ca(s)tillon stapte hij na WO I over naar het Belgisch-nationalisme. Na 1919 raakte hij in Brugge niet meer herverkozen als parlementslid. Hij stierf vier jaar later in het buitenland.

Frans Lambrecht

° Outer 20 mei 1858
+ Outer 29 oktober 1906

Smid en herbergier. Journalist en uitgever van daensistische pers (De Klok en De Vrije Klok). Werd tijdens de schoolstrijd (1880-1884) uitgestoten door de katholieke gemeenschap van zijn dorp - omwille van zijn vriendschap met een onderwijzer uit het Rijksonderwijs - en sloot zich later aan bij de roelanders. Uitgesproken sociaal-bewust en mede-stichter van de daensistische vakbeweging in Brabant. Had een bijzonder groot aandeel in de verkiezing van A. Daens als volksvertegenwoordiger voor Brussel. Behoorde in de beweging tot de radicale, plancquaertistische groep. Ondanks zijn geringe schoolse vorming was hij een bedreven journalist. Zijn imago - verscheen steeds in werkkiel op de meetings - en zijn volkse welsprekendheid bezorgden hem een bijzondere populariteit . - Frans Lambrecht is in de bronnen en de historiografie vooral gekend als "Smid Lambrecht" - .

Hector Lebon

° Zottegem 22 november 1863
+ Antwerpen 27 oktober 1935.

Advocaat. Van 1895 tot 1906 speelde hij een vooraanstaande rol in de Antwerpse tak van de daensistische beweging. Stapte na het grotendeels verdwijnen van de Antwerpse tak van de daensistische

beweging in 1906 over naar de katholieke partij, waarvoor hij na 1920 schepen en provinciaal senator werd. Stond als eerste-planfiguur in de daensistische beweging onveranderlijk op het standpunt dat alle mogelijkheden moesten uitgeput worden om een integratie in en een verstandhouding met de katholieke partij mogelijk te maken ("Lebon-doctrine" genoemd door H. LANDUYT, Het daensisme in Antwerpen, Westerlo 1973). Door die opstelling botste hij in de beweging bestendig met A. De Backer en H. Plancquaert, beiden heftige verdedigers van de onafhankelijke opstelling tegenover de katholieke partij.

Jules Lemire

° Berkijn 23 april 1853
+ Hazebroek 7 maart 1928

Priester. Werd in 1893 Frans volksvertegenwoordiger, nadat hij als sociaal-bewust priester-leraar zijn verkiezingskandidatuur stelde tegenover een conservatief-katholiek edelman-officier. Werd door de Franse bisschoppen afgekeurd, zonder daarom gestraft en vervolgd te worden zoals A. Daens en F. Fonteyne. J. Lemire onderhield met beide genoemden hartelijke betrekkingen. Ijverde voor de invoering van het Nederlands als onderwijstaal in Frans-Vlaanderen. Werd in 1913 onder-voorzitter van de Franse Kamer van Volksvertegenwoordigers en in 1914 burgemeester van Hazebroek.

Bernard Minnebo

° Brugge 15 juli 1867
+ Brugge 5 augustus 1919

(Klein-)handelaar en daensistisch drukker. Daensistisch gemeenteraadslid van 1903 tot 1918. Vlaamsgezind en sociaal-bewust. Behoorde in de daensistische beweging tot de radicale, plancquaertistische groep en nam er belangrijke functies waar : algemeen voorzitter, secretaris van het Middencomiteit en voorzitter van de Brugse arrondissementsbond. Na de verkiezing van F. Fonteyne tot volksvertegenwoordiger in 1912, volgde hij deze in een min of meer afzijdige koers t.o.v. de rest van de daensistische beweging, tot deze op de avond van WO I haar eenheid terugvond.

Camiel Moeyaert

° Brugge 23 januari 1863
+ Brugge 25 oktober 1946

Drukker en uitgever van een omvangrijk deel van de daensistische pers (Het Recht, De Volkseeuw, 't Vrije Woord). Werkte als drukker enkele jaren samen met P. Van den Abeele (Ninove). Was met B. Minnebo en J. Thijs een der eerste militanten van de daensistische bewe-

ging in het Brugse en in Oostende. Daensistisch gemeenteraadslid te Brugge van 1911 tot 1925. Behoorde in de daensistische beweging tot de radicale, plancquaertistische groep. Was na 1912 het bindteken tussen het zich eerder afzijdig opstellend fonteynisme en de rest van de daensistische beweging. Activist. Na WO I de belangrijkste figuur in de daensistische beweging te Brugge.

Adolf Pauwels

° Berchem 12 september 1864
+ Antwerpen 31 maart 1902

Advocaat. Uitgesproken vlaamsgezind. Had een zeer belangrijk aandeel in de agitatie rondom de vernederlandsing van het gerecht. - Lokte enkele taalincidenten uit bij de balie - . Bracht samen met H. Plancquaert van 1890 af de agitatie tegen de nederlandsonkundige en conservatieve CH. Woeste op gang en stelde zich in 1893 gelijktijdig met H. Plancquaert op als dissident verkiezingskandidaat tegenover de katholieke partij. Medestichter van het Antwerpse luik van de daensistische beweging. Dreef na 1896 geleidelijk af van de daensistische beweging en trad opnieuw toe tot de (katholieke) Antwerpse Nederduitsche Bond.

Julius Plancquaert

° Wortegem 25 mei 1853
+ Vloesbergen 21 maart 1888

Vrederechter. Vlaamsvoelend. Mede-oprichter van het Davidsfonds. Katholiek gemeenteraadslid tot aan zijn dood(Vloesbergen). Historicus. Broer van H. Plancquaert.

Jules Renkin

° Elsene 3 december 1862
+ Brussel 15 juli 1934

Advocaat. Progressief-katholiek volksvertegenwoordiger voor Brussel van 1896 tot 1934. Minister van 1908 tot 1932, eerste-minister van 1931 tot 1932. Behoorde in 1891 tot de oprichters van L'Avenir Social, een katholiek-vooruitstrevend blad. Sympathiseerde tot 1898 met de daensisten, meer bepaald met A. Daens.

Alfons Sevens

° Lapscheure 10 maart 1877
+ Gent 3 december 1961

Onderwijzer en later verzekeringsmakelaar. Journalist. Dichter en prozaschrijver. Uitgever van De Witte Kaproen, waarvan hijzelf en H. Plancquaert de voornaamste redacteurs waren. Gelovig vlaamsgezinde,

maar net als H. Plancquaert scherp anti-katholiek. Behoorde voor WO I tot de meest ophefmakende vlaamsgezinde agitators in het Gentse, samen met H. Plancquaert en R. De Clercq. Secretaris van het Komiteit voor de Vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool. Fungeerde in 1911 samen met H. Plancquaert op De Vlaamsche Blok-lijst in Gent. Contesteerde in 1915 , samen met H. Plancquaert, de uitgave van De Vlaamsche Post door Jong-Vlaanderen. Fel anti-activist tijdens WO I en erna.

Frans Sterck

° Aspelare 17 februari 1865
+ Aspelare 9 januari 1896

Landmeter. Daensistisch drukker en uitgever (Klokke Roeland). Schrijver van een sociale roman. Mede-oprichter van Klokke Roeland (1891) en van de eerste daensistische partij (1893). Bindteken tussen de roelanders en P. Daens enerzijds en de roelanders en H. Plancquaert anderzijds tijdens het aanvangsjaar van de daensistische beweging (1893). Organisator van de eerste daensistische meetings.

Camiel Van Caeneghem

° Huise 30 december 1860
+ Buggenhout 14 september 1944

Inspecteur van bijlager onderwijs. Samen met L. Du Ca(s)tillon en H. Plancquaert oprichter van de Zuid-Vlaamsche Sprekersbond (tussen 1889 en 1891) en de Vlaamsche Katholieke Landsbond (1890). Secretaris en medeoprichter - samen met H. Plancquaert e.a. - van de Vlaamsche Bond van Oudenaarde (1889), waarvan H. Plancquaert ondervoorzitter werd. Had door bovengenoemde activiteiten een niet-onbelangrijk aandeel in de voorgeschiedenis van de daensistische beweging, maar nam geen deel aan de daensistische beweging zelf.

Petrus Van den Abeele

° Denderhoutem 29 juni 1884
+ Anderlecht 22 juli 1953

Drukker en uitgever van daensistische bladen (De Vrije Klok en De Nieuwe Stem). Schrijver van enkele volkse verhalen. Werkte als drukker-uitgever eerst samen met C. Moeyaert en later met K. Weckers en A. Van den Bruele. Behoorde in de daensistische beweging tot de radicale, plancquaertistische groep en tot e beperkte groep vrijzinnigen die de beweging telde. Activist. Nam samen met H. Plancquaert e.a. deel aan de dissidentie tegen het V N V in 1933-1936.

Ernest Van den Berghe

° Aalst 2 november 1897

Vrijgestelde van daensisten en fronters te Aalst. Stamt uit een liberale familie en is de schoonzoon van een der vooraanstaande daensisten uit het Aalsterse, Jan De Neve (1870 - 1942). Activist. Bewerkte te Aalst het samengaan van daensisten en fronters na Wereldoorlog I. Algemeen secretaris van het VNV en VNV-volksvertegenwoordiger (1939-1944). Basisfiguur in de ten dele te Aalst samengetrokken sociale organisaties van het VNV, gebouwd op de "erfenis" van de daensistische beweging.
(Bron : R. D'HAESE, De Overgang van daensisme naar vlaams-nationalisme in het arrondissement Aalst. 1914-1925, Gent 1976, p. 162-163)

Albert Van den Bruele

° Denderhoutem 19 februari 1885
+ Terneuzen (Ned.) 4 oktober 1943

Drukker-uitgever en journalist van daensistische pers (De Vrije Klok) en na WO I handelaar in Nederland. Schrijver van volkse verhalen en toneel. Schoonzoon van P. Daens. Behoorde in de daensistische beweging tot de radicale, plancquaertistische groep. Was tussen 1908 en 1914 én een belangrijk organisator in de beweging én de verzoenende figuur tussen de opponenten H. Plancquaert en P. Daens. Fungeerde in 1912 als tweede kandidaat op de daensistische lijst te Aalst en offerde in 1914 zijn gunstige uitgangspositie om P. Daens op te volgen op ten voordele van H. Plancquaert om zodoende de herwonnen eenheid te bezegelen. Werd in 1914 als soldaat gemobiliseerd. Na de val van Antwerpen verliet hij clandestien het leger en dook een tijdlang onder. Later activist (lid van de Tweede Raad van Vlaanderen). Verbleef na WO I als vrijwillig balling eerst in Bad Salzuflen (Duitsland), vervolgens in Lemco (Duitsland) - waar hij vruchteloos een handel trachtte uit te bouwen - en vervolgens in Terneuzen (Nederland), waar hij tenslotte slaagde als handelaar. Verbleef in Terneuzen een tijdlang bij G. Doussy en had er contacten met R. Vanderschelden en E. Van den Berghe, de twee spilfiguren in de samenwerking Vlaamsche Front-daensisten, respectievelijk te Kortrijk en te Aalst. Keerde na de afkondiging van de amnestiewet (1928 - 1929) niet naar Vlaanderen terug. Werd tijdens WO II aangezocht om oorlogsburgemeester van Denderhoutem te worden, maar weigerde om gezondheidsredenen.

Remi Vanderschelden

° Deerlijk 4 februari 1879
+ Deerlijk 9 november 1964

Wever. Later verzekeringsmakelaar en uitgever van daensistische pers (De Vrije Vlaming, Het Recht) . Werkte van 1898 af tot 1930 mee aan de voornaamste daensistische bladen. Bleef gedurende die hele perio-

de de nauwste medewerker van H. Plancquaert. Vervulde tussen 1912 en 1914 de functie van algemeen-secretaris van de daensistische beweging. De verzoening tussen de opponenten H. Plancquaert en P. Daens en de eropvolgende heropbloei van de daensistische beweging na 1912 was ten dele zijn verdienste - naast die van C. Moeyaert en A. Van den Bruele e.a. - . Verbleef tijdens WO I als soldaat aan het front. Fungeerde in 1919 als lijstaanvoerder op de gemeenschappelijke kamerlijst Vlaamsche Front-daensisten. Werd in 1921 gemeenteraadslid van Deerlijk. Voorzitter van het Verbond van Vlaamsche Oudstrijders te Kortrijk. In 1932 nam hij ontslag als opvolger-provinciaal raadslid voor Kortrijk op het ogenblik dat hij als effectief raadslid zou aangesteld worden. De reden van dit ontslag is wellicht te zoeken in het verzet tegen het Verdinaso, al is het niet duidelijk welke de implicaties waren bij dit ontslag (*). Was tussen WO I en WO II samen met E. Van den Berghe en J. De Neve een brugfiguur tussen daensisten-frontsers/vlaams-nationalisten. Gaf na WO I. H. Plancquaerts Het Recht uit en bestuurde de onafhankelijk werkende daensistische sociale verenigingen in het arrondissement Kortrijk.

(*) L. Schepens stelt dat R. Vanderschelden behoorde tot de groep Verdinaso's in de Westvlaamse provincieraad die allen - effectieven en plaatsvervangers - collectief ontslag namen. (L. Schepens aan F.-J. Verdoodt, Brugge 26 febr. 1979.) Uit de papieren die R. Vanderschelden naliet, blijkt nochtans dat hij afkerig stond tegenover het Verdinaso (zie brief R. Vanderschelden aan H. Plancquaert, Deerlijk 9 december 1930 : "Over de strekking Vanseveren zullen wij niet spreken, geen enkel van ons kan die toch aannemen, denk ik." Papieren R. DE DEKEN, Petegem).

Henry Van de Velde

° Nieuwerkerken-Aalst 19 september 1855
+ Aspelare 27 april 1913.

Geneesheer. Mede-oprichter van Klokke Roeland (1891) en van de eerste daensistische partij (Okegem., 1893). Was van 1896 tot 1911 als onafhankelijk katholiek achtereenvolgens schepen en burgemeester van Aspelare. Na de opeenvolgende kerkelijke afkeuringen en veroordelingen van A. Daens vereenzelvigde hij zich niet meer met de daensisten, doch kwam in het conflict tussen P. Daens en H. Plancquaert nog tussenbeide en moedigde P. Daens aan in zijn (tijdelijke) steun aan de rechterzijde n.a.v. de bespreking van de nieuwe schoolwetgeving (1911).

Jan-Baptiste Vanlangenhaeke (*)

° Appelterre-Eichem 26 november 1850
+ Appelterre-Eichem 7 mei 1908

Advocaat en landbouwer. Onafhankelijk katholiek provinciaal raadslid (Ninove) van 1891 tot 1894. Vormde de generatie figuren die later samen met hem Klokke Roeland (1891) en de eerste daensistische partij (Okegem 1893) zouden stichten. Financierde de eerste jaargangen van Klokke Roeland. Een aantal onder de roelanders ontvingen bij J.-B. Van Langenhaeke onderwijs en verwierven hierdoor diploma's tegenover de Centrale Examencommissie. Vlaamsgezind en sociaal bewust. Kwam in 1894 in conflict met de daensisten n.a.v. de lijstvorming voor de parlementsverkiezingen, trachtte een tegenlijst in te dienen, maar slaagde hierin niet. Toch poogde hij zich nog als onafhankelijk provinciaal raadslid te laten verkiezen. Hij dreef steeds verder weg van de daensisten, van wie hij zich definitief afkeerde na de veroordeling van A. Daens door het Vaticaan.

(*) In de bronnen en in de historiografie komt hij uitsluitend voor als Van Langenhaeke. Uit het bevolkingsregister blijkt echter de andere schrijfwijze.

Karel-Leopold Van Opdenbosch

° Meerbeke 6 oktober 1867
+ Gent 1 mei 1940

Hoofdonderwijzer. Schrijver van volkse verhalen en van een biografie van P. Daens. Werkte sinds 1898 met een zekere regelmaat mee aan de daensistische bladen - vooral in het Brugse -, maar trad niet naar voren als daensistisch militant. Werd in 1919 daensistisch volksvertegenwoordiger voor hat arrondissement Aalst, werd in 1921 niet herverkozen, doch zetelde van 1925 tot 1936 opnieuw als volksvertegenwoordiger voor de Aalsters daensisten en vlaams-nationalisten. Keerde zich in 1933 af van het VNV en richtte te Aalst een afzonderlijke daensistische partij op, de Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij, samen met H. Plancquaert, P. Van den Abeele en O. Van Schaemelhout. Bij de parlementsverkiezingen van 1936 leed die partij een zware nederlaag. In 1925 werd hij daensistisch schepen te Aalst, nadat zijn benoeming als burgemeester van hogerhand was geschrapt. Na zijn nederlaag van 1936 was de overgang van het daensisme in het nationalisme een feit - afgezien van enkele gemeenteraadsfracties en de autonoom blijvende daensistische kern van Moeskroen -

Octaaf Van Schaemelhout

° Petegem-Oudenaarde 4 oktober 1877
+ Hofstade-Aalst 11 november 1966

Arbeider. Na WO I vrijgestelde van de Vrije Democratische Federatie van Vakbonden van België (daensistische vakbonden). Behoorde tot de radicale, plancquaertistische groep in de daensistische beweging. Daensistisch gemeenteraadslid te Aalst in 1921. Werd in 1927 uit

de beweging gesloten. Behoorde tot de beperkte kern van vrijzinnigen in de beweging. Stond na WO I zeer sterk onder de invloed van G. Doussy en trachtte de samenwerking tussen daensisten en vlaamsnationalisten te verhinderen. Behoorde tot de beperkte groepdie samen met K.-L. Van Opdenbosch te Aalst de Vlaamsch-Nationale Demokratische Partij oprichtte en een daensistische kamerlijst indiende tegen het VNV (1933-1936).

Petrus Van Schuylenbergh

° Aalst 3 maart 1872
+ Aalst 13 februari 1963

Drukker-uitgever van daensistische pers (Klokke Roeland). Schrijver van volkse toneelstukken. Behoorde in 1893 tot de stichters van de eerste daensistische partij. Fungeerde herhaaldelijk op daensistisch verkiezingslijsten en nam een groot aandeel in de uitbouw van de daensistische beweging - was o.a. een tijdlang algemeen secretaris van de beweging - . Na talrijke conflicten met A. De Backer en P. Daens stapte hij in 1905 naar de katholieke partij over, waar hij een der pioniers van het ACW werd. Katholiek volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Aalst van 1919 tot 1946.

Arthur Verhaegen

° Brussel 31 augustus 1847
+ Elsene 11 september 1917

Ingenieur. Medestichter en voorzitter van de Anti-socialistische Werkliedenbond van Gent en van de Belgische Volksbond. Was een der voornaamste wegbereiders van het katholiek syndicalisme (ACW). Katholiek volksvertegenwoordiger voor het arrondisseement Gent-Eeklo van 1900 tot 1917 en voordien bestendig afgevaardigde van de provincie Oost-Vlaanderen (1892-1900). Behoorde tot de eerder progressieve katholieken. In tegenstelling tot H. Carton de Wiart en J. Renkin betoonde hij echter geen enkele sympathie voor de daensisten, al heeft hij die wellicht niet tegengewerkt vóór 1897, toen hij A. Daens uit de Belgische Volksbond sloot. Was tussen 1897 en 1900 een hevige bekamper van H. Plancquaert in het Gentse, nadien verzwakte de oppositie, wellicht wegens het gering electoraal succes van H. Plancquaert.

Karel-Jozef Weckers

° Boom 23 augustus 1862
+ Boom 14 december 1945

Drukker en uitgever van daensistische pers (De Vrije Klok) - samen met P. Van den Abeele en A. Van den Bruele - . Verbleef een tijdlang in Koekelberg, samen met A. Van den Bruele en F. Fonteyne en was gedurende enkele jaren algemeen-secretaris van de daensistische

beweging. In het kanton Boom was hij de stichter en bezieler van enkele daensistische sociale verenigingen. Stond zeer dicht bij A. Daens, maar was in 1907 een der tegenstanders van de onderwerping door A. Daens aan de Gentse bisschop.

Charles Woeste

° Brussel 26 februari 1837
+ Brussel 5 april 1922

Advocaat. Voorzitter van de katholieke-partijenfederatie . Was nederlandsonkundig, maar was volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Aalst van 1874 tot aan zijn dood. Kantte zich tegen alle pogingen tot vernederlandsing van administratie, gerecht en onderwijs in Vlaanderen, evenals tegen de invoering van het Algemeen Stemrecht en de Evenredige Verdeling en het verplichtend lager onderwijs. Werd sinds 1889 om zijn vlaamsvijandigheid en zijn conservatisme openlijk bestreden door een aantal gelovige vlaamsgezinden, o.a. door A. Pauwels en H. Plancquaert. Die open oppositie tegen Ch. Woeste leidde de daensistische beweging in, die later door Ch. Woeste zelf in de persoon van A. Daens heftig zou bekampt worden.

BIJLAGEN (*)

Opgave van de literaire geschriften van H. Plancquaert

Règlement De Bureau à l'attention du personnel

Programma en Statuten der Belgische Werkerspartij

Congrès Libéral Progressiste (21 + 30 mei 1887)

Rede van Hector Plancquaert op de Vlaamse Landdag te Kortrijk op 18.8.89

De Christene Volkspartij in Vlaanderen

Het Charter van Quaregnon

Texte du programme adopté par le Congrès Libéral de 1894

Scheuring onder de Scheurmakers

Vlaamsch-Christene Volkspartij. Standregelen

Programma der nationale Christene Volkspartij

De Vlaamsche Kwestie

Is eene omwenteling nog mogelijk ?

Chambre des Représentants Annales Parlementaires. Séance du 4 décembre 1901

De Congo

Hier wordt een volk vermoord

Et nunc erudimini. En nu leert gij, die aan 't hoofd staat der volkeren

Motie opgesteld in de Middenraad

(*) de bijlagen worden zo mogelijk in chronologische orde geplaatst.

Zittingsbericht van den Raad van Vlaanderen

Stemt Vlaamsch en Volksch onder nummer 4

Verkiezingsuitlagen Periode 1894 - 1914

BIJLAGE

Opgave van de literaire geschriften van H. Plancquaert

Jaar / Uitgave	Titel	Genre
1889 - Kregersman, Gent	Lambrecht Van Loo	Historische roman
1889 - Siffer, Gent	De dood van Karel den Goede, Graaf van Vlaanderen	Historisch drama
1892 - Du Catillon en Zonen, Waregem.	De dorpsklappeien	Blijspel
1894 - Wekelijks vervolg in Het Recht, Waregem	De lotgevallen eener Kasteeljuffrouw	Volks verhaal met sociale inslag
1897 - Annoot-Braekman, Gent	De werkstaking	Sociaal drama
1910 - C. Moeyaert, Brugge	Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de Opkomst der Christene Democraten in Vlaanderen. (Heruitgave als Jan Vleminx, 1944 bij P. Van den Abeele, Ninove met inleiding door J. Pée)	Sociale roman
1914 - C. Moeyaert, Brugge	De geldwolf	Sociaal drama
1922-1923 - Bruno Volger, Leipzig	Der alte Diener	Historisch drama
1922-1923 - Bruno Volger, Leipzig	Turris Eburnea	Zedenspel
1926 - C. Moeyaert, Brugge	Ceelken	Sociaal drama
1931 - J. Janssen, Antwerpen	De Graaf van Puyenbroeck	Comedie
1936 - C. Moeyaert, Brugge	Et nunc Erudimini of De dood van den Czar	Historisch drama

VARIA 1.

Geschriften waarvan de publicatie werd aangekondigd doch waarschijnlijk nooit uitgevoerd. Sommige van deze geschriften bestaan geheel of gedeeltelijk in handschrift.

Haaien of Gieren of de val van den Frank (1)	Sociaal drama
Monsieur de la Forfanterie of de Witte Senegaleezen in de Ruhr (2)	?

De Boerenkrijg (2) — Historische roman

Liesken — Sociaal drama

Baekelandt ? (In De Standaard van 14-15 maart 1964 schrijft H.D. dat H.(?) Plancquaert dit werk zou geschreven hebben, waarin hij Baekelandt aanklaagt als een verrader van het Vlaamse volk. Van dit geschrift konden wij geen spoor terugvinden.)

(1) Vermeld op flap Et nunc Erudimini (1936)
(2) Vermeld in De Vlaamsche Volkscouw, 23 december 1934.

VARIA 2.

Voor H. Plancquaerts literaire geschriften, zie ook :

P. ARENTS, De Vlaamsche schrijvers in het Duitsch vertaald. Deel 1., Brussel 1944, p. 180.

R.-F. LISSENS, De Vlaamse Letterkunde van 1780 tot heden, Brussel 1967, p. 74.

E. SWILLENS, op. cit.

A. VAN DEN DRIES, Nederlandsche Letterkunde, Geschiedenis en bloemlezing, Lier 1939, p. 259.

AMVC, Antwerpen, Briefwisseling H. Plancquaert / J. Pée en H. Plancquaert / G. Schmook en H. Plancquaert / C. Moeyaert

Papieren R. DE DEKEN, Petegem, Briefwisseling H. Plancquaert / R. Vanderschelden en verspreide nota's en publicaties

Papieren I. DE CONINCK, Outer, verspreide nota's, publicaties en knipsels.

Papieren J. VAN OVERSTRAETEN, Aalst, toespraak over H. Plancquaert.

BIJLAGE

Opgave van de literaire geschriften van H. Plancquaert

Jaar / Uitgave	Titel	Genre
1889 - Kregersman, Gent	Lambrecht Van Loo	Historische roman
1889 - Siffer, Gent	De dood van Karel den Goede, Graaf van Vlaanderen	Historisch drama
1892 - Du Catillon en Zonen, Waregem.	De dorpsklappeien	Blijspel
1894 - Wekelijks vervolg in Het Recht, Waregem	De lotgevallen eener Kasteeljuffrouw	Volks verhaal met sociale inslag
1897 - Annoot-Braekman, Gent	De werkstaking	Sociaal drama
1910 - C. Moeyaert, Brugge	Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de Opkomst der Christene Democraten in Vlaanderen. (Heruitgave als Jan Vleminx, 1944 bij P. Van den Abeele, Ninove met inleiding door J. Pée)	Sociale roman
1914 - C. Moeyaert, Brugge	De geldwolf	Sociaal drama
1922-1923 - Bruno Volger, Leipzig	Der alte Diener	Historisch drama
1922-1923 - Bruno Volger, Leipzig	Turris Eburnea	Zedenspel
1926 - C. Moeyaert, Brugge	Ceelken	Sociaal drama
1931 - J. Janssens, Antwerpen	De Graaf van Puyenbroeck	Comedie
1936 - C. Moeyaert, Brugge	Et nunc Erudimini of De dood van den Czar	Historisch drama

VARIA 1.

Geschriften waarvan de publicatie werd aangekondigd doch waarschijnlijk nooit uitgevoerd. Sommige van deze geschriften bestaan geheel of gedeeltelijk in handschrift.

Haaien of Gieren of de val van den Frank (1)	Sociaal drama
Monsieur de la Forfanterie of de Witte Senegaleezen in de Ruhr (2)	?

De Boerenkrijg (2) Historische roman

Liesken Sociaal drama

Baekelandt ? (In De Standaard van 14-15 maart 1964 schrijft H.D. dal H.(?) Plancquaert dit werk zou geschreven hebben, waarin hij Baekelandt aanklaagt als een verrader van het Vlaamse volk. Van dit geschrift konden wij geen spoor terugvinden.)

(1) Vermeld op flap Et nunc Erudimini (1936)
(2) Vermeld in De Vlaamsche Volkseeuw, 23 december 1934

VARIA 2.

Voor H. Plancquaerts literaire geschriften, zie ook :

P. ARENTS, De Vlaamsche schrijvers in het Duitsch vertaald. Deel 1., Brussel 1944, p. 180.

R.-F. LISSENS, De Vlaamse Letterkunde van 1780 tot heden, Brussel 1967 p. 74.

E. SWILLENS, op. cit.

A. VAN DEN DRIES, Nederlandsche Letterkunde, Geschiedenis en bloemlezing, Lier 1939, p. 259.

AMVC, Antwerpen, Briefwisseling H. Plancquaert / J. Pée en H. Plancquaert / G. Schmook en H. Plancquaert / C. Moeyaert

Papieren R. DE DEKEN, Petegem, Briefwisseling H. Plancquaert / R. Vanderschelden en verspreide nota's en publicaties

Papieren I. DE CONINCK, Outer, verspreide nota's, publicaties en knipsels.

Papieren J. VAN OVERSTRAETEN, Aalst, toespraak over H. Plancquaert.

Oud uit 60
Arbeidsreglement voor bedienden [illegible]
tussen 1863 en 1872 (1867) 485

RÈGLEMENT DE BUREAU

À L'ATTENTION DU PERSONNEL :

1) Respect de Dieu, propreté et ponctualité sont les règles d'une maison bien ordonnée.

2) Dès maintenant le personnel sera présent de 6 h du matin à 6 h du soir. Le dimanche est réservé au service religieux. Chaque matin, on dit la prière dans le bureau principal.

3) Chacun est tenu de faire des heures supplémentaires si la direction le juge utile.

4) L'employé le plus ancien est responsable de la propreté des locaux. Les plus jeunes s'annoncent chez lui, 10 minutes avant la prière, et sont également à sa disposition en fin de journée.

5) L'habillement doit être simple. Le personnel ne doit pas se vêtir de couleurs claires et doit porter des bas convenables. Il est interdit de porter des caoutchoucs et manteaux dans les bureaux, car le personnel dispose d'un fourneau. Exception en cas de mauvais temps : foulards et chapeaux. On recommande en outre d'apporter chaque jour, pendant l'hiver, quatre livres de charbon.

6) Il est interdit de parler pendant les heures de bureau. Un employé qui fume des cigares, prend des boissons alcooliques, fréquente les salles de billard ou des milieux politiques est suspect quant à son honneur, son honnêteté et sa correction.

7) Il est permis de prendre de la NOURRITURE ENTRE 11 h 30 et 12 h. TOUTEFOIS LE TRAVAIL NE DOIT PAS ETRE INTERROMPU.

8) Envers la clientèle, la direction et les représentants de la presse, l'employé témoignera modestie et respect.

9) Chaque membre du personnel a le devoir de veiller au maintien de sa santé. En cas de maladie, le salaire ne sera pas versé. On recommande à chacun de mettre une bonne partie de son gain de côté, afin qu'en cas d'incapacité de travail, et, dans sa vieillesse, il ne soit pas à la charge de la collectivité.

10) Pour terminer, nous attirons votre attention sur la générosité de ce nouveau règlement. Nous en attendons une augmentation considérable du travail.

(extrait du règlement d'entreprise, comptoirs, manufactures et chancelleries, de 1863 à 1872)

486

PROGRAMMA EN STATUTEN
DER
BELGISCHE WERKLIEDENPARTIJ

PROGRAMMA

Inleiding

Er is tusschen de Werkliedenvereenigingen des lands eene *Partij* gesticht, voor doel hebbende de werklieden hunne politieke rechten te doen bekomen, alsmede het stoffelijk welzijn, waarvan zij tot hier toe beroofd zijn geweest.

Aangezien de werklieden deze rechten en dit welzijn niet kunnen verkrijgen dan door eigen krachten, zal de *Partij* uitsluitelijk uit Werkliedenvereenigingen samengesteld zijn;

Aangezien de werklieden te kampen hebben tegen ziekten, werkgebrek en voor hun loon, zal de *Partij* trachten de reeds tot dit doel gestichte Vereenigingen de meeste voordeelen te doen genieten en er te stichten in de lokaliteiten waar er nog geene bestaan;

Aangezien de werklieden, zooals iedereen, recht hebben aan de meest mogelijke vrijheid, aan eene uitgebreide geleerdheid, aan eene goede opvoeding en aan al de genoegens der hoogste beschaving, zal de *Partij* zich opleggen dit doel te bereiken;

Aangezien de werklieden, niettegenstaande al hunne opofferingen, geene pensioenkassen, noch hulpkassen voor verminkten, noch ziekenbeurzen kunnen inrichten, rijk genoeg voor alle oude werklieden een pensioen te verleenen en voor behoorlijk alle behoeftige zieken te ondersteunen;

Aangezien de meerderheid der werklieden niets bezit van het gereedschap van landbouw en nijverheid; dat zij hoegenaamd niets te zeggen heeft in fabrieken, mijnen en werkhuizen, en voor die reden onmachtig en ontwapend i alle krisissen die haar zoo woedend teisterd;

De *Werkliedenpartij* is van gedacht dat den Sta tusschenkomen voor het lot van den werkman te ver. gedurende het werk, ziekten en ouderdom;

Ten dien einde zal de *Werkliedenpartij* zich niet te stellen met het stichten van ziekenbeurzen, samenw maatschappijen of weerstandskassen, maar zal ook e tieke partij vormen, om van den Staat de noodige bekomen tot het volkomen welzijn der werkende kla

Aangezien de regeeringen internationale handels- en zeevaartovereenkomsten aangaan;

Aangezien de werkliedenbelangen overal de zelf en ook om de onderkruiping in tijd van staking te men, de *Partij* verklaard te verbroederen met de nigde werklieden aller landen die hare zienswijze dee

Aangezien de ellende en 's volks afhankelijkheid sprait uit de slechte regeling van het werk, omdat b rendeel der werklieden de noodige werktuigen nie zal de *Partij* trachten die voortbrengingsmanier d kapitaal te vervangen door een manier van werken he voor grondslag het gemeen bezit van grond en boden noodige werktuigen,

Buiten voorgaande algemeene strekkingen en om doeleinde te geraken, de *Partij* eischt de hervormin haar programma besloten.

I. Politiek deel

Artikel één. — Algemeen stemrecht. Rechtstr wetgeving door het volk, dat is: bekrachtiging en in door het volk op wetgevend gebied, geheime en verplic stemming. De kiezingen moeten 's zondags geschieden

Art. 2. — Wereldlijk verplichtend onderwijs te graden voor alle kinderen; onderhoud dezer ten kos

den Staat, der provincie en gemeente. Voltooiing des onderwijs door scholen voor volwassenen.

Art. 3. — Scheiding van Kerk en Staat, de godsdiensten als afzonderlijke zaken beschouwd; afschaffing van het godsdienstbudget en teruggeving aan den Staat van de goederen der dooden hand, roerende en onroerende goederen behoorende aan de godsdienstige inrichtingen, alsook de handels en nijverheidsgestichten aan deze inrichtingen verbonden.

Art. 4. — Uitbreiding, tot alle rechtszaken, der jurys en der opperrechtersraden gekozen door het algemeen stemrecht. Kosteloos gerecht en herziening, in den zin der gelijkheid, der artikelen uit het wetboek welke eene politieke of burgerlijke miskenning daarstellen ten opzichte der werklieden, der vrouwen en ontwettelijke kinderen.

Art. 5. — Afschaffing der loting en der vervanging bij het leger. Gelijkheid der krijgslasten en vermindering van het oorlogsbudget. Afschaffing der staande legers. Beslissing van vrede of oorlog door het volk.

Art. 6. — De gemeenten meester van hun bestuur, van hun budget, politie en van alle hunne openbare diensten. De burgemeester en schepenen genoemd door de kiezers.

Art. 7. — Wet herkennende aan de vakvereenigingen het recht te bezitten, zich te voorzien in gerechterlijke zaken, enz.

II. Huishoudkundig deel

Art. 8. — Een rustdag per week, of verbod aan de bazen meer dan zes dagen op zeven te doen werken.

Art. 9. — Wet regelende ouderdom en tijd van het werk in den volgenden zin: *a*) afschaffing van het werk voor kinderen onder de twaalf jaren; *b*) samenvoeging van werk en onderwijs, en verbod van alle nachtwerk voor kinderen van 12 tot 16 jaren; *c*) verbod van werk voor vrouwen in alle nijverheid waar dit werk tegenstrijdig is met de zeden of de gezondheid; *d*) daarstelling eener wet eenen gewoonen wer-

kersdag bepalende voor volwassenen van beide gesla

Art. 10. — Commissie door de werklieden gekoz betaald door den Staat, ten einde in de werkhuizen gezondheidstoestand en het levensbehoud te verze Onderzoek van den gezondheidstoestand der woonsten

Art. 11. — Ware verantwoordelijkheid der patroons overkomen van ongelukken gedurende het werk, door wet bepalende dat de meesters moeten kunnen bewijze het ongeluk voortkomt uit den slechten wil der werkl

Art. 12. — Regeling van het werk in gevangenh om alzoo een einde te stellen aan de mededinging aan het vrije werk en om de gevangenen, tijdens vrijstelling, in staat te stellen werk te vinden in plaa in het slechte te hervallen.

Art. 13. — Tusschenkomst der werklieden, en bij keur der vakbonden, in het maken der reglementen werkhuizen. Afschaffing der boeten en aftrok op de l nen. Afschaffing der hulpkassen bestuurd door de pat Afstand van dit bestuur aan de werklieden zelf.

Art. 14. — Hervorming der werkrechtersraden op vormigen voet. Verbod aan de bazen werkboekjes of schriften te eischen.

Art. 15. — Trapswijze hervorming der openbare digheid in eene groote verzekering door den Staat, vincie en de gemeente.

Art. 16. — Afschaffing van alle belastingen op waren. Afschaffing der douanen en trapswijze belast de zuivere inkomsten.

Art. 17. — Afschaffing aller overeenkomsten en die den openbaren eigendom ontvreemd (nationale ban renwegen, mijnen, gemeente eigendommen, enz.) en keer dezer eigendommen aan het algemeen bezit, ver wooröijgd, volgens het geval, door den Staat of de gem

Art. 18. — Afschaffing van alle wetten gemaa voordeele der patroons en gericht tegen de werklieden

Bron: Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in België, Antwerpen

STATUTEN

Doel en Inrichting

ARTIKEL ÉÉN. — De *Belgische Werkliedenpartij* is gesticht ten einde al de werkende krachten des lands te verzamelen, om zoo, door eene wederzijdsche eensgezindheid, het lot der werkende klas te verbeteren.

ART. 2. — Om deze taak te vervullen en vervolgens haar doeleinde te bereiken (volkomene vrijmaking der werkers), zal zij haar op politiek en huishoudkundig gebied bewegen.

ART. 3. — Kunnen zich bij de *Partij* aansluiten : alle wederstandsmaatschappijen, ziekenbeurzen, samenwerkende maatschappijen, studie en propagande groepen en, in het algemeen, alle vereenigingen die haar programma en tegenwoordige statuten aannemen.

ART. 4. — De *Partij* beoogd bijzonderlijk de stichting van vakbonden en hunne aansluiting bij de *Partij*

Zij steunt uit al haro krachten het bondgenootschap der vakvereenigingen van den zelfden stiel en hunne betrekkingen met dusdanige vereenigingen aller landen.

ART. 5. — De *Partij* is bestuurd door eenen algemeenen Raad, jaarlijks op het Congres benoemd. Deze Raad zal bij voorkeur gekozen worden in de steden waar er reeds eenen plaatselijken bond der groepen der Partij bestaat.

ART. 6. — Iedere bijtredende maatschappij betaalt per week en per lid : 1 centiem voor de werkstakerskas ; 10 centiemen per jaar en per lid aan den algemeenen Raad voor verzendingkosten en propagande.

De deelneming aan de werkstakerskas is alleen verplichtend voor de wederstandskassen, omdat zij alleen er rechtstreeks van genieten.

Deze bijdragen zijn betaalbaar op voorhand, in 't begin va ieder maatschappelijk jaar, voor een jaar, of alle 6 maanden

Volgens de omstandigheden, kan de penning voor d werkstakingen verhoogd worden.

ART. 7. — Ieder jaar, in 't Congres, is den algemeene Raad verplicht een verslag in te dienen over den zedelijke en stoffelijken toestand der Partij. De rekeningen van de algemeenen Raad worden nagezien door eene Kommissie va drie leden, benoemd op het Congres. Deze Kommissie geef verslag van haar overzicht in de laatste zitting van 't Congre

ART. 8. — De *Partij* verbindt zich alle vaandels, opschri ten en kenteekens te eerbiedigen.

ART. 9. — De aangesloten vereenigingen mogen enk een verbond aangaan met andere maatschappijen, o voorwaarde dat zij ons programma volkomen staan houden

Algemeenen Raad

ART. 10. — De algemeene Raad der *Partij* is samengeste uit 's minstens 15 leden, gekozen door het bondgenootsch der stad waar hij zetelt.

ART. 11. — De algemeene Raad is gelast : te onderhandele met al de aangesloten maatschappijen, met de propagand door meetingen, voordrachten, manifesten, vlugschrifte betoogingen, enz., daar waar het noodig geacht wordt.

Congressen

ART. 12. — Een jaarlijks Congres heeft plaats datum en plaats vastgesteld door het voorgaande Congre

Alle aangesloten vereenigingen zijn gehouden, of 't wa bij buitengewone omstandigheden, er zich te doen vertegen woordigen door één of meer afgevaardigden.

Na toelating van het bondgenootschap, zal een afgevaa digde verscheidene groepen mogen vertegenwoordigen, ma

de groepen waar hij geen deel van maakt zullen hem schriftelijk de stemming overhandigen over de punten van 't dagorde.

In dringend geval, zal een buitengewoon Congres kunnen samengeroepen worden door den algemeenen Raad.

ART. 13. — Eene maand ten minste vóór den datum van 't Congres, kan iedere maatschappij de punten aan 't dagorde doen stellen welke hij zou willen zien bespreken. Nochtans is het Congres vrij zijn dagorde te regelen na goeddunken.

ART. 14. — De stemmingen gebeuren bij naamafroep der groepen, met één stem per groep.

ART. 15. — Alle beslissingen door het Congres genomen zijn wettig. De aangesloten vereenigingen zijn dus verplicht er zich aan te onderwerpen.

ART. 16. — De inrichting van 't Congres (samenstelling van 't bureel, enz.) wordt door het Congres zelf geregeld, zooals men gewoon is op alle werkliedencongressen.

Werkstakingen

ART. 17. — Overeenkomstig artikel 6, is er een bijzondere penning ingesteld, voor het ondersteunen der werkstakingen.

Deze penning is bestuurd door den algemeenen Raad en kan van zijne bestemming niet afwijken als door eene beslissing in Congres door de wederstandskassen genomen met twee derden der stemmen.

ART. 18. — Om recht te hebben aan de kas der werkstakers, moeten de aangesloten wederstandskassen den algemeenen Raad oogenblikkelijk verwittigen van alle geschillen die zij met de patroons hebben en hem zijne meening vragen.

De algemeenen Raad kan zijne medewerking niet weigeren dan als deze beslissing genomen wordt door de meederheid der twee derden der stemmen.

ART. 19. — De gelden tot dit einde te besteden zijn geregeld volgens den toestand der kas.

ART. 20. — Om op den geldelijken onderstand der Part aanspraak te maken, moet de in stank zijnde maatschapp 's minstens één jaar aangesloten zijn en zijne bijdrage betaald hebben.

Nochtans kan den algemeenen Raad, na de meening de wederstandskassen gevraagd te hebben, beslissen of ja o neen de onderstand zal verleend worden.

Propagande

ART. 21. — Ten einde haro gedachten te verspreiden e de verzameling aller krachten te bewerkstelligen, zal d Partij, in de lokaliteiten waar het noodig geacht word meetingen, voordrachten, enz., inrichten.

Zij heeft ook haro drukpers en beveeld reeds als hare blade aan : *la Voix de l'Ouvrier* (1), van Brussel ; *de Toekoms* en *Vooruit*, van Gent ; *de Werker*, van Antwerpen ; *l'Am du Peuple*, van Verviers ; *l'Avenir*, van Luik, en *le Typo graphe*, van Brussel.

Herziening der Statuten

ART. 22. — De tegenwoordige statuten kunnen niet verand derd worden dan op een Congres en na dat dit punt rege matig op de dagorde geplaatst is.

Om aangenomen te zijn, moeten alle voorstellen tot herzie ning der statuten de twee derden der stemmen vereenigen

(1) De algemeene Raad der *Werkliedenpartij* besloten bediende de stichti eener dagblad getiteld : *le Peuple*, het weekblad, *la Voix de l'Ouvrier*, ho opgehouden te verschijnen den 6de december 1885.

Druk. Boogmans, Kartuizerstraat, 7, Brussel

REDE VAN HECTOR PLANCQUAERT
OP DE VLAAMSE LANDDAG
TE KORTRIJK
op
18.8.89

Ziedaar bijna zestig jaren dat de Vlamingen herstelling vragen voor hunne gekrenkte rechten, en wat hebben zij bekomen ?

Eerst twee wetten op het onderwijs en de gerechtshoven, echte beuzelarijen, die dan nog meesttijds in de kartons zijn blijven steken.

En de wet Coremans ? Ja, die zegt wat meer, maar, als hadde men ons die kleine en zoo billijke rechtsherstelling nog misgund, heeft het bestuur terstond de gelegenheid te baat genomen om zeker als vergelding een der meest volkrijkste arrondissementen, het arrondissement van Brussel, officiellijk als verfranscht te verklaren.

Ziedaar van die zegepralen waarmede men zich, om den moed niet te verliezen, onder elkander kan getroosten, maar die ons zeker bij onze tegenstrevers weinig in gezag hebben doen winnen.

Wij benoemen nochtans de meerderheid der Kamers ! Waaraan die tragen, zoo onbeduidenden voormitgang toegeweten ?

Aan ons eigen zelven. De volkeren worden bestuurd gelijk zij het verdienen, riep eens een verstandig man uit, en indien wij nog altijd het hoofd moeten bukken onder de vernederende heerschappij van het Fransch, 't is dank aan onze eigene vreesachtigheid, dank aan onze aloude Vlaamsche vadsigheid.

Wat hebben wij tot hiertoe gedaan ?

Wij hebben veel gesproken, ja in onzen ijver dreven wij meer dan eens onze welsprekendheid tot de onbeschoftheid toe.

Wij hebben veel geschreven, er in goede degelijke en wel gepeperde artikels het franschkiljonnismus soms deftig gehekeld.

Wat meer is, wij hebben dagen gehad van ongemeenen geestdrift, die eenen aanstaanden en schitterenden zege schenen te voorspellen. Doch, hebben wij ooit krachtdadig gehandeld ?

Al de volkeren die aan 't vervallen zijn, zegt Ed. Drumart in zijn overheerlijk boek : *Het Einde eener Wereld* houden zich in het eischen hunner gekrenkte rechten tevreden met spreken en met schrijven. Laat ons de hand op het hart leggen, Vlamingen, en ons geweten onderzoeken : gij zult met mij bekennen dat wij tot hiertoe maar al te

lang de sporen dier vervallene rassen hebben na gevolgd.

't Is de daad, die de levendige en krachtvolle volkeren kenmerkt, de daad die eerbied en ontzag gebiedt, die de gemoederen overmeestert en de harten medesleept. Immers de daad is eene uiting van kracht en vasten wil, en 't is de vaste wil krachtdadig uitgevoerd die wonderen doet.

Maar, zal men mij vragen wat noemt gij : daden ? Handelen, wat is dat volgens u ?

Ik noem geene daden die gestadige en bijtende uitvallen tegen onze hoogere geestelijke en wereldlijke overheid ; ik noem zelfs geen krachtig handelen het opzenden van smeekschriften, al heeft het veel goed in tegen het overdreven gebruik van het Fransch in onderwijs en openbare ambten. De heerschappij dier vreemde taal in de hoogere standen en in onze leergestichten is niet de rechtstreeksche oorzaak maar veleer het gevolg der verfransching.

En waar dan ligt de eerste oorsprong der vernedering onzer moederspraak ? In onze wetgeving. En wie maakt die wetten ? Onze eigene volksvertegenwoordigers.

Ziedaar de ware plichtigen, ziedaar de groote schuldigen, ziedaar onze echte vijanden.

Leest de bespreking der laatste wet over het Vlaamsch en met mij zult gij dit moeten bekennen.

Van de zoo talrijke Kamerheeren door de Vlamingen op de zetels verheven is nauwelijks, één enkele, die een oprecht vurig Vlaamsch hart, eenen oprechten geestdrift voor de verdediging onzer belangen aan den dag heeft gelegd : de dappere Coremans.

En de andere ?

De volksvertegenwoordigers der arrondissementen waar er strijd is of schijn van strijd, hebben vaak uit kiesbelang den Heer Coremans gevolgd zonder vuur of zonder geestdrift.

De overige hebben zich de moeite niet gegeven van tot Brussel te gaan, of slechter nog zooals een Woeste, een De Sadeleer, een De Bruyn, een Colaert of een Schollaert hebben, nogthans hunne beloften, maar vlakaf tegen het Vlaamsche volk gestemd, dat hen benoemde.

En 't zijn die mannen die wij vereeren, onverschilligen en verraders ! Schande, eeuwige schande over ons indien wij, ik zeg niet Vlamingen maar Flaminganten, hen nog onze stemmen schenken ! Schande, eeuwige schande, indien wij hen langer zonder den minsten tegenstand laten kiezen.

Zoolang een enkele dier volksvertegenwoordigers die aan den Vlaming het recht dorsten miskennen van zijne taal geoordeeld en gevonnisd te worden, zoolang zullen wij onwaardig zijn van te tellen onder de vrije natiën en ons over onzen lanaard moeten schamen. Onbluschbaren haat en [illegible] zonder zoen tusschen hen en ons, en, om van

woorden tot daden te komen, ziehier wat ik voorstel.

Aanstaanden Juni is er kiezing, onder andere te Dendermonde en te Aalst, wiens volksvertegenwoordigers allen tegen de wet Coremans hebben gestemd. Ik stel voor, dezen winter zoo gauw mogelijk eenen buitengewonen landdag te houden in eene of andere stad waar er kiezing is met het doel daar eenen Vlaamschen kring te stichten, geene dier Vlaamsche kringen gelijk er heden veel bestaan, waar de mannen onzer hooge politiek in nesteten, mannen die Vlaamschgezind zijn op hunne wijze, die gedurig stokken in 't wiel steken, die den jongen uitspattenden Vlaamschen geestdrift onderdrukken en tot nu toe het Vlaamsch politiek in zijne wieg versmacht hebben gehouden; neen, maar een echte loutere Vlaamsche strijdersbond gansch onafhankelijk van andere politieke kringen en die op den dag der kiezing te voorschijn zou komen met zijne eigene Vlaamsche Kandidaten, tegen degene die ons zoo schijnheilig gefopt en zoo schandalig verraden hebben.

Dan zouden wij aan alle dagbladen vragen om reeds het terrein te bereiden; men zou zich tot de Vlaamsche jongelingschap wenden om in al de dorpen der beide arrondissementen Vlaamsche conferentiën te gaan geven en het volk tegen die hoogmoedige vlaamschverachtende volksvertegenwoordigers op te hitsen, en, tegen den dag der kiezing, dan zou men eenen algemeenen oproep doen tot het Vlaamsche volk opdat het, lijk voorheen onze voorvaderen naar de muren van Kortrijk, in dik en vastbeslotene drommen van Aalst of Dendermonde zouden stroomen, om daar in eene grootsche en machtige betooging aan het bestuur, ons verfranscht koninklijk hof, en onze onverschillige zooniet vijandelijke hoogere geestelijkheid toonen zou, dat wij onze vernedering moê zijn, dat wij heu zijn het hoofd te bukken en dat wij voldoening voor onzen nationalen hoogmoed, en rasse en volle herstelling onzer gekrenkte rechten, willen.

Dat zijn volgens mij daden; dat noem ik krachtig handelen.

Eene ernstige opwerping zal men mij maken. Zullen wij daardoor in onze wederzijdsche partijen geene tweedracht zaaien?

Indien wij ons gedacht zoo 't zijn moet, met kracht en hardnekkigheid doordrijven, ja. En zullen wij daarvoor wijken? Ik denk dat allen hier tegenwoordig in hun politiek streven, alhoewel zij het door verschillige middels pogen te bereiken, hetzelfde doel beoogen: Het recht doen heerschen. En welk recht is heiliger dan dat van ons volksbestaan? Indien wij dien zegepraal over onzen partijgeest niet kunnen behalen, ik beken het: het uur der herstelling is nog niet geslagen; doch

laat ons dan ook niet klagen, wij zijn onze vernedering waardig.

Onze partij zouden wij wel slachtofferen, zullen katholieken misschien opwerpen, doch het geldt hier hoogere belangen. Is de godsdienst heden zelve niet in 't spel?

Ziehier mijn antwoord. Ik ook, ik ben katholiek, zoowel, als iemand ook, en zulks belet niet dat ik zoo onverbiddelijk handelen zou.

Waarom?

Drij volkeren zijn er in Europa die zich steeds bijzonder door hunne gehechtheid aan dezen katholieken Godsdienst onderscheiden: Het Poolsche volk, het Iersche en het Vlaamsche volk. Polen verdwijnt, Ierland ontvolkt, en zullen wij de derde katholieke natie zijn die het hoofd onder hare tegenstrevers zal moeten blijven bukken? Zullen wij alzoo de vijanden van onzen godsdienst het recht geven ons spottend toe te roepen: uwe religie wat wilt ge er op bouwen; eene katholieke natie kan zelfs niet leven; uwe religie verlaagd, ontedelt, verslaaft?

Neen, maar als onze geestelijken of onze politieke bondgenooten ons die opwerping verwijtend in het aangezicht komt slaan zullen wij hem antwoorden; God schiep zijnen heilgen godsdienst om op aarde het recht te doen heerschen en nooit opdat lage politieke kruipdieren, dikwijls zelve zonder zeden of geloove, van de godsdienstige gevoelens van een volk misbruik zouden kunnen maken om diens nationalen hoogmoed te vernederen en het zelfs te bedreigen in zijn volksbestaan.

Ik vraag nogmaals de opene onverbiddelijke strijd. Genoeg gepraat, genoeg gedreigd, genoeg gezwetst in onze landdagen. Stout gesproken is half gevochten, zegt men, doch als het bij woorden blijft, dan verliest men alras zijn gezag en men wordt een verachtelijke boffer.

De Vlamingen hebben maar al te veel geschreven en te weinig gehandeld. Ziedaar waarom de naam van Flamingant veel lieden doet glimlachen als verwekte hij in hunnen geest de karikatuur van eenen blaaimakenden kommis-voyageur.

Daden, krachtige daden zijn er noodig. Dapperheid is nog immer macht, zegt een wijze Engelschman en het is mijne innige overtuiging, wij hebben de macht onze rechten te doen gelden, het faalt ons allen aan moed en aan stoutheid.

Ten strijde dus, Vlamingen, ten strijde met moed en vastberadenheid en weldra zullen lijk onze voorvaderen, voor onze vernederde vijanden mogen uitroepen:

Wij wilden wat was recht en wonnen wat wij wilden!

Bron: Flandria 19.1.1890 p. 3 - 5

De Christene Volkspartij
IN VLAANDEREN.

Ingezien wij een nieuw tijdperk van VOLKSMACHT zijn ingetreden, en er door de Grondwet een gansch nieuw kieskorps is gevormd, (op 10 kiezers 8 nieuwe); is het dringend noodig eene

Christene Volkspartij

in te richten.

Zij zal bestaan uit alle weldenkende Vrienden van 't Vlaamsche Volk, en wordt ingericht als volgt :

INRICHTING :

De Kiezers mogen niet beroofd worden van hun eerste en VOORNAAMSTE RECHT te weten van de Kandidaten te benoemen ; en bijgevolg :

1° Geen officieele Kandidaten, door een Komiteit opgelegd ; maar vrij door 't Volk gekozen.

2° Stichten van een midden-komiteit met besturende macht en bestaande uit afgevaardigden van elke Volksmacht en Maatschappij zonder onderscheid, die zich wil aansluiten aan de Christene Volkspartij ;

3° Geheime POLL op elke Gemeente voor alle in- en uittredende leden.

4° Wanneer 200 Kiezers eenen Kandidaat voordragen voor de Kamers moet die Kandidaat aan den Poll onderworpen worden.

PROGRAMMA :

A. Landbouw.

1° Vermindering der grondlasten.

2° Vermindering der registratierechten voor de onroerende goederen ; afschaffing der erfenisrechten in rechte lijn.

3° Inkomende rechten.

4° Regeling van de pachten door Boerenbonden.

5° AFSCHAFFING der belasting op den aankweek van Inlandschen tabak en op de Suikernijverheid.

6° Inrichting van een doelmatig landbouwcrediet.

7° Ontwikkeling en verbetering der vervoer- en verkeermiddelen.

8° Gemak van aankoop en onaansleanbaarheid der kleine eigendommen.

9° Kostelooze ontleding in de Staatslaboratoriums.

10° Bescherming der landbouwstokerijen en andere landbouwnijverheden.

11° Ondersteuning der vrije Veeverzekering.

B. Belastingstelsel.

Evenredige verdeeling der belastingen tusschen de roerende en onroerende goederen ; belastingen op de beursspeculatiën, weddingen in koersen, en op de prachtvoorwerpen.

C. Werkmansstand.

1° Bescherming van al de zedelijke en stoffelijke belangen der Werklieden.

2° Inrichting van spaar- en ziekenkassen ; lijfrentenkassen ; geldelijke en zedelijke ondersteuning der wettige werkstakingen.

3° Wettige erkenning der vakvereenigingen, met recht van onbepaald bezit op de roerende goederen.

4° Verplichtende verzekering tegen ongelukken ziekten en ouderdom.

5° Wettige bepaling van het MAXIMUM werkuren voor volwassenen.

6° Strenge uitvoering en verbetering der reeds bestaande wetten op vrouwen- en kinderarbeid.

7° Nijverheidstoezicht, geholpen door toezichtsraden, door 't Werkvolk gekozen.

8° Zondagrust.

9° Minimum van dagloon in al de openbare aanbestedingen.

10° Bespaarzaamheid der openbare Besturen ; vermindering der *groote* pensioenen.

11° Schepenraad van 't werkmansdistrict van Landverhuizers en van

Onderstaande

Oude en nieuwe Kiezers, gelieft dit stuk met aandacht te lezen, en bovenal het voor. Later een tijd, zal wel te laat komen.

zedelijke ondersteuning der wettige werkstakingen.

3° Wettige erkenning der vakvereenigingen, met recht van onbepaald bezit op de roerende goederen.

4° Verplichtende verzekering tegen ongelukken ziekten en ouderdom.

5° Wettige bepaling van het MAXIMUM werkuren voor volwassenen.

6° Strenge uitvoering en verbetering der reeds bestaande wetten op vrouwen- en kinderarbeid.

7° Nijverheidstoezicht, geholpen door toezichtsraden, door 't Werkvolk gekozen.

8° Zondagrust.

9° Minimum van dagloon in al de openbare aanbestedingen.

10° Bespaarzaamheid der openbare Besturen; vermindering der groote pensioenen.

11° Sekretariaat van 't werk; ondersteuning van Landverhuizers en van Werklieden die in den vreemde gaan werken.

D. Handel en Nijverheid.

1° Bescherming van den nationalen Handel en Nijverheid.

2° Opsporing en ondersteuning van nieuwe Nijverheidstakken en uitwegen.

E. Schoolkwestie.

1° Verplichtende schoolgang, met toelage van den Staat aan elke wel ingerichte school, in evenredigheid van 't getal leerlingen.

2° Ontwikkeling van 't beroepsonderwijs.

F. Taalkwestie.

1° Vlaamsch moet in 't Vlaamsch land, de bestuurlijke, rechterlijke en wetgevende taal zijn.

2° Het Vlaamsch en 't Fransch op GELIJKEN voet in alle Besturen.

G. Leger.

1° VERMINDERING van krijgslasten.

2° Bevordering van een Vrijwilligersleger. 3° Verzachting der loting namate men Vrijwilligers heeft om tot de volledige afschaffing der Bloedwet te geraken.

Het doelwit der CHRISTENE VOLKSPARTIJ is de stoffelijke en zedelijke verheffing van 't Belgisch volk. — Geen nutteloze twisterijen, — spaarzaam bestuur, afslag der belastingen.

Gelijk recht en gelijke vrijheid voor alle Belgen!

A. DAENS, Priester, Aalst.
P. DAENS-MAYART, Opsteller van *Werkman* en *Land van Aalst*,
A. DE BACKER-MAES, Advokaat, Denderhautem.
P. De PELSMAEKER, Advokaat, Donderleeuw.
P. GUILLEMIN, Advokaat, Geerardsbergen.
F. STERCK, Drukker-Uitgever van *Klokke Roeland*, Ninove.
H. VANDE VELDE, Dokter, Aspelaere.
J.-B. VAN LANGENHAEKE, Advokaat en Provinciaal Raadslid, Appelterre.
P. VAN SCHUYLENBERG, Werkman, Aalst.

Drukkerij FRANS STERCK, hureel van *Klokke Roeland*, Ninove.

Afdrukselsl zijn gratis te bekomen bij de Onderteekenaars van dees stuk.

het charter van Quaregnon

1. De rijkdommen in het algemeen, en de voortbrengingsmiddelen in het bijzonder, zijn of natuurlijke bestanddelen, of de vrucht van de handen- of de hoofdarbeid der vorige geslachten, zowel als van het huidige geslacht; bijgevolg moeten zij beschouwd worden als het gemeenschappelijk erfgoed van de mensheid.

2. Slechts om reden van maatschappelijk nut en met het doel aan elk menselijk wezen zoveel mogelijk vrijheid en welzijn te verschaffen, kunnen afzonderlijke mensen of groepen het recht hebben over dat erfgoed te beschikken.

3. De verwezenlijking van dit ideaal brengt natuurlijk de verdwijning mee van het kapitalistisch stelsel, dat de maatschappij in twee noodzakelijk vijandige klassen verdeelt : de ene die, zonder werken van de eigendom kan genieten; de andere die verplicht is een deel harer voortbrenging aan de bezittende klasse af te staan.

4. De arbeiders kunnen hun volkomen vrijmaking maar verwachten van de afschaffing der klassen en van een grondige hervorming van de maatschappij. Die hervorming zal niet uitsluitend ten voordele zijn van het proletariaat, maar van de gehele mensheid; daar zij echter strijdig is met de onmiddellijke belangen van de bezittende stand, moet de ontvoogding der arbeiders grotendeels het werk van de arbeiders zelf zijn.

5. Op stoffelijk vlak moeten zij voor doel hebben zich het vrije en kosteloos gebruik van alle voortbrengingsmiddelen te verzekeren. Die uitslag kan maar verkregen worden in een maatschappij waar het gezamenlijk werk meer en meer in de plaats komt van het afzonderlijk werk, dat is, door het collectief of gezamenlijk gebruik der natuurlijke rijkdommen en der voortbrengingsmiddelen.

6. De omvorming van het kapitalistisch stelsel in een collectivistisch stelsel moet natuurlijk vergezeld zijn van hiermede samenhangende omvormingen :

a. op zedelijk gebied, door het ontwikkelen van de naastenliefde en het betrachten van de solidariteit ;

b. op staatkundig gebied, door het omvormen van de Staat in een beheer van zaken.

7. Het Socialisme moet dus tegelijk de stoffelijke, zedelijke en politieke ontvoogding der arbeiders betrachten. Niettemin moet de stoffelijke omvorming het hoofddoel zijn, want de samentrekking der kapitalen in de handen van enkele klassen maakt de grondslag uit van al de andere vormen zijnder overheersing.

Voor de verwezenlijking dier beginselen, verklaart de Werkliedenpartij :

a. Dat zij zich beschouwt als de vertegenwoordigster niet alleen van de arbeidende klasse, maar van alle verdrukten, zonder onderscheid van nationaliteit, godsdienst, ras of geslacht.

b. Dat de socialisten aller landen solidair moeten zijn, want de ontvoogding der arbeiders is geen nationaal, maar een internationaal werk.

c. Dat in hun kamp tegen de kapitalistische klasse de werklieden moeten strijden met alle middelen die in hun macht zijn en, namelijk, met de politieke aktie, de ontwikkeling der vrije verenigingen en de onophoudelijke

Bron: (...) Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn ? Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België. Deel 1: 1830 - 1966, Leuven 1972, p. 55 - 56.

TEXTE DU PROGRAMME

ADOPTÉ PAR LE

CONGRÈS LIBÉRAL DE 1894

I. — Maintien et extension de l'enseignement public à tous les degrés, sous la direction exclusive de l'autorité civile ;

Neutralité absolue de l'enseignement public ;

Instruction primaire obligatoire ;

Dans les écoles primaires publiques : enseignement gratuit et personnel enseignant exclusivement laïque ;

Refus de toute subvention de l'État aux écoles privées ;

Et comme mesures d'application :

a) Revision de la loi de 1884 sur l'enseignement primaire. Organisation améliorant la situation du corps enseignant ;

b) Rétablissement des jardins d'enfants et des écoles d'adultes ; extension des écoles ménagères, industrielles, professionnelles et agricoles ;

c) Mesures propres à faciliter l'accès de l'enseignement moyen et supérieur aux classes peu favorisées de la fortune.

II. — Application aussi complète que possible, dans les lois et dans l'administration, du principe constitutionnel de la séparation des Églises et de l'État ; — et comme mesures d'application :

a) Suppression des privilèges accordés aux ministres des cultes en matière de milice ;

b) Suppression des honneurs officiels rendus au clergé d'après le décret de Messidor an XII ;

c) Respect des lois prescrivant la sécularisation des cimetières ;

d) Revision de la législation sur le temporel des cultes ;

e) Suppression de l'obligation incombant aux Communes et aux Provinces de combler le déficit des fabriques d'église ;

f) Répression de l'intervention abusive du clergé en matière électorale ;

g) Modification de la formule du serment en matière judiciaire.

Bron: Paul Hymans Centrum, Brussel

avec le respect de la propriété individuelle et de la liberté du travail des majeurs.

Notamment :

a) Revision des lois qui règlent le contrat du travail et la responsabilité des patrons, en cas d'accident;

b) Reconnaissance légale des syndicats professionnels et agricoles *non obligatoires*;

c) Développement des institutions de secours mutuels, des institutions de crédit populaire, d'épargne, de retraite et d'assurances;

d) Organisation de bourses du travail;

e) Réglementation du travail, en vue de la protection des enfants et des adolescents des deux sexes;

f) Revision des règlements destinés à sauvegarder la santé et la vie des ouvriers;

g) Perfectionnement des conseils de l'industrie et du travail et des institutions de conciliation;

h) Mesures en vue de réduire l'alcoolisme..

VI. — Extension des comices agricoles;

Extension des conseils de conciliation aux diverses branches de l'agriculture;

Réduction et réforme des droits de mutation, d'enregistrement, de transcription et de timbre;

Revision du contrat de bail; réduction du privilège du bailleur, dans le but de faciliter et d'étendre le crédit agricole;

Dispositions légales pour assurer au fermier sortant une équitable indemnité à raison de la plus-value qu'il a donnée aux terres;

Dispositions destinées à assurer une plus longue durée aux baux dans l'intérêt d'une bonne culture;

Obligation de congé préalable pour les baux sans écrit;

III. — Répartition plus équitable des charges du service militaire; suppression du remplacement; service personnel et réduction du service au temps strictement nécessaire.

IV. — Revision des lois d'impôt, en vue d'une répartition des charges mieux proportionnée à la fortune réelle et de la suppression des impôts qui pèsent le plus lourdement sur les classes nécessiteuses.

Établissement d'un impôt sur les valeurs mobilières; établissement d'un impôt sur le revenu; revision cadastrale et réduction de l'impôt foncier; suppression des péages sur les canaux et les ponts; diminution des frais de justice.

Amélioration et extension des voies de communication terrestres, fluviales et maritimes.

V. — Mesures destinées spécialement à améliorer la condition des classes ouvrières, *en tant qu'elles sont compatibles*

Bron : Paul Hymans Centrum, Brussel.

Mesures hygiéniques pour prévenir les maladies épidémiques du bétail;

Assurance du bétail et des produits de l'agriculture, sous la surveillance des autorités publiques;

Revision de la loi sur la chasse, dans le sens d'une protection plus efficace des intérêts des cultivateurs;

Application plus rigoureuse des lois sur la falsification des semences et engrais;

Abaissement au minimum possible des prix de transport de toutes les matières destinées à l'agriculture;

Amélioration de la police et de l'hygiène publique dans les campagnes.

VII. — Amélioration des lois sur la bienfaisance publique.

VIII. — Égalité des deux langues;

Revision, en ce sens, du Code de procédure pénale militaire.

RÉSOLUTIONS

I

Le Congrès Libéral :

Répudiant toute spoliation de la propriété individuelle; admettant qu'il ne peut être porté atteinte à celle-ci, non plus qu'à la liberté de travail, si ce n'est pour des raisons d'utilité publique semblables à celles déjà consacrées par nos lois;

Exprime le vœu de voir se reconstituer l'unité du Parti libéral, par l'adoption d'un programme commun, nettement démocratique, capable de rallier la grande masse du pays et d'assurer en même temps l'alliance de la bourgeoisie libérale et de la classe ouvrière.

II

Les élections pour les Chambres, les Conseils provinciaux et communaux auront lieu d'après le principe de la représentation proportionnelle.

III

Le Congrès invite tous les libéraux, et notamment les ouvriers libéraux, à créer et développer des Associations libérales destinées à faire triompher les principes politiques adoptés par le Congrès.

Les secrétaires,
CH. MASSON,
JULES VAN ZELE.

Le président,
X. NEUJEAN.

Bron : Paul Hymans Centrum, Brussel.

Scheuring onder de Scheurmakers.

Hoezee! Hun kraam valt in duigen! Zij komen hunnen eigen stichter M. Van Langenhacke van Appelterre, die aan De Pelsmaeker en De Backer hunne geleerdheid verschafte, die ze gemaakt heeft wie ze zijn, voor wie M. Van Langenhacke zijn geld en al wat hij bezat slachtofferde, wordt door De Pelsmaeker, De Backer en Daens over boord gesmeten! Die heerschappen loopen op den vreemde om nen kluchteneer en nen heetenkop op te zoeken, zooals zij zelven zijn, en ze komen op met den wereldberoemden (of belachen) Plancquaert van Zomergem.

Wat zwarte ondankbaarheid! Roelanders van Appelterre en omliggende, wat zult gij nu zeggen? Alla, gebruikt toch een beetje gezond oordeel en met M. Van Langenhacke aan 't hoofd, schupt die hoeveerdige en kleingeestige boeffers naar de maan! Gij kent nu die felle, eerlijke en onbaatzuchtige mannen, en nu dat M. Van Langenhacke te laat zijne kandidatuur heeft voorgedragen, komt het groote katholieke leger versterken en helpt ons om op 14 October Daens, De Pelsmaeker, De Backer en dien vreemden vogel Plancquart tot over den kop in 't slijk te stampen dat ze er nooit meer uit kunnen.

Donderdag avond, kwamen van de statie advokaat *De Backer*, foppers-candidaat, en een *liberale* Notaris onzer stad.

Advokaat De Backer zei letterlijk:

« Bonsoir, notaire, **doe uw best!** »

De scheurmakers en « Le Bien Public » van Gent.

Daens en zijn kliek wetende dat M

Men schrijft ons uit KERKXKEN:

Meeting der Volksfoppers te Kerkxken.

Zondag laatst was het kermis in onze gemeente. De Roelanders hadden dit geroken, en Maandag 1 October kwamen een tiental dier aardige kwasten naar Kerkxken afgezakt. Een zekere Plancquaert van Somergem, alsook een klein mager heerken die zich voor werkman uitgaf, Ofschoon hij hoed en jas met prachtige horlogieketting droeg, en zijne fijne magere vingertjes geenzzins door het werk verhard waren, — voerden er het woord in opene lucht.

In den beginne waren er met kinderen, vrouwen en meisjes medegerekend slechts een vijftigtal toehoorders aanwezig; doch dit getal groeide langzamerhand aan, want het was juist het oogenblik waarop de inwoners der naburige gemeenten zich naar de kermis begaven. Nu, van in de verte het geroep en het getier dier kwakzalvers hoorende, konden zij er niet aan weerstaan eens eventjes naar die poesjenellen te gaan luisteren. Zoodat ik mag zeggen, geachte lezers, dat er op het einde der meeting een honderdtal toehoorders rond den tandentrekker, pardon rond den kandidaat Volksvertegenwoordiger II geschaard waren. Die aardige ventjes dachten dat hunne meeting den grobtsten bijval genoot, en ge zult zien in hun orgaan « *Klodde Roeland* » zullen zij zulks met groot rumoer aankondigen; maar de juiste waarheid is, geachte lezer, dat hunne meeting een volledig fiasco, eene verpletterende nederlaag voor hen is geweest, want slechts een dertigtal kiezers der gemeente waren er aanwezig, waaronder vijf of zes die met de volksfoppers meehuilen. Het waren dan ook deze laatsten met de jachthondjes die de groote bollen der volksfopperij volgen, die telkenmale op de bres sprongen om toe te juichen. De overige deftige toehoorders bleven kalm en onverschillig aan de ophitsingen der scheurmakers.

De redevoeringen dier valsche verdedigers van het werkvolk bestonden in eene aaneenschakeling van eerlooze verwijti-

Doensistisch
Propaganda- en programmalied

4

Artikel 6 der Grondwet zegt :
ALLE BELGEN ZIJN GELIJK VOOR DE WET

Wijze :*Hij heeft gaten in zijn leerzen, enz.*

Zeg, vrienden, hebt ge 't nooit belet
dat men zegt hier in ons België :
Iedereen is voor de wet
juist gelijk gezet ;
doch 'k zal zonder getuigen,
door 't zingen van mijn lied,
u stellig overtuigen,
dat 't geheel anders geschiedt !
Ze zeggen dat de Belgen [3 maal]
Gelijk zijn voor de wet !

2.

Als men 't leger beziet
voor wie zijn de vette postjes ?
wie is 't die daar gebiedt,
zijn 't al de rijken niet ?
Maar, om te exerceeren
En fel bevloekt te zijn,
men neemt geen groote heeren,
't moeten werkmanskinders zijn !
Zegt gij nog : dat de Belgen...

3.

Wordt er in dorp of stee
gestemd voor Kamers of Senaat,
wie speelt er de groote pé /
weeral de portemonné !
Die 't geld heeft die stemt drie keeren,
de werkman maar ne keer,
leevren die groote heeren,
dan dan ook soldaten meer ?
Zegt gij nog...

4.

De kleinste negociant
betaalt voor zijn marchandise,
contributie of pand,
voor 't onderhoud van ' t land ;
maar aktien en banknoten

5

En d'opbrengst van de rent,
in kofferforts gesloten,
die betalen geenen cent !
Zegt gij nog...

5.

Zij geven een pensioen
van zes, zeven duizend franken,
aan mannen met miljoen,
en dat schier voor niets te doen !
Maar voor 't arme gedoentje
gaat het met min beslag,
ze geven een pensioentje
van 6 cens per dag !
Zegt gij nog...

6.

G'hebt dan ook de boer
Met hofstee, peerd en landen
verschaft u maar een roer,
maar en koopt toch nooit geen poer
ge moogt wel hazen kweken
maar schiet ze nooit kapot
of ge gaat voor zes weken
tot een jaar in het kot !
Zegt ge nog...,

7.

Zoodus dan al te gaar
voor wie moeten wij dan kiezen ?
'k En twijfel voor geen haar,
want ik zie het zonneklaar :
wij stemmen voor onz' maten,
maar voor geen kastelein,
dus voor de demokraten,
die onz' ware vrienden zijn.
Leve de demokraten !
en ieder Belg zijn recht /

Vlaamsch-Christene Volkspartij.

Standregelen.

Art. 1.

Een verbond van Vlaamsche syndicaten, vakvereenigingen, bonden en personen der Christene Volkspartij wordt gesticht, ten einde eene nauwe eensgezindheid te doen ontstaan, om het programma der Christene Volkspartij te verwezentlijken.

Art. 2.

De aansluiting der syndicaten en andere bonden moet gevraagd worden, door eene stemming uitgebracht in eene algemeene vergadering dier genootschappen, en gezonden worden aan den voorzitter van het verbond.

De aansluiting kan enkel door den middenraad geweigerd worden in geval de standregelen der groepen die haar vragen, niet overeenstemmen met het doel der Christene Volkspartij.

De personen die lid van het verbond willen worden, moeten schriftelijk voorgesteld worden door twee leden.

Art. 3.

De middenraad is samengesteld uit afgevaardigden der bijgetreden maatschappijen.

Elke maatschappij heeft recht op een afgevaardigde van 20 tot 100 leden ; twee van 200 tot 500 ; drie van 500 tot 1000, enz. En per 1000 meer.

De middenraad vergadert regelmatig alle twee maanden in eene vooraf aan te duiden stad of gemeente.

Op elke vergadering zal dagorde en plaats aangeduid worden voor de daaropvolgende bijeenkomst.

Bijkomende punten zullen mogen besproken worden, hetzij op schriftelijk voorstel van het bureel, hetzij op voorstel van vijf leden des middenraads.

Het bureel heeft het recht eene buitengewone vergadering te beleggen en is verplicht de dagorde vooraf te bepalen, en intijds mede te deelen aan de aangesloten bonden.

De afgevaardigde welke driemaal achtereen de vergaderingen niet bijwoont, wordt als ontslaggever beschouwd, en de maatschappij wiens lasthebber hij is, voorziet dadelijk in zijne vervanging.

Art. 4.

De middenraad vertegenwoordigt de verschillende bonden en leden van het verbond, oefent het hooge bestuur uit, beslist over al de aangelegenheden der partij, komt tusschen in kiezingen, arbeidsbewegingen, kwestiën van broodrooverij, enz. en regelt de propaganda met woord en schrift.

Art. 5.

De middenraad stelt een uitvoerend burcel aan, samengesteld uit een voorzitter, twee ondervoorzitters, een schrijver en een schatbewaarder. De leden van 't uitvoerend bureel komen 200 dikwijls bijeen als het noodig is.

Art. 6.

Een strijdpenning wordt gesticht. Hij wordt aangevuld door ;

1° Rechtstreeksche giften.

2° Door de bijdragen der aangesloten bonden (vijf centimen per lid met een minimum van twee frank.)

3° Door de aandeelen der strijdpenningen, welke in de partijbladen verschijnen. (Dit aandeel bedraagt een derde der gestortte sommen.)

4° Door een derde in de winst van partijschriften, feesten, enz.

Afzonderlijke leden betalen twee frank 's jaars.

Art. 7.

De schatbewaarder bijgestaan door twee leden, aangesteld door den middenraad, beheert den strijdpenning. Alle twee maanden zal hij den staat der kas doen kennen.

Art. 8.

De leden van den middenraad en van 't uitvoerend bureel, zijn jaarlijks aan herkiezing onderworpen tusschen de eerste en de tweede vergadering.

In de tweede vergadering wordt het bureel aangesteld.

Art. 9.

Eene maatschappij of een lid kan uitgesloten worden door den middenraad, mits beroep op de algemeene vergadering.

1° Voor niet betalen der bijdragen.

2° Voor eene houding welke het verbond of de Christene Volkspartij in gevaar brengt.

Art. 10.

Deze standregelen kunnen herzien worden als de twee derde der aanwezige leden zulks beslissen.

Aldus vastgesteld in de algemeene vergadering, gehouden te Gent den 14 Februari 1897.

Het Bestuur :

H. Plancquaert, Voorzitter.
H. Lebon, A. De Backer, } Ondervoorzitters.
L. Bocquaert, Schrijver.
L. Beun-De Beer, Schatbewaarder.

Bron: Het Recht 29 augustus 1897

500

PROGRAMMA

DER NATIONALE

Christene Volkspartij.

I. Op Kiesgebied.

1. Algemeen stemrecht op 25 jaar.
2. Evenredige vertegenwoordiging.

II. Op taalgebied.

Volstrekte gelijkheid der twee landstalen.

1. Tweetalige wetten.
2. Het vlaamsch officieel gebezigd voor het onderwijs, het bestuur, het gerecht, in het vlaamsche land. 't Zelfde voor het fransch in het walenland.
3. Gebruik der twee talen in het middenbestuur, volgens de bestuurden die bediend worden.
4. Zelfde beginsel voor het verbrekingshof en de krijgshoven.
5. Verplichtend onderwijs der twee talen in alle scholen die rechtstreeks of onrechtstreeks afhangen van de openbare besturen.

III. Op schoolgebied.

1. Verplichtend lager onderwijs tot 14 jaar.
2. Vrije keus van school.
3. Toelagen aan alle scholen waar 't onderwijs kosteloos wordt gegeven en die bestuurd zijn door gediplomeerde Belgen mits voorwaarden van
   a) Vastheid van betrekking, jaarwedde en pensioen voor de onderwijzers ;
   b) Wetenschappelijk programma en toezicht.
3. Toelagen aan vak- en nijverheidscholen.
4. Verplichting voor alle kinderen een of anderen handenarbeid te leeren.
5. Kosteloos volgen van middelbaar en hooger onderwijs — mits vrije keus van school — op kosten van den Staat — voor de bekroonden der wedstrijden, daartoe ingericht tusschen de kinderen die kosteloos lager onderwijs genieten.
6. Uitbreiding van hooger volksonderwijs op kosten van openbare besturen.
7. Aanstelling van gemeentelijke schoolcomiteiten verkozen door de huisvaders en moedersweduwen.

IV. Op gebied van belasting.

1. Afschaffing van alle belastingen op volkseetwaren of benoodigheden.
2. Klimmende belasting op het inkomen mits vrijstelling van het gedeelte van 't inkomen dat noodig is om te leven.
3. Herziening in denzelfden zin van onze erfeniswetten. Vrijstelling van lasten voor de kleine erfenissen. Afschaffing der erfenisrechten boven den zesden graad.
4. Beteugeling van den geldwoeker en regeling van de geldverrichtingen ter beurs.

V. Op krijgsgebied.

1. Vermindering in de grootste maat mogelijk van de begrooting van oorlog, het contingent en van den diensstijd.
2. Legerinrichting : kern van staande of bestendig leger van vrijwilligers, degelijk betaald bij middel van de klimmende belasting op het inkomen.
   Indien noodig aanvulling door de loting.
   Zoolang er loting bestaat, afschaffing van de plaatsvervanging.
3. Stoffelijke en zedelijke verbetering van de kazernen.

VI. Op maatschappelijk gebied.

1. Verplichtende zondagrust.
2. Regeling van 't werk der volwassenen. Maximum van werkuren en minimum dagloon voor alle werken die geheel of gedeeltelijk ten laste van de openbare besturen zijn. . . . .
3. Afschaffing van 't werk der vrouwen en kinderen in de nijverheid, ten ware strijdig advies van wege de syndikale vereenigingen.
4. Strenge beperking van het nachtwerk.
5. Wet op de werkplaatsreglementen.
5. Wet op het werk-kontrakt.
7. Rechtspersoonlijkheid aan de syndicaten en de vakvereenigingen. Vaststelling der werkloonen en oplossing der vraagstukken van het werk-kontrakt door de syndikaten.
8. Verplichtende verzekering tegen ongevallen ten laste van werkbazen, Staat en werklieden.
9. Toezicht van 't werk, gedeeltelijk door werklieden rechtstreeks verkozen door de werklieden.
10. Pensioenkas voor alle werklieden ten laste van patroons en openbare besturen (Staat, provincieën, gemeenten, hospiciën en weldadigheidsbureelen).
11. Herziening van de wet op de patenten tot bescherming der ambachtslieden en kleine handelaars tegen de naamlooze maatschappijen.
12. Regeling van het werk in de gevangenissen en bedelaarsgestichten van den Staat.
13. Hulp en bescherming aan de landverhuizers en aan de werklieden die naar den vreemde gaan werken.
14. Onaantastbaarheid, na verklaring in het openbaar, van de huizen en kleine eigendommen der werkmansgezinnen.
15. Overneming door den Staat, van de voorrechten der nationale bank.
16. Afschaffing van 't samenbekleeden van verscheidene plaatsen die een bepaald bedrag van jaarwedde te boven gaan (7000 fr.) en beperkingen van alle pensioenen tot 5,900 fr.
17. Opsporing van 't vaderschap.
18. Herinrichting van de weldadigheidsbureelen en van de hospicen. Omzetting hunner landelijke goederen in Staatsrenten. Tusschenkomst in de spaarkas tegen werkgebrek en tegen de ongevallen en in de oprichting van werkmanswoningen. Toepassing van de evenredige vertegenwoordiging der werklieden, bij de samenstelling dier inrichtingen.

19. Bescherming van den nationalen arbeid en de nationale nijverheid bij de openbare aanbestedingen gansch of gedeeltelijk ten laste van de openbare besturen.

20. Monopoleum van den genever in handen van den Staat.

21. Internationale conferentien tot regeling der arbeidsvraagstukken.

VII. Op landbouwgebied.

1. Instelling van plaatselijke landbouwraden aan verkiezing onderhevig, bevattende werklieden, pachters en eigenaars.

2. Jaarlijksche bepaling door die raden van de landbouwdagloonen en van de pachtprijzen volgens de marktprijzen van de vruchten.

3. Afschaffing van de grondbelasting voor de kleine landbouweigendommen die eene bepaalde uitgestrektheid niet te boven gaan (twee hectaren bij voorbeeld).

Overdracht dier afgeschafte grondbelasting op de eigendommen die een bepaald maximum uitgestrektheid te boven gaan.

4. Verbod van inbeslagneming — na openbare verklaring — dier kleine landbouweigendommen, tenzij machtiging van wege de landbouwraden.

5. Recht van overneming door de kinderen bij 't afsterven der ouders, volgens ouderdomsrang.

6. Verplichte geschrevene lange pachten, met recht — (voor de pachters die geen kleinen landbouweigendom bezitten, welke niet kan in beslag genomen worden) — om den gepachten grond te koopen — (tot eene uitgestrektheid van vermelden kleinen landbouweigendom) bij middel van jaarlijksche afkortingen, berekend naar de pachtprijzen verhoogd met den wettelijken intrest.

7. Instelling door den Staat van eene kas tot vergoedingen aan de landbouwers in geval van verlies van oogst.

8. Herziening der wet op de jacht ten voordeele van den landbouwer — recht voor den landbouwer om ten allen tijde op het gebruikte land alle dieren te vernielen die nadeelig zijn voor zijne oogsten.

9. Inrichtingstoelagen en bescherming aan de landbouwsyndikaten.

10. In geval van afmaking of in beslagneming van vee of vleesch om reden van openbare gezondheid, vergoeding van de algeheele waarde — 't zij aan den beenhouwer, 't zij aan den landbouwer, volgens plaatselijke schatting.

11. Afschaffing der rechten op de verkooping van de vruchten te velde.

12. Afschaffing van het voorrecht des eigenaars, en verbod voor den eigenaar op de verpachte gronden nieuwe boomen te planten of oude te vervangen.

13. Vergoeding aan den uittredenden pachter voor de verbeteringen aan de gehuurde landen gebracht.

14. Evenredige verdeeling tusschen hypotheekgever en hypotheeknemer, van de belastingen op de gehypotheekeerde landen.

15. Staatslandbouw-crediet voor de landbouwsyndikaten en voor den afkoop der hypotheeken.

16. Overneming door den Staat van de spoorwegvergunningen en van de buurtspoorwegen.

17. Afschaffing der accijns op den tabak.

18. Inkomrechten op wijn, op bloemen, op vroege groenten, op buitengewone vruchten of op gewone vruchten — ingeleid of niet — wiers gelijken in België bestaan, op de nijverheidsplanten en op de granen, niet dienende tot 's volks voeding.

19. Bescherming van de landbouwnijverheidstakken. Kostelooze laboratoriums voor landbouwontledingen. Terug betaling van den suiker-accijns, voor de suiker gebezigd voor het inleggen van fruit bestemd of niet bestemd voor den uitvoer.

20. Regelmatige herziening van de gelijke kadastrale verdeeling.

Bron : Het Recht, 1 mei 1898

DE VLAAMSCHE KWESTIE

Zoo zorgvuldig heeft men ons volk verstoken gehouden van de kennis van zijne heiligste belangen dat ik innig overtuigd ben dat er zich nog onder onze lezers zullen bevinden die nog niet juist weten wat men met die woorden beduidt.

Ieder volk is van nature gehecht aan zijne taal. Het gevoelt dat zijne taal innig verbonden is met zijn hoedanigheid van volk. Daarbij zijn eigen belang noopt hem om zijne taal te behouden. De groote meerderheid van het volk is in de onmogelijkheid vreemde talen aan te leeren. Van den oogenblik dat een vreemde taal de zijne komt verdringen voelt hij zich waarlijk in eenen staat van minderheid. Zoo komt het dat in alle landen, waar verschillige talen gesproken worden, en waar terzelvertijd de eene taal de andere uit de gerechtshoven of andere openbare diensten verdrongen heeft, het volk wiens taal verdrukt wordt, werkt en streeft om ze in hare eer te doen herstellen en ze op gelijken voet te brengen met de andere. Zulke is de strijd der Czeken voor hunne taal tegen het Duitsch in Oostenrijk, der Croaten tegen het Duitsch ook in Oostenrijk, der Vlamingen tegen de Walen en de rijke standen van Vlaanderen, die getrouw aan hun verleden nu zooals in de XIII en de XIV^de^ eeuw hun eigen volk verachten en medespannen met zijne tegenstrevers en vijanden. Dit geschil dat zoo tusschen twee wederzijdsche volkeren bestaat noemt men Czekkische kwestie, Croätsche kwestie, Vlaamsche kwestie enz. volgens den naam van het volk dat strijdt en woet en soms vecht voor zijne rechten.

In 't algemeen lachen onze rijke standen met de Vlaamsche kwestie, met den strijd door het Vlaamsche volk gevoerd. Wij hebben er in ons blad nog op gesteund : vaderlandsliefde, dat is iets dat bijkans onbekend is onder de rijke standen. Zij bewonderen den Franschman, den Duitscher om 't wille van zijne gehechtheid aan zijne nationaliteit, aan zijne hoedanigheid als lid der Fransche natie, der Duitsche natie ; doch vraag hen waarom zij dan zelve hunnen eigenen volksstam, en hunne eigene taal verachten, zij schieten gewoonlijk in eenen lach. Die lach komt gewoonlijk voor uit het diep misprijzen dat zij jegens den Vlaming koesteren of liever jegens het volk. Immers waarom hebben onze rijke standen eene andere taal aangenomen ? Omdat zij schooner is ? of rijker of krachtiger? O neen! want weinig onder hen kunnen daar een oordeel over vellen. Zij nemen een ander taal aan meest als onderscheidingsteeken om zich boven boer en werkman en burger te stellen. Ongelukkiglijk zit de slavernij waaraan wij, Vlamingen, sinds de heerschappij van Spanje in 't begin der jaren XV honderd te lijden hadden, ons nog zoodanig in de leden doch velen in stede van den smaad te gevoelen en te wreken, die ons volk werd aangedaan, in 't schelmstuk, in de volksverloochening onzer rijke standen een teeken van superioriteit, van meerderheid zien en dwaas gapend en hoedaf staan voor den ellendeling die den Judas speelt tegenover zijne medeburgers. De dag op denwelken ons volk 't gevoelen zal hebben van zijne eigenweerde, de dag op denwelken het vrij zal denken en vrij zal durven handelen in stede van als nu slechts de ingevingen te volgen van zijne eigene vijanden wiens macht hen, lafhertige en vreesachtige, doet beven, zal ook de dag zijn opdenwelken de Vlaamsche kwestie zal opgelost zijn, en onze Vlaamsche taal op de gerechtshoven, in de Kamers, in 't lager onderwijs, in een woord overal in België de plaats bekleeden zal die haar toekomt.

Veel menschen vatten van den eersten oogenblik niet al het belang dat de taalkwestie oplevert voor een volk. 't Is daarom dat wij nu en dan over deze gewichtige zaak een artikel zullen schrijven. Heden zullen wij in korte woorden trachten aan te toonen welken invloed zij heeft op de ontwikkeling van het volk.

Een volk, waar de eene stand zooals hier in Vlaanderen de eene taal spreekt en de lagere klassen eene andere, moet zich noodzakelijk in een staat van minderheid bevinden tegenover een ander volk waar rijk en arm eene en dezelfde taal spreken. Hoe dat ? Omdat het volk in het eerste land zich grootendeels in de onmogelijkheid bevindt nut te trekken uit de kennissen opgedaan door de geleerde standen. Om dit verschil te gevoelen is het genoeg eens een reisje te doen 't zij in Engeland, 't zij in Holland, 't zij in Duitschland. Van den oogenblik dat gij den voet zet in eene herberg van eenig ~~ecolief~~, 't mag dan nog in 't kleinste dorpje, gelegen in de arrest en verlokenste streke op vindt op tafel dagbladen, niet in den zin van onze kleine Vlaamsche bladjes opgesteld, door menschen die slecht betaald worden en er dan ook naar zijn, maar de grootste bladen van de grootste steden van 't land. En door wie zijn die bladen zooals de *Times*, *Standard* enz. in Engeland, *Kœlnische Zeitung* en *Volkszeitung* enz. in Duitschland, *Rotterdamsche Courant* en *Nieuws van den Dag* van Amsterdam enz. in Nederland, opgesteld ? Niet zooals in België door menschen die dikwijls slechts middelbare studien gedaan hebben, of door gebuisde studenten of door misbakkene advokaten zonder werk, maar door de grootste en de verstandigste mannen van 't land. Mannen zooals Hitze, Richter, enz. in Duitschland, mannen zooals vroeger Gladstone, Parnell, enz. in Engeland schreven of schrijven nog in de nieuwsbladen, iedere maal dat er iets bijzonders is geschied of iets bijzonders voor handen is, en hun schrijven wordt gelezen tot op het kleinste dorp, van al wat een weinig nieuwsgierigen en ontwikkelden geest heeft, van den boer zoowel als van den kasteelheer, van den werkman zoowel als van den burger. Die bladen schrijven dan nog niet enkel over politiek. Bijna iederen dag staan daar briefwisselingen in van personen uit den vreemde, die daarvoor rijkelijk, zeer rijkelijk betaald worden en daarom hun schrijven wel verzorgen, die alle slach van inlichtingen geven over de landen waarin zij zal bevindch, over

Bron ; Het Recht, 27 nov. 1898

den handel, de nijverheid, de schoone kunsten, de zedelijken en den politieken toestand der volkeren enz. Niet zelden als er in eenig land moeielijkheden gebeuren of als er iets bijzonders geschiedt, staan er beknopte geschiedkundige bijdragen in 't blad. Ge ziet van hier wat verschil er moet zijn tusschen een landbouwer of een werkman, die alzoo eenige jaren door de lezing van een dier groote bladen in betrekking gestaan heeft met de bijzonderste geesten van zijn land, en den Vlaamschen lezer wien men 360 dagen op een jaar een handsvol moorden en branden, benevens wat smeerlapperijen over politieke vijanden opdient. Bestonden er ook eens zulke schoone bladen in Vlaanderen, verschijnende op ieder dorp, zou dit geen goeden invloed hebben op de ontwikkeling van ons volk? Ziet eens wat het verschijnen van demokratische weekbladen onder dat betrek reeds bij vele onzer jongelieden niet heeft te weeg gebracht. Doch dank aan de scheuring der franschsprekende rijken en de Vlaamschsprekende boeren en burgerstand is het onmogelijk bladen te stichten als in de andere landen. 't Getal lezers is zeer beperkt voor de fransche bladen; hunne opstellen kosten hen bijna niets en toch kunnen zij nog hunne kosten niet maken, nog moeten zij lijk *Patrie* en *Bien Public* ondersteund worden door de bisschoppelijke kas of lijk *l'Indépendant* door die der behouders. En wat de Vlaamsche bladen betreft daar zij meest gekocht worden door weinig begoede personen, moeten zij aan lagen prijs staan, dus op gebrekkige wijze ingericht zijn.

Zoo komt het dat tengevolge der volksverlooching onzer aristocratische standen (voor dewelke de burgerij en het volk van Vlaanderen dwaas genoeg op de knieën kruipen) een der doelmatigste en der machtigste middels tot beschaving, de drukpers, bijna volkomen haar doel mist. *(Vervolg zondag).*

H. PLANCQUAERT.

De Vlaamsche Kwestie

(Vervolg van Zondag 27 November)

Niet alleenlijk een groot deel der beschavingskracht der nieuwsbladeren gaat, dank aan de verfransching, verloren voor de groote massa van het volk, het boek ook laat veel te wenschen. Men zette eens den voet in eene gemeentebibliotheek. Wat vindt men te lezen? 't Is waar dank aan Conscience, dank aan Virginie Loveling en andere, voor hetgene romans en dichtwerken betreft, kan het er nog al door en deze vlaamsche werken gelukkiglijk zijn nog gezond, zuiver, vol waar gevoelen en ware liefde. Doch van den oogenblik dat men aan 't vak van geschiedenis en aardrijkskunde, natuurlijke wetenschappen enz. komt, vindt men niets of bijkans niets. Zelfs werken betreffende den landbouw zijn er schaarsch om vinden en werken over de verschillige vakken of ambachten die in Duitschland en elders zooveel nut stichten, treft men volstrekt niet aan. Ook hoe zelden treft men in Vlaanderen een mensch aan die eenige kennissen heeft? Wat kent zelfs de zoon van een begoeden burger of van een rijken boer van de geschiedenis? Eenige feiten die zijn eigen land betreffen, anders niets. De gansche wereldgeschiedenis, daar kennen zij zero van. Wat kennen zij van aardrijkskunde? Wat kennen zij zelfs van de vroegere letterkunde van hun volk? Niets. In Vlaanderen noemt men een mensch geleerd, als hij lezen kan en schrijven. Kent hij wat fransch, men bewondert hem reeds; doch begint iemand iets uiteen te doen uit vroegere tijden of van vreemde streken, van natuurlijke wetenschappen, enz. men trekt oogen naar elkaar als wilde men zeggen: die zou ons gaarne iets wijsmaken. Zoo onwetend is nog het grootste deel onzer bevolking.

In de huizen ontbreekt 't totaal aan boeken. Zelfs bij de rijken zijn ze zelden; bij den landbouwer vindt ge nog soms 't een of 't ander boek zonder waarde: een prijs met vergulden omslag van uit het pensionnaat; bij den werkman een oud missieboekje terwijl dat ge in de landen waar hoogere en lagere standen dezelfde taal spreken, niet zelden bij arme lieden een zeker aantal boeken zult vinden van hooge letterkundige of wetenschappelijke waarde waar men in de lange winteravonden al eens in snuistert. Want in die landen is het volstrekt niet kostelijk een aantal nuttige en leerrijke boeken in zijn bezit te hebben. Al de meesterstukken der groote letterkundigen worden gedrukt in volksuitgaven aan eenige centiemen. In Duitschland kunt ge u al de meesterwerken van Schiller, Gœthe, Korner, Lessing, enz. verschaffen aan 20 of 25 centiemen. Zelfs de meesterwerken van vreemde schrijvers worden vertaald en op die wijze uitgegeven. De meesterwerken van Victor Hugo, Lamartine, Shakespeare, Dumas, enz., dat alles kunt gij u verschaffen, bijkans voor niets en zoo komt het dat men soms in kleine huizen eene weinig kostende en toch kostelijke bibliotheek vindt waarin het kind van jongs af leest en leert en zich ontwikkelt. Ook is het wonderbaar tot welk punt zekere werkmenschen, die met natuurlijken aanleg begaafd zijn, zich ontwikkelen. Ik zat eens in een dorp van 't Zwart Woud (gebergte van 't zuiden van Duitschland) in gezelschap met kleine burgers en ook houtkappers die met in de bosschen te werken hun brood moesten verdienen. Op zekeren oogenblik, 'k weet niet hoe het te pas kwam, vroeg men mij van welk land ik was. Ik antwoordde dat ik een Vlaming was.

Daarop sprong een houtkapper recht: Ha, gij zijt uit Vlaanderen, de streek van den Leeuw van Vlaanderen van Hendrik Conscience. En de man begon van de werken van Conscience te spreken: Hij had er doodeenvoudig meer dan de helft van gelezen! En er zijn er honderd! En Conscience was voor hem nog een vreemde schrijver. Hoeveel menschen van het kanton Zomergem zouden er 't zelfde mogen zeggen? En hoeveel duizende zijn er niet die niet weten wie Conscience was en wat voor een dier de Leeuw van Vlaanderen is?

Bron : Het Recht, 27 nov. 1898 - 4 dec. 1898

Eene andere maal reisde ik per postkar door de bergen van 't hertogdom Nassau. 'k Zat boven nevens den koetsier, een ouden kerel van zestig jaren, maar die nog vroolijk was en levendig als een jongen. We waren weldra vrienden. Hij legde mij de streek uit en ieder dorp waar wij aankwamen sprongen wij eens van het rijtuig en goten een dier kolossale halve liters gesmakelijk duitsch bier in ons lijf.

Hoe meer wij dronken, hoe meer wij klapten. Mijn gezel vroeg mij op eens of ik nog veel duitsch gelezen had. 'k Zegde: wel ja, zoo tamelijk. 'k Heb Schiller gelezen.

« Ha, ha, Schiller, de goddelijke Schiller, » riep mijn oûwe, en die begon mij daar van Willem Tell, Maria Stuart, de jongvrouw van Orleans, Wallenstein, het lied der Klokke enz. te spreken als een boer van zijne verkens.

Aangezien ik al de werken van Schiller gelezen had kon ik nog al mijn stuk staan. Doch na een tiental minuten van Schiller gesproken te hebben begon hij van Gœthe, van Lessing, van Klopstock, enz.

Begin hier eens aan de koetsiers van al de diligentien die 's vrijdags naar Gent rijden te spreken van Vondel, Tollens, Bilderdyk! Oei! Zeker, 't verplichtend onderwijs heeft veel geholpen, maar zeker is het dat hadden de rijke standen in Duitschland eene vreemde taal moeten spreken en ware hun land in eene vreemde taal bestuurd geworden als Vlaanderen, nooit zouden zij het zoo ver gebracht hebben. De bijzonderste vruchten van den geest hunner groote mannen zou voor hun volk eene doode letter geweest zijn en nooit had hun volk zoo leeren lezen, niet meer dan ons volk van Vlaanderen.

H. P. (*Wordt voortgezet*).

De vlaamsche kwestie

(*Vervolg*)

't Is niet alleenlijk op verstandelijk gebied dat de overheersching van het fransch bij de geleerde en bij de hoogere standen van Vlaanderen noodlottig is, zelfs op stoffelijk gebied doet zij ons volk veel en groote schade en deze die door dien toestand lijden zijn de rijken niet maar ongelukkiglijk weerom al onze lagere klassen. Waarom? Omdat eene gansche reeks ambten daardoor ontoegankelijk zijn voor het kind van den vlaamschen werkman of den vlaamschen boer. Al onze besturen, vooral de staatsbesturen, zitten opgepropt van Walen, doodeenvoudig omdat het den Waal geheel gemakkelijk is de noodige kennissen te bezitten om een nog al hoog ambt in België te vervullen. Immers 't fransch is zijne taal. Van den oogenblik dat hij de gemeenteschool verlaat is hij reeds genoeg onderwezen om in de lagere besturen te treden. Van daar klimt hij trapsgewijze omhoog zonder moeite; in de besturen is het fransch om zoo te zeggen de eenige gebruikte taal en aangezien hij er te huis in is heeft hij daar den sleutel om hooger te geraken.

Met den Vlaming is het hetzelfde niet.

Hoeveel kinderen komen er uit onze gemeentescholen die fransch genoeg kennen, of ja zelfs kunnen kennen om eenige trappen hoog te klimmen in de administratie? Geene of toch bitter weinig. Als zij in besturen schikken te treden zullen zij allicht fransch genoeg leeren om voor de laagste plaatsen aangenomen te worden. Doch willen zij tot zekere hoogte komen zij zijn verplicht na de gemeenteschool verlaten te hebben nog verschillige jaren de middelbare scholen te volgen. En welke ouders kunnen zich zulke kosten getroosten?

Op den buiten onder de werkersklassen geene, in de stad sommige klein in getal. Ook is het niet zelden onder hooge beambten Walen te vinden die afstammen van lagen stand; zelden zult gij er een Vlaming aantreffen die voortkomt van arme of geringe ouders. In al de besturen blijven de Vlamingen steken half weg; de hoogere plaatsen blijven het uitsluitend deel der Waalsche beambten of der kinderen van rijke of begoede Vlamingen.

Zoo valt het lot altijd op Jonas en zoo zijn het ook altijd de arme of geringe menschen die er meest door lijden als er eene ongerechtigheid bestaat. De rijke mensch heeft altijd 't een of 't ander uitvluchtsel; hij kan altijd weg langs de eene of langs de andere zijde: de arme kan enkel den kop buigen of zijn leed verkroppen.

Ook eene der redenen om dewelke de vlaamsche beweging zoo traag vooruit gaat dat is omdat de rijke standen er geen nadeel door hebben dat de Vlaming verdrukt wordt, en omdat onze hoogere standen geene edelmoedigheid genoeg hebben om de belangen der armen ter harte te nemen en hun recht te doen geworden. Ha moesten zij aan zulk onrecht lijden, wat geroep en wat geschreeuw! 't geldt slechts de belangen van boeren en van werklieden, en dat is de moeite niet waard om er zich mede te bekommeren. Toch gelooven wij vast dat de Vlaamsche kwestie eens eene radikale oplossing zal krijgen; de Vlaamsche zaak is eene rechtvaardige zaak en als wij onze krachten inspannen zal God ons wel eens ter hulpe komen en ons volk, zijn laatste katholiek volk redden. Doch dit zal enkel mogelijk zijn als de almacht der rijke standen, die de vijanden zijn van het Vlaamsch, verbroken zal zijn.

Daarom is het onbetwistbaar dat elke mensch, die waarlijk eene vlaamsche overtuiging bezit, en de politiek steunt 't zij van katholieke 't zij van liberale behouders, rechtstreeksch werkt tegen zijn eigen doel, tegen den vooruitgang der Vlaamsche taal en van het Vlaamsch volk. Beide behoudsgezinde partijen, staande onder het oppergezag der verfranschte familliën van België, zijn natuurlijk vijanden van het Vlaamsch. Ook nooit hebben zij ons iets anders geschonken dan onvolmaakte wetten, die hen dan ook nog in kiestijd moeten afgeperst worden. De heerschappij van het volk zal ook de heerschappij bijbrengen zijner taal. De edelen in de middeneeuwen ook waren franschgezind, even als nu; toen in de dertiende en de veertiende eeuw de gilden van Vlaanderen de macht van den adel verpletterd hadden, zag men ook in al de besturen het fransch plaats maken voor de taal van ons volk. Wederom zal het zoo komen, eens de macht der rijken verdwenen, zal ook de macht van 't fransch rap ten einde zijn. Wie goede Vlaming wil zijn zal daarom ook ten allen tijde demokraat zijn. Een vlaamschgezinde conservateur of behouder, dat is een mensch die in tegenspraak leeft met zijn eigen zelve, die met de eene hand vernietigt wat hij met de andere

Bron: Het Recht, 4 dec. 1898
25 dec. 1898

Is eene omwenteling nog mogelijk ?

De besprekingen in de Kamers hebben klaar bewezen dat het algemeen stemrecht op vreedzame wijze niet kan bekomen worden : even als in 1893, even als in 1899 zal enkel het geweld de behouders dwingen het zuiver algemeen stemrecht te geven ; wij staan dus voor nieuwe wanordelijkheden : tusschen dit en korte jaren, misschien korte maanden zal het volk eene geweldige poging doen om de politieke gelijkheid te bekomen.

Heeft die poging kans van lukken ?

Als men ziet hoe volmaakt de wapens tegenwoordig zijn, hoe verschrikkelijk de macht is der kanonnen vraagt menigeen zich af of het mogelijk wezen zou de hand te dwingen aan de volksvertegenwoordigers, indien een energiek een krachtdadig man aan 't bewind ware die niet zoo licht zou wijken als V. D. Peereboom? Ons dunkens ja.

Vooreerst het zuiver A. S. wordt door het volk in het algemeen aanzien als eene zeer rechtvaardige zaak; 't volk haat het meervoudig stemrecht en vraagt dat het zoohaast mogelijk verdwijne. Deze die het zuiver A. S. verdedigen zullen in zijne oogen de zaak der rechtveerdigheid verdedigen.

Bijgevolg de man, die 't bevel zal geven door uiterst geweld den opstand te onderdrukken, zal voor eeuwig aanzien worden als een moordenaar ; hij zal geen drij jaar meer als politiek man mogelijk zijn ; hij en zijn geslacht zouden voor eeuwig geschandvlekt zijn in de oogen van het volk 't is te zeggen den meester der toekomst.

Ook wij hebben gezien hoe gemakkelijk het is blageeren en spreken van er te doen in schieten als in kaf zoolang 't gevaar ver is ; doch eens dat men ziet dat het er ernstig op los gaat en dat er met gansche beken bloed zullen moeten stroomen om het volk te temmen, o dan verandert de zaak ; vooreerst weinig menschen zijn zoo versteend dat zij niet op zulke oogenblikken eens hun geweten zonder vooringenomendheid raadplegen en zich afvragen of wel al het onrecht aan de zijde der manifesteerders is ?

En die verantwoordelijkheid van honderde weduwen en weezen gemaakt te hebben ; die dagelijksche vloek door honderde kinderen en vrouwen naar 't hoofd geslingerd van den noodlottigen man die vaders, broeders, zonen moordde, omdat zij streden voor 't geen zij toch als hun recht aanzagen en mochten aanzien !

Ware de strijd onrechtvaardig ; ware het mogelijk langs vredelievenden weg zijn recht te bekomen al moest het vier of zes jaren nog duren, o dat ware anders. Dan zou men kunnen opwerpen dat alwie strijdt voor recht, toch altijd ook rekening moet houden van de toestanden en 't belang van den vrede in het land, dat die ook geduld moet hebben en werken, daar de weg voor hem openligt.

Doch alwie onze grondwet kent en 't gedacht der katholieke behouders, weet dat het langs vreedzamen weg onmogelijk is voor dertig jaren 't algemeen stemrecht te bekomen, en dat is waarlijk wat lang.

Er is dus geen ander weg dan het geweld en dit zal het geweld van wege het volk wettigen in de oogen van 't publiek.

Wee den man die in België 't bloed zal doen stroomen in den strijd voor algemeen stemrecht !

Voor twee jaren waren er slechts eenige gekneusden en toch is M. Van den Peereboom een onmogelijk man geworden in de politiek. Hij, de populairste man van 't katholieke België veertien dagen te voren, is moeten verdwijnen uit zijne eigene partij.

Wat zou er den man, die in 't volk zou doen schieten in den strijd voor 't rechtvaardig algemeen stemrecht, wat zou er diens kinderen, diens familie te wachten staan ?

Ook geloof ik niet dat er in gansch Belgie een man zal zijn, die den stroom zal weerstaan als hij zien zal dat het er oprecht ernstig naartoe gaat.

Ten tweede, men mag niet vergeten dat het leger bestaat uit volksjongens,

De politieke mannen hebben niet vergeten wat er te Parijs in 1848 en 1871 gebeurd is. — Wat de burgerwacht betreft, in de groote steden is zij grootendeels voor zuiver algemeen stemrecht genegen.

3. Het is waar, de wapens zijn verbeterd en in een openen strijd kan

[illegible] duren, de kanonnen hebben te veel macht en de geweren schieten te juist en laden te ras. Doch moesten de legers vechten zooals vroeger, 't is te zeggen in dichte gelederen, 't ware ook ras gedaan. Wat doet men in zulke gevallen ? Men verandert van manier van strijden. En zoo ook moet het tot woelige wanorders komen, om 't algemeen stemrecht te bekomen geloof ik ook dat er van taktiek zal moeten veranderd worden.

H. P

('t Vervolgt).

'Ts eene omwenteling nog mogelijk ?

(*Vervolg*).

Hoe maakte men revolutie vroeger ?

't Volk kwam meest ongewapend of zeer gebrekkig gewapend op straat, riep en schreeuwde, smeet eenige ruiten uit en op 't laatst kreeg een goed aantal ballen in zijn lijf, ofwel er in lukkende van een deel van het leger op zijn hand te krijgen, dwong het de besturen tot aftocht.

In den strijd voor algemeen stemrecht bestond de revolutie meest in groote werkstakingen gevolgd van eenige gewelddaden.

Die taktiek is uiterst onbehendig, omdat zoo een strijd van geenen duur kan zijn : het volk in den strijd had het geluk van te doen te hebben met een ministerie dat uiterst zwak was van karakter ; de behoudsgezinde katholiek is in den grond een groote vervaarderik, zeer hoogmoedig en luidruchtig als 't gevaar ver is, doch als 't er ernstig begint naartoe te gaan, loopt hij al wat hij kan. De voorvallen van 1893 en 1899 bewijzen dit ontegensprekelijk.

Doch hadde men aan 't hoofd van 't bestuur een man gehad met wilskracht en met een vaster wil, 't volk moest buigen, de honger kwam, de werklieden hadden geen middels van bestaan meer, en zonder eten is strijden mocielijk. Dus de werkstaking alleen is een onvoldoende middel dat weldra tegen de werklieden keert, en 't open geweld is in gewone omstandigheden onmogelijk, omdat de wapening van 't leger te ontzaggelijk is.

Er moet dus iets nieuws gevonden worden en 'k geloof dat dit niet mocielijk is.

De algemeene werkstaking en wat lawijd op straat doen enkel 't volk lijden ; 't kan den nijveraar en den koophandelaar weinig schelen, zijn zaken gaan gewoonlijk voort zooals vroeger en 't is zelfs heel prettig voor hen de woelingen te zien van door een venster der tweede of derde verdieping.

Doch moest er eene manier van strijden gevonden worden, die aan al de klassen der maatschappij te gelijk schade berokkent, ons dunkens zou dit meer kans hebben van lukken.

Daarom zou het voldoende zijn, al de verkeersmiddelen af te breken.

Geen leger is bekwaam al de ijzerenwegen, de telegrafen, de vaarten en rivieren te bewaken : dat is totaal onmogelijk ; van een anderen kant niets is gemakkelijker dan een ijzerenweg of een telegrafafsnijden zonder dat u iemand ziet.

In Transvaal binden de Boeren een lintjen *pulminate de coton* om de rails, ontsteken de lont en het verkeer is van een of twee dagen onderbroken; tegen dat de lont op gebrand is en dat de rail springt is de Boer reeds uren en uren ver.

Een schip in de Schelde en Leie gezonken snijdt alle waterverkeer voor gansche provinciën af.

Niets verspreidt meer paniek dan zulke feiten, en alle handel valt stil of slabbakt : Wil men te veel de ijzerenwegen bewaken, de steden ontbloot van troepen, zijn in de macht van het volk en dan is 't nog rapper gedaan.

Doch 't groot gevolg zou zijn dat in zulken strijd niet enkel meer de werklieden zouden lijden maar alleman en als alleman ziet dat hij niet meer enkel toeschouwer is maar ook van de brokken deelt, dan vindt hij seffens dat men ongelijk heeft zulken hardnekkigen wederstand te bieden als men ziet dat het volk dit of dat wil.

Wij weten niet wat de socialisten van zin zijn te doen om algemeen stemrecht te bekomen ; wat zeker is 't is dat van den kant der behouders de tegenstand zeer groot zal zijn ; zij zullen niet wijken indien zij niet zien dat het er ernstig zal naartoe gaan ; immers het tegenwoordig stelsel geeft hen te veel voordeel : zij hebben meest meervoudige stemmen en daar zij niet scrupuleus zijn, zoo kunnen zij des noods stemmen maken zooveel zij willen. Daarom zullen zij het volhouden zoolang mogelijk en daarom ook, indien de strijd enkel gevoerd wordt bij middel van werkstakingen, heeft hij weing kans van lukken.

Alleenlijk als de behouder ziet dat hij niet voor eenige lichte opstootjes staat, maar voor een ernstigen strijd die gedurende weken den handel en de nijverheid stremmen en aan de kleine [illegible] gewoonte.

H. P

Bron : Het Recht, 14 juli 1901

M. le président. — La Chambre vient d'entendre la proposition de M. le ministre des finances. Puisqu'elle ne rencontre pas d'opposition, il en sera ainsi.

MOTION D'ORDRE.

M. Antoine Delporte. — Messieurs, il s'est produit hier un fait très important et qui pourrait avoir pour conséquence de modifier l'ordre du jour de la Chambre. Je veux parler de l'acquittement de M. Plancquaert devant la cour d'assises de la Flandre occidentale. Les poursuites intentées contre M. Plancquaert avaient une très grande analogie avec celles qu'on sollicite contre notre collègue M. Smeets.

Je demande donc au gouvernement s'il ne consentirait pas à rechercher un moyen de débarrasser l'ordre du jour de la Chambre de la demande de poursuites contre M. Smeets, soit en engageant M. le procureur général près la cour d'appel de Liége à retirer sa demande, soit en reléguant la discussion de cette demande à la fin de l'ordre du jour.

Pour vous démontrer que les poursuites sollicitées contre M. Smeets ont une très grande analogie avec les poursuites dont M. Plancquaert a été l'objet, je me permettrai de vous lire un passage fort court du réquisitoire de l'honorable organe du ministère public.

M. Plancquaert était accusé d'avoir écrit :

« La cause du suffrage universel est sainte. L'égalité politique ne peut être conquise que par la révolution. Or, la révolution n'est plus possible par les anciens moyens. Il faut changer de tactique. »

Et quelle tactique préconise-t-il ? Il ajourne son avis à huitaine, puis il y a le 14 juillet, un second article où il expose la tactique moderne de la révolution, consistant à troubler le fonctionnement de l'industrie et à couper les moyens de communications.

Dans son réquisitoire, M. le procureur du roi de Bruges accuse Plancquaert d'avoir choisi la date du 14 juillet pour publier son article, parce que c'est une date historique. Plancquaert aurait, à en croire M. Janssens de Bisthoven, « écrit d'une plume haineuse et criminelle, l'abominable évangile de la révolution nouvelle ».

Vous voyez que l'on accusait M. Plancquaert de faits plus graves que ceux que l'on reproche à notre collègue Smeets et que par conséquent, si le jury a rendu un verdict d'acquittement dans l'affaire Plancquaert, on peut s'attendre à un verdict analogue en ce qui concerne M. Smeets.

Voici l'article de M. Plancquaert...

M. le président. — Permettez, monsieur Delporte. Quelle est exactement la portée de votre motion ?

M. Antoine Delporte. — C'est de faire modifier l'ordre du jour, monsieur le président; je démontre que les délits ou crimes reprochés à M. Plancquaert sont plus graves que ceux reprochés à M. Smeets.

Dans ces conditions, je demande à la Chambre de porter la demande de poursuites à la fin de l'ordre du jour, à moins que le gouvernement ne se engager le procureur général de Liége à retirer sa demande.

J'ajoute, monsieur le président, que, lorsqu'il a été question de poursuites contre M. Plancquaert devant la cour d'assises de Bruges, il était presque entendu par le parquet qu'un autre membre de cette Chambre appartenant au parti démocrate chrétien, serait poursuivi si l'on obtenait une condamnation contre M. Plancquaert; je veux parler de l'honorable M. De Backer.

Je demande donc de mettre fin une bonne fois aux demandes de poursuites, soit par l'ajournement, soit par l'intervention du gouvernement qui engagerait le parquet à retirer la demande concernant l'honorable M. Smeets. (*Très bien ! très bien ! sur les bancs socialistes.*)

M. Furnémont. — La moitié de la Chambre sera au bagne; l'autre moitié méritera d'y être.

M. de Smet de Naeyer, ministre des finances et des travaux publics. — Messieurs, nous ne sommes pas réunis pour discuter les arrêts de justice ni les actes des parquets.

M. Vandervelde. — C'est à la demande du ministre de la justice que les poursuites ont été faites.

M. de Smet de Naeyer, ministre des finances et des travaux publics. — La Chambre est saisie d'une demande d'autorisation de poursuites contre M. Smeets. L'honorable membre lui-même réclame des juges. Nous ne pouvons que nous référer à ce que décidera la Chambre, et nous devons tous désirer que la discussion sur la demande d'autorisation soit abordée et terminée dans le plus bref délai possible.

Il n'y a donc pas lieu de modifier notre ordre du jour, et je convie la Chambre à repousser la motion de l'honorable M. Antoine Delporte.

M. Janson. — Je demande la parole.

M. Furnémont. — Messieurs, notre honorable collègue, M. Antoine Delporte avait raison de caractériser l'importance de l'événement politique qui s'est produit hier.

La Chambre sait comment la loi établit la composition du jury. Elle sait que dans notre pays le jury est uniquement composé de représentants des classes aisées et qu'il n'y entre aucun ouvrier, aucun artisan, ni aucun paysan; il est très rare qu'il s'y trouve même un petit industriel ou un petit commerçant.

Ce sont de bons bourgeois qui constituent la liste des membres appelés à faire partie du jury. La Chambre sait aussi, et je le rappelle parce que c'est une question de procédure criminelle que le public ignore, que dans cette liste ainsi composée de gros censitaires, le président du tribunal civil fait un première sélection. Je n'ai pas besoin de dire que celle-ci est faite d'une façon excessivement étroite et qu'en matière de poursuite politique on est toujours certain de voir choisir des citoyens appelés par leur position ou par leurs opinions politiques, à prononcer un verdict de condamnation.

Mais cette sélection n'est pas la seule et à son tour, le président de la Cour d'appel fait un second choix duquel il élimine les citoyens que leur caractère bien connu ou leur situation pourrait laisser soupçonner d'une certaine indulgence en faveur du citoyen poursuivi. De plus, il existe en faveur du ministère public, un droit de récusation tel qu'on est toujours sûr de la composition du jury de façon à n'y comprendre que des amis du gouvernement.

Eh bien, messieurs, malgré toutes ces précautions, l'accusé d'hier a été renvoyé indemne du chef de la poursuite exercée contre lui et son acquittement constitue une glorification absolue sinon de l'article poursuivi tout au moins du but qu'il avait en vue : l'obtention du suffrage universel ! (*Très bien ! très bien ! sur les bancs socialistes.*)

M. Vandervelde. — M. Plancquaert acquitté, c'est la tactique du gouvernement condamnée. (*Oh ! oh ! à droite.*)

M. Furnémont. — Parfaitement, et, dans ces conditions, je me demande si la Chambre ne ferait pas œuvre d'esprit et de cœur en supprimant de son ordre du jour la demande de poursuite dirigée contre notre honorable collègue M. Smeets.

L'honorable président du conseil faisait état tout à l'heure de l'insistance apportée dans cette enceinte par l'honorable M. Smeets à être poursuivi. Il y a là une question de délicatesse et de courage que nous comprenons tous, mais nous avons à tenir compte dans une moindre mesure du but que poursuit M. Smeets. D'autant plus qu'il s'est passé en section centrale un fait, qui doit être connu de la Chambre et du pays, et relatif à la nouvelle demande formulée contre M. Smeets. Tantôt, l'honorable M. Francotte, faisant partie de la section centrale chargée de statuer sur la seconde demande présentée pour poursuivre M. Smeets, nous a dit que la jurisprudence constante à Liége était de renvoyer, dans des cas semblables, devant le tribunal correctionnel. M. Smeets se serait incontestablement rendu coupable d'un délit ou d'un crime politique, cela ressort de la situation; ce n'est pas un intérêt privé qu'il aurait poursuivi; il a parlé comme citoyen protestant contre le gouvernement se refusant à accorder le suffrage universel. Son but eût été incontestablement de provoquer un délit d'un caractère essentiellement politique, et c'est en vertu d'une machination infâme que l'on voudrait faire comparaître l'honorable M. Smeets devant des juges à qui M. le ministre de la justice a ordonné la poursuite.

Dans ces conditions, je pense que cette question pourrait disparaître de l'ordre du jour. J'ajoute que si nous demandons cela, ce n'est pas parce que nous craignons de pareilles poursuites; car s'il s'est trouvé un jury conservateur et bourgeois pour acquitter M. Plancquaert à Bruges, il s'en trouvera à Liége un, non moins bourgeois, mais peut-être moins conservateur, pour acquitter M. Smeets et pour dire que la bourgeoisie le charge, à son tour, de la mission de réclamer et obtenir, coûte que coûte, le suffrage universel. (*Très bien ! et applaudissements sur les bancs de l'extrême gauche.*)

De heer De Backer. — Ik vraag het woord voor een persoonlijk feit.

M. Janson. — Est-ce que M. De Backer ne pourrait pas parler en français pour cette fois ?

M. Anseele. — Parlez en français, monsieur De Backer !

M. le président. — La parole est à M. De Backer pour un fait personnel.

FAIT PERSONNEL.

De heer De Backer. — Mijne heeren, vernoemd door M. Delporte in zijne ordemotie betrekkelijk het geval van Hector Plancquaert, wil ik een woord uitleg aan de Kamer geven.

Gisteren in den avond ontving ik inderdaad een snelbericht waarbij mij werd gemeld dat weldra mijn beurt zou komen uit hoofde van zeker schrijven in *Klokke Roeland*. Ik zou namelijk gesproken hebben van schelmen en bandieten in een artikel over 't geval Plancquaert.

Ik moet inderdaad voor de Kamer bekennen dat ik die woorden heb geschreven. Ik bedoelde de burgerij, en daar het eedgerecht gekozen wordt uit die burgerij, waren de gezworenen natuurlijk in die beschuldiging begrepen en door die woorden bedoeld.

In het land van Aalst immers hebben wij kunnen waarnemen dat de tergendste misdrijven onder den dompheorn worden geschoven bij middel van het geld, daar integendeel de minste vergrijpen der christene demokraten meedoogenloos worden vervolgd.

MOTION D'ORDRE.

M. Destrée. — Messieurs, ce que vient de dire l'honorable M. De Backer nous intéresse probablement beaucoup; or, nous sommes ici un certain nombre de membres de la gauche qui n'avons pas eu le plaisir de le comprendre. Je demande par conséquent que les paroles de l'honorable M. De Backer soient traduites. (*Oui! oui! à l'extrême gauche.*) Que M. De Backer veuille bien répéter en français, en quelques mots, ce qu'il vient de dire en flamand.

De heer De Backer. — Ik moet doen opmerken aan de linkerzijde dat ik mij tegenover het Kiezerskorps verbonden heb, uitsluitend vlaamsch te spreken, en ik mag niet zonder bezondere reden van die verbintenis afwijken.

À GAUCHE : La traduction, la traduction!

M. Destrée. — Est-ce que M. le président ne pourrait pas nous donner la traduction de ces paroles?

M. Anseele. — Si M. le président me le permet, je fournirai à la Chambre une traduction sommaire du discours de M. De Backer.

M. Van Nuffel. — Qu'on nomme un traducteur!

M. le président. — Messieurs, le bureau ne peut pas entrer dans la voie de nommer ici des traducteurs. (*Interruptions à gauche.*)

M. De Backer possède parfaitement la langue française et il refuse de s'expliquer en français.

M. Vandervelde. — Je demande la parole pour un rappel au règlement.

M. Gielen. — Je demande la parole pour un fait personnel.

RAPPEL AU RÈGLEMENT.

M. Vandervelde. — Messieurs, un certain nombre de membres de l'assemblée n'ont pas compris un mot du discours de M. De Backer, qui a une importance réelle dans le débat. Dans ces conditions, je demande au bureau de bien vouloir dire, en quelques mots, aux députés qui ne comprennent pas le flamand, ce que vient de déclarer M. De Backer. (*Bruit à droite.*)

M. Destrée. — Il faut croire que ce qu'il a dit vous gêne beaucoup. (*Protestations à droite.*)

M. Anseele. — Cela vous gêne fortement!

M. Lichtert, ministre des chemins de fer, postes et télégraphes. — Si M. De Backer parle en flamand, c'est qu'il ne veut pas être compris, puisqu'il a le moyen de se faire comprendre. (*Exclamations à gauche.*)

M. Verhaegen. — Je demande la parole sur le rappel au règlement.

M. Anseele. — Je demande la parole.

M. Gielen. — J'ai demandé la parole pour un fait personnel.

M. le président. — Mais votre nom n'a pas même été cité, monsieur Gielen.

M. Gielen. — Il s'agit d'un fait de la séance de vendredi passé.

M. Destrée. — Finissons d'abord l'incident soulevé par le discours flamand de M. De Backer.

M. le président. — Il convient, en effet, avant de vous donner la parole, que nous terminions d'abord l'incident actuel.

La parole est à M. Janson.

M. Verhaegen. — J'ai demandé la parole sur le rappel au règlement.

M. le président. — La parole a été donnée à M. Janson. Nous reprendrons l'incident aussitôt après le discours de l'honorable membre.

M. Verhaegen. — J'ai demandé la parole, monsieur le président, sur le rappel au règlement qu'a soulevé M. Vandervelde.

M. le président. — Mais il n'y a pas de rappel au règlement.

M. Verhaegen. — Pardon! M. Vandervelde a demandé la parole pour un rappel au règlement.

L'honorable membre a demandé que le bureau voulût bien traduire en quelques mots ce que l'honorable M. De Backer venait de dire en flamand. Il est évident que, si le bureau accédait à cette demande, il faudra permettre à nos collègues flamands de faire traduire désormais dans leur langue tout ce qui se dit ici en français. (*Interruptions à gauche.*)

M. Vandervelde. — Il s'agit d'un cas exceptionnel.

M. Destrée. — Pourquoi pas? Très volontiers! Vous trouvez qu'on va trop vite? Eh bien, allons encore plus lentement.

M. Verhaegen. — Dès lors, au lieu de marcher avec sa lenteur actuelle, la Chambre perdra encore beaucoup plus de temps. C'est ce que nous ne voulons pas.

M. Destrée. — Eh bien, nous acceptons. Soit! On traduira tout dans les deux langues.

M. de Smet de Naeyer, ministre des finances et des travaux publics. — Mais nous n'acceptons pas! (*Bruit.*)

M. le président. — Messieurs, il me paraît inadmissible de vouloir charger le bureau de traduire un discours flamand en français, alors qu'il ne convient pas à un membre, connaissant le français, de donner à ses collègues une version résumée de ce qu'il a dit. (*Approbation sur divers bancs.*)

M. Furnémont. — Mais s'il a pris vis-à-vis de ses électeurs l'engagement de ne parler ici que le flamand? Il y aurait un membre de la droite qui respecterait ses engagements. Ce ne serait pas trop.

M. le président. — J'estime donc qu'il n'y a eu aucune infraction au règlement et je convie la Chambre à rentrer au plus tôt dans la discussion de l'ordre du jour, si nous voulons avancer nos travaux.

La parole est à M. Janson.

M. Vandervelde. — Je demande la parole pour un rappel au règlement. (*Exclamations à droite.*)

M. le président. — De quel article du règlement s'agit-il?

M. Vandervelde. — Voici ce que je voulais déclarer.

L'honorable M. De Backer, intervenant dans ce débat, a dit que le parquet était décidé à le poursuivre pour attaques contre les membres du jury de Bruges et que, si on ne l'a pas poursuivi, c'est parce que M. Plancquaert a été acquitté. Il a ajouté qu'il maintient, d'une manière absolue, toutes les déclarations qu'il a faites au sujet d'un jury dont l'origine bourgeoise justifiait ses préventions et ses craintes.

DES VOIX À DROITE : M. De Backer n'a pas dit cela.

M. Destrée. — Traduisez alors.

M. De Ponthière. — Recommencez en flamand.

M. Vandervelde. — J'ai essayé, avec la meilleure foi du monde, de rendre la pensée de M. De Backer. Si je l'ai mal rendue, c'est une raison de plus pour qu'on apprenne à ceux d'entre nous qui ne savent pas, ou ne savent qu'imparfaitement le flamand, ce qu'a dit M. De Backer.

Il est évident, alors même que le règlement est muet, qu'il y a des raisons de force majeure pour que tous les membres de l'assemblée soient mis en demeure de comprendre ce qu'on dit dans une discussion.

M. Gielen. — Je demande la parole pour un fait personnel. (*Hilarité.*)

DE CONGO

't Schijnt dat men tot akkoord is gevallen te Brussel : de koning en het ministerie zouden het eens geworden zijn.

Het domein der kroon zal niet bestaan ; doch België zal in de plaats hiervan 120 millioen geven aan den koning, die van zijnen kant deze millioenen zal gebruiken voor zekere openbare werken.

Welk recht heeft de koning op deze 120 millioenen ? Geen. 't Is bewezen en ontegensprekelijk bewezen door de verschillende verdragen gesloten tusschen België en den Congo. Volgens deze verdragen moest de Congo overgelaten worden aan België met al zijn rijkdommen. Die 120 millioen geëist door den koning, strijden met België's rechten.

Dat de koning al dit geld schikt te verteeren aan openbare werken doet niets aan de zaak. 't Is het Belgisch volk dat daarover moet beschikken. Niet hij. En welke werken schikt hij daarmede uit te voeren ? Bijna uitsluitelijk werken van luxe, van pracht.

Er zullen prachtige boulevards aangelegd worden teBrussel en te Oostende ; kolossale gebouwen zullen opgericht worden in die beide steden ; 't overige van België gaat Leopold niet aan : de andere steden kunnen aan hun duimen zuigen.

De vreemdelingen zal verwonderd staan zien op zooveel luxe. Koning Leopold zal zich de illusie geven dat hij koning is van een groot land en een rijk volk.

Wie zal zich nog in 't halfeenskensland en 't roggemeelbroodland wanen ?

Wie zal er dan nog gelooven dat er in België nog meiden werken 's morgens van vijf uren tot 's avonds acht en negen uren aan 16, aan 18 en 20 fr. per maand.

Knechten aan 18 fr. per maand ?

Jonge koeiers, aan drie, vier en zes en acht frank per maand ?

Kantwerksters aan vijftig centiemen per dag ?

Eene massa volgroeide vrouwen aan 35 centiemen en de kost ?

Nog honderd duizende landbouwwerklieden aan 65 en 70 centiemen in den winter en 1 fr. in den zomer ?

Ah, sire, gij hebt dus niet eens gedacht aan uw volk !

Gij wilt pracht tot voldoening van eigen hoogmoed.

't Volk bemint gij als het als soldaat uw hart-van grootschheid doet zweeten.

Op den zwoegenden arbeider denkt ge niet, gij zijt te gelukkig, de weelde lacht u te veel toe.

Men heeft u ongestraft in den Congo het gruwelijkste regiem laten inveeren ; gij hebt jaarlijks millioenen afgeperst ten koste van millioenen arme zwarten !

Met dat geld kunt gij een deel der drukpers uitkoopen om u te verdedigen tegen de verontwaardiging van Engeland en Amerika en de katholieke platte vleiers verheffen u als een verdediger des geloofs, terwijl de eigen commissie door u benoemd toch den moed had u eenige waarheden in 't gezicht te wrijven.

Neen, ge zijt te rijk, te gelukkig, alles buigt voor u om 't meest, de katholieke zedenmeesters niet het minst.

Daarom pracht, immer pracht, 't zal geen halve eeuw meer duren met u, dat weet ge, en aan 't ander leven daar gelooft gij niet aan. Daarom moet ge den roes hebben van glorie en genot. Met een worp smijt ge dertig millioenen in den schoot eener schoone vrouw, ge schenkt haar kasteelen en voor uw eigen bouwt gij paleizen op paleizen. Zeker van de slaafschheid uwer ministers put gij nog in 's lands schatkist om uw grillen te helpen voldoen.

Doch nog nooit hebben wij van u eene daad gehad die liet vermoeden dat gij vatvatbaar zijt voor dat schoon gevoelen : de liefde tot den armen en lijdenden evenmensch !

Ah sire, haddet gij de helft van die sommen besteed aan de verbetering der pensioenen voor de armen of voor eenig menschlievend werk ?

Wat hadde men u al niet vergeven ! De menschen zijn zoo laf ; voor een beetje profijt vergeven ze seffens twintig schelmstukken ; maar neen, aan uw arm volk denkt ge niet.

De petrolkoningen, de ijzerenwegkoningen, de staalkoningen van Amerika, al voelden ze toch iets van de onrechtvaardigheid der tegenwoordige maatschappelijke inrichting geven met honderden millioenen 't zij voor het volksonderwijs, 't zij voor liefdadige werken.

Die menschen meest uit het volk gesproten denken toch nog aan deze die ongelukkiger zijn dan zij.

Maar zoo iets komt niet in 't edel gemoed van onzen koning. Geld heeft hij over voor vrouwen, voor pracht ; al wat zijn hoogmoed streelt dat mag millioenen kosten. Zijn volk dat van alle Europeesche volkeren, het langst werkt, 't minst ontwikkeld is, 't armzaligst leeft, dat volk is hem hem geen kluit waard.

Onze koning heeft geen hart ; hoe zouden wij hem dan beminnen ?

H. PL.

Bron : De Vrije Klok, 8 maart 1908

— Houdt u goed aan de deur, meneer Victor; moest gij vallen en been of arm breken, 't zou weerom een straf Gods zijn op de demokraten.

— Wees gerust, 'k zal voorzichtig zijn.

Pier, een reus, rechtte zich en Victor De Wilde schreef met krijt in vette letters, boven op de deur van de kerk, zoo hoog hij kon, zoodat de koster het 's onderendaags niet dadelijk kon uitvagen :

HIER WORDT EEN VOLK VERMOORD.

TU ES PETRUS ET SUPER HANC PETRAM...

De dag van de verkiezing was aangebroken. In al de missen werd nogmaals tegen de christen demokraten gepredikt en een bisschoppelijke brief werd afgelezen, het volk aanmanend zekere mannen niet te volgen die onder den dekmantel van christenen de menigte wilden verleiden. Van menschenliefde en rechtvaardigheid was er in dien brief geen spraak; vooral niet van rechten; zelfs niet van het bestrijden van misbruiken. Een uitdrukking weerklonk gedurig: gehoorzaamheid aan de geestelijke overheid. Er werd geen onderscheid gemaakt tusschen geestelijke of wereldlijke zaken; gehoorzaamheid, onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan den priester, dat was de strekking, het doel, dat was het gebod op straf van zonde.

Er is iets waar zeer weinig politiekers op gelet hebben : de poging tot invoeren van een echte theokratie, een echte priesterheerschappij in Vlaanderen na de herziening van de grondwet in 1893. De eerste verkiezingen van 1894 hadden aan de katholieken een kolossale meerderheid gegeven. De massa's van het platteland hadden als één man voor de katholieken gestemd en wie had die massa's van het platteland in handen ? De priesters. Het ongeluk scheen gekomen om voorgoed alle macht in geestelijke handen te geven. Ook gedurende jaren werd er in de predikstoelen gepredikt, steeds gepredikt : gehoorzaamheid aan de geestelijke overheid, eerbied voor de geestelijke overheid. De geestelijken maakten zich van alle inrichtingen meester; onderlinge bijstanden, boeren- en boerinnenbonden, gezellenbonden, tot muziekmaatschappijen toe, alles onder 't hoog bevel van pastoor of onderpastoor. Sedert eeuwen is de verslaving aan de geestelijken nooit zoo groot geweest als nu. Op de dorpen heeft de burgerij niets meer te zeggen; niets mag gebeuren tegen den wil van de priesters.

De laatste dagen vóór de verkiezing was gansch het kanton Ninove om zoo te zeggen gansch platgeloopen door de kiesdravers, doch bijzonderlijk door de priesters. Dezen hechtten er sterk aan in tijd van verkiezingen zelf de propaganda te doen; zoo zijn zij in onmiddellijke aanraking met de kiezers zelf en vermijden zij dat een ander op hen eenigen invloed verwerft.

Alles moest buigen. Wie land in huur had van een katholiek moest katholiek stemmen, wie werk had van katholieke burgers of heeren moest katholiek stemmen of was zijn land of zijn werk kwijt. Er werd druk uitgeoefend op de vrouwen en dochters van hen die vrij en onafhankelijk waren, tot in den biechtstoel toe en in menig huisgezin waar de man demokraat was, ontstond er twist en tweedracht. Stemmen werden omgekocht op groote schaal en van 's morgens van de verkiezing af vloeide het bier met stroomen in de herbergen. Te Volxem vooral werd er gewerkt met echte razernij. Alles hielp hier mee; alle avonden werden er geheime zittingen gehouden in de pastorij onder voorzitterschap van Van Boschvoorde; ieder kiezer werd onderzocht en besproken. Dwang en beloften, smeekingen en bedreigingen, alles werd in 't werk gesteld.

Vóór de zending was er onder de werklieden en onder veel kleine burgers een zekere geestdrift voor Jan Vleminx. Jans familie was altijd bemind geweest en Jan vooral telde veel persoonlijke vrienden. Doch na de missie was alles stil geworden als werd er iets op de gemeente vermacht. Nergens een kreet of een demokratisch lied meer.

De laatste dagen voor de verkiezing vooral was alles doodstil. Er was iets verpletterd op Volxem. Jan voelde wel dat er hevig tegen hem gewerkt werd, en dat veel van zijn vroegere vrienden van hem afvielen, de een uit vrees, de ander gedwongen; anderen waren door den laster over Jan verspreid overtuigd dat hij op een slechten weg was.

Hij hoopte nochtans dat velen in het kiesbureel zouden gehandeld hebben en goed gestemd. Was de stemming niet geheim ?

Jan was getuige op een van de kiesbureelen van Volxem. Toen hij door de menigte waar de stemmers op de afroeping van hun naam wachtten, zag hij den pastoor en Van Boschvoorde te midden van 't volk staan, iedereen aansprekend en voor 't laatst aanmanend voor 't geloof en de kerk te stemmen. Burgemeester, notaris, onderwijzers, kerkmeesters, de bijzonderste boeren en burgers : alles was gemobiliseerd. Toen Jan door 't volk drong werd hij door velen met spottenden blik aangezien; bijna niemand groette hem. Hier en daar maakte een werkman tersluiks een oogje naar hem.

In 't stembureel gekomen gaf hij zijn bewijzen af dat hij als getuige was aangesteld en nam plaats aan de tafel niet ver van de stembus. Toen de voorloopige pleegvormen ten einde waren en de naamafroeping van de kiezers begon, kwam Van Boschvoorde insgelijks binnen en zette zich nevens Jan Vleminx. Hij was getuige voor de konservatieven.

Het toeval wilde dat de eerste opgeroepen kiezers jongelingen waren of werklieden die in 't Fransche gewerkt hadden. Eenigen van hen kwamen binnen met vasten stap, zagen Jan moedig in de oogen en bekommerden zich noch om Van Boschvoorde noch om den voorzitter die hen vermanend aanstaarden. Doch weldra veranderde het tooneel. Jan zag in de zaal een gansche reeks menschen verschijnen die bij

Et nunc erudimini

En nu leert gij, die aan 't hoofd staat der volkeren

Met die woorden begon de groote Bossuet zijn lijkrede over een afgestorven lid van 't fransch koninklijk huis (Henriette van Engeland, indien mijn geheugen mij niet bedriegt).

Deze woorden mogen heden herhaald worden en verdienen goed overwogen.

Op iets meer dan 24 uren heeft het Portugeesche volk het koninkdom afgeschaft, de katholieke kerk als Staatskerk vervallen verklaard, de kloosters ontbonden en de katholieke scholen gesloten.

Sedert meer dan duizend jaar is Portugal een koninkrijk, sedert meer dan duizend jaar een katholieke Staat. Dat alles is weg gevaagd en men mag zeggen zonder de minste hoop dat het Portugeesche volk ooit op zijne beslissing zal terugkeeren.

De koningen van Portugal in de laatste jaren hadden het werkelijk bont gemaakt : zij bestolen noch min noch meer hun land; hun zeden waren doorslecht en daarbij 't waren groote dwingelanden. Omdat Carlos, de vader van de nu weggejaagden koning, over twee jaren doodgeschoten werd, was geen mensch zijn vrijheid zeker.

Eenige rijke familiën stonden aan 't hoofd van twee politieke partijen : de regeneradories of heropbeurders en de progressisten of vooruitstrevers. Elk op hunne beurt kwamen zij aan het hoofd en lieten zich na eenige maanden bestuur door de tegenpartij afstemmen die dan 't zelfde deed voor haar tegenstrevers eenige maanden later. Beide partijen bestolen het land om 't meest. Volgens loffelijke gewoonte hielden de geestelijken, die dan nog in Portugal in 't algemeen van slecht gedrag zijn, het met de rijken en dezen die aan het hoofd waren en vielen natuurlijk met die in den afgrond. Zoo gebeurde het in Vrankrijk, zoo in Italië en zoo in Portugal lijk of het weldra zal gebeuren in Spanje en ook wel in België; in plaats van den godsdienst als zijnde een zedelijke wet boven partijen en politiek te stellen maakt men er de dienstknecht eener kliek; men geniet eenigen tijd van de roes van de macht van het gezag; de hoogmoed is gestreeld en eenige jaren daarna men tuimelt met godsdienst en al in 't zand en vervloekt dan voor al die 't hooren wil de vrijmetselarij, de hedendaagsche vrijheden enz. in plaats van zich op de borst te kloppen en te bekennen dat men de welverdiende straf ondergaat om de leering van Christus voor eigen belang en ijdelheid ontheiligd te hebben en tot kiesmachien verlaagd.

Et nunc erudimini; en nu leert katholieken; zulke voorvallen bevatten groote lessen.

In Portugal kunnen 75 % der menschen noch lezen noch schrijven; in de bergen en verafgelegen plaatsen heeft de priester op dat vee wel nog eenigen invloed, doch als 't er op aankomt zijn vel bloot te stellen zijn de domme en onwetende menschen gewoonlijk laffer dan geleerden. Deze hebben dikwijls een ideaal dat hen zedelijke kracht geeft; de onwetende luistert slechts naar zijn natuurlijke aandrift tot eigen behoud.
Heeft generaal De Wet niet gezegd en geschreven dat de Boeren die eerst den strijd opgegeven hebben tegen Engeland vooral de ongeleerde waren ?

Ons koningen of godsdiensten die steunen op eene onwetende massa bouwen niet op sterken grond. De katholieke volkeren zijn bij uitstek de onwetende volkeren. Ook toen de Paus een oproep deed om zijn troon in 1866 en 1870 te gaan verdedigen, hoevelen beantwoorden aan zijn oproep ? Een belachelijk klein getal. Men was wel katholiek maar 't en mocht geen gevaar leveren; dat de katholieken van België zich maar niet inbeelden dat als ooit de liberalen en socialisten in België eene sterke meerderheid krijgen, er een omwenteling zou uitbersten, moest men de hand leggen op de kloosters. Wat hebben de boeren en buitenmenschen van Bretanje en andere katholieke gewesten van Vrankrijk gedaan ? Wat geroepen en wat vuiligheid geworpen. Doch lange jaren gevang of hun leven bloot stellen, dat is wat anders. Hoe aardig het moge schijnen, daarvoor waren de menschen te dom, 't is te zeggen zij hebben geen ideaal; zij zijn lijdend katholiek, 't is te zeggen uit overlevering, uit gewoonte; daarbij de slavernij waaronder zij op hunne buitengemeenten leven heeft hunne moreele kracht sterk verminderd; zulke menschen zijn tot groote en gevaarlijke krachtinspanningen niet bekwaam.

Koningdom en godsdienst kunnen het maar houden als ze gesteund zijn op de genegenheid van een verlicht en denkend volk en daarop kunnen ze slechts aanspraak maken als ze bewijzen geven van rechtvaardigheid en menschenliefde.

't Is waarschijnlijk voor 't koningdom in België een groot geluk dat Leopold II niet meer op den troon zetelt.

Zouden zijne schandalen ook niet het volk ontstemd hebben ?

Vooral als men bedenkt dat hij van den eene kant gesteund was door het platste bestuur dat ons in België sedert 1830 geregeerd heeft en van den anderen door den kardinaal van Mechelen die uit lage vleierij altijd bereid was hem voor een groot man uit te roepen en zijn ondeugden te verzwijgen.

Hadde de fameuze trio : Leopold II, aartbisschop Mercier en 'nen De Smet De Naeyer of 'nen Te Trooz als tertius, nog tien jaren te samen mogen ons land regeeren, wie zou er durven verzekeren dat 't koninklijk huis hier op 'nen morgen 't zelfde lot niet onderging als in Portugal ?

Men spot niet meer met de volkeren mijne heeren; uw kroon of uw purper steken de oogen niet meer zo uit als vroeger; de volkeren hebben vooral de oogen op de daden. H.Pl.

Bron : Het Recht, 16.10.1910

VRIJE DEMOKRATISCHE FEDERATIE VAN VAKBONDEN VAN BELGIE, Lokaal : Café de l'Agriculture, Groote Markt. RONSE.

Heden, Zondag 1e Juni, om 2.30 ure, VERGADERING

DAGORDE :

1. Verslag. — 2. Rekening. — 3. Het uit om eene krachtdadige propaganda op touw te zetten tot het stichten van allerhande vakvereenigingen op den Buiten gelijk in de Stad. Verslaggever : Albert Vanden Bruele.
(Gent - Ronse - Kortrijk (Vlaamsch Land - Leiedal)

HET BESTUUR.

De Schrijver,	De Voorzitter.	De Schatbewaarder,
Octaaf Vanschamelhout.	Willem Vanderborgh.	Cyrille Provost.

574.

Spijtig dat wij niet aanwezig waren, dan ware dit niet gebeurd.

In bijzondere Vergadering van den Middenraad gehouden te Ronse, Zondag 8-11-14

1°) Gezien het miskennen van het Recht der Vlamingen en den Kaakslag gegeven aan het Vlaamsche Volk
2) Gezien de weigering van schoolvoeding en schoolkleeding aan de behoeftige Kinderen.
3) Gezien de weigering van een treffelijk Jaarwedde aan Onderwijzers —

Gezien, onder deze en andere redenen, hoofdzaak dat ons ook spijt en het gaarne wij, om't grondbeginsel verplicht onderwijs! te wet zouden gestemd hebben —

Gezien de misvorming der Schoolwet door het verwerpen van onze rechtvaardige en verzoeningbrengende amendementen —

werd besloten:

dat onze Volksvertegenwoordigers zich zullen onthouden — en aan de Kamers deze redenen zullen bekend maken

Notie opgesteld in de Middenraad
n.a.v. een stemming in het Parlement over wetsontwerp van schoolwetgeving.
Het handschrift is van G. Doussy.

Zittingsbericht van den Raad van Vlaanderen.

Zitting van Donderdag 6 Juni.

de opening der zitting gaf Prof. Dr. P. Tack, ter-gevolmachtigde, aan den Raad uitleggin- ver den stand der politieke aangelegenheden lgemeen, en over het aftreden van den Haver- eersten minister de Brocqueville. Deze mede- gen gaven aanleiding tot een bespreking over rhouding van den Raad tot de Haversche ing.

enkele bemerkingen over de opstelling en deling der dagorde werd aan de heeren Gevol- igden het woord verleend om verslag uit te n over den toestand en werking van hun ement.

F. Brulez, Gevolmachtigde voor Posterijen, mede dat hij, in verstandhouding met den Vernieuwe, Gevolmachtigde voor Landbouw en bare Werken, zich ook met de afdeeling Open- Werken van genoemd departement heeft in- n.

noodzakelijke wijzigingen in het Postwezen, g der Bestuurlijke Scheiding, gaan goed t. Spreker drukt zijne dankbaarheid uit aan resident der „Postverwaltung" voor zijne te- komende medewerking inzake vervlaamsching t Postwezen. Voor dit departement geschiedt rvlaamsching in Groot-Brussel op dezelfde ls voor 't overige gedeelte van het Vlaam- nd.

heer A. Brijs, Gevolmachtigde voor Persaan- nheden, verschafte uitvoerige mededeelingen e politieke en documentaire pers-propaganda binnen- en buitenland en over het inrichten n zeer belangrijk pers-archief, ten dienst van den van den Raad.

. T. Vernieuwe, Gevolmachtigde voor Land- en Openbare Werken, gaf belangwekkende eelingen over den toestand in zijn departe- en over landbouwaangelegenheden in Vlaan-

E. Ver Hees, Gevolmachtigde voor Nijver- Arbeid, gaf een overzicht betreffende de g van de verschillende afdeelingen van het erie.

Nijverheidsopzicht, ondergebracht in een lokaal, verzamelt al de beschikbare gegevens ende den toestand der Vlaamsche nijverheid. deze afdeeling wordt tevens de inrichting van izende tentoonstelling voorbereid.

ien nog niet gesplitsten dienst van den Nijver- igendom (Brevetten, Fabriek- en Handelsmer- nz.) werd al het, door het vroeger personeel chr begrepen vaderlandsliefde verwaarloosde van twee jaar, bijgewerkt. De ambtelijke ver- ingen, door deze afdeeling uitgegeven, ver- n voortaan voor Vlaanderen uitsluitend in het landsch.

kende over de afdeeling Beroepsonderwijs, preker voornamelijk op de vervlaamsching van ooger Handelsgesticht te Antwerpen, en op rordening, waardoor de beroepscholen, die- n van openbare besturen ontvangen, verplicht landstaal als voertaal bij het onderricht te ken. De Gevolmachtigde gaf verder inlich- over de werkrechtersraden in verband met de staking der rechters: over de nieuwe Verordening betreffende de verzekering tegen ziekte, vroeglijdige gebrekkelijkheid en ouderdom en hare beteekenis met het oog op den vrede; over de voorbereidende werking voor de uitbreiding en verbetering van het arbeidsopzicht; over de werkongevallen en den toe- stand te dien opzichte in 't leven geroepen door de staking der vrederechters.

Als antwoord op enkele vragen deelde spreker mede, dat de wet op de sociale verzekering ook, zooveel mogelijk, reeds tijdens den oorlog zal wor- den doorgevoerd.

De heer Plancquaert hield een uitvoerige rede over de nadeelen der Belgische wet op de arbeids- ongevallen.

Spreker gaf ook belangrijke beschouwingen over de voor de bevolking en voor de verschillende ge- meenten schadelijke werking van het Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit. Gezien het late uur werd de voortzetting der bespreking tot een volgende zit- ting verdaagd.

Zitting van Vrijdag 7 Juni.

Als antwoord op de, in de vorige zitting gestelde vragen, heeft Dr. E. Ver Hees, Gevolmachtigde voor Nijverheid en Arbeid, er nadruk op gelegd, dat de Verordening, betreffende de sociale verzekering, een groot aantal uitvoeringsbepalingen zal vergen, die, in overeenstemming met de verbonden van onder- lingen bijstand, zullen worden voorbereid. Het is een bijzonder kenmerk van onze wetgeving, dat in de wet zelf, slechts de beginselen worden vastge- legd. In Duitschland omvat de verzekeringswet meer dan duizend artikelen.

Betreffende het arbeids-toezicht verklaarde spre- ker, dat de arbeidsopzieners meestal het mogelijke hebben gedaan om de bestaande wetten te doen naleven.

Wat de ongevallen-verzekeringen betreft gaf spre- ker toe, dat deze voor ernstige verbeteringen vat- baar zijn. Het is eene onzedelijkheid in sociaal op- zicht, dat er op de gelden, gestort voor een sociaal doeleinde, winsten gemaakt en hooge dividenden worden uitgekeerd.

Naar aanleiding van de opmerkingen die de heer Plancquaert betreffende de wenschelijke beperking van den tijdsduur van vergunningen voor de uit- bating van koolmijnen, aan bijzondere ondernemers heeft gemaakt, wees spreker er op, dat dit stelsel in Frankrijk niet tot de beoogde resultaten heeft geleid. Gedurende zulke tijdelijke vergunning, ple- gen de ondernemers den zoogenaamden „roofbouw" 't is te zeggen, zij ontginnen slechts de gemakkelijk ontginbare plaatsen en de vette lagen, met verwaar- loozing van de andere tot schade van de gemeen- schap.

Op voorstel van Prof. W. de Vreese, werd de bespreking over de verslagen der Gevolmachtigden tot de volgende zitting verdaagd, om aan belangrijke hoogdringende politieke aangelegenheden van alge- meenen aard, den voorrang te geven.

Na een gedachtenwisseling van meer dan twee uur over deze punten werd de zitting geheven.

Toen deze volksmannen, allen eerlijke kristelijke geloovigen, den strijd aanbonden voor de verbetering van den toestand der arbeiders, voor de redding van de kinderen van 8 jaar die geestelijk en lichamelijk vermoord werden door menschonteerende fabriekarbeid als in de continus, toen sleurden de bewaarders, toen sleurde de coffrefort de kerk en den godsdienst in den strijd, verketterde alles wat democratisch dacht en voelde.

En duizenden arbeiders hebben toen de kerk met de partij veroordeeld en verlaten.

De reactionaire staatskatholieke politiek heeft den godsdienst uitgebuit en het godsdienstig gevoel heeft het gelag betaald.

Vandaar is het algemeen erkend dat Priester Daens en z'n vrienden goed hadden gezien.

Vandaag echter wordt de godsdienst in een nieuwen strijd gesleurd.

De schoone ziel van de kinderen van 8 jaar die de ouderen onder ons tegen hen bevrijd hebben uit den onzedelijken fabriekarbeid wordt thans misbruikt.

Zij die schermen met de schoone ziel van kind laten hun liberale bondgenooten met rust, ze spreken niet van de schoone ziel van de kinderen van Brussel, Vorst, Anderlecht, Luik, enz., door hen verraden, ze spreken niet van de ziel onzer jongens van 20 jaar, ze spreken niet over de ziel van ons volk, die door hen 100 jaar werd verkracht.

Ja, we wenschen voor onze kinderen een kristelijk onderwijs.

MAAR WE KLAGEN HET ALS EEN MISDAAD AAN ONZE KLEINE ARBEIDERSKINDEREN TE BETREKKEN IN DEN STRIJD VOOR EEN REACTIONAIRE, OVERIGENS IN MEERDERHEID ANTI-VLAAMSCHE EN MILITARISTISCHE PARTIJ.

We klagen het aan dat er van den vertrouwenspost van den onderwijzer misbruik wordt gemaakt om kleine, onwetende kinderen met staatskatholieke kiesmanifesten op te zenden.

We klagen het aan dat de godsdienst thans weer voor politieke doeleinden wordt geschaad.

Eerlijke katholieke menschen zullen kristelijk stemmen maar zij zullen tegen de houding der staatskatholieken protest aanteekenen door te stemmen voor de

Kristene Volkspartij-Vlaamsche Front

die door heel haar verleden alle waarborgen geeft, maar tevens hun rechten op elk gebied verzekeren, hun belangen dienen, hun geloof eerbiedigen, vrijwaren en verdedigen.

Namens de Kr. Volkspartij-Vl. Front
Al de Kandidaten op lijst 4

Stemt Vlaamsch en Volksch

☐ onder nummer 4

Kiespamflet Kartel
oudstrijders - frontsoldaten
na wereldoorlog I

V E R K I E Z I N G S U I T S L A G E N Periode 1894 - 1914

Bron : H. BALTHAZAR, Verkiezingsresultaten in Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België, Deel 19, p. 589 - 612. Ontwikkeling, Antwerpen s.d., p. 596 - 602

(De besproken verkiezingsuitslagen buiten die periode zijn in de teksten van de verhandeling of in de voetnoten opgenomen)

ARRONDISSEMENT TURNHOUT

	1894		1896 (1)		1900		1902		1906		1910		1912	
	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%
Socialisten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	8.731	19,30	9.018	18,91	9.916	19,61
Liberalen	11.176	30,46	—	—	7.512	19,15	7.372	17,99	—	—	—	—	—	—
Katolieken	25.511	69,53	—	—	30.710	78,00	33.596	82,00	33.781	71,67	38.795	81,08	10.772	80,38
Kristen-Democraten	—	—	—	—	1.117	2,83	—	—	—	—	—	—	—	—
Anderen	—	—	—	—	—	—	—	—	2.724 (2)	6,02	—	—	—	—

(1) Katolieken zonder kiesstrijd.
(2) Dissidente katolieken (kristen-democratische lijst?).

ARRONDISSEMENT MECHELEN

	1894		1896		1900		1902		1906		1910		1912	
	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%
Socialisten	1.981	3,78	10.510	21,01	2.264	4,13	1.661	8,12	—	—	—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	21.653	35,37	21.818	36,86	21.806	35,70
Liberalen	14.968	28,53	6.585	13,16	15.971	29,20	11.131	25,85	—	—	—	—	310 (3)	0,11
Katolieken	35.512	67,68	32.917	65,77	35.875	61,38	30.383	65,71	38.760	63,31	11.632	61,81	11.367	63,85
Kristen-Democraten	—	—	—	—	314	1,31	—	—	802	1,31	—	—	—	—
Anderen	—	—	—	—	667 (1)	1,21	—	—	—	—	872 (2)	1,29	—	—

(1) Dissidente katolieken.
(2) Idem.
(3) Dissidente liberalen.

ARRONDISSEMENT BRUSSEL

	1891		1896		1900		1902		1906		1910		1912	
	Eerste ronde		Eerste ronde											
	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem.	%	Lijststem	%
Socialisten	40.218	19,96	—	—	59.389	25,69	57.512	23,48	57.720	20,67	68.601	22,22	72.865	22,08
Soc.-lib. kartel	—	—	74.315 (1)	35,14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Liberalen	61.103	30,33	41.011	19,39	57.709 (2)	24,96	59.931	24,47	89.179	31,91	96.631	31,31	104.176	31,75
Katolieken	93.137	46,23	90.210	42,65	89.964	38,92	99.725	40,71	109.590	39,25	129.152	41,84	150.052	45,48
Kristen-Demokraten	—	—	—	—	10.178	4,40	11.851 (4)	4,83	8.631	3,09	5.510	1,78	2.787(8)	0,86
Vlaamse lijst	5.165	2,71	—	—	—	—	—	—	1.281	0,45	—	—	—	—
Anderen	1.529	0,75	5.931	2,80	13.903 (3)	6,00	15.901 (5)	6,49	12.802(6)	4,57	8.711(7)	2,81	—	—
	Ballotage		Ballotage											
	Lijststem.	%	Lijststem	%										
Socialisten	—	—	—	—										
Soc.-lib. kartel	—	—	96.161	46,33										
Liberalen	96.240	47,24	—	—										
Katolieken	107.515	52,76	111.363	53,67										
Kristen-Demokraten	—	—	—	—										
Vlaamse lijst	—	—	—	—										
Anderen	—	—	—	—										

(1) Kartel Socialisten-Radikalen („Alliance démocratique").
(2) Drie liberale lijsten: Ligue libérale (32.383 st. - 11,30 %), Progressisten (24.195 st. - 10,61 %), Ouvriers libéraux (1.141 st. - 0,49 %).
(3) Drie lijsten: onafhankelijken (katoliek): 9.818 st. - 4,24 %; commerçants fédérés: 1.552 st. - 0,67 %; commerçants, industriels et propriétaires: 2.538 st. - 1,09 %.
(4) Daensisten in kartel met „commerçants réunis" (kopman: Daens).
(5) Twee lijsten: Onafhankelijken (katoliek): 9.877 st. - 4,03 %; Agriculteurs: 6.027 st. - 2,46 %.
(6) Drie lijsten: Onafhankelijken (katoliek): 11.280 st. - 4,01 %; Scheerlinckx (katoliek dissident): 660 st. - 0,23 %; Agriculteurs: 862 st. - 0,30 %.
(7) Drie lijsten: Dissidente-Katolieken: 3.398 st. - 1,10 %; Wallons: 4.318 st. - 1,31 %; lijst Merget: 1.168 st. - 0,37 %.
(8) Twee lijsten: Christene Volkspartij (1.533 st.) en Vrije Christene Volkspartij (1.254 st.).

(Beide zijn daensistische lijsten)

ARRONDISSEMENT LEUVEN

	1894		1896		1900		1902		1906		1910		1912	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	5.120	7,57	20.539	29,40	11.683(1)	16,03	13.112	17,08	—	—	—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	39.491	40,48	35.479	39,50	36.557	39,13
Liberalen	20.113	29,77	10.553	15,10	17.000	23,33	18.092	23,75	—	—	—	—	—	—
Katolieken	42.320	62,64	38.768	55,49	42.543	58,39	45.547	59,31	49.396	59,60	51.219	57,16	56.865	60,86
Kristen-Demokraten	—	—	—	—	1.620	2,22	—	—	—	—	—	—	—	—
Anderen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.902(2)	3,23	—	—

(1) Een socialistische dissidente lijst behaalde 48 st.
2) Dissidente katolieken.

ARRONDISSEMENT ANTWERPEN

	1894		1896				1900		1902		1906		1910		1912	
			Eerste Ronde		Ballotage											
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	4.871	4,38	9.355	8,09	—	—	13.761	10,83	14.383	10,92	11.932(4)	10,05	16.821(6)	10,12	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	81.318	45,52
Liberalen	43.237	38,90	43.035	37,21	53.013	46,00	43.290	34,07	40.973	31,28	52.723	35,52	65.511	39,50	—	—
Katolieken	61.112	55,01	56.931	49,23	62.282	54,00	61.607	50,58	70.142	53,79	75.235	50,68	82.878	49,95	93.256	52,19
Kristen-Demuk.	—	—	6.204	5,36	—	—	5.355(2)	4,21	5.237	3,99	4.369	2,91	—	—	—	—
Anderen	1.891(1)	1,70	—	—	—	—	19(3)	0,01	—	—	1.169(5)	0,78	663(7)	0,38	4.080(8)	2,28

(1) Twee lijsten: dissidente kat.: 715 st. - 0,64 %; Lijst Moorthamers: 1.179 st. - 1,06 %.
(2) Twee kristen-demokratische lijsten: 5.046 st. en 309 st.
(3) Lijst Moorthamers.
(4) W.o. dissidente socialistische lijst met 428 st.
(5) Lijst handelaars.
(6) W.o. dissidente socialistische lijst met 99 st.
(7) Twee lijsten met resp. 282 en 381 st.
(8) Lijst handelaars.

ARRONDISSEMENT HASSELT

	1894		1898 (2)		1900		1901		1903		1912		1914	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Soc.-lib. Kartel	—	—	—	—	—	—	8.625	27,09	9.933	28,11	7.762	23,75	11.631	29,17
Liberalen	—	—	—	—	5.852	19,65	—	—	—	—	—	—	—	—
Katolieken	19.684	64,31	—	—	22.595	75,90	23.201	72,90	24.980	71,55	24.911	76,24	28.429	70,22
Kristen-Demokraten	—	—	—	—	1.522	4,45	—	—	—	—	—	—	—	—
Anderen	10.923(1)	35,68	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

(1) Twee lijsten (w.o. liberale?): 6.105 st. (19,91 %) en 4.818 st. (15,71 %).
(2) Katolieken zonder kiesstrijd.

ARRONDISSEMENT TONGEREN-MAASEIK (1)

	1894		1898		1900		1901		1903		1912		1914	
	Maaseik		Maaseik											
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	—	—	—	—	811	2,00	1.288	2,82	—	—	—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	10.109	21,63	10.078	18,70	15.066	27,07
Liberalen	2.295	18,01	2.713	20,21	5.333	12,76	4.476	9,80	—	—	—	—	—	—
Katolieken	10.451	81,99	10.709	79,78	26.933	64,49	21.358	53,23	30.750	63,68	43.758	81,29	40.582	72,92
Kristen-Demokraten	—	—	—	—	—	—	731	1,61	142	0,29	—	—	—	—
Anderen	—	—	—	—	8.954(3)	21,09	14.819(3)	32,51	6.879(3)	14,33	—	—	—	—

	Tongeren		Tongeren	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	—	—	1.922	5,94
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—
Liberalen	8.212	26,81	—	—
Katolieken	10.662	34,58	14.253	44,56
Kristen-Demokraten	—	—	—	—
Anderen	11.729(2)	38,33	15.801(3)	49,11

(1) Vóór 1900 vormden Tongeren en Maaseik afzonderlijke arrondissementen.
(2) Twee lijsten: Desmaisières (geïsoleerd katol.): 10.662 st.; Nicolaers (geïsoleerd katol.): 1.099 st. In de Ballotage behaalde de liberaal Claebens 7.985 st.; de dissidente kat. Desmaisières 14.976 st. en de twee kat. kandidaten Meyers en Indekeer resp. 9.271 st. en 11.160 st.
(3) Katolieke geïsoleerde kandid. (Gielen).

ARRONDISSEMENT GENT-EEKLO (1)

	1894		1898		1900		1902		1904		1908		1912		1914	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	16.451	15,53	—	—	—	—	—	—	—	—	24.031(5)	16,79	22.899	15,00	25.706(8)	16,51
Soc.-lib. kartel	—	—	22.757(4)	21,42	20.963(4)	16,17	24.231(4)	18,17	21.716(4)	16,02	—	—	—	—	—	—
Liberalen	28.160(2)	26,59	16.632	15,65	31.381	24,06	31.010	23,63	32.029	24,31	39.788	27,62	39.256	25,72	43.192	27,73
Katolieken	60.003	56,67	56.354	53,01	77.125	59,89	75.938	57,88	73.611	54,27	78.865	54,71	87.786	57,53	82.610	53,07
Kristen-Demok.	—	—	5.452	5,13	6.296	4,85	—	—	7.271	5,35	—	—	—	—	—	—
Anderen	1.250(3)	1,18	5.037	4,74	—	—	—	—	—	—	1.365(6)	0,81	2.643(7)	1,73	4.119(9)	2,64

(1) Voor de verkiezingen voor 1900 vormde Eeklo een afzonderlijk arrondissement.
(2) Twee lijsten: Liberale Associatie: 25.572 st. - 24,15 %; Progressisten: 2.588 st. - 2,44 %.
(3) Lijst handelaars.
(4) „Radico-Socialisten" (kartel met liberale progressisten).
(5) W.o. socialistische dissidente lijst met 913 st.
(6) Twee lijsten: middenstanders (1.094 st.) en lijst Middernacht (271 st.).
(7) „Vlaamsch Blok". → à Daensisten (H. Planquaert) + liberale vlaamsgezinden + socialistische vlaamsgezinden + „Burgerspartij".
(8) W.o. socialistische dissidente lijst met 1.141 st.
(9) Vlaamse lijst.

ARRONDISSEMENT EEKLO (1)

	1894 (2)	1898 (3)
Socialisten		
Soc.-lib. kartel		
Liberalen		
Katolieken		
Kristen-Demok.		
Anderen		

(1) Vanaf 1900 samengevoegd met arrondissement Gent.
(2) Katolieken zonder kiesstrijd.
(3) Katolieken zonder kiesstrijd.

ARRONDISSEMENT AALST

	1894		1898		1900		1902		1904		1908		1912		1914	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	2.624	5,02	—	—	3.169	5,83	6.021	11,09	2.839	4,85	—	—	—	—	3.832	5,36
Soc.-lib. kartel	—	—	17.997	24,86	—	—	—	—	—	—	13.209	20,65	12.811	19,01	—	—
Liberalen	—	—	—	—	7.130	13,53	12.262	22,58	11.325	19,35	—	—	—	—	11.359	15,89
Katolieken	27.067	50,81	31.102	43,38	33.339	60,91	36.014	66,32	34.856	59,55	35.333	55,62	41.402	61,65	36.139	50,56
Kristen-Demok.	23.498	44,13	22.985	31,75	10.717	19,66	—(1)	—	9.480	16,20	15.396	24,07	12.735	18,93	20.118	28,15
Anderen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	305(2)	0,48	—	—

(1) Kartel met kristen-demokraat Planequaert.
(2) Twee lijsten: dissidente katolieken (130 st.); onafhankelijken (175 st.).

Verkiezing van 1 zetel, geen debat. lijst ingediend

ARRONDISSEMENT DENDERMONDE

	1894		1898				1900		1904 (2)		1908		1912		1914	
			Eerste Ronde		Ballotage											
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	—	—	3.125	8,11	—	—	—	—	3.276(2a)	8,51	—	—	—	—	1.035	2,22
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11.903(3)	28,72	11.826	21,93	—	—
Liberalen	8.573	23,91	—	—	—	—	5.782	15,65	9.052(2b)	23,51	—	—	—	—	12.732	27,10
Katolieken	27.271	76,08	21.892	56,83	22.115	58,61	24.532	66,41	26.159	67,96	29.550	71,27	32.318	71,71	30.958	66,62
Kristen-Demok.	—	—	13.499	35,01	15.117	41,38	4.287	11,60	2a + 2b	—	649	2,46	1.478	3,28	1.741	3,71
Anderen	—	—	—	—	—	—	2.339(1)	6,33	—	—	—	—	—	—	—	—

(1) Dissidente katolieken.
(2) Zeer aparte situatie in de vorming van coalities: a) Socialisten (Vandeweghe) + dissidente liberaal (Van Schoor) + dissidente kristen-demokraat (Ducatillon).
b) Liberalen + kristen-demokraten.
(3) Kartel met inbegrip van kristen-demokraten.

H. Planquaert als enig daensistisch kandidaat
(H. Planquaert)

ARRONDISSEMENT OUDENAARDE

	1894		1898				1900		1904		1908		1912		1914	
			Eerste Ronde		Ballotage											
	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%
Socialisten	—	—	3.011	7,72	—	—	627(2)	2,00	2.572	7,97	—	—	—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13.221	37,45	11.828	32,11	15.163	39,78
Liberalen	11.636	38,21	—	—	—	—	11.385	36,37	10.382	32,20	—	—	—	—	—	—
Katolieken	18.815	61,79	20.251	51,92	15.602	47,77	18.558	59,29	17.651	54,57	22.077	62,54	23.876	65,50	21.880	57,41
Kristen-Demok.	—	—	5.623	14,27	—	—	727	2,32	1.632	5,06	—	—	747	2,04	1.066	2,79
Anderen	—	—	10.169(1)	26,57	16.399	52,22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

(1) Dissidente katolieke Fervant. Zie ook voor deze verkiezingen de uitweiding op blz. 595.
(2) Of onafhankelijk kandidaat ?

ARRONDISSEMENT SINT-NIKLAAS

	1894		1898				1900		1904		1908		1912		1914	
			Eerste Ronde		Ballotage											
	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%
Socialisten	1.970	4,50	2.575	5,19	7.993	20,58	2.662	5,81	—	—	334(4)	0,61	—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	9.187	19,32	12.581	24,12	11.986	21,89	14.291	25,63
Liberalen	7.941	18,39	—	—	—	—	7.807	17,05	—	—	—	—	—	—	—	—
Katolieken	33.261	77,01	20.830	42,00	30.811	79,41	31.711	75,91	36.603	74,51	38.160	74,91	42.751	78,10	39.672	71,15
Kristen-Demok.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Anderen	—	—	26.179(1)	52,79	—	—	555(2)	1,01	3.013(3)	6,13	—	—	—	—	1.786(5)	3,20

(1) Kandidaat Landbouwbelangen Van Brussel (kat.).
(2) Twee dissidente katolieke lijsten.
(3) Vijf lijsten: Van Overloop: 485 st.; De Cannart d'Hamale: 1.228 st.; Callaert: 171 st.; D'Hooghe: 451 st.; Verlaet: 675 st.
(4) Socialistische dissidente lijst.
(5) Katolieke dissidenten.

ARRONDISSEMENT BRUGGE (1)

	1894		1896		1900		1904		1906		1910		1912	
	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%
Socialisten	521	1,31	8.814(2)	23,08	633	1,53	—	—	—	—	—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	16.142(3)	35,16	15.536	31,81	17.914(3)	34,58
Liberalen	12.439	31,46	—	—	11.281	27,38	11.368	26,01	—	—	—	—	—	—
Katolieken	26.650	67,22	27.196	76,92	25.263	61,33	26.161	61,64	29.771	64,84	31.012	62,68	32.537	65,12
Kristen-Demokr.	—	—	—	—	4.011	9,75	5.295	12,33	—(4)	—	—(4)	—	—(5)	—
Anderen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.762(4)	5,51	—	—

(1) We maakten hier ook gebruik van gepubliceerde proeven in: VAN EENOO (R.), Een Bijdrage tot de Geschiedenis der Arbeider-beweging te Brugge (1861-1914), Leuven-Parijs, 1959, p. 309.
(2) De Liberalen namen niet deel aan deze partiële verkiezing, maar gaven het antiwoord tot blanco stemmen, hetgeen echter slechts zeer ten dele werd opgevolgd en ten goede kwam aan de socialisten.
(3) Kartel met inbegrip van kristen-democraten.
(4) Vrije Burgerschond + kristen-democraten.
(5) Kartel met inbegrip van kristen-democraten (verkozen: priester Fonteyne).

ARRONDISSEMENT IEPER

	1894		1896		1900		1902		1906		1910		1912	
	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%	Lijst-stemmen	%
Socialisten	—	—	1.285	11,01	1.151	3,56			—	—	—	—	1.413	3,13
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	11.222	30,19	11.207(3)	28,37	13.245	31,72	—	—
Liberalen	9.339	28,65	—	—	8.337	25,12	—	—	—	—	—	—	11.429	27,23
Katolieken	21.376	71,32	20.577	53,03	22.921	70,75	25.911	69,80	28.287	71,62	28.508	68,27	29.089	69,32
Kristen-Demokr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—(3)	—	—	—	—	—
Anderen	—	—	13.938(1)	35,92	810(2)	10,25	—	—	—	—	—	—	—	—

(1) Dissidente katolieken.
(2) Dissidente katolieken.
(3) Kartel met inbegrip van kristen-democraten. → geen christen-dem. (daensisten) volgens K. ROTSAERT in Bijdragen tot de geschiedenis van de Vlaamse sociale strijd / P. Daensbulletin, 1, 1978, p. 8

ARRONDISSEMENT KORTRIJK

	1894		1896		1900		1902		1906		1910		1912	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	3.721	7,61	6.922	12,21	4.595	8,38	4.131	7,22			—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	21.033(2)	33,78	22.791	33,32	21.337	31,21
Liberalen	10.140	20,73	—	—	11.626	21,21	12.031	21,03	—	—	—	—	—	—
Katolieken	34.932	71,64	31.960	56,52	35.103	64,60	37.230	65,08	12.081	66,61	11.802	61,11	16.739	67,10
Kristen-Demokr.	—	—	9.759	17,26	3.176	5,79	3.807	6,65	—(2)	—	3.804	5,56	1.570	2,25
Anderen	—	—	7.896(1)	13,96	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

(1) Onafhankelijken.
(2) Kartel met inbegrip van kristen-demokraten.

ARRONDISSEMENT OOSTENDE - DIKSMUIDE - VEURNE (1)

	1894		1896		1894		1896		1894		1896	
	Oostende		Oostende		Diksmuide		Diksmuide		Veurne		Veurne	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	—		1.739	10,72			2.500	17,25			251	2,31
Liberalen	6.161	35,31	5.113	25,63	3.536	23,79			3.168	31,61	1.132	11,06
Katolieken	11.810	64,68	10.808	54,19	11.323	76,20	12.000	82,75	7.171	68,38	6.108	56,60
Kristen-Demokr.	—	—	2.282	11,41							—	—

	1900		1902		1906		1910		1912	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	19.036(2)	45,89	20.297	35,96	19.629	31,05
Liberalen	11.451	31,19	16.587	33,78	—	—	—	—	—	—
Katolieken	30.790	68,15	32.353	66,21	31.997	61,10	36.110	61,03	38.017	65,91
Kristen-Demokr.	1.077	2,32	—	—	—(2)	—	—	—	—	—

(1) Voor 1900 waren dit drie afzonderlijke arrondissementen.
(2) Kartel met inbegrip van de kristen-demokraten.

ARRONDISSEMENT ROESELARE - TIELT (1)

	1894		1896		1900		1902		1906		1910		1912	
	Tielt		Tielt											
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	—	—	—	—	—	—	—	—	10.320(2)	18,90	9.162	16,16	7.912	13,90
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Liberalen	3.265	17,21	3.685	19,76	6.910	13,60	6.982	13,50	—	—	—	—	—	—
Katolieken	15.661	82,75	14.967	80,21	43.310	81,50	45.512	86,50	44.427	81,10	45.963	80,80	49.251	86,10
Kristen-Demokr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—(2)	—	1.018	1,90	—	—
Anderen	—	—	—	—	959	1,90	—	—	—	—	68213	1,20	—	—

	Roeselare		Roeselare	
	Lijststemmen	%	Lijststemmen	%
Socialisten	—	—	3.326	11,11
Soc.-lib. kartel	—	—	—	—
Liberalen	7.359	25,50	—	—
Katolieken	21.499	74,49	22.100	76,88
Kristen-Demokr.	—	—	3.107	11,69
Anderen	—	—	—	—

(1) Roeselare en Tielt vormden voor 1900 afzonderlijke arrondissementen.
Voor het op-stellen van de tabel konsulteerden we ook: LAQUIERE (M.): Een Bijdrage tot de Geschiedenis van de Arbeidersbeweging te Roeselare (1864-1911). Onuitgegeven proefschrift. Gent, 1966.
(2) Kartel met inbegrip van kristen-demokraten.
(3) Lijst handelbaar.

INHOUD blz.

VOORWOORD

D E E L E E N

TOESTAND VAN DE BRONNEN EN METHODOLOGISCHE PROBLEMEN

Hoofdstuk 1 : Stand van en kritiek op de bronnen 3

1.0. Gratius ex ipso fonte bibuntur aqua 3
1.1. Stand van de bronnen 4
1.2. De afbeelding als bron 9
1.3. Verkiezingsuitslagen als bron 13
1.4. Kritiek op de bronnen 14

Hoofdstuk 2 : Inhoudsbeschrijving van een aantal gehanteerde begrippen 23

- Algemene Inhoudsbeschrijvingen 24
- Bijzondere Inhoudsbeschrijvingen 39

Hoofdstuk 3 : Historiografie van de daensistische beweging 44

A. De auteurs 44

- Rechtstreekse historiografie en onrechtstreekse historiografie 44
- Rechtstreekse historiografie 45
- Onrechtstreekse historiografie 62
- De historische waarde van het daensistisch autobiografisch proza 76

B. Mythe-vorming en demythologisering 78

C. Een andere historiografische benaderingswijze 95

D E E L T W E E

blz.

SITUERING VAN DE DAENSISTISCHE BEWEGING IN DE BELGISCHE SOCIAAL-POLITIEKE GESCHIEDENIS OP EEN KEERPUNT

Hoofdstuk 1 : De kern-problematiek 99

Hoofdstuk 2 : Algemene historische schets van de daensistische beweging 103

D E E L D R I E

HECTOR PLANCQUAERT, DE DAENSISTISCHE BEWEGING EN HET PLANCQUAERTISME

A. HECTOR PLANCQUAERT, HET ONTSTAAN VAN DE DAENSISTISCHE BEWEGING EN HET DAENSISME (1863 - 1896)

Hoofdstuk 1 : Hector Plancquaert en het ontstaan van de daensistische beweging (1863 - 1893) 117

a. Hector Plancquaert 117
b. De roelanders 136
c. Adolf Daens en Pieter Daens 138
d. Okegem 1893 : de Christene Volkspartij 141
e. De katholieke medestander wordt buitenstaander of tegenstander 143
f. De linkerzijde : een niet-onverschillige buitenstaander 145

Hoofdstuk 2 : Het daensisme beheerst de daensistische beweging (1894 - 1896) 147

a. Priester A. Daens : het elan van de daensistische beweging. 147
b. H. Plancquaert en de priester. H. Plancquaert en de priester in de politiek. 160

c. Voor God en Volk 163
d. De katholieke buitenstaander en de katholieke tegenstander 165
e. De linkerzijde : een niet-onverschillige buitenstaander 167

B. HET PLANCQUAERTISME (1897 - 1939)

Hoofdstuk 1 : De daensistische beweging zoekt moeizaam haar eigen weg (1897 - 1906) 170
a. De dubbelzinnigheid van de daensistische beweging 170
b. H. Plancquaert en A. De Backer beheersen de daensistische beweging 178
c. H. Plancquaert verstrikt zich in de kartels met de linkerzijde 193
d. De katholieke tegenstander 199
e. De niet-onverschillige linkerzijde 201

Hoofdstuk 2 : De crisis van de daensistische beweging (1907 - 1911) 205
a. De implicaties bij de dood van A. Daens ontwrichten de daensistische beweging 205
b. H. Plancquaert contra P. Daens : het hoogtepunt van een conflict en het einde van een crisis 216
c. De katholieke buitenstaander en de katholieke tegenstander 223
d. De niet-onverschillige linkerzijde 224

Hoofdstuk 3 : De hoge conjunctuur van het plancquaertisme (1912 - 1918) 227
a. Nieuwe bloei, maar de verhoopte doorbraak blijft uit 227
b. Plancquaertisme en activisme 236

c. De katholieke tegenstander 251
d. De niet-onverschillige linkerzijde 252

Hoofdstuk 4 : De overleving van de daensistische beweging (1919 - 1936) 255

a. De daensistische beweging schakelt zich geleidelijk doch ongelijkmatig in in het vlaams-nationalisme 255
b. De balling H. Plancquaert 266
c. H. Plancquaert schakelt zich in in het integratieproces van de daensistische beweging en het vlaams-nationalisme 270
d. Het conflict H. Plancquaert / VNV en het einde van de daensistische beweging en van het plancquaertisme 275
e. H. Plancquaert en het vlaams-nationalisme 282
f. H. Plancquaert en de katholieken 283
g. H. Plancquaert en de linkerzijde 285

C. VORMELIJKE EN INHOUDELIJKE ASPECTEN VAN H. PLANCQUAERTS POLITIEKE ACTIE 288

1. Organisatie en opiniëring 288
- Organisatie 290
- Opiniëring 304

2. Het verschijnsel van de dwarsliggende 314

BESLUITEN 317

blz.

VOETNOTEN

- DEEL EEN 328
- DEEL TWEE 368
- DEEL DRIE 372

OPGAVE VAN BRONNEN EN LITERATUUR 421

BIOGRAFISCHE INDEX 467

BIJLAGEN 481

INHOUD 522

F. UITG.

Brief van W. Luyten
z.d. (+1970-1980)

cf. ontv.
van W.
Luyten
12/3/96

Hector Plancquart, heb ik leren kennen in Kortrijk
in 1929 als hij daar kwam spreken in de Casino VL Huis
Als hij in Kortrijk kwam op een Zondag. Kwam hij naar de
Protestantse Kerkdienst. waar ik sedert 1925 ook heen ging
na de Bevaert Brief van den Bisschop van Brugge
Ik heb hem ook 2 Keer ontmoet op de Protestantse Vlaamse
Zendingsdag op 15 Augustus in St Maria Horebeke
ja in die jaren hield men daar een Vlaamse Zendingsdag
Na de Oorlog heb ik hem niet meer ontmoet.
Dat hij een Vrijzinnige geworden was, zijn de Kerkelijke
Leiders schuld van. maar van een God loochenaar
kan geen sprake zijn. anders zou hij geen Protestantse
Bijeenkomsten bijgewoond hebben. Hij verwierp het
Kerkelijk Gezag die ons VL Volk dom en arm hield

Gentil Vandecasteele
(Peperstraat 1
Stelle

("Uitgewekene, West-Vlaming).

Zie ook Hector Pl.
Vlg 249: hoe
zeer sympathiek
en protestants.